

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

DOKUZ EYLÜL UNIVERSITY
THE JOURNAL OF GRADUATE SCHOOL OF
SOCIAL SCIENCES

Cilt / Volume : 23

Sayı / Issue : 1

ISSN : 1302-3284

E-ISSN: 1308-0911

Yıl/Year: 01 Ocak – 31 Mart 2021 / 01 January – 31 March 2021

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

DOKUZ EYLÜL UNIVERSITY
THE JOURNAL OF GRADUATE SCHOOL OF
SOCIAL SCIENCES

Cilt / Volume : 23

Sayı / Issue : 1

ISSN : 1302 - 3284

E-ISSN: 1308-0911

Yıl/Year: 01 Ocak – 31 Mart 2021 / 01 January – 31 March 2021

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Cilt: 23 Sayı: 1 Yıl: 2021

ISSN: 1302-3284

E-ISSN: 1308-0911

Derginin Sahibi : Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü adına Prof. Dr. Asuman ALTAY

Sorumlu Müdür : Prof. Dr. Asuman ALTAY

Editörler : Prof. Dr. Asuman ALTAY
Dr. Öğr. Üyesi Serdar NART

Yönetim Yeri : T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tınaztepe Yerleşkesi 35390 Buca,İZMİR

Yayının Türü : Yılda En Az Dört Kez Yayınlanan Akademik Hakemli Dergidir.

Ulakbim (Dergi Park) Online Yayın Tarihi : 25.03.2021

Yönetim ve Yazışma Adresi : Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Tınaztepe Yerleşkesi 35390 Buca/İZMİR
Tel: (232) 301 87 60
Faks: (232) 453 02 66
E-posta: sbedergi@deu.edu.tr
Erişim Sitesi: www.sbe.deu.edu.tr/dergi/dergi.htm

WEB Editörü : Arş. Gör. Özgün Nil DÜMEN

Dergide yayınlanan makalelerin bilim, içerik ve dil bakımından sorumluluğu yazarlarına aittir.

Dergide yayınlanan makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

DOKUZ EYLÜL UNIVERSITY PUBLICATIONS

DOKUZ EYLÜL UNIVERSITY JOURNAL OF GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

Volume: 23 Issue: 1 Year: 2021

ISSN: 1302-3284

E-ISSN: 1308-0911

Journal Owner : Prof. Dr. Asuman ALTAY, The owner on behalf of Dokuz Eylül University
Graduate School of Social Sciences

Director : Prof. Dr. Asuman ALTAY

Editors : Prof. Dr. Asuman ALTAY
Asst. Prof. Dr. Serdar NART

Place of Management : Dokuz Eylül University Graduate School of Social Sciences
Tınaztepe Yerleşkesi 35390 Buca/İZMİR/TURKEY

Publication Type and

Period : Journal is a peer-reviewed and published at least four times a year.

Ulakbim Online Date of Issue : 25.03.2021

Management and Correspondence Address : Dokuz Eylül University, Graduate School of Social
Sciences, Tınaztepe Campus 35390 Buca/İZMİR/TURKEY

Tel: +90 (232) 301 87 60

Fax: +90 (232) 453 02 66

E-mail: sbedergi@deu.edu.tr

WEB: www.sbe.deu.edu.tr/dergi/JOURNAL.htm

WEB Editor : Research Assistant Özgün Nil DÜMEN

The academic and content responsibility of the articles published in our journal exclusively belongs to the authors.

The articles published in our journal cannot be used without giving reference to the relevant article.

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Hakemli Dergi

Cilt: 23 Sayı: 1 Yıl: 2021

Dergi Yayın Komisyonu

Prof. Dr. Asuman ALTAY – Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Ali DEVECİ - Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Erkan GÖKSU - Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Cem ŞAHİN- Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. PINAR SÚRAL ÖZER - Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Atalay GÜNDÜZ - Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Serdar NART - Dokuz Eylül Üniversitesi
Arş. Gör. Özgün Nil DÜMEN - Dokuz Eylül Üniversitesi

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Abbas TÜRNÜKLÜ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL	Yeditepe Üniversitesi
Prof. Dr. Aynur KOÇAK	Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Binnur GÜRLER	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Birsen KARACA	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Erhan DEMİRELİ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Fatih TOKTAŞ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Güner GÜLSEVİN	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Hatice ŞİRİN	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. İlber ORTAYLI	Galatasaray Üniversitesi
Prof. Dr. İlseyar ZAKİROVA	Galimcan İbrahimov Dil, Edebiyat ve Sanat Enstitüsü, Tataristan, Rusya
Prof. Dr. İpek DEVECİ KOCAKOÇ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Kamil İŞERİ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Karl REICHL	Bonn Üniversitesi, Almanya
Prof. Dr. Mehmet AÇA	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa DAŞ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ÖNER	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa SEVER	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Nadim MACİT	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Nafize Sibel GÜZEL	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Nevzat ŞİMŞEK	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Nikolay YEGOROV	Çuvaş Devlet Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çuvaşistan, Rusya
Prof. Dr. Nurettin ÖZTÜRK	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Olcobay KARATAYEV	Kırgızistan Manas Üniversitesi, Kırgızistan
Prof. Dr. Ömür N. T. ÖZMEN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Özkuş ÇOBANOĞLU	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Recep KÖK	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Şakir İBRAYEV	L.N. Gumilev Avrasya Milli Üniversitesi, Kazakistan
Prof. Dr. Tufan GÜNDÜZ	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Turgay UZUN	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Yusuf KILDİŞ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Z. Nilüfer KARACASULU	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Zeki ERDUT	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Zeki KAYMAZ	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Zerrin Toprak KARAMAN	Dokuz Eylül Üniversitesi

ALAN EDITÖRLERİ

Prof. Dr. Erkan GÖKSU	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Murat AYDOĞDU	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Nevzat KAYA	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Kamil İŞERİ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Oğuz SANCAKDAR	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Ali ÖZDEMİR	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Zerrin TOPRAK KARAMAN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin Avni EGELİ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Mübeccel Banu DURUKAN SALI	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Yıldız AKPOLAT	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Hakkı UYAR	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Erdem ÖZGÜR	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Vahap TECİM	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Burçak Müge VURAL	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Nilfen GÖKÇEN ULUK	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Atalay GÜNDÜZ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Gülay DİRİK	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Osman BİLEN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Serkan ODAMAN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Çağnur BALSARI	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Binnur GÜRLER	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Remzi YAĞCI	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Ebru GÜNLÜ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Zeynep ARIKAN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Reşat Levent AYSEVER	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Durmuş Ali DEVECİ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Berna KIRKULAK ULUDAĞ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Gülizar KURT GÜMÜŞ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Burak KÖSEOĞLU	Dokuz Eylül Üniversitesi

Dizgi: Arş. Gör. Özgün Nil DÜMEN

DOKUZ EYLÜL UNIVERSITY
JOURNAL OF GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
Refereed Journal
Vol: 23 Issue: 1 Year: 2021

Publishing Commission of Journal

Prof. Dr. Asuman ALTAY – Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Ali DEVECİ - Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Erkan GÖKSU - Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Cem ŞAHİN- Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. PINAR SÜRAL ÖZER - Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Atalay GÜNDÜZ - Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Serdar NART - Dokuz Eylül Üniversitesi
Arş. Gör. Özgün Nil DÜMEN - Dokuz Eylül Üniversitesi

ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Abbas TÜRNÜKLÜ	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL	Yeditepe University
Prof. Dr. Aynur KOÇAK	Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Binnur GÜRLER	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Birsen KARACA	Ankara University
Prof. Dr. Erhan DEMİRELİ	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Fatih TOKTAŞ	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Güner GÜLSEVİN	Ege University
Prof. Dr. Hatice ŞİRİN	Ege University
Prof. Dr. İlber ORTAYLI	Galatasaray University
Prof. Dr. İlseyar ZAKİROVA	Institute of Galimcan İbrahimov Language, Literature and Art, Tatarstan / Russian Federation
Prof. Dr. İpek DEVECİ KOCAKOÇ	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Kamil İŞERİ	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Karl REICHL	University of Bonn, Germany
Prof. Dr. Mehmet AÇA	Marmara University
Prof. Dr. Mustafa DAŞ	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Mustafa ÖNER	Ege University
Prof. Dr. Mustafa SEVER	Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Nadim MACİT	Ege University
Prof. Dr. Nafize Sibel GÜZEL	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Nevzat ŞİMŞEK	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Nikolay YEGOROV	Chuvash State Social Science Institute, Chuvashia / Russian Federation
Prof. Dr. Nurettin ÖZTÜRK	Pamukkale University
Prof. Dr. Olcobay KARATAYEV	Kyrgyz-Turkish University of Manas, Kyrgyz Republic
Prof. Dr. Ömür N. T. ÖZMEN	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU	Hacettepe University
Prof. Dr. Recep KÖK	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Şakir İBRAYEV	L.N. Gumilyov Eurasian National University, Republic of Kazakhstan
Prof. Dr. Tufan GÜNDÜZ	Hacettepe University
Prof. Dr. Turgay UZUN	Muğla Sıtkı Koçman University
Prof. Dr. Yusuf KILDİŞ	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Z. Nilüfer KARACASULU	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Zeki ERDUT	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Zeki KAYMAZ	Ege University
Prof. Dr. Zerrin Toprak KARAMAN	Dokuz Eylül University

FIELD EDITORS

Prof. Dr. Erkan GÖKSU	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Murat AYDOĞDU	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Nevzat KAYA	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Kamil İŞERİ	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Oğuz SANCAKDAR	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Ali ÖZDEMİR	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Zerrin TOPRAK KARAMAN	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Hüseyin Avni EGELİ	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Mübeccel Banu DURUKAN SALI	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Yıldız AKPOLAT	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Hakkı UYAR	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Mustafa Erdem ÖZGÜR	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Vahap TECİM	Dokuz Eylül University
Doç. Dr. Burçak Müge VURAL	Dokuz Eylül University
Doç. Dr. Nilsen GÖKÇEN ULUK	Dokuz Eylül University
Doç. Dr. Atalay GÜNDÜZ	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Gülay DİRİK	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Osman BİLEN	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Serkan ODAMAN	Dokuz Eylül University
Doç. Dr. Çağnur BALSARI	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Binnur GÜRLER	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Remzi YAĞCI	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Ebru GÜNLÜ	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Zeynep ARIKAN	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Reşat Levent AYSEVER	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Durmuş Ali DEVECİ	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Berna KIRKULAK ULUDAĞ	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Gülizar KURT GÜMÜŞ	Dokuz Eylül University
Dr. Öğr. Üyesi Burak KÖSEOĞLU	Dokuz Eylül University

Typesetting: Research Assistant Özgün Nil DÜMEN

DERGİ HAKKINDA

Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi yılda en az dört defa yayınlanan hakemli bir dergidir. Dergi alanında disiplinlerarası ulusal ve uluslararası çalışmaları yayımlar. Derginin yayım dili Türkçe'dir. Ancak İngilizce yazılan makaleler de yayımlanır. Dergi, içeriği tüm kullanıcılara açık, serbestçe/ücretsiz "açık erişimli" bir dergidir. Kullanıcılar yayıncıdan ve yazar(lar)dan izin almaksızın, dergideki makaleleri tam metin olarak okuyabilir, indirebilir, dağıtabilir, makalelerin çıktısını alabilir ve kaynak göstererek makalelere bağlantı verebilir.

Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi uluslararası bir dergi olup aşağıdaki veri tabanlarında yer almaktadır.

ABOUT JOURNAL

Dokuz Eylül University Journal of Graduate School of Social Sciences is a peer-reviewed and international journal published at least four times a year. The journal publishes multidisciplinary national and international articles. The language of the journal is Turkish, but, articles in English may also be published. This is an open access journal which means that all content is freely available without charge to the user or his/her institution. Users are allowed to read, download, copy, distribute, print, search, or link to the full text of the articles in this journal without asking prior permission from the Publisher or the author.

Dokuz Eylül University Journal of Graduate School of Social Sciences is an international journal and indexed by these databases;

İÇİNDEKİLER/CONTENT

SAYFA/PAGE

ATATÜRK İLKELERİ VE CUMHURİYET TARİHİ

Araştırma Makalesi/Research Article

Demokrat Parti Dönemi İzmir'in Kurtuluş Bayramı Kutlamaları
Liberation of İzmir Celebrations During Democrat Party Period
Firdes TEMİZGÜNEY

15

DÜNYA DİLLERİ VE EDEBİYATLARI

Araştırma Makalesi/Research Article

The Theodicy of Suffering and the Cosmic Voyages in The Tree of Life and Miracles from Heaven
The Tree of Life ve Miracles from Heaven Filmlerinde Acı Çekme Teodisesi ve Kozmik Yolculuklar
Evrin ERSÖZ KOÇ

43

Araştırma Makalesi/Research Article

“I am the Link Between the Shores Washed by the Caribbean Sea”: CircumCaribbean Connections and the Re-visioning the Multicultural U.S. South in Erna Brodber's Louisiana
“I am the Link Between the Shores Washed by the Caribbean Sea”: Erna Brodber'in Louisiana Adlı Romanında Karayipler Bağlantısı ve Çok Kültürlü Amerikan Güneyinin Yeniden Yapılandırılması
Hüseyin ALTINDIŞ

57

HALKLA İLİŞKİLER

Araştırma Makalesi/Research Article

Sosyal Medyada Gözetleme Motivasyonları: Instagram Kullanıcıları Üzerine Bir Araştırma
Surveillance Motivations of Social Media: A Research on Instagram Users
Burcu GÜLEÇ, Nahit Erdem KÖKER

79

İLETİŞİM ÇALIŞMALARI

Araştırma Makalesi/Research Article

Sosyal Medyanın Kamusal Alan Oluşturma Potansiyeli Üzerine: Bookstagram Örneği
On the Potential of Social Media to Create a Public Sphere: Bookstagram Example
Emel UZUN YEDEKÇİ, Erdem YEDEKÇİ

109

Araştırma Makalesi/Research Article

From Pandemics to Infodemics: A Netnographic Analysis on a Covid-19 Facebook Site
Pandemiden Infodemiye: Bir Covid-19 Facebook Sitesinde Netnografik Bir Analiz
Şebnem ÖZDEMİR

141

MAKRO İKTİSAT

Araştırma Makalesi/Research Article

Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Uluslararası Göç Üzerindeki Etkisi: Panel Veri Analizi
The Impact of Foreign Direct Investment on International Migration in Turkey: A Panel Data Analysis
Can KARABIYIK, Ela ÇOLPAN NART

169

MALİYE

Araştırma Makalesi/Research Article

Türkiye’de Adalet Hizmetleri Talebinin Belirleyicileri: Yaşam Memnuniyeti Yöntemiyle Bir Uygulama

The Determinants of Justice Service Demand in Turkey: An Application of Life Satisfaction Methodology

Sevilay ECE GÜMÜŞ ÖZUYAR, Alparlan BAŞARAN, Necmiddin BAĞDADIÖĞLU 187

MİLLETLERARASI KAMU HUKUKU

Araştırma Makalesi/Research Article

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi’nin Teitiota Kararının Ardından “İklim Mültecileri”

“Climate Refugees” After United Nations Human Rights Committee’s Teitiota Case

Mehrap KAYGUSUZ AKBAY 223

PAZARLAMA

Araştırma Makalesi/Research Article

An Exploratory Study on Turkish Consumers’ Attitude and Purchase Intention Towards Green Products

Türk Tüketicilerin Yeşil Ürünlere Karşı Tutum ve Satın Alma Niyeti Üzerine Keşfedici Bir Araştırma

Fulya MİDİLLİ, Aslı TOLUNAY 249

SANAT TARİHİ

Araştırma Makalesi/Research Article

Çankırı-Ilgaz-Belören Köyü’nde Yaşayan Su Mirası: Çeşme ve Çamaşırhaneler

Living Water Heritage in Çankırı-Ilgaz-Belören Village: Fountain and Laundries

Murat ÇERKEZ 271

SOSYAL PSİKOLOJİ

Araştırma Makalesi/Research Article

Kişilik Özellikleri ve Risk Algısının Motosiklet Kullanım Tarzı İle İlişkisi

The Relationship Between Motorcycle Rider Behaviours, Personality Characteristics and Risk Perception

Tansu ALAVCI, Gizem GÜMÜŞ, M. Ehil TEKİN, Burcu TEKEŞ, Yeşim ÜZÜMCÜOĞLU 299

SOSYOLOJİ

Araştırma Makalesi/Research Article

Geleneksel İslam Anlayışında Kadının Çalışması

Woman’s Employment in Traditional Islamic Perception

Huriye TEKİN ÖNÜR, Emine DÜNDAR 321

TURİZM

Araştırma Makalesi/Research Article

Yerel Halkın Turizm Algısı ve Toplumsal Yaşam Kalitesi: İğneada Örneği

The Tourism Perception of Local People and Community Quality of Life: The Case of İğneada

Seçkin ESER, Yılmaz AKGÜNDÜZ 347

TÜRK DİLİ

Araştırma Makalesi/Research Article

Sözcüklerin Sınıflandırılmasında Kullanılan Ölçütler ve Sınıflandırmaya Hermeneutik Yaklaşım

The Criteria Used in Classification of Words and Hermeneutic Approach to Classification

Yasemin ÇÜRÜK 371

ULUSLARARASI İLİŞKİLER

Araştırma Makalesi/Research Article

İnşacılık Yaklaşımı ve Kavramsal Tartışmalar Çerçevesinde Uluslararası Ceza Mahkemesi
The International Criminal Court in the Light of Constructivism and Conceptual Debates
Pınar KARZAOĞLU, Mehmet OSMAN ÇATI

391

Araştırma Makalesi/Research Article

Bir Denge Arayışı: Sosyal Kaynaşma ve Avrupa Birliği İncelemesi
A Seek for a Balance: Social Cohesion and the European Union Review
Yiğit YAVUZ

419

YÖNETİM BİLİŞİM SİSTEMLERİ

Derleme Makale/Review Article

Süper Akıllı Toplum: Toplum 5.0
Super Smart Society: Society 5.0
Emin Sertaç ARI

455

YÖNETİM VE STRATEJİ

Araştırma Makalesi/Research Article

İşletmelerde Bir Eğitim Aracı Olarak Oyunlaştırma Üzerine Nitel Bir Araştırma
Gamification as a Training Tool in Business: A Qualitative Research
Şeyma ALKAÇ, Müge Leyla YILDIZ

481

Yayın Geliş Tarihi: 01.12.2020
Yayına Kabul Tarihi: 29.01.2021
Online Yayın Tarihi: 31.03.2021
<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.834278>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 23, Sayı: 1, Yıl: 2021, Sayfa: 15-41
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ İZMİR'İN KURTULUŞ BAYRAMI KUTLAMALARI

*Firdes TEMİZGÜNEY**

Öz

Yunanlılar tarafından 15 Mayıs 1919'da işgal edilen İzmir, 9 Eylül 1922'de özgürlüğüne kavuşmuştur. Bundan sonra her yıl İzmir'in kurtuluş yıl dönümleri coşkulu bir şekilde kutlanmıştır. 1930'lu yıllara kadar yapılan törenlerde, 9 Eylül'ün manasına ve bağımsızlık ruhunun belleklere kazınması için verilen mücadeleye dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin demokratikleşme çabaları ile çok partili siyasi hayata geçilmiş, dönemin en önemli muhalif partisi olan Demokrat Parti kurulmuştur. Tek parti Türkiye'sinde o güne kadar görülmemiş bu siyasi hareketlilik, DP'nin 1950 yılında iktidara gelmesiyle sonuçlanmıştır. On yıllık iktidarı dönemindeki siyasi ve toplumsal gerginlikler ile dış politikada meydana gelen olaylar DP yönetimini şekillendirirken bu gelişmeler İzmir'in kurtuluş bayramı kutlamalarına da yansımıştır. 9 Eylül, DP'liler tarafından halk ile yakın temas kurma konusunda bir yöntem olarak belirlenmiş, zamanla siyasi çekişmelerin odak noktası hâline gelmiştir. Halkın büyük ilgi duyduğu zafer alayının geçişi, partilerin gövde gösterisine dönüşmüştür. 1954 yılında Kıbrıs meselesinin Türk kamuoyunda millî bir mesele hâline gelmesi, daha önce Yunan işgaline maruz kalmış İzmir halkını, yine Yunan zulmüyle inleyen Kıbrıs Türkleriyle kader ortaklığı noktasında buluşturmuştur. Hâliyle bundan sonra yapılan kutlama törenleri daha çok Kıbrıs meselesinin gölgesinde ve bu davaya destek şeklinde gerçekleşmiştir. Her yıl yapılan kutlamalar, 1955 yılında meydana gelen 6-7 Eylül olayları ve sonrasında ilan edilen sıkıyönetim dolayısıyla gerçekleşmemiştir.

Bu çalışmanın amacı, DP döneminde yapılan İzmir'in kurtuluş bayramı kutlamalarını dönemin gelişen siyasi, sosyal, ekonomik ve dış politik olayları doğrultusunda ele almaktır. Bayramın nasıl bir ruh hâliyle kutlandığı ise ulusal ve yerel basında çıkan haberler ve başlıklar doğrultusunda değerlendirilmiştir.

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Temizgüney, F. (2021). Demokrat Parti dönemi İzmir'in kurtuluş bayramı kutlamaları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (1), 15-41.

* Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ORCID: 0000-0002-1412-0439, temizguney@hotmail.com.

Anahtar Kelimeler: İzmir, Kurtuluş Bayramı Kutlamaları, Demokrat Parti, 9 Eylül, Kıbrıs.

LIBERATION OF İZMİR CELEBRATIONS DURING DEMOCRAT PARTY PERIOD

Abstract

Occupied by the Greeks on May 15, 1919, İzmir gained its freedom on September 9, 1922. After that, the anniversaries of İzmir's liberation were celebrated enthusiastically every year. During the ceremonies held until the 1930s, attention was drawn to the meaning of September 9 and the struggle to keep the spirit of independence engraved in memories.

After the Second World War, Turkey has passed a multi-party political life with democratization efforts, the period's most important opposition party, the Democrat Party was founded. One party this unprecedented political activity in Turkey until that day, the DP has resulted in taking the reins of power in 1950. While the political and social tensions and the events in foreign policy during its ten-year rule shaped the DP administration, these developments were also reflected in the celebration of the liberation holiday of İzmir. September 9 was determined by DP members as a method for establishing close contact with the public, and over time it became the focus of political conflicts. The passage of the victory regiment, which attracted great attention of the public, has turned into a show of power for the parties. The fact that the Cyprus issue became a national issue in the Turkish public in 1954 brought together the people of İzmir, who had been subjected to Greek occupation before, with the Turkish Cypriots, who were also subjected to Greek oppression, at the point of common destiny. Consequently, the celebration ceremonies held after that were mostly in the shadow of the Cyprus issue and in the form of support for this case. The celebrations held every year did not take place due to the September 6-7 events in 1955 and the martial law declared afterwards.

The aim of this study is to deal with the liberation holiday celebrations of İzmir which were held during the DP period, in line with the developing political, social, economic and foreign political events of the period. The mood of the holiday was evaluated in line with the news and headlines in the national and local press.

Keywords: İzmir, Independence Day Celebrations, Democrat Party, September 9, Cyprus.

GİRİŞ

Toplumsal birliğin kurulması ve bu birlik algısının şekillenmesinde önemli olan sembolik değerlerden biri de bayramlardır (Alpaslan, 2015, s. 829). Bayramlar, bir toplumun ortak üstün değerlerinin ve davranış ölçülerinin bireylerce bilinçli olarak, gerekçeleriyle birlikte kavranıp benimsenmesi, yeni kuşaklara aktarılması bakımından temel bir işlev yerine getirirler (Ozankaya, 1989, s. 541). Söz konusu bayramlar içinde mahallî kurtuluş günlerinde yapılan “Kurtuluş Bayramı” etkinlikleri önemli bir yer tutar. Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra imzalanan Mondros Mütarekesi, Anadolu’yu saldırılara açmış, Türk topraklarının işgalden kurtarılması, mahallî kurtuluş günlerinin “Kurtuluş Bayramı” olarak kutlanması

geleneğini doğurmuştur. Düşman işgalinden kurtulan şehirlerin kurtuluş yıl dönümleri her sene birer bayram havası içinde çeşitli etkinliklerle kutlanmıştır (Kalemlî, 2018, s. 111).

Daha önce gizli anlaşmalarda İtalya'ya verilen İzmir, Paris Barış Konferansı'nda İngiltere'nin desteği ile Yunanistan lehine el değiştirmiş, şehir 15 Mayıs 1919'da işgal edilmiştir. Yunanistan'ın İzmir'i işgaliyle başlayan örgütlenme adım adım Anadolu'nun en ücra köşelerine kadar yayılırken yapılan protesto mitingleri ise Türk insanının mücadele kaynağını ve ruhunu oluşturmuştur. Kurtuluş Savaşı'nın zafere uzanan son adımı niteliğini taşıyan İzmir, 9 Eylül 1922'de düşman işgalinden kurtulmuştur. İzmir'in işgali Türk milletinin topyekûn mücadele etmesine sebep olduğu gibi şehrin kurtuluşu da Anadolu coğrafyasında Türkiye'nin kurtuluşu ve savaşın sonu olarak algılanmıştır. Bu düşünce ışığında bir araya gelen İzmir halkı, her yıl büyük bir sevinçle kutlamalara katılmıştır (Çiçek, 2015, s. 220, 234).

9 Eylül 1923'te yapılan ilk yapılacak kutlamalar için hazırlıklara yaklaşık bir hafta öncesinden başlanmış, çarşı ve mahallelerdeki bütün mağaza, dükkânlar ve evler bayraklarla süslenmiştir. Bayram için civar kazalardan gelen çok sayıda kişinin yanı sıra kurtuluşa önemli rol oynayan kumandanlar davet edilmiştir. Kutlamalar için Mustafa Kemal ve Latife Hanım gönderdikleri tebrik mesajında, İzmir'in Yunanlılardan geri alınmasından duydukları mutluluğu ve gururu belirtmişlerdir. Büyük Millet Meclisi adına bir grup vekilin de yer aldığı kutlamalara şehirdeki bütün resmî kurum temsilcileri de katılmıştır. Hükümet Konağı'ndan Basmane'ye doğru uzanan bütün caddeler ve Kordon boyunca zafer takları kurulumu, kemerlerin üzerinde Mustafa Kemal Paşa ve diğer kumandanların tasvirlerine yer verilmiştir. Kutlamalar dönemin basınında da geniş yer bulmuş, Hakimiyet-i Milliye gazetesi 10 Eylül tarihli sayısında "*İzmir'in Büyük Kurtuluş Bayramı-İzmir dün misli görülmemiş bir gün yaşamıştır*" başlıkları ile bu coşkuyu ilk sayfadan haberlerine taşımıştır. Eski ve yeni birçok şenlik günlerine şahit olan yaşlıların bile İzmir'de hiçbir zaman böylesi ihtişamlı bir kutlamaya rastlamadıklarının belirtildiği haberde, yapılan resmî törenin ayrıntıları da yer almıştır. Sabah saatlerinde başlayan törenlerde kurtuluş uğruna şehit düşenler unutulmamış, bayrama katılanların mezarlık ziyaretlerine on hafız tarafından okunan Kur'an ve dualar eşlik etmiştir. Hükümet Konağı önünde Türk Bayrağı'nın göndere çekilmesi ise şiddetli alkışlarla karşılık bulmuştur (Hâkimiyet-i Milliye, 10 Eylül 1923, S. 911). Bununla birlikte zafer alayının geçişi törenin en zevkli anlarını oluşturmuştur.

Büyük bir heyecan içinde yapılan bu ilk kurtuluş bayramı kutlamaları bundan sonraki süreçte de her yıl devam etmiştir. Kurtuluş bayramının taşıdığı tarihi önemi yansıtmak ve coşkulu bir şekilde kutlanmasını sağlamak için doktor, avukat, öğretmen, tüccar ve gazeteciler gibi çeşitli meslek dallarından kişilerin katılımıyla İhtifal Heyeti kurulmuştur. Kutlamalarda ayrıca sivil ve resmi kurumların yanı sıra Halkevleri de etkin bir rol üstlenmiştir.

Mustafa Kemal Atatürk döneminde yapılan kutlamalar¹ genel olarak değerlendirildiğinde, 9 Eylül'ün manasının ön plana çıkarılmaya ve bağımsızlık ruhunun belleklere kazınması için verilen mücadeleye dikkat çekilmeye çalışıldığı görülmüştür. Bu amaçla kutlamalar esnasında İzmir'in kurtuluşunda önemli rol üstlenen kumandanlar için tazimat telgrafları gönderilmiştir. Ayrıca her yıl kutlamalara davet edilen önemli kişiler arasında komutanlar ilk sırayı teşkil etmiş, 1924 yılı kutlamalarına Millî Mücadelenin önemli isimlerinden Kâzım, Rauf ve Ali Fuat Paşaların katılması şehirde büyük bir mutluluk yaratmıştır.

Kutlama ritüelleri arasında zafer alayının geçişi önemli bir yer tutmuştur. 1932 senesine kadar alayda işgal günlerinde yaşanan sıkıntıları ve Yunan ordusunun Türk vatanında sebep olduğu yürekler acısı durumu ifade eden tablolar yer almış, bunlarda ihtiyar anne ve babaların, masum yavruların Yunan süngüsünden nasıl geçirildikleri, köylerin ve mabetlerin nasıl yakılıp yıkıldığı gösterilmiştir. Özellikle alayın en önünde yer alan kara gün tablosu ve mateme (siyah tüllere) bürünmüş vatani temsil eden genç kız, âdeta Yunan işgali altında geçen günleri orada bulunan herkese tekrar yaşatmıştır. 1930'lu yıllarda Türkiye ve Yunanistan arasında esen dostluk rüzgârları zafer alayının içeriğinde de bir takım farklılıklara neden olurken Türk Bayrağı'nın bir sembol olarak ön plana çıkarıldığı dikkat çekmiştir (Dikçam, 2009, s. 67-68).

Kutlamalarda zafer alayının toplanma yeri ve güzergâhı açısından 1932 yılı farklılık arz etmiştir. Önceki yıllarda Kadifekale'den top atışı ile Basmane'den hareket eden zafer alayı, Tilkilik, Keçeciler, Arasta, Başdurak, Kemeraltı ve Hükümet Caddesi'ni takip ederek, Kışla önünde toplanırdı. Burada günün anlam ve önemini belirten konuşmanın ardından alay, Birinci Kordon'a doğru yürümeye devam ederdi. 27 Temmuz 1932'de Başvekil İsmet Paşa tarafından büyük bir törenle açılışı yapılan Gazi Heykeli, alayın toplanma ve yürüyüş güzergâhında değişikliklere sebep olmuştur. Artık alay, Kışla Meydanı değil, Gazi Heykeli önünde toplanmış, buradan hareketle Pasaport önünde dağılmadan Birinci Kordon boyunca Alsancak'a doğru yürümüştür. Ayrıca daha önce askerî ve mülki erkân için Kışla Meydanı'ndaki Saat Kulesi'nin önüne kurulan platform da Gazi Heykeli'nin karşısına yerleştirilmeye başlanmıştır (Dikçam, 2009, s. 67).

İzmir'in kurtuluş kutlamalarında simge hâline gelen ve her yıl yapılan bir diğer etkinlik de uçakların şehrin üzerindeki uçuşları olmuştur. Uçakların, gösteri yaparak halkı selamlaması coşku ile alkışlanmış, ayrıca bu esnada lokomotiflerin, fabrikaların, vapurların düdüklere ve otomobillerin kornaları ile ordunun İzmir'e girdiği an müjdelenmiştir (Dikçam, 2009, s. 63).

¹ 1923-1938 yılları arasında yapılan kutlama etkinlikleri ile ilgili bilgi için bkz. U. U. Dikçam (2009), *Atatürk Döneminde 9 Eylül Kutlamaları (1923-1938)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir.

Kurtuluş bayramı kutlamalarına yaşanan iç ve dış olayların etki ettiği görülmüştür. Örneğin Türkiye’yi de etkileyen 1929 Dünya Ekonomik Krizi bayrama da yansımış, kutlamaların görkemli olmasına özen gösterilmekle birlikte giderlerin azaltılmasına karar verilmiştir. Aynı zamanda Türkiye ile Yunanistan arasında yapılan antlaşmalarla iki ülke arasında geliştirilen ilişkilerin 1930’lu yıllardan itibaren kutlamaları olumsuz bir şekilde etkileyeceği düşünülse de bundan sonraki etkinliklerin daha coşkulu şekilde geçmesine özen gösterilmiştir. Bununla birlikte Cumhuriyet’in onuncu ve on beşinci kuruluş yıllarının kutlanacağı 1933 – 1938 yılları ise İzmir’in kurtuluş bayramını gölgede bırakmıştır (Dikçam, 2009, s. 6-7, 93-95).

1938’de Mustafa Kemal Atatürk’ün ölümünden sonra Cumhurbaşkanlığı görevine gelen İsmet İnönü, ülkenin kurucusu ve halkının önderinin yokluğunu hissettirmemek için ağır bir sorumlulukla karşı karşıya kalmıştır. İnönü’nün Cumhurbaşkanlığına geçişinden kısa bir süre sonra dünya tarihinin en büyük ve yıkıcı savaşı başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı, Türkiye’yi bu savaşa girmemesine rağmen her anlamda yıpratmıştır. Bununla birlikte savaş yılları boyunca millî bayramların eski coşkusuyla kutlanmasına çalışılmış, kutlamalarda Halkevlerinin ön planda olduğu görülmüştür.

İkinci Dünya Savaşı’nın devam ettiği 1939-1945 yılları boyunca İzmir’de yapılan 9 Eylül kutlamaları her ne kadar dönemin basınında savaş haberlerinin gölgesinde kalsa da bayram havası eksilmeden devam etmiştir. 1939 yılı kutlamaları sabahleyin Belkahve’den başlamış, Halkapınar’daki şehitlikte yapılan merasimle devam etmiştir. Bunu İzmir halkı adına ordu için yapılan şükran konuşmasından sonra İstiklal Marşı’nın okunması ve abideye çelenk konulması takip etmiştir. Türk ordusunun İzmir’e girişinin canlandırılması ve birliklerin şehrin merkezine yürümesi, kutlamalara hareketlilik kazandırmıştır. Kışla ve Hükümet Konağı önünde yapılan törenin ardından Kadifekale’den atılan işaret topuyla bu binalara bayrak çekilmesi, etkinliklerin en manalı ve duygusal anlarını oluşturmuştur. Çok geniş katılımın olduğu törende, CHP İl Başkanı B. Atıf İnan tarafından yapılan konuşmada Ebedi Şef Atatürk’ün Anadolu’ya ayak basışından İzmir’i ve memleketi kurtarıncaya kadarki geçen sürede milletinin başında nasıl çalıştığı anlatılmıştır. Kutlamalar, zafer alayının görkemli geçişinin ardından Atatürk Heykeli’ne çelenk konulmasıyla devam etmiştir. (Akşam, 10 Eylül 1939, Sayı. 7503; Anadolu, 10 Eylül 1939, Sayı. 7936; Yeni Asır, 10 Eylül 1939, Sayı. 10232). Atatürk’ün ölümünden sonra yapılan bu ilk kutlamalarda Atatürk-İnönü yakınlığının altı çizilmiş, İnönü’nün Atatürk Türkiye’sinin devamını sağlayacak yegâne şef olarak halka âdeta güven telkin edilmeye çalışılmıştır.

Savaş öncesinde güvenlik kaygılarıyla yapılan antlaşmalar Türkiye’yi savaşın eşiğine getirirse de tarafsız kalma eğilimi ağır basmıştır. Savaşın en yıkıcı etkisinin hissedildiği 1940’lı yıllarda Türkiye’nin savaştaki konumunu belirleme noktasında önemli gelişmeler olmuştur. Türkiye, stratejik öneminden dolayı

müttefik ve mihver devletlerin siyasi ve askerî baskılarına maruz kalmıştır. Türk dış politikasının büyük sınav verdiği bu hassas dönemde kutlamalar öncekilerle benzer bir şekilde yapılmaya devam etmiştir. Bununla birlikte dış politikadaki gelişmelerin yansımaları olarak kutlamalarda zaman zaman yabancı devlet temsilcileri de yer almıştır. 1940 yılı kutlamalarına İzmir Fuarı'nı gezmek için şehre gelen İngiltere'nin Türkiye Büyükelçisi K. Hugessen ve eşi katılmış, bu ziyaret basında iki ülkenin yakınlaşması bağlamında bir jest olarak değerlendirilmiştir (Yeni Asır, 10 Eylül 1940, Sayı. 10595; Yeni Gün, 10 Eylül 1940, Sayı. 2575).

1941 yılında yapılan kutlamalarda ise öncekilerden farklı olarak Ankara-İzmir arası bisiklet yarışı düzenlenmiştir. Bayram için toplanan halkın alkışlarıyla şehre giren bisikletçilerin yarışı Gazi Heykeli önünde son bulmuştur. Ayrıca Matbuat Umum Müdürlüğü tarafından o yılki kutlamalar filme çekilmiştir (Yeni Asır, 10 Eylül 1940, Sayı. 10952).

İzmir'de 1942 yılı kurtuluş bayramı kutlamaları yine görkemli olmuş, baştanbaşa bayraklarla süslenen şehirde zafer takları kurulmuştur. Yeni Asır gazetesi kurtuluş bayramı kutlamalarını "9 Eylül bize mevut zaferlerin ancak başlangıcıdır. 9 Eylül ufukta görülecek olan istiklal düşmanına Türk milletinin hitabıdır" başlığı ile sayfalarına taşımıştır. CHP İl Başkanı B. Münir Birsel'in Kışla balkonunda yaptığı konuşması ise hem kurtuluşun ruhunu hem de dönemin havasını yansıtmaya açısından önem taşımıştır. Birsel, İzmir'in kurtuluşunu sağlayan Türk ordusuna halkın şükranlarını sunarken, bütün yıkıcılığı ile devam eden savaşın Türk dış politikasındaki ağırlığını şu sözlerle dile getirmiştir:

"Bugün de, dünyada vücuda getirdiği muazzam tahribat önünde samimi teessür duyduğumuz ikinci büyük cihan harbi karşısında, sulhun mesut ve bahtiyar sükûnu içinde, büyük kudretli misilsiz baş, millî şefin emir ve idaresinde, yurdun emniyet ve huzuruna en ufak bir zarar verecek her türlü hadiselerle karşı, vazifesini her an yapmağa hazır, baştan aşağı asker ve yekvücut bir ordu hâlinde medeniyet ve millî refah ve saadet yolundaki hedeflerimize doğru ilerlemekteyiz"

Böylece Birsel, İnönü'nün savaşta takip ettiği tarafsızlık politikasının ülkeyi büyük bir yıkımdan koruduğundan övgüyle söz etmiştir (Yeni Asır, 10 Eylül 1942, Sayı. 11315). Birsel'in konuşmasında dikkat çeken hususlardan biri, "Ebedi Şef" kavramına karşılık "Millî Şef" söyleminin daha belirgin hâle geldiğidir. Kutlamalarda öne çıkan diğer önemli bir husus da kurtuluş bayramının eski canlılığı ile yapılmasına özen gösterilmesine rağmen dünya gündeminin ülkenin sosyal ve kültürel yaşantısına giderek yansımaları olmuştur. Bununla birlikte önceki kutlamalardaki ritüellere paralel olarak Belediye tarafından ordu şerefine bir yemek tertip edilmiş, bisiklet yarışının yanı sıra çeşitli spor etkinlikleri düzenlenmiştir.

Gazete sayfalarında daha çok savaşın gidişatıyla ilgili haberler yer alırken savaşın bittiği 1945 yılı, Türk siyasi tarihi açısından bir dönüm noktası olmuştur. Türkiye'nin çok partili hayata geçmesiyle birlikte Millî Kalkınma Partisi, 1946

yılında ise dönemin en önemli muhalefet partisi olarak Demokrat Parti (DP) kurulmuştur. Bu yeni siyasi konjonktür, seçimlerin bir yıl erkene alınması ile daha da hareketlenmiş; tek parti Türkiye'sinde o güne kadar görülmemiş rekabet, CHP'nin yeniden iktidar olmasıyla sonuçlanmıştır.

DP'nin kuruluş aşamasında en iyi örgütlendiği ve sonrasında kalesi olarak anılacak İzmir, bundan sonra her alanda iki partinin rekabetine tanık olmuştur. Öyle ki CHP-DP arasındaki siyasi gerginlik, şehrin kurtuluş bayramı kutlamalarına da yansımış; 1947 yılı kutlamalarında, parti temsilcileri zafer alayına katılmak için âdeta yarışmışlardır. DP'nin en önemli ismi olan Mareşal Fevzi Çakmak'ın kutlamalara katılması ise hem halk hem de partililer nezdinde büyük bir heyecan yaratmıştır (Cumhuriyet, 10 Eylül 1947, Sayı. 8287).

1949 yılı kutlamaları ise her iki parti açısından şehirde ilginç manzaraların yaşanmasına sebep olmuştur. Basında İzmir'in kurtuluş bayramı kutlamaları geniş bir şekilde yer almakla birlikte törenlere CHP-DP çekişmesinin daha belirgin bir şekilde yansıdığı görülmüştür. Basında çıkan haberlerde CHP'nin tüm teşkilatlarıyla katıldığı kutlamalara büyük özen gösterdiği belirtilmiştir. Daha önce CHP idarecilerinin kurtuluş bayramı kutlamalarına katılma konusunda çok istekli olmadıkları, ancak DP'nin kuruluşundan ve şehirdeki etkinliğinden dolayı törenin âdeta gövde gösterisine dönüştüğü ifade edilmiştir. CHP'nin kutlamalara katılımı artırmak için her bölgeden tren, otobüs ve kamyonlarla partilileri ücretsiz taşıdığı, hatta bunlara 2,5 ila 10 lira arasında harcırah verdiği, CHP Genel Merkezi'nin tüm bu harcamalar için 17 bin lira gönderdiği belirtilmiştir. Bununla birlikte bütün taşıma araçları CHP tarafından kiralandığı için DP'lilerin İzmir'e gelmek konusunda büyük güçlükler çektiği, nakil vasıtası yokluğu yüzünden geceden yaya olarak yola çıktıkları diğer haberler arasında yer almıştır.

DP'nin kutlamalara Bayar, Menderes, Karaosmanoğlu gibi partinin kurucu liderleri öncülüğünde katılımı ise aslında partinin İzmir'e ne kadar önem verdiğini göstermiştir. Her iki partinin zafer alayındaki geçişleri, bir nevi siyasetin hangi yönde akacağını belirlemiştir. Nitekim CHP'lilerin Atatürk ve İnönü resmini yan yana taşımaları, bir taraftan Ebedî Şef'ten yardım beklentisi diğer taraftan Millî Şef'e bağlılık göstergesi olarak algılanmış, tüm çabalara rağmen halkın sevgi gösterilerinin parti bağlamında cılız kaldığına dikkat çekilmiştir. DP'lilerin kısıtlı imkânlarla rağmen büyük fedakârlıklar göstererek katıldıkları kutlamalarda Bayar ve Menderes'in konuşmaları büyük alkış toplamıştır (Yeni Sabah, 10 Eylül 1949, Sayı. 3779; Zafer, 9 Eylül 1949, Sayı. 133; Zafer, 10 Eylül 1949, Sayı. 134). İki parti arasındaki rekabet ve gerginliğin en belirgin hadisesi ise kutlamalar sırasında beş DP'linin CHP'lilerin saldırısına uğraması ile ortaya çıkmıştır.

Türk siyasetinin nabzının tutulduğu şehirlerin başında gelen İzmir, bundan sonraki süreçte de CHP-DP çekişmesinin temel taşlarından biri olmuştur. DP'nin 1950 yılında iktidara gelmesiyle rekabet çatışmaya dönüşmüştür. DP dönemi İzmir'in kurtuluş bayramı kutlamalarını ele alan bu çalışmada, CHP-DP çekişmesi

doğrultusunda yaşanan siyasi gerginliklerin, ekonomik sıkıntıların ve dış politikada meydana gelen gelişmelerin törenlere nasıl yansdığı değerlendirilmiştir.

DP DÖNEMİ İZMİR'İN KURTULUŞ BAYRAMI KUTLAMALARI

DP, kuruluşundan kısa bir süre sonra başta Ege olmak üzere tüm ülkede hızlı bir şekilde teşkilatlanmasını tamamlamıştı. Celal Bayar, DP'nin en büyük kalelerinden biri hâline gelecek olan İzmir'de, henüz parti kurulmadan nabız yoklaması yapmıştı. DP'nin İzmir teşkilatını kuranların şehrin saygın ve güvenilir kişilerinden seçilmesi ve Bayar'ın daha önce İzmir Milletvekilliği yapmış olması, partinin İzmir'de benimsenmesini hızlandırmıştı. Nitekim 1950 seçimleri öncesinde DP'nin İzmir'de merkez ve ilçeler bazında teşkilatlanması, hemen hemen tamamlanmıştı (Deniz, 2006, s. 65,68).

Tek parti Türkiye'sinde görülmemiş siyasi hareketlilik ve rekabet, DP'nin 14 Mayıs 1950'de yapılan seçimlerle birlikte iktidara gelmesiyle sonuçlanmıştır. Genel seçimlerden sonra 13 Ağustos'ta muhtarlık, 3 Eylül'de belediye seçimlerinde aldığı başarı ile iktidarını pekiştiren DP, tüm ülkede olduğu gibi İzmir'de de büyük bir zafer kazanmıştır. On yıllık iktidarı döneminde siyasi muhalefet, ülke içindeki ekonomik ve toplumsal gelişmeler ile dış politikada meydana gelen olaylar DP yönetimini şekillendirirken, bu gelişmeler İzmir'in kurtuluş bayramı kutlamalarına da yansmıştır.

İzmir'de elde ettiği seçim başarısı DP'nin iktidara geldikten bir süre sonra yapılan bu ilk kurtuluş bayramı kutlamalarını, âdeta gövde gösterisine çevirmesine sebep olmuştur. Nitekim DP'liler 9 Eylül'ü sadece İzmir'in düşman işgalinden kurtuluşu değil aynı zamanda tek parti rejimini sona erdiren bir bayram olarak kutlamışlardır². Bu bağlamda İzmir halkının büyük bir coşku ile katıldığı kutlamalarda, Demokratların "14 Mayıs Zaferini" hatırlatan tabelaları dikkat çekmiştir.

6 Eylül'de açıklanan kutlama programının, birkaç küçük değişiklik dışında önceki senelerde yapılan etkinliklerle aynı olacağı belirtilmiştir (Demokrat İzmir, 6 Eylül 1950, Sayı. 1361). Şehrin her tarafı bayraklarla süslenmiş, zafer takları kurulmuştur. Türk ordusunun İzmir'e ilk girişinde Mustafa Kemal Paşa'nın bir süre dinlendiği Belkahve'den başlayan tören, Halkapınar'daki şehitlik ziyareti ile devam etmiştir. Askerî bandonun çaldığı İstiklal Marşı'nın ardından abideye çelenk

² Demokratlar iktidara geldikten sonra bölge halkının partilerine verdiği desteği boşa çıkarmamak ve bir nevi teşekkür mahiyetinde olmak üzere sık sık Ege'ye ziyarette bulunmuşlardır. Bu ziyaretlerden biri Bayar'ın 25 Ağustos 1950'de Manisa'ya bağlı Demirci ilçesinde çıkan yangın dolayısıyla incelemelerde bulunmak üzere bölgeye gelmesiyle gerçekleşmiştir. Bayar'ın ikinci durağı ise İzmir olmuştur. Büyük bir sevinçle karşılanan Bayar'a gösterilen ilgi, Egelilerin demokrasi açlığı olarak nitelendirilmiştir (Demokrat İzmir, 2 Eylül 1950, Sayı. 1357). Bayar'ın sıradan bir trenle şehre gelmesi mütevazılık göstergesi olmuştur.

konulmuş, şehitler anılmıştır. Eşrefpaşa, Tepecik ve Halkapınar yönlerinden gelen üç askeri birlik Kışla ve Hükümet Konağı önünde birleştikten sonra Türk ordusunun İzmir'e giriş anı askerî kıtalar tarafından canlandırılmış, Kışla'ya ve Hükümet Konağı'na Türk Bayrağı'nın çekilmesi, halkın büyük tezahüratlarına vesile olmuştur. Buradaki tören, top atışı, bir dakikalık saygı duruşu ve İstiklal Marşı'nın okunması ile devam etmiştir.

Kutlama programının bir başka etkinliği, siyasi parti ve Halkevleri temsilcileri ile öğrencilerin Karşıyaka'daki Atatürk'ün annesi Zübeyde Hanım'ın mezarını ziyarette bulunmaları olmuştur. Öğleden sonraki törenler Kadifekale'den top atışıyla başlamış, dört grup hâlinde zafer alayının geçişi ile devam etmiştir. Basmane, Tilkilik, Arasta ve Kemeraltı yolu ile gelen alaya, şehir bandosu, malul gaziler, öğrenci ve izciler, spor kulüpleri, işçi temsilcileri, esnaf teşekkülleri ile parti temsilcileri eşlik etmiştir. Yine kutlamalar doğrultusunda Fuar başta olmak üzere çeşitli yerlerde eğlenceler ve radyoda kurtuluşa özel programlar yapılmıştır (Zafer, 10 Eylül 1950, Sayı. 495).

1950 yılı kutlamaları yerel basında geniş bir şekilde yer bulmuştur. Ancak siyasi rekabetin açık bir şekilde hissedildiği kutlamaların, yerel basın nezdinde tarafgirlik üzerinden değerlendirildiği dikkat çekmiştir. CHP'nin İzmir'deki yayın organı özelliği gösteren Anadolu gazetesi, İzmir'in kurtuluş mücadelesini, bu mücadeleyi gerçekleştiren Türk ordusunun başarısını ve duyulan minneti sayfalarına taşımıştır. Ayrıca CHP'nin etkinliklerde sadece heyetlerle temsil edilmesine karşılık, DP'nin bu programa gövde gösterisi zihniyetiyle katıldığı belirtilmiştir. Eleştirilerine devam eden gazete, sabahleyin Mustafa Kemal Atatürk'ü selamlamak için günün en anlamlı töreninin yapıldığı Belkahve'de, DP İzmir teşkilatından hiç kimsenin yer almamasını ve partinin şehitliğe çelenk göndermemesini ciddiyetsizlik olarak değerlendirmiştir. Gazetenin en çok dikkat çekmeye çalıştığı konu, Ebedî Şef Mustafa Kemal Atatürk'ün kurduğu CHP'nin ülkeyi kurtaran, Cumhuriyeti kuran ve bugünlere getiren parti olduğunun halka hatırlatılması olmuştur. Buna karşılık işçilerin, ellerinde taşıdıkları ülkenin kurtarıcısı Ebedî Şef Atatürk'e ait fotoğrafın sol tarafında yer alan ve aynı zamanda CHP'nin simgesi olan 6 Ok'u, DP rozeti ile kamufle ettiklerini iddia etmiş, DP'lileri bu kurucu unsurlara karşı saygısızlıkla suçlamıştır. Bu bakış açısıyla “işte gövde gösterisi yaparak sokakta çalın satanların, bugünün asıl mana ve icaplarına karşı takındıkları tavır dün maalesef böyleydi” diyen Anadolu gazetesinin (Anadolu, 10 Eylül 1950, Sayı. 11494), İzmir'in kurtuluş bayramı kutlamalarını, âdeta DP'yi karalama kampanyası olarak kullandığını düşünmek yanlış olmayacaktır.

DP'yi Ege bölgesinde örgütleyen isimler tarafından İzmir'de neşredilen Demokrat İzmir gazetesi ise kutlamaları “*Her Yıldan Farklı Bir 9 Eylül*” başlığı ile değerlendirmiştir. Farklılık ise DP'nin iktidara gelmesinden kaynaklanmaktaydı. Gazetenin önemli yazarlarında Hürrem Kubat, “*14 Mayıs'ta hürriyet ve millî hâkimiyet düşmanlarını devlet başından def eden 3 Eylül zaferiyle de onlara son*

darbeyi indiren hür vatandaşlar, bu yıl 9 Eylül'e üç bayramın neşe ve heyecanını getiriyorlar" sözleriyle CHP'yi eleştirerek bu yılki kutlamaların farklı bir anlam ifade ettiğini belirtmiştir. Gazetenin 10 Eylül tarihli haberinde ise kutlamalar, yine CHP-DP'nin karşılaştırılması şeklinde siyasi bir çekişme olarak değerlendirilmiştir. Demokratlar dışında hiçbir partinin resmigeçite katılmadığının altı çizilmiş, CHP, "birkaç seneden beri yapılan gayretkeşlik, 9 Eylül'ü kutlamaktan ziyade parti propagandasına matuf bir hareketten ibaretmiş" sözleriyle eleştirilmiştir. Gazeteye göre CHP'nin bu tavrı, aslında Türk milletini temsil etme şerefini tamamen DP'ye devretmelerinden duydukları rahatsızlıktan kaynaklanmıştır. Gazeteye göre DP'liler sadece 9 Eylül'ü değil, ellerinde taşıdıkları 14 Mayıs zaferini hatırlatan pankartlarla şehrin CHP tahakkümünden kurtuluşunu da kutluyorlardı.

Gerek Anadolu gerek Demokrat İzmir gazetelerinden de anlaşıldığı gibi 9 Eylül kutlamaları, kızışan siyasi atmosferin yansıması olmuştur. 1951 yılı kutlamaları da bu minvalde gerçekleşmiştir. 5 Eylül'de açıklanan program (Anadolu, 5 Eylül 1951, Sayı. 11860) öncekilerden farklılık göstermezken kutlamalar, dış politikada yaşanan gelişmeler, siyasi gerginlikler ve milletvekili ara seçimlerinin gölgesinde geçmiştir.

Dış politikada yaşanan en önemli gelişme, ABD ile ilişkileri geliştirmek ve Sovyet tehdidine karşı NATO'ya girmek için Kore'ye asker gönderilmesi olmuştur. Türk kamuoyunun uzun süre gündeminde kalan Kore Savaşı, liman şehri olan İzmir için ayrı bir anlam ifade etmiştir. Kore'ye asker taşıyan gemilerin İzmir Limanı'ndan kalkışı yine dönenlerin karşılanması şehrin hafızasında derin izler bırakmıştır. Dolayısıyla İzmirli kutlamalarda Türk ordusunun İzmir'e girişini canlandıran birlikleri, "9 Eylül kahramanlarının vekilleri-Kore'de tarih yazanların kardeşleri" sözleriyle alkışlamışlardır (Demokrat İzmir, 10 Eylül 1951, Sayı. 1720). Kore gazileri ve şehit düşenlerin yakınları bundan sonra yapılan kurtuluş törenlerine katılırken kutlamalar bu kişilerin hatırlanması noktasında önemli bir misyon üstlenmiştir.

1951 yılında Türk siyaseti, iktidar-muhalefet ilişkileri açısından farklı gelişmelere sahne olmuştur. DP tarafından CHP'nin propaganda araçları olarak görülen Halkevlerinin kapatılması, partinin tepkisini çekmiştir. Bununla birlikte kuruluşundan itibaren resmî etkinliklerde önemli rolü olan Halkevlerinin tasfiyesi, CHP'nin temsili noktasında ciddi bir eksiklik doğurmuştur.

Bir diğer önemli gelişme de 16 Eylül'de yapılacak milletvekili ara seçimleri olmuştur. Nitekim kutlamaları âdeta propaganda aracı olarak gören partiler harekete geçmiştir. DP, İzmir'in kurtuluş bayramı kutlamalarını fırsat bilerek Fuar'ın Lozan Kapısı civarında bir miting düzenlemeyi planlamıştır (Akşam, 10 Eylül 1951, Sayı. 11829). Basında çıkan haberlerde, Başbakan Menderes'in İzmir kurtuluş bayramı dolayısıyla şehre geleceği ve yapılacak mitingde bir konuşma yapacağı belirtilmiştir. Bu doğrultuda aynı gün CHP'nin Cumhuriyet Meydanı'nda yapacağı mitingden katılımın az olacağı endişesi ile vazgeçmesi, bir nevi 16 Eylül seçimlerinin

kaybedileceğinin parti tarafından kabul edilmesi şeklinde yorumlanmıştır. Nitekim CHP, daha çok ilçe ve bucak düzeyinde toplantılara ağırlık vererek şehirdeki durumunu güçlendirmeye çalışmıştır. Halkın gösterdiği tezahüratların seçim sonucu gibi algılandığı düşünüldüğünde, şehirde siyasi partilerin nasıl görüldüğüne dair ipuçları veren zafer alayı, yine kutlamaların en önemli unsuru olmuştur. Sonuç olarak muhalefet adına CHP ve Millet Partisi temsilcileri zafer alayında yer almazken kutlamalar yine DP'nin güç gösterisine dönmüştür (Demokrat İzmir, 10 Eylül 1951, Sayı. 1720). Bununla birlikte Menderes'in kutlamalara katılmaması ise muhalif yerel basının büyük eleştirilerine sebep olmuştur (Anadolu, 11 Eylül 1951, Sayı. 11866),

Türkiye'nin 18 Şubat 1952'de NATO'ya girişi, dış politika açısından önemli bir gelişme olmuştur. NATO üyeliği ise İzmir için ayrı bir önem taşımıştır. Zira Güneydoğu Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri Komutanlığı, bir liman kenti olan İzmir'de kurulmuştur. 8 Eylül 1952'de resmen çalışmalarına başlayan Komutanlık, İzmir'in ekonomik ve toplumsal yaşantısında önemli değişikliklere sebep olurken (Gedikler, 2006, s. 235) yerel basının da ilgisini çekmiştir. Komutanlığın kurulması, ardından burada çalışacak olan görevlilerin İzmir'e gelişi gidilerini ilk sayfadan haberlerine taşımışlardır. Dolayısıyla 1952 yılı kutlamaları yerel basında, daha çok NATO haberleri minvalinde yerini almıştır.

1952 yılında otuzuncu yıl kutlamaları için hazırlıklar yine öncesinde başlamış, 4 Eylül'de ilan edilen programda, Belkahve'den başlayacak törenlerin şehitlik ziyareti ile devam edeceği, ordunun İzmir'e girişinin temsili ve zafer alayının geçişi şeklinde önceki yıllarda olduğu gibi bir çerçevede yapılacağı belirtilmiştir (Demokrat İzmir, 4 Eylül 1952, Sayı. 2113). Saat 10:00'da askerî kıtalar, Kışla önünde toplanmışlar, Kadifekale'den atılan işaret topuyla birlikte müfreze komutanı Kışla balkonunda, siyahlara bürünmüş bir kız öğrencinin üzerindeki matemi simgeleyen örtüyü aldıktan sonra yine kızın üzerine sarılı bulunan Türk Bayrağı'nı şeref direğine çekmiştir (Anadolu, 10 Eylül 1952, Sayı. 12212; Demokrat İzmir, 10 Eylül 1952, Sayı. 2129; Yeni Asır, 10 Eylül 1952, Sayı. 14977). Böylece 1930'lu yıllara kadar zafer alayının önünde yer alan ve şehrin Yunan işgalinde geçirdiği yılları temsil eden siyahlara bürünmüş kız, Kışla önünde yapılan törenlerin simgesi haline gelmiştir. Zafer alayının içeriğinde meydana gelen bu değişiklik aynı zamanda alayın, gelişen siyasi olayların ekseninde yeniden şekilleneceğinin habercisi olmuştur.

Öğleden sonra devam eden kutlamalarda büyük tezahüratlarla geçişi izlenen zafer alayına, çeşitli sendika ve kurum temsilcileri, gençlik kulüpleri, öğrenciler ve izcilerin yanı sıra İzmir ve civarında bulunan Kore gazisi ve şehit yakınları da katılmışlardır. DP'lilerin yine ön saflarda yer aldığı alaya CHP'lilerin katılmaması dikkat çekmiştir. Etkinlikler gecenin geç saatlerine kadar devam ederken yurdun çeşitli yerlerinden gelen ekipler tarafından halk oyunları gösterisi düzenlenmiştir (Anadolu, 10 Eylül 1952, Sayı. 12212).

Türkiye, 1953 yılını siyasi gerginliklerle bitirmiştir. Bu gerginliğin temel sebepleri arasında; Halkevlerine ait binaların müsadere edilerek tasfiye sürecinin tamamlanması ile CHP'nin mal varlığına el konulması yer almıştır. Aynı yıl meydana gelen diğer önemli bir gelişme de DP'nin kurulduğu andan itibaren büyük destek gördüğü ve vaatlerde bulunduğu basına karşı tavrının giderek sertleşmesi olmuştur. DP ile basın arasındaki iyi giden ilişkiler, 15 Temmuz 1953'de Ceza Kanunu'nda yapılan değişiklikle (Resmî Gazete: 15 Temmuz 1953; Tunçkanat, 1996, s. 69; Temizgüney, 2019, s. 156-157) belirgin bir şekilde sekteye uğramıştır. Tüm bunların yanı sıra 1954 yılında yapılacak genel seçimler daha bir yıl öncesinde siyasi havayı değiştirmiş, her kutlamayı bir nevi seçim propaganda aracına dönüştürmüştür. Dolayısıyla siyasi rekabet, İzmir'in 1953 yılı kutlamalarında bayram coşkısına ölçü olmuştur. Hangi partinin kutlamalarda ne oranda temsil edileceği, özellikle halkın hangi partiye ilgi göstereceği merakla takip edilmiştir. Nitekim Demokrat İzmir gazetesi "*Kurtuluş Bayramının Kutlama Hazırlıkları*" başlıklı yazıda, 9 Eylül'ün her yıldan daha güzel olacağını belirtirken kutlamaları 1954 seçimleri öncesinde DP ve CHP'nin boy ölçüşmesi şeklinde değerlendirmiştir. DP İzmir teşkilatının kurtuluş bayramı kutlamalarına muazzam bir şekilde katılacağı, aynı amaçla CHP İzmir teşkilatının merkezde bulunan ilçe başkanlarını bucak ve köylere gönderdiği, böylece partilerin yapacakları mitinglerin 9 Eylül sebebiyle şehre gelen taraftarları sayesinde daha kalabalık olacağını altı çizilmiştir. 1953 yılı kutlamalarının, 1954 yılı seçim sonuçlarının habercisi olarak görüldüğünden ayrı bir önem taşıdığı belirtilmiştir (Demokrat İzmir, 4 Eylül 1953, Sayı. 3183). Bu öneme binaen her iki parti temsilcileri kurtuluş bayramı kutlamaları için hummalı bir çalışma içine girmişlerdir. DP İzmir teşkilatı kutlamalara geniş katılım sağlamanın yanı sıra bayrak, flama ve levha hazırlığı yapmıştır. CHP İzmir teşkilatı ise ilçe ve bucaklara giderek hem kurtuluş bayramı kutlamalarına katılımı arttırmak hem de yapacakları miting için propaganda faaliyetleri yürütmüştür.

Sonuç olarak 1953 yılı kutlamaları, siyasi rekabet çerçevesinde iki partinin hazırlıklarına çok öncesinden başladığı seçim propagandası şeklinde anlam bulmuştur. Bu sebeple önceki yıl programıyla aynı doğrultuda yapılan kutlamalarda, zafer alayının geçişi ayrı bir önem taşımıştır. Nitekim DP iktidarından sonra zafer alayında yer almayan CHP'liler yaklaşan seçimleri de dikkate alarak tavrı değişikliğine gitmiş, hatta parti adına daha geniş katılım sağlamak için özen göstermişlerdir. Saat 15:00'da Basmane'den başlayan alayın geçişi, renkli görüntülere sebep olmuştur. İki partinin boy ölçüştüğü alayda, seçim afişlerini aratmayan pankartlar dikkat çekmiştir. CHP'lilerin "*Baskıdan Korkmuyoruz*" yazılı levhalarına karşılık DP'liler ise daha görsel öğelere yer vermiştir. Bir çift öküzün çektiği kağnı arabası ile buna bağlı eşeğin resmedildiği levhada "*Türk köylüsü 1950'den evvel böyleydi*", arabanın arkasından gelen bir traktörün yer aldığı levhada "*Türk köylüsü 1950'den sonra böyledir*", yine bir başka levhada "*Karasabanı Demokrat Parti kaldırdı*" yazılarıyla halkın bir kıyaslama yapması istenilmiştir (Demokrat İzmir, 10 Eylül 1953, Sayı. 3189).

İkinci Dünya Savaşı yıllarında köylülerden alınan Toprak Mahsulleri Vergisi, -halkın çoğunluğunun köylerde yaşadığı düşünülürken- zaten kıt kanaat geçinen halkı hükümetle karşı karşıya getirmişti. Bu nedenle Türk köylüsü 1950 seçimlerinde çektikleri sıkıntılardan sorumlu tuttuğu CHP'yi sandıkta cezalandırmıştı. Bu gerçeğin farkında olan DP'nin en önemli propaganda aracı, ekonomik ve toplumsal kaygıları gidereceği yönünde verdiği sözler olmuştur. Ekonomik kalkınmanın tarım sektörüne dayandırılacağı ilkelerini benimseyen DP, bu amaçla önemli adımlar atmıştır. 1950 yılında yürürlüğe koyduğu dışa açılma programının sonucu olarak ABD'den alınan düşük faizli krediler, Marshall yardımıyla gelen başta traktör olmak üzere tarımsal araç ve gereçler, olumlu hava koşulları ile elde edilen tarımsal ürün artışı ve Kore Savaşı'nın etkisiyle 1950-1953 yılları arasında ekonomik büyümenin yüksek düzeyde seyretmesine neden olmuştur (Takım, 2012, s. 176). Nitekim bu olumlu hava, DP'nin 1954 seçimlerinde ezici bir üstünlükle yeniden iktidar olmasını sağlamıştır. Bununla birlikte DP'nin İzmir'in kurtuluş bayramı kutlamalarını seçim öncesi bir nabız yoklaması şeklinde değerlendirdiği düşünülürken, ekonomik gelişmenin önemli unsuru olarak gördüğü tarımın ve uygulayıcısı köylünün, partinin propaganda aracı olmaya devam edeceği anlaşılmaktadır. Aynı şekilde CHP'nin ise DP'nin giderek artan baskıları karşısında muhalefetini arttıracığı görülmektedir.

1954 seçimleri DP'nin iktidar, diğer yandan uzun yıllar Türkiye'yi yönetmiş CHP'nin de muhalefet partisi sıfatıyla katıldığı ilk seçimler oldu. Seçmenler ilk defa iktidardayken icraatlarını gördükleri iki parti arasında bir seçim yaptı (Yılmaz, 2010, s. 541). Seçimler DP'nin büyük zaferi ile sonuçlandı, dolayısıyla çok partili hayatın ve demokrasinin ikinci perdesi açılmış oldu (Temizgüney, 2019, s. 158). Seçim sonuçları Türk siyasi tarihinde bir partinin aldığı en yüksek oy oranı ile DP'nin elini güçlendirirken CHP'nin ise daha sert bir muhalefet anlayışıyla hareket etmesine yol açtı. İç politikada yaşanan gelişmeler iktidar-muhalefet ilişkilerini farklı bir noktaya taşıdı. Köy Enstitülerinin 27 Ocak 1954'de öğretmen okullarına dönüştürülerek kapatılması ayrı bir tartışma yarattı. Ayrıca DP'nin basının tepkisini çekecek yeni düzenlemelere gitmesi büyük bir endişeye sebep oldu (Albayrak, 2004, s. 277). Bunun yanı sıra dış politikada yaşanan önemli olaylar ülke gündemini meşgul etti. Kıbrıs'ta 1950'li yıllarda İngiltere'nin hâkimiyetine yönelik Rumların eylemleri arttı. Yunanistan'ın 1954 yılında Kıbrıs sorununu BM'nin gündemine taşımasıyla Türkiye de konuya müdahil oldu. Kıbrıslı Rumların adanın İngiltere'den bağımsız olmasını öngören EOKA hareketini başlatmaları ve adadaki Türkleri katletmeleri Türkiye'de nabzı yükseltti. Kıbrıs konusunda Türkiye'nin pozisyonunu desteklemek ve kamuoyu yaratmak amacıyla "Kıbrıs Türktür Derneği" kuruldu. Gelişen olaylar Türk halkında büyük bir hoşnutsuzluk yaratırken pek çok yerde Rumlar aleyhinde gösteriler düzenlendi.

Türk basınının yakından takip ettiği Kıbrıs meselesi, gazetelerin ilk sayfa haberlerine taşındı. 1954 yılının bu yoğun gündemi, İzmir'in kurtuluş bayramı kutlamalarına da yansdı. Yunan işgaline uğramış şehrin, yine Yunan zulmiyle

inleyen Kıbrıs Türkleriyle kader ortaklığı noktasında buluşması, İzmir'in Kıbrıs meselesinde sesinin daha gür çıkmasının sebepleri arasındaydı. Nitekim şehirde, kurtuluş bayramı hazırlıkları ile eş zamanlı olarak kamuoyunda millî bir mesele hâline gelen Kıbrıs için çeşitli toplantıların yanı sıra miting çalışmaları başladı. Yapılacak ilk mitingin 9 Eylül'e denk getirilmeye çalışılması şüphesiz ki tesadüf değildi.

1954 yılı kutlamalarını görkemli kılmak için parti ve çeşitli teşekküllerin temsilcilerinden oluşan bir kutlama komisyonu kuruldu. Belediye bünyesinde toplantılar yapan komisyon, her yıl aynı doğrultuda hazırlanan kurtuluş programında birkaç değişiklik yapma kararı aldı. Buna göre, Fatih Sultan Mehmet dönemine mahsus tarihi kıyafet ve musiki aletleriyle birlikte İstanbul Mehter Takımı'nın, sabah ordunun şehre girişinin canlandırıldığı tören esnasında, Kışla Meydanı'nda yapılan resmigeçitte ve öğleden sonra yapılacak zafer alayında yer alması kabul edildi. Yine Millî Mücadele'de önemli yararlılıkları bulunan Bombacı Ali Çavuş Müfrezesi'nin de tarihi kıyafetleri ve hatıra silahları ile birlikte zafer alayına katılması kararlaştırıldı (Demokrat İzmir, 4 Eylül 1954, Sayı. 3760).

Kutlamalar için hazırlıklar devam ederken İzmir önemli misafirlere ev sahipliği yaptı. 7 Eylül'de Irak Veliahdı Emir Abdülillah Başbakan Adnan Menderes'le birlikte İzmir'e geldi. Bütün caddelerin Türk ve Irak bayrakları ile donatıldığı ziyaret, Cumaovası'nda düzenlenen törenin ardından misafirlerin İzmir Fuarı gezileriyle devam etti (Demokrat İzmir, 8 Eylül 1954, Sayı. 3764).

5 Eylül'de son şeklini alan program dâhilinde yapılan etkinliklerde en dikkat çeken husus şüphesiz ki kutlamalarda giderek Kıbrıs meselesinin ön plana çıkması oldu. Nitekim İzmir'in önemli gazetelerinden Demokrat İzmir'in 9 Eylül'e özel çıkardığı iki ek, "9 Eylül'ün Manası" ve "Kıbrıs Davası" başlıklarını taşıyordu. Lefkoşa'nın fethi ile İzmir'in geri alınmasının ayı güne denk geldiğine dikkat çeken gazete, "Lefkoşe kalesinin burçları üzerine Türk bayrağını diken ecdadımız, bugünü bilhassa seçmişlerdir. Asırlar sonra aştadının 9 Eylül tarihini bir daha ve daima hatırlamaları için..." sözleriyle fetih ve istirdat tarihinin aynı zamanda ortak bir kader birliği doğurduğunu belirtiyordu (Demokrat İzmir, 8 Eylül 1954, Sayı. 3764). Kıbrıs mitinglerinin ilkinin İzmir'de ve 9 Eylül'de yapılmak istenmesi de bu kader birliğine duyulan inançtan geliyordu. Miting, adayı ilhak etmek isteyen Yunanistan'a verilecek en güzel cevap ve tarihi bir hatırlatma olacaktı. Bu sebeple Kıbrıs mitingi için tüm çalışmalar devam ediyordu. Türkiye Millî Talebe Federasyonu (TMTF) bünyesinde kurulan Kıbrıs Komitesi'nin İzmir'de açılan şubesi, hazırlıklarla yakından ilgileniyordu. TMTF'nin düzenleyeceği mitinge İzmir İşçi Federasyonu ve Yeşilay Gençlik Teşkilatı gibi çok sayıda teşekkül destek veriyordu. Ancak İzmir'e gelen TMTF temsilcilerinin 9 Eylül'de Kıbrıs için yapacakları mitinge vilayet yönetimi izin vermedi (Milliyet, 8 Eylül 1954, Sayı. 1556). 9 Eylül'ün sadece "İzmir'in kurtuluş günü değil aynı zamanda bir düşünüşün mağlup edildiği gün olduğundan bu millî günün Yunanlılara cevap vermek suretiyle

manasını kaybetmesine razı olunmayacağı” gerekçesiyle mitinge izin verilmediği açıklandı. TMTF’nin ikinci talebi üzerine mitingin 10 Eylül’de yapılacağı, saat 15:00’de 9 Eylül Meydanı’ndan başlayarak Konak ve Cumhuriyet meydanlarında devam edeceği duyuruldu (Demokrat İzmir, 7 Eylül 1954, Sayı. 3763).

Hazırlıklar devam ederken Menderes’in yaptığı açıklama, iktidarın Kıbrıs mitinglerine sıcak bakmadığını gösterdi. Kıbrıs meselesi hakkında miting düzenlemek için sürekli müracaatlarda bulunulduğunu söyleyen Menderes, İzmir’de yapılması düşünülen mitinge özellikle değindi. Menderes, İzmir’in kurtuluş yıldönümünde ve yüz binlerin katılımıyla bir miting yapılmak üzere harekete geçildiğini, 9 Eylül’ün kutsal manasının herhangi bir siyasi buhran sebebiyle istismar edilmesinin kabul edilemeyeceğini, çünkü bu tarihin Türk’ün Anadolu’da hür ve müstakil olarak bekasını teminat altına alan büyük bir zafer olduğunu ifade etti. *“Bu zafer herhangi bir millete veya devlete karşı kazanılmış olmaktan ziyade tarihi hadiselerin milletimiz ve memleketimiz aleyhine asırlarca devam eden akışına son veren muazzam bir tarihi zafer ve hadise olarak anlamlandırmak ve bu manada kurtlanmak icab eder”* diyen Menderes, miting için 10 Eylül tarihine karar verilmesini de ayrıca eleştirdi. Menderes’in açıklamasında dikkat çeken husus, 9 Eylül tarihine izin vermeyen İzmir Valiliğince aynı dili kullanmış olmasıydı. Böylece Menderes bu kararın arkasında hükümetin olduğunu açıkça belirttiği gibi 10 Eylül’de İzmir’de aynı mitingin yapılmak istenmesine karşılık resmî bir açıklama gereği duydu (Milliyet, 9 Eylül 1954, Sayı. 1557):

“Muhtelif teşekküller ve vatandaş toplulukları tarafından Kıbrıs meselesi etrafında büyük bir hassasiyet gösterilmektedir. Bu hassasiyeti en yakın komşumuz ve dostumuz ve müttefikimiz Yunanistan’da hesapsızca yapılan birtakım gösterişli teşebbüsler ile gürültülü mitinglerin tahrik ettiğine şüphe yoktur ve bir mukabelei bilmisil olarak mütalaa edildiği takdirde bizdeki miting yapmak teşebbüslerinin haklı olmadığını iddia etmeye de imkân yoktur. Fakat dost ve müttefik memlekette vukua gelen bu hareketleri şayet hatalı buluyorsak aynı hatayı irtikap kendimizi mahkum saymamız asla doğru olamaz. Dünyanın bu karışık ve çok tehlikeli devrinde hür milletler cephesinin karşısında bulunduğu birçok müşküller vardır ki bunlar maalesef cephemizin çok zaruri olan siyasi vahdetini korumamıza mani teşkil etmektedir. Hal böyleyken bir de bu bakımdan çok hatalı ve hatta tehlikeli bir harekete kalkışmak bizim de birtakım hareketlere girişmemiz hür milletler camiasının esasen ağır olan müşküllerine bir yenisini ilave etmemiz ancak ve ancak milletlerin hürriyet ve istiklallerine kastetmekte olanları sevindirebilir”.

Menderes, Kıbrıs meselesi konusunda Yunanistan’daki tahrik edici faaliyetleri eleştirirken Türkiye’de de benzer bir tutum sergilenmesinin millî menfaatlara aykırı olduğunu, bu sebeple mitinglere kesinlikle izin verilmeyeceğini belirtmiştir. Menderes’i Kıbrıs konusunda bu kadar itidalli adım atmaya iten en önemli sebep şüphesiz ki yapılacak mitinglerin zaten sancılı bir süreç geçiren Balkan Paketi’na zarar vereceği endişesi olmuştur. Bu açıklama üzerine TMTF yayınladığı

bir bildiri ile hükümet görüşünün benimsediği ve millî menfaatlerin önemine binaen miting yapmaktan vazgeçildiğini dile getirmiştir (Milliyet, 10 Eylül 1954, Sayı. 1558; Demokrat İzmir, 10 Eylül 1954, Sayı. 3766).

Neticede 1954 yılı kutlamaları, İzmir’i ve 9 Eylül’ü, Kıbrıs meselesinin gölgesinde bir tartışma konusu yapmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi kabul edilen birkaç değişiklik dışında aynı doğrultuda gerçekleşen törenlerin büyük bir coşkuyla geçmesine özen gösterilmiştir. Törenler sonrasında çeşitli yerlerde eğlenceler tertip edilmiş, Belediye tarafından ordu mensupları için Kale Gazinosu’nda bir yemek verilmiştir. Ayrıca PTT Genel Müdürlüğüne İzmir’in kurtuluş yıl dönümü dolayısıyla İzmir Posta Merkezi’nde özel tarih damgalı pullar basılmıştır (Demokrat İzmir, 1 Eylül 1954, Sayı. 3757).

1955 yılına gelindiğinde Kıbrıs meselesi devam etmekle birlikte Türk dış politikasında önemli değişikliklere neden olmuştur. ABD, Türkiye ile Truman ve Marshall yardımları çerçevesinde geliştirdiği ilişkileri sağlam bir zemine oturtmuştu. 1953 yılından itibaren Sovyetlerin toprak taleplerinden vazgeçmesiyle ilişkiler normal seyrine doğru gelişmeye başlarken ABD yardımları da devam etmişti. Ancak Kıbrıs meselesi Türkiye’nin başta İngiltere ve ABD olmak üzere diğer batılı devletlerle ilişkilerinde sıkıntılar oluşturmaya başlamıştır. Özellikle Kıbrıs’la bağlantılı meydana gelen “6-7 Eylül Olayları” ülkede büyük bir kaosa sebep olmuştur. Dolayısıyla bu ve bundan sonraki kurtuluş bayramı kutlamalarına, Kıbrıs meselesinin ruhunun ve 6-7 Olaylarının etkilerinin yansımalarını düşünmek yanlış olmayacaktır (Temizgüney, 2019, s. 159).

Kıbrıs meselesinin şekillendirdiği dış politika, içte de önemli değişikliklere sebep olmuş, iktidar-muhalefet ilişkilerinde bir yumuşama havası yaratmıştır. Muhalif partiler, Kıbrıs meselesi konusunda DP iktidarını destekleyeceklerini açıklamışlardır. Böylece iktidar-muhalefet mücadelesine kısa süreliğine de olsa ara verilmiştir. Nitekim bu gelişmeler, hazırlıklarına yine öncesinden başlanılan 1955 yılı kutlamalarına, millî menfaatler doğrultusunda iktidar-muhalefet birlikteliği şeklinde yansımıştır. İzmir’deki bütün parti temsilcileri aldıkları kararla, Kıbrıs konusunda birlik ruhunu vurgulamak üzere resmigeçitte yan yana yürüyeceklerini açıklamışlardır. Bu birlikteliğin gücünü göstermek için de hiçbir parti rozeti ve bayrağı olmaksızın Türk Bayrağı’nın arkasında resmigeçitin yapılacağı ifade edilmiştir. Kıbrıs meselesi karşısında toplumsal birlik ve beraberlik vurgusunun bir başka yansıması da Çukurova ve bütün Güney Anadolu’yu temsilen “Kuvayi Milliyeci Mücahit Kafilesi” adlı 120 kişilik bir kafilenin, mahallî kıyafet ve işgalci güçlere karşı kullandıkları silahlarıyla birlikte kutlamalara katılmak üzere yola çıkmaları olmuştur (Demokrat İzmir, 7 Eylül 1955, Sayı. 3062). Ancak 6-7 Eylül Olaylarının meydana gelmesi tüm bu hazırlıkları sonuçsuz bırakmıştır.

Kıbrıs’ta tırmanan olayların giderek arttığı bu dönemde, İngiltere, Türkiye ve Yunanistan’ın katılımıyla Adanın geleceğini konuşmak üzere 29 Ağustos 1955’de Londra Konferansı toplanmıştır. Konferans devam ederken, 6 Eylül 1955’de

Atatürk'ün Selanik'te doğduğu eve bombalı saldırı yapıldığına dair çıkan asılsız haber, İstanbul Ekspres gazetesinin iki ayrı baskısı ile İstanbul genelinde hızla yayıldı. İstanbul'un her yerinde, daha sonra İzmir ve Ankara gibi şehirlerde Yunanistan aleyhine gösteriler düzenlendi, Rumların ibadet, ev ve işyerlerine saldırılar gerçekleşti (Demokrat İzmir, 7 Eylül 1955, Sayı. 3062; Ayaz, 2015, s. 88).

Yapılan protesto ve gösterilerin kontrolden çıkması üzerine 7 Eylül'de İstanbul, Ankara ve İzmir'de sıkıyönetim ilan edildi (Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 030.18.1-2/140.82.2.). İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı'na Korg. Nurettin Aknoz, Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı'na Tuğg. İhsan Bingöl, İzmir Sıkıyönetim Komutanlığı'na ise Korg. Cemal Gürsel atandı. İzmir Sıkıyönetim Komutanlığınca hususi bir tebliğ yayınlanarak, 9 Eylül'de yapılacak kutlama törenlerine, bilumum teşekküller ve şahısların dahi topluluk hareketlerine izin verilmeyeceği açıklandı (Yeni Asır, 9 Eylül 1955, Sayı, 17856; Demokrat İzmir, 9 Eylül 1955, Sayı. 3064). Böylece bir ilk yaşandı ve 1923'ten beri her yıl büyük bir coşkuyla yapılan kurtuluş bayramı törenleri, 6-7 Eylül Olayları sonrasında ilan edilen sıkıyönetim sebebiyle gerçekleşmedi.

Kutlamalar için hazırlıklar yapılırken siyasi parti temsilcileri birlik ve beraberlik ruhuyla resmigeçitte yan yana yürüyeceklerini belirtmişlerdi. Kutlama törenlerinin yapılmaması bu adımın önüne geçse de muhalefet partilerinin bir araya gelmesine vesile olmuştur. CHP, Hürriyet Partisi (HP), Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) ve Türkiye Köylü Partisi (TKP) yayınladıkları ortak tebliğde yaşanan gelişmelerden duydukları üzüntüyü dile getirmişlerdir. Böylece kutlamaların yapılmaması muhalefet parti temsilcilerini ortak bir paydada buluşturmuş, yayınladıkları bu tebliğ, ilk müşterek teşebbüs olmuştur (Cumhuriyet, 9 Eylül 1955, Sayı. 11175).

İzmir'de 6-7 Eylül Olayları sebebiyle zarar görenlerin yaraları sarılmaya çalışılırken sıkıyönetim 17 Aralık 1955'e kadar devam etmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 030.18.1-2/143.52.4.; 030.18.1-2/143.39.6.; 030.18.1-2/141.106.1.). Gelişen bu olaylar doğrultusunda 1955 yılı kutlamalarının yapılamaması şehirde büyük bir burukluk meydana getirmiş, bu nedenle 1956 yılı kutlamalarının daha görkemli geçmesi için hazırlıklara başlanmıştır. Belediye Başkanı Enver Dünder Başar'ın gözetiminde ve Gaziler Cemiyeti üyelerinin katılımıyla kurtuluş bayramı kutlamaları için daha zengin bir program hazırlamak üzere bir toplantı yapılmıştır.

Hazırlıkların tamamlanmasının ardından 9 Eylül'de eşsiz bir kalabalığın katılımıyla gerçekleşen törenler yine Belkahve'de başlamış, şehitlik ziyareti ile devam etmiştir. Türk ordusunun İzmir'e girişi canlandırılmış, Hükümet Konağı önünde Türk Bayrağı'nın çekilmesini, saygı duruşu ve İstiklal Marşı'nın okunması takip etmiştir. Belediye Başkanı Enver Dünder Başar'ın günün anlamını belirten konuşmasından sonra İstanbul Mehter Takımı'nın çaldığı marşlar eşliğinde Konak Meydanı'na yürüyüş yapılmıştır. Her yılki kutlamaların ritüelleri arasında yer alan

Zübeyde Hanım'ın mezarının ziyareti ile sabah yapılan törenler son bulmuş, öğleden sonra zafer alayının geçişi gerçekleşmiştir. Zafer alayına DP'yi temsilen Devlet ve Millî Müdafaa Vekili Şemi Ergin ile Ziraat Vekili Esat Budakoğlu ve birçok milletvekilin katılması halk tarafından tezahüratla karşılanmıştır (Milliyet, 10 Eylül 1955, Sayı. 2269).

1956 yılı kutlamalarında şehrin bir de özel misafiri olmuştur. Kıbrıs'taki havanın giderek ısındığı bu dönemde, Kıbrıs Türktür Partisi Genel Başkanı Fazıl Küçük, 9 Eylül kutlamalarına katılmak üzere İzmir'e gelmiştir. Bu ziyaret, Türk kimliğini korumak, millî varlığını ve sosyal bağlılıklarını yaşatmak isteyen adadaki Türklerin, tarihten gelen birlikteliği devam ettirdiklerinin en güzel örneklerinden olmuştur. Kıbrıs Türklerinin selam ve sevgilerini İzmir'e getirdiğini belirten Küçük, yaptığı açıklamada bu birlikteliğe değinmiş, "*Öteden beri İzmirlielerin Kıbrıs davasına büyük alaka göstermesinden ve matbuatın bize gösterdiği müzaheretten duyduğumuz minnet ve şükranlarımızı ifade etmek için temaslarımızı yapıyoruz*" sözleriyle İzmir'in Kıbrıs davasına gösterdiği ilgiye teşekkür etmiştir. Küçük'ün de ifade ettiği gibi "*İzmirlielerin Yunan mezalimini herkesten iyi bilmesi*", şehrin bu davaya daha hassas yaklaşmasına sebep olurken aynı şekilde Yunanlıların kesin yenilgiye uğratıldığı İzmir'in kurtuluşu ise Kıbrıs Türkleri için millî bir bayram olarak kabul edilmiştir. Hatta Kıbrıs basını 9 Eylül'ü "*9 Eylül Çifte Zafer Günümüz, Kıbrıs Türklüğü Bugün Çifte Bayram Yapıyor, Aziz Türk Milleti 9 Eylül Bayramın Kutlu olsun*" gibi başlıklarla sayfalarına taşımış, İzmir'in kurtuluşu ve Lefkoşa'nın fethinin Türk milletinin ortak bayramı olduğunun altı çizilmiştir (Hür Söz, 9 Eylül 1950, Sayı. 1271; İstiklal, 9 Eylül 1951, Sayı. 568; Bozkurt, 9 Eylül 1957, Sayı. 482).

1956 yılı kutlamaları İzmir basınında farklı bakış açıları ile ele alınmıştır. Ekonomik sıkıntının giderek büyümesi ve iktidarın sertleşen tutumu, DP'ye karşı beliren hoşnutsuzluğun daha yüksek sesle ifade edilmesine imkân vermişti. Bu durum DP'nin takip ettiği siyasetin daha da katılaşmasına sebep olmuş, basını ve muhalefeti engellemek amacıyla bir biri ardına yasalar çıkarmıştı. 1956 yılı Haziran ayında basın kanununun değiştirilmesi ile birlikte basın özgürlüğü daha çok kısıtlanmıştı. Bu kısıtlamalardan İzmir yerel basınında önemli bir yere sahip olan Demokrat İzmir gazetesi de büyük oranda etkilenmiştir. Kuruluşundan itibaren DP'yi şiddetle destekleyen gazete, iktidarın iç ve dış politikada yaptığı her icraatından övgüyle söz eden bir yayın anlayışı takip etmişti. Demokrat İzmir gazetesinin DP iktidarı ile ilişkisi zaman içerisinde gitgide zayıflamış ve 1955 yılında kesin ve net bir şekilde son bulmuştur (Solak-Çakmak, 2020, s. 2475, 2490). Nitekim önceki yıllarda İzmir'in kurtuluş bayramı kutlamalarına DP'nin temsili noktasında geniş bir şekilde yer veren gazete, 1956 yılı tören haberlerini, iktidardan uzak söylemler ve "*şehrin bazı semtlerinde ekmek buhranı*" yaşandığı yolundaki haber ile birlikte sayfalarına taşımıştır (Demokrat İzmir, 10 Eylül 1956, Sayı. 3422). Yine İzmir'in önemli gazetelerinden Yeni Asır ise resmî tören ve İzmir Radyosu'nun özel yayın programını sayfalarına taşırken kutlamaların öncekilerle kıyaslanamayacak derecede coşkulu geçtiğini belirtmiştir. Gazete, zafer alayına

katılan DP'lilere gösterilen ilginin yanı sıra İnönü'nün kendisini ziyaret eden gençlere 9 Eylül'ün önemine dair yaptığı konuşmaya ve HP'lilerin şehri ziyaretlerine dair haberlere de yer vererek daha ortada duran bir tutum sergilemiştir (Yeni Asır, 9-10 Eylül 1956, Sayı. 18217, 18218).

İktidar-muhalefet-basın ilişkileri, toplumsal ve ekonomik sıkıntılar, dış politika sorunları sonraki süreçte de kutlamalara etkisini devam ettirmiştir. Nitekim Türkiye, 1957 yılına yine yoğun bir seçim süreci ile girmiştir. 1958 yılında yapılacak olan seçimler, DP'nin isteğiyle bir yıl erkene alınmış, 27 Ekim 1957'de yapılmasına karar verilmiştir. DP, siyasal gelişmelerin kendi aleyhine işlediğini düşünerek, CHP'nin yükselişini durdurmak ve bu dönemde muhalefetin güç birliği yapmasına engel olmak için durum daha fazla kötüleşmeden bir baskın seçimle iktidar süresini uzatmak istemiştir.

1957 seçimlerinin hemen öncesinde gerçekleşen 9 Eylül kutlamaları, seçim propaganda faaliyetlerinin, iktidar-muhalefet arasındaki gerginliklerin ve basın üzerindeki baskıların yarattığı kargaşanın gölgesinde yapılmıştır. 1955 yılında kurulan ve İzmir teşkilatını tamamlamaya çalışan HP'nin, kutlamalardan bir gün önce İzmir İl Kongresi toplanmış, CHP ve CMP'nin de seçim çalışmaları başlamıştır. Böylece 7 Eylül'de açıklanan tören programı öncekilerden farklılık arz etmezken (Demokrat İzmir, 7 Eylül 1957, Sayı. 3750) yine zafer alayının geçişi sırasında partilere gösterilen ilgi, siyasetin nabzının hangi yönde atacağına işaret olarak kabul edilmiştir. Diğer taraftan hangi partinin geçide daha kalabalık katıldığı, halkın hangi partiyi daha fazla alkışladığı hususu sadece siyasi partilere değil, eleştiri-destek aracı olarak basına da hizmet etmiştir. Bu bağlamda Demokrat İzmir gazetesi Ege halkının, zafer alayında yer alan muhalefet parti temsilcilerini, İzmir'i kurtaranları alkışlar gibi alkışladıklarını iddia etmiş, "*gelecek 9 Eylül'de belki ikinci bir kurtuluşu daha kutlayacağız*" sözleriyle seçimlere gönderme yaparak, DP iktidarının son bulmasına dair ümitlerini dile getirmiştir (Demokrat İzmir, 9 Eylül 1957, Sayı. 3752). Gazete, kutlama haberlerinde eleştiri yağmuruna tuttuğu DP'yi görmezden gelmiş, çalışmalarını yakından takip ettiği HP'yi ise bir adım önde göstererek seçimlerde partiye destek olacağını açıkça belli etmiştir.

Kıbrıs meselesinin hala sıcaklığını koruduğu bu dönemde, İzmir'in kurtuluş bayramı kutlamaları yine "*9 Eylül ve Kıbrıs*" bütünleşmesinin göstergesi olmuştur. Daha önce İzmir'de 9 Eylül münasebetiyle Kıbrıs mitingi yapılmak istenilmiş, ancak vilayet yönetimince izin verilmemişti. Hükümetin mitinglere sıcak bakmaması öğrencileri vazgeçirse de toplantı düzeyinde yeni girişimlerde bulunmuşlardır. İstanbul'da İzmir'in kurtuluşu ve Lefkoşa'nın fethinin yıl dönümleri için TMTF tarafından Bayezit Marmara Lokali'nde bir toplantı yapılması düşünülmüş, ancak toplantıya Valilikçe yine izin verilmemiştir (Yeni Asır, 10 Eylül 1957, Sayı. 18577). Bu durum iktidarın Kıbrıs konusunda miting-toplantı gibi etkinlikler için tavrını devam ettirdiğini göstermiştir. Diğer taraftan miting-toplantı düzenlemelerine izin verilmeyen öğrenciler, kurtuluş bayramı kutlamaları için tebrik mesajı yayınlamakla

yetinmek zorunda kalmışlardır. Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi öğrencileri Cumhurbaşkanı Bayar ve İzmir halkına ithafen ayrı mesaj yayınlamışlar, kurtuluş yıl dönümünde gençliğin duyduğu mutluluk ve gururu dile getirmişlerdir (Yeni Asır, 9 Eylül 1957, Sayı. 18576).

1957 seçimleri DP'nin üstünlüğü ile sonuçlanmasına rağmen önceki seçimle kıyaslandığında ciddi bir oy kaybı yaşadığı görülmüştür. Ülkedeki huzursuzluğun giderek arttığı bir dönemde dışta da önemli gelişmeler olmuş, 1958'de Irak'ta yönetimin askerî bir darbe sonucu devrilmesi, Türkiye'de büyük bir yankı uyandırmıştır. Kıbrıs'ta ise Türk halkına yapılan zulümler ve katliam haberleri gelmeye devam etmiştir.

Dışta meydana gelmesine rağmen Türkiye'nin iç politikasını derinden etkileyen dönemin en önemli gelişmelerinden biri Irak devrimi olmuştur. İnönü'nün dönemin muhalif gazeteleriyle birlikte, Irak hadisesini sık sık dillendirerek bu ihtilali istismar ettiği iddiaları, DP'nin muhalefete karşı tepkilerini arttırmıştır. Menderes, İnönü'nün ve CHP'nin tavrını sonrasında çok ses getirecek olan Balıkesir konuşmasında eleştirmiş, onu ve partisini ihtilal havası yaratmakla suçlamıştır. CHP'nin "ihtilal tahrirleri" yaptığını, ülkeyi hızla "ihtilale", oradan da "kardeş kavgasına" götürdüğünü iddia etmiştir. İnönü, "1958 Türkiye'sinde iftira ve tehditten yılacak siyaset adamı yoktur" diyerek Menderes'in konuşmasına cevap verirken³ bu restleşme bir müddet daha sürmüştür. 1958 yılı gelişmeleri, İzmir'in kurtuluş bayramı kutlamalarını da etkilemiş, siyasi çatışmalar kutlamaların geleneğinde önemli değişikliklere sebep olmuştur.

Sabah Belkahve'den başlayan törenler, şehitlik ziyareti ve Türk ordusunun İzmir'e girişinin canlandırılması ile devam etmiştir. Hükümet Konağı önünde müfrezeler tarafından bayrağın göndere çekilmesinin ardından top atışı, bir dakikalık saygı duruşu ve İstiklal Marşı'nın okunması ile Zübeyde Hanım'ın mezarının ziyareti ile sabah ki törenler son bulmuştur. Törenlere limanda bulunan deniz harp filosu da katılmıştır.

Öğleden sonraki törenlerin ilgi odağı yine zafer alayının geçişi olmuştur. İlk kurtuluş bayramı kutlamalarından itibaren etkinliklerin en önemli unsuru olan zafer alayına öğrenciler, izciler, sporcular, çeşitli dernek ve kuruluşların yanı sıra siyasi parti temsilcilerinin katılması bir gelenek haline almıştı. Çok partili hayata geçilmesiyle birlikte alayda siyasi parti temsilcileri ön plana çıkmış, hatta alayın geçişi partilerin güç gösterisine dönüşmüş, her parti halktan aldığı alkış

³ İnönü verdiği cevapta, "Başbakan'ın Balıkesir nutkunu dinginlikle okudum. Ortadoğu'nun ihtilal hareketleri, memleketimize ancak felaket getirir. Tarih daima göstermiştir ki ihtilal iki türlü olur: Ya doğru yoldan sapmış olan sokak serserileri, meşru hükümetler aleyhine teşebbüs ederler yahut insan hakları dışına çıkarak hükümet sürmek sevdasına düşen siyaset serserileri ihtilali zorla meydana getirirler" diyordu (Şahin, "İktidar-Muhalefet İlişkileri Çerçevesinde İnönü ve Menderes'in Siyaset Dili", s. 209).

doğrultusunda siyasi temsil kudretini tasdik etmiştir. O yılki kutlamalarda ilk defa alaya siyasi partilerin idare kurullarının ve gençlik kollarının katılmasına izin verilmemiştir. İzmir Valiliğince tebliğ edilen kararda, İl İdaresi Kanunu'nun ilgili maddesi doğrultusunda, gerekli görülen lüzum üzerine İzmir'in kurtuluşu dolayısıyla öğleden sonra yapılacak törenlerde zafer alayına siyasi partilerin katılmaması kararının alındığı duyurulmuştur (Yeni Asır, 9-10 Eylül 1958, Sayı. 18935-18936). Valiliğin bu kararı, muhalefet partilerini yeniden bir araya getirmiş, ortak yayınladıkları tebliğde duydukları üzüntüyü dile getirmişler, İzmir halkının bu gurur verici günlerini kutladıklarını belirtmişlerdir. Böylece İzmir'in kurtuluş bayramı kutlamaları, muhalefet partilerini aynı paydada buluşturma noktasında önemli bir işlev gördüğü gibi Valiliğin bu kararı, DP'nin güç kaybetmesine paralel olarak muhalefetin daha fazla alkış toplamasını önleme çabası şeklinde değerlendirilmiştir (Milliyet, 9 Eylül 1958, Sayı. 2991). İzmir vilayet yönetiminin takındığı bu tavrı, birlik ve beraberlik ruhuyla kutlanması gereken kurtuluş bayramı törenlerini, siyasetin etkisinden kurtarma çabası olarak da değerlendirmek mümkündür. Ancak bir sonraki yıl yapılacak törenlerde yine siyasi parti temsilcilerinin zafer alayına katılmasına izin verilmemesi ve bu kararın sadece muhalefet partileri ile sınırlı kalması ilk seçeneği daha güçlü kılmaktadır.

Kutlamaların bir diğer öne çıkan yönü yine "9 Eylül ve Kıbrıs" birlik ve beraberlik ruhu olmuştur. 1958 yılında adadaki Türk-Rum çatışmasının artması sonucunda, Türkiye, İngiltere ve Yunanistan dışişleri bakanları, Kıbrıs sorununun çözümü için diplomatik yoldan görüşme yapmayı kabul etmişlerdi. Kıbrıs konusundaki gelişmeler gerek Türkiye'de gerek adadaki Türkler nezdinde büyük bir heyecana sebep olmuştur. Bununla birlikte Kıbrıs'ta Türk ve Rum halkları arasında ortaya çıkan sorunlar ve şiddetli çatışmalar karşısında Türk kamuoyunun tepkisi gecikmemiştir. 8 Haziran 1958'de Kıbrıs için Beyazıt Meydanı'nda yapılan "Ya Taksim, Ya Ölüm" mitingine yüz binler katılmış, İstanbul'da düzenlenen bu miting Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda, İzmir'in işgali sonrası Türk halkının haklı tepkilerini tüm dünyaya duyuran Sultanahmet Mitingi'yle eş tutulmuştur. Sonrasında bu mitingler, ülke genelinde yüksek katılımı ardı ardına gerçekleştirmiştir. İzmir Yüksek Tahsil Gençliği tarafından, Bornova spor sahasında gerçekleştirilen ve çok büyük bir kalabalığın katıldığı İzmir Mitingi de bunlardan biri olmuştur (Çakmak, 2011, s. 8, 12). Türkiye'de bu gelişmeler olurken ada yönetimince Kıbrıs Türklerinin "Çifte Bayram" olarak nitelendirdikleri 9 Eylül kutlamalarına izin verilmemesi tepkiyle karşılanmıştır (Milliyet 10 Eylül 1958, Sayı. 2992).

1959 yılına gelindiğinde, Menderes'in geçirdiği uçak kazası Türkiye'nin gündemine oturmuştur. Şubat ayında Menderes'in Londra'da geçirdiği uçak kazasından kurtulması ülkedeki gerginliği geçici olarak durdurmuştur. Menderes ülkeye dönüşünde görkemli törenler ve büyük sevgi tezahüratları ile karşılanmıştır. İnönü'nün tren garında Menderes'i karşılaması ve geçmiş olsun dileklerini iletmesi, iktidar-muhalefet arasındaki çatışmayı bir süreliğine yumuşatmıştır (Bulut, 2009: 134-135). Bunun yanı sıra dış politikanın en önemli gündem maddesi yine Kıbrıs

olmuştur. 1959 yılının Ocak ayında Türk ve Yunan diplomatlar arasında görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmeler sonucunda 11 Şubat'ta Zürih Antlaşması, 19 Şubat'ta da Londra Antlaşması imzalanmış, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması için gerekli olan hukuki alt yapı hazırlanmıştır. Türkiye'nin Kıbrıs meselesiyle yakından ilgilenmesi ve 1959 antlaşmalarıyla garantörlük elde etmesi, Kıbrıs Türklerinin Türkiye'ye olan güven ve bağlılıklarının daha da artmasına sebep olmuştur (Temizgüney, 2019, s. 165).

1959 yılı başlarında iktidar-muhalefet arasındaki gerginlik biraz olsun durulmuşsa da bu durum uzun sürmemiştir. 1958 yılı sonlarında muhalefet partilerinin güç birliği yapmak için görüşmelere başlaması iktidarı endişelendirmiştir. 1958 Ekim'inde TKP ile CMP birleşerek Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) adını almıştır. Ayrıca seçimde tek başına önemli bir başarı elde edemeyen HP de CHP'yle birleşmeye karar vermiştir. Muhalefetin bu güç birliği karşısında atağa geçen DP, Vatan Cephesi adını verdiği bir oluşum kurarak partinin gücünü arttırmaya çalışmıştır.

1959 yılı Nisan ayında İnönü'nün, 46 milletvekili ile birlikte Ege bölgesinde geziye çıkması gerilimi tırmandırmış, bu yolculuk sırasında taraflar arasında çatışmalar yaşanmıştır. CHP ve DP'liler birbirleriyle çatışırken, Uşak'ta polis halkı dağıtmak için güç kullanmıştır. 1 Mayıs'ta Manisa'ya geçen İnönü'nün sonraki durağı İzmir olmuştur. Bu dönemde Demokrat İzmir Gazetesi'nin basılıp tahrir edilmesi de büyük tepkiler doğurmuştur. Tüm bu siyasi gerginlikler daha önce olduğu gibi 1959 yılı İzmir'in kurtuluş bayramı kutlamalarına yansımıştır.

Belediye Başkanı Faruk Tunca başkanlığında oluşturulan kurtuluş bayramı komitesi, daha zengin bir program için hazırlıklara başlamıştır. 5 Eylül'de ilan edilen program (Demokrat İzmir, 5 Eylül 1959, Sayı. 4448) öncekilerle aynı olmakla birlikte yapılan hazırlıkların, bayrama katılacakların ihtiyaçlarını karşılama noktasında daha kapsamlı olduğunu söylemek mümkündür. Her sene kutlamalar için çevre il, ilçe ve köylerden gelenlerle kalabalıklaşan şehirde oteller, pansiyonlar doluyor, hatta otobüs ve kamyonların içinde geceyi geçirenler dahi oluyordu. Vilayet yönetimi bunun önüne geçmek için kahvehanelerin ve parkların sabaha kadar açık olacağını belirttiği gibi Belediye İktisat İşleri Müdürlüğü de şehirde görülen ekmek sıkıntısını önlemek üzere iki günlüğüne fırınlara verdiği un miktarını arttırdı. Ayrıca şehirde gıda sıkıntısı yaşanmaması için yiyecek satan İzmir esnafı ürün miktarlarını çoğalttı (Yeni Asır, 8 Eylül 1959, Sayı. 19288).

Sabah Belkahve'den başlayan törenler, iki süvari birliğinin, ordunun İzmir'e girişinin canlandırılması gibi etkinliklerle devam etti. Şenlikler dolayısıyla İzmir limanına gelen donanmanın bayrama iştiraki ise ayrı bir mutluluk verdi. Aynı zamanda donanma bandosu ve mehter takımı kutlamalara heyecan kattı. O yılki kutlamalarda da şehir dışından çok sayıda misafir gelmişti. Aydın ve Denizli zeybek ve efelerinin yanı sıra Sakarya'dan Millî Mücadele'ye katılmış 30 kişilik zeybek ve mücahitlerin millî kıyafetlerle Hükümet Konağı'nın önünde yapılan törene katılması

halkın büyük tezahüratına sebep olmuştur. Yine Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası, Fuar'da halka verdiği konserlerle kutlamalara ayrı bir renk katmıştır (Demokrat İzmir, 8-9 Eylül 1959, Sayı. 4451-4452). Kutlamalar dolayısıyla Mustafa Kemal Derneği tarafından yayınlanan tebliğde ise gençliğin Atatürk'e karşı derin minnet ve bağlılığı bir kez daha vurgulanmıştır (Cumhuriyet, 10 Eylül 1959, Sayı. 12617).

Daha önceki kutlamalarda siyasi parti temsilcilerinin zafer alayına katılmalarına izin verilmemişti. 1959 yılı kutlamalarına devlet erkânını temsilen Millî Müdafaa Vekili Ethem Menderes ve iki DP İzmir milletvekilinin katılması, alaya kimlerin katılacağı sorusunu akıllara getirmiştir. Nitekim muhalefetin giderek güçlendiği İzmir'de âdeta şehirdeki siyasi erkin belirleyicisi hâline gelen zafer alayının geçişi, büyük ilgi ve merakla beklenilmiştir. Bu arada CHP Genel İdare Kurulu üyelerinden ve milletvekillerinden oluşan bir heyet hem şehirde çeşitli teşekküllerle temaslarda bulunmak hem de partinin il, ilçe, bucak teşkilatları, gençlik ve kadın kolları ile toplantılar yapmak üzere İzmir'e gelmişti. Aynı zamanda İzmir teşkilatını canlandırmaya çalışan CKMP'nin de ilçe kongreleri devam etmekteydi.

Yeni bir siyasi kriz yaratmamak adına İzmir il yönetimi geçen sene olduğu gibi bu sene de siyasi parti temsilcilerinin alaya katılmaması yönünde bir karar aldı. Buna rağmen saat 15:00'da Basmane'den yürüyüşe geçen alaya CHP milletvekilleri ve CKMP idare heyetinin çelenkleri ile dâhil olmaları İzmir yönetimince büyük bir tepkiyle karşılandı. Belediye Başkanı Faruk Tunca bir açıklama yaparak *"her türlü siyasi anlayıştan uzak olarak ve müşterek bir vahdet içinde kutlanmasını arzu ettiğimiz bu kurtuluş günümüze, merasim dışı olarak birtakım davetsiz misafirlerin katılmış bulunması, cidden esef verici bir haldir. Bu nizamsız ve kanunsuz durumu tertipleyen politikacılar hakkındaki hükmü hemşehrilerime bırakırım"* sözleriyle duyduğu rahatsızlığı dile getirdi. Oysaki alaya katılan Belediye heyetinin içinde iki de DP'li milletvekili bulunuyordu. Ancak daha önce DP il idare kurulu üyeliği ile il başkanlığı görevlerinde bulunan ve partinin İzmir'deki en güçlü isimlerinden olup ardından Belediye Başkanlığına getirilen Tunca'nın sadece CHP ve CKMP'lileri hedef alması, kutlamalarda siyasetin etkisinin iktidardan yana takınılan tavırla devam ettiğini göstermekteydi.

Yürüyüş sırasında dikkat çeken bir diğer husus da Belediye heyetinin aleyhinde tezahürat yapılacağı ihbarının alınmasıydı. İzmir'de muhalefetin daha sağlam adımlar attığı bu dönemde, aralarında DP İzmir milletvekillerinin de bulunduğu heyetin böylesi bir durumla karşılaşması, iktidar için büyük bir imaj kaybı demektir. Bu nedenle istenmeyen bir durumun yaşanmaması için heyet beş kişilik polis kordonuna alınarak herhangi bir olayın çıkmasına engel olundu (Milliyet, 10 Eylül 1959, Sayı. 3351).

Siyasi mücadelenin gölgesinde yapılan 1959 yılı törenleri, İzmir'in DP iktidarı döneminde yaptığı son kurtuluş bayramı kutlamaları oldu. 1960 yılında iç siyasetteki gerginlikler devam etti. DP'nin 18 Nisan 1960'da basın ve CHP'nin

faaliyetlerini araştırmak için Mecliste geniş yetkilerle donattığı on beş kişilik “Tahkikat Komisyonu”nu kurması, bardağı taşıran son damla oldu. Bu gelişmeleri protesto etmek için çıkan öğrenci olayları, 27 Mayıs Darbesi’ni beraberinde getirdi. Siyasetin İzmir’in kurtuluş kutlamaları üzerindeki etkisi ise darbe sonrasında da devam etti.

SONUÇ

Türkiye’de çok partili hayata geçişle birlikte artık halkın mukayese etme ve seçme özgürlüğünü kullanması, o zamana kadar ülkede hâkim olan tek parti idaresinin sorgulanmasını sağladı. DP’nin 1950 yılında iktidara gelmesiyle birlikte Türkiye sadece siyasi anlamda değil toplumsal, ekonomik ve dış politika bağlamında da yoğun bir gündemle karşı karşıya kaldı. Bu bağlamda millî ve mahallî bayram kutlamaları siyasi partilerin halkla buluşması noktasında önemli bir yer teşkil etti. Öncesinde kutlamalarda ön plana çıkan millî birlik ve beraberlik duygusu yerini partilerin siyasi rekabetten doğan gövde gösterisine bıraktı. Kutlamalarda hangi partinin ne kadar oranda temsil edildiği, halkın resmigeçitlerde hangi partiyi daha çok alkışladığı gibi ayrıntılar bayram törenlerini, siyaseti belirleme hususunda önemli bir hale getirdi.

Her yıl 9 Eylül’de yapılan İzmir’in kurtuluş bayramı kutlamaları da bu gelişmelerden etkilendi. DP ve muhalif partiler arasındaki rekabet, kutlamaları güç gösterisine dönüştürdü. Özellikle zafer alayı bu rekabetin simgesi hâline geldi. Tek parti döneminde daha çok halk temsilcilerinin, sporcuların, izcilerin ve okulların, çeşitli dernek ve teşekküllerin katıldığı zafer alayı, çok partili hayata geçilmesiyle birlikte parti temsilcilerinin ön plana çıktığı âdeta bir reklam panosuna dönüştü. Alay, seçim sonuçlarını ve iktidara gelecek partiyi tespit etmek için bir gösterge olarak kabul edildi. Ayrıca basının ilgisi açısından bayram kutlamaları, seçim kampanyaları, mitingler ve parti listelerinin açıklanması gibi haberlerin gerisinde kaldı. Bu durum DP döneminde yapılan kutlamaların eski coşkusu kaybetmesine sebep oldu.

Çok partili hayata geçilmesi, halkı her konuda olduğu gibi ekonomik anlamda da “öncesi-sonrası” kıyaslamasına götürdü. DP’nin ilk üç yıllık iktidarı döneminde yakalanan ekonomik büyüme, kutlamalarda halkın taşıdığı levhalara kara saban-traktör karşılaştırmasıyla yansdı. Ancak sonraki süreçte bu büyüme tersine bir seyir takip etmeye başlayıp ekonomik sıkıntıların artması ile yerel basındaki kutlama haberlerine, şehirde zaman zaman yaşanan ekmek darlığı ve gıda sıkıntısı gibi haberler eşlik etti.

İç politikada yaşanan gelişmelerin yanı sıra dış politikada meydana gelen olaylar da İzmir’in kurtuluş bayramı kutlamalarını etkiledi. Türkiye’nin NATO’ya girebilmek için Kore’ye asker göndermesi, bir liman şehri olan İzmir’i derinden etkiledi. Kore’ye asker götüren gemilerin İzmir Limanı’ndan kalkışı yine dönenlerin karşılanması şehrin hafızasında izler bıraktı. Dolayısıyla kurtuluş bayramı

kutlamaları, İzmirliilerin Kore gazilerini bağrına basması ve şehit düşenlerin unutulmaması noktasında bir misyon üstlendi. Dönemin en önemli dış politika gelişmesi olarak kabul edilebilecek Kıbrıs meselesi ise “9 Eylül ve Kıbrıs” bütünleşmesi şeklinde kurtuluş bayramı kutlamalarında kendini hissettirdi.

İzmir’in kurtuluş bayramı kutlamalarında 1955 yılında yaşanan 6-7 Eylül Olaylarının ayrı bir yeri vardır. Çıkan olaylar üzerine İstanbul, Ankara ve İzmir’de sıkıyönetim ilan edilmesi ile şehirde bir ilk yaşandı; 1923 yılından beri kesintisiz bir şekilde yapılan kutlamaların 1955 yılında gerçekleşmemesi şehirde büyük üzüntü yarattı. Bu sebeple sonraki yıl kutlamalarının daha zengin bir programla yapılmasına özen gösterildi.

1960 yılında iç siyasetteki gelişmeler, ekonomik sıkıntılar, Tahkikat Komisyonunun kurulması ve çıkan öğrenci olayları Türkiye’yi 27 Mayıs darbesine götürdü. Böylece 1960 yılı, siyasi havanın bayramlar üzerinde en fazla hissedildiği ve gölgesinde kaldığı yıl oldu. 27 Mayıs askerî darbesi sonucunda tutuklanan Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes ile hükümet üyeleri, DP yöneticileri ve milletvekilleri Yassıada’da hapsedildi. Yargılamaların biran önce başlaması için gerekli hazırlıklar devam ediyordu. Dolayısıyla basının ilgisi açısından İzmir’in o yılki kurtuluş bayramı kutlamaları, tutuklu DP’liler, onlarla ilgili yapılan suçlamalar ve Yassıada haberlerinin gerisinde kaldı. Ayrıca dönemin iktidarına duyulan öfke ve darbeyi meşrulaştırmak adına geliştirilen siyasal karşıtlıklar, kutlamalara da yansdı. Askerî vesayet altında gerçekleşen kutlamaların “her seneden daha güzel geçeceği” özellikle belirtildi. Bu durum bir nevi 27 Mayıs darbesini yapanların kendilerini, meşruiyet dışına çıkmış on yıllık DP iktidarını bitirip yeni bir dönem başlatanlar olarak gördükleri için önceki dönemin ötesinde “her şeyin daha güzel olacağı” sloganı, kutlamalarda ruh buldu. Bununla birlikte zafer alayına siyasi partilerin katılmasına izin verilmezken alayda, 27 Mayıs’ı temsilen içlerinde subay, iki üniversite öğrencisi, bir profesör ve basın mensubunun yer alması, darbenin tüm halkın nazarında kabul gördüğü imajı yaratmaya yönelik bir adım olarak nitelendirilebilir. Böylece siyasilerin halkla temas etmek adına önemli bir fırsat olarak gördükleri kutlamalar, MBK üyeleri için 27 Mayıs darbesinin gerekçe ve amaçlarını anlattıkları bir vesile hâline geldi. Yine Türk jetlerinin İzmir semalarında dumanla 9 ve 27 rakamlarını sembolize etmesi, kutlamaların siyasetin gölgesinde devam edeceğinin bir göstergesiydi.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

030.18.1-2/140.82.2.

030.18.1-2/143.52.4.

030.18.1-2/143.39.6.

030.18.1-2/141.106.1.

Gazeteler

Akşam

Anadolu

Bozkurt

Cumhuriyet

Demokrat İzmir

Hakimiyet-i Milliye

Hür Söz

İstiklal

Milliyet

Resmî Gazete

Yeni Asır

Yeni Gün

Yeni Sabah

Zafer

Kitap ve Makaleler

Albayrak, M. (2004). *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*. Ankara: Phoenix Yayınevi.

Alpaslan, E. (2015). Tek Parti Döneminde Gaziantep'te Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları 1938-1945, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 14(4), 829-845.

Ayaz, E. (2014). 6-7 Eylül Olaylarının Türk Gazetelerindeki Yansımaları. *International Anatolia Academic Online Journal Social Sciences Journal*, 2 (2), 81-92.

Çakmak F. (2011). Türk Kamuoyunda Kıbrıs Algısı: 1958 Yılı Kıbrıs Mitingleri. Ulvi Keser (Yay. Haz), *İkinci Uluslararası Kıbrıs Sempozyumu (21-25 Ekim 2010) Bildiri Kitabı* (s. 549-568). 1, Ankara: Kıbrıs Türk Kültür Derneği.

Çiçek, R. (2015). İzmir'in Kurtuluşunun Anadolu Basınındaki Yansımaları. M. A. Parlak *Kurtuluş ve Kuruluşun Sembol Kenti İzmir Sempozyumu (26 - 28 Eylül 2012) Bildirileri* (s. 219-236). Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.

Deniz, D. (2006). *1950 Seçimleri Demokrat Parti İzmir Propagandası*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir.

Dikçam, U. U. (2009). *Atatürk Döneminde 9 Eylül Kutlamaları (1923-1938)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir.

Gedikler, G. H. (2006). *1950-1960 Yılları Arasında İzmir'de Gündelik Yaşam*. (Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir.

Kalemlî, H. (2018). İstanbul'da İlk "Kurtuluş Bayramı" Kutlamaları. *Atatürk Yolu Dergisi*, 16 (62), 109-142.

Ozankaya, Ö. (1989). Ulusal Bayramların Toplumsal İşlevleri Açısından 30 Ağustos Zafer Bayramı. *Atatürk Yolu*, 4, 541-547.

Solak Şener, A, Çakmak, F. (2020). Türk Basın Tarihi İçinde Muhalif Bir Gazete: Demokrat İzmir. *Belgi Dergisi*, 2 (20), 2475-2509.

Şahin, İ. (2017). İktidar-Muhalefet İlişkileri Çerçevesinde İnönü ve Menderes'in Siyaset Dili. *Tarih ve Günce*, 1 (1), 191-216.

Takım, A. (2012). Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 67 (02), 157-187.

Temizgüney, F. (2019). Demokrat Parti Dönemi 23 Nisan Millî Hâkimiyet ve Çocuk Bayramı Kutlamaları. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (1), 145-172.

Tunçkanat, Haydar. (1996). *27 Mayıs 1960 Devrimi (Diktadan Demokrasiye)*. İstanbul: Çağdaş Yayınları.

Yılmaz, E. (2010). 1954 Seçimlerinin Önemi, Öne Çıkan Özellikleri ve Siyasi Sonuçları. *Humanities Sciences*, 5 (4), 541-551.

Yayın Geliş Tarihi: 03.08.2020
Yayına Kabul Tarihi: 29.01.2021
Online Yayın Tarihi: 31.03.2021
http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.776647

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 23, Sayı: 1, Yıl: 2021, Sayfa: 43-55
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

THE THEODICY OF SUFFERING AND THE COSMIC VOYAGES IN *THE TREE OF LIFE* AND *MIRACLES FROM HEAVEN*¹

Evrım ERSÖZ KOÇ*

Abstract

In The Tree of Life, Terrence Malick presents Jack O'Brien's attempts to come to terms with his past. The most traumatic experience in his past is his brother's death which gives not only Jack but also other members of the family a great agony. Similarly, Miracles from Heaven deals with affliction. Inspired by a true story, Patricia Riggen dives into the lives of the Beams projecting both physical and psychological agony since the 10-year-old daughter Anna (Annabel) suffers from a deathly illness. Even though Anna is miraculously healed in the end by divine intervention, both films interrogate death and suffering as a process that threatens the meaningful order of a cosmos ruled by an almighty powerful transcendental creator. Pondering on especially the term theodicy as a theoretical framework, this paper elucidates how these two films deal with the problem of suffering in which humanity loses touch with a meaningful cosmos and how they offer spiritual solutions to this problem by engaging in cosmic voyages.

Keywords: *The Tree of Life, Miracles from Heaven, Max Weber, Theodicy*

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Ersöz Koç, E. (2021). The theodicy of suffering and the cosmic voyages in *The Tree of Life* and *Miracles from Heaven*. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (1), 43-55.

* Dr. Öğr. Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Amerikan Kültürü ve Edebiyatı Bölümü, ORCID 0000-0003-4172-506X, evrim.ersoz@deu.edu.tr.

¹ This is a revised and expanded version of a paper focusing on the film *The Tree of Life* presented at the 16th International Cultural Studies Symposium hosted by Ege University.

HAYAT AĞACI VE CENNETTEN MUCİZELER FİLMLERİNDE ACI ÇEKME TEODİSESİ VE KOZMİK YOLCULUKLAR²

Öz

Hayat Ağacı (The Tree of Life) adlı filmde, Malick Jack O'Brien'in geçmişi ile uzlaşma çabalarını sergiler. Geçmişindeki en sarsıcı deneyim sadece Jack'e değil ailenin bütün bireylerine büyük bir acı veren kardeşinin ölümüdür. Benzer bir şekilde, Cennetten Mucizeler (Miracles from Heaven) filmi de acı ile ilgilenmektedir. Patricia Riggen, gerçek bir hikayeden esinlenerek, 10 yaşındaki kızları Anna (Annabel) ölümcül bir hastalıkla boğuşan Beams ailesinin hayatlarını hem fiziksel hem psikolojik acıyı yansıtarak sergiler. Anna ilahi bir müdahale ile mucizevi bir şekilde iyileşse de, her iki film de ulu, güçlü, aşkın bir yaratıcı tarafından hükmedilen bir kozmos anlamlı düzenini tehdit eden bir süreç olarak ölümü ve acı çekmeyi sorgular. Özellikle teodise kavramını teorik çerçeve olarak düşünerek, bu çalışma bu iki filmin insanların anlamlı bir kozmos ile temaslarını yitirdikleri acı çekme problemini nasıl ele aldıklarını ve kozmik yolculuklar sergileyerek nasıl bu probleme ruhani çözümler önerdiklerini açıklamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hayat Ağacı, Cennetten Mucizeler, Max Weber, Teodise

INTRODUCTION

Terrence Malick's film *The Tree of Life* presents Jack O'Brien grieving for his dead brother and revisiting his childhood memories in the 1950s American suburbia. These flashbacks project not only Jack's but also all family members' attempts to come to terms with the pain of the death of a loved one. The movie which has instigated academic interest due to not only its spiritual content but also its cinematographic elements is a fascinating pondering on the human need to make sense of the problem of suffering in a cosmos regulated by divine order. Similar to *The Tree of Life*, Patricia Riggen in *Miracles from Heaven* deals with the problem of suffering zooming into the lives of another Texas family whose lives are shattered when the 10-year-old Anna begins to suffer from a severe illness in excruciating pain and miraculously heals after a near-death experience. Even though *Miracles from Heaven* differs from *The Tree of Life* in that it appears to be a faith-based movie instead of a cinematic masterpiece, the plots of both movies pose intriguing questions about the problem of suffering which has been a hot issue in theological and socio-religious circles. Moreover, both movies present images of rebirth through cosmic voyages to solve or ease the problem of suffering on earth thinking the mystical beach that Jack is reunited with his dead brother in *The Tree of Life* and Anna's heavenly visit in *Miracles from Heaven*. Using mainly Max Weber's analyses of theodicy in *The Sociology of Religion* as a theoretical

² Ege Üniversitesi'nde gerçekleştirilen 16. Uluslararası Kültürel Çalışmalar Sempozyumunda, Hayat Ağacı filmine odaklanan bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

framework, this paper scrutinizes how these two films entangle with the problem of suffering.

THE THEODICY OF SUFFERING

Theodicy is a term etymologically consisting of the Latin *theo* which means God and Greek word *dike* which means justice. The term explains why God allows bad things to happen to good people. It was first coined by Leibniz in *Theodicy: Essays on the Goodness of God, the Freedom of Man, and the Origin of Evil* and also explained by Weber's significant examination of the sociology of religion. "Weber gives [theodicy] a social rather than a theological interpretation. The question of how to reconcile the existence of God with the existence of evil in the world is either seen from a social perspective or interpreted in social terms (Swedberg & Agevall, 2005, p. 347).

Weber's analysis of theodicy is primarily identified as a process of meaning-making. As also outlined by Scott, "Max Weber's discussion of 'the problem of meaning' (*das Problem der Bedeutung*) serves as the foundation for the view of theodicy as meaning-making" (Scott, 2012, p. 9). Rationalization plays a pivotal role in this process since Weber thinks that "The need for an ethical interpretation of the 'meaning' of the distribution of fortunes among men increased with the growing rationality of conceptions of the world. As the religious and ethical reflections upon the world were increasingly rationalized and primitive, and magical notions were eliminated, the theodicy of suffering encountered increasing difficulties" (Weber, 1946, p. 275). In the transition from primitive to rational religious mindsets, the destiny of religions has been influenced by intellectualism (Weber, 1963, p. 118) and by the intellectuals who seek to solve the problem of meaning.

The intellectual seeks in various ways, the casuistry of which extends into infinity, to endow his life with a pervasive meaning, and thus to find unity with himself, with his fellow men, and with the cosmos. It is the intellectual who transforms the concept of the world into the problem of meaning. As intellectualism suppresses belief in magic, the world's processes become disenchanting, lose their magical significance, and henceforth simply "are" and "happen" but no longer signify anything. As a consequence, there is a growing demand that the world and the total pattern of life be subject to an order that is significant and meaningful. (Weber, 1963, p. 125)

Weber's sociological analysis of theodicy is based on a comparative view among different [religious] beliefs such as those of Ancient Egypt, Hinduism, Buddhism, Judaism, Christianity, and Islam. Considering the differences in these various religions, Weber emphasizes that "not every religious ethic has crystallized a god of transcendental quality who created the universe out of nothing and directed it himself"; however, "the legitimation of every distinctively ethical

prophecy has always required the notion of a god characterized by attributes that set him sublimely above the world, and has normally been based on the rationalization of the god-idea along such lines” (Weber, 1963, p. 138). Even though the manifestation and significance of this sublimity of God may vary in religious tradition, “the more the development tends toward the conception of a transcendental unitary god who is universal, the more there arises the problem of how the extraordinary power of such a god may be reconciled with the imperfection of the world that he has created and rules over” (Weber, 1963, p. 138-9). Therefore, the problem of theodicy is the inability to understand the imperfection in the world created by a transcendental and ethical God. Weber explains that the problem of theodicy is evident in ancient Egyptian literature, Job, Aeschylus, Hindu religion and even in a questionnaire in which German workers explain their rejection of God-idea as motivated not by scientific arguments but by their inability to reconcile “the idea of providence with the injustice and imperfection of the social order” (Weber, 1963, p. 139).

This is the problem of theodicy; however, there are ways in which this problem is possibly solved. Weber formulates the solutions of theodicy regarding the differences in various world religions. The solutions vary mainly according to the various conceptualizations of God, sin, and salvation (Weber, 1963, p. 139). Basically, the solutions are linked with Messianic advent which includes emergence of a powerful savior figure, transmigration of souls, coming of judgment day, belief in providence or dualism in which forces of light will be victorious over the forces of darkness in the final battle. “Weber’s discussion of theodicy is brief, serving as a bridge to his discussion of salvation” (Christiano & Swatos & Kivisto, 2002, p. 128). Weber defines the problem briefly but he presents the solution elaborately digging different forms of salvation in different religions. Generally, the promise of salvation may include the promise of wealth, political salvation, salvation from evil, otherworldly salvation, and rebirth.

THE TREE OF LIFE

In *The Tree of Life*, the problem of theodicy is related to the death of a loved one and the struggle to overcome the traumatic pain of a death in the microcosmic level is mixed with snapshots providing a history of the universe in a macrocosmic level in a nonlinear, experimental, and epic structure. Thereby the human trauma on earth extends the temporal and spatial boundaries and is associated with a transcendental and eternal order. The ending of the film portrays Jack reunited with his family as well as his dead brother on a mystical beach. With such an optimistic ending *The Tree of Life* offers an insight into making sense of death which can be analyzed along with Max Weber’s examinations of the terms of theodicy and salvation.

The problem of theodicy is most noticeable in the O'Briens' internal monologues in voice-over narration in which the family members seek answers or guidance to cope up with the reality of death on earth. After a depiction of how Mrs. O'Brien was notified via a telegram about the death of her son R. L. and the families' affliction after the funeral, the film jumps ahead in time presenting Jack who turns out to be a successful architect but still trying to make sense of his pain. We hear Jack in voice-overs "How did you come to me? In what shape? In what disguise?" (Malick, 2011). Lighting a candle at the anniversary of his brother's death, the voice-over goes on "I see my brother true, kind, died when he was 19" (Malick, 2011). He is searching for answers and evidently, he is unable to overcome the pain that comes with that traumatic event. Following Jack's pondering on how his mother bared it, there is a change in voice-over narration from Jack's voice to Mrs. O'Brien's. This indicates that Jack is not the only one who has questions unanswered. Then begins Mrs. O'Brien's voice-overs such as "Was I false to you? Lord, Why? Where were you? Who are we to you? Answer me" (Malick, 2011). Mrs. O'Brien's questions which are directly posed to God pinpoint that amid a personal crisis she needs answers from a transcendental ethical God for giving a meaning to her suffering and her existence in the cosmos.

These questions in voice-over narration are embedded with a long sequence that shows the creation of cosmos which includes the Big Bang, the formation of galaxies, stars, planets, and eventually earth. Then the origins of life on earth are presented including the first fish with amphibian traits, reptiles, and dinosaurs. Manninen stresses the significance of this sequence as, "Malick's creation sequence is full of profound beauty and awe, and it helps make one aware of the incredible process that antecedently led to our individual and collective existence" (Manninen, 2013, p.5). To understand the connection between the voice-overs and this long sequence of creation, it is necessary to focus on the epigraph stated at the very beginning of the film. This epigraph is a reference to the book of Job: "Where were you when I laid the foundations of the earth? ...When the morning stars sang together, and all the sons of God shouted for joy? Job 38:4,7." (Malick, 2011). In the book of Job, "Job wants God to show up and justify himself, to provide an answer to the question of why the innocent suffer" (Kilby & Johnson & Prusak, 2014, p. 11). This epigraph is God's answer to Job. The epigraph is also an answer to Jack and his mother who are trying to make sense of death. The voice-overs are in monologue form but if the voice-overs are examined in relation to this long sequence of creation, the film portrays a dialogue in which this creation story is an answer provided by the almighty transcendental creator God. Also, the epigraph is followed by a mysterious light wavering in a background of darkness which could refer to "the presence of God" (Fisher, 2012, p. 5). "Through careful montage, the film dialectically moves between an imagined biocentric cosmos and one that is anthropocentric – personal, particular, and located in the microcosm of Waco, Texas, in the 1950s" (Handley, 2014, p. 83).

God's answer to Job projected onto the epigraph reminds humans that besides their anthropocentric existence on earth at a micro level, there is a biocentric cosmos at the macro level and God transcends over this huge creation. The problem of suffering is justified through a presentation of a transcendental sublime divinity.

Later, there is another reference to the book of Job. The O'Briens attend to the funeral of a drowning boy and Father Haynes's sermon includes the theme of suffering in the book of Job:

Job imagined he might build his nest on high – that the integrity of his behavior would protect him against misfortune. And his friends thought, mistakenly, that the Lord could only have punished him because secretly he'd done something wrong.

But, no, misfortune befalls the good as well. We can't protect ourselves against it. We can't protect our children. ..

We vanish as a cloud. We wither as the autumn grass, and like a tree are rooted up.

Is there some fraud in the scheme of the universe? Is there nothing which is deathless? Nothing which does not pass away? ...

There is no hiding place in all the world where trouble may not find you. No one knows when sorrow might visit his house, any more than Job did.

The very moment everything was taken away from Job, he knew it was the Lord who'd taken it away. He turned from the passing shows of time. He sought that which is eternal. (Malick, 2011)

In his sermon, Father Haynes touches upon several theodical problems and tries to solve those problems referring to the book of Job since it assures that suffering is also part of the transcendent God's creation and humans cannot question it. Max Weber also comments on the book of Job highlighting how it offers an insight into the disappearance of the problem of suffering:

As people continued to reflect on the insoluble problem of the imperfections of the world in the light of god's omnipotence, one result was inevitable: the conception of an imaginably great ethical chasm between the transcendental god and the human being continuously enmeshed in the toils of new sin. And this conception inevitably led to the ultimate theoretical conclusion, apparently assumed in the book of Job, that the omnipotent creator God must be envisaged as beyond all the ethical claims of his creatures, his counsels impervious to human comprehension. Another facet of this emerging view was that God's absolute power over his creatures is unlimited, and therefore that the criteria of human justice are utterly inapplicable to his behavior. With the development of this

notion, the problem of theodicy simply disappeared altogether (Weber, 1963, pp. 142-143).

Weber examines how the problem of theodicy is solved in the book of Job with the conceptualization of an absolute God with limitless power whose ways cannot be questioned. This idea is evident in not only the priest's sermon following the death of a drowned boy in their community but also Jack's grandmother's consoling speech to Jack's mother after the funeral of his brother which emerges earlier at the beginning of the film. Grandmother says: "I know the pain will pass with time. Life goes on. Nothing stays the same. Lord gives. Lord takes away. That's the way he is. He sends flies to the wounds he should heal" (Malick, 2011). Grandmother's speech illustrates how the theme inherent in the book of Job, which is also emphasized by the priest, is internalized in society: Lord gives. Lord takes. That's it; you cannot question or comprehend his ways.

The problem of theodicy is solved not only through these references to the book of Job but also through its indication of otherworldly salvation through the end of the film. Again in a voice-over, we hear Jack uttering "Brother, Keep us, Guide us to the end of time" (Malick, 2011). This uttering is juxtaposed to the scene presenting grown Jack in a rocky desert led to a wooden door. Once he passes along the door, from the desert, Jack is led to the ocean, probably the ocean of eternity. According to Hay, his brother and mother accompany Jack "to God's door" and "These loved ones are both examples of and sources for the gifts of forgiveness, mercy, and grace that carry him towards the experience of redemption at the threshold of faith" (Hay, 2014, p. 7). On the shore, Jack is reunited with all members of his family and shares this moment with other members of the community.

The paradisiac or apocalyptic scenes on the shoreline in which the adult Jack is reunited with his family members should not be regarded as situated in regions beyond everyday life. Rather than standing outside the realm of Jack's story as its eschatological or teleological culminations, the Resurrection of Souls and the Day of Judgment presented figuratively in these scenes are structures of possibility that subsist in the interstices between the moments of Jack's existence." (Hay, 2014, p. 7)

These scenes are figurative depictions of how Jack learns to cope up with pain. In the ocean scenes of salvation, not only Jack but also his mother learns to make sense of death. In a ritualistic form with two female figures, Mrs. O'Brien raises her arms and in voice-over says "I give him to you, I give you my son" (Malick, 2011). This scene which is a reference to Abraham's sacrifice shows that she is ready to accept death as an integral part of life.

The scenes in this paradisiacal shoreline are followed by images from adult Jack's present life in front of his office in a skyscraper. After a shot of a low cam

on the skyscraper amid clouds, the film is finalized with the depiction of the bridge looming over the ocean. The bridge is a motif highlighting the connection with his past and present and also a connection with his personal history and the history of cosmos. He can only achieve redemption or salvation once he realizes the macrocosmic transcendent order in his microcosmic life full of suffering. From this perspective, the bridge combines the problem of suffering to its solutions.

MIRACLES FROM HEAVEN

Just like Malick presents the traumatic past of the O'Brien's, Riggen projects the suffering of another Texas family with three kids in *Miracles from Heaven*. Based on a real story written in a memoir by Christy Beam, the film presents the troubles that a family goes through upon the news about their daughter's fatal illness. The Beams who lead a faithful and blissful life in a loving and supporting community begins to go through hard times when their 10-year-old daughter is diagnosed with pseudo-obstruction motility disorder which is a rare incurable disease. After the long terms of treatment by a compassionate and skilled doctor in a children's hospital, the medicine falls short to offer healing. Through the end of the film, Anna falls to a hollow tree and miraculously heals. At first glance, Anna's recovery poses a different plotline from that of *The Tree of Life* since R. L. was dead and the problem of suffering revolves around the family members' endeavors to cope up with this pain in *The Tree of Life*. However, *Miracles from Heaven* touches upon the same spiritual crisis that emanates from the human need to find meaning in the cosmos while grappling with agony.

The most dramatic and heartrending moments of *Miracles from Heaven* arises in the scenes in which Anna suffers from severe pains. In addition to the physical agony, Anna is psychologically devastated and begins to question her affliction together with the conceptualization of a transcendental God which is evident in her remark as "why God hasn't healed me?" (Riggen, 2016). This disease especially puts the mother Christy in a spiritual crisis evidently more than Anna. Christy who carefully listens to each of her children's night prayers before bedtime later loses her faith and witnessing Anna's torment becomes unable to pray. Reminiscent of Mrs. O'Brien's callings to God in voice-over narrations, Christy touches the tree in their garden and says "Are you there. You even hear me because I don't hear you" (Riggen, 2016). Even though Christy answers Anna's question as "there are so many things I don't know but I know God loves you" (Riggen, 2016) at the beginning of the film, she poses a similar question to Pastor Scott later at the church: "why a loving God would let Anna suffer the way she does" (Riggen, 2016). Reminiscent of Christy's answer, Pastor Scott replies: "Just because she is sick doesn't mean that there isn't a loving God. Let me tell you the lowest points of my life. I have tried it both ways. I did everything that I can to connect to God or walk away. And in my experience, one feels a whole lot better

than the other” (Riggen, 2016). From this perspective, the problem of suffering is attempted to be resolved by reminding the existence of an all-loving God.

There is also another incident that makes Christy furious: having misinterpreted Pastor Scott’s sermon about the need to try to get back on track in an unhappy situation by asking the questions “Have I sinned? Have I drifted astray?” two female parishioners relate this misfortune befalling onto the Beams to sin. They advise Christy to think about some difficult questions about whose sins, (Christy’s, Kevin’s, or even Anna’s) are preventing Anna from healing. In his article “Suffering, Prayer, and Miracles,” Paul P. Parker focuses on the commonly held association between suffering and sin in relation to Jesus and his disciples encounter with a blind man: “When Jesus and his band came upon a blind man, his disciples initiated a discussion on a contemporary theological issue: Whose fault was it? ‘As [Jesus] walked along, he saw a man blind from birth. His disciples asked him, ‘Rabbi, who sinned, this man or his parents that he was born blind?’ (Jn 9: 1-2)” (Parker, 1997, p. 212). Parker outlines that this association between suffering and sin indicated by Jesus’ disciples is still prevalent today:

The only theological debate in this situation was over whether the cause had been the parents’ sin (Ex 20:5), the blind man’s sin of watching parents in sexual intercourse while still in the womb, or a singularly heinous sin that the man would have committed if not born blind.⁵ Who then sinned?

Folks are not so different today. When things sour, when a loved one’s undiagnosed cancer grows beyond the stage of treatment though the symptoms were apparent to everyone months earlier, when the over-weight and sedentary man is disabled by a stroke, when starvation devours hundreds of millions in a world of plenty, when urban rot consumes a city’s heart, when nations sacrifice their young for the prizes of war, the first response is recrimination. Who did it? Who is responsible? (Parker, 1997, p. 212).

At this point, Jesus’s answer to his disciples holds the utmost significance. Referring to Jesus’s answer as “Neither this man nor his parents sinned; he was born blind so that God’s works might be revealed in him,” Parker explains how Jesus was uninterested in his disciples’ theological debate or fault-finding (Parker, 1997, pp. 212-213). Parker comments that “While in no way minimizing the blind man’s suffering and without any attempt to justify it, Jesus taught that his suffering had cosmic significance” (Parker, 1997, p. 213). Jesus’s approach to the suffering of the blind man is a significant means to think about Anna’s suffering in *Miracles from Heaven* since this little girl’s suffering is not related to sin but holds a cosmic value. Just like disciples, these two parishioners relate Anna’s suffering to the sins of a member of The Beams including possibly those of this little innocent girl. Remembering Pastor Scott’s response to this unfortunate dialogue between Christy

and parishioners as “I sure wish that I could give everybody a spiritual IQ test before they walk through the door” (Riggen, 2016), Pastor Scott, just like Jesus, does not believe in roughly sketched link between misfortune and sin. Anna’s suffering and her miraculous healing holds a cosmic value.

To understand the cosmic significance of suffering in *Miracles from Heaven*, it is necessary to analyze Anna’s fall into the tree in their garden which will be followed by her heavenly ascent and miraculous healing later. The fact that the place she falls is a hollow trunk of a tree holds a symbolic significance. In fact, in both *The Tree of Life* and *Miracles from Heaven* the tree emerges as an important cosmic symbol connecting this world to an otherworldly realm. Referring to the biblical tree of life, tree symbolically results in pondering on life, death, and rebirth. In both films, there are similar sequences that show the children climbing the tree or shots of swing hanging from the tree. In *The Tree of Life*, repeated camera shots of the trees from below in low angle reaching up to the clouds imply the cosmic significance of tree as an intermediary between different realms relating the human earthly existence to the upward divine residence. The bodily position of Anna inside the hollow tree trunk as a fetus is a potent image of rebirth foreshadowing her cosmic voyage.

After the fall Anna begins healing and she explains to her parents what happened when she was lying unconscious inside the tree. When she hit first everything went black, she says, and then she explains her out of body experience as weird because she could see her body but she was not in it. She sees a butterfly that flies on the trunk and as soon as she touches it, she is welcomed to beautiful and awesome heaven with colorful flowers, butterflies, white clouds, and an alluring lake. From this perspective, the tree is a boundary between this world and heaven and the butterfly is her guide in her heavenly ascent. Then she hears the words “I love you” which is reminiscent of the early dialogues that her suffering should not eradicate the presence of a loving God. Then she says, she communicated with God without saying any words: “I said I wanted to stay but he said he needed me to come back. And he told me that when I came back I will be healed. So I ask him if he was a hundred percent sure because I don’t wanna come back unless he is right” (Riggen, 2016). The words “he needed me to come back” indicates that Anna’s suffering, just like the suffering of the blind man according to Jesus, has a cosmic significance illustrating the presence of a transcendental heavenly deity.

The cosmic significance of Anna’s suffering and her healing after a heavenly ascent is later signified in Christy’s speech about the significance of Anna’s miracle in particular and miracles in general at the church. In her speech, Christy first identifies her feelings that arise with the problem of suffering: “when Anna got sick I just couldn’t understand it why was this devoted God-loving little girl going through this. I felt hopeless. I felt alone. I was angry that our prayers weren’t being answered. I lost my faith because of that I didn’t see what was all

around me” (Riggen, 2016). Then Christy assures that miracles are real and they are everywhere. Also, the medium through which miracles come through is not only a heavenly God but also earthly humans who are affectionate and supporting the people suffering. The scene in which Christy speaks at the church is intercut to images showing people who help them in this hard process such as Christy’s friend who is always there for her whenever she needs, Angela who accompanies Anna and Christy with her warm heart whenever they come to Boston for treatment, the receptionist at Boston Children’s hospital who even risks her position by trying to find an appointment from Dr. Nurko whose schedule is overloaded, and the employee at the airplane who makes it possible for Mr. Beam and the other two children to fly to Boston despite the lack of credit in Mr. Beam’s credit card. Then Christy says, “Miracles are love. Miracles are God” (Riggen, 2016). Also, Christy admits that she knows miracles do not happen to each suffering person: “Why was Anna healed when today around the world there are so many children suffering? I don’t know the answer but after everything I have been through I have realized I am not alone and whatever you may be going through I am here to tell you, you are not alone. Miracles are God’s way of letting us know he’s here” (Riggen, 2016). Christy is aware that miracles do not save every suffering human.

Probably, it would be easier for someone whose problem is miraculously solved to come up with meanings out of suffering in this world. But innocent children are dying in pain and amid this painful reality how one can justify God’s ways or how belief in a transcendental divinity may be restored under such circumstances. Even though *Miracles from Heaven* focuses on the role of miracles, it does not fall short to answer such questions. The answers come from a character named Ben, the father of Haley who is befriended by Anna in Boston Children’s Hospital. Haley and Anna share the same room and Anna gives a necklace in the shape of a cross to Haley as a present to remind the existence of Jesus and God whenever she feels afraid. Ben is among the audience at the church during Christy’s speech about miracles and when Christy is accused of a possibility that the story about Anna is a hoax, Ben supports Christy saying even though he has never been a religious person, he can see how much believing in an all-loving divinity makes a difference for the suffering: “My beautiful daughter died recently. Her name was Haley and she was 10. She had cancer and she suffered a great deal. But the last weeks of her life were different. She felt safe. She felt loved. She felt God and she felt that way because Anna gave her faith, she gave her peace” (Riggen, 2016). Thus, as Ben indicates, belief in an all-loving transcendental deity gives strength to the suffering. This is similar to Weber’s reading of the book of Job implying that human cannot understand the unlimited power of God: *Miracles from Heaven* has a message that unless suffering is miraculously averted, belief in God rather than questioning his ways is a better option for the suffering.

CONCLUSION

Malick's film *The Tree of Life* is a rumination on traumatic human suffering on earth. The film especially focuses on Jack's and his mother's suffering which is most obvious in voice-over narration in which they seek divine guidance. This suffering on earth in O'Brien's family's story is set side by side to the scenes of biocentric cosmic history. Such juxtaposition extends the temporal and spatial boundaries of human suffering on earth and relates it to an eternal transcendental order. Max Weber's conceptualization of how theodicies may be solved by the idea of salvation in an otherworldly realm plays a significant role in understanding the message of the film relating to how humans can overcome the pain of death. Throughout the film, the characters are faced with the problem of theodicy and once they are reminded of the divine order in the eternal macrocosm, they come to understand that death is an integral part of life. This awareness is their salvation, their way of making sense of affliction.

Miracles from Heaven also deals with suffering by illustrating the traumas emanating from the deadly illness of a little girl. In this film, the problem of meaning-making in hard times is resolved by remembering the presence of an all-loving deity which is evident in the ways miracles come true. Rather than associating suffering with sin, humans may seek comfort in the conceptualization of a transcendental deity maintaining order in the cosmos. Even though the two films are different in their styles since *The Tree of Life* has a nonlinear and experimental structure, they share similar visions in the way they offer solutions for the problem of theodicy. In both films, the tree emerges as a sacred space as an intermediary between an earthly realm and an upward realm. Also, in both films, the human need to make sense of suffering is visualized through cosmic voyages or boundary crossings such as Jack's entrance to a wooden door into the shoreline of eternity and Anna's heavenly ascent. These cosmic voyages further maintain the existence of a transcendental deity: in *Miracles from Heaven*, miracles are ways of manifesting his presence; in the epic structure of *The Tree of Life*, the transcendental power has been present since the creation and will accompany humans to the end times. Moreover, both films talk about two ways of living and favor one way of living to another for making sense of suffering. In *The Tree of Life*, in a voice-over, Mrs. O'Brien says "The nuns taught us there are two ways through life, the way of Nature and the way of Grace. You have to choose which one you'll follow . . . They taught us that no one who ever loves the way of grace ever comes to a bad end" (Malick, 2011). In *Miracles from Heaven*, in her speech at the church, Christy says "Albert Einstein said there are only two ways to live your life. One is as though nothing is a miracle. And the other is as though everything is a miracle" (Riggen, 2016). Both movies deal with the problem of meaning-making when humans grapple with agony, loss, or grief. However, choosing the way of grace or living as if everything is a miracle makes it easier to carry on. Now that *Miracles from Heaven* is inspired by a real story and Malick's

brother died when he was young, these films can be considered as real-life attempts to create meaning out of afflictions. In a way, both films may be thought of as mediums offering the audience how the problem of suffering in a cosmos ruled by a transcendental deity is possibly solved.

REFERENCES

Christiano, K. J., Swatos W. H., and Kivisto, P. (2002). *Sociology of religion: Contemporary developments*. Walnut Creek: Altamira Press.

Fisher, D. (2012). "The tree of Life (2011)". *Journal of Religion and Film*, 5 (2), 1-8.

Handley, G. B. (2014). Faith, sacrifice, and the earth's glory in Terrence Malick's *The Tree of Life*. *Angelaki*, 19 (4), 79-93, DOI:10.1080/0969725X.2014.984442

Hay, N. (2014). Cosmic mourning: The birth of transcendence in Terrence Malick's *Tree of Life*. *Trans*, 18, 1-11.

Kilby K, Johnson L. T., Prusak B. G. (2014). Seeing as God sees: Terrence Malick's *The Tree of Life*. *Commonweal*, January 10, 10-18.

Leibniz, G. W. (1952). *Theodicy: Essays on the goodness of God, the freedom of man, and the origin of evil*. London: Routledge & K. Paul.

Manninen, B. A. (2013). The problem of evil and Humans' relationship with God in Terrence Malick's *The Tree of Life*. *Journal of Religion and Film*, 17 (1), 1-23.

Malick, T. (2011). *The Tree of Life*. Fox Searchlight.

Parker, P. P. (1997). Suffering, prayer, and miracles. *The Journal of Religion and Health*, 36 (3), 205-219.

Riggen, P. (2016). *Miracles from Heaven*. Columbia Pictures in association with Affirm Films and Roth Films.

Scott, M. S. M. (2012). *Journey back to God: Origen on the problem of evil*. Oxford: Oxford University Press.

Swedberg, R., and Agevall O. (2005). *The Max Weber dictionary: Key words and central concepts*. Stanford: Stanford University Press.

Weber, M. (1946). *From Max Weber: Essays in Sociology*. Translated, edited by H.H. Gerth and Wright Mills. New York: Oxford University Press.

Weber, M. (1963). *The Sociology of Religion*. Boston: Beacon Press.

Yayın Geliş Tarihi: 06.03.2020
Yayına Kabul Tarihi: 02.03.2021
Online Yayın Tarihi: 31.03.2021
http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.699754

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 23, Sayı: 1, Yıl: 2021, Sayfa: 57-78
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

**“I AM THE LINK BETWEEN THE SHORES WASHED BY THE
CARIBBEAN SEA”: CIRCUMCARIBBEAN CONNECTIONS AND THE
RE-VISIONING THE MULTICULTURAL U.S. SOUTH IN ERNA
BRODBER’S LOUISIANA¹**

*Hüseyin ALTINDIŞ**

Abstract

The U.S. South has been acknowledged to be a microcosm of global souths shaped by multicultural communities and transformed into a global space through border crossings, liminality, and transnational turns, which inevitably led to incredible changes in the field of southern literature. New studies and global movements have given way to multiculturalism that recognizes the Caribbean, Asian, Hispanic, African, and indigenous presence in the South. Multiculturalism ends the black/white and North/ South binaries leaving the age of southern exceptionalism in the past. Through its protagonist Ella Townsend’s anthropological study, Erna Brodber’s novel Louisiana (1994) aims to discover the commonalities between the U.S. South and the circumCaribbean and thus create a syncretic southern space that embraces transnational identities and multicultural community. Louisiana as a setting presents hybrid and liminal spaces that depict commonalities between the U.S. South and the Caribbean. This paper’s theoretical concept is based on Homi Bhabha’s critical concepts of hybridity and liminality explained in his collection of essays on Colonial Theory, The Location of Culture. Within this context, this paper aims to discuss the relationship between the U.S South and the Caribbean and how these relations define cultural hybridity and identity formation in Louisiana.

Keywords: *The South, Hybridity, Recognition, Multiculturalism, Identity.*

¹ The article was presented in College English Association 50th Annual Conference, New Orleans in 2019.

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Altındış, H. (2021). “I am the link between the shores washed by the Caribbean Sea”: circumCaribbean connections and the re-visioning the multicultural U.S. south in Erna Brodber’s Louisiana. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (1), 57-78.

* Dr. Öğretim. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı, ORCID: 0000-0002-2318-3052, haltindish@gmail.com.

**“I AM THE LINK BETWEEN THE SHORES WASHED BY THE
CARIBBEAN SEA”: ERNA BRODBER’İN LOUISIANA ADLI
ROMANINDA KARAYİPLER BAĞLANTISI VE ÇOK KÜLTÜRLÜ
AMERİKAN GÜNEYİNİN YENİDEN YAPILANDIRILMASI²**

Öz

Amerika'nın güney eyaletlerini yansıtan küresel güney kavramı mikro kozmik düzeyde çok kültürlü topluluklar tarafından şekillendirilmiştir. Bu kültürel çeşitliğin fiziki sınırları ortadan kaldırdığı ve dolayısıyla bölge insanını ve edebiyatını derinden etkilediği yadsınmaz bir gerçektir. Yeni çalışmalar ve küresel hareketler güneyde Karayip adalarında gelen halklar Asyalı, Afrikalı, Latin kökenli ırkların ve kültürlerin varlığını kabul eden çok kültürlülüğe yol açmıştır. Çok kültürlülük bölgede devam eden kuzey/güney siyah/beyaz gibi dikatomileri ve güneyin istisnai bir bölge olduğu yönündeki görüşleri sonlandırmaktadır. Erna Brodber's Louisiana (1994) adlı romanı, ana kahraman Ella Townsend'in antropolojik çalışması aracılığıyla, Amerika'nın güney eyaletleriyle Karayipler arasında var olan bu ortaklıkları irdelemektedir. Roman mekân olarak Louisiana eyaletini seçmek suretiyle bu ortaklıkları en iyi ve hibrid bir şekilde sunmaktadır. Çalışma kuramsal okumasına Homi Bhabha'nın The Location of Culture adlı eserinde Postkolonyal kuramında yer alan Hibridite ve eşiklilik kavramlarına dayandırmaktadır. Bu çalışmanın amacı Amerika'nın güney eyaletleri ile Global güney arasında nasıl bir bağlantı ve etkileşim olduğunu ve bu ilişkilerin diaspora haklarının hibrid kültürlerini ve kültürel kimlik tanımlamalarını olan etkilerini Louisiana üzerinde irdelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Güney, Hibridite, Tanınma, Çok kültürlülük, Kimlik

INTRODUCTION

The American South has become a transnational and transcultural manifestation of multiculturalism and hybridity. Because of its geographical proximity and porous borders, the South became an “extended Caribbean,” to borrow from Immanuel Wallerstein. Spaces such as Louisiana received an influx of people from diverse ethnicities and cultures who intermarried Native Americans, African Americans, the Caribbean, and Asian Americans creating hybrid identities and cultures. Mikhail Bakhtin uses the term hybridity to distinguish literary narrators who had a double voice and lyrical poems with a single voice. Homi Bhabha adopts the concept from Bakhtin, and in his collection of essays, *The Location of Culture*, he states that “there is a space in-between the designation of identity... this interstitial space [third space] between fixed identifications opens up the possibility of a cultural hybridity that entertains the difference without an assumed or imposed hierarchy” (Bhabha, 1994, p. 4). The concept of hybridity that this paper aims to use can be analyzed under two categories: ethnicity and culture. The analysis of hybridity in *Louisiana* focuses on cultural and ethnic diversity. In that sense, ethnic hybridity

² Bu makale 2019 yılında 50th CEA (College English Association) New Orleans, USA konferansında sunulmuştur.

is understood as one having access to multiple ethnic identities. Ella, the protagonist of *Louisiana*, is an example of ethnic and cultural hybridity. She is of Caribbean descent and educated and taken Anglophone culture. From Bhabha's perspective, we can say that since there is not a pure culture and culture is dynamic, culture and identity cannot be fixed to a particular space and time. In other words, there is no fixed Americanness or Caribbeanness but "in-between-ness" that we call hybridity (Bhabha, 1994, p. 1). Scholars from different disciplines—cultural studies, communication studies, and literature—have questioned the meaning and possibilities of applying hybridity and liminality to their studies. According to Bhabha, "Liminal space, in-between the designations of identity, becomes the process of symbolic interaction ... prevents identities at either end of it from settling into primordial polarities" (Bhabha, 1994, p. 4). Although Bhabha's work on liminality is controversial, it is also very influential. Talking about in-between-ness, Bhabha states that "these 'in-between' spaces provide the terrain for elaborating strategies of selfhood—singular or communal— that initiate new signs of identity, and innovative sites of collaboration, and contestation, in the act of defining the idea of society itself" (Bhabha, 1994, p. 2). The U.S. southern spaces that diaspora inhabits create this innovative site of collaboration. Thus conceptually liminal is a favorable term to consider regarding place and memory on renegotiation and identity formation.

The temporal implication of liminality is another dimension of liminality presented through specific forms of circumCaribbean. With its crucial geopolitical location, the U.S. South embodies liminality and hybridity due to its diverse ethnicities and cultures and reflects transnational and transcultural dialectics through which identity is reconstructed and preserved. Multicultural South ends the black/white and North/South binaries and contributes to, as Lisa Hinrichsen writes, "the reassessment of southern distinctiveness" (Hinrichsen, 2015, p. 159). Contemporary scholarship depicts that Southern literature "shares much, historically, socially, economically, with other regions, other cultures [...]" and that a study of the South must begin with a recognition of those commonalities" (Hobson and Ladd, 2016, p. 2). The concept of circum-Caribbean, which refers to a "space which includes the insular Caribbean, together with northern coastal states of South America, Central America, and the Caribbean coast of Mexico," reflects one of these commonalities (Sanz, 2009, p. 1). I use the term circumCaribbean instead of the Caribbean since it involves a more diasporic approach, which overlaps Brodber's attitude towards "the Caribbean." Brodber states that she does not "deal with [the Caribbean]. I don't deal with the word 'Caribbean.' I was talking to them, but it is not a concept I work with. I am 'diaspora;' 'I'm" African diaspora" (Russell np.). Her ethnographic and anthropological approach embraces multiculturalism rather than a specific nation or culture. Thus hybridity is used as a more inclusive concept that would enable a larger global connection of ideologies, including Pan-Africanism.

Erna Brodber's 1994 novel *Louisiana* dissolves the borders and boundaries within the concept of circumCaribbean and creates cultural contact between the Caribbean and American South. In *Louisiana*, Brodber uses the U.S. state of Louisiana as a syncretic setting to recover cultural aspects of the diaspora in which the hybridity of different cultures and religions helps people recuperate their subjectivity through memoirs, folk tales, and songs. The ongoing interconnection between the circumCaribbean and the southern states of the U.S. allows the circumnavigation of cultures and mobility of cultural formations across geographical boundaries challenging the region's exceptionality that ignores long historical, cultural, and political connections. The circumCaribbean creates a space in which literary texts can form a transcultural region. In this context, this article attempts to discuss how Brodber's novel *Louisiana*, as a post-southern form of writing, re-conceptualizes the region to create new complexities and display historical, political, and cultural connections between the U.S. South and the circumCaribbean, thereby challenging the traditional conceptual models that reinforce the South's insularity and exceptionality.

The novel reimagines southern spaces and literary traditions by extending these traditions beyond the sphere of the individual performance and introducing, as Jessica Adams states, "ritual(s), historical re-enactment, carnival, dance, among others" (Adams, 2007, p. 6). In *Just Below the South: Intercultural Performance in the Caribbean and the U.S. South* (2007), Jessica Adams states that the U.S. South and the Caribbean "form a regional interculture- a space defined not so much by a shared set of geographical boundaries or by a single, common culture as by the weave of performances and identities moving across and through it" (2007, p. 6). Physical spaces highlight social dynamics that celebrate a vibrant and creative culture. The setting in Brodber's novel marks this type of dynamism and emphasizes the significance of space with its unique qualities. In other words, the novel accentuates Louisiana with its "rich multicultural society we now see as a part of the South" (Lowe, 2008, p. 1). Louisiana, due to its geographic location on the shore and closeness to the Caribbean, was a peculiar destination for the Atlantic slave trade during Spanish and French colonies, which "created an unusually diverse black population," especially in New Orleans and Baton Rouge (Ingersoll, 1996, p. 133). By the middle of the eighteenth century, there was a visible degree of creolization in Louisiana, but "the established population was inundated" by an influx of slaves from New Indies, Africa, North America, and Europe (1996, p. 134). In his detailed history of the Louisiana Slave trade, Tomas Ingersoll writes in detail about the diversity of cultures brought through slaves from different parts of the world, including French Antilles as in the following manner:

William Butler, a "trader of New Orleans," brought a cargo of slaves with English names in 1794. These blacks may have been Creoles born in America. In many cases, all that is given is the colony where the trader purchased the slaves: Jamaica (most frequently), Martinique (before 1790), and Cuba. In some cases, however, the

national origins of the slaves are noted, and while the variety is impressive, slaves from the Congo are particularly numerous. Yet, at least one trader, Jean-Francois Merieult, sold slaves imported directly from the Senegal coast in 1803. (Ingersoll, 1996, p. 144)

In addition to these ethnicities, we know that many refugees arrived in Louisiana after the Haitian revolution, enriching its diversity. Louisiana³ purchase by Thomas Jefferson in 1803 expanded slavery in Louisiana because Louisiana was the most lucrative slave market due to its proximity to plantations, which contributed to the creation of a multicultural society in present-day Louisiana as an interstitial, or the third space, to borrow from Bhabha, where individuals can negotiate and articulate their identities

In *Louisiana Culture from Colonial Era to Katrina* (2008), John W. Lowe notes that “from the beginning in the oral tales of Indians, the letters and journals of the early European explorers, and the spiritual memories of nuns and priests, Louisiana has had a literature directly generated by its locales and events” (2008, p. 6). He further states that “much of [this literature] remains untranslated from the original native languages” (2008, p. 6). Thus, Brodber’s novel *Louisiana*, which enriches the transcultural space of southern literature, can be read as a project that aims to translate original stories to stretch Southern studies’ existing borders. For that reason, the setting with its diverse cultures offers a “contact zone for cultural exchange” (Hinrichsen, 2015, p. 159). The novel *Louisiana*, as a signifier, represents two sites—the character and the story itself. It performs both southern and the Caribbean cultures. As Anissa J. Wardi writes, Louisiana, as a State, is a representation of the South, a “landscape of contradiction and continuity, [...] a repository of cultural memory” (2003, p. 27). As a border state, Louisiana is home to diverse ethnicities and cultures, where we can witness border-crossings, constant and dynamic interaction among these diverse cultures.

The protagonist Ella Townsend, a Jamaican-American graduate student of anthropology at Columbia University, is commissioned by the Work Projects Administration (WPA) to “retrieve the history of the Blacks of Southwest Louisiana” (Brodber, 1994, p. 3). She infuses her narrative with oral tradition, songs, storytelling, and historical and anthropological facts. However, her scientific research methodologies and academic background are challenged when psychic powers influence her upon her arrival in Franklin, Louisiana. As an academician trained in Western values and reasoning, which tends to problematize and disavow the metaphysical as a source of knowledge, Ella finds it challenging to explain the communication with “celestial ethnographies,” to use June Roberts’s phrase (2006,

³ Louisiana territory was consisted of so many states of modern day America, starting from Louisiana in the South and going up to the North covering Mississippi, Alabama, Arkansas, Oklahoma, Colorado, Kansas, Nebraska, Illinois, Iowa, Minnesota, Wisconsin, Indiana, Missouri, North and South Dakota, some parts of Wyoming and Montana.

p. 109). The narrative voice describes Ella's liminal situation: "the child knows they are not her words for they are nowhere in her head, but she is quite sure that she has heard of them and that your lips haven't moved. With so many years of formal schooling, she cannot think 'ghost'" (Brodber, 1994, p. 28). Her narrative presents an alternative epistemological understanding of the circumCaribbean knowledge and culture. In her fieldwork, Ella researches how people of oral cultures manage their knowledge by collaborating on an individual body of stories wholly adequate to their moral lives and social world. By using storytelling as a central device in achieving a sense of self, producing knowledge, and providing a connection between the individuals and the land, *Louisiana* unites circumCaribbean, while also creating harmony within the interior and exterior spaces of discrete individuals.

Through Ella's research and Mammy's stories, *Louisiana* also depicts how colonialism created a "composite of cultures," to use Edouard Glissant's phrase while dislocating various ethnicities in the Caribbean and eradicating indigenous cultures and histories. In *The Black Atlantic: Modernity and Double Consciousness* (1993), Paul Gilroy describes black identity as an ongoing travel and exchange process across the Atlantic that tries to understand its position about European modernity (1993, p. 19). Gilroy emphasizes the effective interaction of displaced ethnicities with other cultures, which dynamically work to transform their sense of identity. Gilroy writes;

It may make sense to try and reserve the idea of a tradition for the nameless, evasive, minimal qualities that make diaspora conversations possible. This would involve keeping the term as a way to speak about the apparently magical processes of connectedness that arise as much from the transformation of Africa by diaspora cultures as from the affiliation of diaspora cultures to Africa and the traces of Africa that those diaspora cultures enclose. (1993, p. 19)

From this standpoint, *Louisiana* manifests historical, cultural, and political interconnectedness among the diaspora and embedded national and political cultures. Her transformation can be read from Bhabha's critical term of hybridity as the culture is perpetually in motion. In an interview by Keisha Abraham, Brodber states that "History, yes—and politics, perhaps, even more than history, though the two are so closely related. *Louisiana* was part of my larger interest in Africa and diaspora and the need for blacks of the diaspora, and to a certain extent of Africa, to know each other and to understand that you have to get through it together, for political purposes if nothing else" (Abraham np.). To portray this consciousness, Brodber utilizes sociolinguistic and socio-cultural patterns and examines relevant reciprocal themes, which are the fundamentals of Gilroy's concept of "Black Atlantic," by approaching the terror of the Middle Passage and the experience of dislocation from culture and history.

Louisiana translates Edouard Glissant's vision of Caribbeanness into a fictional text that defies national borders in favor of cross-cultural currents' rich

nature and re-envisioning personal and communal identity. In his book, *Caribbean Discourse: Selected Essays* (1989), Edouard Glissant explains that "Caribbeanness, an intellectual dream, lived at the same time unconsciously by our people, tears us free from the intolerable alternative of the need for nationalism and introduces us to the cross-cultural process that modifies but does not undermine the latter" (1989, p.137). The definition of the Caribbeanness as a multiple series of relations moves the South to global integration, which in turn creates more pluralistic space and identity. Stuart Hall posits that cultural identities reflect the common historical experiences and shared cultural codes which provide oneness, and this oneness is the essence of Caribbeanness (Hall, 1989, p.223). The recuperated personal narratives in *Louisiana*, those of Ella and Reuben, strengthen the relatedness between multicultural hybrid diasporic identities liberating the region from being either "narcissistically bucolic" or "pathologically racist" (Monteith, 2007, p. 66).

In *Louisiana*, Brodber presents Afrocentric and ethnocentric practices searching for a liberated Caribbean identity to better relate the U.S. South to the Global through the hybrid characters, such as Ella, Madame, and Reuben, who represent transcultural connections and belonging to two different cultures and spaces through ancestral connections that occupy the text's liminal spaces. Their situation can be best defined via Bhabha's hybridity, which meant in-between-ness. The spaces they occupy "provide the terrain for elaborating strategies of selfhood" on their way to reconstruct their cultural and ethnic identities. Thus Louisiana, as a state, becomes "an innovative site of collaboration" in the definition of one's self that was lost due to colonial expansionism (Bhabha, 1994, p. 2). Brodber's fiction "acknowledges a range of psychic and efficient interconnection across space and time created through the displacements and deracination that colonial expansionism set into motion" (Hinrichsen, 2015, p. 175). In its depiction of spirit possession and storytelling technique, the text encourages the reader to reconstruct the interconnection between mind and body, interior space and exterior space, within the liminal space that the spirit occupies. This reconstruction, I argue, enables the reader and the Caribbean diaspora to have a more excellent cross-cultural dialogue while making discursive crossings from one to another. In other words, the depiction of spirit possession through Afro-centric religious practices such as Voodoo allows the diaspora to unearth the historical and cultural loss and reconstruct their transnational and hybrid identities that, as Lorna Burns points out, "promote[s] creolization and mixed identities that refuse to solidify into a specific model," which also problematizes the region's exceptionality (2009, p. 101). Thus recovery of mind and soul comes to life through oral stories and spirit possession, which renegotiate connections across space and time. Ella's finding her roots and changing her name, learning some historical facts about her family can be an example of this sort of recovery.

Significantly, Louisiana is chosen as a setting, as this locale significantly displays the U.S. South's liminality and circumnavigation of cultures by dissolving

the physical and metaphysical boundaries. The novel's function accentuates what Lowe states in his book *Calypso Magnolia*, that "New Orleans said to be more Caribbean than southern-although surely it is both" (2008, p.ix). Ella disentangles two Louisianas, one in Jamaica and the other in America. The American Louisiana and the remembered Jamaican parish, as Lisa Perdigao writes, represent "the space between the living and the dead, between the oral histories and written texts," and between the U.S. South and the global south (2007, p.75). The similarity between the two places enables the characters to become a part of different social circles—Ella's husband-to-be-Reuben Kohl becomes a singer and finds out his familial bonds via these circles—and locate themselves in the liminal space of the U.S. South. This sense of belonging to a place and history would enable the hybrid and multicultural identities to have peace of mind by forming intercultural bonds, what Mammy articulates as "two places can make children" (Brodber, 1994, p.17). Mammy's articulation highlights the fundamentals of robust diasporic identity and suggests that to establish an epistemological and ontological space within the dominant white society, one needs to recuperate and then embrace his or her culture, language, tradition, cosmology, and history.

Circumnavigation of cultures and liminality are among unique aspects of *Louisiana*, as the boundaries between the living and the dead and between the circumCaribbean culture and Southern culture are porous. Ella highlights this liminality and temporality when she says that she is "The link between the shores washed by the Caribbean Sea, a hole, yet I am what join your left hand and right. I join the world of the living and the world of spirits. I join the past with the present. In me, Louise and Sue Ann are joined" (Brodber, 1994, p. 124). Through her narrative and Mammy's stories, Ella relates multiple levels of temporality and spatiality. Ella becomes a figurative cultural site that enables cultural connections across space and time when she links the shores of the Caribbean and the U.S. South, the past and the present, the dead and the living.⁴ Through historical re-enactment, she instantiates cultural openness and Caribbeanness. By underscoring commonalities between the occupied space and exterior spaces, Ella's actions articulate the features of diasporic identities and experiences of globalization. Thus, it attempts to synergize global with local, which creates a sort of "grounded globalism," to use Peacock's phrase (2007, p. 271). Similarly, Brodber's novel bridges Southern literature with that of the Caribbean through liminality, intertextuality, and transculturally that bespeaks of both cultures. In this sense, the book opens the space for studies of Southern and Caribbean literature.

⁴ The Caribbean religious and ritual practices are not monolithic; therefore, we cannot mention one specific meaning of death and its cultural implications. For this rich topic see Ronald Marshall and Patsy Sutherland article, and THE SOCIAL RELATIONS OF BEREAVEMENT IN THE CARIBBEAN *OMEGA*, Vol. 57(1) 21-34, 2008

To elaborate on how the book opens this space, we may answer the following question: How should we read this novel or the novel's function within and between southern and Caribbean literary traditions? *Louisiana* infuses distinct traditions, post southern writing, and magic realism and offers recognition to both traditions by contrasting dualities to discover the similarities between different cultures and regions worldwide. The novel achieves this purpose through its syncretic setting because it performs both African American and Caribbean cultures. In Franklin, Ella meets, along with Reuben Kohl, Ann Grant King, a.k.a. Mammy, and Mammy's best friend Louise Anna, as her primary source of oral traditions and stories. These oral stories would provide ethnographic data to recover forgotten or lost histories so that they would serve to create hybrid and liminal characters who may connect to their past. Utilizing oral stories and oral culture, *Louisiana* highlights the productive power of language to provide politics of recognition. Through the transformative power of oral tradition, Ella's story asks us to consider and revise our very definition of knowledge and reality, our expectations about the region and its literature through the "multicultural and diasporic face" (Hinrichsen, 2015, p.159), which is presented and enlivened through storytelling and Mammy's memories.

Ella's professor specifically chooses Mammy for the interview because she "has important data to give; [...] she has seen things, had done things; her story is crucial to the history of the struggle of the lower class Negro that they want to write" (Brodber, 1994, p. 21) and she was "the most original storyteller" (1994, p.47). Mammy presents oral tradition as a living tradition whose value and power expand and continue to have relevance for the present and have the authority to reconstruct the future. Mammy embodies the tremendous responsibility of a storyteller, and her duty is "to guide to the psychic transportation of the listener through the hallowed experiences of ancestors in a realm that [might be referred] as a 'virtual reality'" (Teuton, 2008, p. 187-8). Ella uses a tape recorder to record her interviews with Mammy. The nonlinear chronological arrangement and structural organization create a spatiotemporal aspect of constructing meaning and reinforcing this meaning. At their first meeting, Ella and Mammy play cards, and Mammy asks Ella many questions about her background. After a couple of meetings and before Mammy had an opportunity to tell her memoirs to Ella, she dies. Her death is the beginning of recuperation and a series of events in the book. Using Mammy's death as a device rather than a material fact, Brodber employs the circumCaribbean element of magic realism, coined by Franz Roh in 1925 and extensively used in Latino literature, to blend supernatural events with realistic narrative without questioning the improbability of these events. In *Magic Realism: Theory, History, Community*, Lois P. Zamora and Wendy B. Faris explain that:

The propensity of magical realist texts to admit a plurality of world means that they often situate themselves on the liminal territory between or among those worlds- in phenomenal and spiritual regions where transformation, metamorphosis, dissolution are common, where magic is a branch of naturalism or pragmatism... Mind and

body, spirit and matter, life and death, real and imaginary, self and other, male and female: these are boundaries to be erased, transgressed, blurred, brought together, or otherwise fundamentally refashioned in magical realist texts. (1995, p.6)

The elements of transformation, metamorphosis, dissolution are carefully integrated into Ella's story in Louisiana because magic realism enables us to recognize the continuities between living and death. To do so, Mammy communicates with Ella through the tape recorder blurring the boundaries. This act is a magical, metaphysical, and spiritual connection between the living and the dead, which I call a moment of cultural contact. Mammy, through storytelling and her memories, achieves harmony between the interior and exterior landscapes. The recorded memories would expand the diaspora's consciousness because of the memory and the loss that the tape records have meaning only insofar they engage the knowledge of the audience. Ella's transcription serves to emerge the perished stories as the real subjects of the testimonies. The tape recorder mediates the memories of the dead; in so doing, the text allows reenactment of historical consciousness. Thus, the power of storytelling creates the world that mediates between the region's hybrid characters and larger spaces.

In recording the interviews, Ella deterritorializes and transcends the boundaries between circumCaribbean and the U.S. South, between the material and metaphysical, and between the past and the present to portray cross-cultural connections between the U.S. South and the circumCaribbean and unite the diaspora. *Louisiana* reiterates the idea that "Look, we're the same thing" (Abraham np). To explain this sameness, Mammy conduits stories of migration, political histories, slavery, and other enriching stories of the past that would enable the diaspora to make connections with their roots. Ella and Reuben, for example, reconstructed their identities through Mammy's stories. For instance, Ella discovers her familial history through Mammy's stories; these recoveries help the diaspora redefine and reconstruct their diasporic identity and the Caribbean American literary tradition. As an important discursive site, *Louisiana* portrays a Caribbean identity conceived of as a synthesis of cultural features. Thus the text shows that local and global are inseparably bound together rather than separated by space or time. This is achieved through magical realism in which spirits of the dead mount on the tape recorder to maintain the connection. Mammy and Lowly's (or Louise Anna's) spirits control Ella's text, and they lead Ella to reconcile a history that connects the diaspora to their ancestral lands, thus forming a kind of alliance among the various global "Souths."

Louisiana starts with a spiritual intervention in the form of heteroglossia, to use Bakhtin's term:

*"Anna, do you remember? Can you still hear me singing it?
It is the voice I hear
The gentle voice I hear
That calls me home.*

...
Upon the hill
the rising sun,
they sang, and I couldn't help but add my own tone deaf notes to that song I still
love so, sang in a way I still
love, so
it is the voice that calls me home. (Brodber, 1994, p. 9)

At first, it is a multi-voiced and multifaceted beginning. It is hard to understand who the addressor is and who the addressee is. In the beginning, the voice we hear is that of Lowly, who is talking from the world of spirits. Lowly keeps in touch with Louise Anna King through the “genealogies of performance,” to use Michael Foucault’s term, and she talks to her friend about her funeral and the songs they sing for her (Roach, 1996, p.11). Genealogies of performance refer to “reciprocal reflections that [the bodies] make on another’s surfaces as they foreground their capacities for interaction” (Roach, 1996, p. 25). In his book *Cities of the Dead: Circum -Atlantic Performance* (1996), Joseph Roach states that genealogies of performance “attend to ‘counter-memories,’ or the disparities between history as it is discursively transmitted and memory as it is publicly enacted by the bodies that bear its consequences” (1996, p.26). In this sense, the telepathic communication performed through the tape recorder is significant to transmit past stories and songs. The songs are from Jamaica, and they call Anna home to her native land. The metaphysical communication connects the living and the dead; therefore, the act signifies the possibilities of historical re-enactment: combining the Diasporas with history to recover the Caribbean diaspora lost culture. Such textual shifts suggest “alternative modes of building, dwelling, and thinking” (Hinrichsen, 2015, p.165) and constitute spatial and temporal dislocations when Mammy King talks about her days in a plantation, which reminds Lowly that “black box [...] Miss Inquisitive had peeped into the Mister’s room... that he was then... I was only ‘Miss Anna’...’but there is singing and playing. Little green gal from the islands” (Brodber, 1994, p. 13). The telepathic communication also delineates the porousness of boundaries and creates liminal spaces in which hybrid subjects may establish dialogic relations between the shores of the Caribbean and the U.S. South. Mammy’s death and her communication with Ella through the tape recorder are highly significant.

The text focuses on spirit possession as a transformative experience, as a means of accessing “transgressive knowledge,” and as an essential element of common spiritual rituals (Toland-Dix, 2007, p. 192). When Mammy dies, the transformation of transgressive knowledge is performed through the tape recorder, which functions as an umbilical cord that connects the U.S. South to the circumCaribbean. The connectedness is conducted to recover the loss and reconstruct social history within the relationship between history and memory. In his book, Roach proposes a model for how societies compensate for the loss of individual members. The absence of the dead, the enslaved, or the missing shoots a hole through the web of connections that constitute the society’s fabric. The process

of "surrogating" that Roach describes demands that such a lack can be filled by a suitable "substitute," a surrogate (1996, p.26). "Genealogies of performance," as Roach states, "attend to counter memories or the disparities between histories as it is discursively transmitted and memory as it is publicly enacted by the bodies that bear its consequences" (1996, p.26). The gap created by the loss ancestor's culture can be filled by oral tradition: Mammy's stories, songs, and language.

The surrogating is exemplified via Afrocentric cosmologies when Lowly and Anna talk about mounting somebody and transferring their stories. The multiplicity of voices—in Mammy and Anna's dialogues—on the real produced the effects of crossed texts and crossed histories. To do so, she uses a metaphor to delineate the connections between Jamaicans and African Americans. Before Ella starts recording Mammy's memoirs while she is still alive, Mammy and her dead friend Lowly speak telepathically about Ella:

- "Two places can make children! Two women sire another? Who laughs last ... Could be your chariot. Hold tight Suzie Anna. Get those water-logged feet to swing off the ground."

- "This be the kid?"

- "This is the horse. Will you ride?"

- "Will she do?"

- "Best I have seen. Will you ride?"

- "Let's see if she will." (Brodber, 1994, p.17)

This is reminiscent of Zora Neale Hurston's approach in *Tell My Horse*, where Papa Guede manifests itself by mounting on an object. Similarly, in *Louisiana*, Mammy and Lowly mount on the tape recorder—a surrogate—and communicate with Ella, who describes the moment as "possession as a silver spear piercing through one side of her head which leaves a sense of dust absorbed into the brain; as a result of this one can fully understand what is going on" (Brodber, 1994, p.106). It is significant that through Mammy's articulation of "two places can make a children," the text unites the shores of the Caribbean and the U.S. South and highlights hybridity and interculturalism. The impact of this unification is likened to a spear that leaves "a sense of dust" that clarifies and enlightens some epistemological inquiries. If Ella understands what is going on when the spirits talk to her through the recorder, she will be able to translate the messages and transcribe them.

In her taped conversations, Mammy describes her death as a "translation," as if she is a written text to be translated from a language to another. Through the translation, she does not perish but transforms into another entity or a form that has various functions. This transformative role of the oral stories is vital to the diaspora because their liminal location and situation require making connections with their ancestral lands to sustain their cultural identity. Ella and the tape recorder function as catalysts and translate emotions, feelings, memoirs, and stories of the celestial

ethnographies into a written form “through temporal and spatial mediation” (Hinrichsen, 2015, p. 172), relying on the magical potency of the words and stories. The spiritual and psychic transformation almost always takes a material form. Through this new material form, both the individuals involved in the transformation and the society can be renewed. While Mammy is transformed from the physical realm into a spiritual realm, the text symbolically translated the local to the global level connecting the local to the circumCaribbean. Mammy’s death makes her non-spatial and timeless. These qualities enable her to be in different places and eras, simultaneously highlighting alternative forms of being. In other words, Mammy’s translation should be regarded as opening up new dialogical and multiple connections that have produced “new identities and cultural configurations” (Hinrichsen, 2015, p. 161). Her translation increases cross-temporal and transcultural dialogue between the physical and the spiritual between the U.S. South and the circumCaribbean. This translation also challenges the concept of locality, which finds it difficult to cope with the increasing level of cultural complexity. Translating and ushering bodies and minds to spaces where they belong to would acknowledge diversity, recognition, and belonging in multiple sites.

The process of translation ushers the body, mind, and the soul home creating relatedness and confirming diversity. Mammy’s translation to her land, Jamaica, would bring acceptance and formality to the cultural complexity in the U.S. South. Mammy King talks to her long-dead friend Anna telepathically when she finally says, “Lowly girl, come and usher me home for I’m tired and lonely and want to come home” (Brodber, 1994, p. 12). Ella narrates that Mammy had heard “dead friends of dying come to carry [the dead] home” (1994, p. 60). For that reason, Lowly, in Mammy’s funeral, “had come to accompany [Mammy] home” (1994, p.60). The word “usher” also relates to Ella’s specific duty on this project, as she ushers people to their own cultural identity while refusing solidified identity. The word “usher” connotes that they need someone’s help to take them back to Jamaica. While Ella ushers Jamaican descendants’ cultural and historical stories, *Louisiana* functions as a vehicle and ushers the U.S. South from being a regional and traditional local space into a diverse, multicultural, and global space.

Ella’s dialogic relation with the celestial ethnographies accounts for the reconfiguration of spatial and spiritual relationships through globalization and transnationalism. Roberts notes that through Ella’s initiation and transformation into a spirit medium, *Louisiana* becomes a “platform for the performance of spirit revelations containing not only the possibility of but also providing the conditions for, recasting and recuperating the colonial orientation of canonical imperializing historiography” (Roberts, 2006, p. 81). In her article “Cold Hearts and (Foreign) Tongues: Recitation and Reclamation of the Female Body in the Works of Erna Brodber and Jamaica Kincaid,” Helen Tiffin discusses how the subaltern tries to access the hegemonic power and speak on behalf of them and thereby obliterate the inculcation of colonial subjectivity which severs the body from the mind (1993, p.

916). Tiffin further argues that Anglo-European textuality and its authoritative institutionalization not only captures the Afro-Caribbean body within Euro-representation but severs the body from the soul (1993, p. 911). To unite the body and the soul, hybrid characters that live in the liminality of opportunities search for culture-specific remedies that connect them both to the existing space and past spaces. Therefore, songs, stories, and religious practices are among the sources that people find transnational connections.

Songs occupy a significant place in Mammy's stories as crucial elements of oral culture; therefore, the folk song *Sammy dead, Sammy dead oh*, which is the sign of the arrival of spirit riders that want to mount their horse, is used as a gateway to interact with temporal spaces. Whenever we hear the song, Lowly or Mammy, or both, gets in touch with Ella through the tape recorder. The scenes after the song depict this fact when the narrator states that "the child knows they are not her words, for they are nowhere in her head but she is quite sure that she has heard them and that your lips haven't moved" (Brodber, 1994, p. 28). Songs, folk tales, memoirs, the Anancy story, and dances are the unique characteristics of Afrocentric practices. The first song Ella hears in the record is "*Upon the hill, the rising sun. It is the voice that calls me home*" (1994, p. 51). Through this song, Ella discovers the meaning of some previously meaningless words and images. Some random words, such as "Birds dressed in white, banners, and the band" (1994, p.51), become accessible and meaningful through the song that Ella heard at Mammy's funeral. "Birds dressed in white" are people gathered in white clothes in the village surrounded by sugarcanes. Mammy's funeral was the "enlargement of the self-same photo" (1994, p. 51). Through these images, the songs and the text dismantle hegemonic discourses that are represented by "white birds" and resists the dominant order by subverting hegemonic meanings of cultural practices and redeploying them for own interests and the agendas of diasporic identities.

In addition to oral stories and songs, carefully chosen linguistic elements play a significant role in conveying the cultural and spiritual aspects of Caribbeanness and global connections. The word *conceivable* depicts Louisiana's importance as a setting in which diasporic identities can imagine a sort of relatedness to their homelands either due to the namesake or cultural similarity (Brodber, 1994, p.78). The word *conjuror* similarly evokes forgotten things in the past. The image of the conjuror is a metaphor. The phenomenology of conjuring is an organizing aesthetic in *Louisiana*. It signifies the recording machine, which performs miracles by enabling communication between Mammy, Lowly, and Ella. As mentioned below, Ella's name changing implies a borderline existence that incorporates both land and spirit and is an example of this kind of phenomenology of conjuring because, in the reader's perspective, it creates a bond between cultures. Brodber magically uses the term *conjuror* to transform knowledge and experiences from the past. When Madam Marie talks about the story of *Anancy*, Ella associates the magic pot in *Anancy* with the recording machine when she states, "Let me accept the

recording machine as the magic pot” (1994, p. 80). Utilizing this magic pot, Ella transcribes and transmits the knowledge she obtains through the performance of genealogies.

The words “tune” and “lyrics,” which are used throughout the book, serve to make the book coherent. Together with the word “song,” they illustrate the novel’s rhythm, which reflects the language and lifestyle of the Caribbean and the U.S. South, particularly that of Louisiana. The phrase “orthodox time,” which signifies the correct or proper time to do something, is crucial in proving the interconnectedness between cultures and societies (Brodber, 1994, p.87). Similarly, the word “dale” suggests the commonality between the West Indies and the U.S. South. When one reads “she was carrying her notes over hill and dale” (1994, p. 87), one may think of the explicit meaning of “dale” as a valley, yet the word connotes the Caribbean and the U.S. South as one country because “dale” means a share of common field or a portion of an undivided field, indicated by landmarks but not divided. Although the Caribbean and the U.S. South are different places, the merging of cultures allows people to imagine them as a part of a whole land. Handley discusses that the commonality does not mean apparent homogeneity in the Americas, and therefore the social, racial, and cultural similarities in the New World cannot be ignored any more than they can be definitively identified (1994, p.25). The phrase “dash into” literally means to strike or break into fragments; however, figuratively, it means to mingle or to affect or qualify with an element of a different strain thrown into it. The image of John Crow in “*John Crow seh him a parson pickney/ Can’t work, can’t work pon Sunday*” (1994, p.87) is an important historical and geographical image in Jamaican culture. It is the name of a rare bird and a range of mountains in Jamaica. The image has an important place in both Mammy’s and Lowly’s memories of Jamaica. The statement “We would help each other. I would help him through that memory, and he would help me find some memories” (1994, p. 87) exemplifies the role of memory as a curative form that helps people to have a sense of wholeness. Similarly, “Just before the battle mother” is a crucial song that is known only by the diaspora rather than the Jamaican sailors. The reason is that the Caribbean Diaspora shares some cultural and historical values with “the South.”

Louisiana challenges and resists the severing of the soul from the body by criticizing Western culture’s indoctrination, which often alienates people from their cultures of origin, thereby problematizing assimilation while embracing different cultures and ethnicities in the U.S. South. Ella delineates this alienation by saying that “[colonizers] teach you Perseus, Agamemnon, Clytemnestra, Persephone... , But Green Island, they tell you nothing ‘bout a place called Louisiana here in the United States of America” (Brodber, 1994, p. 15). Thus, the text creates a rhetorical space for the voice of the dead to challenge alienation and offers recuperative rhetoric to heal the wounds. Mammy talks about Jamaica’s geographical features, and then she starts to sing a song, “*Green Turtle*,” which reminds her of the past and Jamaican history. Green turtle creates a sense of relatedness connotes the “Caribbean waters,

the waters of the green turtle” (1994, p.114). The lyrics “*Green turtle sitting by a hole in the wall, hole in the wall/ looking at the deep blue sea*” is used to commemorate those who left for the North seas to different parts of the world to make money, highlights Jamaica’s economic and social histories (1994, p. 114 emphasis in original).

The relatedness is established through multiple voices. When Mammy King and Ella meet, they play a card game, Coon Can, which becomes a metaphor for black hope and autonomy, meaning "blacks can." The focus of the conversation is more on Coon Can rather than on Mammy's cultural memoirs. The game itself is a symbolic interaction that carries deeper meanings regarding subjectivity and cultural representation. Mammy's acute historical and cultural sensitivity catches the nuances in Ella's pronunciation and questions as to her whereabouts. Ella states that she is from New York, yet Mammy asks, "where before that?" (1994, p.19). Ella responds that her parents are from "the islands" (1994, p.19). This is an exchange that serves the recuperation of individual histories and relatedness and regionalism and globalism. For George B. Handley, a complete understanding of history is often beyond representation because the lived realities were either initially understated or erased in historical documentation to conceal accountability (2004, p. 26). Therefore, *Louisiana* resists the colonial erasure of these lived realities and improves the accountability of oral sources. In this sense, Ella figuratively becomes a site of culture "which enables connections across space and time and instantiates cultural openness and flux" (Hinrichsen, 2015, p. 173). Mammy and Lowly, through their memories, fill the chasm between lived realities and written history. Their memories highlight the geo-cultural flows that transcend the regional boundaries of the US South. Through Mammy’s stories, the diaspora acknowledges, shares, and extends these stories to future generations. The novel strengthens the diaspora’s legacy and determination of the diaspora that sustains these memories, which form the data for the diaspora’s orthodox history the text aims to convey.

Louisiana depicts transnationalism, multiculturalism, and hybridity in the South by combining world religions and folk culture with various aspects of the American South with “over the rainbow’s mist, into the *seventh heaven* and back to the fete through days of *dinkie mini*, to see the *Thanksgiving* and the *nine-nights* to come and without a tired muscle" (Brodber, 1994, p.11, emphasis added). Mammy and Ella speak on certain days and specific cultural events when Ella explains, "she has been active with me on Fridays clearing up details–*dinkie mini*, nine nights, Portland, coon can” (1994, p. 115). Mammy transfers aspects of Caribbean culture using *Seventh Heaven*, which is the highest level of the heaven in Abrahamic religions such as Islam, Christianity and Judaism. At the same time, *dinkie mini* is a group dance, a ritual song held to cheer the family of a dead person, and an African tradition that is an integral part of rural communities’ mourning process. *Thanksgiving* is an American tradition celebrating the harvest and thanking God for the things He gave people. *Nine-nights* represents the Hindu religious practice

“Navaratri,” during which people invoke the energy aspect of God in the form of a universal mother. These references exemplify the hybridity in the text, which aims to delineate multiculturalism in the South. Such portrayals suggest that hybridity is conceived as a site of excellent creative resistance to dominant conceptual paradigms. As Arjun Appadurai argues, this is a positive result of globalism, what he calls “imagined worlds,” multiple worlds that are constituted by the historically situated imaginations of persons and groups spread around the globe (1996, p. 33).

The past and the place of memory in the U.S. South depict shared colonial history via slavery. For Gilroy, slavery in the West first and foremost a shared experience of “terror” that lies at the heart of black diasporic communities all across the Atlantic (1993, p.x). The slave trade was one of the transnational trade instances that allowed Western modernity to achieve its economic and cultural hegemony. To display historical, cultural, and political commonality between the U.S. South and the circumCaribbean, Brodber underscores “the particular experience of capture, transportation, the auction block, working in the fields, [and] the emancipation” (Russell np.). Brodber believes that slavery has not been looked at enough to highlight oneness, and she states that it “has [not] been worked through, and we have learned what we’re supposed to learn from it yet” (Russell np.). For that reason, *Louisiana* problematizes abstract philosophical modernity through Mammy’s memories. Mammy gives an account of slavery and mentions her grandfather Moses’s story, which is reminiscent of slave narratives. Mammy’s grandfather escaped from the plantation where he lived. He was chased and caught by dogs, and in his second attempt, he was hanged from a tree (Brodber, 1994, p. 109). In Mammy’s recordings, the word *slave* reminds the readers and the diaspora of the globalization process in the Caribbean, which started with the transatlantic slave trade and colonialism (1994, p.109). In other words, through the black Atlantic slave trade, *Louisiana* attempts to relate the world’s social, political, and economic activities about the U.S. South. The oral stories and memories that Mammy translates to the modern reader through Ella display patterns of interconnectedness, which are discovered through music, oral stories, and shared history. In extending the regional borders and setting up bridges between the Caribbean and the U.S. South, the text attempts to recover a political past dominated by terror and atrocity.

In addition to recovering political and economic connection, Mammy’s narrative gives detailed descriptions of natural disasters that people endured, such as the big Jamaica earthquake. She describes the event as “never felt the big earthquake in 1907. That was big! Bodies on top of bodies...[I] didn’t see the frogs jumping hop scotch in and out of the earth as it opened up now one crack, now the other” (1994, p. 20-21). Similarly, in another account, Mammy talks about her own story and throughout this memory, Ella figures out familial histories: “Mammy did marry Silas and had three children...He had been to some war, brought back disease which affected the whole family and died leaving her to carry on” (1994, p.59-60). Ella comments on what Mammy and Lowly told her: “They are facts. I defend that,

though I can't prove them to be so. I must commit them to paper while there is still time. That is my determination" (1994, p. 102). Ella discovers the liminal space of the South as a "repository of cultural memory" through which she connects to her past and her reconstructed identity (Wardi, 2003, p. 27).

Ella wants to find her home because nobody wants to stay in-between. Therefore, she continues to explain her liminal space and contemplates much deeper connections between the local and global by saying, "I am Louisiana I give people their history. I serve God and the venerable sisters" (Brodber, 1994, p.125). Finally, Ella changes her name to Louisiana, another act of translation and transformation, and acts as a mediator between cultures. Ella admits: "by the next morning November 11th, 1936, I was no longer just me. I was theirs. The venerable sisters had married themselves to me-given birth to me-they would say, and I could feel the change" (1994, p. 32). At this profoundly dramatic moment, she also represents Louise and Anna's spirits when she changes her name to Louisiana. On a metaphorical level, name changing, which implies the notion of return and recovery, unites mind and body and lived and shared experiences with the diaspora, eventually leading to transnational hybrid identities. The name change symbolically conjures her voice by escaping from the entrapment of patriarchal frames. She erases her European heteronormative name, and by changing it to Louisiana, she creates a hybrid space where U.S. Southern culture and the Caribbean culture infuse each other: mixedness. Thus, by changing her name, Ella self-consciously constructs her political identity, which I call an "act of recovery." In "giving birth to [Louisiana]," this transformation depicts the power operations that subvert and signify the hegemonic discourses of hybrid ethnic identities. Ella's name changing is thus a kind of primordial identification and postmodernist self-fashioning. In this political act, Ella rejects insufficient recognition, misrecognition, and non-recognition, thereby offering new ways of seeing and knowing the diasporic identity. From Bhabha's theoretical perspective, Ella embodies the idea that culture and identity cannot be fixed into a specific place and time. As Deleuze and Guattari write, "becoming is neither one nor two, nor the relation between the two," it is becoming both (2004, p. 323). Ella becomes a hybrid character by decoding the relationship between place and memory and between the past and the present. Thus Louisiana, as a setting, provides a distinct opportunity for Ella and Reuben to reconcile the relationship between past and memory and social and political commonalities between the South and the circumCaribbean. This reconciliation designates a sense of belonging, locating Ella, Reuben, and the diaspora as transnational individuals. Ella's story underscores the significance of strong identity and relatedness by implying that the fullest knowledge of one's language, culture, cosmology, and history are crucial to make any connections.

Before Ella finishes her project, she dies. Reuben gathers her transcripts and finds a publisher. Her book is published posthumously. This symbolic event implies that conjuring past stories to future generations is an ongoing process, and it involves

many people, cultures, and spaces throughout the process. In other words, the death of significant characters, Mammy, Ana, and Ella's, suggests that there are not fixed essences but continuously changing and ever transforming processes. If Ella or any hybrid character had completed the transformation process, it would end up in static culture and identity, which is against the fluidity of the ever-changing nature of culture. It is a sort of relay race in which Ella recorded the transgressive knowledge and prescribed them for her book. Following her death, Reuben takes her place in the process and publishes her book. Thus the legacy and determination of the community are acknowledged and extended. Through Ella's story, Brodber urges us to consider ourselves as physically, spiritually, and culturally displaced people while highlighting that cultural identity, hybrid culture, gives us far more agency to shape our future, self, and community.

CONCLUSION

Brodber's interdisciplinary approach creates a sense of wholeness through sociology, ethnography, anthropology, and Afrocentric religions. She draws attention to the survival of African religiosity within the diaspora. Since songs are part and parcel of folk culture, the folk singing community in *Louisiana* is hosted in the Congo Square in Franklin, where Ella is renamed "Louisiana." Congo Square also functions as a setting in which personal and communal history revelation is possible. As the members of the storytelling circle, Ella and Reuben reimagine and realign the relationship of the liminal world they occupy to the world of ancestors, so they are transformed and healed. Through oral histories and diasporic connections, Reuben finds his family ties in Congo Square. This supports Richard Gray's claim that the "South is an imagined community made up of a multiplicity of communities, similarly imagined" (2002, p. xxiii). Ella is convinced that Reuben "had found his family and his tall oak capillaries doubling back to home" (Brodber, 1994, p. 79). Congo Street embodies an ongoing transformation in the physical space, which reconstructs the sense of home that heals the wounds of dislocation and rootlessness, creating a sense of relatedness with circumCaribbean.

Brodber's use of magical realism and spiritual intervention, as a genre in Caribbean studies, functions as the primary tool to realize this recuperation. Throughout the book, carefully chosen linguistic parameters, vocabulary choice, and sentence structure contribute to the text's unity and coherency. Paul Gilroy's "interculturalism," Brodber's "celestial ethnographies," and Appadurai's "imagined worlds" gather in *Louisiana* as an outcome of globalism that enables circumnavigation of cultures. The imagined world is created with the memoirs of the people who have commonalities. Through the web of shared histories, individual, collective memories, and by depicting the Caribbean culture as a significant part of Southern space, Louisiana redefines the region and relocates the US South as a global site, thereby challenging the traditional conceptual models that reinforce the South's insularity and exceptionality. Thus the text contributes to reconstruction or,

in other words, re-inventing the South, which asserts its autonomy while acquiring more visibility in the global scene. The intimate relationship with the memories ultimately allows the members of the diaspora to locate themselves as transnational and transcultural individuals. Social transformation is achieved not only by recovering the past also by preparing the individuals for the future. Finally, *Louisiana*, as a text, builds a community that will nurture diasporic identity.

REFERENCES

- Abraham, K. (2004). "Erna Brodber by Keshia Abraham" *BOMB Magazine* (Winter 2004). <http://bombmagazine.org/article/2622/erna-brodber>
- Adams, J. (2007). "Introduction: Circum-Caribbean Performance, Language, History." 'in *Just Below the South: Intercultural Performance In the Caribbean and the U.S. South* (2007), 1-24.
- Appadurai, A. (1996). *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.
- Bhabha, H. (1994). *The Location of Culture*. London: Routledge.
- Brown, A. J.B. (1999). *Crossing Borders through Folklore: African American Women's Fiction and Art*. Columbia: University of Missouri Press.
- Brodber, E. (1994). *Louisiana: A Novel*. Jackson: University of Mississippi.
- Burns, L. (2009). Becoming-postcolonial, becoming- Caribbean: Édouard Glissant and the poetics of Creolization. *Textual Practice*, 23 (1), 99-117.
- Deleuze, G. and Felix G. (2004). *A Thousand Plateaus*. London: Continuum.
- Gilroy, P. (1993). *The Black Atlantic: Modernity and Double Consciousness*. Cambridge: Harvard University Press.
- Glissant, E. (1989). *Caribbean Discourse: Selected Essays*. Charlottesville: University Press of Virginia.
- Gray, R. (2002). Inventing Communities, Imagining Places: Some Thoughts on Southern Self-fashioning. in Suzanne W. Jones and Sharon Monteith. (eds), *South to a New Place: Region, Literature, Culture*, (pp.xiii-1): Baton Rouge: Louisiana State University Press.
- Hall, S. (1989). Cultural Identity and Diaspora. In *Framework: The Journal of Cinema and Media*, 39 (pp. 222-237). Detroit: Wayne State University Press.

Handley, G. B. (2004). A New World Poetics of Oblivion. Ed. Jon Smith and Deborah Cohn. in *Look Away: The U.S. in New World Studies*. Durham: Duke University Press.

Hinrichsen, L. (2015). *Possessing the Past: Trauma, Imagination, and Memory in Post-Plantation Southern Literature*. Baton Rouge: Louisiana State University Press.

Hobson, F., and Barbara L. (2016). *The Oxford Handbook of The Literature of the U.S. South*. New York: Oxford University Press.

Ingersoll, T. (1996). The Slave Trade and the Ethnic Diversity of Louisiana's Slave Community. *Louisiana History: The Journal of the Louisiana Historical Association*. 37 (2), 133-161.

Lowe, J. W. (2008). *Louisiana Culture from the Colonial Era to Katrina*. Baton Rouge: Louisiana State University Press.

----- (2016). *Calypso Magnolia: The Crosscurrents of Caribbean and Southern Literature*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.

Monteith, S. (2007). Southern Like Us? *The Global South*. 1 (1), 66-74.

Peacock, J.L. (2007). *Grounded Globalism: How the U.S. South Embraces the World*. Athens: The University of Georgia Press.

Perdigao, L. K. (2007). "I got over": Memory Mourning and Aesthetics in Erna Brodber's Louisiana. in *Come Weep with Me; Loss and Mourning in the Writings of Caribbean Women Writers* (pp.74-91) Newcastle, UK; Cambridge Scholars Publishing.

Roach, J. (1996). *Cities of the Dead: Circum-Atlantic Performance*. New York: Columbia University Press.

Roberts, J. E. (2006). *Reading Erna Brodber: Uniting Black Diaspora through Folk Culture and Religion*. Newport, CT: Praeger Publishing.

Russell, N. E. "We have something to teach the world:" Interview with Erna Brodber.
<http://inthe fray.org/images/stories/mpn/issues/200105/imagine/brodber2/brodber2-page2.html>

Sanz, I. (2009). Early Groundings for a Circum-Caribbean Integrationist Thought. *Caribbean Quarterly*, 55 (1), 1-14.

Teuton, S. K. (2008). *Red Land, Red Power: Grounding Knowledge in the American Indian Novel*. Durham: Duke University Press.

Tiffin, H. (1993). Cold Hearts and (Foreign) Tongues: Recitation and Reclamation of the Female Body in the Works of Erna Brodber and Jamaica Kincaid. *Callaloo*, 16 (4), 909- 921.

Toland-Dix, S. (2007). This is the Horse. Will you Ride? Zora Neale Hurston, Erna Brodber, and Rituals of Spirit Possession. Eds. Jessica Adams, Michael P. Bibler, and Cécile Accilien in *Just Below South Intercultural Performance in the Caribbean and the U.S. South*, (191-210). Charlottesville: University of Virginia Press.

Wardi, A. J. (2003). *Death and the Arc of Mourning in African American Literature*. Gainesville: University Press of Florida.

Zamora, L.P. and Wendy B.F (1995). *Magical Realism: Theory, History, Community*. Durham: Duke University Press.

Yayın Geliş Tarihi: 08.05.2020
Yayına Kabul Tarihi: 15.01.2021
Online Yayın Tarihi: 31.03.2021
http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.734526

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 23, Sayı: 1, Yıl: 2021, Sayfa: 79-107
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

SOSYAL MEDYADA GÖZETLEME MOTİVASYONLARI: INSTAGRAM KULLANICILARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA¹

Burcu GÜLEÇ*
Nahit Erdem KÖKER**

Öz

Bireylerin birbirlerini gözetlemesi yeni bir olgu olmamakla beraber sosyal medya ile yaygınlık kazanmıştır. Bu çalışmanın amacı, sosyal medya kullanıcılarının gözetleme motivasyonlarının nedenlerine ve gözetlemenin onlar için ne anlam ifade ettiğine açıklık getirmek ek olarak da gündelik hayatlarına olan yansımaları ortaya koymaktır. Gözetleme ile ilgili çalışmalar incelendiğinde, çalışmaların çoğunda gözetlemenin kuramsal boyutta tartışıldığı, saha araştırmalarının ise geri planda kaldığı ve az sayıdaki saha araştırmasında da sosyal medya kullanıcılarının gözetleme motivasyonlarının incelenmediği tespit edilmiştir. Bu sebeple mevcut çalışmanın sosyal medya kullanıcıları ve gözetleme motivasyonlarını ele alıyor olması bakımından farklılaşacağı ve gelecekte yapılacak araştırmalara katkı sağlayacağı düşünülmüştür. Bu doğrultuda çalışma amacına uygun olarak nitel bir araştırma tasarımı yapılmıştır. Çalışmada yanıtlanmaya çalışılan sorular şu şekilde belirlenmiştir: 1. Sosyal medya kullanıcıları neden gözetleme davranışında bulunmaktadır? 2. Gözetleme davranışı sosyal medya kullanıcıları için ne anlam ifade etmektedir? 3. Sosyal medya kullanıcılarının gözetleme motivasyonları nelerdir? 4. Katılımcılar Instagram'a bir gözetleme aracı olarak nasıl yaklaşmaktadır? 5. Katılımcılar Instagram'ı bir gözetleme aracı olarak nasıl kullanmaktadır? 6. Sosyal medyada gözetleme davranışının gündelik hayatlarına olan yansımaları nedir? Araştırma sorularına uygun olarak nitel araştırma desenlerinden olan olgubilim deseni tercih edilmiştir. Araştırma konusuna ve amacına uygun olarak ölçüt örnekleme yönteminin kullanıldığı çalışmada veri toplama tekniği olarak derinlemesine görüşme yapılmıştır. Veriler analiz

¹ Bu makale Burcu Güleç'in Doç. Dr. Nahit Erdem Köker'in danışmanlığında Ege Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü'nde hazırladığı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Güleç, B., Köker, N. E., (2021). Sosyal medyada gözetleme motivasyonları: Instagram kullanıcıları üzerine bir araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (1), 79-107.

* Doktora Öğrencisi, Ege Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, ORCID: 0000-0001-8043-7250, burcugulec@gmail.com.

** Doç. Dr. Ege Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü ORCID: 0000-0002-8622-865X, nahit.koker@ege.edu.tr

edilirken betimsel analiz ve içerik analizi teknikleri kullanılmıştır. Analiz sonucunda, araştırmanın ana problem başlığına ilişkin 9 temaya ulaşılmıştır. Çalışmada, kullanıcıların sosyal medyadaki gözetleme motivasyonlarının; duygusal ihtiyaçlar, bilgi edinmek, sosyal kaygı, kontrol isteği, etkileşim sağlama aracı, merak, ilham almak, boş zaman aktivitesi olarak görmek ve olumsuz eylemler olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, Instagram, Gözetleme, Gözetleme Motivasyonları.

SURVEILLANCE MOTIVATIONS OF SOCIAL MEDIA: A RESEARCH ON INSTAGRAM USERS²

Abstract

Although surveillance is not a new phenomenon for individuals, it has become widespread with social media. This study aims the reasons behind social media users' surveillance motivations and its reflections in their everyday lives, and what surveillance means to them. When the studies on surveillance are examined, it is observed that the vast majority of studies concentrate on the theoretical aspect of the subject, and that field research remains in the background. It is also observed that field studies, which are very few compared to theoretical studies, do not focus on analyzing the surveillance motivations of social media users. In this respect, our study may contribute to the research area by offering a fresh perspective on social media users and their surveillance motivations. In accordance with the purpose of this study, a qualitative research design has conducted. The questions tried to be answered in the study has determined as follows: 1. Why do social media users make surveillance? 2. What does the act of surveillance mean for social media users? 3. What are the surveillance motivations of social media users? 4. How do they use Instagram as a surveillance tool? 6. What are the reflections of the act of surveillance in users' daily lives? In accordance with the research questions, the phenomenological pattern has preferred, which is one of the qualitative research designs. In the study in which the criterion sampling method has used in accordance with the research subject and purpose, the in-depth interview has conducted as a data collection technique. Descriptive analysis and content analysis has used in analyzing the data. The results of the research revealed that there are 9 themes related to the main problem topic. The surveillance motivations of social media users consist of emotional needs, the need for information, social anxiety, desire to control others, the need to interact with them, to be inspired by them, killing the leisure time, and negative actions.

Keywords: Social Media, Instagram, Surveillance, Surveillance motivations.

² This study has been produced from the MA dissertation prepared by Burcu Güleç under the supervision of Assoc. Prof. Nahit Erdem Köker at Ege University, Institute of Social Sciences.

GİRİŞ

Gözetleme davranışının tarihi oldukça eskiye dayanmaktadır. Geçmişten günümüze insanlar merak ettikleri için, kontrol etmek için ya da güvenlik sağlamak amacıyla birbirlerini izlemişlerdir. Gözetim yalnızca bu çağ ile gündeme gelen bir kavram olmadığı gibi tarihsel süreç içerisinde yaşanan sosyal, kültürel, ekonomik ve teknolojik gelişmelerden etkilenerek türlü değişimlerden geçmiştir. Modern devletlerin varlık göstermesiyle sistematik hale gelen gözetim, güç sahipleri tarafından bireylere ilişkin bilgi toplamak ve toplumsal kontrolü sağlamak amacıyla yapılmaktaydı. Bu bakış açısı ile gözetlemenin bir denetleme işlevi gördüğünü söyleyebiliriz. Bu politik işlevin günümüzde hala geçerliliğini koruduğunu, hatta teknolojik gelişmelere bağlı olarak güçlendiğini ekleyebiliriz.

Söz konusu gelişmeler ve sosyal medyanın günlük yaşamın her alanına sirayet etmesi ile kültürel bir faaliyet haline gelen gözetlemenin içeriği ve etki alanı genişlemiştir. Çağımızda gözetlenecek hareketler ve edinilecek bilgiler kişiler tarafından bilinçli ve de gönüllü olarak paylaşılmaktadır. Bu şekilde, iktidarın bireyleri gözetlemesinin yanı sıra, bireylerin birbirlerini gözetlemesi daha mümkün ve meşru hale gelmiştir. Buna imkân tanıyan şey, internet ve onun sağladığı iletişim teknolojileridir. Sosyal medyayı gönüllü gözetlenen ve gözetleyen çerçevesinde değerlendirdiğimizde göstermek, ötekileri gözetlemek veya onlar hakkında bilgi edinmek isteyen kişiler için ideal bir ortam olduğunu söylemek mümkündür. İletişimi teknoloji ile aracılaman bu ortam sayesinde kişiler profil sayfaları, paylaştıkları fotoğraflar ve yazıya döktükleri fikirleriyle artık uğraş gerektirmeden birçok bilgiye erişilebilir hem gözetleyebilir hem de gözetlenebilir hale gelmiştir. Böylelikle gözetleme davranışı günümüzde bireyler arasında bir sosyal etkileşim türü haline gelmiştir.

Mevcut çalışmada gözetlemenin kişiler arası boyutu ele alınmıştır. Çalışma kapsamında sosyal medya kullanıcılarının gözetleme motivasyonlarının nedenlerini, gözetlemenin onlar için ne anlam ifade ettiğini ve gündelik etkileşimlerine olan etkisinin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır.

ALANYAZIN ÇERÇEVESİ

Sosyal Medya

Toplum, iletişimin içeriğinden çok iletişimde buldukları araçlar ve yeni teknolojilerin işleyişine göre şekillenmektedir (McLuhan 1965; Sartori 2006). Bu ifadenin en güçlü örneği internettir. Önceleri kullanıcılar interneti salt bilgi edinmek amaçlı kullanılırken, günümüzde Web 2.0 ile yaşanan gelişmeler ve sosyal medya sayesinde kullanıcılar içerik oluşturup bu içeriklerle düşünce ve eylemlerini diğer kullanıcılara aktarmaktadırlar. Ünal'a göre (2017, s. 2548), internet temelli iletişim ve bu iletişimin bireylere sağladığı kendini ifade etme, sahip olunan kimlikleri

sergileme imkânı, başkaları hakkında dijital ortamlarda bilgi arama amaçlı gözetleme veya gözetim olgusunu da beraberinde getirmiştir.

Sosyal medya iletişimin ön planda olduğu bir mecradan çok görmenin ve teşhirin öne çıktığı bir zemine doğru kaymaktadır. Bugün sosyal medyayı yalnızca bir iletişim ortamı olarak düşünmek eksik olacaktır. Her geçen gün bireylerin kendilerine dair olanı, düşüncelerini ve eylemlerini anlatmak veya göstermek için daha aktif bir biçimde kullandığı sosyal medya, bireylerin alışkanlıklarını ve mahremiyet algılarını değiştirip davranışlarını biçimlendirmektedir. Han'a (2017 s. 12) göre, mahremiyetin değişim seyrini etkileyen unsur araçların ve bu araçların kullanım amaçlarının değişmesidir. Yazar, iletişim teknolojilerinin bütün duvarları, sınırları aşarak her şeyi görünür kıldığını ifade etmektedir. Han (2017), bu ifadelerini şeffaflık toplumu kavramsallaştırmasıyla temellendirmektedir. Yazarın şeffaflık ile kastettiği mahremiyetin teşhiri, özel yaşamın kamuya açılmasıdır. Benzer şekilde Tokgöz de (2017 s. 262), özel olanın gözler önüne serilmesini ve bu yönelimin gündelikleşmesinin şeffaflığın empoze edilmesiyle başladığını ifade etmektedir. Çünkü yazara göre, şeffaf düzende daha çok paylaşmak, üretim ilişkilerinde hız ve üretkenliğe karşılık gelmektedir. Mahrem olan ise hız kesmektedir. Yaşadığımız çağ içerisindeki hız ve şeffaflık kavramlarına vurgu yapan Tokgöz' göre (2017 s. 262), sosyal medya içeriklerinin yapısal özellikleri bu akışkanlığa uygun şekilde biçimlenmektedir.

Bireylerin yukarıda sözü geçen şeffaflık ve akışkanlık kavramlarına ayak uydurmasıyla beraber gözetim kavramının da içeriği genişlemiştir. Kişiler sosyal medya üzerinden görmek ve göstermek eylemlerini gerçekleştirirken, kendileri hakkında ve yaşamlarına dair gönüllü olarak birçok bilgiyi de paylaşmaktadır. Bilgi edinmek insanlığın var olduğu günden beri süre gelen bir gereksinim olarak karşımıza çıkmaktadır. Web 2.0 ile bilginin oluşması, saklanması, edinimi ve yayılması (Bozkurt, 2014) konusunda gelişmeler yaşanmıştır. Web'in geliştirilmesi ve insanların ağa erişim sağlaması bilgi temelli bir topluma (Stevenson, 2008 s. 298) geçişin en önemli nedenleri arasında yer almaktadır.

Ağ toplumu teorisi, Castells (2008 s. 440) tarafından ortaya atılmıştır ve yeni dünya düzenini açıklayan bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Castells (2008 s. 440), dünyanın giderek etkileşimli bir biçimde birbirine bağlı hale geldiğini ve bu bağlayıcının da internet olduğunu ileri sürmektedir. Ağ toplumu fikri ile de internet teknolojisinin toplumsal etkilerini yorumlamaktadır. Kısaca, Castells'in söz ettiği ağ toplumu bilginin edinimine ve aktarımına ilişkin süreçlere dayanmaktadır. Bilgi, gözetim kavramıyla ilintilidir. Kişilerin kendileri hakkında gönüllü olarak deşifre ettiği bilgiler, merak duygusunu beslemektedir. Niedzwiecki, (2010 s. 15) dikizlemenin, herkes hakkında her şeyi bilme ve öğrenme arzusu olduğunu ifade etmektedir. Yazara göre, bu arzunun tatmini karşılığında, herkesin de sizin hakkınızdaki her şeyi öğrenmesine izin vermiş olursunuz. Böylelikle gözetleyen gözetlenen haline gelmektedir.

Gözetim

Gözetim, geleneksel toplumlarda yani cemaat yapılarında sosyal etkileşim ile sağlanmaktaydı. Cemaat toplumları, herkesin birbirini yakından tanınmasını olanaklı kılan küçük ve sınırlı yapılardır. Bu sınırlı yapılar içerisindeki gözetim, bireylerin karşılıklı olarak birbirlerini izlemesiyle gerçekleşmekteydi. Köy ve kasabaların genişlemesi, dışarıdan yabancı insanların gelmesiyle beraber sosyalleşme ile gerçekleşen gözetim işlevselliğini yitirmiştir. Modern devletlerin varlık göstermesiyle toplumsal denetimin sağlanması için düzenlemelere gidilmiştir. Foucault'ya göre (2013 s. 295) disiplin sağlamaya yönelik düzenlemelerin en somut örneği, katı bir mekânsal çerçeveye işaret eden Bentham'ın Panoptikon'dur. Böylelikle gözetim daha sistematik hale gelmiştir. Günümüzde ise gözetim, bilişim teknolojilerinin geniş bir alana etki etmesi anlamına gelen enformatik gözetime (Dolgun, 2005 s. 26) evrilmiştir.

Teknolojinin gelişmesiyle beraber gözetimdeki engeller ortadan kalkmış, zaman ve mekân kavramı silikleşmiştir. Her çeşit bilgi akışının dijital ortamda gerçekleştiği göz önünde bulundurulduğunda gözetimin eski dönemlere kıyasla daha kolay gerçekleştiğini söylenilebilmektedir. Gözetim yalnızca bilgisayarlar kanalıyla yapılmasa da gelişen teknolojiler vasıtasıyla bilgiyi küresel boyuta taşıyarak, kişi veya kurumları görünür (Lyon, 2001) kılmaktadır. Yani gözetim teknolojik gelişmelerle birlikte güçlenmiş hem siyasi boyutta hem ticari boyutta sınırları ortadan kaldırarak küresel bir boyut kazanmıştır.

Günümüzde hemen hemen herkesin kullandığı, kamusal bir alana dönüşmüş olan ve kişilerin gönüllü olarak sosyal paylaşım ağlarında online kimlik yaratarak hayatlarına dair her ayrıntıyı paylaştıkları internet ortamı, gözetim için kusursuz bir kaynak niteliği taşımaktadır. Tokgöz internetin, demiryolları ve otoyolların sanayi toplumunda oynadığı rolü üstlendiğinden söz eder (2011 s. 81). Buna internetin zamana ve mekâna bağlı sınırları ortadan kaldırması da eklenince, internetin enformasyon toplumu içinde başlıca gözetim aygıtına dönüşerek mahremiyet konusunu bambaşka boyutlara taşıdığı söylenebilir. Tüm bu örüntüler içinde, gözetim artık yalnızca kurumların yaptığı bir eylem olmaktan çıkıp bireysel olarak da gerçekleşen bir eyleme dönüşmüştür.

Ulusal ve uluslararası alanyazın incelendiğinde kişiler arası gözetleme çoğunlukla romantik ilişkiler kapsamında çalışıldığı görülmüştür (Guerrero ve Afifi, 1998; Chaulk ve Jones, 2011; Darvell vd., 2011; Takunaga, 2011; Tong 2013; Andrejevic, 2015; Lukacs ve Qann Haase, 2015). Ulaşılan çalışmalarda gözetime dair farklı kavramsallaştırmaların bulunduğu rastlanılmıştır. Bunlar; yanal gözetim (Andrejevic, 2005), sosyal gözetim (Joinson 2008; Steinfield vd., 2008; Marwick, 2012), sosyal arama (Lampe vd., 2006), katılımcı gözetim (Albrechtslund, 2008), partner gözetleme (Darvell vd., 2011), partner takip etme/izleme (Lyndon, vd., 2011), kişiler arası elektronik gözetim (Tokunaga, 2011) olarak ifade edilebilmektedir. Tokunaga 2011 yılında sosyal ağların, sosyal ağ sitesi mi yoksa

gözetim sitesi mi olduğuna dair romantik ilişkilerin gözetimini ele aldığı bir çalışma gerçekleştirmiştir. Alanyazında mevcut çalışmaya dair ulaşılabilen en yakın sonuç olan bu çalışmada, gözetim romantik partnerler özelinde ele almıştır. Tokunaga (2011 s. 707) bireylerin, romantik partnerleri hakkında bilgi toplamak ve onların ne tür faaliyetler yaptığını kontrol etmek amacıyla profillerine baktıklarını ifade etmektedir. Bunların yanı sıra bireylerin kıskançlık ve güvensizlik gibi duygularla da gözetleme davranışında bulduklarını eklemektedir. İlgili çalışma kapsamında nicel bir yaklaşım benimsenip demografik değişkenleri, ilişki değişkenleri ve internet kullanım değişkenleri incelemiştir. Fakat çalışmada sosyal medya kullanıcılarının gözetleme motivasyonlarının incelenmediği tespit edilmiştir.

Instagram ve Gözetleme Motivasyonları

Instagram başlangıçta yalnızca fotoğraf çekmek ve paylaşmak için kullanılırken, günümüzde her geçen gün uygulamaya gelen güncellemelerle ve kullanıcıların beklentilerine yanıt vermesiyle beraber uygulamanın kullanım pratikleri de değişim göstermiştir. Bu bağlamda Instagram ve kullanıcısının değişen davranışlarını açabilmek adına araştırmanın kavramsal çerçevesinin bir diğer uğrağı olan kullanımlar ve doyumlar yaklaşımından söz edilmesi yerinde olacaktır.

Kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı medya, birey ve etki ilişkisini konu alan araştırmalardaki “kitle iletişim araçları insanlara ne yapar?” sorusundan çok, “insanlar kitle iletişim araçlarıyla ne yapıyor?” sorusuyla ilgilenmektedir (Erdoğan ve Alemdar, 2005 s. 161). Katz’ın 1959 yılında ortaya attığı bu modelin temelinde, temelinde izleyicilerin medyadan gidermeye çalıştıkları karmaşık bir gereksinimler dizgesine sahip oldukları inancı yatmaktadır (Fiske, 2003 s. 194). Fiske ’in de belirtmiş olduğu gibi (2003) kuram, insanların gereksinimlerini gidermeye çalıştıklarını açıklamaktadır. Bir doyum söz konusudur ve insanlar doyuma ulaşmak için çeşitli kitle iletişim araçları (Quan-Haase ve Young, 2010 s. 351) kullanılmaktadır. Yani izleyici aktiftir ve bu doyumunu sağlayacakları kanalı özgürce seçebilmektedirler. Erdoğan ve Alemdar’a göre (2005), kullanım sonucunda gereksinimler giderilmekte ve gerginlikler azalmaktadır. McQuail, Blumler ve Brown (1972), elde edilen doyumları dört gruba ayırmışlardır. Bunlar oyalanma, kişisel ilişki, kişisel kimlik ve gözetim olarak sıralanmaktadır. Yazarlar gözetim ile kişinin çevresini tanımaya çalıştığını ve olaylar hakkında bilgi topladığını ifade etmektedirler. Kullanımlar ve doyumlar yaklaşımında geleneksel kitle iletişim araçları baz alınarak izler kitleler (Fiske, 2003) ifadesi sıkça geçmektedir. Günümüz koşullarında değerlendirildiğinde de yaklaşım çeşitli revizyonlarla hala geçerliliğini sürdürmektedir. Mevcut koşullarda izler kitleler için sosyal ağ kullanıcıları demek doğru olacaktır. Nitekim, dijital ortamın sunduğu olanaklarla, bireyler artık toplumun doyuramadığı birtakım ihtiyaçlarını tatmin etmeye çalışmaktadır (Jacobson, 2009; Nevrla, 2010; Akmeşe ve Deniz, 2017).

Instagram, diğer sosyal ağ uygulamalarından farklı olarak daha görsel ağırlıklı bir ortam olarak karşımıza çıkmaktadır. Görsel ağırlıklı olması da bireylerin diğer ağlarda olduğundan daha farklı kaygılar taşımasına sebebiyet vermektedir. Bireyler bu ortamda hayatlarına dair önemli gördükleri her türlü detayı paylaşmaktadırlar. Okunulan kitap, yenilen yemek, içilen kahve, arkadaş buluşmaları veya gidilen mekânlar genellikle bu paylaşımların içeriğini oluşturmaktadır. Yapılan paylaşımların içeriği özneye dair çok fazla ipucu vermektedir. Kişiler, kendilerine ilişkin olarak paylaştıkları her bir bilgiyle toplumsal görünürlük kazanmaktadır (Şener 2010 s. 271).

Görülme bir çeşit var olma biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır (Debord, 2006; Goffman, 2018 Gürbilek, 2016; Sepetçi, 2017). Sepetçi 'ye göre (2017) birey, var olduğunu başkalarının dünyasında yer ettiğinde hissedebilen bir varlıktır. İnsan içgüdüsel bir şekilde öne sürdüğü fikirlerin, yaptığı eylemlerin sonucunda kabul edilmeyi, beğenilmeyi, onaylanmayı ve takdir edilmeyi beklemektedirler. Çünkü aksi olan dışlanmak, beğenilmemek veya takdir görmemek kaygı hali uyandırmaktadır. Bu noktada Instagram'ın yalnızca kullanıcıların davranış biçimlerini değiştirdiğinden değil kendilerini algılayış biçimlerini de değiştirdiğinden söz edilebilir. Bir başkası tarafından beğenilmek, olumlanmak psikolojik açıdan bireyi rahatlatıp keyif vermektedir. Fakat bu doyum yaşayan birey daha çok beğenilip daha çok fark edilmek istemektedir. Doyum gerçekleşmediğinde ise bireyler sıradan, sıkıcı bir yaşamının olduğuna kadar varan olumsuz fikirlere kapılmaktadır. Bireyin burada yaşadığı kaygı, başka birisi olma isteğinden değil, kendisi olmamaktan, benliğini kabullenemeyişinden (Gürbilek, 2016; Goffman, 2018) kaynaklanmaktadır. İnsanlar, ötekinin kendi hakkında ne düşündüğünü merak etmektedirler. Kendilerini değerlendirirken de ötekinin gözünden bunu gerçekleştirdikleri için devamlı bir göze girme, açık kapatma, beğenilme ve onaylanma ihtiyacı hissetmektedirler. Bu durumun bilincinde olan bireyler kendilerini en mükemmel şekilde sunmaya ve göstermeye yönelik davranışlar göstermektedir. Debord, (2006 s. 39) görünen şey iyidir, iyi olan şey görünür ifadesiyle içinde bulunduğumuz çağın bir gösteriler cenneti olduğuna dikkat çeker. Bireyin, benliğini gösteriler üzerinden inşa ettiğini belirten Goffman (2018 s. 33) bu ifadesini performans ve vitrin kavramlarıyla açıklamaktadır. Performans, gösteriye vitrin ise performansın sergilendiği mekâna işaret etmektedir. Tüm bu ifadeleri Instagram ile ilişkilendirebiliriz. Birey, Instagram aracılığıyla kendini seyirlik bir nesne (Akmeşe ve Deniz, 2017 s. 24) halinde sunarak bu dev vitrin içinde yer almaktadır. Aynı zamanda birey, online kimlikleri yani profilleri takip ederek de seyreden otorite olarak varlık göstermektedir. Kişiler profiller vasıtasıyla başkalarının hayatına odaklanarak birbirlerini karşılıklı olarak gözetlemektedir. Sosyal medya aracılığı ile bu bir etkileşim türü haline gelmektedir.

Tam da bu noktada Tokunaga (2011 s. 707), kişilerin iletişim teknolojileri üzerinden başka bir kullanıcının çevrimiçi ya da çevrimdışı hareketlerini kaçamak olarak elde etmesi yani gözetlemesi olarak tanımladığı, online kişiler arası denetim

kavramından söz etmektedirler. Yazara göre online kişiler arası denetim, yakın arkadaş, romantik partner, iş ortakları veya aile üyelerini gözetim altında tutabilen akılcı ve amaca yönelik bir davranıştır. Çağımızda bu kavram Antonini vd.' e göre (2019) adanmış bir şekilde paylaşılan fotoğraf, video, yazı vb. içerikli paylaşımları takip etmek, izlemek anlamına gelen stalking adıyla da anılmaktadır. Akmeşe ve Deniz de (2017 s. 25) kişisel profillerin sosyal ağlarda yer almasıyla birlikte gözetimin dijital ortamlarda sıkça yapılan hatta rutine dönen bir eylem haline geldiğini stalklamak terimiyle ifade etmektedir. Bu eylemde, gözetlenen bireyin gözetlendiğini kabul etmesi söz konusu olmakta hatta öyle ki birey stalklayacak kişi için birtakım izler bırakmaktadır. Ayrıca yazarlar, gözetlenen bireyin geri bildirimleri takip ederken kendisinin de izleyicilerini izleyen bir stalkera dönüştüğünü ifade etmektedirler.

Alanyazında Instagram kullanımı ve kullanıcılarıyla ilgili gerçekleştirilen pek çok çalışmaya ulaşılmıştır (Weilenmann vd., 2013; Hu vd., 2014; Lee vd., 2015; Smith ve Sanderson, 2015; Sheldon ve Bryant, 2016; Pittman ve Reich, 2016). Bu çalışmalarda Instagram kullanıcılarının bazı sosyal ve psikolojik özelliklere sahip oldukları belirtilmektedir. Bunlar; sosyal etkileşim, arşivleme, kendini ifade etme, kaçış ve gözetleme olarak ifade edilmektedir. Ayrıca Instagram kullanımı ve kullanıcıları özelinde gerçekleştirilmeyen fakat davranış şekilleri ve diğer olaylara ya da kişilere yaklaşım tarzları itibarıyla aynı kişilik edimlerine sahip olmayan bireyleri konu alan çalışmalar yine psikoloji alanında çerçevelenerek; yalnızlıktan kaçış (Arklan ve Akdağ, 2016; Akmeşe ve Deniz, 2017), bağlantı içinde olma arzusu (Nevrla, 2010), kendini gösterme ve benlik sunumu (Jacobson, 2009; Niedzwiecki 2010; Goffman, 2014; Çelik, 2014; Ünal, 2017) konularıyla ilintili bir şekilde tartışılmıştır. Yani özneyi konu edinen çalışmalar, bireylerin yönelimlerini ve motivasyonlarını içeren süreçlerle ele alınmıştır. Bu incelemeler doğrultusunda mevcut çalışmada Instagram, bireylerin sadece paylaşım yaptıkları bir ağ olmaktan öte çevrimiçi izleme ve gözetleme yoluyla (Lyon ve Zureik, 1996; Lyon, 2001; Tokunaga, 2011; Ünal, 2017) sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarını doyurdukları ve buna da imkân tanıyan bir ortam olarak ele alınmıştır.

ARAŞTIRMA

Araştırmanın Amacı

Sosyal medya ile bireylerin birbirlerini gözetlemesi yaygınlık kazanmıştır. Bu davranış temelinde bilgi edinme, merak gibi birtakım nedenleri barındırmaktadır. Fakat nedenlerin bunlarla sınırlı olmadığı düşünülmektedir. Bu nedenle mevcut çalışmanın amacı, sosyal medya kullanıcılarının gözetleme motivasyonlarının nedenlerine ve gözetlemenin onlar için ne anlam ifade ettiğine açıklık getirmek ek olarak da gündelik hayatlarına olan yansımalarını ortaya koymaktır.

Araştırmanın Önemi

Ulusal ve uluslararası alanyazındaki gözetleme ile ilgili çalışmalar incelendiğinde, çalışmaların çoğunda gözetlemenin kuramsal boyutta tartışıldığı saha araştırmalarının ise geri planda kaldığı görülmüştür. Ayrıca az sayıda saha araştırmasında sosyal medya kullanıcılarının gözetleme motivasyonlarının incelenmediği tespit edilmiştir. Bu sebeple mevcut çalışmanın sosyal medya kullanıcıları ve gözetleme motivasyonlarını ele alıyor olması bakımından farklılaşacağı ve gelecekte yapılacak araştırmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırma Soruları

Araştırmanın amacı doğrultusunda cevap bulunması istenilen sorular şu şekilde belirlenmiştir: **1.** Sosyal medya kullanıcıları neden gözetleme davranışında bulunmaktadır? **2.** Gözetleme davranışı sosyal medya kullanıcıları için ne anlam ifade etmektedir? **3.** Sosyal medya kullanıcılarının gözetleme motivasyonları nelerdir? **4.** Katılımcılar Instagram'a bir gözetleme aracı olarak nasıl yaklaşmaktadır? **5.** Katılımcılar Instagram'ı bir gözetleme aracı olarak nasıl kullanmaktadır? **6.** Sosyal medyada gözetleme davranışının gündelik hayatlarına olan etkisi nedir?

Araştırmanın Sınırlılıkları

Nitel araştırma sonuçları genellikle benzer durum ve deneyimleri paylaşan bireylere yönelik araştırmalara uyarlanabilmektedir (Sandelowski, 1997 s. 128). Bu araştırmanın sunduğu sonuçlar, örneklemin kendine has özellikleri ile ilişkilidir. Olacaktır.

Gözetim, gözetleme davranışı ile ilgili alanyazında yer alan çalışmalarda genellikle konunun kuramsal boyutu ile tartışılmıştır. Mevcut çalışma sosyal medya kullanıcılarının gözetleme motivasyonlarını incelemektedir. Alanyazında gözetleme motivasyonları doğrudan başlık olarak geçmemektedir. Bu noktada çalışmada gözetleme motivasyonlarının tartışıldığı bölümde, sosyal medya ve gözetleme ile ilgili alanyazın ilişkisi tartışılmıştır. Dolayısıyla araştırma, alanyazında vurgulanan ve incelenen çalışmalardaki gözetleme konuları ile sınırlıdır. Çalışmanın bir diğer kısıtı ise konuyla ilgili araştırmaların tamamına ulaşamamasıdır.

Araştırma Yöntemi

Nitel araştırmalar olgu ve davranışların nasıl ve neden gerçekleştiğine odaklanmaktadır. Olguların, nedenlerin ve bağlamın derinlemesine anlaşılmasını sağlayacak detaylı betimlemeler yapılmasını sağlamaktadır (Büyüköztürk vd. 2014). Araştırılan konuyla ilgili olabildiğince çoklu bakış açıları elde etmek, olgular arası örüntüleri ortaya çıkarma ve bunları bütüncül şekilde sunmak nitel araştırma için önem taşımaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). İlgili çalışmada, sosyal medya kullanıcılarının gözetleme motivasyonlarının nedenlerini, gözetlemenin onlar için ne

anlam ifade ettiğini tanımlamak, betimlemek ve bunlar arasındaki örüntüyü ortaya çıkarmak için nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır.

Araştırma örnekleme

Olgubilim (fenomoloji) araştırmalarında araştırmacılar, araştırdığı olguyu(fenomeni) tecrübe etmiş, bu olguları(fenomenleri) deneyimlemiş ögelere ihtiyaç duyacakları için genelde amaçlı örnekleme yöntemini tercih ederler (Güler, Halıcıoğlu ve Taşkın, 2015 s. 97). Bu sebeple mevcut çalışmada da amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Yıldırım ve Şimşek'e göre (2016 s. 122), ölçüt örnekleme yöntemindeki temel anlayış, önceden belirlenmiş bir dizi ölçütü karşılayan bütün durumların çalışılmasıdır. Mevcut çalışmada da örneklem grubu oluşturulurken dikkate alınan ölçütler, 18-40 yaş arası sosyal medya kullanıcısı olmak, sosyal medyayı günde ortalama 2-3 saat kullanıyor olmak ve Instagram'a günde en az 5-6 kere girip ortalama 1 saate yakın zaman harcamak olmuştur.

Nitel araştırmada, örneklem büyüklüğünden çok zengin bilgi içeren durumlar, araştırmacıların gözlem ve analitik kapasiteleri sonucu ortaya çıkan geçerlik, anlamlılık ve algılamalar daha önemlidir (Büyüköztürk vd., 2010; Akın, Yıldırım ve Goodwin, 2006). Lincoln ve Guba (1985) nitel araştırmalarda örneklem sayısının, veri temelinde örneklemden yeni hiçbir bilgi elde edilemeye kadar yani elde edilen verinin doygunluğa ulaşana kadar genişletilmesini tavsiye eder. Mevcut çalışmada da örneklem sayısı belirlenirken veri doygunluğu kriteri göz önüne alınmıştır. Veri doygunluğu sağlanana kadar örneklem genişletilmiştir. Bu doğrultuda örneklem 18-40 yaş arası 5 kadın ve 5 erkekten oluşmuştur.

Araştırmanın deseni

Araştırma sorununa uygun olarak nitel araştırma desenlerinden olan "olgubilim" deseni tercih edilmiştir. Olgubilim deseninin amacı, bireylerin bir olguya ilişkin yaşantılarını, algılarını ve bunlara yüklediği anlamları ortaya çıkarmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s.75). Yazarlara göre, olgubilim deseni tümüyle yabancı olmayan aynı zamanda da tam anlamını kavrayamadığımız olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalar için uygun bir araştırma zemini oluşturmaktadır. Mevcut çalışmada da sosyal medya kullanıcılarının neden gözetleme davranışında bulduklarını, bunun onlar için ne anlam ifade ettiğini ve gözetleme motivasyonlarının neler olduğunu ortaya çıkarmak amacıyla olgubilim deseni uygulanmıştır.

Veri toplama tekniği

Çalışma kapsamında veri toplama tekniği olarak derinlemesine yüz yüze görüşme tekniği kullanılmıştır. Derinlemesine görüşme, araştırılan konunun bütün boyutlarını kapsayan, daha çok açık uçlu soruların sorulduğu ve detaylı cevapların birbir görüşülerek alınmasına imkân veren bir veri toplama tekniğidir. Kişinin

duygu, bilgi, deneyim ve gözlemlerine görüşme yoluyla ulaşılmaktadır (Tekin, 2006 s. 101). Derinlemesine görüşmeler hem sabit seçenekli hem de ilgili alanda derinlemesine gidebilmeyi birleştirmektedir (Büyüköztürk vd., 2010 s. 152). Derinlemesine görüşmede araştırmacı önceden hazırladığı bir soru formu ile sorulacak soruları belirler ve bu sorular çerçevesinde görüşmenin kontrolünü sağlar. Bu görüşme türünde seçenekli cevap içeren soruların yanında açık uçlu sorular da hazırlanarak kaynak kişiden daha derinlemesine bir bilgi alınması hedeflenir (Mil, 2007, s. 8). Yapılan derinlemesine görüşmelerde yarı yapılandırılmış soru formundan faydalanılmıştır. Bu soru formu, araştırmacılar tarafından ilgili konunun alanyazını ışığında ve araştırmada cevap alınması istenilen sorular doğrultusunda geliştirilmiştir. Görüşmeler katılımcıların onayı alınarak ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmış ve sonrasında verilerin analizi için deşifre edilmiştir.

Geçerlilik ve güvenilirlik

Çalışmada, geçerlilik ve güvenilirlik ile ilgili alanyazında belirtilen kıstaslar göz önünde bulundurulmuştur. Aynı veriyi birden fazla araştırmacının bağımsız olarak analiz etmesi ve daha sonra sonuçlarını karşılaştırması, seçici algılamanın test edilmesi ve önyargıların önüne geçilmesi noktasında önemlidir. (Patton, 1999). Bu noktada verinin analizi sürecinde, elde edilen veriler öncelikle araştırmacı tarafından bireysel olarak kodlanmış daha sonra dışarıdan bir okuyucuyla birlikte çalışılıp ortak bir kod geliştirilmiştir. Daha sonra kodlanan veriler karşılaştırılarak, tema ve alt temalar oluşturulmuştur. Araştırma ile ilgili elde edilen bulguların uygun şekiller ile şeffaf bir şekilde sunulması bir güvenilirlik kriteridir (Creswell ve Miller, 2000). Mevcut çalışmada da bulgular uygun alıntılar ile sunulmuştur.

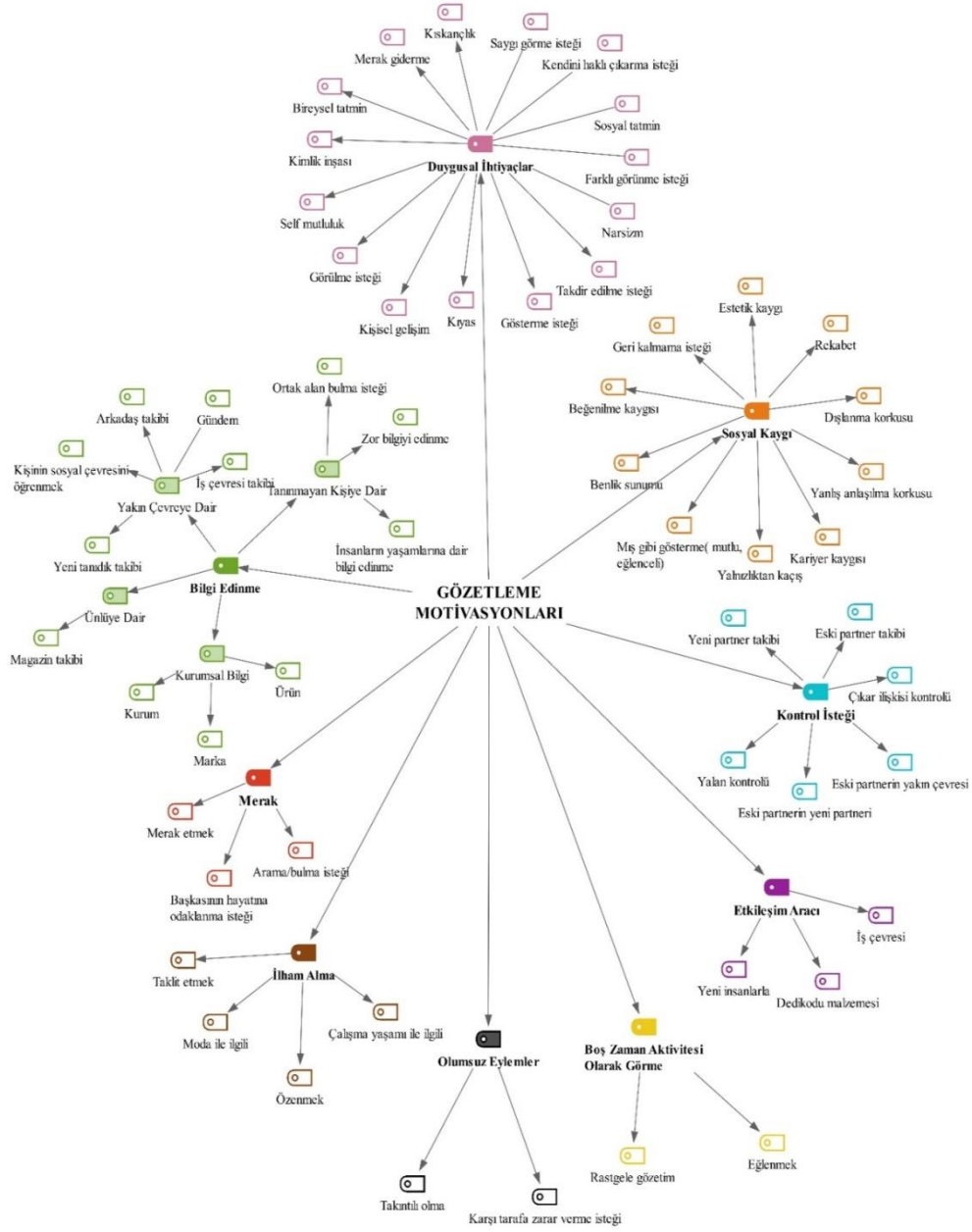
Verilerin analizi

Veriler analiz edilirken betimsel analiz ve içerik analizi teknikleri kullanılmıştır. Betimsel analizde amaç, elde edilen bulguları düzenlemiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2016 s. 239). Bu doğrultuda mevcut çalışmada ulaşılan veriler düzenlenmiştir. İçerik analizinin temel amacı ise toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2016 s. 243). Katılımcılardan toplanan veriler sınıflandırılmış, alanyazına da uygun olarak belirli kavram ve temalar çerçevesinde bir araya getirilmiştir.

BULGULAR

Görüşme yapılan katılımcılar, cinsiyetlerine göre K1, K2, K3, K4, K5; E1, E2, E3, E4, E5 olarak kodlanmıştır. Geliştirilen kodlardan, temalar ve alt temalar oluşturulmuştur. Oluşturulan temalar, bu temaların alt temaları ve temaları oluşturan kodların haritası aşağıdaki gibidir.

Şekil 1: Gözetleme Motivasyonlarına Ait Tema ve Alt Temalar

Duygusal İhtiyaçlar Temasına İlişkin Görüşler

Niedzviecki, Dikizleme Günlüğü (2010 s. 15) adlı kitabında insanların artık toplumun doyuramadığı birtakım ihtiyaçlarını tatmin etmeye çalıştığını ve bireylerin gözetimi bu sebeplerle yaptığını belirtmektedir. Analiz edilen kodlar da göstermektedir ki bireyler duygusal ihtiyaçlarını gidermek amacıyla gözetleme davranışında bulunmaktadır. Bu noktada ulaşılan kodlar ve ilgili alanyazının uyum içerisinde olduğu söylenebilmektedir. Araştırma ile ulaşılan “duygusal ihtiyaçlar” temasına ait alt temalar kıskançlık, merak giderme, bireysel tatmin, kimlik inşası, bireysel mutluluk, görülme isteği, kişisel gelişim, kıyas, görülme isteği, takdir edilme isteği, narsizm, farklı görünme isteği, sosyal tatmin, kendini haklı çıkarma isteği ve saygı görme isteği şeklinde gerçekleşmiştir.

Analiz sonucunda elde edilen bulgularla da bireylerin yönelimlerinin ve gözetleme motivasyonlarının farklılaştığı tespit edilmiştir. Bireylerin gösterme, görünme ve diğer bireylerden farklı görünme isteği doğrudan kimlik inşası ile ilişkilidir. Bireyler kendilerine ait vitrinler (Barbarosoğlu 2013; Goffman, 2018 Gürbilek, 2016) tasarlayarak burada olmak istedikleri veya göstermek istedikleri kişiyi sergilemektedirler. Instagram’ın günlük yaşamın içerisine sızması ve bloggerların birer etkileyen olarak işlev görmesi (Pedroni, 2016) itibarıyla tektipleşme (Kellner, 2013) söz konusu olmaktadır. Ayrıca Lee vd. (2015), yaptıkları çalışmada Instagram kullanıcılarının paylaşım yapmaları için farklı nedenleri olabileceğini belirtip bunları yaşamlarındaki önemli anları göstermek, kendi kavramlarını ifade etmek ve başkalarıyla birlikte olan kişisel ilişkilerini göstermek gibi sebeplerle örneklendirmektedirler. Bireyler her zamankinden daha çok ve oldukları daha farklı görünmeyi istemektedirler. Ve herkesin bu kaygıyı taşımasıyla birlikte sadece görmeyi değil; gözetlenmeyi de istemekte ve diğerlerinin nasıl olduğunu görebilmek için gözetleme davranışında bulunmaktadırlar.

Kıskançlık, duygusal ihtiyaçlar temasına ait sıklık derecesi en yüksek (13) olan kod olarak belirlenmiştir. Kişiler kıskançlık kodunu oluşturan beyanlarını genellikle romantik ilişkileri kapsamında belirtmişlerdir. Kıskançlık, Tokunaga’nın (2011 s. 708) romantik partnerlerin gözetimini incelemiş olduğu çalışmasında gözetimin hem motive edici unsuru hem de sonucu olarak saptanmıştır. Yazara göre kıskançlık, romantik ilişki kapsamında dış bir kaynaktan ilişkiye yönelik bir tehdit olarak ortaya çıkmaktadır. Yine yazara göre kıskançlık, tehdit oluşturabilecek konu hakkında bilgi toplanılarak belirsizliğin azaltılması noktasında bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır. Katılımcı beyanları, çoğunlukla eski romantik partner kıskançlığı doğrultusunda gözetim yapıldığını göstermektedir. Aynı zamanda bireyler, herhangi bir şüphe duymuşsa ve daha önceden yaşadıkları sadakatsizlik durumları söz konusuysa bu durumun devam edip etmediğini kontrol etmek için de gözetim yapmaktadırlar. Bu noktada katılımcıların kıskançlık kodunu oluşturan beyanları, Tokunaga’nın (2011) çalışmasındaki sonuçlarla benzer nitelikler taşımaktadır.

Katılımcılar yakın arkadaşlarını, potansiyel, mevcut ve eski romantik partnerlerini kıskandıkları için aynı zamanda da gerekli enformasyonu toplayıp merak gidermek amacıyla gözetleme davranışında bulunmaktadır. Katılımcı beyanlarına göre bunun için izledikleri yol, Instagram’da bulunan hareket bölümü takibi olmaktadır. (Uygulamaya gelen güncellemelerde bu özellik kaldırılmıştır) Bu bölüm vasıtasıyla kullanıcılar takip ettikleri kişilerin, kimin fotoğrafını beğendiğini veya kimi takip ettiğini görebilmektedir. Konu ile ilgili olarak K1 ve K2 şu ifadeleri kullanmaktadırlar;

K1, “Ben bunu genellikle duygusal anlamda yapıyorum. Sevgilime bakıyorum. Sevgilimin eski sevgilisine bakıyorum. Hareketlerin görüldüğü sayfada sadece eğer bir sevgilim varsa, onun yaptıklarına bakıyorum. Sevgilimin eski kız arkadaşı hala ulaşmaya çalışıyor. Ve ister istemez kıskanıp, merak ediyorum”.

K2, “Mesela yeni bir erkek arkadaşım var diyelim duyuyorum çevremden de eski kız arkadaşlarını öğrenip muhakkak bir bakıyorum. Daha önce birlikte neler yapmışlar, bir fotoğrafı aynı tarihlerde paylaşmışlar mı?”.

Eski romantik partnerin kıskançlık sebebiyle gözetiminde, kişinin unutulma, atlatılma korkusunun da öne çıktığı görülmektedir. K5 ve E4’in ifadeleri buna örnek niteliği taşımaktadır:

K5, “Mesela eski sevgilim tahmin ettiğimden daha iyi ve mutlu bir hayat yaşıyorsa da biraz üzgünlük ve kıskançlık duyuyor olabilirim”.

E5, “İçten içe sevmediğim bir arkadaşım var. O kişiyle görüşmek zorundayım fakat vakit geçirmekten çok hoşlanmıyorum. Bilmiyorum... Sık sık bakıyorum. Bunun sebebi elbette ki kıskançlık. Ne okuyor ne giyiyor, nerelere gidiyor merak ediyorum”.

Katılımcıların beyanlarında narsistik ifadeler de ortaya çıkmıştır. Kişiler Instagram profillerinin birer vitrin olduğunun bilincinde olup, bu vitrini kendilerini ifade etme ve gösterme aracı olarak kullanmaktadırlar. Katılımcılar güzel, uyumlu görsellerin hâkimiyet sürdüğü bir vitrinin daha çok etkileşim alabileceği kanaatini taşımaktadırlar. K1, K5’nin konuya dair ifadeleri şu şekildedir:

K1, “Güzel olduğumu düşünüyorum. Ve fotoğraflarımın estetik olarak göze hitap ettiğini düşünüyorum. Özellikle son zamanlarda fotoğraflarım için bir bütünsellik oluşturmaya başladım. Sadece kendi fotoğraflarımı paylaşmıyorum. Profilimde hâkim olan renklere uygun benim çekmediğim görsellerde paylaşıyorum. Renklere dikkat ediyorum. Artık bunlar ön plana çıkıyor. Gösterdiğin kadarsın neticede. Ben bunların pazarlama oranının yani daha pazarlanabilir bir hesap olduğuna düşünüyorum. Bu şekilde takipçi sayıları artış gösteriyor. Takip edilmeyi istiyorum”.

K5, “Paylaştığım şeyler benim için önemli. Portfolyo gibi bence. Zaten dediğim gibi benim bu özenim, ince düşünmem arkadaşlarım ve yakın çevrem tarafından fark ediliyor. Mesela hesabımı kapattığımda “senin paylaşımlarını çok beğeniyorum, bize farklı bir bakış açısı sunuyorsun demişlerdi. Oradan anlıyorum. Mesela fotoğraflarını kullanabilir miyiz diye soranlar bile oluyor. Profilim benim iç dünyamı yansıtıyor. Beni tanımayan insanla baktığı zaman diyorlar ki “çok civil civil, neşeli bir insana benziyorsun”. Ben orda yeni bir kimlik oluşturmaktan ziyade kendimi yansıtıyorum. Olumlu dönüşler aldığımda çok mutlu oluyorum”.

Kişiler, başkalarını gördükleri kadar kendilerinin de görünür olduklarının bilincindedirler. Sepetçi (2017) görünür olmayı, başkaları tarafından fark edilmek ve ilgi çekmek olarak tanımlamaktadır. Bireyler var olduklarını diğerlerinin kendisini izlediğinin bilincine vardıklarında hissetmektedirler. Gözetleme eylemi sonucunda bireyler haz yani bireysel mutluluk duymaktadır. Bir doyuma ulaşmaktadırlar. Yani bir yandan da bireysel tatmin sağlamaktadırlar. Bu noktada bireysel mutluluk ve bireysel tatmin kodlarının birbiriyle ilişkili olduğu söylenebilmektedir. Konuya ilişkin K3 ve K1’in ifadeleri aşağıdaki gibidir:

K3, “Aynı şekilde başka birisi bir halka içinde ve onu izleyen insanlarla çevrili. Bunu yapmanın bir haz verdiğini düşünüyorum. Mesela hikâyelerimi tanımadığım insanlar izlediğinde mutlu oluyorum. Ben de varım bu hayatta, benim de farkıma varıyorlar diyorum. Ben bunun bir de süreç olduğunu düşünüyorum”.

K1, “Gözetlemek bir ihtiyaç gibi aslında şimdi tekrar düşününce ekleyebilirim. Kendini gerçekleştirmek ya da ne biliyim kendini sevdirmek bile olabilir”.

Bilgi Edinme Temasına İlişkin Görüşler

Başkalarını bilgi edinme amaçlı gözetlemek sosyal paylaşım ağlarının en yaygın kullanım biçimlerinden biridir (Ünal, 2017). İnsanların çevreleriyle ilgili bilgi arayıcı davranışları tarihsel ve evrimsel bir kökene dayanmaktadır (Tokunaga ve Gustafson, 2014 s. 1020). Eski çağlardan beri kişiler, diğer kişilerle ilgili bilgi edinmek amacıyla gözetleme eyleminde bulunmaktadırlar. Kişilerin bilgi arama amaçlı yaptığı gözetimde kaynak sadece görmeyi istedikleri profil sayfalarıyla sınırlı değil, onların ağındaki diğer kişilerin de profilleridir. Profiller güvenilir olarak algılanan bilgi verici kaynaklar olarak işlev görmektedir (Fox, 2016 ss. 82-83). Bu noktada ulaşılan alt temalar ve kodların, ilgili alanyazın ile uyum içerisinde olduğu söylenebilmektedir. Ana temaya ait ulaşılan alt temalar; yakın çevreye dair, ünlüye dair, kurumsal ve tanınmayan kişiye dair olarak gerçekleşmiştir. Bilgi edinmek temasının işaret ettiği sonuçlar şu şekildedir:

Kişiler başkaları veya yakınları hakkında bilgi edinmek için gözetim yapmaktadırlar. Kendilerini birer dedektif ve kontrol mekanizması olarak görmektedirler. Bu görüşün temelini oluşturan K1 ve K3’ün beyanları şu şekildedir:

K1, “Dedektif gibi hissediyorum kendimi gözetlerken. Mesela arkadaşlarımdan birisi estetik yaptırmış bunu fark ediyorum ve merak ediyorum. Acaba önceki hali nasıldı diye eski fotoğraflarını kontrol ediyorum. Nerede yaptırdığını araştırıyorum, inceliyorum. Mesela dudağına dolgu yaptırmış, bunu öğrenebiliyorum”.

K3, “Bir tanıdığımız 13-14 yaşlarında bir kızı var. Yine hareketlere baktığım bir gün cinsel içerikli gönderiler beğendiğini gördüm. Ve yaşının bunlar için erken olduğunu düşündüm. Dikkat ettim düzenli olarak bunları yapıyor. Özeniyor böyle şeylere diye düşündüm. Ve annesini arayıp uyardım. Gönderilerin beğenisini geri çekmesini söyledim çünkü başkaları tarafından yanlış anlaşılabilceğini düşündüm. Bu örnekte mesela gözetimin bence olumlu tarafı var. Bakmasaydım bilmezdim ve uyarmazdım. Bunun faydalı olduğunu düşünüyorum”.

Katılımcılar yeni tanıdıkları kişileri, var olan arkadaşlarını ve onların çevrelerini bilgi edinmek amacıyla gözetleme davranışında bulunmaktadır. Konuya ilişkin katılımcı beyanları aşağıdaki gibidir:

E1, “Diyelim ki Tinder uygulamasından birisiyle tanıştım. O kişinin Instagram profilini aratıyorum. Çünkü Tinder’da herkes en iyi çıktığı fotoğrafları paylaşıyor ve ne yazık ki gerçeği yansıtmıyor. Gerçekte olduğu kişiyi görmek için profiline bakıyorum. Özellikle de arkadaşlarının fotoğraflarında etiketlendikleri gönderilere. Çünkü en gerçek olduğu gibi orada görünüyor. Ama obsesif bir biçimde yapmıyorum. Hikayelerini izliyorum, etiketlendikleri gönderilere bakıyorum”.

K2, “...Ama mesela birisiyle tanıştım diyelim ve onun hakkında çok fazla fikir sahibi değilim. İnceliyorum. Ve fikir sahibi oluyorum. Bazen öyle belirli durumları yansıtıyorlar ki, senin tarzına hitap edip etmediğini anlayabiliyorsun. Fotoğraflarından dinlediği müziğe kadar tahmin edebiliyorsun insanları”.

Kişiler ilgi duyduğu kurumlar, markalar ve markaların çıkardıkları ürünler hakkında bilgi edinmek amacıyla gözetleme davranışında bulunmaktadır. Bu noktada E1 ve K2’nin ifadeleri şu şekildedir:

E1, “İşim Instagram ve bunun üzerinden para kazanıyorum. Markalarla çalışıyorum ve markalar hakkında bilgi almak için gözetleme yapıyorum. Mesela çok sevdiğim, ilgilendiğim veya sadece işim gereği çalıştığımız bir marka yeni bir ürün çıkardı mı diye kontrol ediyorum. Alamayacağım kadar pahalı bir markaysa bakıyorum. Genel itibarıyla bilgi edinmek için gözetleme yapıyorum diyebilirim”.

K2 “Gerçekten bilgi edinmek için de kullanabiliyoruz bazen mesela inanılmaz sevdiğim markalar var onları bilgi edinmek, sezon modası hakkında fikir almak için gözetliyorum. Ama sık paylaşım yapmıyorlarsa takip ettiğim kişi sayısını arttırmamak adına takip etmiyorum. Zaten açık hesaplar dilediğim zaman girip görebiliyorum”.

Sosyal Kaygı Temasına İlişkin Görüşler

Bireylerin gündelik yaşamdaki davranış şekilleri, diğer olaylara ve bireylere yaklaşım tarzları itibariyle aynı özgüvene sahip olmadığını belirten Arklan ve Akdağ'a göre (2016 s. 18); kimi bireyler yeniliklere uyum sağlama konusunda çok zorlanmazken, kimileri yeni bir işe girerken, arkadaş edinirken veya karar alacakken çok daha temkinlidirler. Sosyal medyada bu kişilik tiplerinin edimleri son derece kişiseldir (Jacobson, 2009 s. 14). Kişiler bu ortamda kendini göstermekte ve benlik sunumları gerçekleştirirler. Gözetleme davranışında bulunurken de kişisel davranış tarzları sergilemektedir. Sosyal kaygı temasına ait kodlar da göstermektedir ki bireyler sosyal kaygılarını göz önünde bulundurarak kendilerini ve kendilerine ait olanı kamuya sunmaktadırlar. Ek olarak diğer bireyleri görme amacıyla gözetleme davranışında bulunmaktadır. Bu temaya ait alt temalar estetik kaygı, geri kalmama isteği, beğenilme isteği, benlik sunumu, miş gibi gösterme (mutlu, eğlenceli), yalnızlıktan kaçış, kariyer kaygısı, yanlış anlaşılma korkusu, dışlanma korkusu ve rekabet şeklinde gerçekleşmiştir. Sosyal kaygı temasının işaret ettiği sonuçlar şu şekildedir:

Katılımcı beyanları doğrultusunda estetik kaygı, beğenilme kaygısı ve benlik sunumu kodlarının birbiriyle ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Bireyler görünür olma bilincinden hareketle kendilerini en iyi halleriyle ifade etmek istediklerini belirtmişlerdir. Gelen beğeniler ve yorumlarla hangi hallerinin daha çok rağbet gördüğünü saptayabilmektedirler. Daha çok görülmek ve beğenilmek için paylaşımlarında estetik kaygıyı ön plana çıkarırken, benlik sunumlarını da bu doğrultuda gerçekleştirmektedirler. Belirtilen tespitlere ilişkin K2, K1, E4 ve E3'ün ifadeleri aşağıdaki gibidir:

K2, "Hepimiz orada kendimizi en iyi hallerimizle gösteriyoruz. Mutsuz bir anımızı çok da paylaşmıyoruz. Orada asıl amacımız renkli bir dünya sunmak, onu göstermek bence. Ancak o şekilde takip edilebiliyorsunuz. Neden insanlar hüzünlü bir şeyi takip etmek istesin ki. Ve sadede gelecek olursam burada herkes bu kaygıyı taşıdığı için çok fazla gerçeği yansıttığını düşünmüyorum".

K1, "Kendimin diğerlerinden daha güzel olduğunu, güzel giyindiğini bilmek mutlu ediyor. Egomu okşuyor tabiri caizse. Tüm bunların farkında olmama rağmen hoşuma gidiyor. Bazen insanlar yorum yapıyorlar mesela. Beğenildiğimi hissediyorum genel olarak".

E4, "Estetik kaygılarım ön planda oluyor genellikle. Seyir zevki yüksek fotoğraflar paylaşmaya çalışıyorum. Fotoğrafçılıkla uğraşıyorum. Instagram profilimi portfolyo olarak kullanıyorum. O yüzden de orada alalede öylesine fotoğraflar paylaşmayı sevmiyorum".

K5, "Instagram bir vitrin, bu vitrinde ne görünmesini istiyorsanız onu paylaşırsınız bu sebeple sürekli olarak gözetlendiğinizi de bilerek Instagram'da varlık sürdürmelisiniz".

K3, “Duyum alıyorum mesela bir arkadaşım kendi hesabında benim fotoğrafımı paylaşıp beni etiketledi oradan tıklayıp benim profilime girip bakıyorlarmış. Ben fotoğraf paylaşırken dikkat ediyorum. Eğer ki güzel bir fotoğraf paylaşacaksam beğeni alacak, herkesin görebileceği saatlerde paylaşıyorum. Bir kaygı duyuyorum. Neden buna ihtiyacım var bilmiyorum. Gözetlenmeyi seviyoruz galiba”.

E3, “Beğenilmek, kaydedilmek konularını çok önemsiyorum. Beğenilmek çok hoşuma gidiyor. Ve beğenilmesi için paylaşıyorum bunları ben”.

Kişiler, yalnızlık, dışlanma korkusu, geri kalmama telaşı ve yanlış anlaşılma korkularının olduğunu belirtmişlerdir. Belirtilen kodlar birbiriyle ilişki içerisindedir. Konuya ilişkin E1, E2 ve E3’ün beyanları şu şekildedir:

E1, “Normal hayatlarında insanların ne yaptığını herkes bir şekilde görmek ve bilmek istiyor. Mesela yalnızlık ve dışlanma korkusunu da ekleyebiliriz. Arkadaşlarınız bir yerlere gitmiş de sizi davet etmemiş mi mesela. Görünce karabilirsiniz ama bu eylemin sebebi dışlanma korkusu olur diye düşünüyorum”.

E2, “Eğer 2 gün art arda alkol almışım ve paylaşmışımdır. Üçüncü gün de alıyorsam paylaşmam. Çünkü orada takipleştiğim fakat beni gerçekte tanımayan insanlar var. Beni bilemezler ki. Her akşam içen birisi zannedebilir beni. O yüzden paylaşmam. Beni bunun üzerinden değerlendirmesini istemem açıkçası. Gösterdiğin kadarıyla insanlar seni değerlendirebiliyor”.

E3, “Yalnızlık giderme aracı bir bakımdan da. İnsanların en korktuğu şey yalnız kalmaktır. Ve böylelikle bu gibi platformlarda varlığını göstermek görülmek istiyor. Görülme de gözetlenmeyi zaten beraberinde getiriyor”.

Kontrol İsteği Temasına İlişkin Görüşler

Chaulk ve Jones’un (2011) belirttiği gibi romantik ilişkisi olan partnerler arasında gerçekleşen online denetim, ayrılık yaşayan eski partnerler arasında da gerçekleşmektedir. Hatta elde edilen verilere göre, eski partnerin çevresi ve eski partnerin yeni partneri için de gözetleme davranışı söz konusu olmaktadır. Bireyler eski partnerlerine doğrudan sormadıkları soruları veya eski partneriyle ilgili bilgileri, başkasına sormalarına gerek kalmadan gözetim yaparak elde edebilmektedir. Bunların yanı sıra yalan kontrolü ve çıkar ilişkisi romantik partner gözetimiyle sınırlı kalmayıp, yakın çevre gözetimiyle de ilişkilendirilmiştir. Sosyal kaygı temasına ait ulaşılan kodlar yalan kontrolü, eski partner takibi, yeni partner takibi, eski partnerin çevresinin takibi, eski partnerin yeni partnerinin takibi ve çıkar kontrolü şeklinde gerçekleşmiştir. Bu noktada ulaşılan kodlar ve ilgili alanyazının uyum içerisinde olduğu söylenebilmektedir. Sosyal kaygı temasının işaret ettiği sonuçlar şu şekildedir:

Katılımcıların gözetleme davranışında bulunması, kontrol isteği ile ilişkilidir.

E1, “Bazen öyle durumlar oluyor ki o kişinin ne yapmak istediğini, kimlerle iletişim halinde olduğunu bilmek istiyorsunuz. Bu duygusal bir gözetlemeye size yalan söyleyip/söylemediğini anlamak yani bunlar adına bilgi almak için kullandığım oluyor. Bazı noktalarda doğru çıkıyor. Ama salt bir gerçekliğe ulaşmak mümkün değil. Yanılma payınız var”.

K3, “Buradaki hareketlerden insanların beğenilerini öğrenebiliyorum. İlgi alanlarını nelerle uğraştıklarını çözebiliyorum. Yalanlarını öğrenebiliyorum. Mesela buradan çok kişiyi uyardım. Bunun olumlu tarafına örnek olacak bu dediğim. Bir arkadaşımın sayfası arka arkaya beğeniyor bazı fotoğrafları ama durmaksızın. Sanırım hacklendi ya da yolunda gitmeyen bir şeyler var diye düşünüp ona haber verdim. Gerçekten de hacklenmiş. Yani gözetlemesem bunu göremeyecektim”.

Etkileşim Aracı Temasına İlişkin Görüşler

Katılımcıların Instagram üzerinde, gözetleme yoluyla yeni insanlarla etkileşime girme istekleri dikkat çekmektedir. Instagram üzerinde yapılan gözetlemeyi bireyler bir sosyalleşme aracı olarak görmektedir. Aynı zamanda katılımcıların çevrelerine ve tanımadıkları kişilere dair yaptıkları gözetim sonucunda bir dedikodu malzemesi elde ettiklerini belirtmeleri dikkat çeken bir diğer ifade olarak karşımıza çıkmaktadır. İlgili ana temaya ait ulaşılan kodlar yeni insanlarla, dedikodu malzemesi ve iş çevresi olarak gerçekleşmiştir. Etkileşim aracı teması aşağıdaki sonuçlara işaret etmektedir.

Katılımcılar yeni tanışmak istedikleri veya zaten tanıştıkları insanlarla etkileşim kurmak amacıyla gözetleme davranışında bulunmaktadır. Gözetleme davranışı bir sosyalleşme aracı olarak görülmektedir. Katılımcı beyanları şu şekildedir:

K3, “Mesela hoşlandığım birisi var. Her yerden bakıyorum diyelim konsere gitmiş. Onun nerede olduğunu öğrenip ben de gidiyorum. A sen de mi buradaydın diyor. Hâlbuki ben zaten orada olduğunu bilerek ona kendimi göstermek için gittim. Kendi tesadüfümü yaratıyorum. İlişki kurma aracı gibi yani bir anlamda da”

E1, “Ama mesela bir influencer arkadaşımınla fotoğraf paylaştığımda görüyorum ki daha fazla etkileşim alıyor. Buradan anlıyorum ki insanlar beni o kişiyle görmeyi istiyor. Daha fazla paylaşım yapıyorum o arkadaşımınla gibi. Ben işletme hesabının verilerini bu amaçla kullanıyorum. Demek ki daha fazla etkileşim almak için bu tarz içerikler paylaşmam gerekiyor diyebiliyorum. Bir istatistik yapabiliyorum”.

K1, “6 ay önce falan bir yere gitmiştim. Birini beğenmiştim fakat konuşamadım yanına gidip. Instagram üzerinde yer bildirim kısmında o mekâna daha önce giden yani gidip de orada fotoğraf paylaşan kişileri görebiliyorsunuz. Üstünden bir iki gün geçti bir bakayım dedim. Orada fotoğraf paylaşmış. Böylelikle o kişi buldum. Ve iletişime geçtim. Sohbet etmeye daha sonra görüşmeye başladık”

Merak Temasına İlişkin Görüşler

Merak ve bilgi edinmek kavramları birbirleri ile ilişki içindedir. Fakat katılımcılar bilgi edindikleri kaynakları ve merak ettikleri unsurları ayrı ayrı ifade ettikleri için merak ve bilgi edinmek ayrı birer tema olarak gerçekleşmiştir. Merak temasına ait ulaşılan kodlar merak etmek, başkasının hayatına odaklanma isteği ve arama/bulma isteği şeklinde gerçekleşmiştir.

Katılımcılar, başkalarının hayatlarını merak ettikleri için gözetleme davranışında bulunmaktadır. Bu şekilde insanlar yalnızca bir merak gidermek gibi bir doyum elde etmekle kalmayıp, topluma ve çevrelerine dair çok fazla bilgi edinebilmektedir. Kişiler, toplumsal birtakım kodların takibi yaparak insanların ne giydiklerini, yaşam tarzlarının nasıl olduğunu ve nerelerde yemek yediklerini öğrenip, bu bilgileri göz önünde bulundurarak geçerli görülen standartlara ulaşabilmeyi hedeflemektedirler. Konuya ilişkin katılımcı beyanları aşağıdaki gibidir.

K3, “Merak ediyorum kim ne yapıyor diye. Ve bir anlamda insanlarla bağlantı kuruyorsun”.

E1, “Merak bir kere. Her insan merak duygusuna sahiptir. Normal hayatlarında insanların ne yaptığını herkes bir şekilde görmek ve bilmek istiyor”.

K1, “Merak herkesin içinde var bir kere. Benim için merak mesela doyurulmayı bekleyen bir mide. İnsanların yaşamlarını merak ediyorum ve bakıyorum”. “...ya da takip etmediğim ama merak ettiğim insanların neler yaptıklarına bakıyorum. O kişi sevmediğim veya imrendiğim birisi de olabilir. Fark etmiyor. Bakıyorum herkese ve merakımı gideriyorum”.

İlham Almak Temasına İlişkin Görüşler

Katılımcıların diğer kişileri gözetlemesinin bir sebebi de ilham almak, esinlenmektir. Kişiler, diğer kişilerin özellikle giyimlerinden ve yaşam standartlarından esinlenerek onlar gibi olmayı istemektedirler. Ana temaya ait ulaşılan kodlar, taklit etmek, moda ile ilgili, özenmek ve çalışma yaşamı ile ilgili olarak gerçekleşmiştir. İlham almak teması aşağıdaki sonuçlara işaret etmektedir.

Katılımcılar diğer kişileri, onlara özendikleri için, modayla ilgili fikirler almak dolayısıyla ilham almak için gözetlemektedirler. Özenmek ve ilham almak kodlarının ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. K1, K4, K5 ve E4’ün konuya ilişkin beyanları aşağıdaki gibidir:

K1, “Takip ettiğim birkaç yabancı blogger ve onları özendiğim için gözetliyorum. Güzel giyiniyorlar, kaliteli yaşıyorlar”.

K4, “Ben baktığım kişilerden esinleniyorum. Bir eteği bir bluzla kombinlemiş, evet ben de bu şekilde yapabilirim diyorum”.

E4, “Ben gözetimi kendime bir şeyler katmak adına yapıyorum. İlham almak gözüyle bakıyorum. Kadrajlara, güzel kareler bakıyorum. Yemek sayfalarına bu aralar ilgim var onları izliyorum. Aşamalı olarak gösteriyorlar sonra onları deniyorum ve keyif alıyorum bundan”.

K5, “İçerik üretiyorum. Ve bir noktada tıkanıyorsunuz olabiliyor. İnsanların düşündüğüm konu hakkında neler yaptıklarına bakmak için gözetim yapıyorum. Bir nevi esinleniyorum”.

Boş Zaman Aktivitesi Olarak Görme Temasına İlişkin Görüşler

Boş zaman aktivitesi olarak görme alanyazının dışında ortaya çıkan bir tema olarak gerçekleşmiştir. Boş zaman kişinin iş zamanı ve fizyolojik ihtiyaçlarını (yeme, içme, uyku vb.) karşıladığı zaman dışında kalan tamamen kişinin tasavvuruna ve tercihinin kalmış, bireysel veya grup halinde özgürce yapılan faaliyetlere ayrılan zaman aralığı olarak tanımlanabilir (Arslan, 1996: 74). Katılımcıların Instagram aracılığıyla boş zamanlarını doldurmak için takip ettikleri, etmedikleri veya rastgele biçimde keşfet sekmesinde denk geldikleri profilleri gözetledikleri tespit edilmiştir. Bunların yanı sıra kişiler eğlence için de gözetim yaptıklarını belirtmektedirler.

Katılımcılar boş zamanlarını değerlendirmek için rastgele gözetim gerçekleştirmektedirler. Bu anlamda aslında gözetimin, günlük hayatın ne kadar içerisinde olduğu da görülmektedir. Konuya ilişkin K3 ve K1'in beyanları aşağıdaki gibidir:

K3, “Eğlenmek ve vakit geçirmek için gözetim yapıyorum. Bazen canım çok sıkılıyor giriyorum keşfette hiç tanımadığım insanlara bakıyorum”.

K1, “Özel bir durum olmasına gerek yok. Gün içerisinde fırsat buldukça boş zamanlarımı bakınarak geçiriyorum. Önce genel olarak takip ettiklerimin neler paylaştığını kontrol ediyorum daha sonra keşfette geziniyorum. İlgimi çeken hesaplara bakıyorum. Neler paylaştıklarına, nerelere gittiklerine bakıyorum”.

Olumsuz Eylemler Temasına İlişkin Görüşler

Katılımcılar bir konuyu, sorunu kafalarına taktıkları için gözetleme davranışında bulunmaktadır. Katılımcılar gözetimi olumsuz bir eylem olarak düşünüp, bu eylemi bunu sık yaptıkları takdirde takıntılı hale geldiklerini belirtmişlerdir. Olumsuz eylemler temasına ilişkin takıntılı olma ve karşı tarafa zarar verme isteği olarak iki alt temaya ulaşılmıştır. Olumsuz eylemler ana teması aşağıdaki sonuçlara işaret etmektedir.

Katılımcılar olumsuz eylemler doğrultusunda gözetleme davranışında bulunmaktadır.

E1, “Son zamanlarda özellikle hayatının büyük bir bölümünü buraya adayan ve gözetlemeye çok fazla mesai harcayan insanların takıntılı olduğunu

düşünüyorum”. “...gözetlemeyi insanlara zarar vermek için yapanlar da var mesela kendi hesabında yapamayacağı/yapmak istemediği eylemleri sahte hesapla gerçekleştiriyorlar. Benim takipçi sayım yüksek ve insanlara içerik üretiyorum. Beğenmedikleri şeyleri kendilerini açık ederek ifade etmek yerine çoğu zaman sahte hesaplar üzerinden belirtiyorlar. Bir gizlilik çabası var”.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Gözetimin tarihsel serüveni ele alınırken iletişim teknolojilerinin radikal bir değişiklik yarattığı söylenilebilir. Kişilerin birbirlerini yakinen tanıma imkânı olduğu geleneksel toplumlarda gözetim sosyalleşme ile gerçekleşmekteydi. Modernleşme süreciyle sistematik bir işleyiş kazanan gözetim, bilgi toplamak ve toplumsal disiplini sağlamak amacıyla yapılmaktaydı. Bugün iletişim teknolojilerinin her yeri kuşatması ve her türlü bilgi akışının dijitalleşmesiyle beraber gözetim küresel boyut kazanmıştır. İnternet başlıca gözetim aygıtına dönüşmüştür. Her geçen gün daha aktif şekilde kullanılan sosyal paylaşım ağlarında bireyler, oluşturdukları profiller aracılığıyla hayatlarına dair her ayrıntıyı gönüllü olarak paylaşmaktadırlar. Böylelikle kişiler pek çok bilgiye uğraş gerektirmeden erişilebilir, gözetleyebilir ve gözetlenebilir hale gelmiştir. Çalışmanın kavramsal çerçevesinde de belirtildiği gibi gözetim yalnızca kurumların gerçekleştirdiği bir eylem olmaktan çıkıp bireysel olarak da gerçekleşen bir eyleme dönüşmüştür. Gözetleme davranışı bir sosyal etkileşim türü haline gelmiştir.

Araştırmanın ilk problem başlığı sosyal medya kullanıcılarının gözetleme motivasyonlarının neler olduğudur. Araştırma ile ulaşılan ilk 9 tema bu motivasyonları doğrudan açıklamıştır. Çalışmada, kullanıcıların sosyal medyadaki gözetleme motivasyonlarının; duygusal ihtiyaçlar, bilgi edinmek, sosyal kaygı, kontrol isteği, etkileşim sağlama aracı, merak, ilham almak, boş zaman aktivitesi olarak görmek ve olumsuz eylemler olduğu tespit edilmiştir.

Ulaşılan veriler doğrultusunda en çok görüş beyan edilen tema “duygusal ihtiyaçlar” olarak gerçekleşmiştir. Duygusal olarak yapılan yani bireysel mutluluk, beğenilme kaygısı, bireysel tatmin, kıskançlık, kendini haklı çıkarma isteği, takdir görme isteği, gösterme isteği, merak giderme isteğiyle yapılan gözetimin ön plana çıktığı görülmektedir. Bireylerin gösterme, görünme ve diğer bireylerden farklı görünme isteği doğrudan kimlik inşası ile ilişkilidir. Bireyler kendilerine ait kişisel vitrinler (Goffman, 2018 s. 35) tasarlayarak burada olmak istedikleri veya göstermek istedikleri kişiyi sergilemektedirler. Instagram’ın günlük yaşamın içerisine sızması ve bloggerların birer etkileyen olarak işlev görmesi (Pedroni, 2016) itibarıyla tektipleşme (Kellner, 2013) söz konusu olmaktadır. Bireyler her zamankinden daha farklı daha güzel görünmeyi istemektedirler. Herkesin benzer bir kaygıyı taşımasıyla birlikte sadece görünmek için değil, diğerlerinin nasıl olduğunu, nelere sahip olduğunu görebilmek için de gözetleme davranışında bulunmaktadır. Bu noktada görülme isteği, gösterme isteği ve bireysel tatmin kodlarının da ilişki içerisinde

olduğu söylenebilmektedir. Aynı zamanda çalışma kapsamında katılımcıların, tahmin ettikleri herhangi bir durumun gözetimini yaptıktan sonra haklı çıkma halinde motive oldukları görülmektedir. Haklı çıktıkları takdirde bireyler, bireysel tatmin sağlamaktadırlar.

Çalışmada analiz edilen veriler sonucunda kişilerin, başkalarını gördükleri kadar kendilerinin de görünür olduklarının bilincinde olduğu saptanmıştır. Var olmakla görünmek arasında ontolojik bağıntı bulunmaktadır. Görülmenin bir çeşit var olma biçimi olduğu (Debord, 2006; Barbarosoğlu 2013; Gürbilek, 2016; Sepetçi, 2017; Goffman, 2018) ilgili alanyazında tartışılmıştır. Görülebilir olmak kişilerin sosyal kaygılarıyla çok yakından ilişkilidir. Gözetleme eylemi sonucunda bireyler haz ve bireysel mutluluk duymaktadır. Bir doyuma ulaşmaktadırlar. Yani bir yandan da bireysel tatmin sağlanmaktadır. Bu noktada bireysel mutluluk ve bireysel tatmin kodlarının birbiriyle ilişkili olduğu söylenebilmektedir. Tüm bunlardan yola çıkarak bireysel tatminin duygusal ihtiyaçlar temasında diğer kodlarla ilişkisi olduğu aynı zamanda da kurulan ilişkinin alanyazınla uyum içinde olduğu ifade söylenebilmektedir.

Çalışmada kıskançlık, duygusal ihtiyaçlar temasına ait sıklık derecesi en yüksek (13) olan kod olarak belirlenmiştir. Kişiler kıskançlık kodunu oluşturan beyanlarını genellikle romantik ilişkileri kapsamında belirtmişlerdir. Tokunaga'nın (2011) romantik partnerlerin gözetimini incelemiş olduğu çalışmada kıskançlık, gözetimin hem motive edici unsuru hem de sonucu olarak saptanmıştır. Katılımcı beyanları, kullanıcıların çoğunlukla eski romantik partner kıskançlığı doğrultusunda gözetim yaptığını göstermektedir. Aynı zamanda bireyler herhangi bir konuda şüphe duymuşsa ve daha önceden yaşadıkları sadakatsizlik durumları söz konusuysa bu durumun devam edip etmediğini kontrol etmek için de gözetim yapmaktadırlar. Tokunaga da (2011 s. 707) çalışmasında, kişiler arası kıskançlığın insanları gözetleme yapmaya teşvik ettiğini belirtmektedir. Chaulk ve Jones (2011) ise, bireylerin eski partnerlerine dair merak ettiklerini başkalarına sormaya gerek kalmadan gözetleyebildiklerini tespit etmiştir.

Çalışmada öne çıkan bir diğer tema, bilgi edinmek olarak gerçekleşmiştir. Eski çağlardan beri kişiler, çevre ve kişilerle ilgili bilgi edinmek amaçlı gözetim yapmaktadırlar. Kişilerin bilgi edinmek amacıyla yaptığı gözetimde kaynak sadece görmeyi istedikleri profil sayfalarıyla sınırlı değil, onların ağındaki diğer kişilerin de profilleridir. Profiller güvenilir olarak algılanan bilgi verici kaynaklar olarak işlev görmektedir (Fox, 2016 ss. 82-83). Araştırmada bireylerin yakın çevrelerine, iş arkadaşlarına, magazin figürlerine, tanımadıkları kişilere, ilgi duydukları markalara ve markaların ürünlerine dair bilgi edinme arzularının olduğu saptanmış ve bu motivasyonla gözetim yaptıkları tespit edilmiştir. Ulaşılan bu alt temaların ve kodların da ilgili alanyazın ile uyum içerisinde olduğu görülmüştür. Çalışmada kişiler, başkaları veya yakınları hakkında bilgi edinmek için gözetim yaparken kendilerini birer dedektif veya kontrol mekanizması olarak gördüklerini

belirtmektedirler. Bu bağlamda gözetimin kavramsal boyutu ve kişiler arası boyutu arasında bir ilişki olduğunu söylemek mümkün olmaktadır.

Elde edilen verilerde öne çıkan bir diğer tema sosyal kaygı olarak gerçekleşmiştir. Katılımcı beyanları doğrultusunda estetik kaygı, beğenilme kaygısı ve benlik sunumu kodlarının birbiriyle ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Bireyler görünür olma bilincinden hareketle kendilerini en iyi halleriyle ifade etmek istediklerini belirtmişlerdir. Gelen beğeniler ve yorumlarla hangi hallerinin daha çok rağbet gördüğünü saptayabilmektedirler. Daha çok görülmek ve beğenilmek için paylaşımlarında estetik kaygıyı ön plana çıkarırken, benlik sunumlarını da bu doğrultuda gerçekleştirmektedirler. Sosyal kaygı temasına ait kodlar da göstermektedir ki bireyler sosyal kaygılarını göz önünde bulundurarak kendilerini ve kendilerine ait olanı kamuya sunmaktadırlar. Bu kaygıların kuşattığı birey ötekileri görmek için daha sık gözetleme davranışında bulunmaktadır.

Çalışma kapsamında katılımcıların çoğunluk sağladığı bir diğer kod ise gözetleme motivasyonlarında da birer tema olarak ulaşılan merak ve bilgi olarak gerçekleşmiştir. Katılımcıların ifadelerine göre gözetim, gözetleme kavramları onlara merak ve bilgiyi çağrıştırmaktadır. Bu koda dair çalışmaya dahil olan tüm katılımcılar görüş bildirmiştir. İletişimin teknolojilerinin bireylere sağladığı kendini ifade etme ve sahip olunan kimlikleri sergileme imkânları, başkaları hakkında dijital ortamlarda bilgi arama amaçlı gözetleme veya gözetim olgusunu da beraberinde getirmiştir (Ünal, 2017 s. 2548).

Alanyazında gözetleme, gözetim ve sosyal medya anahtar kelimelerinde yapılan ulusal çalışmalarda çoğunlukla bu kavramlar Orwell'in 1984 adlı kitabında öngördüğü gibi baskıcı bir iktidar tarafından izlenme örüntüsü içerisinde ele alınmıştır (Bozalp, 2018; Çelik, 2014; Gücüyüner, 2016; Şentürk Kara ve Elçinboğa, 2017; Sönmez, 2016; Tümürtürkan, 2010). Uluslararası alanyazında da benzer çalışmalar bulunmakla beraber, mevcut çalışmanın amacına dair daha yakın sonuçlara ulaşılmıştır. Gözetleme kavramını kişiler arası boyutta ele alan çalışmalar, (Andrejevic, 2015; Chaulk ve Jones, 2011; Darvell vd., 2011; Guerrero ve Afifi, 1998; Lukacs ve Qann Haase, 2015; Takunaga, 2011; Tong 2008) gözetimin romantik ilişkiler özelinde gerçekleştirildiği gibi sınırlı bir sonuca varmışlardır. Sözü geçen çalışmalarda bireylerin, romantik partnerleri hakkında bilgi toplama ve onların ne tür faaliyetler yaptığını kontrol etme amacı taşıyarak kıskançlık, güvensizlik gözetleme davranışında buldukları ifade edilmektedir. Bu çalışmada ise duygusal ihtiyaçlar ve kontrol etme isteği temaları içerisinde gözetim ve romantik ilişkilerin bağlantılı olduğu savı desteklenmiş fakat bireylerin gözetleme motivasyonlarının yalnızca romantik ilişkiler dahilinde gerçekleşmediği sonucuna varılmıştır. Nitekim ilgili çalışma ifade edilen noktalarda alanyazında ulaşılan çalışmalardan farklılaşmıştır. Gözetleme kavramı daha derin olarak ele alınıp, öncelikle sosyal medya kullanıcılarının bu kavrama ilişkin çağrışımları betimlenmiş ve gözetleme motivasyonlarının neler olduğu ortaya çıkarılmıştır.

Gelecek araştırmalara örnek teşkil edebilecek bu araştırmada gözetleme motivasyonları ve gözetleme davranışının ifade ettiği anlamlar betimlenmiştir. Gelecek çalışmalarda nicel yöntem ile sayısal verilerin de ortaya çıkarılacağı bir detaylı bir çalışma yapılabilir.

KAYNAKÇA

Kitap:

Anderson, C. (2006). *The long tail: why the future of business is selling less of more*, London: Random House Business Books.

Barbarosoğlu, F. (2013). *Şov ve mahrem*. İstanbul: Profil.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F., (2010). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. İstanbul: Pegem.

Castells, M. (2008). *Ağ toplumunun yükselişi*, (Ebru Kılıç, Çev.) İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Debord, G. (2006). *Gösteri toplumu* (Ayşen Ekmekçi ve Okşan Taşkent, Çev.) İstanbul: Ayrıntı.

Dolgun, U. (2005). *Enformasyon toplumundan gözetim toplumuna*. Bursa: Ekin Kitabevi.

Fiske, J. (2003). *İletişim çalışmalarına giriş*. (Süleyman İrvan, Çev.) İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları.

Foucault, M. (2013). *Hapishanenin doğuşu*. (Mehmet Ali Kılıçbay, Çev.) Ankara: İmge.

Goffman, E. (2014). *Günlük yaşamda benliğin sunumu*. İstanbul: Metis.

Güler, A., Halıcıoğlu, M. B. ve Taşğın, S. (2015). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Gürbilek, N. (2016). *Vitrinde yaşamak*. İstanbul: Metis.

Han, B.C. (2017). *Şeffaflık toplumu*. (Haluk Barışcan, Çev.) İstanbul: Metis.

Kellner, D. (2013). *Kültür endüstrisi*, (Muharrem Açıkgöz, Çev.) İstanbul: Felsefelogos.

Lincoln, Y. ve Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Beverly Hills, CA: Sage.

Lyon, D., ve Zureik, E. (1996). *Computers, surveillance, and privacy*. University of Minnesota: Press.

Mcluhan, M., (1965). *Understanding media: the extensions of man*, New London: Mcgraw-Hill Paperback.

McQuail, D., Blumler, J. ve Brown, J. (1972). *The television audience: a revised perspective, sociology of mass communications*, Harmondsworth: Penguin.

Mil, B. (2007). *Nitel araştırma tekniği olarak görüşme, nitel araştırma: neden nasıl niçin*, Ankara: Detay.

Niedzwiecki, H. (2010). 'Dikizleme günlüğü' kendimizi ve komşularımızı gözetlemeyi niçin bu kadar sevdik? İstanbul: Ayrıntı

Patton, M. Q. (1999). *Grand canyon celebration: a father-son journey of discovery*. Amherst, NY: Prometheus Books.

Pedroni, M. (2016), *The crossroad between production and consumption: an introduction to fashion as a cultural industry*. Oxford: Interdisciplinary.

Sartori, G. (2006). *Görmenin iktidarı, homo videns: gören insan*, (Gül Batuş ve Bahar Ulukan Çev.) İstanbul: Karakutu.

Stevenson, N. (2008). *Medya kültürleri: sosyal teori ve kitle iletişimi*, (Göze Orhan ve Barış Engin Aksoy, Çev.) Ankara: Ütopya.

Şener G. (2010). *Kişiselleştirilmiş cemaat medyası olarak sosyal ağlar: Türkiye'de Facebook kullanımı üzerine bir değerlendirme*. İstanbul: Beta.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. İstanbul: Seçkin.

Dergi:

Akın, S., Yıldırım, A., ve Goodwin, A.L. (2016). Classroom management through the eyes of elementary teachers in turkey: a phenomenological study, *Educational Sciences: Theory And Practice*, 16(3), 771-797.

Bell, D. (1973). Technology, nature and society: the vicissitudes of three world views and the confusion of realms. *The American Scholar*, 42 (3): 385-404.

Hu, L. T. ve Bentler, P. M. (1999). Cut off criteria for fit indexes in covariance structural analysis: conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling*, 6, 1-55.

E-dergi:

Akmeşe, Z. ve Deniz, K. (2017). Stalk, benliğin izini sürmek. *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yeni Düşünceler Hakemli E-Dergisi*, (8), 23-32. <https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Pub/Euifydhd/Issue/33438/342095>

Albrechtslund, A. (2008). Online social networking as participatory surveillance. *First Monday*, 13 (3). [Http://Dx.Doi.Org/10.5210/Fm.V13i3.2142](http://Dx.Doi.Org/10.5210/Fm.V13i3.2142)

Andrejevic, M. (2005). The work of watching one another: lateral surveillance, risk, and governance. *Surveillance & Society*, 2(4):479–497. [Http://Www.Surveillance-And-Society.Org/Articles2\(4\)/Lateral.Pdf](http://www.Surveillance-And-Society.Org/Articles2(4)/Lateral.Pdf)

Antonini, A., Gomez, M., ve Lupi, L. (2019). All we do is "stalking": studying new forms of reading in social networks. *HyperText*, (17-20).

Arklan, Ü. ve Akdağ, M. (2016). Gündelik yaşamın sosyal medyası, sosyal medyanın gündelik yaşamı: ilişkisel ve etkileşimsel perspektiften uygulamalı bir çalışma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 7 (16), 16-34. DOI: 10.21076/Vizyoner.265465

Chaulk, K. ve Jones, T. (2011). Online obsessive relational intrusion: further concerns about facebook. *Journal Of Family Violence*, 26, 245-254.

Creswell, J.W. ve Miller, L.D. (2000). Determining validity in qualitative inquiry. *Theory into practice, routledge, taylor&francis group*, 39:3, 124-130. DOI: 10.1207/S15430421tip3903_2

Darvell, M.J., Walsh, S.P. ve White, K.M. (2011). Facebook tells me so: applying the theory of planned behavior to understand partner-monitoring behavior on facebook. *Cyberpsychology, Behavior, And Social Networking*, 14(12):717–722. [https://Dx.Doi.Org/10.1089/Cyber.2011.0035](https://dx.doi.org/10.1089/Cyber.2011.0035)

Fox, J. (2016). The dark side of social networking sites in romantic relationships. *The Psychology Of Social Networking: Communication*, (78-89).

Guerrero, L.K. ve Afifi, W. A. (1998). Communicative responses to jealousy as a function of self-esteem and relationship maintenance goals: a test of bryson's dual motivation model. *Communication Reports*, 11(2), 111-122. DOI:10.1080/08934219809367693

Joinson, A.N. (2008). Looking At, Looking Up Or Keeping Up With People? Motives And Use Of Facebook. In *Proceeding Of The Twenty-Sixth Annual SIGCHI Conference On Human Factors In Computing Systems*, (1027–1036).

Lampe, C., Ellison, N., ve Steinfield, C. (2006). A face(book) in the crowd: social searching vs. social browsing. *Proceedings of the 2006 20th anniversary conference on computer supported cooperative work* (pp. 167–170). New York, NY: ACM Press. Doi:10.1145/1180875.1180903

Lee, A. ve Cook, P.S. (2015). The conditions of exposure and immediacy: internet surveillance and generation y. *Journal Of Sociology*, 51(3): 674-688. [https://Dx.Doi.Org/10.1177/1440783314522870](https://dx.doi.org/10.1177/1440783314522870)

Lyndon, A., Bonds-Raacke, J. ve Cratty, A.D. (2011). College students' facebook stalking of ex-partners. *Cyberpsychology, behavior, and social networking*, 14(12):711–716. [https://Dx.Doi.Org/10.1089/Cyber.2010.0588](https://dx.doi.org/10.1089/Cyber.2010.0588)

Lyon, D. (2001). Everyday surveillance: personal data and social classifications, *Information, Communication And Society*, 5 (2): 242-257. [Http://Pacific.Commerce.Ubc.Ca/Kbe/Lyon_Surveillance.Pdf](http://Pacific.Commerce.Ubc.Ca/Kbe/Lyon_Surveillance.Pdf)

Marwick, A. E. (2012). The public domain: social surveillance in everyday life. *Surveillance & Society*, 9(4):378-393. [Http://Www.Surveillance-And-Society.Org](http://Www.Surveillance-And-Society.Org)

Nevrla, J. (2010). Voluntary surveillance: privacy, identity and the rise of social panopticism in the twenty-first century. *Commentary The Unhstudent Journal Of Communication, University Of New Hampshire*, 5-12.

Quan-Haase A ve Young A L (2010). Uses and gratifications of social media: a comparison of facebook and instant messaging bulletin of science, *Technology & Society, SAGE Publications*, (30)5, 350–361.

Sandelowski, M. (1997). “To be of use”: enhancing the utility of qualitative research. *Nursing outlook*, 45(3), 125-132.

Sheldon, P., ve Bryant, K. (2016). Instagram: motives for its use and relationship to narcissism and contextual age. *Computers In Human Behavior*, 58, 89–97.

Steinfeld, C., Ellison, N. B. ve Lampe, C. (2008). Social Capital, Self-Esteem, And Use Of Online Social Network Sites: A Longitudinal Analysis. *Journal Of Applied Developmental Psychology*, 29(6):434–445. [Https://Dx.Doi.Org/10.1016/J.Appdev.2008.07.002](https://Dx.Doi.Org/10.1016/J.Appdev.2008.07.002)

Tekin, H. H. (2006). Nitel araştırma yönteminin bir veri toplama tekniği olarak derinlemesine görüşme, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, Sayı 13:101-116.

Tokgöz, C. (2017). Kimlik ve Bellek Ekseninde Sosyal Medya Anlatıları. *Intermedia International E-Journal*, 4 (7): 255-268. [Https://Dergipark.Org.Tr/En/Pub/Intermedia/Issue/33915/375419](https://Dergipark.Org.Tr/En/Pub/Intermedia/Issue/33915/375419)

Tokunaga R. S. (2011). Social networking site or social surveillance site? Understanding the use of interpersonal electronic surveillance in romantic relationships. *Computers in Human Behavior*, 27:705–713.

Tong, S. T. (2013). Facebook use during relationship termination: uncertainty reduction and surveillance. *Cyberpsychology, Behavior, And Social Networking*, 16(11):788-793. [Https://Dx.Doi.Org/10.1089/Cyber.2012.0549](https://Dx.Doi.Org/10.1089/Cyber.2012.0549)

Ünal, S. (2017). Kişilerarası gönüllü dijital gözetim ve gençlik: gündelik ilişkilere yansımaları bağlamında siyasal ve dinsel kimliklerin ifşası. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6 (5):2546-2573.

Tez:

Çelik, R. (2014). *Gözetim toplumu ve internet: yeni iletişim ortamlarında gözetimin dönüşümü*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Güçüyener, M. (2001). *Panoptikonik gözetimden synoptisizme gözetim toplumu*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.

Tokgöz, C. (2011). *Bilişim çağında toplumsal denetim aracı olarak gözetim olgusu ve yeni iletişim ortamlarında bireyin gözetim farkındalığı üzerine bir araştırma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yayın Geliş Tarihi: 07.05.2020
Yayına Kabul Tarihi: 14.01.2021
Online Yayın Tarihi: 31.03.2021
<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.728206>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 23, Sayı: 1, Yıl: 2021, Sayfa: 109-140
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

SOSYAL MEDYANIN KAMUSAL ALAN OLUŞTURMA POTANSİYELİ ÜZERİNE: BOOKSTAGRAM ÖRNEĞİ

*Emel UZUN YEDEKCI**
*Erdem YEDEKCI***

Öz

Günümüzde her yanı saran yeni medya teknolojileri ve beraberinde çoğalan sosyal medya kullanımı, yeni birçok soruyu gündeme taşımıştır. Sosyal medyanın yeni bir kamusal alan oluşturup oluşturamayacağı sorusu da bunlardan biridir. Demokratik bir kamusal alan umudu, bu yeni teknolojilerle birlikte mümkün olabilecek midir? Çok sayıda kullanıcıya sahip bir sosyal ağ olan Instagram üzerinden gerçekleştirilen araştırmanın temel sorusu budur. Instagram birçok farklı kategoride paylaşımın gerçekleştirildiği bir sosyal ağıdır. Bu çalışmada odaklanılan grup ise yoğunluklu olarak kitap paylaşımı yapan ve çoğunlukla kendilerine “Bookstagram” adını veren hesaplardır. Bu hesaplara odaklanılmasının nedeni, kamusal alanın ortaya çıktığı dönemlerde edebiyatla olan yakın ilişkisidir. Anket ve söylem analizi yöntemlerinin kullanıldığı araştırma, Bookstagram hesaplarının yeni bir kamusal alan yaratma potansiyeli olup olmadığı sorusunu sormaktadır. Kamusal alan, farklılıkların oluşturduğu çoğunlukla var olabilmektedir. Sosyal medya mecraları da birçok farklı ağdan meydana gelmektedir. Bu bakımdan, bu araştırma büyük bir çemberin sadece bir halkasıdır. Diğer halkalarla/diğer araştırmalarla desteklenen bir çember, sosyal medyanın kamusal alan oluşturma potansiyeli konusunda bizlere daha kapsamlı cevaplar verebilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kamusal Alan, Sosyal Medya, Instagram, Bookstagram.

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Yedekci, E. U., Yedekci, E. (2021). Sosyal medyanın kamusal alan oluşturma potansiyeli üzerine: Bookstagram örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (1), 109-140.

* Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri.
ORCID: 0000-0002-3974-9575, emeluzun@marun.edu.tr.

** Arş. Gör, Düzce Üniversitesi, Sanat, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü. ORCID: 0000-0002-9735-3595, erdemyedekci@duzce.edu.tr.

ON THE POTENTIAL OF SOCIAL MEDIA TO CREATE A PUBLIC SPHERE: BOOKSTAGRAM EXAMPLE

Abstract

Today, new media technologies and increasing social media usage have risen many new questions. The question of whether social media can create a new public sphere is one of them. Will the prospect of a democratic public sphere be possible with these new technologies? This is the main question of research conducted through Instagram, a social network with many users. Instagram is a social network where sharing is performed in many different categories. The group that is focused on this study are the accounts that extensively share books and often call themselves "Bookstagram". The reason for focusing on these accounts is because of their close relationship with literature during periods when the public sphere arises. The research, which used survey and discourse analysis methods, asks whether Bookstagram accounts have the potential to create a new public sphere. The public sphere generally can be created by majorities which have many differences. Social media channels also consist of many different networks. In this regard, this research is only a small part of a large research area. Supporting the field with other researches can give us more comprehensive answers on the potential of social media to create a public sphere.

Keywords: Public Sphere, Social Media, Instagram, Bookstagram.

GİRİŞ

Habermas'tan Sennett'e birçok düşünür tarafından ele alınan "kamusal alan" kavramı günümüzde de, değişen ve gelişen toplumsal yapı içerisinde, "demokratik bir kamusal alan mümkün mü?" sorusuyla birlikte zihinleri meşgul etmeye devam etmektedir. Enformasyon teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler, içinde bulunduğumuz toplumsal yapılara ve toplumsal ilişki türlerine nüfuz etmektedir. Küreselleşen dünyada, özellikle internet teknolojisi aracılığıyla, yeni medya mecralarında, zaman ve uzamın farklı algılanışları mümkün kılınmakta ve bu bağlamda çeşitlenen ve dönüşen yeni ilişki türleri ortaya çıkmaktadır.

Değişen ve dönüşen dünyanın bu yeni ilişki türleri üzerinden kamusal alana bakabilmek oldukça önemlidir. Kamusal alan kavramını kuramsal açıdan inceleyerek yola koyulan bu çalışma, ardından çok sayıda kullanıcıya sahip bir sosyal medya mecrası olan Instagram üzerine odaklanacaktır. Söz konusu mecrada, birbirinden farklı konseptlerde birçok hesap vardır. Bu bağlamda, çalışmanın temel amacı, ağırlıklı olarak kitap paylaşımı yapan ve çoğunlukla kendilerini "Bookstagram" olarak niteleyen hesapları incelemek ve bu hesapların kamusal alan potansiyeli yaratıp yaratmadığı sorusunu açığa çıkarmaktır.

KAMUSAL ALAN

Kamusal alan denildiğinde akla gelen ilk isim kuşkusuz Habermas'tır. *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü* (2017) adlı kitabında Habermas, tarihsel açıdan kamusal alan kavramının izini sürmektedir. 18. yüzyıl sonlarında şehirde yaşayan

burjuva toplulukları arasında, özel alan içinde adeta bir “kamusal iletişim ağı” oluşturulmaktadır. Kitap, gazete ve dergilerin çoğaldığı bu ortamda yazar, yayınevi ve kitapçı sayısı da artmakta, yaratılan bu kültürel çevrede toplumsal sorunlar konuşulmaya başlanmaktadır. Toplumsal sorunların, politik olanın merkeze gelmesi Fransız İhtilali’nin etkisiyle mümkün olmuştur. Sanat ve edebiyat eleştirisi temelli bir yapıya sahip olan söz konusu gruplar, genişleyen kamusal alanlarda politik olanı ön plana çıkarmaya başlamaktadırlar. Yalnızca Fransa’da değil, Almanya’da da benzer gelişmeler yaşanmaktadır (Habermas, 2017, s. 16). Kısacası, başta Londra, Paris gibi şehirler olmak üzere, Avrupa’nın diğer kentlerinde de kafe ve salonlarda, gazete ve haber ilanı konuları üzerine tartışma grupları oluşturulmakta, siyasal problemlere kamusal alanlarda demokratik çözümler getirilmeye çalışılmaktadır (Giddens, 2005, s. 459).

Habermas’tan farklı olarak kamusal alan fikrinin izdüşümlerini Alman reformuna kadar götüren düşünürler de vardır. Asa Briggs ve Peter Burke, *Medyanın Toplumsal Tarihi* (2011) adlı çalışmalarında, Luther öncülüğündeki Reform Hareketi’nin kamusal alanın doğuşuna katkılar sağladığını söylemektedirler. İncil’i kendi dillerinde okumaya başlayan yurttaşlar, onlara anlatılandan farklı bir dünyanın da var olabileceğini görmüşlerdir. Matbaanın icadı, geniş kitlelerin yazılı eserlerle tanışması, kuşkusuz Briggs ve Burke’un teorilerini anlamlı kılmaktadır (2011, ss. 88-89).

Habermas; “kamusal alan’ kavramıyla, her şeyden önce, toplumsal yaşamımız için, kamuoyuna benzer bir şeyin oluşturulabildiği bir alanı kastederiz” demektedir. Ona göre; gazete, dergi, radyo ve televizyon günümüzde “kamusal alanın iletişim araçları”dır (2004, s. 95). 18. yüzyılda yaşanan toplumsal gelişmeler, bugün de kamusal iletişim araçlarından biri olan gazetenin işlevini adım adım dönüşüme uğratmıştır. Gazeteler 18. yüzyılın toplumsal atmosferinde kamuoyunun taşıyıcıları görevini üstlenmekte, bu bakımdan kamuoyu yaratmada da aracı olmaktadır (Habermas, 2004, s. 99). Gazetenin bu işlevini destekler nitelikte Habermas, 18. yüzyıldan günümüze kadar, kaygı yaratan konuların tartışıldığı bir mecaz olarak gördüğü kamusal alanı, medyanın gelişimi perspektifinde incelemiştir (Giddens, 2005, s. 459).

Meral Özbek de Habermas’ın çizgisinden ilerleyerek, “kamu”yu; “geleneksel yüzyüze insan ilişkileri aracılığıyla kurulan topluluktan farklı olarak, yüzyüze ilişki zorunluluğu taşımayan, birbiriyle mesafe içinde yaşayan insanların aynı sorun, fikir, olay etrafında iradi, gönüllü olarak biraraya gelmesiyle oluşan modern bir biraradalık tarzı” olarak ifade etmektedir. Bu nedenle, kamusal alan kaçınılmaz olarak okuma, düşünme, yazma, tartışma ve toplanma olgularıyla bir arada düşünülmektedir (Özbek, 2004a, s. 40).

Başlangıçta kafe ve salonlarda, derneklerde toplanan insanlar, okuyarak, düşünerek ve tartışarak toplumsal sorunlar üzerine konuşmuşlardır. Bu ortamı “yarı kamusal” alanlar olarak görmek mümkündür (Briggs & Burke, 2011, s. 103).

Matbaanın gelişimi ve küresel ölçekte yaşanan gelişmeler, yeni iktidar biçimlerini mümkün kılmış ve Sanayi Devrimi'ne kadar gidecek süreci hazırlamıştır (Briggs & Burke, 2011, s. 104).

Peki, medya ve iletileri insanların zihinlerini ne şekilde etkilemiştir? Bu sorunun cevabı, matbaanın icadıyla birlikte yaşanan dönüşümleri analiz edebilmek için oldukça önemlidir. Kuşkusuz matbaa kamusal alanın genişlemesinde kritik bir konumda yer almaktadır. Bunun yanında yazılı eserlerin artışı, politik olanın gündelik hayatın içine girmesi anlamına da gelmektedir (Briggs & Burke, 2011, s. 96). Unutulmaması gereken bir diğer nokta da, kamusal alanının dönüşümünün devlet ve ekonominin dönüşümü anlamına geldiğidir (Habermas, 2017, s. 25). Ekonomik gelişmelerle iç içe yaşanan toplumsal gelişmeler, kamusal alanı da kendisine uygun olarak dönüştürmektedir. Aydınlanma düşüncesi ve Sanayi Devrimi modern toplumu doğururken, bu atmosferde kurulan kamusal alan da kültür endüstrisini doğurmuştur.

Habermas, başlangıçta kamusal alan içinde oluşan demokratik ortamın, kültür endüstrisiyle birlikte engellendiğini ifade etmektedir. Ona göre; medyanın etki gücü, ticari olanın kamusal alanın önüne geçmesi, demokratik ortamın oluşumunu engellemektedir. Reklamlar, denetim ve manipülasyon aracı olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle demokratik bir kamusal alan düşü, modern toplumda gerçekleşmemektedir (Giddens, 2005, s. 459).

Habermas'ın ayrıntılı kamusal alan incelemesine eleştirel bir bakış açısıyla bakmak gerektiğine inanan Fraser, bahsettiği kamusal alan fikrinin, burjuva kamusal alanı ile sınırlı kaldığını belirtmektedir. Ona göre, Habermas'ın kamusal alan düşüncesi "ortak yarar" ve "kamusal ilgi" gözetilen bir yapıya sahiptir; kamunun ortak yararını düşünen, tartışan "özel kişiler" tarafından oluşturulur. Oysaki Fraser'ın düşüncesinde, bu kişilerin ortak yarar temelinde kamusal meseleleri tartıştıkları ideal bir burjuva kamusal alanı hiçbir zaman yaratılamamıştır. Açık ve serbest erişim konusunda yaşanan sıkıntılar buna engel olmuştur. Açıklık ve erişilebilir fikrinin yanı sıra burjuva kamusal alanının, bir kısım dışlamaya dayandığını düşünen Landes, Ryan ve Eley gibi düşünürler de vardır. Onlara göre burjuva kamusal alanı tam da bu dışlamalarla oluşmaktadır (Fraser, 2004, ss. 105-107). Habermas'ın kamusal alan yazınına yaptığı katkı tartışmasızdır; fakat eleştirel bakış, konunun farklı boyutlarını da gözler önüne serecektir.

Kamusal alan üzerine düşünce geliştiren bir diğer isim ise Hannah Arendt'tir. Ona göre insani etkinlik üç temele dayanır: emek, iş ve eylem. Doğum ve ölüm gibi insanlık durumunun temel bileşenleri de bu üç öge ile yakından ilgilidir (1994, ss. 17-19). İnsanın diğer canlılardan farklılığı, soyunu devam ettirmesi değildir; zira o hayvanlarda da mevcuttur. Onun farkı bir arada, eylemlilik içerisinde olabilmesidir. Bireyin ölümsüzlüğü, kamusal alandaki bu bir aradalık ve eylemlilikle sağlanır (Arendt, 1994, ss. 34-35).

Arendt, kamusal alan kavramını, Habermas'ın burjuva kamusal alanının aksine Antik Yunan sitesine götürür. Ona göre, Polis'in ortaya çıkışı özel ve kamusal ikiliğini doğurmuştur. Söz konusu bu ikili yapı, zaruri olarak içinde bulunulan hane özel alanı ve özgürlük, serbestlik alanı olarak siyasal kamudur. Arendt, bu iki alanın yanına "toplumsal alan" kavramını da ekler. Yaşam süreci, kamusal olarak toplumsal alan içerisinde örgütlenir. Bu bakımdan modern toplum, emekçiler ve iş sahipleri ekseninde şekillenmiştir. Diğer taraftan Arendt'in Antik Yunan temelinde kavramsallaştırdığı kamusal alan fikri, birlikte yaşamın zorunluluğu üzerine de odaklanmaktadır. Yaşamın sürmesi adına gerekli olan bu zorunluluk, modern dönem ile birlikte eve ve kamuya ait faaliyetlerin iç içe geçmesiyle biçim değiştirir. Arendt, söz konusu bu değişimi, "toplumsalın yükselişi" şeklinde ifade eder. Ona göre Polis'in siyasal ortamı bu iç içe geçişle birlikte çökmüştür (Arendt, 1994, s. 17, ss. 59-73).

Özel ve kamusal alan arasındaki sınırların belirsizleşmesi denildiğinde Sennett'in "Kamusal İnsanın Çöküşü" adlı kitabını hatırlamak gerekir. Richard Sennett'e göre 19. yüzyıl ortalarına kadar kişiler etraflarındaki insanlarla birlikte, sıcak ilişkilerin hâkim olduğu bir kamusal ortamda yaşamaktaydılar. Sanayi Devrimi'yle birlikte yaşanan gelişmeler, sekülerleşme gibi toplumsal süreçler özel alanı daha önemli bir konuma getirmiştir. Bu nedenle kamusal alan, özel yaşam açısından önemli görüldüğü ölçüde değer kazanmaya başlamıştır. Özel alana yapılan bu vurgu ise süreç içerisinde egemen güçlerin kamusal alanı daha çok istila etmelerine neden olmuştur. Kamusal ve özel alanların sınırlarının bulanıklaşmaya başlaması, tam da bu döneme denk düşmektedir. Söz konusu bu dönemde özel alan imgeleri kamusal alan imgeleri üzerine kurulur. Bu imgelerin etki gücü bize "sahicilik" olgusuna verilen önemi göstermektedir. Bu önemin kökleri de Sennett'e göre "sınıf savaşlarında kullanılmaya başlanan anti-ideolojik silahtır" (Sennett, 2013, ss. 32-45).

Negt ve Kluge'a göre de kamusal alan kavramı konusundaki yorumlar birçok olguyu içermesine rağmen, son derece önemli olan iki alanı dışlamaktadır. Söz konusu bu iki alan "endüstriyel aygıtın tümü ve ailedeki toplumsallaşma"dır. Onlara göre "kamusal alan, sözde, toplumun bütünü temsil etmesine rağmen tözünü, herhangi bir belirli yaşam bağlamını (*Lebenszusammenhang*) özgül olarak ifade etmeyen bir 'ara alandan' alır". Bu duruma örnek olarak Brecht'in kahramanlarından birini gösterirler. Bay K, defne ağacının mükemmel olması için o kadar uğraşmaktadır ki, sonsuz budamaları sonucunda ortada hiçbir şey kalmaz. "Tözsel yaşam çıkarları" ile bağlantısı olmayan burjuva kamusal alanı, sonuç olarak kapitalist üretim çıkarlarına hizmet etmeye başlar. Kapitalist üretime hizmet eden bu "yeni üretimin kamusal alanları"; reklamcılık, tanıtım kampanyaları vb. kaynağını kamusal alan dışı alanlardan alır. Gündelik hayattan aldığı verilerle, bireylerin özel alanına hitap etmeyi amaçlar (Negt & Kluge, 2004, s. 136).

Miriam Hansen ise Negt ve Kluge için kamusal alanda toplumsal tecrübenin hangi etkiyle ve kimin çıkarına oluşturulduğu konusunun, meselenin temel sorunu olduğunu belirtmektedir. Kamusal alan kavramı yeni olmamasına; Arendt, Sennet, Mills, Dewey gibi birçok düşünür tarafından yazılmasına karşın; terim, 1980 sonrasında farklı disiplinler bağlamında yeniden ortaya çıkmıştır. Sanat, tarih, sinema, televizyon çalışmalarının yanı sıra maduniyet temelli, sömürge sonrası bakış açılarıyla yeniden ele alınan kamusal alan kavramı, çeşitlenen farklılık bakışıyla “farklılığa ilişkin yeni bir kültürel politikaya” dönüşmemektedir. Sanat ve edebiyat konusundaki çalışmalar da söz konusu bu farklılık ekseninde; alımlama, temsil ve ifade temelinde bir bağlama oturtulmaktadır. Bu durum, sanat ve edebiyata olan bağı kesmemesine rağmen, Benjamin’in de öngördüğü gibi, kamusal alan oluşturma konusundaki etkisini sorgulatmaktadır (Miriam, 2004, ss. 143-145).

Sanayi sonrasının postmodern toplumu, çeşitlilikleri görünür kılan yapısıyla, demokratik bir kamusal alan yaratma konusunda bizlere ne sunmaktadır? Harvey, kapitalist üretimin 1960’lı yılların sonlarında başlayan 70’lerde iyice belirginleşen yeni görünümünü ve beraberinde yarattığı etkileri şu şekilde açıklamaktadır (aktaran Özbek, 2004c, s. 233):

1960’lı yılların sonlarında başlayarak, 1973’te gündeme yerleşen aşırı-birikim krizi işte tam da böyle bir sonuç doğurmuştur. Zaman ve mekân deneyimi değişmiş, bilimsel ve ahlaki yargıların bağıntısı konusundaki güven çökmüş, toplumsal ve entelektüel ilginin ana kaynağı olarak estetik etiğe galebe çalmış, imgeler anlatılara göre üstün bir konuma yükselmiş, gelişip geçicilik ve parçalanma ebedi hakikatler ve bütünsel politikanın karşısında öncelik kazanmış ve dünyayı açıklama çabası maddi ve ekonomi-politik temellendirmeler alanından özerk kültürel ve politik pratikler yönüne kaymıştır.

Harvey’e göre söz konusu bu kayış, farklılıkların görünür olduğu, parçalı ve çoğulcu yapı aslında hiç de yeni değildir. Tarihsel maddeci biçimde açıklanabilecek, Marx’ın üst-anlatı kavramıyla teorileştirilebilecek bu durum, adına postmodernizm dediğimiz bu dönem aslında tarihsel-coğrafi bir durum şeklinde okunabilir (aktaran Özbek, 2004c, ss. 233-234).

Tarihin bu postmodern görünümü insanı da nesne konumuna indirgemektedir. Kapitalist üretim içerisinde, pazar için alınıp satılır olma değeriyle çevresine ve kendisine anlam yükleyen insan, böylece nesne konumuna yerleşir. Toplumsal bakımdan özne konumu ne denli küçülürse, küresel ekonominin bir nesnesi olma yolunda o kadar değer elde eder. Tarih üreten insan, özne konumundaki insandır. Bu bakımdan küreselleşmeyle birlikte nesne konumunu alan insan, tarih üretmeyen, özne konumunu yitirmiş insandır. İnsan olmanın temel özelliği olan kendini aşma, özne konumuyla tarih üretme yanını kaybeden insan,

küreselleşmenin ideolojik kurgusundaki yeriyle kapitalist pazar çarkının bir dişlisi haline gelir (Cangızbay, 2004, ss. 286-301). Özel olanın kamusal alanda nesne halini alarak bir pazar ürününe dönüşmesi karşısında insan ne Habermas'ın burjuva kamusal alanının etkin yurttaşına ne de Arendt'in bir arada, eylem içindeki insanına benzemektedir.

Peki, demokratik toplum düşü, nasıl bir ideal kamusal alanla mümkün olabilecek? Birçok düşünürün ilgilendiği bu soru, politika ve kamusal alanın karşılıklı ilişkisinin önemini de açığa vurmaktadır. Tam da bu noktadan hareketle Alexander Kluge'a göre "kamusal alan"; "politikanın kabıdır" ve mücadeleler bu alanda "savaş dışı yollarla karara bağlanır". Negt ve Kluge, kamusal alanın en temel sorusunun "kullanım değeri" üzerine olduğunu söylemektedir. Bu bağlamda, toplumsal sınıflardan hangisinin çıkarlarına hizmet ettiğine göre belirlenir. Bu durum, beraberinde üç farklı kamusal alan özelliğini karşımıza çıkarmaktadır. Bunlar, egemen, alternatif (radikal) ve karşıt (proleter) kamusal alanlardır. Egemen sınıfların elinde olan ve sistemin yeniden üretiminin karmaşık yapı ve araçlarla düzenlendiği alan egemen kamusal alandır. Alternatif kamusal alan ise; sınıf dışı mücadelelerin verildiği alandır. Fakat bu alan her ne kadar sınıf dışı olarak tanımlansa da, her zaman sınıf ilişkilerinin bir parçasıdır, ona eklenmiştir. Sermaye ve emek çelişkisi üzerine inşa edilen kamusal alan ise karşıt kamusal alandır. Antikapitalist mücadelelerin verildiği bu alan, kolektif söz söyleme zemininin oluşturulmaya çalışıldığı alanlardır (Özbek, 2004b, ss. 181-183).

Kamusal alanı oluşturan kitlelerin kendileridir. Emekçiler, kamusal alana karşı çıktıklarında, kendi kendilerini yıkıma sürükleyen bir süreci de başlatmış olurlar. Negt ve Kluge bu süreci şu şekilde anlatmaktadır: "Eğer kitleler kamusal alanın desteğiyle gücüne güç katmış bir egemen sınıfla savaşmaya çalışıyorlarsa, bu ümitsiz bir mücadele olur; çünkü kamusal alanı oluşturanlar aslında kendileri olduğu için, bu durumda her zaman aynı anda kendilerine de karşı savaşmış olurlar" (2004, s. 137). Bu durumda yapılacak olan şey, sermaye karşısında kamusal alanı "yeniden ele geçirmek" ve farklılıklardan doğan kutuplaşma yerine, çoğulluğu öne çıkararak farklılıkların birbirini eleştirmesi ve etkilemesine izin vermektir (Özbek, 2004b, s. 187).

Bu doğrultuda, tüm bu farklılıkları da göz önünde bulundurarak, gelişen internet teknolojisiyle, farklılıkları çoğulculuk olarak görmek mümkün mü? Yaptığımız araştırmada izini sürmeye çalıştığımız sorulardan biri de bu olacaktır.

Weinberg tarafından "bilginin, farklı düşünce ve deneyimlerin kamu oluşumlu web sitelerince paylaşımına olanak tanıyan ve internet dünyasını hızla hayatımıza yerleştiren bir uygulama alanı" olan sosyal medya, günümüzde kamusal alan olabilme kapasitesine sahip alanlardan biri olarak görülmektedir (Yegen, 2013, s. 121). Peki, sosyal medyanın bu potansiyeli gerçekleştirmesi mümkün mü? Bookstagram kullanıcıları üzerinde gerçekleştireceğimiz analizlerle bunu açığa çıkarmayı amaçlamaktayız.

KAMUSAL ALAN VE YENİ MEDYA

Habermas'a göre, kapitalizmin nüvelerinin görülmeye başlandığı yıllarda yaşanan süreç, özgür bir kamusal tartışma alanı yaratmıştır. "Özel mülkiyetle kazanılan ekonomik bağımsızlık, eleştirel düşünceyi besleyen mektuplar ve romanlar, kahvehaneler ve salonlarda filizlenen tartışmalar ve hepsinden önemlisi bağımsız pazar temelli bir basın, eleştirel siyasal tartışmalara ilgi duyan yeni bir kamu" ortaya çıkarmıştır. Zaten modern devlet de ileride, böyle bir ortamda yaratılmış olan düşünce birliğinden doğacaktır. Bu dönemde isteyen hemen herkes, serbest düşünce pazarına girerek "kendi tezgâhını" kurabilmekteydi. Böylece insanlar farklı ideolojik içerikteki birçok gazete arasından tercih yapma hakkına sahip olabildiler. Bu durum, kamuyu basın üzerinde söz sahibi yaparken, basını da kamunun devlet karşısındaki temsilcisi kılmaktaydı (Curan, 2014, s. 136 ve 157). Bu bağlamda kamusal alan, "tarihsel ve ilkesel olarak, devlet aygıtında yoğunlaşmış keyfi ve baskıcı iktidarı eleştirel olarak denetleyen ve dönüştüren demokratik muhalefetin alanı olarak" anlaşılmalıdır (Özbek, 2004a, s. 32).

Ortaya çıktığı dönemde kamusal alanın etki sınırları; ülke çapında kafe, salon, tiyatro gibi birebir sohbet imkânı sunan yerlerin yaygınlaşabildiği ölçüde genişleme fırsatı bulabilmiştir. Bununla birlikte devlet denetiminden bağımsız kalabilen bu yerlerde insanların edinmeye başladıkları kendilerini hür bir biçimde ifade edebilme ve eleştiride bulunabilme özgürlükleri, kamusal alanın siyasal bir nitelik kazanması sonucunu da beraberinde getirmiştir. Habermas'ın da ifade ettiği gibi tüm bu gelişmeler, ortaya çıktıkları dönemde demokratik yeniden üretimi mümkün kılmıştır (Habermas, 2017, ss. 135-180).

Habermas'a göre kamusal alan devletin antidemokratik uygulamalarına karşı olarak bireylerin, devlet egemenliğinin denetim ve kontrolünden bağımsız biçimde bir araya gelerek oluşturdukları bir alan olmasının yanında sermaye ilişkilerinden, ticari kaygılardan ve kâr güdüsünden de bağımsızdır. Ona göre kamusal alan her iki egemenlik tarzının da karşısında konumlanmalıdır (1992, ss. 462-463). Çünkü Özbek'in de ifade ettiği gibi "demokratik bir kamusal alan, 'ilke' olarak, sadece keyfilik, baskı ve bürokratik hiyerarşileriyle, devlet egemenliğine değil, aynı zamanda sermaye egemenliğine, ticarileşme ve metalaşmaya karşı kurulan, kurulması gereken bir alandır" (2004, s. 34).

Bugün artık kamusal alan dediğimizde yalnızca politik kamusal alandan bahsetmediğimizi, aynı zamanda kültürel, sosyal pratiklerle oluşan kamusal alandan bahsettiğimizi biliyoruz. İkişinin kesişim noktası egemenlik ilişkilerine karşı geliştirdikleri eleştirel bakıştır (Özbek, 2004a, s. 54). Bu bakımdan kamusal alan, tartışma ortamlarının rasyonel ve eleştirel düşünceyle yoğrulduğu bir zeminde yükselir. Bu nedenle bireyin düşüncesini oluşturacağı, ifade edeceği ve tartışacağı kamusal alanın, enformasyon akışının özgürce sağlandığı ortamlara sahip olması gerekir (Curran, 1997, s. 142). Bu nedenle başlıca enformasyon kaynağımız olan kitle iletişim araçları demokratik bir kamusal alanın oluşturulabilmesi adına önemli

bir konumda bulunur (Habermas, 2017, ss. 76-77). Bu araçların bilgi üretme ve yayma kapasitesinden bugün son derece etkili bir biçimde faydalanılmaktadır. Günümüzde gazeteler, dergiler, radyo ve televizyon kanalları yanında internet de kamusal alanın iletişim aracı olarak kullanımdadır. Habermas (2004, s. 99) kamusal tartışmalara yön vermesi açısından dikkati daha çok basının işlevlerine çekmişse de bugün özellikle kamusal alanın işlerliği noktasında internet ve sosyal medya kullanımları daha bir ön plandadır.

Fakat hangi mecra söz konusu olursa olsun, Habermas'ın (1997, ss. 80-85) da belirttiği şu nokta unutulmamalıdır ki kitle iletişim araçları, tarihsel süreçte piyasa ve egemen ideolojinin yönlendirmelerine açık hale gelmelerinin sonucunda iktidarların çıkarlarına hizmet etmeye başlamış ve başlangıçtaki kamusal alan oluşturma potansiyellerini büyük ölçüde yitirmişlerdir. 19. yüzyıldan başlayarak, iktidar alanını giderek genişleten devlet ve örgütlü ekonomik menfaat grupları, kamusal alanı egemenlikleri altına almaya başlamışlardır. Bu noktadan itibaren iktidar ilişkileri, şirket çıkarları üzerinden kurulurken, kamu menfaati giderek daha fazla geri plana itilmiş, çıkar ilişkilerinin sürdürülebilmesi için hem şirketler arası hem de devletle anlaşmalar yapılmıştır. Böylece medya da kamuyu temsil etme potansiyelini yitirerek, “kamunun kenara itilmesine yardımcı olan ilave bir araç haline” gelmiştir. Öncesinde kamusal tartışmaları şekillendiren bir araç olan medya, o noktadan sonra, rıza imalatında kullanılır olmuştur. Politika bir gösteriye dönüşürken, kolay tüketilebilir içeriklerle kitleler edilgin birer tüketiciye dönüştürülmüşlerdir. Bugün kamusal meselelerle ilgili haberler, medyada sunulan içeriğin çok küçük bir kısmına tekabül etmektedir. Pazar rekabetine açık bir ortamda gelişen özel televizyon yayıncılığı, kanal ve program sayılarında büyük bir artışa sebep olmuşsa da, kamusal meselelerle ilgili programlardaki ideolojik çeşitlilikte paralel bir artış gözlemlenmemiştir (Curan, 2014, s. 137, 142 ve 156). Durum böyle olunca, medyanın; “etnik ve bölgesel azınlıkların, eşcinsel ve lezbiyenlerin, yeşillerin, yaşlıların, sosyalistlerin ve diğer azınlıkların görüşlerini yeterince temsil etmediği”ni söylemek de yanlış olmaz (Keane, 2010, s. 86). Sadece bireylerin değil, toplumdaki tüm grupların medya aracılığıyla kamusal alana erişimlerinin kısıtlanması, onların “kendi çıkarlarını, fikirlerini, öncelik verdikleri konulardaki görüşlerini etkin biçimde dile getirebilmelerini sınırlamıştır. [...] Toplumun geleceğiyle ilgili ortaklaşa karar vermeye hizmet eden demokratik süreç zayıflamıştır, çünkü yeterli ve ulaşılabilir düzeyde bir ortaklaşalık gerçekleşmemektedir” (Curan, 2014, s. 170).

Kamusal alanda devlet ve sermaye etkisiyle ortaya çıkan yozlaşmayı Habermas, yeniden feodalleşme şeklinde tanımlamaktadır. Yeniden feodalleşme durumunda iletişim akışının belirleyici unsuru, ön-belirlenmiş kamuoyu yoklamaları ya da medya uzmanlarının kanaatleriyle sınırlı kalır. Oysaki bugün yeni iletişim teknolojilerinin sunduğu imkânlar sayesinde bireyler, her türlü otoritenin müdahale ve yönlendirmelerinden azade kamusal tartışmalar yürütebilmektedirler (Saka & Dağsalgüler, 2007, s. 161). Çünkü Saka'nın (2012,

ss. 37-38) da ifade ettiği gibi “Habermas’ın kamusal alanın kurulmasında kitle medyasına verdiği önem ve bu medyanın kapitalist çıkarlar doğrultusunda amacından sapmasına karşı” birey, bu teknolojiler sayesinde artık kamusal alana müdahale araçlarını elinde bulundurmaktadır.

Mark Poster’a göre, geçmişte geleneksel medyanın hâkim olduğu dönem, panoptik toplum tarzında, egemen azınlığın yönetilen çoğunluğa yöneldiği tek bir merkezden yönetilen, tek yönlü ve devlet müdahalesine açık olan I. Medya Çağı’dır. Ancak özellikle 90’lı yılların başında kitlelerin kullanımına sunulmaya başlanan yeni iletişim teknolojileriyle birlikte, geleneksel medyanın sınırlılıkları ortadan kalkmaya başlarken; medya tüketicileri de birer içerik üreticisi olma imkânını yakalamışlardır. Poster’ın II. Medya Çağı olarak tanımladığı bu yeni medya çağında ise çoğunluk çoğunlukla etkileşim halindedir. Bu dönemde, belirli bir merkezi bulunmayan ve çok yönlü iletişime imkân veren, devlet müdahalesine kapalı, demokratik bir yapı mevcuttur (Aydoğan & Akyüz, 2010).

Önceleri geleneksel medyanın hiyerarşik yapısı bağlamında sayılı seçkinin temsili söz konusuken, bugün yeni medya teknolojileriyle birlikte isteyen herkes için politik süreçlere dâhil olabilmek ve bireysel ya da toplumsal problemlere çözüm üretebilme imkânı bulunmaktadır. Böylelikle dijital kamusal alan olarak da tanımlayabileceğimiz teknoloji temelli kamusal alanda, serbest bağlantılılık ilkesiyle hareket eden özerk bireyler, kolektif değer üretimine katkı sunabilmektedirler (Trenz, 2009, ss. 35-37). Rasmussen’in (aktaran Özçetin vd., 2012, ss. 54) de ifade ettiği gibi;

Televizyon, radyo ve yazılı basın, daha merkezîyetçi ve bilgi gönderen ile bilgi alanın pozisyonlarının daha belirgin olduğu araçlardır. Bu kurucu nitelik üzerinde şekillenen kitle iletişimi aktif ve katılımcı bir kamusal alan yaratma konusunda kısıtlı imkânlarla sahiptir. Oysa yeni medya, bu kurucu nitelikten azade oluşuyla, bireylerin aktif katılımı için daha açık bir alternatif yaratmaktadır.

Bu anlamda bugün çok sayıda yeni medya kuramcısı, yeni medya teknolojileri aracılığıyla karşı bir kamusal alan yaratabileceği fikrini savunmaktadır. Çünkü Castells’in (2013, s. 23) de ifade ettiği gibi, günümüzde kitlesel medyanın kontrolü büyük oranda hükümetler ile büyük medya işletmelerinin tasarrufunda bulunduğundan, iletişimsel özerklik ilk olarak internet ortamlarında ve kablosuz iletişim mecralarında inşa edilmektedir. “Gerçekten de, internet’in etkileşim özelliği, bağlantılı metnin (hypertext) benzersizliği, internetin kamusal alan modeline uygun bir ‘kamusal alan’ yaratabileceği görüşünü güçlendirmektedir”. Bu doğrultuda pek çok yazar, yeni medyayı, demokratikleşme yönünde atılacak adımlar için önemli bir itici güç olarak nitelemektedir. Bu teknolojiler sayesinde, geleneksel medyanın ellerini kollarını bağladığı pek çok yurttaş, kamusal alan içinde birbiriyle etkileşimde bulunabilmekte; özel ilgi alanları doğrultusunda ürettiği yaratıcı fikirlerle, doğrudan bir toplumsallaşmanın parçası

olabilmektedir (Aydoğan, 2011, ss. 70-71). Öte yandan Shirky'nin (2008) de ifade ettiği gibi yeni medya araçlarıyla birlikte insanlar arası iletişimin her zamankinden daha hızlı, daha kaliteli ve daha ulaşılabilir bir hale gelmesiyle, sosyal medyada grup oluşumları son derece basitleşerek devrimci bir nitelik kazanmıştır. Günümüzde kamusal alanla ilgili problemlerde görülen artışın nedeni de bu teknolojilerin, bilgiye erişimi son derece kolaylaştırmış olmasıdır. Bu durum toplumsal olaylardaki katılımı arttırırken, demokratik yaşamın gelişmesine katkı sunacak koşulların oluşmasına da yardımcı olmaktadır (Shirky, 2008, ss. 53-55).

Ayrıca “ana akım medyanın göstermediği, farklı yansıttığı ya da yeteri kadar gündeme taşımadığı çevre, kadın, azınlık ve LGBTT hakları, ırkçılık, AIDS aktivizmi gibi birçok meselenin küresel ve yerel siyaset çizgisine taşınmasında” sosyal medya önemli roller üstlenebilmektedir (Sayımer, 2014, s. 110). Çünkü önceleri geleneksel medyanın “senin gibi düşünen yok, bu nedenle sus” şiarıyla yalnızlaştırılarak suskunluk sarmalına mahkûm edilmiş olan birey, bugün sosyal medya aracılığıyla kendisi gibi düşünen başka insanların da olduğunu fark ederek onlarla etkileşime geçebilmektedir. Bu durum demokrasi adına olumlu bir gelişme olarak da okunabilmektedir (Acar, 2013, s. 209).

Yeni medya teknolojilerinin sunduğu olanakları kullanan bireyler; bugün bloglar, forumlar, sosyal paylaşım platformları vb. sanal mecralarda bir araya gelerek sanal cemaatler oluştururken yeni tartışma ortamlarına, yeni kamusal alanlara kapı aralamaktadırlar. İlgilendikleri her türlü mesele üzerinden, zaman ve mekân sınırlamalarının ötesine geçerek anonim bir varoluş ortaya koyarlar. Bu ortamlarda, tıpkı 17. ve 18. yüzyıldaki örneklerinde de yaşadığı gibi toplumsal statülerin yok sayıldığı bir tartışma ortamı yakalanabilmektedir. Bu bağlamda, “günümüzdeki sanal kamusal alan, salon kamusal alanıyla benzerlik göstermektedir” (Varol, 2010, s. 127).

Günümüzde yeni iletişim teknolojileri bireysel iletişime daha fazla alan açarken, homojen kitleleri daha heterojen bir yapıya kavuşturmuştur. Aynı zamanda yeni teknolojilerin zaman ve mekân pratiklerinde yarattığı değişim bir taraftan küresel medyanın elini kuvvetlendirirken, diğer taraftan da insanlarla etkileşim noktasında mesafeleri anlamsızlaştırmıştır. Günümüzde yeni medya teknolojileri sayesinde bilgiye ulaşım, daha önce hiçbir çağda olmadığı kadar kolaylaşmıştır. Bununla birlikte yeni iletişim teknolojilerinin ortaya koyduğu en büyük “yenilik”; zaman ve mekânın bugün, geçmişten çok daha farklı bir tarzda deneyimleniyor olmasıdır. Artık, insanlığın iletişim kurmak amacıyla zaman ve mekân bütünlüğüne ihtiyacı kalmamıştır. Bu; bir taraftan, iletişimde eşzamanlılık nosyonunu hükümsüz kılarken, bir taraftan da iletişimin önündeki mesafe engelini de ortadan kaldırmıştır. Böylece insanlar, dünyanın pek çok farklı bölgesinden çok sayıda insanla iletişim kurabilme imkânına kavuşmuştur (Aydoğan, 2011, s. 25). Reel yaşamda bir araya gelmeleri pek de mümkün olmayan, toplumun niteliksel ve

niceliksel bağlamda farklı kesiminden çok sayıda birey, bugün paylaşılan mekân anlamında değil, paylaşılan sorunların ortaklığında bir araya gelmektedirler.

Bu noktada hatırlanmalıdır ki kamusal alanın en önemli özelliği tüm bireylerin katılımına açık bir tartışma ortamı sunmasıdır. Bu alanda yürütülen tartışmalarda herkese eşit katılım hakkı sunulurken, kimse bir diğerinden daha avantajlı bir konumda bulunamaz (Holub, 1991, s. 4). Bunun yanında kamusal alanla doğrudan bağlantılı olan kamuoyu kavramı da; “yüzyüze ilişki zorunluluğu taşımayan, birbiri ile mesafe içinde yaşayan insanların aynı sorun, fikir, olay etrafında iradi, gönüllü olarak bir araya gelmesi ile oluşan modern bir biraradalık” tarzı (Özbek, 2004a, s. 40) olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu iki yaklaşımdan hareketle bugün; yeni medya teknolojileriyle birlikte hayatımıza girerek zaman-mekân algımızı altüst eden sosyal medyayı da yeni bir kamusal alan biçiminde tanımlamak mümkün görünmektedir.

Geçmişin medya teknolojileri karşısında pasif birer izleyici konumuna indirgenen bireyler, bugün yeni medya teknolojilerinin sunduğu imkânlar dâhilinde kendilerini daha fazla ifade edebilir bir konumdalar. Bireyler artık kendi içeriklerini üretmekte ve kitlelere iletebilmektedirler. Fakat geleneksel medyanın bireye tanımadığı bu aktif katılım hakkını, yeni medyanın sunabiliyor olması, pek çok soru işaretini de beraberinde getirmektedir. “Bu aktif katılım hakkının, bir ‘ifade özgürlüğü alanı’ mı yoksa demokratik temsil ihtiyacına hizmet eder görünen ve dönem dönem biriken baskıyı azaltan toplumsal bir sübap mı olduğu tartışma konusudur” (aktaran Aydoğan, 2011, s. 26). Bu noktada hatırlanması gereken, yeni iletişim teknolojilerinin kapitalist üretim süreçlerinin bağrında gelişen araçlar olduğu gerçeğidir. Papacharissi’ye göre bu teknolojiler yeni bir politik kültürün inşasına zemin hazırlamak yerine, doğrudan statükoya eklenirler. Zaten reel yaşamda hayata geçirilemeyen toplumsal eşitsizlikleri ortadan kaldırma düşününün gerçekleşmesini, yeni iletişim teknolojileri aracılığıyla dijital kamusal alandan beklemek, pek de gerçekçi olmayacaktır. Zira yeni teknolojilerin enformasyona erişimi hızlı ve ucuz bir hale getirerek politik tartışmalara katılımı kolaylaştırdığı doğru olsa da demokratik bir toplumun inşası için bu tek başına yeterli değildir. Bu noktada ana akım politik söylemin karşısında durabilecek karşıt kamuların yaratılması son derece önemlidir. Fakat sanal ortamların bağımsız ve demokratik niteliklerine ket vuran hukuksal ve ekonomik birtakım dayatmalar, çoklu kamuların yaratılabilmesinin önünde büyük engeller oluşturmaktadır (Papacharissi, 2002, ss. 19-21). Ticari kaygılarla hareket eden ekonomik yapılar, internet üzerinde dolaşıma giren enformasyonu kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirirken, bilgiyi metalaştırmaktadır. Bunun yanında özellikle antidemokratik rejimlerde, internette paylaşılan her türlü içerik takip altına alınırken, sakıncalı olduğu düşünülen içeriklere erişim sınırlandırılmaktadır (Köselerli, 2017, s. 62). Örneğin, kamusal alan yaratma potansiyeli noktasında oldukça tartışmalı bir sosyal ağ olan Twitter, bugün özellikle bot hesapların ve sponsorlu içeriklerin istilası nedeniyle rasyonel tartışma zemininde toplumun her kesiminden insana eşit katılım hakkı

tanıyan, sansür ve baskıdan bağımsız bir kamusal alan oluşturma potansiyelinin oldukça uzağındadır. Ayrıca mecranın manipülasyona son derece açık olan yapısı, her türlü düşüncenin eşit ve hakkaniyetli bir biçimde temsil edilmesine de imkân tanımamaktadır (Filibeli ve Şener, 2019, s. 512). Kısaca söylemek gerekirse yeni iletişim teknolojileri sayesinde sistemin dışına itilmiş toplulukların, muhalif hareketlerin daha görünür oldukları, seslerini daha yüksek çıkarabildikleri kabul edilebilse de kapitalist üretim ilişkilerinin özünde niteliksel bir dönüşümden bahsedebilmemiz mümkün değildir. Günümüzde iletişim araçları bağlamında biçimsel ve niceliksel anlamda büyük gelişmeler yaşanmaktadır; fakat tıpkı geçmişte olduğu gibi bugün de iletişim teknolojileri, egemen ideolojinin yeniden üretiminde bir katalizör gibi işlemeye devam etmektedir.

Sosyal medyanın kamusal alan potansiyelinin sorunsallaştırıldığı pek çok çalışmada erişim eşitsizliklerinden, kullanıcıyı görünmez duvarlar içine hapseden algoritmalarından, politik baskı ve sansürden çok defa bahsedilmiş ve bahsedilmeye de devam edecektir (Fuchs, 2014). Atlanmaması gereken önemli bir nokta da şudur ki yeni medya teknolojileri sayesinde daha fazla duyulur olma imkânını yakalayan sistem karşıtı alternatif seslerin giderek artması, “psikotik medya” olarak tanımlanan olumsuzluğu da beraberinde getirmektedir. Psikotik medya, “iletişimsel kapitalizmde alternatif seslerin bolluğu ve cevap verme gereği olmaksızın, konuşmak şeklinde” tanımlanmaktadır (aktaran Andersson, 2017, s. 97).

Bugün özellikle sosyal medya sayesinde yüzlerce, belki binlerce insana hızlı ve kolay bir biçimde mesajlar gönderebilmekte, başkaları tarafından gönderilen sayısız mesaja da anında ulaşabilmekteyiz. Oysaki gönderilen, alınan hemen tüm mesajların içerdiği anlamlar, gönderilme hızlarından çok daha çabuk bir biçimde yitip gitmektedir (Topbaş & Doğan, 2016, s. 143). Çünkü yeni medya teknolojilerinin sunduğu birçok özellik, kullanıcıya kendi içeriklerini oluşturabilme imkânı tanırken, bu teknolojilerin dayattığı yaşam biçimi de bireyi, içerikleri en kısa sürede ve en basit biçimde oluşturarak paylaşmaya zorlamaktadır. Bu durum sosyal medyada yer alan içeriklerin niceliksel değerini arttırırken, çeşitlilik ve farklılığın giderek yok olmasına sebep olmaktadır (Göker 2015, s. 405). Kaybedilen renklilik ve yitirilen anlamın yanında, sağlıklı bir filtreleme sisteminden mahrum olma hali, erişilen sayısız bilgiyle tutarlı bir anlam oluşturabilme noktasında da kullanıcıyı son derece zorlamaktadır. Bunun yanında geçmiş aramaları kaynak olarak kullanıcıya “yeni” içerikler sunan algoritmaların varlığı da belirli bir konu üzerinde üretilen farklı içerik ve ortaya konan farklı bakış açılarından da mahrum kalınmasına sebep olmaktadır (Jenkins, 2006; Loader & Mercea, 2011). Bu durum bir yandan benzer görüşlere, aynı ilgi alanlarına sahip insanları bir araya getirirken, diğer taraftan da toplumsal kutuplaşmayı arttırmakta ve çok sesli ortamın bozulmasına sebep olmaktadır (Güven ve Satır, 2018, s. 265). Çünkü bugün, “internet birbirine benzer olan kişi, grup ve kanaatlerin bir araya geldiği; kanaatlerin dönüşmekten ziyade mevcut kanaatlerin güçlendiği bir ortama” dönüşmüştür (Özçetin, Arslan ve Binark, 2012, s.72).

Diğer yandan, sosyal medya platformları, pek çok insan için adeta bir “kayıpma/hesap sorma” ortamına dönüşmüş durumdadır. Bu ortamlarda vakit geçiren kişiler, özellikle kendileriyle aynı görüşte olmayanlara karşı saldırgan bir tutum takınırken, kendilerinin “nasıl insanlar olmadıklarını” ispatlamaya çalışır gibidirler. Çoğunlukla kin, tahammülsüzlük ve öfkenin hâkim olduğu, başta Twitter ve Facebook olmak üzere birçok sosyal ağ ortamında insanlar daha çok “kendilerini anlatmanın” peşinde iken başkalarının duygu ve düşüncelerine karşı olabildiğince duyarsızdılar. Böylesi sağlıklı iletişim örnekleriyle sıkça karşılaşılabilir olan dijital ortamların, demokratik kamusal ile uzlaşmacı rasyonel ilişkileri zedelediğini söylemek yanlış olmaz (Çobanoğlu, 2019, ss. 725-726).

Toplumsal kutuplaşmanın bu noktaya vardığı sosyal medya mecralarında, insanlar için, kendisiyle aynı görüşte olmayanları arkadaşlıktan ya da takipten çıkarma eğilimi oldukça kolaylaşmıştır. Bunun yerine birtakım içerikleri, farklı görüşlere sahip kişilerden gizleme yöntemine de sıkça başvurulmaktadır (Kruse vd., 2017, s. 15). Ayrıca pek çok insan bugün, “çevrimiçi taciz korkusu ve gözetim”; “politik anlamda benzer fikirde olanlarla ilişki kurmayı istemek”; “sosyal medyanın yalnızca ‘mutlu’ bir yer olarak kalmasını beklemek” gibi birçok farklı sebepten, çevrimiçi politik söylemlerde bulunmaktan kaçınmaktadır. (Kruse vd., 2017, s. 1). Bu da şüphesiz ki böylesi bir ortamda, demokratik kamusal alanın inşa edilebileceğini söylemek pek de mümkün olmayacaktır.

Bununla birlikte, birçok sosyal medya ve haber sitesinin, kullanıcıları kendi mecralarında daha uzun vakit geçirmeye ikna edebilmek üzere kullandığı, “filtre balonları” üreten algoritmalar, kullanıcıların sosyal medyadaki dünyalarını yalnızca ilgi duydukları, yakın hissettikleri şeylerle doldurmaktadır (Loader & Mercea, 2011). Dijital kamusal alandaki devlet ve sermaye etkisi, genellikle bu algoritmalar aracılığıyla gizli bir şekilde uygulanırken, bu durum bilgiye erişimdeki eşitsizliği yeniden ve yeniden üreten bir gerçeklik, kamusal alanın yaratılmasının önündeki temel bir engel olarak karşımızda durmaktadır (Kruse vd., 2017, s. 16).

Bununla birlikte, dijital kamusal alanın fiziksel mekân gereksinimden azade olması, bu alanda düşüncelerini paylaşan bireylerin, birliktelik ve ortaklık duygularını birbirlerine tam olarak geçirememelerine sebep olmaktadır. Çünkü bu duyguların gelişimi temelde, fiziksel bir mekânda kurulan ilişki biçimlerine ihtiyaç duyar. Dijital kamusal alanda ortaya çıkan bu eksiklik, bireyin “kamusal aktör” kimliğini belirsizleştirirken, söz ve eylem arasındaki bağı da zayıflatmaktadır. Bu durumda kamusal alanın, yeni iletişim teknolojileri aracılığıyla yeniden inşa edilebileceğini söylemek zordur (Budak, 2016, s. 525). Kamusal alanın inşasında temel bir olgu olan toplumsallaşma adına yeni medyanın, zaman ve mekân sınırlılıklarını aşarak karşılıklı etkileşime imkân vermek ve kesintisiz enformasyon akışı sağlamak gibi son derece önemli yenilikleri hayatımıza kazandırdığı doğrudur. Fakat burada vurgulanmalıdır ki sosyal medya ile dokunmatik bir

toplumsallaşma türü ortaya çıkmıştır. Sosyal medya platformları üzerinden gerçekleştirilen toplumsallaşma türü, sanal ve hareketsiz bir toplumsallaşmadır (Çambay, 2015, s. 243).

Çoğunlukla toplumsal bir olay karşısında tepkisel içerikler üretmek ve yaymak, imza kampanyası platformlarında bir bildiriye imza atmak vb. eylemler bize o an için “özgürleştirdiğimiz”, “kamusal alanda varlık gösterdiğimiz” hissini yaşatsa da gerçekte olan, halen o bilgisayarın başında ya da telefon elde oturmaya devam ettiğimizdir (Topbaş ve Doğan, 2016, s. 143). Sosyal medyanın sunduğu imkânlar nedeniyle bugün, sadece tek bir tık’la, bir iki like’la, üzerine fazla kafa yorulmamış birkaç mesajla kamusal alan yaratıldığı düşünülmektedir. Oysa birçok sosyal medya kullanıcısı yalnızca “modaya uymak” amacıyla bu tarz bir etkinlikte bulunmaktadır. Zira birçok kullanıcı, tam olarak neyi, kimi ve neden desteklediğinin; neye, kime ve neden karşı olduğunun bile tam olarak bilincinde değildir. Bu nedenle “yalnızca belirli günlerde profil fotoğrafını değiştirerek bir şeyleri değiştirebileceğine kamusal alanda var olabileceklerine inananlar, yaralanan vicdanları bu şekilde rahatlatmakta ve tepkileri etkiye dönüşmeden uysallaştırdıklarının farkında bile olamamaktadır” (Topbaş ve Doğan, 2016, s. 140).

Bu noktada *Slaktivizm* kavramına da kısaca değinmek yerinde olacaktır. “Tembel, miskin” anlamlarında kullanılan İngilizce kelime “slacker” ile “activism” (aktivizm) kelimelerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş olan *slaktivizm*, “miskin eylemcilik” biçiminde tanımlanırken, slaktivistler ise “miskin eylemciler” olarak isimlendirilmektedir. Bireysel olarak slaktivistler, toplumsal olaylara fiziksel eylem mekânına giderek destek olmak yerine bu desteği, internet aracılığıyla ürettikleri ve paylaştıkları içerikler üzerinden vermeyi tercih etmektedirler. Bu yolla eyleme elektronik olarak “katılan” slaktivistlerin, bu şekilde kendilerini tatmin ettiklerini söylemek yanlış olmaz (Yegen, 2014, s. 90).

Tüm bu ve benzeri deneyimler ancak yeni medya teknolojilerinin günlük kullanım pratiklerine sinmiş olan görme ve düşünme biçimlerinin paralelinde bir okumayla anlaşılabilir. Geleneksel medya araçlarından televizyon, dünyanın hemen her yerinden topladığı enformasyonu, bütünlükten yoksun bir biçimde art arda sıraladığı görüntülerle bağlamından kopartarak eğlence formatıyla izleyiciye sunmaktadır. Anlamdan yoksun bilgi bombardımanı altında özne-nesne olarak konumlandırılan izleyici, bu yayıncılık tarzının dayattığı görme ve düşünme biçimi nedeniyle pasifize olmaktadır. Bugün ise yeni medya teknolojileri sayesinde çok daha uzun süreler sosyal medya mecralarında etkileşim halinde kalabilen birey, neredeyse makineye bağımlı bir halde yaşamaktadır. Böylelikle oturduğu yerden eylemde bulunduğu yanılsamasına kapılırken, anlık tatminlerle “mutlu” olmaktadır. Zira “internette gezmeyi sağlayan programların parçalı yapısı ve her türlü bilginin aynı anda farklı pencereler içinde yer alması internetin hipnotik gücünü arttırmakta, bilgi ve görüntü bombardımanı bilgiyi değersizleştirmekte ve

görüntüye indirgemekte; bakan kişiyi de eyleme geçmekten alıkoymaktadır” (Özgül, 2012, ss. 4543-4544). Bunun sonucunda tamamen özel alana hapsolan birey yalnızlaşırken, kendisini bir topluluğun üyesi olarak duyumsayabilmektedir. Bu duyumsama şüphesiz ki bireysel/toplumsal bir aldanımdır. Böylelikle kamusal alanın reel yaşamdaki karşılığının tamamen ortadan kalktığı gerçeğiyle yüzleşmek zorunda kalırız; olayın bu noktaya varmadığı durumlarda ise kamusal alan, medya-dolayimli bir hale dönüşmüş olarak sınırlandırılmıştır (Özgül, 2012, s. 4543).

Bugün sosyal medya ağlarında aktif birer içerik üreticisine dönüşen birey, sosyal medyanın tüm bu özelliklerini göz önüne aldığımızda, iktidar ve sermayenin her an her yerdeliğinin karşısında alternatif bir ortak yaşam alanı yaratabilmek adına demokratik, özgür bir edebi kamusal alan oluşturabilmekte midir? Söz konusu araştırmamızda, en çok takipçisi bulunan sosyal medya ağlarından biri olan Instagram’daki Bookstagram hesaplarını, bu soru bağlamında değerlendirmeye çalışacağız.

KAMUSAL ALAN OLUŞTURMA POTANSİYELİ BAKIMINDAN BOOKSTAGRAM ÖRNEKLERİNİN ANALİZİ

Araştırmanın Amacı

Yoğun bir şekilde kullanılan ve en fazla üyeye sahip sosyal medya mecralarından biri olan Instagram üzerine odaklanan bu çalışmada, temel olarak incelenecek grup, ağırlıklı olarak kitap paylaşımı yapan kullanıcıları kapsamaktadır. Çoğunlukla kendilerini “Bookstagram” olarak tanımlayan bu kişiler, kamusal alan oluşturma gücüne sahipler mi? Kitap tavsiyesi temelinde oluşturulan Bookstagram hesapları Avrupa şehirlerinin kafelerinde gerçekleşen sohbet gruplarına eş olabilir mi? Kitaplardan fıskıran düşünceler, insanların belleklerini 18. yüzyıldaki etkilere benzer şekilde dönüştürebilir mi? Bookstagram hesapları arasında farklılıklar kutuplaşma mı yaratıyor, yoksa çoğulculuk olarak mı görülüyor? Araştırma kapsamında tüm bu sorulara yanıtlar aranmaya çalışılacaktır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın örneklem grubu, Instagram kullanıcıları arasından rastgele (random) şekilde seçilen kişilerden meydana gelmektedir. Yoğun bir şekilde kitap paylaşımı yapılan ve “Bookstagram” olarak tanımlanabilecek bu hesapların kullanıcılarına, 28 Aralık 2017 ile 15 Ocak 2018 tarihleri arasında, öncesinde Google Docs üzerinden oluşturulmuş olan “Bookstagram Anketi”^{*} uygulanmıştır. Anketin açık uçlu son sorusu üzerinden de söylem analizi gerçekleştirilmiştir. Online katılıma imkân veren anket formu, Instagram’ın “Direkt Mesaj” özelliği

^{*}<https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSfEDey3V1C4JHiZ94LbtPiGdL8GGQtfb1ArXAnP30C1MF4sjw/viewform>

kullanılarak, ankette elde edilecek verilerin kullanım amacını belirten bir ön açıklama ile katılımcılara sunulmuştur.

Araştırma Bulguları ve Değerlendirilmesi

Araştırma kapsamında 90 kişiye gönderilen anket çalışmasını 21 kişi yanıtlamıştır. Katılımcıların demografik özelliklerine bakacak olursak; cinsiyete göre dağılım, 12 kadın ve 9 erkekten oluşmaktadır. Bunun yanında anket yapılacak kullanıcılar seçilirken, kitap paylaşımı yapan hesapların çoğunluğunun kadın kullanıcılara ait olduğu gözlemlenmiştir. Katılımcıların yaşları en küçüğü 18, en büyüğü 44 şeklinde dizilimlenmiş olup, ortalama yaş 28'dir. Eğitim durumları ise şu şekildedir; 3 lise, 2 yüksekokul, 14 lisans ve 2 yüksek lisans.

Anket soru ve yanıtları

1. *Instagram hesabınızın "Bookstagram" kategorisine girdiğini düşünüyor musunuz?*

	Kişi Sayısı	Yüzdesi
Evet	14	%66.7
Hayır	6	%28.6
Kısmen	1	%4.8

Araştırmaya katılan kullanıcıların 14'ü "Evet" yanıtını verirken, 6'sı "Kısmen" ve 1 tanesi "Hayır" yanıtını vermiştir. Bu durum göstermektedir ki, araştırmaya katılan kullanıcıların %66.7'si Instagram içerisinde kitap tanıtan sayfaları nitelikle için kullanılan Bookstagram tanımını sahiplenmektedirler.

2. *Instagram (Bookstagram) hesabınızın takipçi sayısı nedir?*

Instagram üzerindeki kullanıcıların takipçi sayısı popülerlik derecelerini de ifade etmektedir. Bookstagram hesapları için de durum aynıdır. Aynı zamanda araştırmanın örnekleme açısından da farklı takipçi sayılarına sahip hesaplara ulaşmak araştırmayı daha güvenilir yapacaktır.

Takipçi Sayısı	Kişi Sayısı	Yüzdesi
0 - 500 arası	2	%9.5
500 - 1000 arası	6	%28.6

1000 - 5000 arası	7	%33.3
5000 ve üzeri	6	%28.6

Kendilerini nasıl değerlendirdiklerini görmek açısından takipçi sayısı önemlidir. Bununla birlikte, son soruda kullanıcıların Bookstagram olarak kendilerini ifade ettikleri bölümde, takipçi sayısı bağlamında değişen ifade farklılıklarına değinilecektir.

3. Yayınlanmış bir kitabınız var mı?

	Kişi Sayısı	Yüzdesi
Evet	3	%14.3
Hayır	18	%85.7

Bookstagram hesabına sahip kullanıcıların küçük bir yüzdesinin yayınlanmış bir kitaba sahip olduğu görülmektedir. Buradan hareketle diyebiliriz ki; çoğunluğu kitap tanıtımı yapmaya iten şey, kişisel bir tanıtım değildir.

4. Hangi sıklıkla Instagram'a giriyorsunuz?

	Kişi Sayısı	Yüzdesi
2-3 saatte bir	10	%47.6
4-5 saatte bir	6	%28.6
Günde birkaç kere	4	%19
Haftada 2-3 kere	1	%4.8

Ankete katılan kullanıcıların %47.6 gibi bir çoğunluğu günde 2-3 saatte bir Instagram'a girmektedir. Bu durum göstermektedir ki, Instagram bu kişilerin yaşamlarında her gün uğradıkları bir sosyal mecradır.

5. Günde kaç saatinizi Instagram'a ayırıyorsunuz?

	Kişi Sayısı	Yüzdesi
1 saatten az	7	%33.3
1-2 saat	8	%38.1
3-4 saat	3	%14.3
5-6 saat	2	%9.5
6 saat ve üzeri	-	-
Diğer (20 dk.)	1	%4.8

Kullanıcılar her gün Instagram'a girerken, çoğunluğun Instagram'da kalma süreleri 1 saat altı ve 1-2 saat dilimi aralığındadır. Bir arkadaşla kısa bir görüşme dilimi diyebileceğimiz bir vakti Instagram'da paylaşım yaparak ya da paylaşımları takip ederek geçirmektedirler.

6. Bookstagram hesabınızı en çok hangi amaçla kullanıyorsunuz?

Birden fazla seçeneğin seçilebilir olduğu bu soru, kullanıcıların Bookstagram hesaplarını yönetirken nelere dikkat ettiğini açığa çıkarmayı amaçlamaktadır. Seçenekler ve oranlar aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

	Kişi Sayısı	Yüzdesi
Yeni kitapları keşfetmek	14	%66.7
Okuduğum kitapların tanıtımını yapmak	14	%66.7
Edebiyat üzerine konuşabileceğin yeni arkadaşlar edinmek	9	%42.9
Edebiyat aracılığıyla kendimi ifade etmek	10	%47.6
Kitabımın tanıtımını yapmak	1	%4.8
Diğer (Ne kadar okuduğumu paylaşmak)	1	%4.8
Diğer (İnsanlara kitap okumayı sevdirmek)	1	%4.8
Diğer (Kişisel hayatımı paylaşmak)	1	%4.8

Kullanıcılar çoğunlukla yeni kitapları keşif için Bookstagram hesabı açarken aynı oranda kitap tanıtımı yapmayı da amaçlamaktadır. Edebiyatla kendini ifade etmek ve edebiyat üzerine konuşabileceği yeni arkadaşlar edinmek de Bookstagram kullanıcıları için oldukça önemli gözüküyor. Kitabını tanıtmak, genel bir tetikleyici gibi durmuyor; kitabı yayınlanan 3 kullanıcıdan sadece biri kitabını tanıtmayı amaçlamaktadır. Tüm bunların yanında kitap okumayı sevdirmek gibi bir misyon edinen kullanıcı profili de karşımıza çıkmakta. Aynı zamanda kişisel hayatının paylaşımı, ne kadar kitap okuduğu gibi ayrıntıların teşhiri de kimi kullanıcılar için önemli bir durum olarak gözükmektedir. Anket sorularından biri olmamasına karşın okunan kitap sayısının, çoğu Bookstagram tarafından dikkat çekilen bir durum olduğunu gözlemlere dayanarak söylemek mümkündür. Profillere eklenen geri sayımlı sayaçlar, kişilerin yıllık kitap okuma hedefini göstermekte ve şu ana kadar okuduğu kitabı işaretlemektedir.

Ölçekli sorular

Ölçeklendirme yöntemi kullanılarak oluşturulan bu bölümde, kullanıcıların genel eğilimlerini ölçmek amaçlanmıştır. Beş dereceli ölçekle belirlenen yanıtlar; *Kesinlikle Katılıyorum (5)*, *Katılıyorum (4)*, *Kısmen Katılıyorum (3)*, *Katılmıyorum (2)*, *Kesinlikle Katılmıyorum (1)* seçeneklerinden oluşmaktadır.

1. Bookstagram hesaplarında fotoğraflara dikkat ediyorum.

	Kesinlikle Katılıyorum (5)	Katılıyorum (4)	Kısmen Katılıyorum (3)	Katılmıyorum (2)	Kesinlikle Katılmıyorum (1)
Kişi Sayısı	11	4	4	2	-
Yüzdesi	%52.4	%19	%19	%9.5	-

Görselliğin ön planda olduğu bir sosyal medya mecrası olan Instagram'da, kullanıcıların %52.4 oranındaki büyük çoğunluğu "Bookstagram hesaplarında fotoğraflara dikkat ediyorum" şeklindeki ifadeye kesinlikle katıldıklarını belirterek, görsel bir unsur olarak fotoğrafın ilgilerini çektiğini ifade etmişlerdir. Kısmen ve katılıyorum cevaplarını da olumlu kategoride değerlendirmek mümkündür, bu noktada oran %90.4 gibi oldukça yüksek bir rakama ulaşacaktır.

2. Bookstagram hesabını dikkat çekici yapan iyi çekilmiş bir fotoğraftır.

	Kesinlikle Katılıyorum (5)	Katılıyorum (4)	Kısmen Katılıyorum (3)	Katılmıyorum (2)	Kesinlikle Katılmıyorum (1)
Kişi Sayısı	7	3	8	2	1
Yüzdesi	%33.3	%14.3	%38.1	%9.5	%4.8

Kullanıcılar Bookstagram hesapları söz konusu olduğunda bir önceki sorudaki kadar yüksek bir oranla görsel odaklanmamaktadırlar. Yine de kullanıcıların %33.3'ü, dikkat çekici olanın kesinlikle görsel olduğunu ifade etmektedir. Kısmen katılıyorum, %38.1 değeriyle en yüksek oranı aldığı bu soruda, fotoğrafın ötesinin önemi konusunda bir kapı aralanmaktadır.

3. Bookstagram hesaplarında yazılara dikkat ediyorum.

	Kesinlikle Katılıyorum (5)	Katılıyorum (4)	Kısmen Katılıyorum (3)	Katılmıyorum (2)	Kesinlikle Katılmıyorum (1)
Kişi Sayısı	15	4	1	-	1
Yüzdesi	%71.4	%19	%4.8	-	%4.8

Kitap tanıtımı ve kitap tavsiyesini temel amaç olarak gösteren Bookstagram kullanıcıları %71.4 oranıyla yazılara dikkat ettiklerini ifade etmektedirler.

4. Bookstagram hesabını dikkat çekici yapan sürükleyici, yaratıcı bir yazıdır.

	Kesinlikle Katılıyorum (5)	Katılıyorum (4)	Kısmen Katılıyorum (3)	Katılmıyorum (2)	Kesinlikle Katılmıyorum (1)
Kişi Sayısı	13	3	4	-	1
Yüzdesi	%61.9	%14.3	%19	-	%4.8

Kullanıcılar yazılara dikkat ederken, %61.9 gibi yüksek bir oranla sürükleyici ve yaratıcı bir yazıya da anlam yüklemektedirler. Fakat %23.8 oranında kullanıcının, yazının ötesindeki birleşenlerin de iyi bir Bookstagram olmakta payı olduğunu düşündüğünü söylemek mümkündür.

5. Diğer Bookstagram hesaplarını takip etmek benim için önemli.

	Kesinlikle Katılıyorum (5)	Katılıyorum (4)	Kısmen Katılıyorum (3)	Katılmıyorum (2)	Kesinlikle Katılmıyorum (1)
Kişi Sayısı	8	4	7	1	1
Yüzdesi	%38.1	%19	%33.3	%4.8	%4.8

Temel amacını kitap tavsiyesi almak ve kitap önerisi vermek olarak belirleyen hesapların diğer Bookstagramları takip konusunda istekli olduklarını söylemek mümkündür. %57.1 oranında kullanıcı, diğer hesapları önemsemektedir.

6. Diğer Bookstagram hesapları sayesinde yeni kitaplarla tanıştım.

	Kesinlikle Katılıyorum (5)	Katılıyorum (4)	Kısmen Katılıyorum (3)	Katılmıyorum (2)	Kesinlikle Katılmıyorum (1)
Kişi Sayısı	11	3	5	2	-
Yüzdesi	%52.4	%14.3	%23.8	%9.5	-

Temel amaç olan yeni kitaplarla tanışma isteği %64.7 oranında sağlanmış gözükmektedir. Kitap paylaşımı, bu mecranın önemli bir ögesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

7. Güvendiğim Bookstagram hesaplarının kitap tavsiyeleri okuma listem için son derece belirleyici.

	Kesinlikle Katılıyorum (5)	Katılıyorum (4)	Kısmen Katılıyorum (3)	Katılmıyorum (2)	Kesinlikle Katılmıyorum (1)
Kişi Sayısı	9	6	4	-	2
Yüzdesi	%42.9	%28.6	%19	-	%9.5

Katılımcılar %71.5 oranında diğer hesapların tavsiyelerine değer vermekte ve önemsemektedir. Buradan hareketle karşılıklı paylaşım sağlama konusunda Instagram'ın bir paylaşım zemini yarattığını söylemek mümkündür.

8. Diğer Bookstagram hesapları sayesinde yeni bakış açıları elde ediyorum.

	Kesinlikle Katılıyorum (5)	Katılıyorum (4)	Kısmen Katılıyorum (3)	Katılmıyorum (2)	Kesinlikle Katılmıyorum (1)
Kişi Sayısı	9	3	6	-	3
Yüzdesi	%42.9	%14.3	%28.6	-	%14.3

Kullanıcılar paylaşım konusunda önemsedikleri diğer hesapları, yeni bakış açıları edinmek konusunda da ciddiye almaktadırlar. %57.2 oranında kullanıcı farklı hesaplar sayesinde yeni bakış açıları elde ettiğini düşünmektedir. Bu, değişimi sağlama yönünde ciddi bir potansiyele işaret etmektedir. Fakat gözden kaçırılmaması gereken bir diğer yan, değişimin niteliği hususudur. Son kısımda söylem analizi aracılığıyla söz konusu bu niteliğin incelenmesi hedeflenmektedir.

9. Bookstagram hesabım sayesinde yeni arkadaşlar edindim.

	Kesinlikle Katılıyorum (5)	Katılıyorum (4)	Kısmen Katılıyorum (3)	Katılmıyorum (2)	Kesinlikle Katılmıyorum (1)
Kişi Sayısı	8	3	5	2	3
Yüzdesi	%38.1	%14.3	%23.8	%9.5	%14.3

Katılımcılar Instagram'da yeni arkadaşlar edinme konusuna neredeyse yarı yarıya farklı bakış açısıyla yaklaşmaktadırlar. %52.4 oranında kullanıcı yeni arkadaş fikrine katılırken, %47.6 oranında kullanıcı bu konuya mesafeli yaklaşmıştır.

10. Gerçek hayatta bulamadığım kültürel ve sosyal çevreyi Bookstagram hesabım aracılığıyla daha rahat elde ediyorum.

	Kesinlikle Katılıyorum (5)	Katılıyorum (4)	Kısmen Katılıyorum (3)	Katılmıyorum (2)	Kesinlikle Katılmıyorum (1)
Kişi Sayısı	5	1	6	3	6
Yüzdesi	%23.8	%4.8	%28.6	%14.3	%28.6

%42.9 oranında katılımcı gerçek hayatta bulamadığı çevreyi Bookstagram aracılığıyla bulduğuna inanmamaktadır. Katılımcıların %28.6'sı için bu mümkün gözükmemektedir. Yani Bookstagram hesapları onlara gerçekte sahip olmadıkları

kültürel ve sosyal bir atmosfer sağlamıştır. Aynı oran (%28.6) kullanıcı ise bu konuda kararsızdır; durumun kısmen böyle olduğunu düşünmektedir.

11. *Bookstagram aracılığıyla tanıştığım kişilerle reel hayatta da görüşüyorum.*

	Kesinlikle Katılıyorum (5)	Katılıyorum (4)	Kısmen Katılıyorum (3)	Katılmıyorum (2)	Kesinlikle Katılmıyorum (1)
Kişi Sayısı	4	4	2	2	9
Yüzdesi	%19	%19	%9.5	%9.5	%42.9

Bookstagram hesabı aracılığıyla oluşan arkadaşlığı reel hayata taşıma konusunda ise kullanıcılar tereddütlüdür. %52.4 oranında kullanıcı bu görüşü benimsememektedir. Katılımcıların %38'lik dilimi bu duruma katılırken, %9.5'i kısmen katılmaktadır.

12. *Instagram'ın hikâye özelliği sayesinde diğer Bookstagram hesaplarıyla canlı iletişim kurmak beni heyecanlandırıyor.*

	Kesinlikle Katılıyorum (5)	Katılıyorum (4)	Kısmen Katılıyorum (3)	Katılmıyorum (2)	Kesinlikle Katılmıyorum (1)
Kişi Sayısı	3	-	8	6	4
Yüzdesi	%14.3	-	%38.1	%28.6	%19

Instagram'ın hikâye özelliği canlı iletişimi mümkün kılmaktadır. Anında gerçekleşen iletişim, çoğulluğun ve yan yanlığın daha açıklıkla kavranılmasına neden olmaktadır. Fakat katılımcıların %47.6'sı söz konusu bu anınlık konusunda heyecan duymadıklarını belirtmişlerdir. %38.1 oranında kullanıcı ise bu durumun kısmen heyecan verdiğini söylemektedir.

13. *Kitap tutkunu diğer kişilerle birlikte toplumsal sorunların üstesinden gelebileceğimize, bu sayede gelecekte sosyo-kültürel seviyesi daha yüksek bir toplum olacağımıza inanıyorum.*

	Kesinlikle Katılıyorum (5)	Katılıyorum (4)	Kısmen Katılıyorum (3)	Katılmıyorum (2)	Kesinlikle Katılmıyorum (1)
Kişi Sayısı	7	6	4	3	1
Yüzdesi	%33.3	%28.6	%19	%14.3	%4.8

Bir aradalık ve çoğulculuk konusunda mesafeli olan kullanıcılar, daha iyi bir dünya umudunu içlerinde taşımaktadırlar. %61.9 gibi yüksek bir oranla kullanıcılar diğer hesaplarla birlikte gelecekte sosyo-kültürel seviyesi daha yüksek bir toplum olacağımız umudunu canlı tutmaktadırlar.

Açık uçlu soru

Bookstagram olmak sizin için ne anlama geliyor, kendinizi bu yolla ne şekilde ifade ettiğinizi düşünüyorsunuz?

Söylem analizi temelinde yorumlanmaya çalışılacak bu bölümde kullanıcılar Bookstagram olmanın kendileri için ne ifade ettiğini kişisel bir dille ifade etmektedirler. Çoğunluğu kitapları, kitap okuma eylemini öncelerken, bir kısmı bilgi vermenin önemine, bir diğer kısmı da kendi gibi düşünen insanlarla rahatça iletişim kurmanın konforuna dikkat çekmektedir.

Kullanıcılardan biri şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Kendimce iyi ve nitelikli edebiyatı tanıtmayı ve insanların kitap okuma alışkanlığı edinmesine katkıda bulunmayı misyon edindim. Niteliksiz, boş, ticari niteliğe bürünmüş ve popüler kültüre mal olmuş kitaplardan ziyade nitelikli, yetkin ve derinlikli edebi eserler okuyarak insanlara edebiyatı tanıtmak temel amacım. Ayrıca ileride roman yazmayı ve eleştirmen olmayı hayal ediyorum.”

Edebiyat aracılığıyla edinilen bu misyon, kamusal alan içerisinde bir ifade tarzı ve görev bilinci olarak da düşünülebilmektedir. Bu misyon duygusu bir diğer kullanıcıda da şu şekilde dile gelmektedir:

“İnsanların kitap sevgisi kazanmasında, kitap okuma alışkanlığı kazanmasında kum tanesi kadar bile olsa katkı olursa bu beni çok mutlu eder. Bookstagram olma adına çok fazla iddiam olmasa da, okuduğum kitapların başka insanlara ulaşması veya benim buradan yeni kitapları keşfetmem, kitap dostu güzel insanlarla paylaşım içinde bulunmam benim için oldukça besleyici aynı zamanda daha çok kitap okumam konusunda motive edici olması da burayı daha çekici kılıyor benim gözümden.”

Kullanıcılar aynı zamanda edebiyatla iç dışı olabilmek, daha çok okumak ve yazmak için Bookstagram hesaplarını motive edici bir aracı olarak görmektedirler. Keşfetmek ve paylaşmak yoluyla bu haz canlı tutulmaktadır. Benzer duygular birçok kullanıcı tarafından benzer cümlelerle yineleniyor:

“Benim için kitap okumak vazgeçemediğim bir hobi. Bu hobimi instagram hesabı açarak daima aktif tutmaya çabalamak kitaplarla iç içe olmamı sağlayacak bir itici güç haline çevirmek, kendi adıma güzel bir etkinlik oldu. Belki benim sayemde bir kaç kişi okuduğum kitabı okumuştur. Buna vesile olmak çok hoş bir duygu.”

Bookstagram sayesinde önünde yeni bir kapı açıldığını düşünen kullanıcılar da var. Değişim ve dönüşüm için adeta bir araç Bookstagram:

“Bookstagram olmak benim hayatımı değiştirdiğini düşünüyorum. Ufkumun açıldığını yazılarımın daha iyi olmasını sağladı. Bu ortamda bir çok kişi ile arkadaş olmamı beni tamamlayan bir unsur olduğunu düşünüyorum.”

Tüm bunların yanında kitap okumak, o kitabın düşünceleriyle yeni düşlere dalmak ve bunu fotoğraflarla birleştirmek yeni bir yaratım süreci anlamına da gelmektedir. Bookstagram hesabına sahip olmanın haz veren, en itici gücü belki de budur. Bir kullanıcı kendi sözleriyle durumu şu şekilde özetlemektedir:

“Düşünsenize bir kitabı okuyorsunuz. Onu kafanızda canlandırıp yorumluyorsunuz. Sonra o kitabı konusuna en uygun şekilde şekillendirerek onun fotoğrafını çekiyorsunuz... Altına yorumunuzu en iyi şekilde yazma çabanız var. Sonra onu okuyorlar ve yorum yapıyorlar... İyi bir şeyler yaptığınızı hissediyorsunuz. İnsanlar sizin yazdıklarınızla kafasında bir şeyler oluşturuyor. Sanırım bazı şeyleri defter aralarında bırakmaktansa biri bookstagramda paylaşmak insanın içini ferahlatıyor...”

TARTIŞMA VE SONUÇ

Özbek, sözcüklerin, ortaya çıktıkları toplumsal dönemlerin izlerini taşıdıklarını ifade etmektedir. Yaşanan toplumsal değişimler, yaratılan yeni olgular ve tüm bunların farklı toplumsal sınıflara göre algılanışı aracılığıyla oluşan “yeni görme biçimleri” sözcükler sayesinde anlaşılmalıdır (Özbek, 2004a, s. 39).

Sözcükler, düşünceleri bugüne taşıyan en etkili araçlardır. Fransız kafelerinde sanatsal ve edebi sohbetlerde şekillenen düşünceler, sözcüklerin gücüyle birbirini etkilemektedir. Fransız Devrimi'nin itici gücüyle etkili bir kamusal alan yaratan bu düşünceler günümüzde sosyal medya mecraları üzerinden kurulabilir mi? Bu sorunun izinden ilerlemeye çalışan bu araştırma, Bookstagram hesaplarını anket ve söylem analizi metotlarıyla incelemiştir.

Elde edilen bulgular, edebiyat temelinde bir kamusal alan ihtiyacını gözler önüne sermektedir. Kullanıcılar kendilerini edebiyatla ifade etmeyi, yeni kitaplarla tanışmayı ve kitap önerilerinde bulunmayı, özetle kitap aracılığıyla dönüşmeyi ve dönüştürmeyi talep etmektedirler. Instagram üzerinden açtıkları Bookstagram hesaplarıyla bu ihtiyacı görece gidermeye çabalamaktadırlar. Fakat özellikle söylem analizi sonucu elde edilen veriler, çeşitliliğin yerini tektipleşmenin aldığını göstermektedir. Benzer sözcüklerle benzer betimlemeleri kullanan edebiyatseverler, edebiyatın ruhundaki özgünlüğü saf dışı etmektedirler.

Bauman, kişisel sorunların ve kamusal meselelerin tartışıldığı, diyalog ortamının oluşturulduğu “kamusal alan” fikrinin içinin boşaltıldığını ifade etmektedir (Bauman, 2017, s. 74). Bugün, kamusal alan özel alan tarafından işgal

edilmiştir. Aşırı bireyselleşme kamusal alanı eritmiştir; kurtuluş önündeki asıl engel bireyselleşen toplumdur. Çünkü söz konusu bu toplum, adil bir topluma giden yolun araçlarını da işlevsizleştirmektedir (Bauman, 2017, ss. 88-90). Bookstagram kullanıcıları için de özel alanın teşhiri ilk sıradadır. Görünür olmanın en etkili güdüleyici olduğu bir alanda, bireysellikler aşırılaşmakta, bu aşırılıklar da aynılıkları doğurmaktadır. Kamusal alanı bireysellikleriyle istila eden özel alan, kamusal alanın işlevini de devre dışı bırakmaktadır. Aynı zamanda “filtre balonları”, hesapları kendilerinin aynılıklarıyla çevrelerken, beraberinde yine bireysellikler aşırılaşmaya devam etmektedir.

Çözüm, Bauman’a göre; alternatif ortak yaşam alanları inşa etmektir. Özgürleşmenin yolu, “kamusal alan”dan ve “kamusal iktidar”dan geçmektedir. Kamusal alan özel alanın söz konusu bu işgaline direniş göstermelidir (Bauman, 2017, ss. 89-90). Söylem analizi kısmında göze batan aynılık da, özel alanın istilasından kaynaklanmaktadır. Gerçek bir kamusal alan eksikliği, farklılıkların görünür olmasını engellemektedir.

Instagram’ın hikâye özelliğini pek heyecan verici bulmayan, anında iletişime mesafeyle yaklaşan kullanıcılar, tek taraflı paylaşım ve uzaktan yorumu tercih etmektedirler. Bu durum, ancak kamusal alanla sağlanabilecek çeşitliliğin eksikliği anlamına gelmektedir. Başka hesapları takip etmekte istekli olan kullanıcılar, içinde yaşadıkları bireyselleşmiş toplumun etkisiyle bazen bilinçli bazen de bilinçsiz olarak farklılıkların çeşitliliğine mesafeyle yaklaşmaktadırlar. Bookstagram hesaplarının paylaşımlarının dönüşüm yaratabileceği konusunda açiktırlar; fakat bu dönüşüm reel hayatlarına sirayet edecek kadar köklü değildir.

Bu çalışmanın konusuna dâhil edilmemekle birlikte; kullanıcıların paylaşımlarının benzerliği, fotoğrafların aynılığı, kitap yorumlarının aşinalığı başka bir araştırmanın konusu yapılabilir. Çünkü bu aynılık bize dönüştürücü potansiyelin niteliği hakkında cevaplar verebilmektedir. Bu araştırmanın kapsamı içerisinde, kullanıcıların kendi ifadeleriyle Bookstagram olmayı tanımladıkları bölümde bir nitelik değerlendirmesi yapmak mümkündür. Temelde benzer amaçlara ve isteklere sahip olan kullanıcılar, kamusal alanının çoğulcu doğasını yıkmaktadırlar. Bir kalıptan çıktığı hissini uyandıran bu ifadeler Sennett’in şu sözlerini anımsatmaktadır: “Şimdi yığınla insan, daha önce hiç görülmemiş bir ölçüde kendi yaşam öyküleri ve özel tutkularıyla ilgileniyor. Oysa bu ilginin bir özgürleşme değil, bir tuzak olduğu ortaya çıkmıştır” (Sennett, 2013, s. 18). Kitap sayılarının ve takipçilerin çokluğuna odaklanılan bir dönemde, nitelik aynılık ölçüsünde yüceltilmektedir. Bu durum da sosyal medyada kamusal alanın varlığı konusunda kuşku yaratmaktadır.

Üzerinde durulması gereken bir diğer nokta da sosyal medyada gerçekleşen soğuk iletişimin, sıcak iletişimden farklı olan doğasıdır. 90 kişiye gönderilen anketlerin birçoğundan cevap alınmamıştır. Sadece 21 kişiden yanıt alınabilmesi, 69 kişinin mesajlara olumsuz da olsa yanıt verme ihtiyacı duymaması, kamusal

alan oluşturma potansiyeli değerlendirilen sosyal mecraların soğuk iletişiminin de araştırılması gereken bir konu olduğu sonucunu doğurmaktadır. İletişimin doğasının değişen yapısı, kamusal alanı düşünürken sormamız gereken bir diğer sorudur. Aynı zamanda bu durum “psikotik medya”nın mevcudiyetini de göstermektedir. Kapasitesinden çok sese maruz kalan kullanıcılar artık cevap verme gereği bile duymamaktadırlar.

Habermas, kamusal alanın iktidar ve sermayeyle birlikte düşünülmesi gerektiğini söylemişti. Geleneksel medyanın iktidar ve sermayeyle olan sıkı ilişkisi, bireyin sesini kısmakta, hatta yok etmekteyken, sosyal medya kaybedilen bu sesi geri verme vaadi sunmaktadır. Fakat bu vaat, aslında çok da görünür olmayan bir sermaye ilişkisini, kültür endüstrisinin de yardımıyla gizlemektedir. Görünür olmanın ve tüketmenin hazı, yaratılan “ideal tip”lerin yardımıyla, aynılanmayı doğurmakta ve bu durum tüketimi daha da arttırarak sermayenin yararına çalışmaktadır. Instagram’ın, sosyal medya devi Facebook’un sahipliğinde işleyen iktisadi bir yapı olduğu da unutulmamalıdır. Tabi ki, meselenin ekonomi politik boyutu, başka bir araştırmanın konusudur. Bu araştırma kapsamında dikkat edilmesi gereken nokta, sermayenin farklılık düsturuyla aynılığı tüketimin hizmetine sunmasıdır.

Bookstagram kullanıcıları üzerinden gerçekleştirilen bu çalışma, ideal bir kamusal alanın sosyal medya üzerinden sağlanıp sağlanmayacağını araştırmıştır. Kısaca, edebiyatla hemhal olmak isteyen ve kültürel bir kamusal alan özlemi çeken bu kullanıcılar, Bookstagram hesaplarına böyle bir vaadi gerçekleştirme ümidiyle sarılırlar; fakat izleyecekleri yol konusunda eksikleri vardır. Bireyselleşen toplumun, tektipleşen formlarının bir parçası olma tehdidiyle karşı karşıyadırlar. Kitapsever diğer kullanıcılarla toplumsal sorunların üstesinden gelen, sosyo-kültürel seviyesi yüksek bir toplum ideali, kullanıcıların çoğunluğu tarafından umut içeren bir idealdir. Fakat Bookstagram olmanın anlamı kullanıcılar için bu idealin gerçekleşmesi anlamına gelmemektedir. Keşfetmek ve paylaşmak temel amaçlardır, fakat derininde bir ideal, çoğunlukla yoktur.

Bauman’ın alternatif ortak yaşam alanları kurarak yeniden “kamusal alan”ı yaratma fikri, adil ve özgür bir dünya umudu, bu kanaldan gerçekleşecek gibi gözükmemektedir. Tabi ki, sosyal medya çok geniş bir alandır. Bu araştırmada Instagram üzerinden yalnızca Bookstagram hesaplarına odaklanarak bir analiz gerçekleştirilmiştir. Sosyal medya üzerinden kamusal alan oluşturma potansiyeline yönelik, farklı birçok çalışmanın yapılması gerekmektedir. Tüm bu çalışmaların işbirliği ile meseleye daha eleştirel bir perspektiften bakmak mümkün olabilir. Eleştirel bakışla mümkün olabilecek farkındalık, süreç isteyen bir yoldur ve dönüşümün de en önemli basamaklarından biridir. Yine de bu bakımdan Instagram içerisinde Bookstagram’lar, diğer tür kullanıcılara göre nispeten bu yola en yakın olanlardır.

KAYNAKÇA

Acar, N. O. (2013). Özgürlük alanı olarak sunulan sosyal medya ve Taksim Gezi Parkı eylemleri. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (20), 178-193.

Andersson, L. (2017). Neoliberal söyleme karşı alternatif medyanın eleştirel gücünün alternatifsizliği. A. Ay & B. Öztürk (Çev.). F. Aydoğan (Ed.), *Yeni medya kuramcılarında yeni medya kuramları içinde* (ss. 85- 110). İstanbul: Der Yayınları.

Arendt, H. (1994). İnsanlık durumu. B. S. Şener (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Aydoğan, F. & A. Akyüz (2010). Önsöz. F. Aydoğan & A. Akyüz (Der.), *İkinci medya çağında internet içinde*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Aydoğan, F. (2011). *Tüm boyutlarıyla küresel medya*. İstanbul: Beta Yayıncılık.

Bauman, Z. (2017). *Akışkan modernite*. S. O. Çavuş (Çev.). İstanbul: Can Sanat Yayınları.

Briggs, A. & P. Burke (2011). *Medyanın toplumsal tarihi*. Ü. H. Yolsal & E. Uzun (Çev.). İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Budak, H. (2016). Kamusal alanda dönüşen yapılar: agoradan sanal uzama. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (36), 507-530.

Cangızbay, K. (2004). Globalleşme ve kamusal alan. M. Özbek (Ed.), *Kamusal alan içinde* (ss.285-307). İstanbul: Hil Yayınları.

Castells, M (2013). *İsyân ve umut ağları: İnternet çağında toplumsal hareketler*. E. Kılıç (Çev.). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Curan, J. (2014). Medya ve demokrasi: Yeniden değer biçme. S. İrvan (Der.), *Medya kültür siyaset içinde* (ss. 135-191). Ankara: Pharmakon Yayınevi.

Çambay, S. O. (2015). Bir toplumsallaşma aracı olarak yeni medya: kuramsal bir değerlendirme. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 237-247.

Çobanoğlu, Y. (2019). Değişen kamusal alanın yeni “siyaset yapma” mekânı olarak sosyal medya – (Politik kimlikler ile kamusal haklar ilişkisi bağlamında twitter örneği). *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırma-ları Dergisi*, 10(17), 696-737.

Filibeli, T. E. & O. Şener (2019). Manipüle edilmiş enformasyonel bir vitrin ve popülist bir enformasyon alanı olarak Twitter. *Moment Dergi*, 6(2), 492-515.

Fraser, N. (2004). Kamusal alanı yeniden düşünmek: Gerçekte varolan demokrasinin eleştirisine bir katkı. M. Özbek (Ed.), *Kamusal alan içinde* (ss. 103-132). İstanbul: Hil Yayınları.

Fuchs, C. (2014). *Social media: A critical introduction*. London: Sage Publications.

Giddens, A. (2005). *Sosyoloji*. H. Özel & C. Güzel (Çev.). Ankara: Ayraç Yayınevi.

Göker, G. (2015). İletişimin Mcdonaldlaşması: Sosyal medya üzerine bir inceleme. *Turkish Studies*, 10(2), 389-410.

Güven, Z. C., & M. E. Satır (2018). Yeni bir kamusal alan arayışı olarak change.org. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 46, 257-274.

Habermas, J. (2004). Kamusal alan. M. Özbek (Ed.), *Kamusal alan içinde* (ss. 95-102). İstanbul: Hil Yayınları.

Habermas, J. (2017), *Kamusal alanın yapısal dönüşümü*. T. Bora & M. Sancar (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Holub, R. C. (1991). *Jürgen Habermas: Critic in the public sphere*, London and New York: Routledge.

Jenkins, H. (2006). *Convergence culture: Where old and new media collide*. New York: New York University Press.

Keane, J. (2010). *Medya ve demokrasi*. H. Şahin (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

Köselerli, B. B. (2017). Yeni medya ortamının yeni kamusal alan olarak kullanımı üzerine bir değerlendirme. *Humanities Sciences*, 12(1), 51-64.

Kruse, L. M., D. R. Norris & J. R. Flinchum, (2017). Social media as a public sphere? Politics on social media. *The Sociological Quarterly*, 59(1), 62-84.

Loader, B. D. & D. Mercea (2011). Networking democracy? Social media innovations and participatory politics. *Information, Communication and Society*, 14(6), 757-69.

Miriam, H. (2004). Yirmi yılın ardından Negt ve Kluge'nin "kamusal alan ve tecrübe"si: Değişken karışımlar ve genişlemiş alanlar. M. Özbek (Ed.), *Kamusal alan içinde* (ss. 141-177). İstanbul: Hil Yayınları.

Negt, O & A. Kluge. (2004). Kamusal alan ve tecrübe'ye giriş. M. Özbek (Ed.), *Kamusal alan içinde* (ss. 133-139). İstanbul: Hil Yayınları.

Özbek, M. (2004a). Giriş: Kamusal alanın sınırları. M. Özbek (Ed.), *Kamusal alan içinde* (ss. 19-89). İstanbul: Hil Yayınları.

Özbek, M. (2004b). Giriş: Politik kamusal alan ve kolektif yaratıcılık. M. Özbek (Ed.), *Kamusal alan içinde* (ss. 181-232). İstanbul: Hil Yayınları.

Özbek, M. (2004c). David Harvey'e göre postmodernliğin durumu ve tarihsel materyalizm. M. Özbek (Ed.), *Kamusal alan içinde* (ss. 233-236). İstanbul: Hil Yayınları.

Özçetin, B., U. T. Arslan & M. Binark (2012). Türkiye'de internet, kamusal alan ve demokratik kanaat oluşumu. *Folklor / Edebiyat Dergisi*, 18(72), 51-76.

Özgül, G. E. (2012). Bir görme biçimi olarak yeni medya: Kamusal bir alan imkânının araştırılması. *Journal of Yasar University*, 26(7), 4526-4547.

Papacharissi, Z. (2002). The virtual sphere: The internet as a public sphere. *New Media & Society*, 4(1), 9-27.

Saka, E. & A. Dağsalgüler (2007). Yeni iletişim teknolojileriyle Habermas'ın Kamusal Alanı'nı yeniden düşünmek. Ö. Yılmazkol (Ed.), *Medya Okumaları* içinde (ss. 161-173). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Saka, E. (2012). Siber medya sonrası kamusal alan ve gazetecilik pratikleri. *Folklor/Edebiyat*, 18(72), 35-50.

Sayımır, İ. (2014). Yeni medya ortamlarında ağlar oluşturan toplumsal hareket deneyimleri. *Elektronik Mesleki Gelişim ve Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 97-112.

Sennett, R. (2013). Kamusal insanın çöküşü. S. Durak & A. Yılmaz (Çev.). İstanbul: Ayrıntı yayınları.

Shirky, C. (2008). *Here comes everybody: The power of organizing without organizations*. New York: Penguin Press.

Topbaş, H., & A. Doğan (2016). Toplumsalın yeni agorası olarak sosyal medya: Eleştirel yaklaşım. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 4(1), 124-148.

Trenz, H., (2009). Digital media and the return of the representative public sphere, *Javnost-The Public/European Institute for Communication & Culture*, 16(1), 33-46.

Varol, A. (2010). Bilgi toplumunda kamusal alan. *Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 121-129.

Yegen, C. (2013). *Demokratik ve yeni bir kamusal alan olarak sosyal medya*. *ANEMON Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 119-135.

Yegen, C. (2014). Bir dijital aktivizm biçimi olarak slaktivizm: change.org örneği. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 1(8), 84-108.

Yayın Geliş Tarihi: 19.10.2020
Yayına Kabul Tarihi: 17.02.2021
Online Yayın Tarihi: 31.03.2021
http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.812657

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 23, Sayı: 1, Yıl: 2021, Sayfa: 141-168
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

FROM PANDEMICS TO INFODEMICS: A NETNOGRAPHIC ANALYSIS ON A COVID-19 FACEBOOK SITE¹

Şebnem ÖZDEMİR*

Abstract

This study aims to gain insight into Covid-19 infodemic in online communities. For this purpose, a netnographic study was conducted on a Covid-19 specific Facebook site broadcasting in Turkish language. In this context, what kind of content people are exposed to on this site, how they react to the contents and participate in discussions, and how these content, and discussions differ from those around the world were examined. As a result of the thematic coding, it was seen that the themes concentrated on 9 main themes: Precautions, Emotions, Government / Governance, Medicine / Science, Conspiracy Theories, Media, Risk, Business / Money, Ideology, and Religion. When examined in terms of variety and nature, it was seen that the content shared on the site and the discussions shape mainly around masks, Bill Gates, and irony / mockery expressions.

Keywords: Covid-19 Pandemic, Infodemic, Conspiracy Theories, Netnography

PANDEMİDEN İNFODEMİYE: BİR COVID-19 FACEBOOK SİTESİNDE NETNOGRAFIK BİR ANALİZ²

Öz

Bu çalışma, çevrimiçi topluluklarda Covid-19 infodemisi hakkında fikir edinmeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla, Türkçe yayın yapan Covid-19'a özgü bir Facebook sitesinde netnografik bir çalışma uygulanmıştır. Bu bağlamda, ilgili sitede insanların ne tür içeriklerle

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Özdemir, Ş. (2021). From pandemics to infodemics: A netnographic analysis on a Covid-19 Facebook site. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (1), 141-168.

¹ This research is conducted with the permission of Scientific Research and Publication Ethics Committee of Sivas Cumhuriyet University, decree no: 60263016-050.06.04-E.469584.

* Dr. Öğretim Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Üretim Yönetim ve Pazarlama Anabilim Dalı, ORCID: 0000-0003-0421-0833, sebnemozdemir@gmail.com.

² Bu araştırma, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu Başkanlığı'nın 60263016-050.06.04-E.469584 sayılı izni ile yapılmıştır.

karşılaştıkları, içeriklere nasıl tepki verdikleri ve tartışmalara nasıl katıldıkları, bu içerik ve tartışmaların dünya genelinden nasıl farklılaştığı incelenmiştir. Araştırma kapsamında yapılan tematik kodlama sonucunda şu 9 ana temaya yoğunlaşıldığı görülmüştür: Önlemler, Duygular, Devlet / Yönetişim, Tıp / Bilim, Komplo Teorileri, Medya, Risk, İşletme / Para, İdeoloji ve Din. Çeşitlilik ve nitelik açısından incelendiğinde, sitede paylaşılan içerik ve tartışmaların ağırlıklı olarak maske, Bill Gates ve ironi / alaycı ifadeler etrafında şekillendiği görülmüştür. Komplo teorileri açısından değerlendirildiğinde, toplulukta paylaşılan komplo teorilerinin özellikle Amerika ve Avustralya'dakilerden kısmen farklı olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19 Pandemisi, Infodemi, Komplo Teorileri, Netnografi

INTRODUCTION

As emerged back in November 2019, Covid-19 is currently on the agenda of the whole world. Since the beginning of 2020, the governments, press & media, scientific institutions, and corporations from around the world are alert as well as people. As Covid-19 has been spreading, the amount of conversations about it has also been on the rise.

Social media is a major channel for news and information sharing. While there are 7.7 billion people in the world, 3.5 billion of these are online; which means social media platforms are used by one-in-three people in the world, and more than two-thirds of all internet users (Ortiz-Ospina, 2019). Facebook seems it dominates the social media ecosystem with more than 2 billion users.

In contrast to traditional media like newspapers, TV, radio, etc., which provide a one-directional information flow, social media allow people to have an interaction with each other. As virtual groups are formed as a result of these interactions, many different issues can be discussed by large masses of people. In spite of the fact that these groups sometimes lead to echo-chambers to be formed, these virtual platforms also represent a media for forming public opinion.

During Covid-19 pandemic, it is seen that social media is also a platform for sharing health information as well as misinformation, and disinformation –infodemic in short. As World Health Organization states, an infodemic is an overabundance of information – some accurate and some not – occurring during an epidemic (World Health Organization, 2020).

This article aims to get an insight into the conversation taking place on Facebook, the most used social media platform in Turkey and in the world, by applying a qualitative analysis on a Covid-19 specific Facebook site. The most outstanding finding is that (1) the conversation taken place on the target Covid-19 page is mostly about mask usage and Bill & Melinda Gates, and (2) other than these two topics (mask and Gates), the nature and the context of the conversations differ from the general Covid-19 related conversations taken place in the world, especially in America, and Australia.

BACKGROUND

Human Coronaviruses have been known since the 60's, and every year many people had it in mild forms. It is estimated that the rate of colds that are caused by Coronavirus is 15% (Kahn & McIntosh, 2005). However, a new virus has emerged in China in December 2019, which is called 2019 novel coronavirus (2019-nCoV), to be called as Covid-19 from now on, and caused a pandemic.

Since the start of pandemic, social media has majorly been the main source of conspiracy theories about Covid-19. In addition to Covid-19 related conspiracy theories, and myths, misinformation (unintentionally misleading information), disinformation (intentionally deceptive information), and infodemic (unnecessarily excessive amount of information) have also come to the fore.

On February 15, 2020, in Munich Security Conference, Dr. Tedros Adhanom Ghebreyesus, World Health Organization Director-General, expresses the concerns regarding the Covid-19 related fake news as;

“... But we're not just fighting an epidemic; we're fighting an infodemic. Fake news spreads faster and more easily than this virus, and is just as dangerous. That's why we're also working with search and media companies like Facebook, Google, Pinterest, Tencent, Twitter, TikTok, YouTube, and others to counter the spread of rumours and misinformation (World Health Organization, 2020).”

Infodemic can be regarded as an enemy to fight since it may influence crowds very strongly, and alter people's behaviors against the measures taken by the governments, and health authorities. Especially in online platforms and social media, infodemic may be extremely dangerous and uncontrollable. False news reaches more people than the truth does (Vosoughi, Roy, & Aral, 2018). To give an example, according to the research based on a Twitter dataset, “the top 1% of false news cascades diffused to between 1000 and 100,000 people, whereas the truth rarely diffused to more than 1000 people (Vosoughi, Roy, & Aral, 2018).”

It is known that in order to fight infodemic many governments take several different measures. According to Radu, “anti-misinformation measures adopted by governments vary greatly on a soft-hard law continuum; when legislation is passed, the regime type (democratic, non-democratic) does not influence significantly its content with respect to freedom of expression limitations and long-term chilling effects (de Gregorio & Radu); democracies tend to have more counter-measures that are publicly deliberated (task forces, media literacy courses, etc.), whereas autocracies tend to pass new laws or extend existing provisions to cases of disinformation (Radu, 2020).” However, it is clear that in spite of all the measures infodemic does not seem to be seized.

When it comes to the question of why people are sharing misinformation about the virus, the study (Pennycook, McPhetres, Zhang, Lu, & Rand, 2020) about Covid-19 misinformation on social media reveals significant results from an online survey conducted with 1700 adults who are active Twitter or Facebook users located

in the U.S. During the survey, 15 true and 15 false news about Covid-19 were shown to the participants in random order. They were first asked their opinion as to whether a news shown to them is true or not (to best of their knowledge); and then asked if they would share that news. The results showed that people with less intellectual capacity and who usually rely on their intuitions fail to discern true and false content, and tend to spread fake information more.

Currently, millions of people are getting information and changing ideas via online communities like groups, forums, social networking sites, and so on. Online connections and alignments are increasingly affecting our social behavior as citizens, as consumers, as friends and family, and as social beings (Kozinets, 2010, s. 13). For this reason, online communities are becoming more and more popular field for social researchers. The Covid-19 pandemic has also become a frequently shared issue in social media. For this reason, it would be meaningful to conduct a netnographic study to examine the reflection of the pandemic on social media.

Known by Kozinets, netnography is a method which aims to study the online communities and cultures. Netnography is similar to ethnography with an only major difference that netnography focuses on online communities. Ethnography is the study of people in naturally occurring settings or 'fields' by means of methods which capture their social meanings and ordinary activities, involving the researcher participating directly in the setting, if not also the activities, in order to collect data in a systematic manner but without meaning being imposed on them externally (Brewer, 2000, s. 10). Referring to ethnography, Kozinets (2010) describes netnographic procedure as planning, entrée (formulating research question(s) and choosing the appropriate online community), gathering data, interpretation, and adhering to ethical standards (s.59).

The intention of this paper is to research how the specific Facebook audience discuss Covid-19 online, and what these conversations tell us about how the audience perceive the disease.

Research questions:

This research explores the discourse (posts and comments) on a Covid-19 related Facebook page. The guiding questions of the research are as follows:

- What type of information are people exposed to in these online communities?
- Which experiences, opinions, feelings, and attitudes about Covid-19 related information do people express?
- Which topics do these posts, and comments focus on most, and are they different from the ones discussed worldwide?

METHODOLOGY

Procedure

This explorative netnographic study was conducted on a Facebook site “Corona Gerçeği (Corona Truth) – Corona news that is not on the agenda” which is liked by 820 people and followed by more than 8.000 people. The language of the site is Turkish. There are also a Twitter account, and a web page linked to the site. The study is a netnographic study, and the study only covers the posts and comments only on “Corona Truth Facebook Site”.

The site has been open since May 2, 2020, and is still posting. In this study, the data represent the posts, and the arguments (comments) published for two months, between May 2 to June 29. After gathering the qualitative data through Facebook posts and comments, full transcripts were analyzed through content analysis using the QACDAS program, QDA-Miner Lite.

In qualitative studies, it is important that people who are experts in the field of qualitative research follow the study and provide critical feedback to the researcher. Feedback received from experts increases the reliability of qualitative research. For this purpose, ideas were exchanged with two experts in the field during this research process and the expert opinions of these people were taken into consideration.

With the light of the content and the field notes taken during the study period, a codebook was codified. At the end of the coding process, there appeared 9 basic themes: Precautions, Emotions, Government / Governance, Medicine / Science, Conspiracy Theories, Media, Risk, Business / Money, Ideology, and Religion. To prevent loss of meaning, the codes, the sub-codes, and example content were translated into English in the final phase of this study.

Table 1: Codebook for Facebook Data

Main Codes	Sub-codes	Example Content
Precautions	Mask Usage	* I have actually witnessed that the mask reduces oxygen intake. I can breathe through my nose comfortably without a mask, but even breathing through my mouth is not enough with a mask.
		* While wearing a mask, our lungs turn the fresh air into carbohydrates, it becomes difficult to breathe. I say try it for 2 hours without removing it.
	Social Distancing	* In the WHO's comprehensive report of more than 100 pages in 2019, no evidence was found that social distancing, travel restrictions and curfews reduce the risk of spreading.
	Hygiene	-

Quarantine / Lockdown / Isolation	* Quarantine weakens our immune systems. We'll all stay in quarantine for long, then we'll all go out all at once, and when our immune systems are weakened, we'll exchange germs and viruses again.
Testing	* They officially took humanity hostage with fake tests. * What vaccine of the virus, which is determined by unreliable tests by 86,6%, has not been separated, and is said to exist only according to the information from the center? Moreover, such a low death rate? They will fool more in the flu season called the 2nd wave.
Travel Restrictions	* The contradiction of removing the travel restriction and still keeping the age of 65 in homes is not understandable!
Closure of Schools	* Are Children Immune to Covid-19? Is Closing Schools Useful or Not? In a comprehensive study from Iceland, it was found that no child under 10 years of age was infected with the virus.
Fear / Panic	* For months, a lot of nonsense, such as viruses, masks, social distances on TV screens, night and day, lies and lies ... Creating confusion and making people completely in fear and panic, and unresponsive. Wasn't these what the global rulers had already constructed?
Thanking / Appreciation / Celebration	* I mean, I'm not convinced by such things anymore, I don't believe everything I see. at least my questioning capacity is increasing. I can compare it within my own body. So thank you for your sharing. * Well said girl! It could only be spoken so well in that short time.
Irony / Mockery	* Once upon a time, the world power made a dog out of people. * Keep hypnosis?
Hate / Anger	* The so-called patient (!) forcibly held in the Quarantine Center in Russia * Plague take it! * All the same, psychopath, liar, far from science * California based trickster game
Profanity / Insult	* These are evil, killer. They defile everything. * Mentally ill, homo. Playing god.
Doubt	* I can no longer distinguish what is true and what is a lie. I do not know.

		* This image does not seem convincing to me. It is like an effort to be shown scientifically.
Government / Governance	WHO (World Health Organization)	* In 2017, the World Health Organization (WHO) reluctantly admitted that the global explosion in polio was predominantly vaccine-induced. * There was a scene there and the World Health Organization played in this game.
	Government / Policy	* The people depicted as the dog in the photograph, and the government depicted as human. I just realized. * More people die when the virus kills, due to the Corona measures put into effect by the government.
	Citizen / Civil Rights	* While constitutional and human rights are being violated, opposing voices are being heard from all over the world. * Wearing a mask limits my freedom.
Medicine / Science	Chloroquine (and other compounds)	* If treatment with hydrochlorine does not end soon, there is widespread risk of death, especially in Africa.
	Vitamin C	* It is known that chloroquine and high doses of vitamin C damage erythrocytes that carry oxygen in the blood, namely red blood cells, in the "glucose 6 phosphate dehydrogenase deficiency". This is also called "Favism".
	Immunity / Immune System	* If this were a brand new virus, as claimed, our immune system would not have the chance to recognize this virus so quickly. * The immune systems of the people who are locked up at home are weakened due to fear and inactivity.
	Vaccine(s)	* Denmark imposes obligations on the upcoming vaccine. If you object, the security units will be able to raid your house and force you inoculation. * I am not against vaccines until the age of 16, but it is not clear what happens in vaccines for influenza or cervical cancer.
	Other diseases (like Pneumonia, Dyspnoea)	* These cases are more common when the underlying two factors coexist: hemolysis, microthrombia, and shortness of breath, without the typical symptoms of pneumonia.
	Smoking	* Most important of all; smokers please stop suicide blissfully. * Well, on any average day when you go out, how many times are you exposed to a smoker (s) on the street while walking?
Conspiracy Theories	Plandemic	-

	* Gates says, I am quoting his own words; "If we are successful in vaccines, health and reproduction, we can reduce the world population by 10-15 percent."
Bill / Melinda Gates	* Yes, very true, unfortunately, it's all a game. Bill Gates wants to take control of the whole world and forcibly vaccinate. Everybody wake up, do not get vaccinated.
5G Technology	* Corona is an excuse. Viva slavery with 5G. * Scientific Evidence of the Negative Effects of 5G on Health and the Environment: http://www.ehtrust.org
Population Control	* A month later, Gates said on Ted Talk that new vaccines could "reduce the population". * Saying that the world population should be reduced, how come Bill Gates is trying to find a vaccine..
BIG Pharma	* Institutes that should check the vaccine manufacturers have not been able to provide any documentation / evidence that the vaccines are safe. * South African newspapers, on the other hand, express their complaints by saying "We are guinea pigs for pharmaceutical companies".
Biological Weapons	-
Filing Misleading Death Causes	* Even if I'm going to die, I won't print Covid on my death report * Doctors are pressured to say Covid when writing death reports.
Other Conspiracy Theories	* Vaccine is an excuse. They'll chip us. * The Rockefeller Foundation's Surveillance-Audit Scenario from 2010 that tells these days.
Media	* In the last 3 months, a record level of information on social media and YouTube has been deleted and banned. * One of Facebook's penalty justifications says that you do not have the right to wake our sheep about the corona.
	* Don't let anything you see in mainstream media influence your perceptions and form your opinions. * Biased and false news shared on social media is poisoning our country.
	* Independent confirmations that Facebook decided to be independent said it was unfounded for this video? They even don't have a name!.

		* The Report concluding the "false alarm for Covid" leaked to the press by the German official.
Risk	Fatality Rate	* Based on figures from various countries, it calculates that the lethality of Covid-19, like influenza, is about 0.1%.
	Infectiousness	* This corona virus is no more dangerous and deadly than the strong flu waves of the past. * There was no Covid, but the doctors wrote 'infectious disease' in the death report, and this is impossible because if my deceased father has Covid, our family should also have Covid.
Business / Money	Service Industry	* Both human and goods mobility stalled at the international level.
	Medical Services	* What about the doctors and healthcare teams dealing with patients called Corona?
	Education System / Industry	* Is it helpful or not to shut down schools?
	Tourism	* Because of the pandemic tourism industry weakened.
	Technology Industry	* Scanners using advanced functional magnetic resonance imaging (fMRI) technology to become the standard in airports and other public areas to detect "antisocial intention"
	Economy (in general)	* But believe me, we are about to enter the deepest economic crisis we have seen in the last 300 years.
Ideology and Religion	Capitalism	* The global mafia wants to earn more. * The capitalists are obsessed with the oxygen of the nation
	Racism	-
	Religion / Creator / God	* You will all be punished by God. * Nobody but God can help us. Let's pray a lot.

Source: Compiled by the author

Ethics

During the period of this study, close attention was paid to the ethical implications in data collection stage, field notes stage, and analysis stage. Not any single account and/or person is specifically investigated and/or contacted to. All argumentations among the users and the moderator are followed quietly, and without any interruption (lurking).

The necessary permission was taken from the moderator of the Facebook site in written form. In addition to the moderator's permission, an approval was taken

from Scientific Research and Publication Ethics Committee of Sivas Cumhuriyet University.

Limitations

The Facebook site “Corona Facts” has been open since May 2, and is still posting. But the study covers the data from May 2 to June 29. In addition to the time boundary, the study covers a small purposeful sample –a single Covid-19 related Facebook site-, so it limits the findings’ generalizability. However, a qualitative research does not always aim to generalize but to help the researcher gain an insight into the topic. Qualitative research, by nature, also has limitations in complete objectivity. Almost all qualitative researches include subjectivity at some scale, since it may be affected by the researchers own ideas, point of views, logic, and emotions.

Within the context of this specific research there are also other limitations. The first is, during the period of this study, some contexts (posts) were shared by the moderator more than once. Since every time the context had got visibility, and got different comments (in most cases from different users), each context was included separately in the study. The second is, many times external links (other web sites, news sites, YouTube videos, scientific and non-scientific articles, etc.) were included in the posts. The transcriptions were not done for these external links. Nevertheless, if these external links’ contexts were “organically” shared as “contexts” in the page, the context was accepted as raw data, and included in the analysis. And the last limitation is, only the posts in text format was included in the analysis. Audiovisual content, like videos, gifs, and pictures, were not included in the analysis.

RESULTS AND DISCUSSION

The final results of the research reveal that the most talked about topics in the site are masks (theme precaution), Gates (theme conspiracy theories), irony / mockery (theme emotions), government / policy (theme governance).

Figure 1: The Frequency of Most Talked About Topics

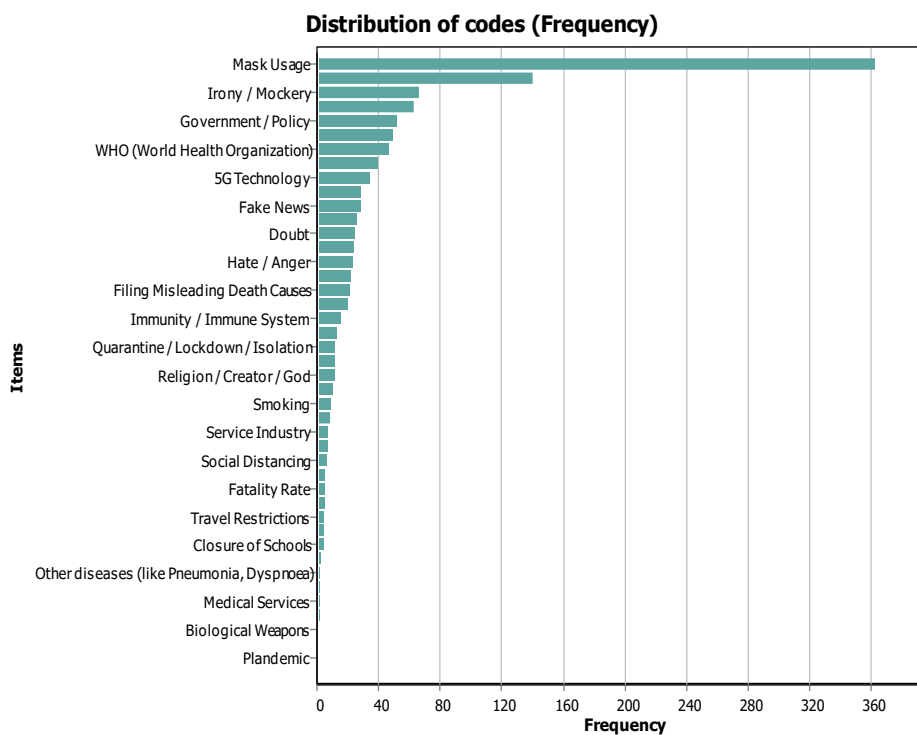
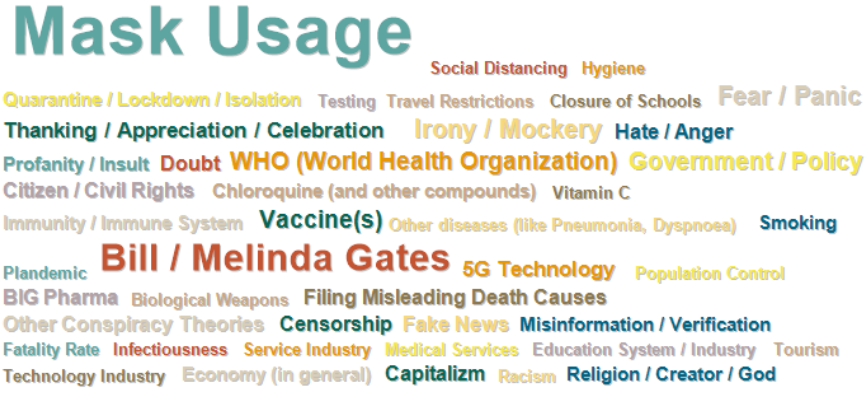

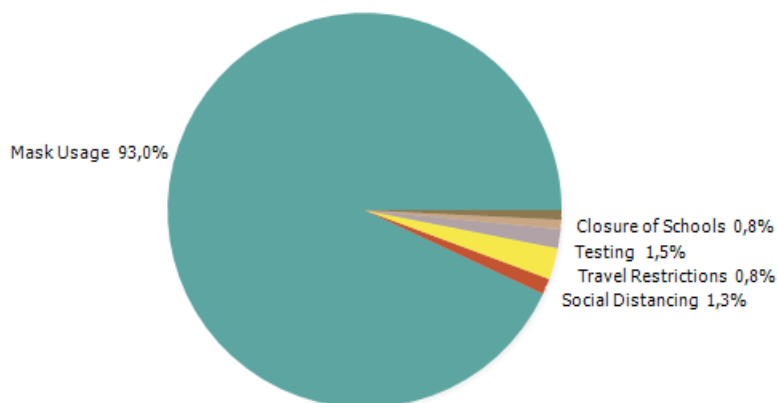
Figure 2: Word Cloud

As for the themes, below are the detailed analysis of the themes and topics.

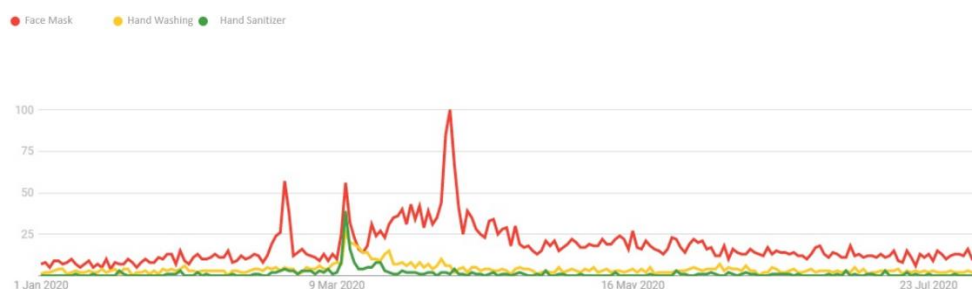
Theme 1. Precautions:

Currently, the “mask, distance, hygiene trio” has been used as the health communication message. Nonetheless, in the current study, mask seems as the predominant theme. Among many Covid-19 precautions, including the “mask, distance, hygiene trio”, masking is the one around which the most conversation is shaped (by 93%). In most of the cases, people are against the mask claiming that mask usage decreases the oxygen intake, it is hard to use masks, there is no evidence about the protection it supplies, etc.

In the study, there is almost no conversation about hygiene, washing hands for at least 20 seconds, and not touching face; which is very interesting. The reason behind that result could be Turkish people think they are very hygienic and it is not a specific topic to discuss.

Figure 1: Frequency of Theme 1- Precautions

As for the high percentage of conversation about mask, the reason behind it may lie under “availability heuristic”. Since the beginning of the pandemic, Turkish people have many issues with masks. In the early times of the pandemic, mask supply chain was not efficient enough, and many people had difficulty finding mask. So, it would not be wrong to say that the mask subject has long been in people’s heads.

Figure 2: Turkey Google Trends Search Result about Covid-19

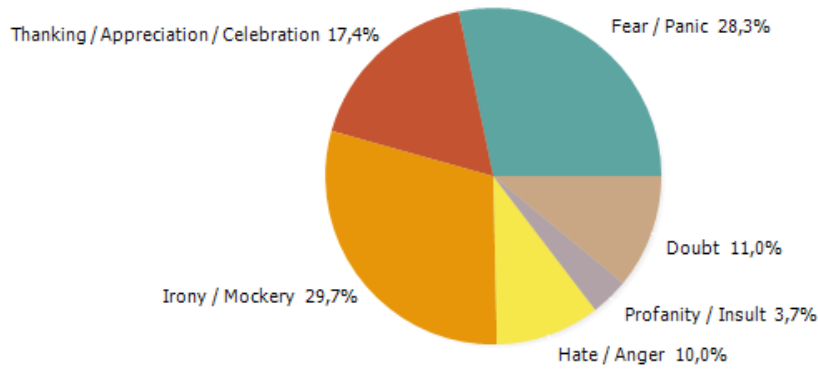
Another reason why “mask” is a popular topic is that people can see, and feel the masks. It is solid and tangible. It is not like an invisible thing or concept. People see a lot of people wearing masks every day. They see mask tutorials on TV, web or on YouTube. They are obliged to use masks. But no one forbids them to hug or to wash their hands. So this precaution is at hand, and easily available to complain.

Secondly, and more expectedly, using mask is really discomforting. This is the crystal clear reason behind the conversations. And this explanation is the “Occam's Razor”.

Theme 2. Emotions

When looked at the emotions it is seen that frequencies are almost fairly distributed. The dominant emotion is Irony/mockery (30%) followed by fear/panic (28%).

Figure 3: Frequency of Theme 2 – Emotions

In the specific Facebook site, Corona Truth, the conversations are mostly about the claim that Covid-19 is not a thing to exaggerate. The posts shared, the comments made are mostly defends this claim. There are many conversations claiming that people are deceived, and smart ones are awake and alert. For this reason, there are a lot of conversations with mockery/irony sentiment.

As for fear and panic, most content claim that people are purposefully driven to fear by government, WHO, and media.

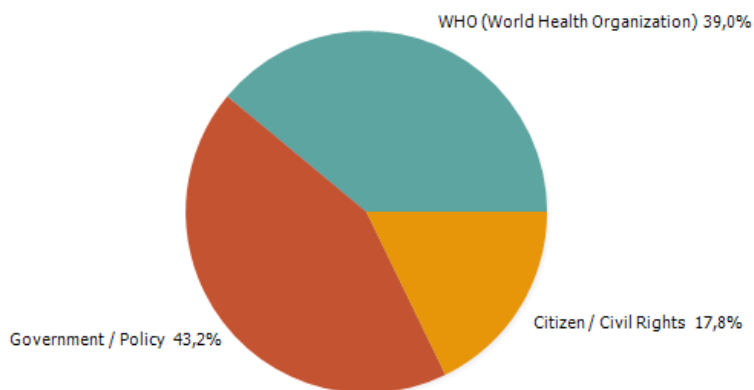
Most of the thanking context (17%) comes from people who think the contexts and ideas confirm their beliefs. So it is possible to say that, thanking is closely related to “confirmation bias”. Doubt (11%) is also mostly coming from confirmation (like in the sentence “however, the numbers are also doubtful”).

As for the rest, hate, anger, and insult, the audience of the community do not seem quick-tempered but moderate people. The insults or hate feelings are mostly mild ones (like “dogs, donkeys, slaves”. There are no F words, no racist words etc., with an only exception which is a homophobic insult “Mentally ill, homo. Playing god”).

Theme 3. Government / Governance

Under the government theme, it is seen that government (43%) is criticized mostly for taking exaggerated precautions for Covid-19. As for WHO (39%), it is mostly blamed for the so-called Pandemic. It is also seen from the conversations and contexts that most precautions seem as a violation of human rights.

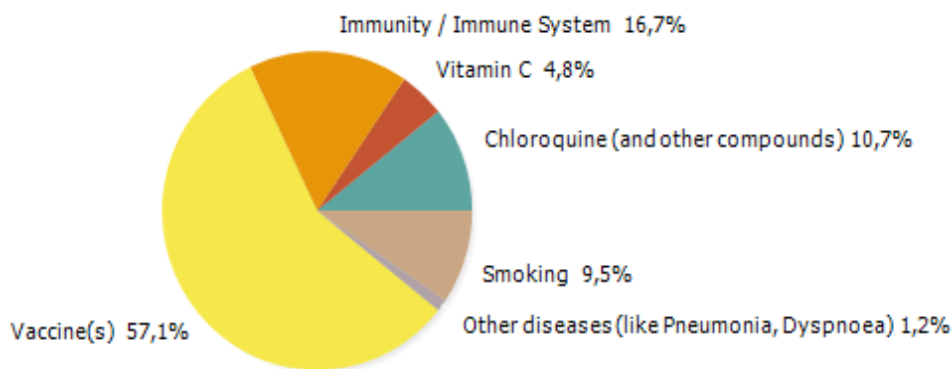
Figure 6: Frequency of Theme 2 – Governance

Theme 4. Medicine / Science

Under medicine and science theme, the most conversations area about vaccines (57%), followed by immunity (17%), Chloroquine (11%), and smoking (10 %).

Figure 7: Frequency of Theme 2 – Medicine / Science

Vaccines, being the hot topic under this theme, are very frequently used word in everyday language. Currently, the whole world relies on the vaccine to be developed. So this result is an expected result. As for immunity, most arguments on the Corona Truth Facebook site about immunity claim that our immune system is strong enough to fight such a virus as it fights with seasonal flu and other infections. In spite of the fact that some low voices (comments) state it is just wishful thinking, they are really minority indeed.

It is seen that smoking is somehow important topic for the audience as Covid-19 is a respiratory virus infection, and people are aware of that (regardless of how serious one should take Covid-19 is) smoking is harmful, no doubt.

Under this theme, the most interesting topic is Chloroquine (and Vitamin-C in some cases). It is seen that the word Chloroquine is not mentioned by individuals. We see the word in the text shared as posts, not as comments. There may be two reasons for that, the first the audience may not know this compound since it is a chemical and sounds highly scientific, it is not like “aspirin”. The second is the word is so complicated to say and to spell correctly. Even one knows it is a compound used for Covid-19 treatment, in order to make a comment about it one should have even a little scientific knowledge and confidence.

Theme 5. Conspiracy Theories

According to Cornell University Alliance for Science website (Cornell Alliance for Science, 2020), top 10 current conspiracy theories are;

- Blaming 5G
- Bill Gates as scapegoat
- The virus escaped from a Chinese lab
- Covid-19 was created as a biological weapon
- The US military imported Covid-19 into China
- GMOs (genetically modified organisms) are somehow to blame
- Covid-19 doesn't actually exist
- The pandemic is being manipulated by the ‘deep state’
- Covid-19 is a plot by Big Pharma
- Covid-19 death rates are inflated

As for the myths, there are a lot of myths about Covid-19 from around the world. World Health Organization (WHO) has compiled many of them as follows;

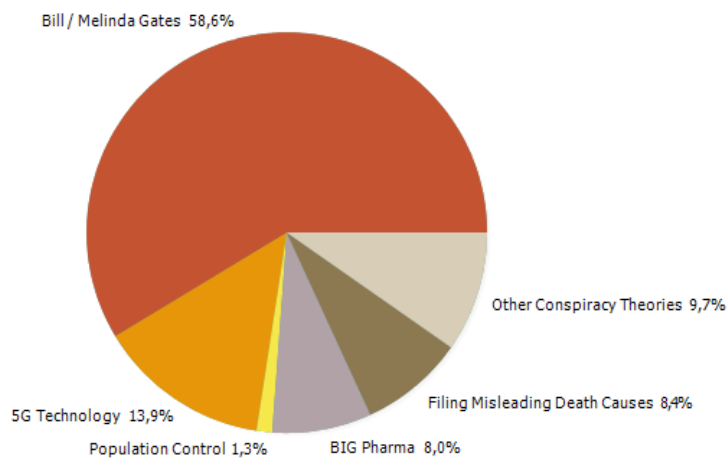
Figure 8: WHO - Coronavirus Disease (Covid-19) Advice for the Public: Mythbusters

- 5G Mobile networks
- Alcohol
- Antibiotics
- Bleach
- Cold weather, snow
- Drugs
- Garlic
- Hand dryers
- Holding your breath
- Hot and humid climates
- Hot baths
- Hot peppers
- Houseflies
- Hydroxychloroquine
- Masks, CO2 intoxication
- Masks, exercise
- Medicines
- Methanol, ethanol
- Mosquitos
- Older people, younger people
- Pneumonia vaccines
- Recovery
- Saline
- Shoes
- Sunny and hot weather
- Thermal scanners
- Ultra-violet (UV) lamps
- Viruses, bacteria, antibiotics

Source: World Health Organization, 2020

However, in this current study, the results are as follows,

Figure 9: Frequency of Theme 2 – Conspiracy Theories

Under this theme there are interesting results and insights. It can be said that Turkish people are more familiar to Microsoft programs than others, like macOS or Linux. People, in general, know Bill Gates (like they know Steve Jobs, another highly known celebrity). As far as it is known, there is no study exploring how Turkish people perceive Bill Gates, but ever since Bill Gates has been known together with Microsoft, and in case of a situation related to capitalism or conspiracy he also comes to minds. Covid-19 case is not different. When looked at the conversation on the site, Bill Gates (and Gates Foundation) is depicted as a person

who wants to decrease world population (mostly because of his TED talk), as an investor who invests in weapon industry, a person who sacrifice a huge amount of money to change people's genes and so on. In general, people do not understand why Bill Gates, as a tech giant, is interested in world population. This bears many suspicious thoughts about Bill Gates in people's minds.

Under this theme it is seen that 5G Conspiracy Theory is the second popular by 14%, followed by Other Conspiracy Theories (10%), Filing Misleading Death Causes (8%), and Big Pharma (8%). All conspiracy theories are the ones almost whole world talks. So it is not surprising to see these conspiracy theories. Under this theme, what is the most surprising is that we cannot see any theories about "Plandemic" which is a conspiracy theory video, released on May 4, 2020, promoting misinformation about the Covid-19.

Throughout the transcript, there is only one "Plandemic" word in that comment (posted in June);

"They could not get the profit they wanted from the illnesses they had planned such as Mad Cow, Swine Flu, Bird Flu, SARS, MERS in the past, they imprisoned eight billion people in their homes with a non-existent virus, Plandemic lie."

Clearly, this sentence does not mean "Plandemic" in its literal meaning; the owner of the comment probably meant "Pandemic" not "Plandemic". It could be either she/he had the word in his/her mind and he/she understood the word wrong, or she/he made a fat finger error. So, this data was not counted in the analysis as "Plandemic Conspiracy Theory".

Figure 10: Google Trends for Plandemic

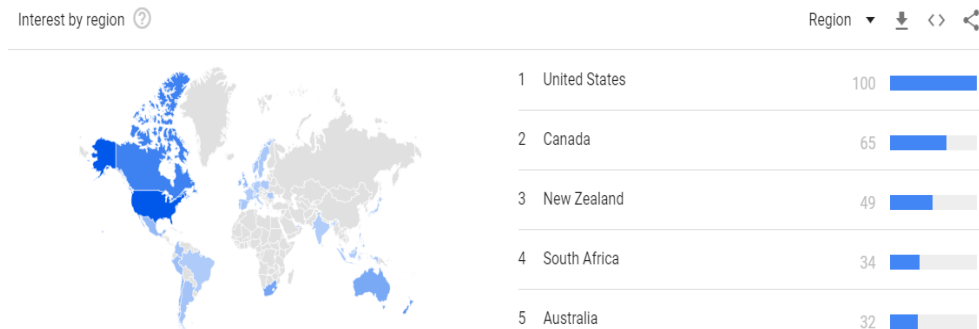
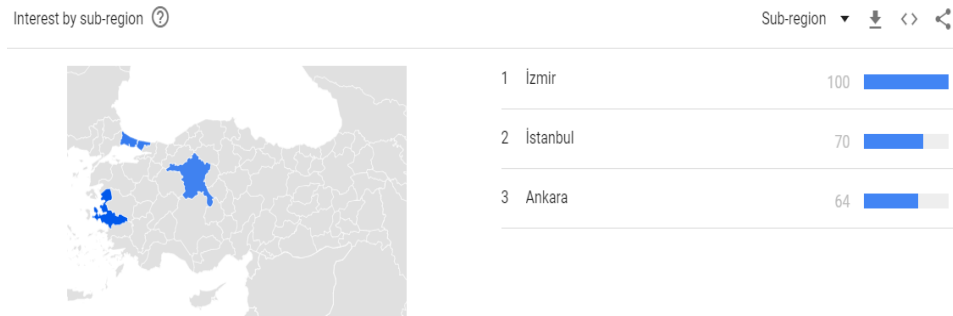

Figure 11: Google Trends for Plandemic - Turkey

During May, and the first part of June, Plandemic video had become popular in Turkey. Many people have watched and shared the video (with Turkish subtitles) via Whatsapp, Facebook, and other media. The video was so convincing, and during that times many people believed the claims asserted. However, it would be wrong to say that many Turkish people do not know what “Plandemic” is. The people in U.S., Canada, and New Zealand may be familiar with this conspiracy theory (Figure 6). However, it is seen that Plandemic word was searched only in the three biggest cities in Turkey (Figure 7). So it is no surprise that Plandemic word does not mean a thing for Turkish people.

QAnon is also a conspiracy theory which is sometimes linked to Covid-19. The above thoughts are also valid for QAnon (see the figures below).

Figure 12: Google Trends for QAnon

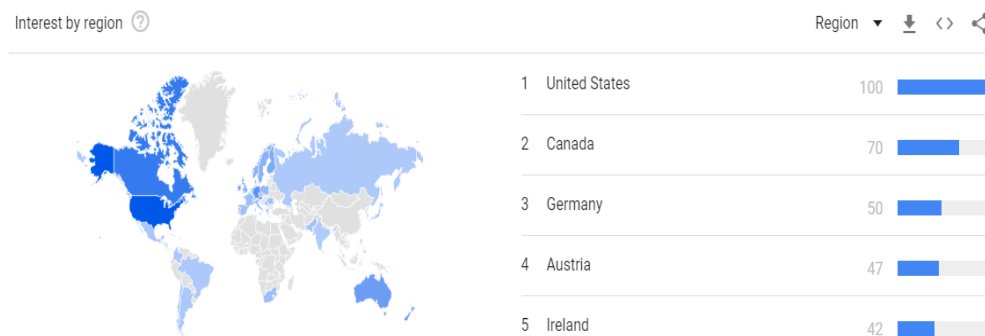
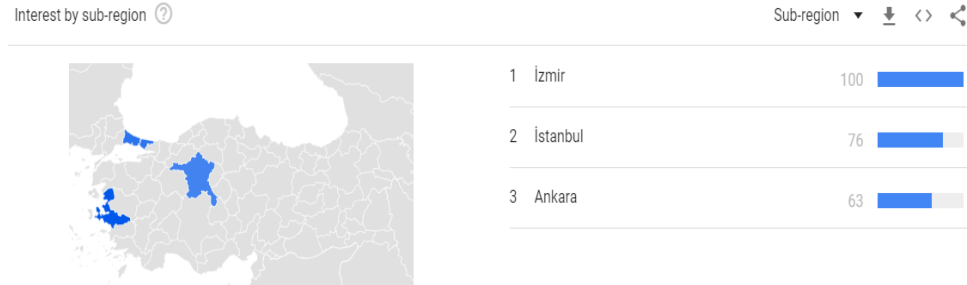

Figure 13: Google Trends for QAnon - Turkey

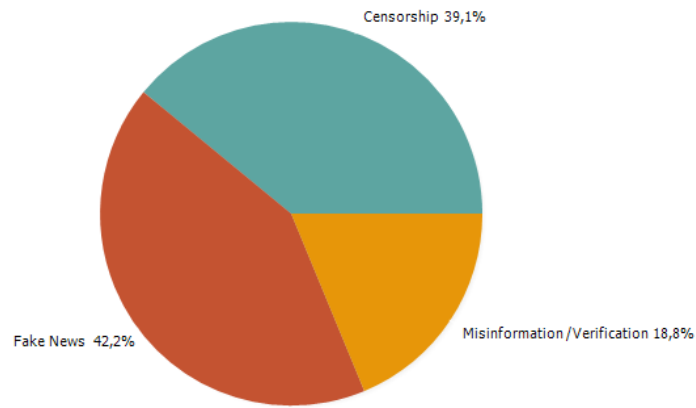
The most interesting finding under this theme is, the Corona Truth community do not mention anything claiming Covid-19 is a laboratory-made virus or as a biological weapon. There may be two reasons for that. The first is of popularity bias, resulting from an increased awareness of the condition within the general population, making a condition “fashionable” and more likely to be cited (Catalogue of Bias Collaboration, 2017). In the site, most conversations are shaped around Gates, and 5G. The second is the community does not believe such a conspiracy theory at all, which is less likely than the first reason.

Lastly, it is important to mention that according to a study investigating global network for discussing low credibility information about Covid-19, less credible information tends to stay within the country (Huang & Carley, 2020). In the same study it is also investigated where in the world are those who discuss low credibility information, however, it is hard to reach a solid conclusion because of the language differences among the countries.

Theme 6. Media

Under theme media, there are 3 sub-themes: Fake News (42%), Censorship (39%), and Misinformation / Verification (19%). Under fake news sub-theme, the statements are mostly about media releasing fake news about Covid-19. As for censorship, the statements are about Covid-19 truths are being censored. Lastly, for misinformation / verification, the statements are about Facebook erased the posts and comments which includes misinformation.

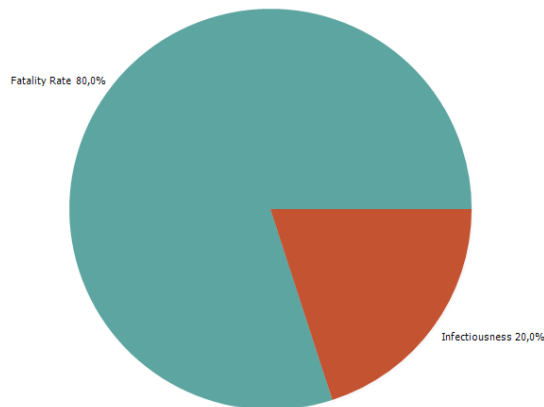
Figure 14: Frequency of Theme 2 – Media

Theme 7. Risk

Under theme Risk, fatality rate (80%), and infectiousness (20%) are seen. The content is mostly made up of fatality rate. The statements under this theme are mainly around the claims that Covid-19 is neither more fatal nor more infectious than seasonal influenza.

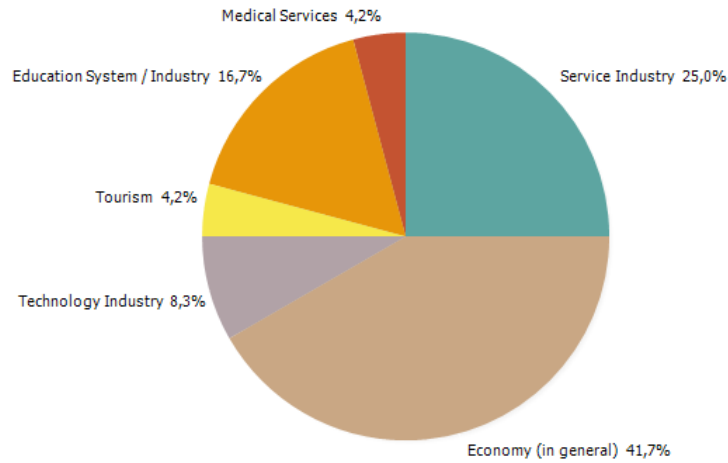
Figure 15: Frequency of Theme 2 - Risk

Theme 8. Business / Money

Under Theme Business / Money, “Economy in general” sub-theme is expressed heavily (42%) followed by Service (25%), and Education (17%). As known, during the pandemic, the importance of medical services has much increased. However, in the research, the sub-theme “Medical Services” it is seen that medical services are not on the agenda at all. It is because owners of the posts and comments clearly do not believe the “so-called” pandemic created a huge amount of work for medical staff.

Figure 16: Frequency of Theme 2 – Business / Money

Theme 9. Ideology, and Religion

Under the Theme Ideology, and Religion, two major sub-themes are seen; Capitalism (73%), and Religion (27%). Most conversation, under this theme, is about that the pandemic is a capitalism tool that aims to knock sense into the people. As for religion, most content is about that God is the only power, fate cannot be escaped, and people should pray for these days to pass.

Figure 17: Frequency of Theme 2 – Ideology and Religion

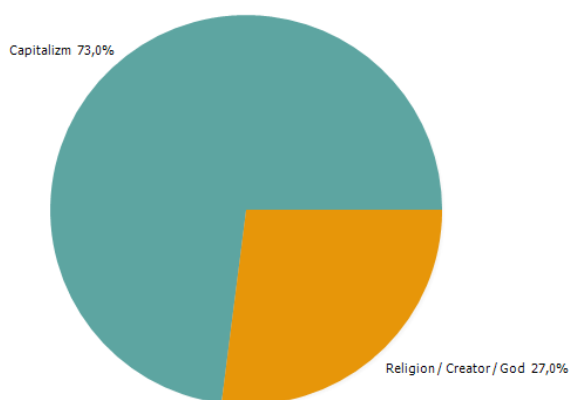

Table 2: Summary of the Study

	Count	% Codes	Cases	% Cases
 Precautions				
• Mask Usage	361	30,7%	1	100,0%
• Social Distancing	5	0,4%	1	100,0%
• Hygiene				
• Quarantine / Lockdown / Isolation	10	0,9%	1	100,0%
• Testing	6	0,5%	1	100,0%
• Travel Restrictions	3	0,3%	1	100,0%
• Closure of Schools	3	0,3%	1	100,0%
 Emotions				
• Fear / Panic	62	5,3%	1	100,0%
• Thanking / Appreciation / Celebration	38	3,2%	1	100,0%
• Irony / Mockery	65	5,5%	1	100,0%
• Hate / Anger	22	1,9%	1	100,0%
• Profanity / Insult	8	0,7%	1	100,0%
• Doubt	24	2,0%	1	100,0%
 Government / Governance				
• WHO (World Health Organization)	46	3,9%	1	100,0%
• Government / Policy	51	4,3%	1	100,0%
• Citizen / Civil Rights	21	1,8%	1	100,0%
 Medicine / Science				
• Chloroquine (and other compounds)	9	0,8%	1	100,0%
• Vitamin C	4	0,3%	1	100,0%
• Immunity / Immune System	14	1,2%	1	100,0%
• Vaccine(s)	48	4,1%	1	100,0%
• Other diseases (like Pneumonia, Dyspnoea)	1	0,1%	1	100,0%
• Smoking	8	0,7%	1	100,0%
 Conspiracy Theories				
• Plandemic				
• Bill / Melinda Gates	139	11,8%	1	100,0%
• 5G Technology	33	2,8%	1	100,0%
• Population Control	3	0,3%	1	100,0%
• BIG Pharma	19	1,6%	1	100,0%
• Biological Weapons				
• Filing Misleading Death Causes	20	1,7%	1	100,0%
• Other Conspiracy Theories	23	2,0%	1	100,0%
 Media				
• Censorship	25	2,1%	1	100,0%
• Fake News	27	2,3%	1	100,0%
• Misinformation / Verification	12	1,0%	1	100,0%
 Risk				
• Fatality Rate	4	0,3%	1	100,0%
• Infectiousness	1	0,1%	1	100,0%
 Business / Money				
• Service Industry	6	0,5%	1	100,0%
• Medical Services	1	0,1%	1	100,0%
• Education System / Industry	4	0,3%	1	100,0%
• Tourism	1	0,1%	1	100,0%
• Technology Industry	2	0,2%	1	100,0%
• Economy (in general)	10	0,9%	1	100,0%
 Ideology and Religion				
• Capitalizm	27	2,3%	1	100,0%
• Racism				
• Religion / Creator / God	10	0,9%	1	100,0%

CONCLUSION

Since the beginning of the Covid-19 pandemic, increasing amount of infodemic has always been an issue. Worse, infodemic cannot be avoided and/or regulated, at all. The present study provides significant insight on the community's perceptions, emotions, and beliefs that can be regarded as Covid-19 infodemic at some points.

During the pandemic period, a great majority of people developed a feeling of fear and helplessness against the unknown. People tend to understand and try to explain this threat which they never expected. Most people believe that big events have big causes: There can be no simple explanation for a major problem like a pandemic that threatens the whole world. Especially when conspiracy theories are examined, it is possible to see the following feeling in people's expressions: "I see the big game. A lot of people are too stupid to see the big game, but I'm aware of everything". From this point on, it is possible to say that there is a serious confirmation bias in the content shared on the site. The manager and the audience tend to share the news that reflects their own beliefs, thus affirming their own beliefs quite often. Ostrich effect can also be seen from time to time in the content and comments shared on the site. Because people tend to avoid bad news heavily (like the number of deaths or people hospitalized).

While examining this specific study, it should be noted this study has its own limitations. It should be kept in mind that the limitations affect the generalizability of the results. The study covers the data from May 2 to June 29. In addition to the time boundary, the study covers a small purposeful sample so it limits the findings' generalizability. Audiovisual content, and inorganic external links were excluded. In addition, qualitative research, by nature, also has limitations in complete objectivity.

As a result of the content analysis, when the most shared and spoken topics in the community are examined, the main themes that stand out are seen as: mask, Bill Gates, irony, government, WHO, and 5G. These themes' high rating is of course an expected result, but it is also a significant result that these themes appear much more dominantly than many other themes. The reason why these themes are talked about so much is of course that they are important topics for the audience, but another reason is probably the popularity bias. These topics get such high visibility on the site that sharing other topics is no longer considered necessary.

FUTURE RESEARCH

So, with reference to this research, it is possible to make additional, and maybe more comprehensive studies. According to a current report (We are Social & Hootsuite, 2020), there are 37 million Facebook users in Turkey, and Turkey is among the top 10 countries using Facebook with 37 million users, and ranks first in Europe. This was the first reason for choosing Facebook as the research media (and

the second reason was data retrieval and lurking the audience on Facebook was much easier). Considering that this study was run only on a specific Facebook site, it is evident that similar researches can be performed on the other popular social media communities. In addition, it may be interesting to see how the results differ for different countries and/or cultures according to Hofstede's cultural dimensions, regimes of the countries, religions, geographies, and economics.

It will probably be interesting to make an additional study to reveal the education level of the audience and to measure critical thinking skills of the audience (since during the study the author witnessed and noted that there are many arguments with logical mistakes, fallacies, biases as well as wrong spelling, grammar mistakes, and incorrect sentence forms).

REFERENCES

- Brewer, J. (2000). *Ethnography*. Buckingham: Open University Press.
- Catalogue of Bias Collaboration. (2017). Catalog of Biases. catalogueofbiases.org: catalogueofbiases.org/biases/popularitybias (accessed on August 09, 2020).
- Cornell Alliance for Science. (2020). COVID: Top 10 current conspiracy theories. [allianceforscience.cornell.edu: allianceforscience.cornell.edu/blog/2020/04/covid-top-10-current-conspiracy-theories/](http://allianceforscience.cornell.edu/allianceforscience.cornell.edu/blog/2020/04/covid-top-10-current-conspiracy-theories/) (accessed on August 16, 2020).
- de Gregorio, G., & Radu, R. (2019). Counter-disinformation around the world: Comparing state actions [Conference session]. *Global Internet Governance Academic Network Annual Symposium*. Berlin.
- Huang, B., & Carley, K. (2020). Disinformation and Misinformation on Twitter during the Novel Coronavirus Outbreak. arXiv:2006.04278v1 [cs.SI] <https://arxiv.org/pdf/2006.04278.pdf> (accessed on Jun 7, 2020).
- Kahn, J., & McIntosh, K. (2005). History and Recent Advances in Coronavirus Discovery. *The Pediatric Infectious Disease Journal*, 24(1), 223-227. doi:10.1097/01.inf.0000188166.17324.60
- Kozinets, R. (2010). *Netnography: Doing Ethnographic Research Online*. London: Sage Publications Ltd.
- Ortiz-Ospina, E. (2019). The rise of social media. Our World in Data: <https://ourworldindata.org/rise-of-social-media> (accessed on August 15, 2020).
- Pennycook, G., McPhetres, J., Zhang, Y., Lu, J., & Rand, D. (2020, June 30). Fighting COVID-19 Misinformation on Social Media: Experimental Evidence for a Scalable Accuracy-Nudge Intervention. *Psychological Science*, 31(7). doi:doi.org/10.1177/0956797620939054

Radu, R. (2020, July 30). Fighting the 'Infodemic': Legal Responses to COVID-19 Disinformation. *Social Media + Society*, 6(3). doi:<https://doi.org/10.1177/2056305120948190>

Vosoughi, S., Roy, D., & Aral, S. (2018). The spread of true and false news online. *Science*, 359(6380), 1146-1151. doi:10.1126/science.aap9559

We are Social & Hootsuite. (2020). Digital 2020: Global Digital Overview. Hootsuite. wearesocial.com/blog/2020/01/digital-2020-3-8-billion-people-use-social-media (accessed on August 18, 2020).

World Health Organization. (2020). 1st WHO Infodemiology Conference. Newsroom: who.int/news-room/events/detail/2020/06/30/default-calendar/1st-who-infodemiology-conference (accessed on August 15, 2020).

World Health Organization. (2020). Coronavirus disease (COVID-19) advice for the public: Mythbusters. who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/advice-for-public/myth-busters (accessed on August 16, 2020).

World Health Organization. (2020). Munich Security Conference. who.int/dg/speeches/detail/munich-security-conference (accessed on August 15, 2020).

APPENDIX

Annex 1: Moderator's Permission

Corona Gerçeği

Alıcı: ben

16:20

elbette, bilgilerin daha geniş kitlelere ulaşip insanlığa hizmet etmesi yolunda sitemizdeki her türlü bilgi ve belgeyi kullanabilirsiniz. zamanınız ölçüsünde de yardımcı olmaya çalışırız tabii ki.

10 Ağu 2020 Pzt. saat 19:35 tarihinde Sebem Ozdemir <sebnemozdemir@gmail.com> şunu yazdı:

Sayın yönetici,

Sayfanızı neredeyse açıldığı günden beri takip etmekteyim. İzininiz olursa paylaşımlarınızı halihazırda yapmaktadığım araştırmada kullanmak ve ihtiyacım olduğu durumlarda da bilginize başvurmak isterim.

İçiniz ve zaman ayrdığınız için şimdiden teşekkür ederim.

Saygılarımla / Regards

Sebem Ozdemir

Yayın Geliş Tarihi: 11.10.2020
Yayına Kabul Tarihi: 26.02.2021
Online Yayın Tarihi: 31.03.2021
<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.809011>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 23, Sayı: 1, Yıl: 2021, Sayfa: 169-186
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ ULUSLARARASI GÖÇ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: PANEL VERİ ANALİZİ

*Can KARABIYIK**
*Ela ÇOLPAN NART***

Öz

İş gücü ve sermaye gibi üretim faktörü hareketlerinin incelendiği geniş bir literatür bulunmaktadır. Bir bölümünü uluslararası iş gücü hareketlerinin oluşturduğu göç kavramının arkasında sosyal, kültürel, siyasal sebepler olduğu gibi ekonomik nedenler de bulunmaktadır. Ekonomik göç kavramı, ülkeler arasındaki ekonomik koşulların farklılığından kaynaklanan göç olarak nitelendirilmektedir ve bu farklılıklar göç hareketlerinin temel sebeplerinin başında gelmektedir. Bu nedenle literatürde göç ile milli gelir, gelir dağılımı, dış ticaret vb. gibi çeşitli ekonomik büyüklükler arasındaki ilişkiyi inceleyen çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı ise gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile bu ülkelere giden Türkiyeli göçmen sayısı arasındaki ilişkiyi incelemektir.

Çalışmada kullanılan veri seti Türkiye'ye doğrudan yabancı sermaye yatırımı gerçekleştiren ve Türkiye'den göç alan gelişmiş ve gelişmekte olan seçilmiş 23 ülkenin 1993-2013 aralığındaki yıllık değerlerini içermektedir. Çalışmada panel veri yöntemi kullanılmıştır. Literatürde göç akımları ve doğrudan yabancı yatırım arasındaki ilişki çekim denklemi kullanılarak analiz edilmektedir. Bu sebeple modellerde yer alan değişkenler, genişletilmiş çekim modeline göre belirlenmiştir. Veri setinde ikili doğrudan yabancı sermaye yatırımı ve göçmen sayısı değerleri yer almaktadır. Çalışma sonucunda elde edilen bulgular Türkiye ekonomisinde bağlantı etkisi teorisinin geçerli olduğunu göstermektedir. Bir başka deyişle Türkiye'de doğrudan yabancı sermaye yatırımları, yatırımın kaynağı olan ülkelere göçü arttırmaktadır. Bununla birlikte Türkiye milli geliri ile dışa göç arasında ters yönlü ilişki olduğu, doğrudan yabancı sermaye yatırımının kaynağı olan ülkelerin gelirleri ve okullaşma oranları ile bu ülkelere olan göç arasında doğru yönlü ilişki olduğu

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Karabiyik, C. Nart Çolpan, E. (2021). Türkiye'de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının uluslararası göç üzerindeki etkisi: Panel veri analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (1), 169-186.

*Dr. Arş Gör., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü ORCID: 0000-0002-7255-7946, c_karabiyik@hotmail.com.

** Dr. Öğr. Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Adalet MYO, ORCID: 0000-0003-4145-911X, ela.nart@deu.edu.tr.

saptanmıştır. Buna ilave olarak sermaye kaynağı ülkelerin nüfuslarının, hayat pahalılığının ve Türkiye ile arasındaki mesafelerinin bu ülkelere olan göçü azalttığına dair bulgular da elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, Göç, Uluslararası Faktör Hareketliliği, Genişletilmiş Çekim Modeli, Panel Veri Analizi.*

THE IMPACT OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT ON INTERNATIONAL MIGRATION IN TURKEY: A PANEL DATA ANALYSIS

Abstract

There is an extensive literature that examines the movements of factors of production such as labor and capital. Behind the concept of migration, partly formed by international labor movements, there are social, cultural, and political reasons as well as economic reasons. The economic migration is defined as migration resulting from the difference in economic conditions between countries, and these differences are one of the main reasons for migration. For this reason, there are many studies in the literature that examine the relationship between migration and various economic variables such as national income, income distribution, foreign trade, etc.

The main purpose of this study is to examine the effect of inward foreign direct investment on outward immigration in Turkey. This study includes the panel data of selected 23 developed and developing countries over the period 1993-2013. In the literature, the relationship between migration flows and foreign direct investment is analyzed generally using the gravity model. For this reason, the variables in the models are determined by the augmented gravity model. The data set includes bilateral foreign direct investment and immigrants' stock. Empirical findings indicate that the linkage effect is valid for Turkish economy. More precisely, Turkey's inward foreign direct investment increases out-migration to investment source countries. In addition, it has been determined that there is an inverse relationship between Turkey's national income and out-migration and also there is a direct relationship between incomes and schooling rates of countries that are sources of foreign direct investment and migration to these countries. Finally, there is also evidence that the population, the cost of living and the distance from Turkey of investment source countries reduces migration to these countries.

Keywords: *Foreign Direct Investment, Migration, International Factor Mobility, Augmented Gravity Model, Panel Data Analysis.*

GİRİŞ

Küreselleşme sürecinin son yıllarda yoğun olarak yaşanması birçok ülkenin ekonomik faaliyetleri (ihracat ve ithalat dahil) üzerinde büyük bir etki meydana getirmiştir. Ulaşım ve iletişim maliyetlerindeki düşüş, insanların daha kolay ve daha ucuza yer değiştirmesine olanak tanımıştır. Politika engellerinin yumuşatılması, sınır ötesi yatırımları daha da kolaylaştırmış ve malların, sermayenin, emeğin ve bilginin

uluslararası sınırlar boyunca serbestçe hareket etmesini sağlamıştır. Sonuç olarak, günümüzde açık ekonomiler hızla bütünleşmekte ve birbirlerine daha çok bağımlı hale gelmektedir.

Son yıllarda önemli ölçüde artan ve insanların yapısal bir sınır ötesi akışı olarak tanımlanabilecek uluslararası göç kavramı, insanların kendi ülke sınırlarını aşıp, ev sahibi ülkede minimum bir süre kalmasını ifade etmektedir. Geçtiğimiz yıllarda, uluslararası iş gücü hareketliliğinde çarpıcı bir artış kaydedilmiştir. Birleşmiş Milletler verilerine göre, toplam dünya göçmen stoku 2000'de 174 milyon, 2010'da 221 milyon iken 2019'da yaklaşık 272 milyona ulaşmıştır. 2000 yılında dünya nüfusunun %2,8'i uluslararası göçmenlerden oluşurken, 2019'da bu oran yaklaşık %3,5 olarak gerçekleşmiştir. Uluslararası göçmen sayısının yarısından fazlası ya Avrupa'da (82 milyon) ya da Kuzey Amerika'da (59 milyon) yaşamaktadır. Başka şekilde ifade etmek gerekirse, her dört göçmenden biri Kuzey Amerika'da ve her üç göçmenden biri ise Avrupa'da yaşamaktadır. 2019 yılına ait istatistiklere göre uluslararası göçmen sayısının üçte ikisi sadece 20 ülkede (genellikle gelişmiş ülkeler) yaşamaktadır. En fazla sayıda uluslararası göçmenin (51 milyon) yaşadığı ülke ise Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'dir. ABD'de yaşayan göçmen sayısı dünyadaki toplam göçmen sayısının yaklaşık %19'una eşittir. (United Nations, 2019). Ampirik veriler, OECD ülkelerinin uluslararası göç hareketlerinin çok büyük kısmı için nihai varış noktası olduğunu göstermektedir. Göç hareketi yalnızca OECD ülkeleri dışından değil, aynı zamanda çok büyük bir kısmı da OECD ülkeleri arasında gerçekleşmektedir (Gheasi vd., 2013, s. 4).

Son yıllarda uluslararası emek hareketliliğinin artması hem politika yapıcılar hem de akademik araştırmacılar tarafından büyük ilgi görmesine rağmen yine de araştırmaların büyük bir kısmı uluslararası ticaret ve göç arasındaki ilişkiyi analiz etme üzerine yoğunlaşmıştır. Uluslararası ticaretin önemi ve geleneksel ticaret teorisinin nihai malların ticaretini uluslararası sınırları geçen faktörlerin ikamesi olarak görmesi göz önüne alındığında, ticaret-göç ilişkisine daha fazla önem arz edilmesi anlaşılabilir bir durumdur. Bununla birlikte, son yıllarda ticaretle karşılaştırıldığında, uluslararası sermaye akışları daha da hızlı büyümüştür. Örneğin, dünya doğrudan yabancı sermaye yatırım (DYY) miktarı 1980'de 55 milyar dolar iken 2018'de 1,3 trilyon dolara yükselmiştir (UNCTAD, 2019).

Göç, tek başına bir faaliyet değildir. Göçmenler yanlarında kendi ulusal kültürlerini, geleneklerini ve dillerini getirdiklerinden uluslararası ticareti canlandırabilir ve iki ülke arasındaki yatırım engellerini kaldırabilir. Ayrıca, uluslararası yatırımcılar için çok önemli olan derin piyasa bilgileri, yatırımcıya yine göçmenler tarafından sağlanır. Bu faktörler işlem maliyetlerini düşürür ve ev sahibi ülke ile menşe ülke arasındaki DYY ve ticaret akımlarını kolaylaştırır ve geliştirir. Bu nedenle, belirli bir ülkeden gelen göçmen stokundaki bir artışın, DYY'de bir artışa eşlik edebileceği beklenen bir sonuçtur.

Küreselleşmeyle daha da önemi artan ve küreselleşmenin iki farklı yönü olan uluslararası göç ve DYY, birbirlerini önemli derecede etkilemektedir. 2018 yılında 1,3 trilyon dolara ulaşan DYY'nin yarısından fazlası (yaklaşık 706 milyar dolar) gelişmekte olan ülkelere giderken 557 milyar doları ise gelişmiş ülkelere yönelmiştir. 2018 yılı istatistiklerine göre en çok DYY alan iki bölge, 16 ülkeden oluşan Gelişen Asya¹ ve Afrika'dır. Hâlihazırda DYY akışlarına en fazla ev sahipliği yapan bölge olan gelişmekte olan Asya, 2018'de %4 artışla 512 milyar dolar değerinde DYY almıştır. En fazla DYY'ye ev sahipliği yapan ülke konumundaki Çin, %4'lük bir artışla 139 milyar dolar uluslararası sermaye çekmeyi başarmıştır. Güneydoğu Asya'ya gelen DYY'ler 2018 yılında %3 artarak yeni bir rekor seviyeye (149 milyar dolar) ulaşmıştır (UNCTAD, 2019).

Uluslararası göç kavramı, küreselleşmiş bir dünyada ekonomik fayda ve maliyetler bağlamında değerlendirildiğinde daha büyük ilgi görmektedir. Birçok çalışma, uluslararası göçün ticaretin serbestleştirilmesinden elde edilen kazanımlardan daha büyük ekonomik faydalar sağladığını öne sürmektedir. Bununla birlikte, göçün nedenleri ve sonuçları, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında önemli ölçüde farklılık göstermektedir. Örneğin, gelişmiş ekonomilerde bir yandan mülteci kabullerine karşı korumacılık eğilimleri artarken, diğer yandan bu ekonomilerde devam eden nüfus yaşlanma sorunu ile ortaya çıkan iş gücü açığının göç ile azaltılması beklenmektedir. Bununla birlikte gelişmekte olan ülkeler genellikle yüksek nitelikli veya iyi eğitilmiş bireylerin gelişmiş ülkelere göçüyle (beyin göçü) karşı karşıyadır. Aynı zamanda, uluslararası düzeyde ticaret ve finansal bütünleşme, özellikle çok uluslu işletmeler tarafından gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere giden DYY'yi teşvik etmiş, bu da gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere farklı uluslararası iş gücü hareketliliği modellerinin ve bunların farklı ekonomik etkilerinin oluşmasına neden olmuştur (Phyo vd., 2019, p.941).

Çalışmanın temel amacı gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere Türkiye'ye gelen DYY ile bu ülkelere giden Türkiyeli göçmen sayısı arasındaki ilişkiyi analiz etmektir. Çalışmada kullanılan veri seti 1993-2013 dönemini kapsamakta ve Türkiye'ye DYY gerçekleştiren ve Türkiye'den göç alan seçilmiş, gelişmiş ve gelişmekte olan 23 ülkenin yıllık değerlerini içermektedir. Analiz için panel veri yöntemi kullanılmış ve modellerde yer alan değişkenler genişletilmiş çekim modeline göre belirlenmiştir.

Çalışmamız beş bölümden oluşmaktadır. Girişi izleyen ikinci bölümde uluslararası göç-DYY ilişkisi teorik olarak incelenmiş ve ilgili literatür paylaşılmıştır. Üçüncü bölümde çalışmamızda kullanılan veri seti, yöntem ve

¹ Bangladeş, Kamboçya, Çin, Hong Kong, Hindistan, Endonezya, Malezya, Nepal, Pakistan, Filipinler, Singapur, Güney Kore, Sri Lanka, Tayvan, Tayland ve Vietnam.

ekonometrik model tanıtılmış, ampirik bulgulara da dördüncü bölümde yer verilmiştir. Çalışmanın sonuç bölümünde ise ampirik bulguların yorumuyla birlikte genel değerlendirme yapılmıştır.

TEORİ VE İLGİLİ LİTERATÜR

Ampirik literatürde göç ve dış ticaret ilişkisini analiz eden oldukça fazla sayıda çalışma olmasına karşın, göç ve uluslararası yatırım arasındaki ilişkiyi araştıran daha az çalışma bulunmaktadır. Oysa göçün, DYY gibi uzun vadeli bir yatırım üzerinde, ticarete olduğundan daha güçlü bir etkisi vardır. Göç ve DYY ile ilgili mevcut ampirik çalışmalar genelde iki soruya odaklanmıştır. İlki iki değişken arasında eşzamanlı ilişki var mıdır sorusuna cevap ararken, ikincisinde göç ve DYY arasındaki nedenselliğin yönü araştırılmaktadır. Uluslararası göç ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasındaki ilişkinin yönü konusunda uluslararası iktisat literatüründe bir fikir birliğine varılamamıştır.

Önceki ampirik çalışmalar, iki faktör arasındaki olumlu etkileşimlere vurgu yapmışlardır. Örneğin göçün dışa doğru DYY'yi arttırdığı (Kugler & Rapaport, 2007; Javorcik vd., 2011; De Simone & Manchin, 2012; Gheasi vd., 2013) ya da göçün içe doğru DYY'yi arttırdığı (Buch vd., 2006; Foad, 2012) sonucuna ulaşan çalışmalar mevcuttur.

Neoklasik ticaret ve büyüme modellerinde emek ve sermayenin farklı yönlerde hareket edeceği öne sürülmektedir. Yoksul (düşük verimliliğe sahip) ülkeler düşük ücretlere ve yüksek sermaye getirisine sahipken, zengin (yüksek verimliliğe sahip) ülkeler ise azalan getiri nedeniyle yüksek ücretlere ve düşük sermaye getirisine sahip olmalıdır. Hem sermaye hem de emek hareketliyse, sermayenin zengin ülkeden yoksul ülkeye doğru, emeğin de ters yönde hareket ettiği görülecektir. Bu varsayımlar altında, göç ve DYY zıt yönlerde hareket etmeli, diğer bir anlatımla emek ve sermaye akımları ikame olmalıdır. Kendi ülkelerinin dışında iş gücü arayan firmalar göç yoluyla onları çekebilir veya iş gücünün bulunduğu ülkelere yatırım yaparak dışa doğru sermaye akışını gerçekleştirebilir. Bu nedenle, sermaye ve emek zıt yönlerde hareket etme eğilimindedir (Heckscher, 1919; Ohlin, 1933; Mundell, 1957; Flatters, 1972; Wong, 2006). Bununla birlikte, ampirik makaleler göçmenlerin nitelikli ya da niteliksiz olmalarına bağlı olarak göç ve DYY arasındaki ilişkiyi ya ikame (zıt yönlerde hareket eden) ya da tamamlayıcı (aynı yönde hareket eden) olarak tanımlamışlardır.

Şimdiye kadar yapılan çalışmalar genelde iki ana sonuç önermektedir. Birinci önerme, niteliksiz göç ile bu göçmenlerin kendi ülkelerine yapılan DYY arasında ikame ilişkisi olduğunu (El Yaman vd., 2007; Kugler & Rapoport, 2007), ikinci önerme ise nitelikli göç ve bu göçmenlerin kendi ülkelerinden gelen DYY

arasında tamamlayıcılık ilişkisi olduğunu (Docquier & Lodigiani, 2010; Foad, 2012; Gheasi vd., 2013; Hoxhaj vd., 2016)² belirtmektedir.

Az sayıda ampirik çalışma, geleneksel ticaret teorisinin teorik tahminleriyle uyumlu olarak DYY ve göçün ikame olduğu sonucuna ulaşmıştır. Aroca ve Maloney (2005), ABD'den Meksika'ya giden DYY ve ticaretin göçü ters yönde etkilediğini bulmuşlardır. Çalışmaya göre, DYY ve ticaretteki artış göçü engellemektedir.

Bazı çalışmalar da faktör akımları arasında tamamlayıcılık ilişkisi bulmuşlardır. 1985-2000 dönemi için 25 az gelişmiş ülkenin verilerini kullanarak analiz yapan Sanderson ve Kentor (2008), uzun dönemde DYY stokunun göçü olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. D'Agosto vd. (2013), 1991-2001 dönemi için OECD'den gelişmekte olan ülkelere gelen DYY akımları ve ters yönde göçü incelemişlerdir. Doğrudan yabancı yatırım girişlerinin gelişmekte olan ülkenin beşerî sermaye birikimini olumlu etkilediğini, bunun da ücretleri artırdığını ve bunun sonucunda göçün azalabileceğini göstermişlerdir.

Ters nedenselliği analiz eden bir dizi çalışma, göçmenlerin kendi ülkeleri ile göç ettikleri ülkeler arasında bilgiyi yayarak ikili ekonomik ilişkileri güçlendirdiğini göstermektedir. De Simone ve Manchin (2012), 1995-2007 dönemi verileri ile Avrupa ülkeleri için yaptıkları çalışmalarında doğrudan batı ülkelerine doğru gerçekleşen göçün DYY'yi ters yönde ve olumlu etkilediği sonucuna varmışlardır. Buch vd. (2006), 1991-2002 dönemi için Almanya eyalet düzeyi verileri ile yığılma etkilerini analiz etmişlerdir. İçeride gerçekleşen DYY ve göçmen stoklarının benzer belirleyicilere sahip olduğunu ve menşe ülkede yabancı nüfus miktarı arttıkça içeride doğru DYY stokunun da daha yüksek olacağı sonucunu bulmuşlardır.

Emeğin niteliğini dikkate alan çalışmaların çoğu, göçün DYY'yi nasıl etkilediğini analiz etmektedir. Avrupa ülkeleri için 1990-2000 dönemini inceleyen El Yaman vd. (2007), niteliksiz göçmenlerin, kendi ülkelerine yönelen DYY'yi olumsuz etkilediğini, buna karşın nitelikli göçmenlerin ise kendi ülkelerine gelecek DYY'leri olumlu yönde etkilediği sonucunu bulmuşlardır. Kugler ve Rapoport (2007), çalışmalarında benzer sonuçlara ulaşmıştır. ABD ekonomisi için aynı dönem verileri ile yaptıkları analizde düşük nitelikli göç ile dışarıya doğru DYY arasında eşzamanlı ikame ilişkisi, yüksek nitelikli göç ile dışarıya doğru DYY arasında ise dinamik tamamlayıcılık ilişkisi saptanmıştır. Javorcik vd. (2011), nitelikli göç ile dışarıya doğru DYY arasındaki tamamlayıcılık ilişkisi üzerinde daha fazla araştırma yapmışlardır. Göçmenlerin yerli firmalara kendi ülkeleri hakkında daha iyi bilgi sağladıkları, çalışmalarından çıkan önemli bir sonuçtur. Araçsal değişkenler

² Bazı çalışmalar, nitelikli göç ile bu göçmenlerin menşe ülkelerine yapılan DYY arasında tamamlayıcılık ilişkisinin bulunduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu sonuç temelde ağ etkilerinden (network effects) kaynaklanmaktadır (El Yaman vd., 2007; Kugler & Rapoport, 2007; Javorcik vd., 2011).

yaklaşımını kullanarak, ABD'deki göçmen varlığı ile göçmenlerin menşe ülkelerindeki ABD'den gelen DYY'si arasındaki bağlantıyı araştırmışlardır. ABD'deki göçmenlerin varlığının, kendi ülkelerindeki ABD'den gelen DYY hacmini artırdığı sonucuna varmışlardır. Foad (2012), 1991-2004 dönemi için 50 ABD eyaletine göç eden 10 ülkenin verileriyle DYY-göç ilişkisini analiz etmiştir. ABD'deki göçmen topluluklarının kendi menşe ülkelerinden DYY çektiğini ve bu etkinin yüksek eğitim seviyesine sahip kişiler için daha güçlü olduğu sonucuna varmıştır. 1990-2000 dönemi için 114 ülkenin verileri ile yaptıkları analizde Docquier ve Lodigiani (2010) de içe doğru gerçekleşen DYY'nin nitelikli göç ile pozitif ilişkili olduğunu bulmuştur. Son olarak, göçün hem içe hem de dışa doğru gerçekleşen DYY üzerindeki etkisini inceleyen Gheasi vd. (2013), nitelikli göçmenler için daha güçlü bir tamamlayıcılık ilişkisinin varlığını kanıtlamışlardır.

Literatürde DYY'nin nitelikli ve niteliksiz göçü ne ölçüde etkilediğini araştıran makale sayısı ise oldukça azdır. Hoxhaj vd. (2016), Sahra Altı Afrika ülkelerinde faaliyet gösteren yabancı firmaların yabancı nitelikli iş gücü istihdamının belirleyicilerini analiz etmişlerdir. 2008 yılı için firma düzeyinde veriler kullanarak yaptıkları analizde yabancı sermaye girişi ile yabancı nitelikli iş gücü istihdamı arasında bir tamamlayıcılık ilişkisi bulmuşlardır. Wang vd. (2013), 1990-2000 dönemini analiz ettiği çalışmada, OECD ülkelerinden az gelişmiş ülkelere gelen DYY'nin yüksek ve orta öğretim görmüş bireylerin göç miktarını azaltma eğiliminde olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu sonuç literatürdeki birçok çalışma sonuçlarıyla çelişmektedir.

Çalışmalar genel olarak incelendiğinde, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki niteliksiz göç ve DYY ilişkisi ikame olarak bulunmuştur. Yani bir faktör akımındaki artış, diğer faktör akımının hacmini azaltır ve faktörler zıt yönlerde hareket eder. DYY ve nitelikli göç ise tamamlayıcı gibi görünmektedir. Diğer bir deyişle, bir faktör akımındaki artış, diğer faktör akımının hacmini artırır. Bazı makalelerde, DYY ve nitelikli iş gücü zıt yönlerde hareket ettiğinde tamamlayıcılık ilişkisi bulunurken, bazı makalelerde ise faktörler aynı yönde hareket ettiğinde bu sonucu bulmaktadır (Jayet & Marchal, 2016, p.5).

Wang vd. (2013) gelişmekte olan ülkelerde içe doğru DYY'nin göç üzerinde iki zıt alt etkisi olabileceğini önermektedir. Bu etkiler *yurt (home)* ve *bağlantı (linkage)* etkileri olarak adlandırılmaktadır. Yurt etkisi içe doğru DYY ile göç arasındaki negatif ilişkiyi ifade etmektedir. İçe doğru DYY emek talebini ve ücretleri artırarak, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki ücret farklılıklarını düşürür. Bu nedenle, gelişmekte olan ülkelerdeki muhtemel göçmenlerin kendi ülkelerinde kalma olasılıkları artacaktır. Bağlantı etkisi ise, DYY'nin ülkeler ve göçmen ağları arasındaki bağları güçlendirdiği için içe doğru DYY'nin göçü artırabileceği argümanına dayanmaktadır. Ülkeler ve göçmen ağları arasındaki bağlar ise genellikle iş gücü hareketliliğini içeren ve potansiyel göçmenlerin varış ülkesindeki sosyoekonomik koşulları anlamalarına yardımcı olan ikili anlaşmalar yoluyla

güçlendirilir. İçe doğru DYY'nin bu olumlu etkisi beyin göçü sorunuyla da ilişkilendirilebilir. Gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkelere DYY'ye ev sahipliği yapmakta ve karşılığında gelişmiş ülkelere eğitimli veya nitelikli göçmenler göndermektedir. Dolayısıyla, göç üzerinde DYY'nin etkisi, iki karşıt alt etkinin dengelenmesine bağlıdır (Phyo vd., 2019, s. 941).

VERİ SETİ VE EKONOMETRİK MODEL

Türkiye'de DYY'nin, Türkiye'den dışa göç üzerindeki etkisinin araştırılması amacıyla kullanılan veri seti ve değişken açıklamaları, verilerin kaynaklarıyla birlikte Tablo 1'de özetlenmiştir. Veri setine ait tanımlayıcı istatistikler ise Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 1: Veri Tanımlamaları

Değişken	Değişken Tanımı	Veri Kaynağı
DIST	İki ülke arasındaki mesafe (KM)	www.mapcrow.info
EMIG	Türkiye'den dışa göç	OECD
GDPI	2015 fiyatlarıyla GSYİH (Milyon \$, Diğer Ülkeler)	OECD
GDPTR	2015 fiyatlarıyla GSYİH (Milyon \$, Türkiye)	OECD
FDI	Doğrudan yabancı sermaye yatırımı (Milyon \$)	World Bank WDI
INF	Enflasyon, GSYİH deflatörü	World Bank WDI
POP	Toplam nüfus	World Bank WDI
SCHS	Orta ve lise seviyesindeki okullara kayıtlanma	World Bank WDI
1993-2013, 23 ülke		

Bu çalışmada, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere Türkiye'ye gelen DYY ile bu ülkelere giden Türkiyeli göçmen sayısı arasındaki ilişki panel çekim modeli ile incelenmiştir. Panel çekim modelinin oluşturulabilmesi amacıyla veri setine EMIG, FDI, DIST, GDPI ve GDPTR değişkenleri eklenmiştir. Veri setinde yer alan EMIG ve FDI değişkenleri ikili (bilateral) niteliktedir. Bu ifade açılacak olursa; veri setinde, herhangi bir "i" ülkesinden Türkiye'ye gelen DYY akımlarına karşılık olarak, o ülkeye Türkiye'den gitmiş olan göç akımı değeri yer almaktadır. Böylelikle "i" ülkesinden Türkiye'ye DYY'nin, Türkiye'den "i" ülkesine göç üzerindeki etkisinin ölçülmesi amaçlanmıştır. Ayrıca ihmal edilmiş değişkenlerin ortaya çıkarabileceği muhtemel sorunlardan kaçınmak için INF, POP ve SCHS değişkenlerine veri setinde yer verilmiştir.

Tablo 2: Tanımlayıcı İstatistikler

	DIST	EMIG	FDI	GDPI	GDPTR	INF	POP	SCHS
Ortalama	3.55	2.93	1.53	5.77	6.07	0.50	7.19	1.98
Medyan	3.42	3.00	1.60	5.65	6.08	0.31	7.04	2.00

Max	4.34	4.87	10.0	7.23	6.42	11.44	8.49	2.20
Min	3.17	-1.14	-2.52	2.42	5.30	-1.67	4.50	-0.01
Std. Sapma	0.30	0.85	1.67	0.67	0.13	1.64	0.66	0.30
Gözlem	317	317	317	317	317	317	317	317

Çalışmanın en önemli kısıtlarından birisi verilere ulaşmakta yaşanan zorluklardır. GDPI, GDPTR, FDI ve INF gibi temel makroekonomik verilerin elde edilmesi görece kolaydır. EMIG değişkeni için de güncel değerler elde edilebilmektedir. Ancak ülkeler arasındaki ikili DYY hareketlerini ifade eden FDI değişkeni için güncel değerlere erişilebilmesi mümkün olmamıştır. FDI için elde edilebilen en geniş veri aralığı 1993-2013 tarihlerini kapsamaktadır. Bu nedenle bu araştırma için kullanılmış olan veri seti 1993-2013 dönemini yansıtmaktadır. Ayrıca veri seti gelişmiş ve gelişmekte olan seçilmiş 23 ülkeyi³ içermektedir.

Ekonomik bütünleşme ile ilgili ampirik araştırmalarda genel olarak tercih edilen çekim modeli, yapısı ve kendine has özellikleri nedeniyle uluslararası sermaye ve iş gücü hareketlerinin açıklanabilmesi amacıyla da kullanılmaktadır. İktisat kuramının Newton Fizikinden etkilenmesi sonucu ortaya çıkmış olan çok sayıdaki teori ya da modelden birisi olan Çekim modeli, Isaac Newton'un geliştirmiş olduğu evrensel kütle çekim kanunundan esinlenilerek sosyal bilimlere uygulanmaktadır. Bu kanuna göre evrende bulunan parçacıklar arasında bir çekim kuvveti mevcuttur. Bu çekim kuvveti ise cisimlerin kütleleriyle doğru, birbirlerine olan uzaklıklarının karesiyle ters orantılıdır. Çekim kuvvetinden esinlenerek modellenen iktisadi sistemlerde de benzer yapılar gözlemlenmektedir. Örneğin uluslararası ticaretin çekim kuvvetinden esinlenerek modellendiği çalışmalarda; iki ülke arasındaki ticaretin, ekonomilerinin büyüklüğü ile doğru, aralarındaki mesafe ile ters orantılı olduğu belirtilmektedir (Lewer & Van den Berg, 2008, s. 164). Bir başka deyişle çekim modeli, uluslararası ticaret modellerine mekânsal etkilerin ilave edilebilmesine olanak sağlamaktadır (Karagöz, 2011, s. 61).

Newton'un kütle çekim kanunu, ilk kez Tinbergen (1962) tarafından iktisadi modelleme amacıyla kullanılmıştır. Söz konusu çalışmaya göre α ve β ülkeleri arasındaki dış ticaret daha önce de açıklandığı üzere; toplam milli hasıla ile doğru, iki ülke arasındaki uzaklık ile ters orantılıdır. Bu ilişki Denklem 1 ile gösterilmektedir:

$$Trade_{\alpha,\beta} = \frac{(GDP_{\alpha})^{\sigma}(GDP_{\beta})^{\varphi}}{(Dist_{\alpha,\beta})^{\psi}} \quad (1)$$

Çekim modeli kullanılarak mekânsal etkilerin ülkelerin iktisadi yapısı, diplomatik ilişkileri, hukuki altyapısı ve milli güvenlik politikaları üzerindeki

³Avustralya, Avusturya, Belçika, Kanada, Şili, Çekya, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, Macaristan, İtalya, G. Kore, Lüksemburg, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, Polonya, İspanya, İsveç, İsviçre, Birleşik Krallık, ABD.

etkilerinin incelendiği çok sayıda araştırma mevcuttur (Genç vd., 2011, ss.208). Bu çalışmada kullanılmış olan panel çekim modeli ise, Denklem 2 ile aşağıda gösterilmektedir:

$$\ln EMIG = \alpha_0 + \alpha_1 \ln FDI_{it} + \alpha_2 \ln DIST_{it} + \alpha_3 \ln GDPTR_{it} + \alpha_4 \ln GDPI_{it} + \alpha_5 \ln INF_{it} + \alpha_6 \ln POP_{it} + \alpha_7 \ln SCHS_{it} + \varphi_{it} + \mu_{it} + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

Modeldeki *i* indisi ülkeleri (*i*=1, . . ., 23), *t* indisi ise zamanı (*t*=1993, . . ., 2013) göstermektedir. Ayrıca Denklem 2 ile gösterilmiş olan modelde “ φ ” sabit ülke etkilerini, “ μ ” sabit zaman etkilerini ve son olarak “ ε ” ($\varepsilon \sim N(0, \sigma^2)$) hata terimini ifade etmektedir.

Araştırmada kullanılmış olan değişkenlerin tamamı ekonometrik modele doğal logaritmaları alınarak ilave edilmiştir. Değişkenlerin logaritmik dönüşümlerinin kullanılmış olmasının birtakım gerekçeleri vardır. Örneğin, logaritmik dönüşüm ile uyumlanmış olan modelin istatistiksel özellikleri genellikle verilerin orijinal değerleri ile uyumlanmış olan modelden daha üstündür. Buna ilave olarak, logaritmik model kalıntılarının varyansı daha homojen olmaktadır. Verilerin yaklaşık büyüme oranlarının saptanması için logaritmik değişimin kullanılması genel kabul görmektedir ve bu dönüşüm pek çok ekonomik değişkende uygulanmaktadır (Bårdsen & Lütkepohl, 2011, s. 1108). Logaritması alınmış olan değişkenler ile yapılan modeller esneklik katsayılarının elde edilmesine olanak sağlayarak yorumlama kolaylığı sağlamaktadır (Roca vd., 2001, s. 91)

BULGULAR

Ekonometrik modeldeki seriler arasında yatay kesit bağımlılığının (YKB) var olması durumunda elde edilecek analiz bulguları, YKB'nin dikkate alınıp alınmamasına göre çeşitlilik göstermektedir. Sahte regresyonun önlenmesi amacıyla yapılan birim kök sınamalarının niteliği YKB varlığına göre belirlenmektedir. YKB'nin var olması durumunda YKB'yi göz önünde bulundurmayan birinci nesil birim kök sınamalarının uygulanması sahte birim kök sorununa yol açabilmektedir. Bu nedenle ekonometrik uygulamanın ilk adımı YKB'nin sınanması olmaktadır. Tercih edilecek olan YKB sınaması ise, modeldeki birim sayısı ve ele alınan zaman büyüklerine göre seçilmektedir. Modeldeki zaman boyutu birim boyutundan büyük olduğu durumda ($T > N$) Breusch ve Pagan (1980) CDLM1 testi; her ikisinin eşit olduğu durumda ($T = N$) Pesaran (2004) CDLM2 testi; birim boyutunun zaman boyutundan büyük olduğu ($T < N$) durumda ise Pesaran (2004) CDLM testi uygulanmaktadır. Bu bağlamda bu araştırma için uygun olan YKB testi Pesaran (2004) CDLM sınamasıdır ve bulguları Tablo 3'te gösterilmektedir. Pesaran (2004) CDLM testi bulgularına göre yatay kesit bağımlılığının olmadığını ifade eden boş

hipotez reddedilememektedir. Bu doğrultuda araştırmaya birinci nesil tahmin yöntemleriyle devam edilmesi uygundur.

Tablo 3: Yatay Kesit Bağımlılığı Sınaması

Peseran CDLM Test İstatistiği	Olasılık Değeri
1,55	0,12

İktisadi seriler; döngüsel hareketler, krizler, ani şoklar vb. nedeniyle değişken bir doğaya sahip olabilmektedirler. Bunun bir sonucu olarak ise, iktisadi zaman serilerinin ortalamaları ve ortalamadan sapmaları/varyansları da değişken olabilmektedir. Bu ise zaman serilerinin durağanlık özelliğine sahip olmamasına yol açmaktadır. Durağan olmayan serilerle yapılan ekonometrik modeller, aldatıcı test sonuçlarının elde edilmesine yol açarak hatalı yorumlamalara neden olabilmektedir (Granger & Newbold, 1974, s. 117). Sahte regresyon olarak isimlendirilen bu durumdan kaçınılması amacıyla serilerin birim kök testlerine tabi tutulması ve durağanlaştırılmış serilerin kullanılması gerekmektedir. Bu çalışmada kullanılmış olan serilerin durağanlıkları Levin, Lin ve Chu (2002), Maddala ve Wu (1999) ADF-Fisher ve Choi (2001) PP-Fisher panel birim kök testleri ile yapılmıştır. DIST değişkeni, yapısı itibariye kukla değişken niteliğinde olduğu için birim kök sınamasına dahil edilmemiştir.

Tablo 4: Panel Birim Kök Testleri

Değişkenler	Levin, Lin & Chu		ADF - Fisher		PP - Fisher	
	Düzye	1. Fark	Düzye	1. Fark	Düzye	1. Fark
EMIG	-5.0***		83.4***		91.1***	
FDI	-5.1***		66.5***		67.9***	
GDPI	-10.0***		91.2***		143.0***	
GDPTR	3.83	-13.4***	9.61	264.6***	12.8	263.0***
INF	-7.7***		174.6***		197.7***	
POP	-3.6***		115.3***		59.8**	
SCHS	-5.0***		80.1***		84.0***	

Gerçekleştirilmiş olan birim kök sınamalarına göre, her üç test için de GDPTR haricinde tüm değişkenlerin düzeyde durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır. GDPTR değişkeninin ise birinci farkı alınarak durağanlaştırılabildiği görülmüştür.

Ampirik modellemenin bir diğer önemli aşaması ise, çalışmada kullanılan veri setinin yapısına en uygun panel veri modelinin (sabit etkiler/rassal etkiler/havuzlanmış panel) seçilmesidir. Rassal etkiler modelinde yer alan tesadüfi

etkiler model bünyesinde barındırılmaktadır. Ancak bu tesadüfi etkilerin modeldeki açıklayıcı değişkenler ile ilişkili olması tahminin yanlı olmasına neden olmaktadır. Öte taraftan sabit etkiler tahmincisinin tercih edilmesi durumunda, modeldeki sabit etkilerin açıklayıcı değişkenler ile ilişkisiz olması, tahmincinin tutarlılığını etkilemese de tahminin etkin olmamasına neden olmaktadır (Erol, 2007, s. 45). Bu nedenle sabit etkiler, rassal etkiler ve havuzlanmış (pooled) panel regresyon yöntemleri arasından en uygun yöntemin seçilmesi için belirleme testleri yapılmalıdır.

Havuzlanmış panel regresyon yöntemi sadece zaman serilerini ve yatay kesit verilerini harmanlayarak tahminleme yaptığı için en basit tahmin yöntemidir. Bu modelde paneldeki zamanın ve ülkelerin boyutları ele alınmaksızın verinin farklı zaman aralıklarındaki davranışın ortak olduğu varsayımı yapılmaktadır. Sabit etkiler modelinde ise, modeldeki ülkelerin sabit katsayıları arasında farklılık olduğu varsayılmaktadır. Bir başka deyişle sabit katsayıların ülkelere veya ülkeler ile zamana göre farklılık gösterdiği varsayımının yapıldığı modeller sabit etkili olarak adlandırılmaktadır. Ancak bu modeldeki bağımsız değişken (eğitim) katsayıları ülkelere ve zamana göre değişiklik göstermemektedir. Rassal etkiler modeli ise ülkelere veya ülkeler ile zamana göre ortaya çıkan farklılık ekonometrik modele hata teriminin bir unsuru olarak eklenmektedir. Bir başka deyişle ülkelerin katsayıları arasındaki farklılık hata terimleriyle açıklanmaktadır. Doğru modelin seçimi için ikili testlerden faydalanılmaktadır. Rassal etkiler modeli ile sabit etkiler modeli arasında bir seçim yapmak için Hausman (1978) test; sabit etkiler ile havuzlanmış panel regresyon arasında seçim yapmak için Chow test; rassal etkiler modeli ile havuzlanmış panel regresyon arasında seçim yapmak için ise Lagrange çarpan testleri kullanılmaktadır.

Türkiye ile veri setinde yer alan diğer ülkeler arasındaki uzaklığı gösteren DIST değişkenini içeren panel çekim modeli için sabit etkiler tahmincisinin kullanımı mümkün değildir. Çünkü DIST değişkeni yapısı itibariyle kukla değişken niteliğindedir ve sabit etkiler modeli çok sayıda kukla değişkenin kullanılmasıyla tahminleme yapmaktadır (Demirtaş & Çakırca, 2019, s. 159). Sabit etkiler tahmincisi, her bir ülke için geçerli olan kesit katsayılarını, N (ülke sayısı) kadar kukla değişken kullanarak hesaplamaktadır. Bu nedenle sabit etkiler tahmincisi “En Küçük Kareler Kukla Değişken Modeli” olarak da anılmaktadır. Bu nedenle sabit etkiler modeline bir başka kukla değişken eklenmesi mümkün değildir (Demirtaş & Çakırca, 2019, s. 155). Bu durum literatürde kukla tuzağı olarak adlandırılmaktadır ve bu sorundan kaçınılması için kukla değişkenin modelden çıkarılması gerekmektedir (Arowolo & Ekum, 2016, s. 5). Ancak kukla değişkenin modelden çıkarılması çekim modelinin yapısını bozmaktadır. Bu nedenle çekim modeli sabit etkiler ile tahminlenememektedir.

Bu durumda ilk olarak, rassal etkiler modeli ile havuzlanmış panel regresyon arasında seçim yapmak için kullanılan Lagrange çarpan testi uygulanmalıdır. Rassal etkiler için Lagrange çarpan testi bulguları Tablo 5'te gösterilmektedir.

Tablo 5: Rassal Etkiler için Lagrange Çarpan Testi

	Yatay Kesit	Zaman	Her ikisi
Breusch-Pagan	1277.579***	0.869	1278.449***
Honda	35.74324***	0.932	25.93359***
King-Wu	35.74324***	0.932	23.23021***
GHM	--	--	1278.449***
Ho: Rassal etki mevcut değil			

Tablo 5'in ilk sütunundan da anlaşılacağı üzere, yatay kesit boyutunda rassal etkilerin olmadığını ifade eden boş hipotez %1 anlamlılık düzeyinde reddedilebilmektedir. Ancak zamana özgü rassal etkilerin varlığını gösteren 2. Sütuna göre ise, zaman boyutunda rassal etkilerin olmadığını ifade eden boş hipotez reddedilememektedir. Lagrange çarpan testi bulguları, ülkelere özgü rassal etkilerin olduğu, zaman boyutunda ise rassal etkilerin olmadığı rassal etkiler modeli tahminlenmesi gerektiğini göstermektedir. Sonraki aşamada, kukla tuzağı nedeniyle modelde sabit etkiler tahmincisinin kullanılamamasına rağmen, doğru tahmincinin seçildiğine emin olunabilmesi amacıyla Hausman test uygulanmalıdır. Hausman test bulguları Tablo 6'da sunulmaktadır:

Tablo 6: Hausman Testi

	Kikare Test İstatistiği	Olasılık
Hausman Testi	29.977	0.00
Ho: Tercih edilen model rassal etkiler modelidir		
H1: Tercih edilen model sabit etkiler modelidir		

Hausman testi bulguları, alternatif hipotezin kabul edildiğini panel çekim modellemesi için uygun olan modelin sabit etkiler modeli olduğunu göstermektedir. Ancak sabit etkiler modeline kukla değişken eklenmesi mümkün olmaması, panel çekim modeli tahminlemesi için havuzlanmış panel regresyon modelinin kullanımını zorunlu kılmaktadır. Havuzlanmış panel regresyon tahminlemesi sonuçları Tablo 7'de gösterilmektedir:

Tablo 7: Havuzlanmış Panel Regresyon Tahminlemesi Sonuçları

Bağımlı Değişken: EMIG	Katsayı	Std. Hata	P-değeri
FDI	0.121	0.027	0.00
GDPI	0.810	0.062	0.00
D(GDPTR)	-1.155	1.348	0.90
DIST	-0.951	0.12	0.00
INF	-0.339	0.068	0.00
D(POP)	-38.344	15.035	0.01
SCHS	2.062	0.476	0.00
C	-2.55	1.115	0.02
R²_{EKK}: 0.65			

Çalışma sonucunda elde edilen bulgular Türkiye ekonomisinde bağlantı (linkage) etkisi teorisinin geçerli olduğunu göstermektedir. Bağlantı etkisine göre DYY dışa göçü arttırmaktadır. Çünkü DYY ülkeler ve göçmenler arasındaki bağlantıları çeşitli yollarla güçlendirerek, potansiyel göçmenlerin önündeki engelleri kaldırabilmektedir. Örneğin yabancı bir ülkeye yatırım yapmakta olan çok uluslu şirketler potansiyel göçmenlere kendi ülkeleri hakkında bilgi sağlamak ve göçmenlerin işlem maliyetlerini azaltmaktadırlar. Böylelikle DYY dışa göçü artırıcı etki yaratabilmektedir. Buna ilave olarak çokuluslu şirketler tarafından istihdam edilen iş gücünün edindiği tecrübe, iş gücünün gelecekte göç etmesi için uygun koşulları hazırlayabilmektedir. Daha spesifik olmak gerekirse, Türkiye'ye gelen DYY 'deki %1'lik artış, yatırımın kaynağı olan ülkelere göçü %0,121 arttırmaktadır.

Bununla birlikte Türkiye milli geliri ile dışa göç arasında ters yönlü ilişki olduğu, DYY kaynağı olan ülkelerin gelirleri ve okullaşma oranları ile bu ülkelere olan göç arasında doğru yönlü ilişki olduğu saptanmıştır. Ancak Türkiye milli gelirinin dışa göç üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur. Buna karşın modeldeki diğer bağımsız değişkenlerin tamamı istatistiksel olarak anlamlıdır. DYY kaynağı olan ülkelerin; gelirlerinde meydana gelen %1 düzeyindeki artış bu ülkelere olan göçü %0,810, okullaşma oranlarında meydana gelen %1 düzeyindeki artış bu ülkelere olan göçü %2,062 oranında arttırmaktadır.

Buna ilave olarak sermaye kaynağı ülkelerin nüfuslarının, hayat pahalılığının ve Türkiye ile arasındaki mesafelerinin bu ülkelere olan göçü azalttığına dair bulgular da elde edilmiştir. Bulgular; ülkelerin nüfuslarındaki %1 artışın bu ülkelere olan göçü %38,344, hayat pahalılığındaki %1 artışın bu ülkelere olan göçü %0.339, bu ülkelerin Türkiye'ye olan uzaklığındaki %1 düzeyindeki artışın ise bu ülkelere olan göçü %0,951 azalttığını göstermektedir.

SONUÇ

Çalışmanın temel amacı gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere Türkiye’ye gelen DYY ile bu ülkelere giden Türkiyeli göçmen sayısı arasındaki ilişkiyi analiz etmektir. Çalışmada kullanılan veri seti 1993-2013 dönemini kapsamakta ve Türkiye’ye DYY gerçekleştiren ve Türkiye’den göç alan seçilmiş, gelişmiş ve gelişmekte olan 23 ülkenin yıllık değerlerini içermektedir. Analiz için panel veri yöntemi kullanılmış ve modellerde yer alan değişkenler genişletilmiş çekim modeline göre belirlenmiştir.

Çalışmanın en önemli kısıtlarından birisi verilere ulaşmakta yaşanan zorluklardır. Modelde kullanılan temel makroekonomik verilerin elde edilmesi görece kolaydır. Toplam göçmen stoku değişkeni için de güncel değerler elde edilebilmektedir. Ancak ülkeler arasındaki ikili DYY hareketleri değişkeni için güncel değerlere erişilebilmesi mümkün olmamıştır. Bu değişken için elde edilebilen en geniş veri aralığı 1993-2013 tarihlerini kapsadığından araştırma için kullanılmış olan veri seti de 1993-2013 dönemini yansıtmaktadır.

Çalışma sonucunda elde edilen bulgular Türkiye ekonomisinde bağlantı etkisi teorisinin geçerli olduğunu göstermektedir. Bir başka deyişle Türkiye’de DYY, yatırımın kaynağı olan ülkelere göçü arttırmaktadır. Bununla birlikte Türkiye milli geliri ile dışa göç arasında ters yönlü ilişki olduğu, DYY kaynağı olan ülkelerin gelirleri ve okullaşma oranları ile bu ülkelere olan göç arasında doğru yönlü ilişki olduğu saptanmıştır. Buna ilave olarak sermaye kaynağı ülkelerin nüfuslarının, hayat pahalılığının ve Türkiye ile arasındaki mesafelerinin bu ülkelere olan göçü azalttığına dair bulgular da elde edilmiştir.

KAYNAKÇA

Aroca, P. & Maloney, W. F. (2005). Migration, trade, and foreign direct investment in Mexico. *World Bank Economic Review*, 19(3), 449-472. <https://doi.org/10.1093/wber/lhi017>.

Arowolo, O. T. & Ekum, M. I. (2016). Food production modelling using fixed effect panel data for Nigeria and tther 14 West African Countries, *American Journal of Theoretical and Applied Statistics*, 5(4), 208-218.

Bårdsen, G. & Lütkepohl, H. (2011). Forecasting levels of log variables in vector autoregressions. *International Journal of Forecasting*, 27(4), 1108-1115.

Breusch, T. S. & Pagan, A. R. (1980). The Lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics. *The Review of Economic Studies*, 47(1), 239-253.

Buch, C. M., Kleinert, J. & Toubal, F. (2006). Where enterprises lead, people follow? Links between migration and FDI in Germany. *European Economic Review*, 50(8), 2017–2036. <https://doi.org/10.1016/j.euroecorev.2005.11.002>.

Choi, I. (2001). Unit root tests for panel data. *Journal of International Money and Finance*, 20, 249–272.

D'Agosto, E., Solferino, N., & Tria, G. (2013). Does FDI affect migration flows? The role of human capital. *Migration Letters*, 10(3), 359–368.

De Simone, G. & Manchin, M. (2012). Outward migration and inward FDI: Factor mobility between Eastern and Western Europe. *Review of International Economics*, 20, 600–615. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9396.2012.01041.x>.

Demirtaş, G. & Çakırca, Ş. Y. (2019). Uluslararası göçün dış ticaret üzerine etkisi: Türkiye için ampirik bir analiz. *Siyasal: Journal of Political Sciences*, 28(2), 141-163.

Docquier, F. & Lodigiani, E. (2010). Skilled migration and business networks. *Open Economies Review*, 21(4), 565–588. <https://doi.org/10.1007/s11079-008-9102-8>.

El Yaman, S., Kugler, M. & Rapoport, H. (2007). Migrations et investissements directs étrangers dans l'espace européen (UE-15). *Revue Économique*, 58 (3), 725–733.

Erol, H. (2007). *Bankalarda net faiz marjının belirleyicileri, risk duyarlılığı ve politika önerileri*. TCMB Uzman Yeterlilik Tezi, Ankara.

Flatters, F. (1972). Commodity price equilization: A note on factor mobility and trade, *American Economic Review*, 62 (3), 473–476.

Foad, H. (2012). FDI and immigration: A regional analysis. *Annals of Regional Science*, 49(1), 237–259. <https://doi.org/10.1007/s00168-011-0438-4>.

Genç, M. C., Artan, S. & Berber, M. (2011). Karadeniz Ekonomik İşbirliği bölgesinde ticaret akımlarının belirleyicileri: çekim modeli yaklaşımı. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(2), 207-224.

Gheasi, M., Nijkamp, P. & Rietveld, P. (2013). Migration and foreign direct investment: education matters, *Annals of Regional Science*, 51(1), 73–87.

Gourieroux, C., Holly, A. & Monfort, A. (1982). Likelihood ratio test, Wald test, and Kuhn-Tucker test in linear models with inequality constraints on the regression parameters. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 63-80.

Granger, C. W. J. & Newbold, P. (1974). Spurious regressions in econometrics. *Journal of Econometrics*, 2(2), 111–120.

Hausman, J. A. (1978). Specification tests in econometrics. *Econometrica* 46, 1251–71

Heckscher, E. F. (1949). The effect of foreign trade on the distribution of income, *Ekonomisk Tidskrift*, 1919, pp. 497–512. Translated as chapter 13 in

American Economic Association, Readings in the Theory of International Trade, Philadelphia: Blakiston, 272–300.

Honda, Y. (1985). Testing the error components model with non-normal disturbances. *The Review of Economic Studies*, 52(4), 681-690.

Hoxhaj, R., Marchal, L. & Seric, A. (2016). FDI and migration of skilled workers towards developing countries: firm-level evidence from Sub-Saharan Africa, *Journal of African Economies*, 25(2), 201-232.

Javorcik, B. S., Özden, Ç., Spatareanu, M., & Neagu, C. (2011). Migrant networks and foreign direct investment. *Journal of Development Economics*, 94(2), 231–241. <https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2010.01.012>.

Jayet, H. & Marchal, L. (2016). Migration and FDI: Reconciling the standard trade theory with empirical evidence, Kiel Working Paper, No. 2039, Kiel Institute for the World Economy (IfW), Kiel.

Karagöz, K. (2011). Göç-Ticaret ilişkisi: Panel çekim modeli. *Sosyoekonomi, Özel Sayı*, 2011-MI, 55-68.

King, M. L., & Wu, P. X. (1997). Locally optimal one-sided tests for multiparameter hypotheses. *Econometric Reviews*, 16(2), 131-156.

Kugler, M. & Rapoport, H. (2007). International labor and capital flows: Complements or substitutes? *Economics Letters*, 94(2), 155–162. <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2006.06.023>.

Lewer, J. J. & Van den Berg, H. (2008). A gravity model of immigration. *Economics letters*, 99(1), 164-167.

Levin, A., Lin, C. F. & Chu, C. S. J. (2002). Unit root tests in panel data: asymptotic and finite-sample properties. *Journal of Econometrics*, 108(1), 1-24.

Maddala, G. S. & Wu, S. (1999). A comparative study of unit root tests with panel data and a new simple test. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 61(S1), 631-652.

Mundell, R. A. (1957). International trade and factor mobility. *American Economic Review*, 47(3), 321–335.

Ohlin, B. G. (1933). *Interregional and international trade*. Harvard University Press.

Pesaran, M. H. (2004). General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels. SSRN Electronic Journal, 1229(August).

Phyo E.E., Goto H. & Kakinaka M. (2019). International migration, foreign direct investment, and development stage in developing economies. *Review of Development Economics*, 23, 940–956. <https://doi.org/10.1111/rode.12577>

Roca, J., Padilla, E., Farré, M. & Galletto, V. (2001). Economic growth and atmospheric pollution in Spain: discussing the environmental Kuznets curve hypothesis. *Ecological Economics*, 39(1), 85-99.

Sanderson, M. R. & Kentor, J. (2008). Foreign direct investment and international migration: A cross-national analysis of less-developed countries, 1985-2000. *International Sociology*, 23(4), 514-539. <https://doi.org/10.1177/0268580908090726>.

Tinbergen, J. (1962). *Shaping the world economy: Suggestions for an international economic policy*. New York: The Twentieth Century Fund.

UNCTAD (2019). World Investment Report 2019: Special Economic Zones, UN, New York, <https://doi.org/10.18356/8a8d05f9-en>.

United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2013). International Migration Report 2013.

United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2019). International Migration 2019: Wall Chart (ST/ESA/SER/A/431).

Wang, M., Wong, M. C. S. & Granato, J. (2013). The effect of foreign direct investment on international migration: Does education matter? *World Economy*, 36(5), 537-562. <https://doi.org/10.1111/twec.12047>.

Wong, K.-Y. (2006). Are international capital movement and international labor migration substitutes under national externality? R. J. Langhammer & F. Foders (Der.), *Labor Mobility and the World Economy içinde* (ss. 111-139). Berlin-Heidelberg: Springer

Xu, X. & Sylwester, K. (2016). The effects of foreign direct investment on emigration: the roles of FDI source country, education, and gender. *Economic Modelling*, 55, 401-409.

Yayın Geliş Tarihi: 03.04.2020
Yayına Kabul Tarihi: 26.02.2021
Online Yayın Tarihi: 31.03.2021
http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.713839

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 23, Sayı: 1, Yıl: 2021, Sayfa: 187-222
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

TÜRKİYE’DE ADALET HİZMETLERİ TALEBİNİN BELİRLEYİCİLERİ: YAŞAM MEMNUNİYETİ YÖNTEMİYLE BİR UYGULAMA¹

Sevilay Ece GÜMÜŞ ÖZUYAR*
Alparslan BAŞARAN**
Necmiddin BAĞDADIOĞLU***

Öz

Bu çalışmanın amacı, yaşam memnuniyeti yöntemini kullanarak Türkiye’de yaşayan bireylerin adalete ilişkin tercih ve taleplerini etkileyebilecek ekonomik performans rasyonellerinin ortaya çıkarılması, kamusal hizmet sunum performans algılarının tespit edilmesidir. Analiz için adalet hizmetlerinin seçilmesinin birinci sebebi, bir tam kamusal mal olarak kollektif tüketime konu olması nedeniyle toplumun genel kanılarını diğer mal ve hizmetlere göre daha iyi yansıtacağı düşüncesidir. Adalet malının ikamesinin ya da yakın ikamesinin bulunmaması, bireylerin değer yargıları ile oldukça grift olması ile araştırma yapılan yıllar arasında adalet hizmetinin niteliğinin köklü bir değişime uğramaması ise diğer nedenlerdir. Bu çalışmada 2004-2012 TÜİK Yaşam Memnuniyeti Anket verileri, ikili probit regresyon analizi kullanılarak incelenmiştir. Bulgular, bireylerin yaş ve medeni hallerinin adalet malının sunumuna yönelik memnuniyetleri üzerinde önemli bir etkisi olmadığını; gelir, cinsiyet, yaşanan yer, eğitim ve geleceğe yönelik beklentilerinin ise oldukça önemli etkilerinin bulunduğu göstermektedir. Bireylerin yasaların adil-ve-tarafsız uygulanmasına yönelik görüşleri ile mahkemeye başvurma/işlem yapma durumlarının da sunum memnuniyetini etkileyen diğer unsurlar olduğu belirlenmiştir. Çalışma kentlerde yaşayan,

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Özuyar Gümü, S. E., Başaran A., Bağdadioğlu, N. (2021). Türkiye’de adalet hizmetleri talebinin belirleyicileri: Yaşam memnuniyeti yöntemiyle bir uygulama. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (1), 187-222.

¹ Bu çalışma, “Türkiye’de Adalet Hizmetleri Talebinin Belirleyicileri: Yaşam Memnuniyeti Yöntemi ile Bir Uygulama 2004-2012” isimli tez çalışmasından türetilmiştir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Maliye Bölümü, Maliye Anabilim Dalı. ORCID: 0000-0002-1957-3648, sevilayece.gumusozyar@erbakan.edu.tr.

** Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, Bütçe ve Mali Planlama Anabilim Dalı. ORCID: 0000-0003-1027-8375, aab@hacettepe.edu.tr.

*** Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, Mali İktisat Anabilim Dalı. ORCID: 0000-0002-6928-5273, necbag@hacettepe.edu.tr.

Gümüş Özüyar S. E., Başaran A., Bağdadioğlu, N. DEÜ SBE Dergisi, Cilt: 23, Sayı: 1

eğitim ve gelir seviyesi yüksek vatandaşların adaleti varolan şekliyle tercih ve talep etmedikleri sonucuna ulaşmıştır. Gelecekte beklentileri yüksek olan bireylerin sunum memnuniyetlerinin de yüksek olduğu, bireylerin hizmet sunum performansına yönelik algılarının ise kişisel özellikler ve malın sunumuna yönelik düşünceler tarafından belirlendiği çalışma neticesinde ulaşılan diğer çıkarımlardır.

Anahtar Kelimeler: Yaşam Memnuniyeti, Kamusal Mal ve Hizmetler, Performans, Adalet, İkili Probit Regresyon

THE DETERMINANTS OF JUSTICE SERVICE DEMAND IN TURKEY: AN APPLICATION OF LIFE SATISFACTION METHODOLOGY²

Abstract

The objective of this study is to provide a detailed analysis of public services within the framework of the life satisfaction method. The study thus aims to reveal the economic performance rationales that result in individuals to demand justice services in Turkey. The first reason of choosing the justice services is the belief that justice reflects the society's perception as a whole since it is subjected to collective consumption. The absence of a substitution or close substitution, its gift structure with individuals' value judgements and its structure not been radically changed over the years are the other reasons. The study is conducted with TURKSTAT Life-Satisfaction-Survey 2004-2012 data by employing binary probit regression. Findings reveal that while age and marital status have no significant effect on the provision satisfaction; gender, residency, education, income and expectations on future strongly affect it. Moreover, individuals' perception on fair-and-unbiased implementations of justice and litigation also have strong impacts. The study deduces that urbanized, highly educated and high income citizens don't prefer or demand the existing provision of the services. Also, individuals with high expectations have a high level of provision satisfaction, and their perceptions of service delivery performance are determined by personal characteristics and attitudes.

Keywords: Life Satisfaction, Public Goods and Services, Performance, Justice, Binary Probit Regression

GİRİŞ

Devlet düzenlemeleri ile kamu kesimince bazı malların üretilerek sunulmasının en temel gerekçesi olan piyasa başarısızlıklarından biri de kamusal mallardır. Kamusal mallarla ilgili iktisadi literatürdeki teorik tartışmalar, genel olarak bireylerin ve dolayısı ile toplumun ne istediği ile ilgili olan tercihlerin açıklanması sorunu, bireylerin talep ettikleri miktar ve kalitedeki kamusal mala ne kadar ödemek isteyebilecekleriyle ilgili ödeme mekanizması sorunu ile kamusal malın kim tarafından üretileceği ve sunulacağı ile ilgili olan maliyet ve sunum

² This study is produced from the Master's Thesis titled "The Determinants of Justice Service Demand in Turkey: An Application of Life Satisfaction Methodology 2004-2012".

sorunu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Literatürel tartışmaların bahsi geçen bu üç hususta yoğunlaşmasının temel sebebi ise kamusal malların ile müşterek tüketim, dışlanamama ve rekabet edilememe gibi yapısal özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Kâr amacı güden, rasyonel özel sektörün bir kez üretildiğinde faydasını bir kişiye bölmenin mümkün olmadığı ve ek üretim maliyetinin sıfır olduğu bu yapısal özelliklere sahip malları sağlamaktan imtina etmesi ise kamu kesiminin müdahalesini zorunlu kılmaktadır. Ancak kamusal mallar, kamu kesimince üretildiğinde ise talep belirsizliğinden kaynaklı bu malların ne kadar üretilerek sunulacağı ile ilgili sorunlar ortaya çıkmaktadır. Toplumdaki bazı bireylerin bu mallara yönelik herhangi bir ödeme yapmaksızın yararlanma isteğine sahip olmaları, bireylerin bu mallara yönelik tercihlerini doğru açıklamayacağı düşüncesini oluşturmaktadır. Bireylerin tercihlerini açıklamamaları ise kamunun sosyal olarak da arzu edilen Pareto etkin sunum düzeyini gerçekleştirememesi sonucunu doğurmaktadır. Dolayısı ile bireysel tercihlerin ve taleplerin ortaya çıkarılması, etkin kaynak tahsisinin yapılmasından kamusal mal ve hizmetlerin arzu edilen miktarlarda sunumuna kadar tüm sürecin doğru işleminde önemli bir rol oynamaktadır.

Literatürde tercih açıklamaya yönelik birçok yöntem vardır. Bunlardan biri de yaşam memnuniyeti yöntemidir. Yaşam memnuniyeti yöntemi, bireylere bir mala yönelik duygu ve düşünceleri ile ödeme isteklilikleri doğrudan sorulmaksızın analiz yapan ve bireylere soru ve cevapların kullanım nedenlerini açıklamadığından bireylerin stratejik davranma nosyonlarını ortadan kaldırılacağı varsayılan bir metodolojidir. Yöntem temelde belirlenmiş tercihler teorisini kullanmaktadır. Genel literatürel kabul gereği, stratejik davranış güdüsünün olmadığı bir durumda, hükümetlere vatandaş odaklı bir yönetim anlayışı ile etkin bir kamusal mal ve hizmet sunum düzeyi belirleme fırsatı yaratmaktadır. İşte bu çalışma, bireylerin stratejik davranmalarının önüne geçen yaşam memnuniyeti yöntemi aracılığı ile Türkiye’de bir tam kamusal mal olan adalet malının sunumuna yönelik tercih ve talepleri etkileyen bileşenleri tespit etme amacı gütmektedir. Adalet, kolektif tüketime konu olması sebebiyle tüketiminde rekabet edilemeyen ve tüketiminden kimsenin dışlanmadığı bir maldır ki bu yapısı dolayısı ile toplumun genel düşünce ve yargılarının iyi bir reflektörüdür. Çalışmanın tercih açıklama ve talebi etkileyici öğeleri belirleme amacı doğrultusunda, 2004-2012 yılları arasında Türkiye İstatistik Kurumu Yaşam Memnuniyeti Anketleri ikili probit regresyon analizi ile tahlil edilmiştir.

KAMUSAL MALLAR VE TERCİHLERİN BELİRSİZLİĞİ SORUNU

“*Halka hizmet eden*” anlamını taşıyan kamusal mal ve hizmetler (Holcombe, 1997, ss. 2-3), devletin sorumluluk alanı ile ilişkili olarak ortaya çıkmıştır ve o devletin sorumluluk alanı içerisinde bulunan tüm bireyler için üretilmektedir. Kamusal malların sınırları ve özellikleri üzerine yapılan ilk sistematik çalışma, Samuelson’a aittir. Samuelson, 1954 yılındaki çalışmasında, bireysel tüketimi

yalnızca talep açısından ele almış ve malların sınıflandırmasında tam dikotomiye³ kabul ederek, miktarın değişmediği ve kolektif tüketimle ilgili farklı fiyat sistemlerinin uygulanmadığı varsayımlarıyla kamusal – özel mal ayrımını geliştirmiştir. Ona göre toplumdaki her bir birey özel maldan tercihlerine göre farklı miktarlar talep etmekte ve bu malları veri fiyat düzeyinden piyasadan elde edebilmektedir. Dolayısıyla, bir ekonomide n tane özel tüketim malı varken (X_1, \dots, X_n) ve bu mallar s tane birey ($i = 1, \dots, s$) için üretilmekteyken, j gibi bir özel tüketim malına ait tüketim fonksiyonu $X_j = \sum_{i=1}^s X_j^i$ şeklinde oluşmaktadır. Yani, tüm toplumun özel mal tüketim fonksiyonuna ancak bireylerin özel mala yönelik tekil tüketimlerinin toplanması ile ulaşılabilir. Fakat kamusal mallara yönelik bireysel tercihler, özel mallardan farklı olarak tüm toplumdaki bireyler için aynıdır. Çünkü, kolektif malların optimal arzını sağlayabilecek merkezi bir fiyat sistemi bulunmadığından, rasyonel birey ancak kendi kamusal mal talebinin tüketim yapmak istediği miktar hakkında devlete mesaj vermesini ümit etmekte ve devletin sunduğu mal miktarına razı gelmektedir. Bu sebeple, bireylerin talep ettiği kolektif mal miktarı toplumdaki diğer bireylerin tüketim miktarını etkilememektedir. Son tahlilde, i bireyinin kamusal mal tüketiminin toplumdaki diğer bireylerle eşit miktarda gerçekleştiği için de kamusal malın faydasının bölünmesi söz konusu olmamakta ve toplumdaki bireyler arasında bir rekabet meydana gelmemektedir. Dolayısı ile marjinal sunum maliyeti sıfır olmaktadır (Samuelson, 1954, ss. 387-389). Bu minvalde tam kamusal malların bireylerin tüketiminde rekabet edemedikleri, faydaları bölünemeyen, bir kez üretildiğinde marjinal üretim maliyeti sıfıra yakın olan, tüketiminden kimsenin dışlanamadığı ve dolayısıyla fiyatlandırılmayan ve pazarlanamayan, tüm topluma yönelik olumlu dışsallıkları bulunan, büyük çoğunlukla kamu kesimi tarafından kâr amacı güdülmeksizin üretim ve sunumu yapılan mal ve hizmetler olduğu söylenebilmektedir (Stiglitz, 2000, ss. 132-135). Bahsedilen özellikleri taşıyan oldukça az sayıda mal bulunmaktadır. Genelde ekonomik literatürde tam kamusal mal-hizmetler olarak adalet, ulusal savunma, diploması, asayiş ve toplum düzeni kabul edilmektedir (Musgrave, 1959, s. 44; North, 1981, s. 23).

Devletin kamusal malları üreterek sunmak durumunda kaldığı böyle bir sistemde ise bazı bireyler çıkarıcı düşünerek, müşterek talebin olduğu kolektif mallara yönelik tercihlerini açıklamayacak ve talep belirsiz hale gelecektir (Wolf, 1989, ss. 19-20). Modern iktisat literatüründe bireylerin tercihlerini açıklamamaların iki nedeni bulunduğu kabul edilir; bedavacılık anlayışı ve mali yanılısama. Toplumdaki bazı bireylerin, tercihlerini açıklamaksızın, tercihlerini açıklayan

³ İktisat literatüründe dikotomi, ikiye bölünme ayrılma anlamında kullanılmaktadır. Çoğu zaman reel sektör ile parasal sektörün birbirinden ayrılması anlamına gelen dikotomi, Samuelson'un çalışmasında mal ve hizmetlerin saf özel (pure private) ve saf kamusal (pure public) mallar olarak ayrılması bağlamında kullanılmıştır.

bireylerin malların sunum maliyetini yüklenmesini böylece herhangi bir ücret ödemeksizin ya da maliyete katlanmaksızın maldan yararlanma durumlarına, bedavacılık *anlayışı* denilmektedir. (Clarke, 1971, ss. 17). Kamusal malların sağlanmasında etkin bir dengenin kurulabilmesini engelleyen bu problemin çözümünün ise iki yolu bulunmaktadır. Birincisi toplumdaki her bir bireyin kamusal mallara yönelik tercihlerini doğru açıklaması sağlayarak bireysel talep fonksiyonlarını oluşturabilmek, ikincisi ise bir malı bir kişiden diğer bir kişiye aktarmayı engelleyebilmektir (Rosen ve Gayer, 2008, s. 60). Mali yanılsama (fiscal illusion) da ise bireyler, kamusal mala yönelik tercih ve taleplerini doğru açıkladıkları takdirde devletin, kendilerinden kamusal malın değerine eş düşecek şekilde (daha çok) vergi tahsil edeceğini düşünmekte ve bu sebeple tercihlerini doğru açıklamak istememektedirler (Buchanan, 1960, s. 62). Belirsizlik sebebi ile arzı nasıl ayarlayacağını belirleyemeyen kamu sektörü de bireylere Pareto-etkin düzeyde kamusal mal sunamamaktadır (Anomaly, 2015). Dolayısı ile devlet sunulacak kamusal mal düzeyini doğru saptayabilmek için bir şekilde bireylerin tercihlerini ortaya çıkarmayı sağlayacak mekanizmalar kullanarak bilgi edinmeye çalışmaktadır (Hindriks ve Myles, 2006, s. 110). İşte son birkaç on yıldır bu sorunu gidermek için önerilen yöntemlerden biri de yaşam memnuniyeti yöntemidir.

YAŞAM MEMNUNİYETİ YÖNTEMİ

Aslında 1970’lerin sonuna kadar birçok iktisatçı Due ve Friedlaender (1973, s. 158)’in “*kamusal mallarla ilgili temel problem tercihlerin hiçbir şekilde belirlenmesinin yolunun olmamasıdır*” şeklindeki görüşünü benimsemiştir. Bu sebeple de talebin saptanamayacağını öne sürmüşlerdir. Ancak 1970’lerin sonuna doğru ortaya atılan “*belirlenmiş tercihler*” ve “*açıklanmış tercihler*” teorilerinin, kamu ve özel sektörde yer alan mallara karşı bireylerin nasıl ve ne yönde tavır sergilediklerinin tespit edilebileceğini iddia etmesi ile birlikte bireysel tercihleri belirlemeye yönelik düşünsel değişimler yaşanmaya başlanmıştır ve tercih açıklatma mekanizmaları ortaya çıkmıştır. Bu mekanizmalardan biri de yaşam memnuniyeti yöntemidir.

Yaşam memnuniyeti yöntemi, birey memnuniyetlerini, proxy olarak kullanmak suretiyle bireylerin tercihlerini tespit etme gayretinde olan bir metodolojidir (Ferreira vd., 2006, s. 3). Yöntem, bireylerin kamusal mallara biçtikleri değeri doğrudan sormak yerine bireysel memnuniyet ya da iyilik düzeylerindeki değişimleri inceleyerek, bireylerin kamusal mallara yönelik tercih ve taleplerini analiz etmeye çalışmaktadır. Bireylerin tecrübelerine göre elde edebilecekleri faydalarını tahmin ederek tercih ve seçimde buldukları (Kahneman vd., 1997, ss. 377-381) ve bu tercih ya da seçimlerine yönelik memnuniyet veya memnuniyetsizliklerini belirtirken de herhangi bir stratejik davranış benimsemedikleri düşüncesi, literatürde tercih-taleplerin saptanmasında yaşam memnuniyeti yönteminin kullanılabilirliğinin de bir kabulü anlamına gelmektedir (Frey vd., 2004, ss. 1-2). Tercih faydacılığı, yöntemin ilk varsayımıdır (Ng, 2000, s.

5). Kişilerin toplumdaki rol/statülerinin yanı sıra ruh halleri ile gelirlerinin sürekliliği de diğer varsayımlardır (Atchley, 2006, s. 11). Yöntemde anket verileri kullanılmaktadır. Sebep olarak da gözlemsel bulgularla gerçekteki memnuniyetlerin birbirleriyle her zaman örtüşmemesi işaret edilmektedir (Sousa ve Lyubomirsky, 2002, ss. 668-669). Buradaki değerlendirmelerin başarısı içinse geçerli ölçütler saptanması, kapsamlı ölçümlerde bulunulması, katılımcı bireylerin ankete katıldığı dönemdeki tüm koşul ve kısıtlarının belirtilmesi, ölçüm hatalarının küçük olması ve sistematik olmaması ile ölçümlerin kişiler arasında karşılaştırılabilir olması istenmektedir (Frey, 2009, s. 9). Anket katılımcılarının verdikleri cevaplardan farklı çıkarımlar yapılabiliyorsa, yorum farklılıklarından kaçınmak için bireylerin memnuniyetlerine ek olarak kişilerin geleceğe yönelik beklentileri gibi referans standartlar belirlenmesi gerekmektedir (Heady vd, 1991, s. 81). Çünkü bireylerin geleceğe yönelik tüketim kararları bugün var olan memnuniyet ve fayda gibi tüketim değerleri sonucunda şekillenmekte ve bir ürünün ya da hizmetin bunları kullanacak olan tüketiciyi gelecekte tam olarak memnun edip etmeyeceği de beklentilere göre değişiklik göstermektedir (Swan ve Travick, 1980, s. 8; Frey ve Gallus, 2016, s. 16). Dolayısıyla bireylerin beklentileri ve memnuniyetleri “*hizmet sunum performansının anlaşılabilirliği için bir standart noktası*” (Wilson v.d., 2008, s. 55) olarak görülmektedir.

Tüm bu bilgiler ışığında bu çalışma kapsamında yaşam memnuniyeti yöntemi kullanılarak, adalet hizmeti özelinde bireysel tercih ve talepleri etkileyen unsurların açığa çıkarılması için 2004-2012 yılları arasındaki TÜİK Yaşam memnuniyeti Anketleri kullanılmıştır. Çalışma analiz yöntemi olarak veri gürültü kirliliğinin engellenmesi amacıyla ikili probit regresyon analizi benimsenmiştir. TÜİK⁴, 2003 yılından itibaren her yıl düzenli olarak Türkiye’de yaşam memnuniyeti anketlerini uygulamaktadır. Yaşam Memnuniyeti Anket’leri (YŞMA) gerek bireylerin gerekse bireylerden teşkil hanelerin sosyo-demografik, sosyo-ekonomik yapıları, genel olarak hayattan ve mal-hizmetlerden memnuniyetleri ve beklentileri açısından bilgi vermektedir. 2012 yılı ve öncesinde öncesinde TÜİK YŞMA kır-kent ayırımına göre tabakalanmış bir veri seti iken 2013 yılı ve sonrasında veri seti iller bazında düzenlenmektedir⁵.

VERİ, ANALİZ YÖNTEMİ VE UYGULAMA

2004 ile 2012 yılları arasında yapılan YŞMA’ne toplamda 62.876 kişi katılmıştır. Ancak, “*Adalet hizmetlerinden memnun musunuz?*” sorusuna fikrim yok şeklinde cevap veren bireylerin anketleri, araştırmanın memnuniyetle ilgili sonucunu

⁴ Türkiye İstatistik Kurumu, “TÜİK” olarak nitelendirilmektedir.

⁵ Bknz. 2017 Türkiye İstatistik Kurumu Yaşam Memnuniyeti Anketleri. “*Örnekleme büyüklüğü ve tahmin yöntemi: Araştırma, daha önceki yıllarda Türkiye toplamı kır-kent tahminini verebilecek şekilde tasarlanmakta iken, 2013 yılında ilk defa, il düzeyinde tahmin verebilecek şekilde tasarlanmıştır*”.

etkileyeceği için analiz kapsamında kullanılmamıştır. Dolayısıyla, araştırma 39.883 katılımcı üzerinden yapılmıştır⁶. Ankete katılan bireylerin %47,85’i kadın ve %52,15’i ise erkeklerden oluşmaktadır. Bu bağlamda, katılımcıların 19.086’sı kadın 20,797’si ise erkektir. Ankete katılan erkek ve kadın bireylerin oranları birbirine oldukça yakındır. Cinsiyetlerin yakın oranlı katılımı, bu çalışma kapsamında cinsiyet faktörünün kamu hizmetlerinde kalite ve memnuniyet algısı üzerindeki etkilerinin oldukça düşük bir hata payı ile ortaya çıkarılabilmesini sağlamaktadır. Ayrıca katılımcıların 30.054’ü evli iken (%75,36); 9.829’u ise bekârdır (%24,64)⁷. Yine Tablo 1’den anlaşılacağı üzere ankete katılan bireylerin 28,882’si yani %72,42’si kentlerde ve 11.001’i yani %27,58’i ise kırsalda ikamet etmektedir. Bahsi geçen bağımsız değişkenlere ait merkezi eğilim ölçüleri ise Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1: Modelde Yer Alan Değişkenlerin Merkezi Eğilim Ölçüleri

İkili Probit R.A.	Ortalama	Standart Sapma	Minimum Değer	Maksimum Değer	Çarpıklık Katsayısı
Yaş	42,46	15,84	18	98	0,49
Gelir	2,86	1,29	1	5	0,11
Gelir (temel 2017)	1,678	904	368	4,390	0,74
Yerleşim			1	2	0,89
Cinsiyet			1	2	0,07
Medeni Hal	1,81	0,39	1	2	-1,57
Eğitim	2,63	1,29	1	7	0,92
Beklenti	1,87	0,88	1	4	0,91
Mahkemeye Başvuru Durumu	1,93	0,26	1	2	-3,36
Adil ve Tarafsız Yasa Uygulamalarında Sorun	2,41	1,17	1	4	-0,50

Ankete katılan bireylerin gelir durumlarının ortalamasına bakıldığında, bireylerin orta gelirli olduğu ve kentte yaşamaya daha yakın bir görüntü çizdiği görülmektedir. Ortalama olarak ankete katılan vatandaşların evli olduğu ve eğitim seviyelerinin ilköğretim-ortaokul seviyesinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Yani ortanca seçmen, orta gelirli, kentte yaşayan, evli, düşük eğimli bireylerdir.

⁶ Kayıp verilerin dağılımı incelendiğinde, çalışma dışında bırakılan bireylerin çoğunlukla kentte yaşayan vatandaşlar olduğu görülmektedir. 22.993 kişilik bu kayıp veri setinin 7.350’si erkek, 15.643’ü ise kadın bireylerdir. 2010’da %45,7’lik 2011’de %43,9’lük, 2009’da %41,3’lük, 2012’de %36,4’lük, 2005’de %36,1’lik, 2008’de %31,5’lik ve 2006’de %30,8’lik veri kayıpları vardır. Kayıp verileri gruplarının yıl yıl dağılımları incelendiğinde; Cinsiyet ve yerleşim yeri hariç diğer değişkenleri için tüm yıllarda normal dağılıma uymadığı (Shapiro-Wilk W testi) ve değişen varyans probleminin olduğu anlaşılmıştır. Kayıp veriler çıkarıldıktan sonra verilerin dağılımlarının değişmediği için analizin sağlığını tehlikeye düşmediği söylenebilmektedir.

⁷ Aslında Ankete katılan hiç evlenmemiş bireylerin sayısı 6.724’dür ve 1.942 katılımcının eşi ölmüş, 822 katılımcı ise eşinden boşanmıştır. Ankete katılanların 341’i ise eşinden ayrı yaşadığını beyan etmiştir. Daha öncede belirtildiği üzere, bu çalışmada bu gruplar birleştirilerek evli ve bekâr olarak yeniden düzenlenmiştir.

Çalışmada kullanılan bağımlı değişkenin yapısı Likert ölçeğine göre beş düzeyli sıralanabilir bir kategorik değişkenden düzeylerin birbirlerini etkileme durumları (gürültünün) engellenerek daha kesin sonuçlar ortaya koyabilen tahmini (kestirimsel-predicted) bir model oluşturulması amacıyla ikiye (“*memnunum*” ve “*memnun değilim*”)⁸ indirildiği için probit yöntemi benimsenmiştir⁹. Kurulan modelde, model spesifikasyon hatası bulunmamakla beraber değişen varyans problemlerini ortadan kaldırmak ve standart hataları düzelterek yeniden hesaplamak için White tahmincisi uygulanmış ve ikili probit regresyon robust yapılarak araştırmada kullanılmıştır¹⁰.

Literatürde (Welsch, 2003; Van Ryzin, 2004; Roch ve Poister, 2006; Levinson, 2009; James, 2009) memnuniyet fonksiyonları konu alınan mal-hizmeti etkileyebilecek tüm bireysel ve çevresel öğeleri içermektedir. Bu husustan hareketle, genel model aşağıdaki gibi kurulmuştur.

$$AKMM_i = \alpha + \gamma \ln G_i + X_i' \beta + \varepsilon_i \quad (1.1)$$

$AKMM_i$ = i kişinin adalet kamusal malının sunumundan memnuniyeti

$\ln G_i$ = Gelirin marjinal etkilerinin bulunabilmesi için türevinin alınmış hali

X_i' = i kişinin sosyo-demografik, ekonomik özellikleri, beklentileri (gizli etkiler dâhil)

α, γ = Katsayılar

ε_i = Hata terimi

⁸ Dönüştürme işleminde, James (2009)'in makalesi temel alınmıştır. Orta düzeyde memnuniyete sahip bireyler memnuniyete karşı nötr olmalarından dolayı dışlanmış; adalet hizmetinden çok memnun ve memnun olanlar 1, sunumdan hiç memnun olmayan ve memnun olmayanlar ise 0 olarak düzenlenmiştir.

⁹ Bu çalışma kapsamında bağımlı değişken olarak ele alınan adli hizmetlerden vatandaş memnuniyeti ikili hale getirilmeden önce beş düzeyli sıralanabilir nitel değişkenden olduğu için bahsi geçen istatistik yöntemlerinden öncelikli olarak sıralı lojit ve probit regresyon testinin uygulanabilirliği test edilmiştir. Ancak, her ne kadar çoklu doğrusal bağlantı ve model spesifikasyonu hatalarına rastlanmasa da paralel regresyon varsayımı sağlanamamıştır. Ayrıca sıralı lojit testinin uygun olup olmadığına yönelik her bir yıl için ayrı ayrı yapılan testlerde $Prob > \chi^2$ değeri 0.000 ile 0.003 arasında bulunmuştur. Bu değerler 0.05'ten küçük olduğu için paralel regresyon varsayımının sağlanmadığını ifade eden H_0 yokluk hipotezi kabul edilmektedir. Sonuçtan emin olabilmek adına çalışmada ayrıca Brant Testi yürütülmüştür. Bu teste göre de paralel regresyon varsayımının olmadığını gösteren yokluk hipotezi kabul edilmektedir. Dolayısı ile bu tez çalışmasında paralel regresyon varsayımı bozulduğu için sıralı lojit ya da probit modellerin kullanımı benimsenmemiştir ve veri yapısının ikili düzeye dönüştürmesini takiben ikili probit yöntemin uygulanması gerektiği saptanmıştır. Ayrıca fitstat istatistikleri yapıldığında ikili probit, ikili lojite göre daha olumlu sonuç vermiştir (küçük variance of y değeri).

¹⁰ Lojit ve Probit regresyon modellerinde bakılması gereken iki tanı testi bulunmaktadır. Bunlar çoklu doğrusal bağlantı ve model spesifikasyon sınamalarıdır. Regresyonlarda model spesifikasyon hatası yoksa, değişen varyans problemi de aranmayacağından analizlerinin güvenle yürütülebilir (Mert, 2016, s. 141, s. 186).

Oluşturulan Model 1 ve Model 2 vatandaşların adalet hizmetlerinden memnuniyetleri, mahkemeye başvurma durumları, bireylerin yasaların adil-ve-tarafsız uygulanması gibi adalet hizmetine ilişkin görüşleriyle sosyo-demografik, ekonomik özelliklerle beklentilerin eklenmiş olduğu ilişkileri göstermektedir. Modeller arasındaki temel fark ise beklentilerdir.

BULGULAR

2004 ile 2012 yılları arasındaki her bir yıl için %95 hassasiyet ve %95 özgüllük oranları ile sosyo-demografik ve ekonomik özelliklerine ve düşüncelerine bağlı olarak adli hizmetlerden memnuniyeti şekillenen bireyleri sırası ile %80,13; %78,82; %81,91; %85,59; %83,45, %82; %82,51; %82,98 ve %84,79 oranında doğru tahmin etmektedir. Kurulan modellerdeki¹¹ tahmini olumlu değere bakıldığında adli hizmetlerden memnun olduğunu ankette beyan eden bireylerin her bir yıl için sırası ile gerçekte %81,14; %79,68; %82,65; %86,03; %84,24; %83,72; %83,58; %84,42’si ile %85,75’inin özellik ve düşüncelerinin gerçekten bu memnuniyeti etkilediği saptanmıştır. Tahmini olumsuz değere bakıldığında ise adalet hizmetlerinden memnun olmadığını beyan eden bireylerin ise yine her bir sene için sırası ile %61,27; %54,46; %62,88; %68,18; %61,98; %60,66; %65,78; %64,92’si ile %62,03’ünün özellikleri ya da düşüncelerinin memnuniyetsizlik düzeylerini etkilediği tespit edilmiştir. Bu bulgular, adalet hizmetlerinden vatandaş memnuniyeti ile vatandaşların sosyo-demografik ve ekonomik özellikleri ve düşünceleri arasındaki anlamlı ve güçlü ilişkinin ortaya konulduğunu göstermektedir.

Toplumun güvenli ve huzurlu bir biçimde yaşayabilmesini temin etmesi sebebi ile o ülkedeki tüm bireyler tarafından tüketimi gerçekleştirilen adaletin sunumunda adil ve tarafsız davranılmasına ilişkin bireylerin düşünceleri ile mahkemeye başvurma durumları da değerlendirilmiştir. Neredeyse tüm yıllarda, mahkemeye başvurmayan bireylerin adli hizmetlerin sunumuna yönelik memnuniyetlerinin daha yüksek olduğunu işaret etmektedir. Ayrıca her bir yıl için yasaların adil ve tarafsız uygulanmasında sorun olduğunu bildiren bireylerin sayısı, sorun olmadığını belirten bireylerin sayısına nazaran oldukça yüksek olsa da bireyler hizmetinin sunumundan genel olarak memnun olduklarını açıklamaktadırlar.

Bireylerin sosyo-demografik ve ekonomik özellikleri ile geleceğe yönelik beklentileri ve adalet malına ilişkin düşünceleri genel anlamda adalet malının

¹¹ Yatay kesit analizi çerçevesinde, tüm modellerin Ki-Kare değerlerinin istatistiksel olarak anlamlı ($p < 0.01$) olduğu saptanmıştır. Uygulanan regresyon analizinin ardından “*Doğru Tahmin Oranı (Percent Correctly Predicted)*”, “*Duyarlılık (Sensitivity)*” ve “*Özgüllük (Specificity)*” değerlerinin kullanılmıştır. Bu kâbul için bakınız Söderbom, 2011, s. 28; Jackman, 2015, s. 25. Bu çalışma kapsamında doğru tahmin yüzdesi sonuçları Everitt ve Rabe-Hesketh, 2007, s. 127; Reed, 2009, ss. 8-9 dikkate alınarak yorumlanmıştır. Ulaşılan sonuçların hatalı olma ihtimaline karşı ROC eğrisi çizdirilmiştir. Bulunan grafik sonucu Esarey ve Du (2014, s. 6)’nın doğru bir modelde ortaya çıkmasının beklendiğini belirttikleri ROC eğrisi ile uyumaktadır

sunumuna yönelik memnuniyeti etkilemekte ve dolayısı ile tercih ve talepler hakkında da bilgi sunmaktadır. Bireylerin yaşları tek başına memnuniyeti önemli düzeyde etkilemekle birlikte; çoklu nesne analizine göre 2004 yılı haricinde adalet malının sunumundan memnuniyet üzerinde anlamlı bir etki yaratmamaktadır. Bireylerin medeni halleri tek başına memnuniyeti önemli düzeyde etkilemekle birlikte; diğer değişkenlerle birlikte değerlendirildiğinde 2008 ve 2009 yılları hariç bahsi geçen kamusal malın sunumundan memnuniyet üzerinde anlamlı bir etkiye sahip değildir. Eğitim düzeylerinin ise memnuniyet üzerinde oldukça anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Eğitim seviyesi yükseldikçe bireylerin sunum memnuniyetleri azalmaktadır. Ayrıca bireylerin gelirleri arttıkça memnuniyetleri anlamlı ölçüde azalmaktadır.

Bulgulara göre bir bireyin yerleşim yeri, o kişinin adalet malının sunum memnuniyetini önemli ölçüde etkilemektedir. Kırdaki yaşayan bireylerin memnuniyeti, kentte yaşayan bireylere göre daha yüksektir. Bu durum kırdaki yaşayan bireyin mahkeme ihtiyacının kenttekine ziyade daha az olmasıyla da açıklanabilir. Diğer bir sosto demografik unsur olan cinsiyet incelendiğinde, cinsiyetin memnuniyet üzerinde oldukça anlamlı bir etkiye sahip olup; kadınlar erkeklere göre adalet malının sunumundan daha memnun olduğu gözlenmiştir. Tüm bunların yanı sıra beklentilerin bireysel memnuniyetleri önemli ölçüde etkilediği ve iyimser beklentilere sahip bireylerin memnuniyetlerinin de yüksek olduğu saptanmıştır. Yüksek beklentilere sahip olanların, düşük beklentilere sahip olanlara göre daha memnun olduğu görülmüştür. Bireylerin beklentileri ile memnuniyetleri arasındaki pozitif ilişkinin varlığı sebebi ile performans algısı hipotezi, siyasi iktidarın adalet malının sunum performansının Türkiye’de yaşayan bireyler tarafından olumlu bulunduğunu işaret etmektedir. Adalet hizmetini mahkemeye başvurma yoluyla kullanan bireylerin, mahkemeye başvurmayan bireylere göre memnuniyet seviyelerinin daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Bireylerin yasaların adil ve tarafsız uygulanmasına yönelik görüşlerinin adalet hizmetinin sunum memnuniyetini önemli ölçüde etkilediği ve uygulamada sorun görmeyen bireylerin uygulamada çok sorun olduğunu düşünen bireylere göre memnuniyetlerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Bireylerin yaşları adalet hizmetinin sunumuna yönelik birey memnuniyeti ile tek başına analiz edildiğinde memnuniyeti istatistiksel olarak önemli derece etkilese de, diğer talep değişkenleri ile beraber değerlendirildiğinde memnuniyeti sadece 2004 yılında önemli ölçüde etkilediği belirlenmiştir. 2004 yılında birey yaşları ve memnuniyet arasındaki ilişki incelendiğinde ise memnuniyetin onsekiz ile kırk yaş arasında oldukça düşük olduğu, kırk yaştan sonra ise artış gösterdiği tespit edilmiştir. Eldeki verilere bakıldığında yaşı genç olan bireylerin eğitim seviyelerinin, 40 yaşından büyük olan bireylere kıyasla oldukça yüksek olduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda yasaların adil ve tarafsız uygulanmasına yönelik iki grubun

düşünceleri kıyaslandığında, kırk yaş altı genç bireylerin yasaların adil ve tarafsız uygulanmasında bir sorun olduğunu düşündükleri gözlenmiştir. Dolayısıyla gerek eğitim düzeyi gerekse yasaların uygulanmasına yönelik düşünceler analiz edildiğinde ortaya çıkan tablo, kırk yaş altı ve üstü bireylerin adalet malının sunumuna yönelik farkındalıklarının oldukça farklı olduğunun bir işareti olarak kabul edilebilir. Medeni hal değişkeninin adalet hizmetine yönelik birey memnuniyetini istatistiksel olarak anlamlı etkilediği yıllar ise 2008 ve 2009 yıllarıdır. Bu yıllarda evli bireylerin, bekar bireylere kıyasla bahsi geçen hizmetlerin sunumundan daha memnun oldukları saptanmıştır. Bu bulgunun sebepleri araştırıldığında her iki yıl içinde veri setinde yer alan evli bireylerin bekâr bireylere göre eğitim ve gelir seviyelerinin daha düşük olduğu, daha az mahkemeye başvurarak işlem yaptıkları ve yasaların adil olarak uygulanışında daha az sorun gördükleri tespit edilmiştir. Bu bulgular birlikte değerlendirildiğinde ise bekâr bireylerin daha çok mahkemeye başvurmaları nedeniyle adli işlem süreçlerini bilmeleri ve eğitim düzeylerine bağlı olarak farkındalıklarının yüksek olması sebebiyle bu malın sunumunda problemler bulunduğunu düşündükleri sonucu çıkarılabilir.

Adalet malının sunumuna yönelik birey memnuniyetini dolayısı ile bu mala yönelik tercih ve talepleri etkileyen diğer unsurlar incelendiğinde ise gelir ve eğitim seviyesi yüksek olan bireylerin memnuniyetlerinin düşük olduğu tespit edilmiştir. Eğitim seviyesi yüksek olan bireyler yasaların uygulanmasında ve adalet malının mahkemelerdeki sunumunda sorun olduğunu düşündüğü için memnuniyetlerinin de düşük olduğu çıkarımı yapılabilir. Gelir seviyesi yüksek olan bireylerin ise genellikle eğitim seviyesi yüksek bireyler olduğu tespit edilmiştir. Bu durumda gelir seviyesi yükseldikçe adalet malının sunum memnuniyetinin azalması, bu bireylerin adalet malının sunumu konusundaki farkındalıklarının yüksek olmasına bağlı olabilir. Ayrıca diğer bireylerden daha yüksek vergi yüküne katlanan yüksek gelirli bireyler, kendilerine sunulan adalet malının miktar ve kalitesine denk olmayacak şekilde vergilendirildikleri düşüncesiyle bu mala yönelik memnuniyetlerini azaltmış olabilirler. Bununla birlikte, gelir seviyesi düşük olan bireylerin beklentilerinin daha kolay bir biçimde tatmin edilebildiği ve bu sebeple memnuniyetlerinin yüksek olduğu çıkarımında da bulunulabilir.

Öte yandan 2004-2012 yılları arasında kadınların erkeklere, kırdaki yaşayanların kentte yaşayanlara ve mahkemeye başvurmamış bireylerin başvuranlara göre adalet malına yönelik sunum memnuniyetlerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Analizi yapılan örneklemden yola çıkarak kadınların erkeklere göre daha memnun olmalarının nedenleri arasında kadınların eğitim ve gelir seviyelerinin düşük olması sayılabilir. İlâveten, kadınların mahkemeye erkeklere kıyasla daha az başvurdukları ve buna paralel olarak yasaların adil ve tarafsız uygulanmasına yönelik görüşlerinin de daha olumlu olduğu belirlendiği için adli işlem ve süreçler ilgili yeteri kadar bilgileri olmadığı varsayılabilir. Bu durum kadınların geleceğe yönelik beklentilerinin daha düşük olduğu tespiti ile birlikte

değerlendirildiğinde ise beklentilerin kolay tatmin edilebileceği, dolayısı ile de memnuniyetlerinin daha yüksek olduğu biçiminde yorumlanabilir. Kırdı yaşayan bireylerin adalet malına yönelik memnuniyetlerinin kadınların memnuniyetine benzer şekilde eğitim, gelir ve beklenti seviyelerinin dūřüklüđü ile yasaların adil ve tarafsız uygulanmasına yönelik olumlu dūřünceler tarafından etkilendiği çıkarımı yapılabilir. Bireylerin adalet malı tercihlerini etkileyen bir başka etmen olan mahkemeye başvuru durumu incelendiğinde ise mahkemeye başvurmıyan bireylerin adli hizmetlerin sunumu hakkında başvuranlara kıyasla daha az bilgiye sahip olmasından dolayı memnuniyetlerinin yüksek olduğu değerlendirmesinde bulunulabilir.

Ek olarak, bireylerin yasaların adil ve tarafsız uygulanmasına yönelik görüşlerinin adalet malının sunumuna yönelik birey memnuniyetini önemli ölçüde etkilediği; olumlu görüşe sahip bireylerin memnuniyetlerinin yüksek, olumsuz görüşlere sahip bireylerin ise memnuniyetlerinin dūřük olduğu tespit edilmiştir. Bireylerin geleceğe yönelik beklentileri değerlendirildiğinde ise geleceğe yönelik olumlu beklentilere sahip olan bireylerin memnuniyetlerinin yüksek, olumsuz beklentilere sahip olan bireylerin ise memnuniyetlerinin dūřük olduğu gözlenmiştir. Adalet hizmetlerinin sunumundan memnun olup geleceğin bugünden daha iyi olacağına yönelik beklentileri bulunan bireylerin çoğunlukla mahkemeye başvurmıyan bireyler olduğu belirlenmiştir. Benzer şekilde mahkemeye başvuran ve yasaların uygulanmasında sorun bulunmadığını beyan eden bireylerinde memnuniyet ve beklenti düzeylerinin yüksek olduğu saptanmıştır. Mahkemeye başvuran ancak adli hizmetlerin sunumunda az ya da çok bir sorun olduğunu dūřünen bireylerin ise genel olarak geleceğe yönelik daha kötümser beklentiler iğerisinde olduğu görülmüştür. Bu durumda, yasaların adil ve tarafsız uygulanmasına yönelik görüşlerin, bireylerin memnuniyet ve beklentileri üzerinde etkili olduğu ve doğrudan malı kullanmayan bireylerin memnuniyet ve beklenti algıları hususunda baskın olduğu yorumu getirilebilir. Son olarak bireylerin adalet hizmetlerine yönelik tercih ve taleplerini etkileyen beklentiler incelendiğinde bu tez çalışmasında geleceğin daha kötü olacağını ya da aynı kalacağını dūřünen bireylerin, geleceğin daha iyi olacağını dūřünen bireylere göre daha dūřük memnuniyete sahip olduğu belirlenmiştir.

Genel olarak adalet malına yönelik memnuniyet incelendiğinde ise genel memnuniyet seviyesinin 2005 yılı haricindeki her yıl için %58'den fazla olduğu görülmüştür. 2005'te genel memnuniyet %54 seviyesinde gerçekleşmiş, ancak bu durum 2004-2012 döneminde Türkiye'de yaşayan bireylerin adalet malının sunumundan genel memnuniyet eğilimini saptırmamıştır. Memnuniyetsizlik oranlarının oldukça dūřük, memnuniyet oranlarının ise yüksek olmasının bir sebebi olarak ise kullanılan veri setlerindeki bireylerin çoğunlukla mahkemeye başvurmamış, eğitim ve gelir seviyesi dūřük bireyler sebebi ile oluştuğu çıkarımı

yapılabilir. Başka bir deyiş ile adalet hizmetini bu yıllarda sunulduğu şekli ile tercih eden veya taleplerini bu yönde oluşturan bireylerin genel olarak mahkemeye daha önce hiç başvurmamış, bu bağlamda bir adli hizmet yürütmemiş, eğitimi lise seviyesinin altında, gelir düzeyi düşük çoğunlukla evli ve kadın bireyler olduğu, bu bireylerin de genellikle kırsal kesimde ikamet ettiği ifade edilebilir. Dolayısı ile hizmet sunucunun genellikle kentte yaşayan, eğitim ve gelir seviyesi yüksek ve mahkeme işlemlerinden mahkemeye başvuru yoluyla yararlanmış bireylerin memnuniyetsizliklerini dikkate alması ve adalet hizmetlerinin sunumunda başta mahkeme işlemleri olmak üzere iyileştirmeye gitmesi gerektiği değerlendirilmesinde bulunulabilir.

YÖNTEMSSEL KISITLAR VE KATKILAR

Bu çalışmada bahsi geçen bileşenleri ortaya çıkarabilmek için Türkiye İstatistik Kurumu’nun birey bazlı Yaşam Memnuniyeti Anketleri kullanılmaktadır. Anket çalışmaları gerek yerel gerekse merkezi düzeyde politika analizi yapabilmek için kullanılan sayılı veri toplama yöntemlerindedir (Khalil ve Adelabu, 2012, s. 85). Özellikle memnuniyet alanındaki anketler ile politika yapıcılar farklı bölgelerdeki farklı demografik özelliklere sahip grupların aldıkları farklı kalite ve miktardaki kamusal mal düzeylerine olan tepkilerini analiz etmek suretiyle sunum performansını iyileştirebilmektedir (Stipak, 1979, s. 46). Bu nedenle kullanılan TÜİK yaşam memnuniyeti anketleri ise bazı kısıtları bünyesinde barındırmaktadır. Özellikle adalet olgusunun birey değer yargıları ile oldukça ilintili bir konu olduğu düşünüldüğünde bireylerin siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal görüşleri ile ilgili soruların TÜİK YŞMA’nda bulunmaması çalışmada bu alanlarda bir incelemede yapılamamasına neden olmuştur. Gelirlerin kategorik yapıda verilmesi, analizlerin yalnızca belirlenmiş gelir aralıklarındaki sonuçlarını göstermesine sebebiyet vermiş, gelir temelli net sonuçlardan çalışmayı uzaklaştırmıştır. Bununla birlikte incelenen kamusal mal ile ilgili fikir beyanında bulunulmaması, bu açıdan “*fikrim yok*” şeklinde cevap verilmesi ve bu bireylerin varlığı ile sayısının çokluğu analizle ilgili diğer kısıtlardır. Fikir beyan etmeyen bireylerin neden bir fikirleri olmadığına yönelik açık uçlu sorular d bulunmamaktadır. Bu durum, bu bireylerin tercihleri ile ilgili net bilgiler edinilmesine imkan vermemektedir. Tüm bu unsurlar dikkate alındığında ileride yapılacak çalışmaların sağlığı adına TÜİK Yaşam Memnuniyetleri Anketlerinin tasarımının yeniden düzenlenmesinin yerinde olacağı düşünülmektedir. Gelir değişkeninin kategorik olmaktan çıkarılarak sürekli hale getirilmesi ile bahsi geçen hususlar çerçevesinde genişletilmesi daha net sonuçlar elde edilebilmesi açısından daha uygun görülmektedir. Ek olarak, gelecekte kamusal malların bu yöntem sayesinde değerlendirmelerinde, mal memnuniyetiyle sosyal refah ilişkisini açıklığa kavuşturacak şekilde fayda fonksiyonları yaratılmasının yollarının aranılmalıdır.

Çalışma sonuçları amaçlanan katkı doğrultusunda değerlendirildiğinde; bireysel özelliklere ve düşüncelere göre şekillenen memnuniyet algıları

Gümüş Özyayar S. E., Başaran A., Bağdadioğlu, N. DEÜ SBE Dergisi, Cilt: 23, Sayı: 1

değişimlerinin bir kamusal mala yönelik tercih ve talepleri önemli ölçüde etkilediği, hizmet sunucu konumundaki siyasi iktidarın kamusal malları sunarken bu hususlara dikkat etmesinin gerektiği söylenebilir. Çünkü lise ve üstü eğitim seviyelerine sahip olan, genelde yüksek gelirli kentte yaşayan bireyler ile mahkemeye başvurmuş çoğu bireyin adalet hizmetinin sunumundan memnun olmadığı ve bu malı sunulan şekilde talep etmediği saptanmıştır. Adalet malı hakkında yapılmış Türkiye’de herhangi bir detaylı çalışmanın bulunmaması ve dünya literatüründe yaşam memnuniyeti yöntemini kullanarak adalet malını inceleyen bir çalışmaya rastlanmamış olması ise bu çalışmayı özgün bir niteliğe kavuşturmaktadır. Tüm bunların yanı sıra çalışmada, literatürde bulunan diğer çalışmalardan farklı bir ekonometrik yöntem kullanılarak analizlerin yapılması da ayrıca literatürel bir katkıdır. Çalışma, kamusal malların sunumu konusunda tercihlerin belirlenmesi ve politikalar oluşturulması açısından bilimsel olarak çok çeşitli görüşlerin ortaya çıkmasına neden olabilecek niteliktedir.

KAYNAKÇA

- Anomaly, J. (2015). Public Goods and Government Action. *Politics, Philosophy and Economics*, 14(2): 109-128.
- Atchley, R.C. (2006). Active Theory. (Ed: L. Noelker, K. Rockwood & R.L. Sprott.), *The Encyclopedia of Aging Vol. 1* (: 9-13), New York: Springer Publishing Company
- Buchanan, J. M (1968). *Demand and Supply of Public Goods*. Chicago: Rand McNally Pub.
- Clarke, E. H. (1971). Multipart pricing of public goods, *Public Choice*, 11(1): 17-33.
- Due, J.F. ve Friedlaender A.F. (1973). *Government Finance: Economics of the Public Sector*. Fifth edition. Homewood: Irwin.
- Esarey, J. ve Du, J. (2014). Determining Goodness of Fit for a Binary Dependent Variable Model with the heatmapFit Package in R. 1-18. University of Rice sayfasından erişildi: <http://jee3.web.rice.edu/heatmap2-plain.pdf> (Erişim Tarihi: 23.10.2016)
- Everitt, B.S. ve Rabe-Hesketh, S. (2007). *A Handbook of Statistical Analyses Using Stata*, Dördüncü Baskı, Washington D.C.: Chapman and Hall Publication
- Ferreira, S., Moro M. ve J.P. Clinch (2006). Valuing the environment using the life-satisfaction approach, Working Paper, *Planning and Environmental Policy Research Series; PEP/06/05*. University College Dublin: Ireland

Frey, B. S., Luechinger, S., ve A. Stutzer (2004). Valuing public goods: the life satisfaction approach. Working paper 1158, Institute Center for Economic Studies Munich: Germany

Frey, B.S., Luechinger, S., ve Stutzer A. (2009). The Life Satisfaction Approach to Environmental Valuation. Discussion Paper No.4478. IZA Institute of Labor Economics Discussion Paper Series

Frey, B.S., ve Gallus, J. (2016). Happiness: Research and Policy Considerations, (Ed: T. Tachibanaki), *Advances in Happiness Research: A Comparative Perspective* (9-22). Japan: Springer

Gujarati, D. N. (2006). *Temel Ekonometri*, Dördüncü Baskı, (Çev: Ü. Şenesen, G. Göktürk Şenesen), İstanbul: Literatür Yayıncılık

Heady, B., Veenhoven, R. ve A. Wearing (1991). Top Down versus Bottom-up Theories of Subjective Well Being, *Social Indicators Research*, 24(1): 81-100

Hindriks, J ve Myles, G.D. (2006). *Intermediate Public Economics*, Cambridge: The MIT Press

Holcombe, R.G. (1997). A Theory of the Theory of Public Goods, *Review of Austrian Economics*, 10 (1): 1- 22

Jackman, S. (2015). Package “pscl”. Political Science Computational Laboratory. Stanford Üniversitesi resmi web sayfasından erişildi: <http://pscl.stanford.edu> (Erişim tarihi: 18. 04.2017)

James, O. (2009). Evaluating the Expectations Disconfirmation and Expectations Anchoring Approaches to Citizen Satisfaction with Local Public Services, *Journal of Public Administration Research and Theory*, 19(1): 107-123.

Kahneman, D., P.P. Wakker ve R. Sarin (1997). Back to Bentham? Explorations of Experienced Utility, *Quarterly Journal of Economics*: 112(2): 325-405.

Levinson, A. (2009). Valuing Public Goods Using Happiness Data: The Case of Air Quality, Working Paper No: 15156, The National Bureau of Economic Research, Cambridge

Mert, M. (2016). *Spss, Stata, Yatay Kesit Veri Analizi Bilgisayar Uygulamaları*, Ankara: Detay Yayıncılık

Musgrave, R. (1959). *The Theory of Public Finance; A Study in Public Economy*, New York: McGraw-Hill Publishing

North, D.C. (1981). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge: Cambridge University Press

Gümüş Özüyar S. E., Başaran A., Bağdadioğlu, N. DEÜ SBE Dergisi, Cilt: 23, Sayı: 1

Ng, Y.K. (2000). Happiness, Life Satisfaction, or Subjective Well-being? A Measurement and Moral Philosophical Perspective. Working Paper. Singapore Nanyang Tecnological University.

Roch, C. H. ve Poister, T. H. (2006). Citizens, Accountability, and Service Satisfaction, *Urban Affairs Review*, 41(3): 292-308.

Rosen, H., ve Gayer, T. (2008). *Public Finance*, Sekizinci Baskı, New York: McGraw-Hill

Samuelson, P. A. (1954). The Pure Theory of Public Expenditure, *The Review of Economics and Statistics*, 36(4): 387-389

Sousa, L. ve Lyubomirsky, S. (2002). Life satisfaction, İçinde: *Encyclopedia of women and gender: Sex similarities and differences and the impact of society on gender Vol. 2* (: 667-676) (Ed: J. Worell), California: Academic Press

Söderbom, M. (2011). Econometrics II, Lecture Discrete Choice Models, Göteborg Üniversitesi resmi web sayfasından erişilmiştir: www.economics.gu.se/soderbom (Erişim tarihi: 30.06.2017)

Stiglitz, J. (2000). *Economics of Public Sector*, New York: W.W. Norton &Company.

Swan, J. ve Trawick, F. (1980). Satisfaction Related to Predictive vs. Desired Expectations, İçinde: *Refining Concepts and Measures of Consumer Satisfaction and Complaining Behavior* (: 15-22) (Eds: H. Hunt ve R. Day). Indiana: Indiana University Press

Van Ryzin, G. (2004). The Measurement of Overall Citizen Satisfaction., *Public Performance & Management Review*, 27(3): 9-28.

Welsch, H. (2002). Preferences over Prosperity and Pollution: Environmental Valuation Based on Happiness Surveys, *Kyklos*, 55(4): 473-494.

Wilson, A., Zeithaml, V., Bitner, M.J., ve D.D. Gremler (2008). *Services Marketing: Integrating Customer Focus Across the Firm*, London: McGraw-Hill Education

Wolf, C. (1989). *Markets or Governments: Choosing Between Imperfect Alternatives*, Cambridge: MIT Press

EKLER

EK 1: Tüm Yıllara Ait Analiz Sonuçları.

Tablo 2: Tüm Yıllara Ait Analiz Sonuçlarına İlişkin Bulgular

	2004			
	Model 1		Model 2	
	Katsayı (Std. Hata)	Marjinal Etki (Sınır)	Katsayı (Std. Hata)	Marjinal Etki (Sınır)
Mahkemeye Başvurma Durumu				
Evet	Referans Kategori	(0,667)	Referans Kategori	(0,663)
Hayır	0,497*** (0,092)	0,148 (0,80)	0,507*** (0,092)	0,152 (0,80)
ln(Gelir) (÷0,5 veya ÷2)	0,032 (0,049)	0,008	0,05 (0,049)	0,012
1		(0,781)		(0,775)
2		(0,785)		(0,780)
3		(0,789)		(0,788)
4		(0,793)		(0,795)
YAS (÷10)	0,007*** (0,002)	0,002	0,006*** (0,002)	0,002
1		(0,753)		(0,755)
2		(0,770)		(0,771)
3		(0,791)		(0,786)
4		(0,801)		(0,802)
5		(0,820)		(0,814)
6		(0,831)		(0,828)
7		(0,840)		(0,840)
8		(0,861)		(0,852)
9		(0,872)		(0,864)
Yerleşim				
Kent	Referans Kategori	(0,777)	Referans Kategori	(0,777)
Kıır	0,192*** (0,064)	0,046 (0,822)	0,190*** (0,063)	0,046 (0,821)
Cinsiyet				

Gümüş Özuyar S. E., Başaran A., Bağdadioğlu, N. DEÜ SBE Dergisi, Cilt: 23, Sayı: 1

Erkek	Referans Kategorisi	(0,777)	Referans Kategorisi	(0,776)
Kadın	0,116** (0,057)	0,029 (0,81)	0,124** (0,057)	0,031 (0,806)
Medeni Durum				
Bekar	Referans Kategorisi	(0,813)	Referans Kategorisi	(0,813)
Evli	-0,134 (0,077)	-0,032 (0,782)	-0,14 (0,076)	-0,033 (0,782)
Eğitim				
Okuma yazma bilmeyen ve/veya okul bitirmeyen	Referans Kategorisi	(0,835)	Referans Kategorisi	(0,833)
İlkokul ve Açık İlkokul (2)	-0,033 (0,09)	-0,007 (0,828)	-0,015 (0,089)	-0,003 (0,83)
İlköğretim, Açık İlköğretim, Genel Ortaokul veya Mesleki Ortaokul (3)	-0,267* (0,119)	-0,065 (0,770)	-0,25** (0,118)	-0,061 (0,773)
Genel Lise, Mesleki Lise veya Açık Lise (4)	-0,521*** (0,112)	-0,142 (0,702)	-0,512*** (0,111)	-0,141 (0,701)
İki veya Üç Yıllık Yüksekokul (5)	-0,532*** (0,164)	-0,145 (0,70)	-0,510*** (0,164)	-0,141 (0,701)
Dört Yıllık Yüksekokul veya Fakülte (6)	-0,591*** (0,168)	-0,165 (0,681)	-0,58*** (0,168)	-0,163 (0,68)
Yüksek Lisans ve Doktora	-0,518*** (0,199)	-0,154 (0,63)	-0,501*** (0,138)	-0,152 (0,654)
Beklenti				
Daha İyi (1)	Referans Kategorisi	(0,813)		
Aynı (2)	-0,084 (0,06)	-0,02 (0,793)		
Daha Kötü (3)	-0,37*** (0,092)	-0,100 (0,72)		
Fikri Yok (4)	-0,333*** (0,110)	-0,089 (0,73)		
Düşük Beklenti			0,159*** (0,056)	0,039 (0,812)
Yüksek Beklenti			Referans Kategorisi	(0,775)
Yasaların Adil ve Tarafsız Uygulanmasında Sorun				
Çok Sorun Var (1)	Referans Kategorisi	(0,630)	Referans Kategorisi	(0,626)

Az Sorun Var (2)	0,774*** (0,072)	0,234 (0,855)	0,784*** (0,072)	0,237 (0,857)
Sorun Yok (3)	1,247*** (0,08)	0,310 (0,934)	1,25*** (0,079)	0,313 (0,935)
Fikri Yok (4)	0,807*** (0,081)	0,241 (0,862)	0,807*** (0,08)	0,242 (0,862)
Sabit	-0,034 (0,325)		0,608** (0,320)	
Toplam Gözlem	3397		3397	
Wald Chi²	609,89***		596,76***	
M_{ort} - B_{ort}	2,57 - 1,83			
	2005			
	Model 1		Model 2	
	Katsayı (Std. Hata)	Marjinal Etki (Sınır)	Katsayı (Std. Hata)	Marjinal Etki (Sınır)
Mahkemeye Başvurma Durumu				
Evet	Referans Kategori	(0,8)	Referans Kategori	(0,793)
Hayır	-0,004 (0,110)	-0,118 (0,788)	-0,038 (0,11)	-0,104 (0,788)
ln(Gelir) (÷0,5 veya ÷2)	-0,18*** (0,045)	-0,049	-0,164*** (0,045)	-0,045
1		(0,820)		(0,817)
2		(0,792)		(0,791)
3		(0,762)		(0,764)
4		(0,731)		(0,735)
YAS (÷10)	0,002 (0,002)	0,0004	0,002 (0,002)	-0,0004
1		(0,779)		(0,777)
2		(0,783)		(0,782)
3		(0,787)		(0,787)
4		(0,791)		(0,791)
5		(0,795)		(0,796)
6		(0,799)		(0,800)
7		(0,803)		(0,804)
8		(0,806)		(0,809)

Gümüş Özuyar S. E., Başaran A., Bağdadioğlu, N. DEÜ SBE Dergisi, Cilt: 23, Sayı: 1

9		(0,810)		(0,813)
Yerleşim				
Kent	Referans Kategori	(0,777)	Referans Kategori	(0,776)
Kır	0,149** (0,059)	0,040 (0,815)	0,157** (0,059)	0,042 (0,817)
Cinsiyet				
Erkek	Referans Kategori	(0,753)	Referans Kategori	(0,751)
Kadın	0,293*** (0,054)	0,080 (0,831)	0,305*** (0,054)	0,083 (0,832)
Medeni Durum				
Bekar	Referans Kategori	(0,769)	Referans Kategori	(0,768)
Evli	0,090 (0,068)	0,025 (0,794)	0,087 (0,068)	0,025 (0,794)
Eğitim				
Okuma yazma bilmeyen ve/veya okul bitirmeyen	Referans Kategori	(0,878)	Referans Kategori	(0,876)
İlkokul ve Açık İlkokul (2)	-0,253*** (0,08)	-0,056 (0,821)	-0,243*** (0,08)	-0,055 (0,821)
İlköğretim, Açık İlköğretim, Genel Ortaokul veya Mesleki Ortaokul (3)	-0,498*** (0,105)	-0,126 (0,753)	-0,483*** (0,08)	-0,123 (0,755)
Genel Lise, Mesleki Lise veya Açık Lise (4)	-0,662*** (0,099)	-0,18 (0,700)	-0,646*** (0,098)	-0,176 (0,703)
İki veya Üç Yıllık Yüksekokul (5)	-0,935*** (0,176)	-0,280 (0,603)	-0,921*** (0,176)	-0,277 (0,605)
Dört Yıllık Yüksekokul veya Fakülte (6)	-0,956*** (0,147)	-0,288 (0,595)	-0,945*** (0,146)	-0,286 (0,594)
Yüksek Lisans ve Doktora	-0,927*** (0,172)	-0,288 (0,588)	-0,913*** (0,13)	-0,289 (0,581)
Beklenti				
Daha İyi (1)	Referans Kategori	(0,832)		
Aynı (2)	-0,183*** (0,6)	-0,03 (0,787)		
Daha Kötü (3)	-0,513*** (0,084)	-0,034 (0,689)		
Fikri Yok (4)	-0,373*** (0,094)	-0,103 (0,732)		

Düşük Beklenti			0,272*** (0,055)	0,072 (0,832)
Yüksek Beklenti			Referans Kategori	(0,762)
Yasaların Adil ve Tarafsız Uygulanmasında Sorun				
Çok Sorun Var (1)	Referans Kategori	(0,775)	Referans Kategori	(0,776)
Az Sorun Var (2)	0,109 (0,082)	0,030 (0,804)	0,102 (0,082)	0,028 (0,803)
Sorun Yok (3)	0,125* (0,074)	0,034 (0,808)	0,120* (0,074)	0,033 (0,804)
Fikri Yok (4)	0,034 (0,062)	0,01 (0,784)	0,026 (0,062)	0,007 (0,786)
Sabit	2,170*** (0,329)		1,778*** (0,312)	
Toplam Gözlem	3301		3301	
Wald Chi ²	274,82***		256,81***	
M _{ort} - B _{ort}	2,593-1,717			
	2006			
	Model 1		Model 2	
	Katsayı (Std. Hata)	Marjinal Etki (Sınır)	Katsayı (Std. Hata)	Marjinal Etki (Sınır)
Mahkemeye Başvurma Durumu				
Evet	Referans Kategori	(0,758)	Referans Kategori	(0,757)
Hayır	0,231** (0,108)	0,059 (0,813)	0,235** (0,108)	0,056 (0,813)
ln(Gelir) (÷0,5 veya ÷2)	-0,075* (0,044)	-0,017	-0,061 (0,044)	-0,02
1		(0,830)		(0,827)
2		(0,821)		(0,819)
3		(0,811)		(0,811)
4		(0,801)		(0,802)
YAS (÷10)	0,003 (0,002)	0,001	0,003 (0,002)	0,0005
1		(0,793)		(0,794)
2		(0,800)		(0,801)
3		(0,808)		(0,808)
4		(0,815)		(0,814)

Gümüş Özüyar S. E., Başaran A., Bağdadioğlu, N. DEÜ SBE Dergisi, Cilt: 23, Sayı: 1

5		(0,822)		(0,821)
6		(0,829)		(0,827)
7		(0,836)		(0,833)
8		(0,843)		(0,839)
9		(0,849)		(0,845)
Yerleşim				
Kent	Referans Kategori	(0,794)	Referans Kategori	(0,794)
Kır	0,256*** (0,066)	0,056 (0,849)	0,260*** (0,065)	0,071 (0,85)
Cinsiyet				
Erkek	Referans Kategori	(0,792)	Referans Kategori	(0,791)
Kadın	0,174*** (0,058)	0,04 (0,83)	0,182*** (0,058)	0,034 (0,831)
Medeni Durum				
Bekar	Referans Kategori	(0,814)	Referans Kategori	(0,812)
Evli	-0,026 (0,078)	-0,006 (0,808)	-0,016 (0,078)	0,003 (0,809)
Eğitim				
Okuma yazma bilmeyen ve/veya okul bitirmeyen	Referans Kategori	(0,834)	Referans Kategori	(0,836)
İlkokul ve Açık İlkokul (2)	0,04 (0,091)	0,008 (0,842)	0,031 (0,091)	0,012 (0,842)
İlköğretim, Açık İlköğretim, Genel Ortaokul veya Mesleki Ortaokul (3)	-0,117** (0,007)	-0,026 (0,808)	-0,119** (0,064)	-0,016 (0,809)
Genel Lise, Mesleki Lise veya Açık Lise (4)	-0,210** (0,111)	-0,049 (0,786)	-0,219** (0,110)	-0,045 (0,785)
İki veya Üç Yıllık Yüksekokul (5)	-0,546*** (0,145)	-0,150 (0,694)	-0,560*** (0,145)	-0,150 (0,692)
Dört Yıllık Yüksekokul veya Fakülte (6)	-0,580*** (0,149)	-0,161 (0,684)	-0,604*** (0,148)	-0,155 (0,679)
Yüksek Lisans ve Doktora	-0,571*** (0,121)	-0,167 (0,634)	-0,588*** (0,131)	-0,159 (0,650)
Beklenti				

Daha İyi (1)	Referans Kategori	(0,843)		
Aynı (2)	-0,161** (0,064)	-0,034 (0,809)		
Daha Kötü (3)	-0,471*** (0,083)	-0,117 (0,732)		
Fikri Yok (4)	-0,238** (0,106)	-0,052 (0,791)		
Düşük Beklenti			0,245*** (0,059)	0,0571 (0,842)
Yüksek Beklenti			Referans Kategori	(0,789)
Yasaların Adil ve Tarafsız Uygulanmasında Sorun				
Çok Sorun Var (1)	Referans Kategori	(0,639)	Referans Kategori	(0,632)
Az Sorun Var (2)	0,616*** (0,074)	0,194 (0,827)	0,642*** (0,073)	0,222 (0,829)
Sorun Yok (3)	1,196*** (0,077)	0,297 (0,932)	1,219*** (0,077)	0,306 (0,934)
Fikri Yok (4)	1,074*** (0,079)	0,281 (0,916)	1,094*** (0,078)	0,297 (0,917)
Sabit	0,591* (0,327)		0,247* (0,319)	
Toplam Gözlem	3522		3522	
Wald Chi²	635,66***		620,44***	
M_{ort} - B_{ort}	2,522 - 1,773			
	2007			
	Model 1		Model 2	
	Katsayı (Std. Hata)	Marjinal Etki (Sınır)	Katsayı (Std. Hata)	Marjinal Etki (Sınır)
Mahkemeye Başvurma Durumu				
Evet	Referans Kategori	(0,757)	Referans Kategori	(0,753)
Hayır	0,434*** (0,099)	0,100 (0,854)	0,450*** (0,099)	0,092 (0,855)
ln(Gelir) (÷0,5 veya ÷2)	-0,014 (0,0481)	-0,003	-0,001 (0,048)	0,002
1		(0,850)		(0,847)
2		(0,848)		(0,847)
3		(0,847)		(0,847)
4		(0,846)		(0,847)
YAS (÷10)	0,0004 (0,002)	0,000	-0,0004 (0,002)	0,0000

Gümüş Özuyar S. E., Başaran A., Bağdadioğlu, N. DEÜ SBE Dergisi, Cilt: 23, Sayı: 1

1		(0,845)		(0,847)
2		(0,846)		(0,847)
3		(0,847)		(0,847)
4		(0,840)		(0,847)
5		(0,847)		(0,847)
6		(0,848)		(0,847)
7		(0,849)		(0,847)
8		(0,849)		(0,847)
9		(0,851)		(0,847)
Yerleşim				
Kent	Referans Kategori	(0,838)	Referans Kategori	(0,838)
Kır	0,165** (0,065)	0,03 (0,869)	0,151** (0,065)	0,03 (0,867)
Cinsiyet				
Erkek	Referans Kategori	(0,828)	Referans Kategori	(0,828)
Kadın	0,211*** (0,060)	0,040 (0,868)	0,214*** (0,060)	0,050 (0,869)
Medeni Durum				
Bekar	Referans Kategori	(0,844)	Referans Kategori	(0,842)
Evli	0,019 (0,082)	0,004 (0,847)	0,029 (0,0818)	-0,001 (0,848)
Eğitim				
Okuma yazma bilmeyen ve/veya okul bitirmeyen	Referans Kategori	(0,912)	Referans Kategori	(0,911)
İlkokul ve Açık İlkokul (2)	-0,266** (0,105)	-0,038 (0,870)	-0,253** (0,104)	-0,034 (0,871)
İlköğretim, Açık İlköğretim, Genel Ortaokul veya Mesleki Ortaokul (3)	-0,479*** (0,132)	-0,08 (0,828)	-0,458*** (0,131)	-0,073 (0,830)
Genel Lise, Mesleki Lise veya Açık Lise (4)	-0,530*** (0,124)	-0,091 (0,817)	-0,516*** (0,123)	-0,087 (0,817)
İki veya Üç Yıllık Yüksekokul (5)	-0,944*** (0,166)	-0,208 (0,709)	-0,932*** (0,165)	-0,195 (0,707)

Dört Yıllık Yüksekokul veya Fakülte (6)	-0,78*** (0,157)	-0,157 (0,755)	-0,760*** (0,155)	-0,148 (0,756)
Yüksek Lisans ve Doktora	-0,770*** (0,194)	-0,144 (0,721)	-0,757*** (0,167)	-0,142 (0,732)
Beklenti				
Daha İyi (1)	Referans Kategori	(0,872)		
Aynı (2)	-0,092 (0,067)	-0,016 (0,856)		
Daha Kötü (3)	-0,461*** (0,089)	-0,098 (0,776)		
Fikri Yok (4)	-0,344*** (0,107)	-0,07 (0,803)		
Düşük Beklenti			0,202*** (0,062)	0,032 (0,871)
Yüksek Beklenti			Referans Kategori	(0,833)
Yasaların Adil ve Tarafsız Uygulanmasında Sorun				
Çok Sorun Var (1)	Referans Kategori	(0,685)	Referans Kategori	(0,678)
Az Sorun Var (2)	0,628*** (0,075)	0,178 (0,858)	0,655*** (0,075)	0,194 (0,861)
Sorun Yok (3)	1,238*** (0,081)	0,266 (0,950)	1,256*** (0,080)	0,280 (0,951)
Fikri Yok (4)	0,856*** (0,080)	0,220 (0,901)	0,868*** (0,080)	0,231 (0,901)
Sabit	0,463 (0,35)		0,146 (0,337)	
Toplam Gözlem	3616		3616	
Wald Chi²	592,95***		571,69***	
M_{ort} - B_{ort}	2,415- 1,761			
	2008			
	Model 1		Model 2	
	Katsayı (Std. Hata)	Marjinal Etki (Sınır)	Katsayı (Std. Hata)	Marjinal Etki (Sınır)
Mahkemeye Başvurma Durumu				
Evet	Referans Kategori	(0,749)	Referans Kategori	(0,749)
Hayır	0,369*** (0,095)	0,091 (0,833)	0,388*** (0,094)	0,088 (0,830)
ln(Gelir) (÷0,5 veya ÷2)	0,034 (0,052)	0,007	0,049 (0,051)	0,009

Gümüş Özuyar S. E., Başaran A., Bağdadioğlu, N. DEÜ SBE Dergisi, Cilt: 23, Sayı: 1

1		(0,816)		(0,811)
2		(0,820)		(0,816)
3		(0,824)		(0,821)
4		(0,829)		(0,826)
YAS (+10)	-0,0001 (0,002)	-0,000	-0,0004 (0,002)	-0,0001
1		(0,826)		(0,826)
2		(0,826)		(0,825)
3		(0,826)		(0,823)
4		(0,826)		(0,822)
5		(0,825)		(0,821)
6		(0,825)		(0,820)
7		(0,825)		(0,818)
8		(0,825)		(0,817)
9		(0,825)		(0,815)
Yerleşim				
Kent	Referans Kategori	(0,821)	Referans Kategori	(0,820)
Kır	0,083 (0,068)	0,017 (0,838)	0,088 (0,068)	0,012 (0,832)
Cinsiyet				
Erkek	Referans Kategori	(0,817)	Referans Kategori	(0,813)
Kadın	0,102* (0,061)	0,021 (0,838)	0,121** (0,061)	0,025 (0,837)
Medeni Durum				
Bekar	Referans Kategori	(0,804)	Referans Kategori	(0,80)
Evli	0,129* (0,079)	0,028 (0,831)	0,122* (0,079)	0,031 (0,829)
Eğitim				
Okuma yazma bilmeyen ve/veya okul bitirmeyen	Referans Kategori	(0,881)	Referans Kategori	(0,883)
İlkokul ve Açık İlkokul (2)	-0,143 (0,107)	-0,024 (0,856)	-0,152 (0,107)	-0,025 (0,856)
İlköğretim, Açık İlköğretim,	-0,285** (0,133)	-0,053 (0,827)	-0,291** (0,132)	-0,058 (0,827)

Genel Ortaokul veya Mesleki Ortaokul (3)				
Genel Lise, Mesleki Lise veya Açık Lise (4)	-0,392*** (0,125)	-0,078 (0,804)	-0,390*** (0,125)	-0,081 (0,805)
İki veya Üç Yıllık Yüksekokul (5)	-0,908*** (0,168)	-0,234 (0,664)	-0,899*** (0,167)	-0,237 (0,666)
Dört Yıllık Yüksekokul veya Fakülte (6)	-0,756*** (0,153)	-0,182 (0,709)	-0,777*** (0,151)	-0,193 (0,703)
Yüksek Lisans ve Doktora	-0,568*** (0,115)	-0,180 (0,689)	-0,691*** (0,11)	-0,189 (0,689)
Beklenti				
Daha İyi (1)	Referans Kategori	(0,846)		
Aynı (2)	0,005 (0,0714)	0,001 (0,847)		
Daha Kötü (3)	-0,397*** (0,079)	-0,094 (0,758)		
Fikri Yok (4)	-0,069** (0,126)	-0,136 (0,832)		
Düşük Beklenti			0,135** (0,065)	0,030 (0,845)
Yüksek Beklenti			Referans Kategori	(0,818)
Yasaların Adil ve Tarafsız Uygulanmasında Sorun				
Çok Sorun Var (1)	Referans Kategori	(0,646)	Referans Kategori	(0,634)
Az Sorun Var (2)	0,84*** (0,076)	0,240 (0,878)	0,866*** (0,075)	0,252 (0,88)
Sorun Yok (3)	1,207*** (0,079)	0,295 (0,934)	1,238*** (0,078)	0,310 (0,937)
Fikri Yok (4)	1,081*** (0,089)	0,280 (0,918)	1,105*** (0,089)	0,293 (0,92)
Sabit	-0,035 (0,383)		-0,294 (0,376)	
Toplam Gözlem	3395		3395	
Wald Chi²	213,97***		620,04***	
M_{ort} - B_{ort}	2,487 - 1,9206			
	2009			
	Model 1		Model 2	
	Katsayı (Std. Hata)	Marjinal Etki (Sınır)	Katsayı (Std. Hata)	Marjinal Etki (Sınır)

Gümüş Özuyar S. E., Başaran A., Bağdadioğlu, N. DEÜ SBE Dergisi, Cilt: 23, Sayı: 1

Mahkemeye Başvurma Durumu				
Evet	Referans Kategori	(0,687)	Referans Kategori	(0,681)
Hayır	0,515*** (0,148)	0,143 (0,815)	0,528*** (0,089)	0,15 (0,815)
ln(Gelir) (÷0,5 veya ÷2)	-13,46*** (0,032)	-0,030	-0,114*** (0,040)	-0,026
1		(0,836)		(0,832)
2		(0,820)		(0,820)
3		(0,803)		(0,803)
4		(0,785)		(0,788)
YAS (÷10)	-0,0055 (0,003)	-0,0001	-0,0008 (0,0019)	-0,0002
1		(0,805)		(0,808)
2		(0,805)		(0,806)
3		(0,804)		(0,804)
4		(0,803)		(0,802)
5		(0,802)		(0,800)
6		(0,801)		(0,798)
7		(0,800)		(0,796)
8		(0,799)		(0,794)
9		(0,798)		(0,793)
Yerleşim				
Kent	Referans Kategori	(0,805)	Referans Kategori	(0,806)
Kır	-0,034 (0,096)	-0,006 (0,80)	-0,041 (0,065)	-0,01 (0,797)
Cinsiyet				
Erkek	Referans Kategori	(0,781)	Referans Kategori	(0,78)
Kadın	0,280*** (0,087)	0,051 (0,831)	0,237** (0,065)	0,055 (0,832)
Medeni Durum				
Bekar	Referans Kategori	(0,767)	Referans Kategori	(0,766)
Evli	0,218** (0,111)	0,051 (0,814)	0,211*** (0,071)	0,052 (0,814)
Eğitim				

Okuma yazma bilmeyen ve/veya okul bitirmeyen	Referans Kategorisi	(0,858)	Referans Kategorisi	(0,857)
İlkokul ve Açık İlkokul (2)	-0,137 (0,093)	-0,003 (0,855)	-0,016 (0,093)	-0,003 (0,854)
İlköğretim, Açık İlköğretim, Genel Ortaokul veya Mesleki Ortaokul (3)	-0,509** (0,111)	-0,042 (0,816)	-0,200* (0,110)	-0,040 (0,817)
Genel Lise, Mesleki Lise veya Açık Lise (4)	-0,982*** (0,146)	-0,116 (0,747)	-0,482*** (0,099)	-0,113 (0,749)
İki veya Üç Yıllık Yüksekokul (5)	-1,320*** (0,216)	-0,225 (0,653)	-0,813*** (0,139)	-0,222 (0,655)
Dört Yıllık Yüksekokul veya Fakülte (6)	-1,664*** (0,216)	-0,25 (0,632)	-0,886*** (0,121)	0,249 (0,632)
Yüksek Lisans ve Doktora	-0,834* (0,508)	-0,156 (0,612)	-0,645** (0,280)	0,164 (0,604)
Beklenti				
Daha İyi (1)	Referans Kategorisi	(0,828)		
Aynı (2)	-0,259** (0,109)	-0,010 (0,818)		
Daha Kötü (3)	-0,693*** (0,133)	-0,077 (0,760)		
Fikri Yok (4)	-0,833*** (0,168)	-0,087 (0,747)		
Düşük Beklenti			0,146** (0,065)	0,032 (0,827)
Yüksek Beklenti			Referans Kategorisi	(0,796)
Yasaların Adil ve Tarafsız Uygulanmasında Sorun				
Çok Sorun Var (1)	Referans Kategorisi	(0,614)	Referans Kategorisi	(0,607)
Az Sorun Var (2)	0,478*** (0,112)	0,208 (0,810)	0,673*** (0,071)	0,219 (0,815)
Sorun Yok (3)	0,972*** (0,119)	0,315 (0,919)	1,222*** (0,075)	0,322 (0,92)
Fikri Yok (4)	0,983*** (0,125)	0,314 (0,918)	1,211*** (0,077)	0,3210 (0,918)
Sabit	97,04* (29,49)		0,529*** (0,314)	
Toplam Gözlem	3638		3638	
Wald Chi²	2428,59***		756,40***	
M_{ort} - B_{ort}	2,512 - 1,912			

	2010			
	Model 1		Model 2	
	Katsayı (Std. Hata)	Marjinal Etki (Sınır)	Katsayı (Std. Hata)	Marjinal Etki (Sınır)
Mahkemeye Başvurma Durumu				
Evet	Referans Kategori	(0,625)	Referans Kategori	(0,619)
Hayır	0,735*** (0,092)	0,223 (0,824)	0,750*** (0,092)	0,231 (0,824)
ln(Gelir) (÷0,5 veya ÷2)	0,021 (0,049)	0,005	0,039 (0,049)	0,009
1		(0,800)		(0,795)
2		(0,803)		(0,801)
3		(0,806)		(0,805)
4		(0,809)		(0,811)
YAS (÷10)	0,001 (0,002)	0,0003	0,0007 (0,0023)	0,0002
1		(0,801)		(0,803)
2		(0,803)		(0,804)
3		(0,806)		(0,806)
4		(0,808)		(0,807)
5		(0,810)		(0,809)
6		(0,813)		(0,811)
7		(0,815)		(0,812)
8		(0,817)		(0,813)
9		(0,820)		(0,815)
Yerleşim				
Kent	Referans Kategori	(0,805)	Referans Kategori	(0,806)
Kıır	0,017 (0,07)	0,004 (0,809)	0,008 (0,070)	0,002 (0,807)
Cinsiyet				
Erkek	Referans Kategori	(0,80)	Referans Kategori	(0,797)
Kadın	0,08 (0,06)	0,019 (0,816)	0,09 (0,06)	0,021 (0,817)

Medeni Durum				
Bekar	Referans Kategori	(0,788)	Referans Kategori	(0,787)
Evli	0,107 (0,08)	0,026 (0,812)	0,109 (0,078)	0,027 (0,812)
Eğitim				
Okuma yazma bilmeyen ve/veya okul bitirmeyen	Referans Kategori	(0,858)	Referans Kategori	(0,858)
İlkokul ve Açık İlkokul (2)	-0,093 (0,107)	-0,018 (0,84)	-0,081 (0,106)	-0,016 (0,84)
İlköğretim, Açık İlköğretim, Genel Ortaokul veya Mesleki Ortaokul (3)	-0,225* (0,1328)	-0,047 (0,812)	-0,205 (0,132)	-0,044 (0,812)
Genel Lise, Mesleki Lise veya Açık Lise (4)	-0,387*** (0,125)	-0,089 (0,773)	-0,366*** (0,124)	-0,085 (0,773)
İki veya Üç Yıllık Yüksekokul (5)	-0,392** (0,169)	-0,090 (0,772)	-0,369** (0,169)	-0,086 (0,772)
Dört Yıllık Yüksekokul veya Fakülte (6)	-0,725*** (0,152)	-0,195 (0,68)	-0,706*** (0,15)	-0,192 (0,68)
Yüksek Lisans ve Doktora	-1,172*** (0,4195)	-0,364 (0,533)	-1,226** (0,416)	-0,390 (0,533)
Beklenti				
Daha İyi (1)	Referans Kategori	(0,835)		
Aynı (2)	-0,099 (0,07)	-0,021 (0,814)		
Daha Kötü (3)	-0,486*** (0,095)	-0,128 (0,719)		
Fikri Yok (4)	-0,357*** (0,108)	-0,088 (0,753)		
Düşük Beklenti			0,204*** (0,061)	0,047 (0,834)
Yüksek Beklenti			Referans Kategori	(0,79)
Yasaların Adil ve Tarafsız Uygulanmasında Sorun				
Çok Sorun Var (1)	Referans Kategori	(0,613)	Referans Kategori	(0,609)
Az Sorun Var (2)	0,757*** (0,083)	0,237 (0,841)	0,781*** (0,082)	0,245 (0,845)
Sorun Yok (3)	1,194*** (0,082)	0,315 (0,92)	1,204*** (0,081)	0,320 (0,921)
Fikri Yok (4)	1,013*** (0,079)	0,288 (0,892)	1,007*** (0,077)	0,290 (0,890)

Gümüş Özuyar S. E., Başaran A., Bağdadioğlu, N. DEÜ SBE Dergisi, Cilt: 23, Sayı: 1

Sabit	-0,358 (0,36)		-0,719** (0,355)	
Toplam Gözlem	3116		3116	
Wald Chi ²	600,28***		579,97***	
M _{ort} - B _{ort}	2,50 - 1,716			
	2011			
	Model 1		Model 2	
	Katsayı (Std. Hata)	Marjinal Etki (Sınır)	Katsayı (Std. Hata)	Marjinal Etki (Sınır)
Mahkemeye Başvurma Durumu				
Evet	Referans Kategori	(0,696)	Referans Kategori	(0,694)
Hayır	0,502*** (0,093)	0,138 (0,818)	0,503*** (0,11)	0,1392 (0,818)
ln(Gelir) (÷0,5 veya ÷2)	0,005 (0,04)	0,001	0,012 (0,04)	0,003
1		0,800		(0,791)
2		(0,803)		(0,796)
3		(0,805)		(0,801)
4		(0,807)		(0,806)
YAS (÷10)	-0,003 (0,002)	-0,0007	-0,0032 (0,0022)	-0,0007
1		(0,822)		(0,823)
2		(0,816)		(0,817)
3		(0,8095)		(0,81)
4		(0,803)		(0,803)
5		(0,796)		(0,796)
6		(0,791)		(0,790)
7		(0,783)		(0,781)
8		(0,776)		(0,774)
9		(0,769)		(0,766)
Yerleşim				
Kent	Referans Kategori	(0,803)	Referans Kategori	(0,803)

Kır	0,108 (0,073)	0,024 (0,825)	0,104 (0,072)	0,023 (0,825)
Cinsiyet				
Erkek	Referans Kategori	(0,794)	Referans Kategori	(0,794)
Kadın	0,144** (0,06)	0,032 (0,825)	0,149*** (0,059)	0,034 (0,826)
Medeni Durum				
Bekar	Referans Kategori	(0,795)	Referans Kategori	(0,794)
Evli	0,075 (0,08)	0,017 (0,811)	0,082 (0,077)	0,019 (0,811)
Eğitim				
Okuma yazma bilmeyen ve/veya okul bitirmeyen	Referans Kategori	(0,849)	Referans Kategori	(0,848)
İlkokul ve Açık İlkokul (2)	0,034 (0,11)	0,006 (0,855)	0,027 (0,109)	0,005 (0,853)
İlköğretim, Açık İlköğretim, Genel Ortaokul veya Mesleki Ortaokul (3)	-0,109 (0,133)	-0,022 (0,826)	0,114 (0,1325)	-0,023 (0,825)
Genel Lise, Mesleki Lise veya Açık Lise (4)	-0,382*** (0,125)	-0,089 (0,763)	-0,374*** (0,124)	-0,088 (0,764)
İki veya Üç Yıllık Yüksekokul (5)	-0,477*** (0,159)	-0,117 (0,738)	-0,454*** (0,158)	-0,111 (0,743)
Dört Yıllık Yüksekokul veya Fakülte (6)	-0,704*** (0,147)	-0,191 (0,674)	-0,679*** (0,146)	--0,184 (0,68)
Yüksek Lisans ve Doktora	-0,983** (0,41)	-0,294 (0,587)	-0,933** (0,41)	-0,277 (0,601)
Beklenti				
Daha İyi (1)	Referans Kategori	(0,843)		
Aynı (2)	-0,152** (0,07)	-0,031 (0,812)		
Daha Kötü (3)	-0,530*** (0,093)	-0,133 (0,721)		
Fikri Yok (4)	-0,401*** (0,103)	-0,094 (0,755)		
Düşük Beklenti			0,257***	0,056 (0,842)
Yüksek Beklenti			Referans Kategori	(0,788)
Yasaların Adil ve Tarafsız Uygulanmasında Sorun				

Gümüş Özuyar S. E., Başaran A., Bağdadioğlu, N. DEÜ SBE Dergisi, Cilt: 23, Sayı: 1

Çok Sorun Var (1)	Referans Kategori	(0,616)	Referans Kategori	(0,611)
Az Sorun Var (2)	0,775*** (0,083)	0,240 (0,85)	0,782*** (0,083)	0,244 (0,847)
Sorun Yok (3)	1,280*** (0,084)	0,323 (0,933)	1,297*** (0,083)	0,329 (0,935)
Fikri Yok (4)	1,129*** (0,08)	0,304 (0,913)	1,143*** (0,075)	0,310 (0,914)
Sabit	0,103 (0,33)		-0,211 (0,322)	
Toplam Gözlem	3354		3354	
Wald Chi²	719,28***		697,86***	
M_{ort} - B_{ort}	2,51 - 1,722			
	2012			
	Model 1		Model 2	
	Katsayı (Std. Hata)	Marjinal Etki (Sınır)	Katsayı (Std. Hata)	Marjinal Etki (Sınır)
Mahkemeye Başvurma Durumu				
Evet	Referans Kategori	(0,753)	Referans Kategori	(0,75)
Hayır	0,430*** (0,09)	0,101 (0,847)	0,439*** (0,089)	0,1041 (0,847)
ln(Gelir) (÷0,5 veya ÷2)	-0,056* (0,05)	0,011	-0,08* (0,048)	0,015
1		(0,842)		(0,820)
2		(0,837)		(0,828)
3		(0,831)		(0,836)
4		(0,826)		(0,844)
YAS (÷10)	0,0007 (0,002)	0,0002	0,0004 (0,002)	0,000
1		(0,835)		(0,836)
2		(0,836)		(0,837)
3		(0,838)		(0,838)
4		(0,839)		(0,839)
5		(0,841)		(0,840)
6		(0,842)		(0,840)

7		(0,843)		(0,841)
8		(0,845)		(0,842)
9		(0,846)		(0,843)
Yerleşim				
Kent	Referans Kategori	(0,834)	Referans Kategori	(0,834)
Kır	0,121* (0,099)	0,022 (0,856)	0,114* (0,073)	0,021 (0,855)
Cinsiyet				
Erkek	Referans Kategori	(0,841)	Referans Kategori	(0,839)
Kadın	-0,027 (0,06)	-0,005 (0,836)	-0,012 (0,057)	-0,002 (0,837)
Medeni Durum				
Bekar	Referans Kategori	(0,836)	Referans Kategori	(0,837)
Evli	0,015 (0,070)	0,003 (0,839)	0,007 (0,07)	0,001 (0,84)
Eğitim				
Okuma yazma bilmeyen ve/veya okul bitirmeyen	Referans Kategori	(0,886)	Referans Kategori	(0,885)
İlkokul ve Açık İlkokul (2)	-0,115 (0,101)	-0,017 (0,867)	-0,097 (0,100)	-0,015 (0,869)
İlköğretim, Açık İlköğretim, Genel Ortaokul veya Mesleki Ortaokul (3)	-0,258** (0,1217)	-0,043 (0,841)	-0,244** (0,121)	-0,041 (0,842)
Genel Lise, Mesleki Lise veya Açık Lise (4)	-0,38*** (0,1155)	-0,068 (0,817)	-0,383*** (0,115)	-0,071 (0,813)
İki veya Üç Yıllık Yüksekokul (5)	-0,714*** (0,154)	-0,157 (0,737)	-0,689*** (0,153)	-0,152 (0,739)
Dört Yıllık Yüksekokul veya Fakülte (6)	-0,710*** (0,137)	-0,155 (0,738)	-0,687*** (0,136)	-0,152 (0,739)
Yüksek Lisans ve Doktora	-0,695*** (0,110)	-0,153 (0,738)	-0,678*** (0,124)	-0,152 (0,738)
Beklenti				
Daha İyi (1)	Referans Kategori	(0,873)		
Aynı (2)	-0,141** (0,064)	-0,024 (0,847)		
Daha Kötü (3)	-0,686*** (0,088)	-0,160 (0,723)		

Gümüş Özuyar S. E., Başaran A., Bağdadioğlu, N. DEÜ SBE Dergisi, Cilt: 23, Sayı: 1

Fikri Yok (4)	-0,392*** (0,111)	-0,078 (0,796)		
Düşük Beklenti			0,273*** (0,06)	-0,050 (0,871)
Yüksek Beklenti			Referans Kategori	(0,82)
Yasaların Adil ve Tarafsız Uygulanmasında Sorun				
Çok Sorun Var (1)	Referans Kategori	(0,63)	Referans Kategori	(0,617)
Az Sorun Var (2)	0,855*** (0,074)	0,250 (0,874)	0,892*** (0,074)	0,264 (0,877)
Sorun Yok (3)	1,378*** (0,078)	0,323 (0,95)	1,425*** (0,077)	0,338 (0,953)
Fikri Yok (4)	1,154*** (0,079)	0,298 (0,923)	1,174*** (0,078)	0,3101 (0,924)
Sabit	-0,117 (0,364)		-0,586* (0,356)	
Toplam Gözlem	3919		3919	
Wald Chi²	791,45***		747,57***	
M_{ort} - B_{ort}	2,464 - 1,711			

Yayın Geliş Tarihi: 07.08.2020
Yayına Kabul Tarihi: 15.01.2021
Online Yayın Tarihi: 31.03.2021
<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.778002>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 23, Sayı: 1, Yıl: 2021, Sayfa: 223-248
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER İNSAN HAKLARI KOMİTESİ'NİN TEİTİOTA KARARININ ARDINDAN “İKLİM MÜLTECİLERİ”

*Mehtap KAYĞUSUZ AKBAY**

Öz

“İklim mültecisi” olduğunu öne süren, Kiribati Cumhuriyeti vatandaşı Ioane Teitiota'nın Yeni Zelanda'ya karşı yaptığı başvuru sonucunda, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin (MSHİUS) uygulanmasını denetlemekle görevli olan Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi (BMİHK) önemli bir karara imza atmıştır. 24 Ekim 2019'da alınan ve 7 Ocak 2020'de yayınlanan karar, “iklim mültecileri”, geri-göndermeme ilkesi, devletlerin yükümlülükleri ve uluslararası işbirliği gibi birçok konuyu yeniden gündeme getirmiştir. Mevcut çalışmada, tartışmalı olan “iklim mültecisi” kavramının uluslararası hukuktaki yeri ve konunun insan hakları boyutu, daha spesifik olarak geri-göndermeme ilkesi Komite'nin Teitiota kararı ışığında ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi, Teitiota/Yeni Zelanda Kararı, “İklim mültecileri”, Geri-göndermeme ilkesi

“CLIMATE REFUGEES” AFTER UNITED NATIONS HUMAN RIGHTS COMMITTEE'S TEITIOTA CASE

Abstract

The United Nations Human Rights Committee (UNHRC), charged with monitoring of implementation of the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR), issued an important ruling concerning the communication submitted by Ioane Teitiota against New Zealand, Teitiota a citizen of the Republic of Kiribati, who has claimed to be a “climate refugee”. The ruling which was taken on 24 October 2019 and issued on 7 January 2020 has brought many issues back to the agenda, such as “climate refugees”, the principle of non-refoulement, states' obligation and international cooperation. In this study, the place of the controversial concept of “climate refugee” in international law, the human rights

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Kayğusuz Akbay, M. (2021). Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi'nin Teitiota Kararının ardından “iklim mültecileri” *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (1), 223-248.

* Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ORCID: 0000-0002-2072-671X, mehtap.kaygusuz@istanbul.edu.tr.

dimension of this subject, more specifically the principle of non-refoulement are discussed in the light of the Committee's ruling in the Teitiota case.

Keywords: *United Nations Human Rights Committee, Teitiota v. New Zealand, "Climate refugees", Principle of non-refoulement.*

GİRİŞ

24 Ekim 2019'da Birleşmiş Milletler (BM) İnsan Hakları Komitesi (BMİHK, Komite), "*tarihi*" olarak nitelendirilen (Amnesty International, 2020; Mahecic, 2020; OHCHR, 2020) bir karara imza atmıştır (HCR, 2020). Karar, (daha çok avukatının isteğiyle) "*ilk iklim mülteci*" ("*climate refugee*") olduğunu öne süren (McAdam, 2020a ve 2020b) ve Kiribati Cumhuriyeti vatandaşı olan Ioane Teitiota'nın Yeni Zelanda'ya karşı yaptığı başvuru sonucunda kabul edilmiştir.

2007'de eşi ile birlikte Yeni Zelanda'ya gelen ve burada üç çocuğu olan (ancak çocukları yasal olarak Yeni Zelanda vatandaşlığına sahip olamayan) Teitiota, 2010'da sona eren oturma izninin ardından ülkede kalmaya devam etmiş¹ ve ilerleyen dönemde, iklim değişikliğinin yansımaları ve deniz seviyesindeki yükselmenin kendisini Tarawa Adası'ndan (Kiribati) göç etmek zorunda bıraktığını öne sürerek, mülteci statüsü için Yeni Zelanda'ya başvuruda bulunmuştur (HCR, 2020, par. 2.1, 4.1; McAdam, 2020b; Sinclair-Blakemore, 2020). Yetkili birimler tarafından gerekli koşulları sağlamadığı gerekçesiyle talebi reddedilen Teitiota'nın ülkesi Kiribati'ye geri gönderilmesine karar verilmiş ve 23 Eylül 2015'te başvuru sahibi ülkesine gönderilmiştir (HCR, 2020, par. 1.1, 4.4). Bu süreçte iç hukuk yollarını tüketen Teitiota, Yeni Zelanda'ya karşı BMİHK'ye bireysel başvuruda bulunmuştur (Sinclair-Blakemore, 2020).

Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin (MSHİUS) uygulanmasını denetlemekle görevli olan Komite, MSHİUS'ye ek İhtiyari Protokol'e taraf olan devletlere karşı yapılan bireysel başvuruları kabul etme yetkisine sahiptir². İhtiyari Protokol'e taraf olan Yeni Zelanda'ya karşı Teitiota'nın yaptığı bireysel başvuru da Komite tarafından kabul edilmiştir. Komite kararları bağlayıcı olmamakla³ birlikte, kararın dayanağı olan MSHİUS'de öngörülen yükümlülükler bağlayıcı niteliktedir (McAdam, 2020a). Ayrıca söz konusu kararların devletler üzerinde etkili olduğu düşünülmekte ve Teitiota kararının da

¹ Teitiota ve eşi, vize süresinin dolduğunu fark ettikleri zaman bir avukattan yardım almak istemişler, ancak bu konuda çeşitli sorunlar yaşamış ve öngörülen son başvuru tarihini kaçırmışlardır. McAdam, 2020b.

² Komite'ye ilişkin detaylı bilgi için bkz. <https://www.ohchr.org/FR/HRBodies/CCPR/Pages/Intro.aspx> (Erişim Tarihi: 01.02.2020).

³ Bununla birlikte, Komite kararlarının hukuki niteliği ile ilgili literatürde önemli tartışmaların olduğunu belirtmek gerekir. Imbert, 2020, s. 2.

iklim değişikliğine bağlı iltica taleplerinin kabulünde rol oynaması beklenmektedir (Courtoy, 2020; McAdam, 2020b; OHCHR, 2020).

7 Ocak 2020’de Komite kararının yayınlanmasıyla birlikte, “iklim mültecileri”, geri-göndermeme ilkesi (*principle of non-refoulement*), konuya ilişkin devletlerin yükümlülükleri ve uluslararası işbirliği gibi birçok konu yeniden gündeme gelmiştir. Mevcut çalışmada, Teitiota kararının iklim nedeniyle göç konusunda ne ifade ettiğini gösterebilmek adına, öncelikle tartışmalı olan “iklim mültecileri” kavramına değinilecektir. Bu bağlamda ilk olarak iklim değişikliği- göç ilişkisinin kabul edilip edilmediği; ardından “mülteci” tanımından hareketle “iklim mültecileri” ifadesinin hâlihazırda uygulanan uluslararası hukuktaki yeri ve daha sonra ise söz konusu kavramın hukuken tanınması sorunu ele alınacaktır. İkinci bölümde ise, “iklim mültecileri” bağlamında geri-göndermeme ilkesine değinilecektir. Burada, Teitiota kararından hareketle ve karara yoğunlaşarak, insan hakları hukukunda geri-göndermeme ilkesi, kararda öne çıkan insan hakları bağlamında ele alınacak ve ilkenin uygulanabilirliği üzerinde durulacaktır.

TARTIŞMALI BİR KAVRAM OLARAK “İKLİM MÜLTECİLERİ”

Yukarıda belirtildiği gibi, Teitiota “*ilk iklim mültecisi*” olduğunu öne sürmekteydi (McAdam, 2020a). Karar metni incelendiğinde, “*iklim değişikliği mültecisi*” (“*climate change refugee*”)⁴ ifadesinin Teitiota tarafından kullanıldığı (par. 7.1), ancak Komite’nin başvuru sahibini “iklim mültecisi” olarak nitelendirmediği görülmektedir. Burada, “iklim mültecisi” ifadesinin uluslararası hukuktaki yeri, uluslararası planda kabul edilen bir tanımının olup olmadığı ve bu soruyla bağlantılı olarak, BMİHK’nin başvuru sahibini “iklim mültecisi” olarak nitelendirme yetkisinin olup olmadığı yanıtlanması gereken sorular arasında yer almaktadır.

Öncelikle iklim değişikliği ve göç arasındaki ilişkinin uluslararası platformlarda kabul edildiğini belirtmek gerekir. Çevresel unsurlar her zaman göçün nedenleri arasında yer almıştır (Ekşi, 2016, s. 17; Imbert, 2020, s. 1; Philo vd., 2013, s. 13; Piguet, 2013, ss. 149-150). Bununla birlikte, söz konusu bağın uluslararası çevre sözleşmelerinde her zaman yansımaları bulunduğunu söylemek güçtür: BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi’nin metninde yer almayan iklim değişikliği-göç ilişkisi, Sözleşme’nin Taraflar Konferansı (*Conference of the Parties*) tarafından kabul edilen bazı metinlere ve daha sonra Paris Anlaşması’na (2015) girebilmiştir (Cournil & Mayer, 2014, § 51; Kaygusuz Akbay, 2018, s. 314). Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (GIEC, 2014) ve BM Mülteciler Yüksek Komiseri Pilippo Grandi (2020) de iklim değişikliği-göç etkileşimine dikkat çekmiştir.

⁴ Teitiota, Yeni Zelanda yetkili birimlerinin aldığı bazı kararların aslında “*iklim değişikliği mültecisi*” kavramının hukuken kabulüne kapı araladığını öne sürmüştür. HCR, 2020, par. 7.1.

İklim değişikliğinin en önemli sonuçlarından birinin göç olduğu/olacağı düşünülmektedir (Mayer & Crépeau, 2015, s.31). İklim değişikliğinin etkilerinden dolayı yerinden olma⁵ konusunda en büyük risk altında olan ülkeler özellikle gelişmekte olan ülkeler olup, Teitiota'nın vatandaşı olduğu Kiribati gibi ada devletlerinde iklim değişikliği mevcut sorunları ağırlaştırmaktadır (Merone & Tait, 2018, s.508; Zetter, 2011, ss.4, 11). Hâlihazırda hem Uluslararası Hukuk Derneği'nin⁶, hem de Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun⁷ gündeminde olan deniz seviyesindeki yükselme, kıyılarda erozyon, yeraltı sularının tükenmesi genel olarak bütün Güney Asya ve Pasifik Ada halklarını ilgilendiren sorunlar olarak karşımıza çıkmakta ve göçün iklim değişikliğinden kaynaklanan bu gibi durumlara önemli bir cevap oluşturduğu vurgulanmaktadır (Campbell & Beford, 2016, s. 306; IOM, 2017, s. 62).

BMİHK'nin konuyla ilgili yaklaşımına gelince, daha önce 36 Sayılı Genel Yorum'unda (CDHNU, 2018, par. 62) iklim değişikliği ile yaşam hakkı arasındaki ilişkiye yer veren Komite, Teitiota'nın başvurusu sonucunda ilk kez bir kararında “iklim değişikliği” ifadesini kullanmıştır (Reeh, 2020). Ancak Komite, “iklim mültecisi” ifadesini kullanmamış ve Yeni Zelanda'nın MSHİUS'yi ihlal etmediğine kanaat getirmiştir (HCR, 2020, par. 10; ayrıca bkz. Aleksandrova vd., 2020). Diğer bir ifade ile, her ne kadar iklim değişikliği ile göç arasındaki ilişki uluslararası düzeyde kabul edilmiş olsa da, bu kabul “iklim mültecilerinin” hâlihazırda uygulanan uluslararası hukuk tarafından tanındığı anlamına gelmemektedir.

Uluslararası Hukuk Açısından “İklim Mültecileri”

Mültecilerle ilgili uluslararası temel metin olan Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme (Mülteci Sözleşmesi, Cenevre Sözleşmesi)⁸ mülteci kavramının

“[...] ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen ; yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı

⁵ BM 1998 yılında “Ülke İçinde Yerinden Olma Konusunda Yol Gösterici İlkeleri” kabul etmiştir. Metnin Türkçe çevirisinde “yerinden olma”, “yerinden olmuş kimseler”, “yerinden olan kişiler” ve “yerinden olanlar” ifadeleri kullanılmaktadır. BM, 2005.

⁶ Dernek 2018'de deniz seviyesindeki yükselmeye ilişkin olarak Sydney Deklarasyonu'nu kabul etmiştir. ILA, 2018; McAdam, 2020b.

⁷ Uluslararası Hukuk Komisyonu 2018'de konuyu gündemine almış ve konu üzerinde çalışmaya devam etmektedir. https://legal.un.org/ilc/guide/8_9.shtml (Erişim Tarihi: 04.04.2020); McAdam, 2020b.

⁸ 1967 yılında Sözleşme'ye ek Protokol kabul edilmiş ve Sözleşme'nin kapsamına dair bazı değişikliklere gidilmiştir.

ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen her şahsa uygulanaca[ğımı]” (md. 1 A (2))⁹ öngörmektedir.

İklim değişikliği ise, BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi’ne (md. 2) göre, “*karşılaştırılabilir zaman dilimlerinde gözlenen doğal iklim değişikliğine ek olarak, doğrudan veya dolaylı olarak küresel atmosferin bileşimini bozan insan faaliyetleri sonucunda iklimde oluşan bir değişiklik[tir]*”¹⁰. Bu şekilde tanımlanan iklim değişikliği nedeniyle başka bir ülkeye göç edenler¹¹, yukarıda alıntılanan mülteci tanımı çerçevesinde mülteci sayılabilir mi¹² ? Mültecilerin korunması konusunda yetkili olan Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği’ne (BMMYK) göre, sadece afet ya da iklim değişikliğinin etkilerinden dolayı başka bir ülkeye gidenler uluslararası hukukun öngördüğü mülteci tanımına dahil olamamaktadır (UNHCR, 2019, s.2)¹³.

İklim nedeniyle başka bir ülkeye gidenlere uluslararası hukuk bağlamında mülteci statüsünün tanın(a)mamasının temel sebebi Cenevre Sözleşmesi’ndeki tanımda yer alan “*ırk, din, tabiiyet, belli bir toplumsal gruba mensubiyet veya siyasi düşünceler*” ile “*zulüm*” kavramının kendisi ve bu ikisi arasındaki ilişkidir (Cournil & Mayer, 2014, § 15 ; Ekşi, 2016, ss. 17-22 ; Kayğusuz Akbay, 2018, s. 313 ;

⁹ Sözleşmenin Türkçe çevirisi için bkz. http://www.danistay.gov.tr/upload/multecilerin_hukuki_durumuna_dair_sozlesme.pdf (Erişim Tarihi : 04.03.2020).

¹⁰ Sözleşme’nin Türkçe metni için bkz. https://webdosya.csb.gov.tr/db/iklim/webmenu/webmenu12421_1.pdf (Erişim Tarihi: 15.03.2020).

¹¹ Göçmenlerin başka bir yere gitmeyi seçtikleri ve mültecilerden farklı olarak ülkelerinde zulüm veya ciddi zarar korkusu taşımadıkları belirtilmekle birlikte (Merone & Tait, 2018, s. 508; Nicholson & Kumin, 2017, s. 17), göçmen kavramının uluslararası kabul gören, üzerinde fikir birliği oluşmuş bir tanımı bulunmadığını (IOM, 2011, s. 61) ve Uluslararası Göç Örgütü’nün (UGÖ) göçmen tanımında “gönüllü” ve “zorunlu” gibi ayrımlara gitmediğini belirtmek gerekmektedir (IOM, Key Migration Terms). UGÖ için yapılan bir araştırmada yer verilen “*çevre göçmenleri*” tanımı da bu yaklaşımı yansıtmaktadır. İlgili çalışmadaki tanım için bkz. Kniveton vd., 2008, s. 31; Morgese, 2017, s. 48; ayrıca bkz. Kayğusuz Akbay, 2018, s. 311.

¹² Burada bir parantez açarak nüfus hareketi ile iklim değişikliği arasındaki bağlantıyı içeren tanıma yer vermek yerinde olacaktır. BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) ‘*iklim değişikliği nedeniyle yer değiştirme*’yi, deniz seviyesinin yükselmesi, afetler gibi iklim değişikliğinin etkileri sonucu meydana gelen yer değiştirme olarak tanımlamaktadır (Nicholson & Kumin, 2017,s.253). İklim değişikliğinden kaynaklanan göçlerin çevresel göçlerin (Kayğusuz Akbay, 2018, ss.310-319) ve iklim araştırmalarının etkisiyle kullanılmaya başlanan (Piguet, 2013, ss.153-154) “iklim mültecilerinin” ise “çevre mültecilerinin” bir alt kategorisi olduğu söylenebilir (Kniveton vd., 2008, s. 31; Mayer & Cournil, 2016, s. 173; Miller, 2017, s. 90).

¹³ Bazı yazarlar, göç çalışmalarında da pek kabul görmeyen (Campbell & Beford, 2016, s. 307) “iklim mültecisi” ifadesinin sadece hukuki olarak değil bilimsel açıdan da sorunlu olduğuna dikkat çekmektedir (Baldwin, 2020, s. 275).

McAdam, 2020b). Zulmün etkenleri arasında çevreye, iklim değişikliğine yer vermeyen Sözleşme'deki zulüm kavramının geniş bir yorumunun kabul edilmesi durumunda dahi iklim değişikliği nedeniyle yer değiştirenlerin mülteci sayılabilmesi önünde bazı engeller bulunmaktadır (Imbert, 2020, s. 3). Diğer bir ifade ile, “zulüm” kavramını tanımlamayan Cenevre Sözleşmesi'nin, kavramın “*esnek*” bir şekilde yorumlanmasına açık kapı bıraktığı kabul edilebilir (Wouters, 2013, ss. 235-236). Ancak, bu yaklaşımla ilgili olarak soru işareti uyandırabilecek hususlardan biri, çevresel değişikliklerin (kimi durumlarda ciddi insan hakları sorunlarına sebep olmasına rağmen) “zulüm” kavramındaki “*zarar verme niyeti*”ni içermediği yorumudur (Cournil & Mayer, 2014). İklim değişikliklerinden kaynaklanan zorunlu göçlerin Mülteci Sözleşmesi'nin yorumuna dahil edilmesi yakın dönemde pek mümkün görünmemektedir (Aleksandrova vd., 2020 ; Ekşi, 2016, s. 23 ; Morgese, 2017, s. 51 ; Vecchioni, 2020)¹⁴. Imbert'in (2020, s. 5) gözlemlediği gibi, uygulamaya bakıldığında da, iklim değişikliği nedeniyle mülteci statüsü tanınması için Avustralya ve Yeni Zelanda'ya yapılan başvuruların hiçbiri olumlu sonuçlanmamıştır¹⁵.

Yukarıdaki değerlendirmeler göz önünde bulundurulduğunda, iklim değişikliğinin etkisiyle başka bir ülkeye göç edenlerin mülteci statüsüne dahil edilmelerinin olanaksız olduğu söylenebilir mi ? “İklim mültecileri” ifadesi uluslararası hukukta yer almamakla birlikte, BMMYK (UNHCR, 2019, s.2) iklim değişikliği ve afetlerin etkilerinin çatışma ve şiddetle etkileşim içinde olduğu yerlerde, durumdan etkilenen insanların zorunlu olarak ülke dışına çıkmaları halinde Cenevre Sözleşmesi veya bazı bölgesel düzenlemeler¹⁶ kapsamında mülteci statüsüne sahip olabileceklerini belirtmektedir (Mahecic, 2020 ; Nicholson & Kumin, 2017, s.134). Bu bağlamda, iklim değişikliği-çatışma ilişkisinin çeşitli platformlarda ele alınmış olup, iklim değişikliğinin çatışmaların temelinde yatan yoksulluk ve ekonomik koşulları etkileyerek dolaylı olarak şiddetli çatışmaları tetikleyebileceği Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (GIEC) tarafından vurgulanmıştır (GIEC, 2014, s.20 ; Kayğusuz Akbay, 2020, s. 163 ; McAdam, 2020b). 2018'de kabul edilen Mültecilere Yönelik Küresel Mutabakat da iklim, çevrenin bozulması ve doğal afetlerin “*kendileri[nin]*” mülteci hareketlerinin sebepleri arasında olmadığını altını çizmekle birlikte, söz konusu unsurların giderek artan bir şekilde mülteci hareketlerinin itici güçleriyle etkileşim içine girdiğini kabul etmektedir (UN, 2018, par.8 ; UNHCR, 2019, s. 2)¹⁷. Kısacası, iklim

¹⁴ Bu bağlamda yeni bir göçmen kategorisi oluşturulması, Mülteci Sözleşmesi'nde değişikliğe gidilmesi gibi öneriler mevcuttur. Bkz. Ekşi, 2016, ss. 23, 42-44; Morgese, 2017, s. 49; Zetter & Morrisey, 2014, s. 343.

¹⁵ Avustralya ve Yeni Zelanda'dan karar örnekleri için bkz. Ekşi, 2016, ss. 23-34; Imbert, 2020, ss. 5-7.

¹⁶ Bölgesel düzenlemelere örnekler için bkz. Ekşi, 2016, ss. 39-40.

¹⁷ Bu ilişkileri ortaya koyan çalışmaların mevcut olduğunu not etmek gerekmektedir. Türk & Garlick, 2019, s. 391.

değişikliğinin de etkisiyle yerinden olanların çeşitli koşullar altında mülteci statüsüne sahip olma olasılıkları olduğu söylenebilir.

Teitiota'nın başvurusuna dönülecek olursa, daha önce de değinildiği gibi Teitiota iklim değişikliğinin etkileri ve deniz seviyesindeki yükselme nedeniyle, Tarawa'nın kendisi ve ailesi için ikamet edilemez duruma geldiğini ve koşulların kendisini Yeni Zelanda'ya göç etmek zorunda bıraktığını ifade etmiştir (HRC, 2020, par. 2.1). Teitiota'yı inandırıcı, hatta “*tamamen güvenilir*” bulan Yeni Zelanda Göç ve Koruma Mahkemesi de çevresel faktörlerin göç üzerindeki etkisini ve çevresel nedenlerle yerinden olanlara Sözleşme'nin uygulanma ihtimalini kabul etmiş olmakla birlikte, Cenevre Sözleşmesi kapsamında Teitiota'nın mülteci olarak nitelendirilip nitelendirilemeyeceği sorusuna olumsuz yanıt vermiştir (par. 2.7, 2.8). Mahkemenin gerekçelerinden biri gerçek bir zulüm riskinin olmaması, diğeri ise olası zulümler ile Sözleşme'nin öngördüğü nedenler arasındaki bağlantının gösterilememesidir (Courtoy, 2020 ; HCR, 2020, par. 2.8).

Sonuç olarak, Cenevre Sözleşmesi'nin uygulanması ve mülteci statüsünün tanınması konusunda yetkili olmayan Komite'nin mevcut mülteci hukuku tarafından tanınmayan “iklim mülteci” kavramını kabul etmesi pek mümkün görünmemektedir (Courtoy, 2020).

Uluslararası hukukta kabul edilmeyen “iklim mültecilerinin” hukuken tanınması yönünde çeşitli öneriler mevcuttur, ancak söz konusu öneriler eleştiri ve engellerden muaf değildir.

“İklim Mültecileri”nin Hukuken Tanınması: Eleştiriler ve Engeller

Spesifik bir mülteci rejiminin tanınmadığı durumlarda mültecilerin haklarına erişmesinin çok daha güç olduğu göz önünde bulundurulduğunda (Chimni, 2009, s. 16), “iklim mültecilerinin” hukuken tanınması, Cenevre Sözleşmesi'nin bu yönde genişletilmesi önemli bir adım olarak düşünülebilir. Ancak bu noktada birkaç hususa değinmek yerinde olacaktır.

İlk olarak, mülteci kavramına yönelik çeşitli eleştiriler olduğunu belirtmek gerekmektedir: Mülteci tanımının kendisinin “*tarafli*” ve kavramın devletlerin politikalarıyla, çıkarlarıyla yakından ilişkili olduğu, ayrıca hukuki kategorilerin sadece “*dahil etmeyi*” değil aynı zamanda “*dışlamayı*” da içerdiği, dolayısıyla hâlihazırda “*sorunlu*” olan bir kavramdan hareketle yeni kategorilerin oluşturulmasının sorgulanması gerektiği vurgulanmaktadır (Chimni, 2009, ss. 12, 16).

Bir diğer husus ise, “iklim mülteci” kavramının kendisine ilişkin eleştirilerdir. Eleştirilerden biri, söz konusu ifadenin sebeplerden sadece birini ön plana çıkardığı, oysa genel olarak göç olgusunun birçok farklı nedene bağlı olduğu yani çok-nedenliliği (*multicausality*) üzerinde durmaktadır (Baldwin, 2020, s.

276)¹⁸. Ayrıca, deniz seviyesinin yükselmesi gibi yavaş gelişen olaylarda çevresel faktörlerin göç üzerindeki etkisinin belirlenmesinin oldukça güç olduğu belirtilmektedir (Imbert, 2020, ss. 14-15; Morgese, 2017, s. 48). Bu bağlamda McAdam (2017), yukarıda belirtilenlere de değinerek Cenevre Sözleşmesi'nin "iklim mültecilerini" kapsamına ilişkin engelleri şöyle özetlemektedir: Afetlerden kaynaklanan yer değiştirmelerin çok büyük bir bölümünün ülke sınırları içinde gerçekleşmesi; koşulların olumsuz hale gelmesine bağlı olarak, yer değiştirmelerin aşamalı bir şekilde gerçekleşeceği; iklim değişikliğinin yer değiştirmenin tek sebebi olmaması ve bununla ilişkili olarak karmaşık bir etkileşimin faktörlerinden biri olması nedeniyle konuya ilişkin bir tanımın yapılmasının güçlüğü; sadece tek bir nedene odaklanmanın çözüm konusunda iyi bir yöntem olmayacağı; Cenevre Sözleşmesi'nin kapsamının genişletilmesine yönelik politik talebin pek olmaması ve Sözleşme'nin yeniden müzakereye açılmasının mevcut korumayı olumsuz etkileyebilme olasılığı; temel meselenin mevcut hukuku dahi uygulamaya yönelik politik isteğin olmamasıyla ilişkili olduğu ve konuya ilişkin önleyici çözümler üzerinde yoğunlaşılması gerekliliği. Zetter (2011, s. 54) de çevresel nedenlerle (ve iklim değişikliği nedeniyle) yerinden olanları ayrı bir hukuki kategori olarak tanımlamanın konuya özgü politikaları ve yasal düzenlemeleri gerektireceği için hem politik hem de ekonomik açıdan "riskli" görüldüğünü hatırlatmaktadır.

Çevresel nedenlerle ya da iklim değişikliği nedeniyle yerinden olanların Cenevre Sözleşmesi kapsamında değerlendirilmesine ya da Sözleşme'nin kapsamının genişletilmesine ilişkin engellerin ötesinde, yerinden olanların genel olarak hukuken korunması konusunda da zorluklar mevcuttur. Zetter (2011, s. 4) konuya ilişkin üç büyük zorluktan söz etmektedir: yer değiştirmenin gönüllü mü zorunlu mu ve geçici mi sürekli mi olduğunun belirlenmesi ile yer değiştirmenin ülke içi ve sınıraşan olması durumunda nasıl bir korumanın gerektiğinin tespiti. Yazara göre, yavaş gelişen iklim değişikliği bağlamında en zor olan, yer değiştirmenin zorunlu olup olmadığının belirlenmesidir. Sonuç olarak bütün bu faktörler, kavramla ilgili uluslararası bir tanım yapılamamasında ve konuya ilişkin hukuki bir çerçeve oluşturulamamasında önemli rol oynamaktadır (Morgese, 2017, s. 48).

"İklim mültecileri" kavramının kendisine ilişkin eleştirilerin bir diğer bölümü ise yapısal sorunlara işaret etmektedir. Her ne kadar söz konusu kavramın kullanılması, iklim değişikliğinin somut bir boyutuna dikkat çekmek için faydalı görülse de, aslında mevcut güç ilişkilerini ve eşitsizliği güçlendirdiği, çünkü kavramın iklim değişikliğinin yapısal nedenlerinin göz ardı edilmesini beraberinde getirdiği belirtilmektedir (Baldwin, 2020, s. 275). Zetter ve Morrisey de (2014, ss. 342, 344) iklim değişikliği ve nüfus hareketleri arasındaki ilişkinin ele alınışını

¹⁸ Yapılan birçok araştırma, çevresel faktörlerin göçün nedenlerinden biri olduğunu ve göç olgusunun çok-nedenliliğini ortaya koymaktadır. Laczko & Piguet, 2014, s. 2; Piguet, 2013, ss. 155-156; Zetter, 2011, s. 57; Zetter & Morrisey, 2014, s. 343.

büyük ölçüde “apolitik ve neo-liberal” bulmakta ve politika yapıcılarının yapısal unsurları, güç ilişkilerini görmezden geldiğinin altını çizmektedir. Sistemik adaletsizlik ve güç ilişkilerinin iklim değişikliği karşısındaki savunmasızlığın (*vulnerability*) temelinde yer aldığı düşünülmektedir (Miller, 2017, s. 90; Philo vd., 2013, ss. 14-17; Piguet, 2013, s. 157). İklim değişikliği coğrafya, yoksulluk, toplumsal cinsiyet, azınlık statüsü gibi nedenlerle zaten var olan savunmasızlıkları artırabilmekte ve savunmasızları (*vulnerable*) daha çok etkilemektedir (Baldwin, 2020, s. 275; Boer, 2016, s. 236; Türk & Garlick, 2019, s. 391). Yapılan bazı alan araştırmaları, savunmasız (ya da potansiyel olarak savunmasız olanların) yaşamlarını güvence altına almalarını sağlayacak, risklere, tehlikelere maruz kalmalarını minimum düzeye indirecek araçlara erişimlerini veya karar alma süreçlerini etkileme olanaklarını ilgilendiren güç yapılarından dışlanmış olmalarıyla ayırt edilebilir olduğunu ortaya koymaktadır (Zetter & Morrisey, 2014, s. 344). Bu bağlamda en savunmasız olanların, aslında göç - özellikle de sınıraşan bir göç - için yeterli olanağa sahip olmadıkları/olmayacakları, yani “*kapana kısılmış*” (*trapped*) olduklarına/olacaklarına dikkat çekilmektedir (Mayer & Crépeau, 2015, ss. 34-35; ayrıca Kaygusuz Akbay, 2018, s. 317). BM Asya ve Pasifik Ekonomik ve Sosyal Komisyonu da çevresel koşulların kötüye gitmesiyle, Kiribati’deki nüfusun önemli bir bölümünün “*kapana kısılmış*” olma ihtimalinin yüksek olduğunu belirtmektedir (UN-ESCAP, 2015). Genel olarak iklim değişikliği nedeniyle yerinden olanların çok büyük bir bölümü ülke içinde kalmakta, sadece az sayıdaki insan ülke dışına çıkabilmektedir (Zetter, 2011, s. 4). Oysa özellikle küçük ada devletleri açısından iklim değişiklikleri karşısında iç göç “*sürdürülebilir bir çözüm*” olarak görülmemektedir (UN-ESCAP, 2015)¹⁹.

Yukarıdaki eleştirilerin yanı sıra, iklim değişikliğinden çok ciddi olarak etkilendiği/etkileneceği düşünülenlerin konuya nasıl yaklaştıkları sorusu büyük önem taşımaktadır. Kiribati halkı da dahil olmak üzere, Pasifik Adalarında yaşayan halkların göç etmeye olumlu yaklaşmadıklarını (Imbert, 2020, s. 16; Piguet, 2013, s. 157) ya da “iklim mülteciliğinden” ziyade “*planlı göçe*” (*planned migration*) sıcak baktıklarını gösteren çalışmalar mevcuttur (Baldwin, 2020, s. 277; Merone & Tait, 2018, s. 508). Dolayısıyla potansiyel “iklim mültecisi” olarak düşünülenlerin en azından bir bölümünün söz konusu adlandırmayı kabul etmediği ve yapılan bazı araştırmaların da “iklim mültecisi” ifadesinin aslında Batı ülkelerinin çıkarları baz alınarak inşa edildiğine işaret ettiği belirtilmektedir (Baldwin, 2020, s. 277). Kiribati de dahil olmak üzere ilgili adalar için “*planlı göçün*” tek seçenek gibi görüldüğü vurgulanmakta (Merone & Tait, 2018, s. 509), BM Asya ve Pasifik Ekonomik ve Sosyal Komisyonu da “*iyi-yönetilen göçe*” (*well-managed migration*) daha sıcak bakmaktadır (UN-ESCAP, 2015).

¹⁹ Bu açıdan bakıldığında sadece uluslararası yer değiştirmeleri ilgilendiren Komite kararı “*sınırlı*” bir niteliğe sahiptir. Imbert, 2020, s. 13.

Sonuç olarak, Morgese (2017, ss. 48-49) ve Zetter'in (2011, s. 11) belirttiği üzere, çevresel faktörlerden ya da iklim değişikliğinden kaynaklanan insan hareketliliğini tanımlamaya yönelik üzerinde uzlaşma sağlanmış bir tanım bulunmamaktadır (bkz. Kayğusuz Akbay, 2018, s. 311). BMMYK de sadece afet ya da iklim değişikliğinin etkilerinden dolayı başka bir ülkeye gidenlerin uluslararası hukukun öngördüğü mülteci tanımına dahil olamayacaklarını belirtmekte, ancak söz konusu insanların uluslararası korumaya ihtiyaç duyabileceklerini kabul etmektedir (UNHCR, 2019, s. 2). Burada 'koruma' kavramının uluslararası hukuk tarafından tanımlanmamış olmakla birlikte, süreç veya eylem olarak düşünüldüğünde hukukla ve de hukuki kavramlarla ilişkili olduğunu -ancak kimin hukuken korunacağını politikadan bağımsız olmadığını- belirtmek gerekir (Zetter, 2011, s. 23). Uluslararası Göç Örgütü ise, koruma kavramının mülteci hukuku ve insancıl hukukun yanı sıra insan hakları hukukuna uygun olarak bireylerin haklarının korunmasını içerdiğini vurgulamaktadır (IOM, 2011, s. 75). Bir uluslararası insan hakları sözleşmesinin uygulanmasını denetlemekle görevli olan BMİHK'nin Teitiota kararı da, "iklim mültecilerinin" tamamen korumadan yoksun olmadıkları ve konuyla ilgili olarak uluslararası mekanizmalara başvurulabileceği şeklinde yorumlanmıştır (Behlert, 2020).

"İKLİM MÜLTECİLERİ" VE GERİ-GÖNDERMEME İLKESİ

Uluslararası korumanın en temel unsuru olan (Frelick, 2020; Nicholson & Kumin, 2017, s. 20; Wouters, 2013, ss. 232-233) ve "iltica davalarının 'alfabesi'" olarak nitelendirilen (Bianku, 2017, s.20) geri-göndermeme ilkesi Cenevre Sözleşmesi'nde şöyle yer almaktadır²⁰:

"Hiçbir Taraf Devlet, bir mülteciyi, ırkı, dini, tâbiyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatı ya da özgürlüğü tehdit altında olacak ülkelerin sınırlarına, her ne şekilde olursa olsun geri göndermeyecek veya iade etmeyecektir" (md. 33, § 1).

Geri-göndermeme ilkesine yer veren Cenevre Sözleşmesi'nin uygulanmasını denetleyecek uluslararası yargı organı gibi bir mekanizmaya sahip olmadığı bir ortamda (Chimni, 2018, s. 19), insan hakları hukuku çeşitli nedenlerle yerinden olanlara minimum koruma standartları sağladığı ve bazı koşullarda ilgili kişinin ülkesine geri gönderilmesini yasakladığı için iklim değişikliği nedeniyle yerinden olanlar açısından önem taşımaktadır (Morgese, 2017, s. 60). Bu durum,

²⁰ Geri-göndermeme ilkesi Mülteci Sözleşmesi'nin dışında başka uluslararası metinlerde de yer almaktadır: Afrika'da Mülteci Sorunlarının Özel Yönlerini Düzenleyen Afrika Birliği Örgütü Sözleşmesi (md. II (3)); Cartagena Mülteciler Bildirgesi ve Arap Ülkelerinde Mültecilerin Durumunu Düzenleyen Arap Sözleşmesi (md. 9), ayrıca İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayriinsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme (md. 3 (1)); Herkesin Zorla Kaybedilmeye Karşı Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme (md. 16); Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi (md. 22 (8)). Bkz. Ekşi, 2016, s. 47; Wouters, 2013, s. 233.

küresel ve bölgesel düzeydeki insan hakları mekanizmalarını gündeme getirmekte, dünyanın iklim değişikliğinden en çok etkilenecek bölgelerinden biri olan Asya-Pasifik bölgesinde, (Amerika, Afrika ve Avrupa'nın aksine) bölgesel bir insan hakları mekanizmasının kurulmamış olması ise BMİHK'ye başvuruda bulunulabilmesinin bölge açısından önemini arttırmaktadır (Boer, 2016, ss. 238, 246).

Komite'nin, Teitiota tarafından Yeni Zelanda'ya karşı yapılan bireysel başvuruyu kabul ederek, iklim değişikliğinin etkilerini geri-göndermeme ilkesi bağlamında ele almış olması yukarıdaki bilgiler göz önünde bulundurularak okunmalıdır (Imbert, 2020, s. 12).

Uygulanması Olası Bir Ülke Olarak Geri-göndermeme İlkesi

Devletlerin sorumluluğunun temelinde yatan, bazı hukukçularca *jus cogens* yani emredici norm olarak nitelendirilen ve teamül hukukunun bir parçası olan, dolayısıyla bütün devletlerin uygulamakla yükümlü olduğu geri-göndermeme ilkesi, sadece mültecilere değil, henüz resmi olarak mülteci statüsüne sahip olmayanlara, sığınma talebinde bulunmuş olanlara ve ülke sınırında olanlara da uygulanır (IOM, 2014, s. 3 ; Ktistakis, 2013, s. 86 ; Nicholson & Kumin, 2017, s. 20 ; Wouters, 2013, ss. 233, 242).

Mülteci hukukunu değil, MSHİUS'nin uygulanmasını denetlemekle görevli olan BMİHK, 1990'lardan itibaren geri-göndermeme ilkesine ilişkin önemli bir içtihat oluşturmuş ve ilkeyi geniş kapsamlı bir şekilde yorumlamıştır (HCR, 2020, par.9.3 ; Imbert, 2020, s. 10 ; Reeh, 2020). Bazı durumlarda ilkenin uygulanmayabileceğini kabul eden Cenevre Sözleşmesi'nden (md. 33, par. 2) farklı olarak insan hakları hukukunda ilke mutlak bir karaktere sahiptir ve BMİHK de geri-göndermeme ilkesine istisna kabul etmemektedir (IOM, 2014, s. 4 ; Ktistakis, 2013, s. 86 ; Wouters, 2013, ss. 238-239).

MSHİUS, ilkeyi doğrudan içermemektedir ancak Sözleşme'de yer alan yaşam hakkı (6. Madde) ve işkence, insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele ve ceza yasağı (7. Madde) gibi bazı hak ve yükümlülüklerle ilkenin çok yakın ilişkisi bulunmaktadır (IOM, 2014, s. 2). Komite de Teitiota kararında hem yaşam hakkı hem de işkence, insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele ve ceza yasağı bağlamında geri-göndermeme ilkesinin uygulanmasına yönelik devletlerin yükümlülüklerini vurgulamıştır (par. 9.3). Burada bir parantez açarak belirtmek gerekir ki, Teitiota başvurusunda sadece yaşam hakkının ihlaline yer verdiği için, Komite konuyu sadece 6. Madde bağlamında ele almış, iddiaları işkence, insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele ve ceza yasağına ilişkin olan 7. Madde kapsamında değerlendirmede bulunmamıştır (McAdam, 2020b). Oysa iki maddeyi ele alışı farklı olduğu için Komite'nin bu çerçevede yapacağı bir değerlendirmenin oldukça dikkat çekici sonuçları beraberinde getirebileceği düşünülmektedir (McAdam, 2020b).

İklim değişikliği, insan haklarıyla ilgili önemli zorluklar doğurmakta, hem medeni ve siyasi hem de ekonomik, sosyal ve kültürel hakları, - özellikle yaşam, sağlık, beslenme, su hakkı gibi birçok hakkı-, olumsuz yönde etkilemektedir (Bakker, 2016, s. 71 ; Cournil & Mayer, 2014, § 7 ; Kayğusuz Akbay, 2018, s. 316 ; Zetter, 2011, s. 10). Teitiota'nın ve Komite'nin ifadeleri de bu duruma dikkat çekmektedir.

Yeni Zelanda'nın kendisini Kiribati'ye göndererek yaşam hakkını ihlal ettiğini öne süren Teitiota, küresel ısınmadan kaynaklanan deniz seviyesindeki yükselme nedeniyle Tarawa'da (Kiribati) durumun giderek daha riskli hale geldiğini ; kentin kalabalıklaşmasından ve tuzlu suyun karışmasından dolayı tatlısuyun yetersiz olduğunu ; yaşanabilir alanın aşınması sebebiyle konut krizi ve ölüme neden olan arazi tartışmalarının yaşandığını ; Kiribati'nin kendisi ve ailesi için ikamet edilemez hale geldiğini ve deniz seviyesinin yükselmesine karşı mücadelenin etkin olmadığını belirtmiştir (par. 1.1, 2.1). Kısacası başvuru sahibi, iklim değişikliğinin yansımaları ve deniz seviyesindeki yükselmenin kendisini Tarawa'dan Yeni Zelanda'ya göç etmek zorunda bıraktığını ifade etmiştir (par. 2.1). Böylece, ilk kez "iklim mültecisi" olduğunu öne süren biri, iklim değişiklikleri nedeniyle hayatının risk altında olduğunu belirterek geri gönderilme kararına karşı BMİHK'ye başvuruda bulunmuştur (Aleksandrova vd., 2020).

Teitiota'nın iddiaları dayanaktan yoksun değildir : İklim değişikliğinin Kiribati açısından iki temel yansıması deniz seviyesinin yükselmesi ve su rezervlerinde yaşanan sorundur (Merone & Tait, 2018, s. 508). Kiribati'nin yükselen deniz seviyesi nedeniyle yok olma riskiyle karşı karşıya olan, hatta bu riskle yüzleşmek zorunda kalacak ilk ada devleti olduğu düşünülmektedir (Aleksandrova vd., 2020)²¹. Ayrıca adada yaşam hakkı, deniz seviyesindeki yükselmeden sadece doğrudan değil sağlık, gıda ve su hakkı gibi haklara yönelik oluşturduğu riskler nedeniyle dolaylı olarak da etkilenmektedir (Bakker, 2016, ss. 71-72). Toprağın genel olarak verimsiz, işsizliğin yüksek ve nüfusun yoğun olduğu Güney Tarawa'da yeterli arazinin olmamasının gerilimi arttırdığı ve bu nedenle yaralanmaların hatta ölümlerin olduğu Yeni Zelanda Mahkemesi tarafından atanan bilirkişi John Corcoran tarafından da teyit edilmiş olmasına rağmen Komite kararında Kiribati'de "genel bir çatışma durumunun" olmadığını belirtmiştir (par.2.4, 9.7).

2018'de yani Teitiota kararından önce, çevresel bozulmanın, iklim değişikliklerinin ve sürdürülebilir olmayan kalkınmanın yaşam hakkı açısından "en acil ve en ciddi tehlikeler" arasında yer aldığını belirten Komite, yaşam hakkının devletlerin iklim değişikliklerine karşı çevreyi korumaya yönelik önlemler almasını da içerdiğine ve devletlerin işbirliği yapması gerektiğine dikkat çekmiştir (CDHNU,

²¹ Kiribati'nin 2050 yılında yaşanmaz hale geleceği tahmin edilmektedir (Merone & Tait, 2018, s. 508). Bu risk karşısında Kiribati, Fiji'ye ait adalardan biri olan Vanua Levu'dan toprak satın almıştır (Oppenheimer vd., 2019).

2018, par. 62 ; Reeh, 2020). Teitiota kararında da, yaşam hakkının “*dar bir şekilde*” yorumlanmaması gerektiğinin ve bu hakkın kapsamının geri-göndermeme ilkesinden daha geniş olabileceğinin altını çizen Komite’nin yukarıdaki tespiti tekrarladığı görülmektedir (par. 9.3, 9.4).

2018’de Komite ayrıca devletlerin yaşama doğrudan tehdit oluşturabilecek veya onurlu bir yaşam hakkından faydalanmayı engelleyebilecek ortamları iyileştirmeye yönelik önlemler alması gerektiğini ve ilgili önlemlerin beslenme, su ve barınma gibi temel ihtiyaçların sağlanmasını içerebileceğini ifade etmiştir (CDHNU, 2018, par. 26). Bu bağlamda yaşam hakkı, ikiz sözleşmelerden bir diğeri olan Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (ESKHİUS) (md. 12) tarafından düzenlenen ve su ve beslenme hakkını da içeren sağlık hakkıyla yakından ilişkilidir (Sendut, 2020). Su hakkı ve beslenme hakkı kararda da dikkat çeken unsurlar arasında yer almaktadır. Teitiota, Kiribati’de deniz seviyesinin yükselmesi nedeniyle bir yandan yaşanabilir alanların yetersiz hale geldiğini ve ciddi arazi tartışmalarının yaşandığını, diğer yandan ise tatlısu rezervlerine tuzlu suyun karışması gibi çevresel bozulmaların olduğunu ifade etmiştir (par. 3). Yeni Zelanda Hükümeti’ne göre ise, mahsul elde etmenin imkansız değil zor olduğunu belirten başvuru sahibi mahsul yetiştiremediğine ya da içme suyuna erişim sağlayamadığına yönelik iddialarını kanıtlayamamıştır (par. 4.6). Teitiota, Yeni Zelanda’nın iddialarına cevaben temiz içme suyuna erişimle ve mahsulle ilgili sorunlar olduğunu yinelemiş ve temiz içme suyunun yeterli olmaması nedeniyle Kiribati’de kendisinin ve ailesinin sağlık sorunları yaşadığını ifade etmiştir (par.5). Araştırmalar da Teitiota’yı destekler niteliktedir : Hâlihazırda deniz seviyesinin yükselmesi, tuzlu suyun tatlısuya karışması gibi iklim değişikliğinin etkilerini yaşayan ada devletlerinden biri olan Kiribati’de iç göç nüfusun yoğun ve suyun sınırlı olduğu Güney Tarawa’ya olmaktadır (IOM, 2017, ss. 91-92 ; UN-ESCAP, 2015). Hızlı nüfus artışı ve kentleşmenin Güney Tarawa’da su problemini beraberinde getirdiği bilirkışı Corcoran tarafından da teyit edilmiştir (par. 2.4). Sağlık hakkını içeren ESKHİUS’nin uygulanmasını denetlemekle görevli olan BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi’nin (BMESKHK) vurguladığı üzere güvenli içme suyu ile sağlık hakkı yakından ilişkilidir (Franca, 2016, s. 94).

BMİHK’nin pozisyonuna gelince, Komite Kiribati Hükümeti’nin iklim değişikliğine yönelik planlarını dikkate almış ancak Teitiota’nın aksi yöndeki iddiasına rağmen bu planların ne kadar “*etkin*” olduğunu değerlendirmemiştir (Sinclair-Blakemore, 2020). Böyle bir değerlendirme yapılmamasına rağmen, Komite’nin kanaati Kiribati’deki durumun henüz dayanılamayacak durumda olmadığı yönündedir (HCR, 2020, par. 9.3 ; Reeh, 2020). Suyla ilgili bazı sorunların olduğunu kabul eden Komite’ye göre, başvuru sahibi yaşam hakkını riske atacak düzeyde sağlığına tehdit oluşturabilecek tatlısu rezervinin “*erişilemez, yetersiz veya güvensiz*” olduğuna ilişkin yeterli bilgi sunamamıştır (par.9.8). Komite üyelerinden Duncan Laki Muhumuza ((HCR, 2020, Annex 2, par. 1) ise, taraf devletin “*gerçek bir riskin*” mevcudiyetini kanıtlama yükümlülüğünü başvuru sahibinden talep

etmemesi gerektiğine dikkat çekmiştir (Biol, 2020). Eleştirilerini özellikle su konusuna yoğunlaştıran bir diğer Komite üyesi Vasilka Sancin'e (HCR, 2020 : Annex 1, par. 1, 5) göre, Yeni Zelanda, Teitiota ve çocuklarının güvenli içme suyuna erişebildiğine dair yeterli delil sunmamıştır, oysa başvuru sahibi ve ailesinin güvenli içme suyuna erişebildiğini kanıtlamak taraf devletin pozitif yükümlülükleri arasında yer almaktadır (Biol, 2020 ; Imbert, 2020, s. 13).

Başvuruda dikkat çeken bir diğer husus yukarıda belirtildiği gibi gıdaya, beslenmeye ilişkindir. Kiribati tarafından 2007'de kabul edilen Ulusal Uyum Eylem Programı (program Yeni Zelanda Göç ve Koruma Mahkemesi tarafından incelenmiştir), mahsul konusunda çeşitli adımlar atıldığını ancak halk sağlığının genel olarak bozulduğunu, bu bağlamda A vitamini eksikliği görüldüğünü, kötü beslenme, balık zehirlenmesi, gıda ve beslenmeye dair problemlere işaret eden başka hastalıklar yaşandığını belirtmekte, bilirkşi ise Kiribati'de toprağın genel olarak “*fakir ve verimsiz*” olduğunu doğrulamaktadır (HCR, 2020, par. 2.3, 2.4). Yaşam hakkı ile sağlık hakkı arasındaki yakın ilişki ve BMESKHK tarafından dikkat çekilen beslenmenin sağlık hakkı üzerindeki etkileri ile yeterli yaşam standardı için gerekli olanlar arasında beslenmenin bulunduğu göz önüne alındığında (Franca, 2016, ss. 93-94), yukarıdaki veriler Kiribati'deki koşulların birbiriyle bağlantılı birçok hakkı olumsuz etkilediğine işaret etmektedir. Bununla birlikte Komite, Teitiota'nın Kiribati'ye gönderildiği zaman yaşam hakkını tehdit edecek yiyecek mahrumiyeti yaşayacağına dair gerçek, öngörülebilir bir risk olmadığına kanaat getirmiştir (par. 9.9). Burada bir parantez açarak, BMMYK'ye göre sadece yiyecek kıtlığı nedeniyle yerinden olanların birçok durumda Mülteci Sözleşmesi kapsamına giremeyeceklerini, ancak kıtlığın silahlı çatışma ve şiddete bağlı olması durumunda öngördüğü kriterleri karşılama olasılığı olduğunu hatırlatmak yerinde olacaktır (UNHCR, 2017b, s. 1).

Yukarıda da değinildiği üzere, karar ciddi eleştirilerin hedefindedir, ancak birkaç hususa dikkat çekmek gerekmektedir : Imbert, Komite'nin geri-göndermeme ilkesine temel olan yaşam hakkını sosyal ve ekonomik haklarla bağlantılı olarak ele aldığını, sağlık hakkı kapsamında değerlendirilen su hakkı ve beslenme hakkı üzerine eğildiğini, oysa söz konusu hakların mülteci statüsünün belirlenmesinde çok dikkate alınmadığını, dolayısıyla Komite'nin pozisyonunun bu açıdan önemli olduğunu vurgulamaktadır. Yazar, Komite'nin tavrının “*siyasi mülteciler*” ve “*ekonomik göçmenler*” ayırımına giden birçok devletle örtüşmediğini de not düşmektedir (Imbert, 2020, ss.11- 12).

Bir diğer husus ise, Yeni Zelanda Mahkemesi'nin, Teitiota'nın iltica başvurusunu reddederken, çevresel bozulmanın Cenevre Sözleşmesi'nin uygulanmasının ya da korumanın yolunu açabileceği ihtimalini gözardı etmemiş olmasıdır (HCR, 2020, par. 2.2, 2.9, 4.5). Deniz seviyesindeki yükselme ve Yeni Zelanda'nın coğrafi konumu dikkate alındığında, mahkemenin bu tavrı, söz konusu devletin konuyla ilgili yükümlülüklerine ve ileride iklim değişikliğinin etkileri

nedeniyle iltica başvurusunda bulunacakların geri-gönderme yasağından yararlanmalarına kapı araladığı şeklinde yorumlanmaktadır (Behlert, 2020 ; McAdam, 2020b). Bu açıdan, Yeni Zelanda Mahkemesi ile BMİHK'nin kararı arasında paralellik olduğu söylenebilir : Komite, taraf devletin bundan sonraki sınır dışı etme vakalarında o anki durumu ve aynı zamanda iklim değişikliğine ve deniz seviyesindeki yükselmeye ilişkin güncel verileri dikkate alma konusunda « *devam eden sorumlulukları* » olduğunun altını çizmiştir (par.9.14 ; McAdam, 2020b).

Yukarıdaki hususların yanı sıra, BMİHK sadece hızlı gelişen olayların değil, aynı zamanda yavaş gelişen olayların sınıraşan yer değiştirmelere neden olabileceğini ve iklim değişikliği nedeniyle yerinden olanların geri-gönderilmesinin Sözleşme'nin 6. Ve 7. Maddelerinin ihlaline yol açabileceğini vurgulamıştır (HCR, 2020, par. 9.11 ; Imbert, 2020, s.12). Böylelikle, Mülteci Sözleşmesi kapsamına girmeyen iklim değişikliği gibi unsurlar karşısında koruma yükümlülüğünün tanınması konusunda önemli bir adım atılmış ve geri-göndermeme ilkesinin iklim değişikliğine bağlı koşullarda da uygulanma ihtimali açıkça kabul edilmiştir (Aleksandrova vd., 2020 ; Sendut, 2020). Aslında, BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri 2018 tarihli raporunda MSHİUS'nin 6. Ve 7. Maddelerine ve geri-göndermeme ilkesine atıfta bulunarak, devletlerin insan haklarının iklim değişikliklerine bağlı nedenlerden dolayı tehdit altında olma ihtimalinin yüksek olduğu bölgelere insanları geri göndermemeleri gerektiğini belirtmiştir (Imbert, 2020, s.4 ; OHCHR, 2018, par. 45). BMİHK ise ilk kez bir kararında insanların iklim değişikliklerinin olumsuz etkilerinden dolayı hayatlarının risk altında olacağı bir yere zorla gönderilmelerinin MSHİUS'nin 6. Maddesinde öngörülen yaşam hakkının ihlali olarak değerlendirilebileceğini ifade etmiştir (Aleksandrova vd., 2020 ; Imbert, 2020, s.2 ; McAdam, 2020a ve 2020b ; Sinclair-Blakemore, 2020). Daha önce küresel düzeydeki hiçbir yargısal ya da yarı-yargısal organın iklim değişikliği nedeniyle yerinden olanlar konusunda açıkça böyle bir karar almadığı ve Komite'nin bu yönde bir kararı kabul etmesinin 25 yıl gibi bir zaman aldığı göz önünde bulundurulduğunda kararın önemi daha net anlaşılabilir (Courtoy, 2020 ; Imbert, 2020, s.4 ; McAdam, 2020a ve 2020b).

Geri-göndermeme İlkesinin Uygulanabilirliği

Yukarıda belirtildiği üzere geri-göndermeme ilkesine dayanak olan haklardan biri yaşam hakkıdır ve Teitioti da yaşam hakkının risk altında olduğunu öne sürmüştür. Ancak, iklim değişikliği bağlamında yaşam hakkının öne sürülmesinin, “mağdur” kavramı, hakkın bireysel olması ve nedensellik ilişkisi gibi sebeplerle oldukça sınırlı bir uygulama alanına sahip olduğuna dikkat çekilmektedir (Bakker, 2016, ss. 72, 82, 84). Komite de yerleşik içtihadına göre başvuru sahibinin “mağdur” sayılabilmesi için “*bilfiil etkilendiğini*” göstermesi gerektiğini belirttikten sonra, mağdur olduğunu öne süren bireylerin taraf devletin yaşam hakkını ihlal eden eylemlerinin “*bireylere özgü*” veya yaşam hakkına yönelik “*mevcut ya da yakın tehdit*” oluşturduğunu göstermesi gerektiğini ifade etmiştir (par. 8.4). Dolayısıyla

Bakker'ın ifade ettiği gibi mağdur kavramı önemli bir sınırlama oluşturmaktadır. Bununla birlikte, mevcut başvuru bağlamında, Komite İhtiyari Protokol'ün 1. ve 2. maddelerinin Teitiota'nın başvurusunun kabulüne engel oluşturmadığına kanaat getirerek Yeni Zelanda'nın başvurusunun kabul edilmemesi yönündeki talebini reddetmiştir (par. 8.6).

Geri-göndermemeye ilişkin başvurularda engel oluşturabilecek bir diğer unsur ise riskle ilgilidir, çünkü riskin “gerçek” olması ve geri-göndermeme ilkesinden yararlanmayı talep edeni “*kişisel olarak*” ilgilendirmesi gerekmektedir (Ktistakis, 2013, s.92). Teitiota kararında da, başvuru sahibinin yaşam hakkına yönelik onarılamaz zarara ilişkin gerçek bir riskin olup olmadığı sorusuna cevap aranmıştır (par. 8.5). Bu bağlamda, her ne kadar Yeni Zelanda Hükümeti Teitiota'nın belirttiği riskin gerçekliğine dair itirazlarını dile getirmiş olsa da (par. 4.6), Komite'ye (par. 8.5-8.6) göre Teitiota, başvurusunun kabulünü sağlayacak derecede, iklim değişikliğinin ve buna bağlı deniz seviyesindeki yükselmenin etkilerinin yaşam hakkına yönelik “*gerçek bir risk*” oluşturduğunu göstermiştir, dolayısıyla başvuruda bulunanın iddiasının gelecekte oluşacak “*varsayımsal*” bir zarara değil, “*gerçek bir risk*”e işaret ettiği düşünülebilir (Behlert, 2020). Ancak başvurunun kabulü, Teitiota'nın Komite tarafından haklı bulunduğu anlamına gelmemektedir (par. 9.6): Başvurunun ardından Komite'nin Özel Raportörü'ne dayanarak geçici önlem olarak Teitiota'nın Kiribati'ye gönderilmemesi yönünde bir karar vermediğini (par. 1.2) ve esasa ilişkin bölümde de onarılamaz zarara dair gerçek bir risk konusunda talep edilen yüksek eşşğin Komite tarafından vurgulandığını hatırlatmak gerekir (par.9.3; McAdam, 2020b). Riskin kişiselliğine gelince, Komite ilk olarak, riskin temelde gönderilen ülkedeki -ekstrem durumlar dışında- genel koşullardan kaynaklanmaması ve kişisel olması gerektiğini hatırlatmıştır (par. 9.3).

BMİHK'ye göre, gerçek bir riskin olup olmadığını belirlemek için delilleri, olayları incelemek genelde devletlerin yetkili organlarının görevidir (par. 9.3, 4.6). Bu açıdan, geri-göndermemeye ilişkin kararlarında Komite, gönderen devletin ilgili kişinin karşılaşacağı riski değerlendirmesinde açıkça keyfilik ya da açık bir hata ya da adaletin inkârı olup olmadığıyla ilgilenmektedir ve Teitiota kararında da, Kiribati'deki yaşam koşullarından ziyade, Yeni Zelanda'nın kararına odaklanmıştır (HCR, 2020, par. 9.3; Imbert, 2020, s.11; Reeh, 2020). BMİHK'ye göre Teitiota, aşırı kalabalık olma durumu veya arazi tartışmalarından kaynaklanan eylemler nedeniyle Kiribati'de yaşam hakkına yönelik “*gerçek*”, “*kişisel*” ve “*öngörülebilir*” bir tehlikenin olup olmadığını Yeni Zelanda tarafından değerlendirilmesinde açıkça keyfilik ya da hata olduğunu gösterememiştir (par. 9.7). Ancak üyelerden Sancin ve Laki Muhumuza Komite'yle aynı görüşü paylaşmamaktadır: Sancin, özellikle güvenli içme suyuna erişim konusunda Komite ile hemfikir olmadığını ifade etmiştir (HCR, 2020, Annex 1, par.6). İklim değişikliği nedeniyle Kiribati'de oluşan koşulların yaşam hakkına yönelik gerçek, kişisel ve de öngörülebilir bir risk oluşturduğunu belirten Laki Muhumuza ise, konuyla ilgili yüksek eşşği eleştirmiştir (HCR, 2020, Annex 2, par. 1, 3, 5).

Karar üzerinde etkili olan bir diğer unsur ise zaman kavramıdır (HCR, 2020, par. 9.13; McAdam, 2020b; Sendut, 2020). Bu bağlamda öncelikle Yeni Zelanda Mahkemesi'nin MSHİUS'nin yaşam hakkına dair maddesinin uygulanabilmesi için riskin “*yakın*” (*imminent*) olması gerektiğini vurguladığı görülmektedir (par.2.9, 9.6). Ayrıca Yeni Zelanda Hükümeti, Teitiota'nın hâlihazırda zarar gördüğüne veya yakın bir zararla karşı karşıya olduğuna dair kanıt olmadığı için BMİHK'ye yaptığı başvurunun kabul edilemez olduğunu öne sürmüştür (par. 4.5, 6.1). Oysa, McAdam (2020b), yakınlığın sadece mağduriyet konusunda geçerliliği olan bir unsur olduğunu, ancak mülteci ve insan hakları hukukunda ilgili kişilerin zararlarla ilgili olarak yakın riskle karşı karşıya olmalarının aranan koşullar arasında bulunmadığını, geri-göndermelerin hukuka uygunluğu konusunda yakınlığın uygun bir kriter olmadığını belirtmekte ve Komite'nin "*farkında olmadan*" konuya ilişkin "*karışıklığa*" yol açtığının altını çizmektedir. Diğer taraftan hem hızlı gelişen olayların hem de deniz seviyesinin yükselmesi gibi yavaş gelişen olayların yer değiştirmelere neden olabileceği, tüm ülkenin tamamen sular altında kalma riskinin olduğu bir ortamda, risk gerçekleşmeden dahi koşulların onurlu bir yaşam hakkıyla uyumsuz hale gelebileceği Komite tarafından ifade edilmiştir (par.9.11). BMİHK, deniz seviyesindeki yükselmenin Kiribati'yi yaşanmaz hale getirebileceğini kabul etmiş olmakla birlikte, 10-15 yıllık bir süre zarfında Kiribati Cumhuriyeti'nin uluslararası toplumun da katkısıyla halkı korumaya yönelik önlemler alabileceğine kanaat getirmiştir (par. 9.12).

Komite her ne kadar devletlerin, risk altındaki insanların yaşamlarının yakın bir tehdit altında olmasını beklemeleri gerekmediğini açıklamış olsa da, bu konudaki eşige ilişkin net bir bilgi vermemektedir (Courtoy, 2020; McAdam, 2020a). Bu bağlamda, Teitiota çiftinin çocuklarını gelgit veya fırtına nedeniyle kaybetme korkusuna cevaben Yeni Zelanda Mahkemesi'nin bu tür olaylardan kaynaklı ölümlerin gerçekleşme devamlılığına ilişkin kanıt olmadığını öne sürdüğünü hatırlatmak yerinde olacaktır (par. 2.9). Oysa üyelerden Laki Muhumuza'nın dikkat çektiği üzere, “*çok sık ve önemli düzeyde ölümlerin*” gerçekleşmesini beklemek yaşam hakkının korunması konusunda sorunlu bir yaklaşımdır (HCR, 2020, Annex 2, par. 5; Imbert, 2020, s.13; McAdam, 2020b). Burada bir parantez açarak, başvurunun sadece Teitiota adına yapıldığını ve Teitiota'nın eşi ve çocuklarını kapsamadığını, oysa özellikle çocukların dahil olmasının farklı sorulara (ve de yanıtlara) kapı aralayabileceğini belirtmek gerekir (MacAdam, 2020b).

Kiribati'deki koşulların dahi talep edilen eşige karşılamadığı göz önünde bulundurulduğunda, Komite'nin yaşam hakkı konusundaki yüksek eşige pekiştirdiği söylenebilir (Sinclair-Blakemore, 2020).

SONUÇ

BMİHK'nin Teitiota kararı, "iklim mültecileri" tartışmalarını yeniden gündeme getirmiştir. Uluslararası hukuk açısından bakıldığında, her ne kadar iklim değişikliği ve göç ilişkisi kabul edilmiş olsa da, hâlihazırda uygulanan mülteci hukukunda "iklim mültecileri" ifadesi yer almamakta (UNHCR, 2019, s. 2); iklim değişikliği nedeniyle göç edenlere ilişkin uluslararası planda genel kabul gören bir tanım bulunmamaktadır (Morgese, 2017, ss.48-49; Zetter, 2011, s. 11). "İklim mültecileri"nin hukuken tanınması yönündeki önerilerin yanı sıra kavrama yönelik üzerinde durulması gereken eleştiriler de bulunmaktadır. BMİHK'ye gelince, Komite MSHİUS'nin uygulanmasını denetlemekle görevli olup, kendisini "iklim mülteci" olarak nitelendiren Teitiota'nın ülkesi Kiribati'ye gönderilmesine karar veren ve bu kararı uygulayan Yeni Zelanda'ya karşı yaptığı bireysel başvuruyu kabul etmiştir. Ancak esasa ilişkin kararı Teitiota'nın lehine olmamıştır (HCR, 2020, par. 10). Bununla birlikte, karar iklim değişikliği nedeniyle yerinden olanlar açısından önemli detaylar içermektedir. Bu bağlamda geri-göndermeme ilkesi öne çıkmaktadır. Kararla birlikte ilkenin, iklim değişikliği nedeniyle göç edenlere uygulanma olasılığı kabul edilmiştir (Aleksandrova vd., 2020; Sendut, 2020). Ancak BMİHK bağlamında, iklim değişiklikleri nedeniyle yerinden olanlara ilkenin uygulanabilmesinin, öngörülen yüksek ispat eşiği dikkate alındığında oldukça güç görüldüğünü belirtmek gerekir (Imbert, 2020, s.14; Vecchioni, 2020).

Teitiota kararı, Cournil ve Perruso'nun (2018) ifadesiyle "*insan haklarının 'iklimselleştirilmesi'*" ("*climatisation' des droits de l'homme*")²² sürecinin bir parçası olarak okunabilir. Sürecin olumlu yönleri olmakla birlikte, geri-göndermeme ilkesinin uygulanmasına yönelik engellerin/sınırlamaların da işaret ettiği gibi insan hakları, iklim değişikliğine bağlı nedenlerle yerinden olanları koruma konusunda yeterli görünmemektedir (Cournil & Mayer, 2014, § 24; Zetter, 2011, s.24; ayrıca Kayğusuz Akbay, 2018, s.319). Bununla birlikte mülteci hukukunun insan haklarından çok daha sınırlı bir uygulama alanına sahip olduğunu belirtmek gerekir (McAdam, 2020b; Zetter, 2011, s.24).

²² Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'ne (OHCHR, Applying...) göre, insan hakları temelli bir yaklaşım normatif olarak uluslararası insan hakları standartlarını baz alan operasyonel düzlemde de insan haklarının sadece korunmasını değil geliştirilmesini de hedefleyen bir yaklaşımı ifade etmektedir (Cournil & Perruso, 2018). Burada amaç, yükümlülüklerin yanı sıra eşitsizliklerin ve savunmasızlığın incelenmesi ve ayrımcı uygulamalar ile adil olmayan güç dağılımının önüne geçilmesidir (OHCHR, Applying; Cournil & Perruso, 2018). Bu yaklaşım bazı yazarlara göre "*iklim değişikliklerinin insanileştirilmesi*" anlamına gelmektedir (Cournil & Perruso, 2018). Bahsedilen "*insanileştirme*" sürecinin yanı sıra, insan haklarını korumakla yükümlü yapılar insan haklarını iklimle birlikte değerlendirmekte ve bu da beraberinde "*insan haklarının 'iklimselleştirilmesi'*"ni getirmektedir (Cournil & Perruso, 2018).

Genel olarak göçmenlerin ve mültecilerin yaşadığı sorunlara çözüm bulunması ve bunun için bütün tarafların dahil olduğu bir “*diyalog*” gerektiği üzerinde durulmaktadır (Chimni, 2018, s.12). Ancak bütün paydaşlarla diyalog kurulması bir yana, çözüm arayışlarında elzem olan işbirliğinin sağlanması dahi kolay görünmemektedir. Teitiota kararında, uluslararası çabanın ve uluslararası toplumun yardımının gerekliliğinden söz eden Komite (par. 9.11-9.13), böylece hem iklim değişikliğinin uluslararası niteliğine ve insan hakları üzerindeki etkilerine hem de devletlerin işbirliğinin gerekliliğine dikkat çekmiştir (Behlert, 2020; OHCHR, 2020; Reeh, 2020). Uluslararası işbirliğinin gerekliliği 2018 tarihli Mültecilere Yönelik Küresel Mutabakat (UN, 2018, par. 2) ve Güvenli, Sistemli ve Düzenli Göç İçin Küresel Mutabakat (AGNU, 2018, par.7, 11, 15b, 27a, 39 vd.) tarafından da vurgulanmaktadır (Türk & Garlick, 2019, ss.390, 398). Bununla birlikte, uluslararası platformlarda işbirliğine yapılan vurgunun pratiğe ne kadar yansıdığına bakıldığında karşılaşılan tablonun olumlu olduğu söylenemez. Bu çerçevede, iklim değişikliğinde en fazla rolü olan devletlerin söz konusu değişikliğin etkilerinden dolayı ülkelerini terketmek zorunda kalacak olanları kabul etmeye sıcak yaklaşmadıklarını (Imbert, 2020, s. 14) ve sınıraşan göçler ve ada devletlerinin karşı karşıya olduğu ülke toprağının tamamen kaybedilmesi gibi durumlar konusundaki ciddi hukuki boşluklarla ilgili gerekli adımların atılmadığını (Zetter, 2011, s. 5) hatırlatmak yerinde olacaktır.

Özetlemek gerekirse, iklim değişikliği ve bu nedenle yerinden olanlar/olacaklarla ilgili sorunlar ve bu sorunlara çözüm arayışları BMİHK'nin yetkisinin ve etkisinin ötesinde olmakla birlikte, bu tespit Teitiota kararını önemsiz kılmamaktadır, çünkü Komite kararını bugüne kadar hiçbir uluslararası korumanın öngörülmediği bir ortamda almıştır (Courtoy, 2020). Kararın insan hakları hukuku bağlamında “iklim mültecilerinin” korunması konusunda önemli bir adım olduğu (McAdam, 2020b; Sinclair-Blakemore, 2020) ve Teitiota'nın başvurusunun ve Komite'nin tavrının ötesinde yansımaları olacağı düşünülmektedir (Frelick, 2020; Mahecic, 2020). Ayrıca, kararın aslında iklim değişikliğini reddedenlere karşı bir tavır olarak da okunabileceği (Behlert, 2020) ve tam da Amerika Birleşik Devletleri gibi bazı ülkelerin mülteci tanımına dair daha dar bir yorumu gündeme getirdikleri (Frelick, 2020) bir ortamda kabul edildiği, dolayısıyla kararın hukuki düzlemin dışında da bir anlamı olduğu göz önünde bulundurulmalıdır (McAdam, 2020b).

KAYNAKÇA

Aleksandrova, M., Schraven, B. & Serraglio, D. (2020). A real game changer? The implications of the UN's ruling on 'climate refugees'. *The Current Column*, 24 February 2020. <https://www.die-gdi.de/en/the-current-column/article/the-implications-of-the-uns-ruling-on-climate-refugees-1/> , (Erişim Tarihi:02.03.2020).

Amnesty International (2020). *Crise climatique: Une décision historique pour les demandeurs d'asile*. <https://www.amnesty.fr/actualites/crise-climatique-demandeurs-d-asile>, (Erişim Tarihi: 19.03.2020).

Assemblée Générale des Nations Unies (AGNU) (2018), *Pacte mondial pour des migrations sûres, ordonnées et régulières*, A/RES/73/195. 19 décembre 2018.

Bakker, C. (2016). Climate change and right to life. Limits and potentialities of the human rights protection system. O. Quirico ve M. Boumghar (Ed.), *Climate change and human rights. An international and comparative law perspective* içinde (ss. 71-88). London/New York: Routledge.

Baldwin, W. A. (2020). Climate change refugees. *International Encyclopedia of Human Geography* (2) içinde (ss. 275-279).

Behlert, B. (2020). A significant opening. On the HRC's groundbreaking first ruling in the case of a 'climate refugee'. *Völkerrechtsblog*. <https://voelkerrechtsblog.org/a-significant-opening/> (Erişim Tarihi: 21.02.2020).

Bianku, L. (2017). Le non-refoulement comme principe du droit international et le rôle des tribunaux dans sa mise en œuvre, Cour européenne des droits de l'homme/Conseil de l'Europe. *Dialogue entre Juges* içinde (ss. 17-21). https://www.echr.coe.int/Documents/Dialogue_2017_FRA.pdf (Erişim Tarihi : 10.02.2020).

Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (1992). (Sözleşme'nin Türkçe metni için https://webdosya.csb.gov.tr/db/iklim/webmenu/webmenu12421_1.pdf, (Erişim Tarihi: 15.03.2020).

Birleşmiş Milletler (BM) (2005). *Ülke İçinde Yerinden Olma Konusunda Yol Gösterici İlkeler*, çev. K. Altıparmak. Ankara: İmaj Yayınevi. http://www.ceidizleme.org/ekutuphaneresim/dosya/693_1.pdf, (Erişim Tarihi : 10.02.2020).

Birol, B. (2020). *İklim Mülteciliği Mümkün mü? Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi'nin Ioane Teitiota Kararının Özet Çevirisi ve Değerlendirmesi*. <https://anayasagundemi.com/2020/01/24/forum-av-baris-birol-iklim-multeciligi-mumkun-mu-birlesmis-milletler-insan-haklari-komitesinin-ioane-teitiota-kararinin-ozet-cevirisi-ve-degerlendirmesi/>, (Erişim Tarihi: 20.02.2020).

Boer, B. (2016), Climate Change and Human Rights in the Asia-Pacific. A Fragmented Approach. O. Quirico & M. Boumghar (Ed.). *Climate Change and Human Rights. An International and Comparative Law Perspective* içinde (ss. 236-255). London/New York: Routledge.

Campbell, J. R. & Bedford, R. D. (2016). Climate Change and Migration. Lessons from Oceania. A. Triandafyllidou (ed.), *Routledge Handbook of Immigration and Refugee Studies* içinde (ss. 304-311). London/New York: Routledge.

Chimni, B. S. (2009). The Birth of a ‘Discipline’: From Refugee to Forced Migration Studies. *Journal of Refugee Studies*, 22 (1), 11-29.

Chimni, B. S. (2018), *The Global Refugee Crisis: Towards a Just Response*”, *Global Trends. Analysis*, <https://www.sef-bonn.org/en/publications/global-trends-analysis/032018.html> (Erişim Tarihi: 07.04.2020).

Comité des droits des l’homme des Nations Unies (CDHNU) (2018). *Observation Générale N° 36, CCPR/C/GC/36*, (Distr. Générale 3 septembre 2019). <https://undocs.org/fr/CCPR/C/GC/36>, (Erişim Tarihi : 03.04.2020).

Cournil, C. & Mayer, B (2014). Chapitre 2. Les lacunes juridiques, C. Cournil, & B. Mayer (Ed.), *Les migrations environnementales: enjeux et gouvernance içinde*. Paris: Presses de Sciences Po. (internet versiyonu).

Cournil, C. & Perruso, C. (2018). Réflexions sur “l’humanisation” des changements climatiques et la “climatisation” des droits de l’homme. Émergence et pertinence. *Revue des Droits de l’Homme*. <https://journals.openedition.org/revdh/3930#bodyftn1>, (Erişim Tarihi : 17.04.2020).

Courtoy, M. (2020). *Comité des droits de l’homme des Nations Unies, constatations relatives à la communication no. 2728/2016, Ioane Teitiota c. Nouvelle-Zélande*. 24 octobre 2019. <https://uclouvain.be/fr/instituts-recherche/juri/cedie/actualites/comite-des-droits-de-l-homme-des-nations-unies-constatations-relatives-a-la-communication-n-2728-2016-ioane-teitiota-c-nouvelle-zelande-24-octobre-2019.html>, (Erişim Tarihi: 19.03.2020).

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (1966).

Franca, A. (2016). Climate change and interdependent human rights to food, water and health. O. Quirico & M. Boumghar (Ed.). *Climate change and human rights. an international and comparative law perspective* içinde (ss. 89-103). London/New York: Routledge.

Frelick, B. (2020). *It is time to change the definition of refugee. climate change is an existential threat to humanity and as such, should be included in legislation on asylum seeking*. <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/time-change-definition-refugee-200126095857235.html>, (Erişim Tarihi: 20.03.2020).

Grandi, F. (L. Baker’s Interview with) (2020). *World needs to prepare for ‘millions’ of climate displaced: U.N.*. <https://www.reuters.com/article/us-davos->

meeting-refugees/world-needs-to-prepare-for-millions-of-climate-displaced-u-n-idUSKBN1ZK1Q2, (Erişim Tarihi: 12.02.2020).

Groupe d'experts intergouvernemental sur l'évolution du climat (GIEC) (2014). *Changements climatiques 2014. Incidences, adaptation et vulnérabilité. Résumé à l'intention des décideurs.* https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/03/ar5_wgII_spm_fr-2.pdf, (Erişim Tarihi : 04.04.2020).

Human Rights Committee (HRC) (2020). *CCPR/C/127/D/2728/2016*. 24 October 2019 (Distr. 7 January 2020). https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CCPR%2FC%2F127%2FD%2F2728%2F2016&Lang=en, (Erişim Tarihi: 17.01.2020).

Imbert, L. (2020). Premiers éclaircissements sur la protection internationale des 'migrants climatiques'. Note sous Comité des droits de l'homme des nations unies, constatations relatives à la communication N° 2728/2016, Ioane Teitiota c. Nouvelle-Zélande, 24 octobre 2019 (distr. générale 7 janvier 2020), CCPR/C/127/D/2728/2016. *La Revue des Droits de l'Homme*, 1-24.

International Law Association (ILA) (2018), *Sydney Declaration of Principles on the protection of persons displaced in the context of sea level rise. Resolution 6/2018 (Annex) August 2018.* https://www.ila-hq.org/images/ILA/Resolutions/ILAResolution_6_2018_SeaLevelRise_SydneyDeclaration.pdf, (Erişim Tarihi: 04.04.2020).

International Law Commission. https://legal.un.org/ilc/guide/8_9.shtml, (Erişim Tarihi: 04.04.2020).

International Organization for Migration (IOM). *Key migration terms.* <https://www.iom.int/key-migration-terms>, (Erişim Tarihi: 03.04.2020).

IOM (2011). *Glossary on migration. International migration law series No. 25, 2nd ed.*, 2011, https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml25_1.pdf, (Erişim Tarihi: 22.04.2020).

IOM (2014). *IML Information Note on the Principle of Non-refoulement.* <https://www.iom.int/files/live/sites/iom/files/What-We-Do/docs/IML-Information-Note-on-the-Principle-of-non-refoulement.pdf>, (Erişim Tarihi: 07.04.2020).

IOM (2017). *World Migration Report 2018.* https://www.iom.int/sites/default/files/country/docs/china/r5_world_migration_report_2018_en.pdf, (Erişim Tarihi: 08.04.2020).

Kayğusuz Akbay, M. (2018). Çevresel Göçler ve Bölgesel Örgütler: Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi Örnekleri. in B. Bacak, Ö. Topkaya, A. Kiray, & M. Ç.

Tuna (Ed.), IX. Uluslararası sivil toplum kuruluşları kongresi. *Göç ve toplum, 15-17 Kasım 2018, Çanakkale, Bildiri tam metin e-kitabı* (içinde ss. 310-319).

Kayğusuz Akbay, M. (2020). Birleşmiş Milletler Şartı'nda belirtilen amaçlar ile çevre arasındaki ilişkiler. *Social Sciences Research Journal/Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 152-171.

Kniveton, D., Schmidt-Verkerk, K., Smith, C. & Black, R. (2008). *Climate change and migration: Improving methodologies to estimate flows*. Geneva:International Organization for Migration.

Ktistakis, Y. (updated by E. Giakoumopoulou) (2013). *Protecting migrants under the European Convention on Human Rights and the European Social Charter*. Paris: Council of Europe Publishing, (Updated September 2016).

Laczko, F. & Piguët, E. (2014). Regional perspectives on migration, the environment and climate change. E. Piguët ve F. Laczko (Ed.), *People on the move in a changing climate. The regional impact of environmental change on migration*, içinde (ss. 1-20). Dordrecht: Springer.

Mahecic, A. (2020). *La décision du Comité des droits de l'homme des Nations Unies sur le changement climatique est un signal fort, selon le HCR*. <https://www.unhcr.org/fr/news/briefing/2020/1/5e2b0deaa/decision-comite-droits-lhomme-nations-unies-changement-climatique-signal.html>, (Erişim Tarihi: 02.03.2020).

Mayer, B. & Cournil, C. (2016). Climate change, migration and human rights. Towards group-specific protection?. O. Quirico ve M. Boumghar (Ed.), *Climate change and human rights. an international and comparative law perspective* içinde (ss. 173-188). London/New York: Routledge.

Mayer, B. & F. Crépeau (2015). Changement climatique et droits de l'homme des migrants. C. Cournil vd. (Ed.), *Mobilité humaine et environnement* içinde (ss. 31-48). Editions Quæ.

McAdam, J. (2017). Seven reasons the UN Refugee Convention should not include 'climate refugees'. *The Sydney Morning Herald*. <https://www.smh.com.au/opinion/seven-reasons-the-un-refugee-convention-should-not-include-climate-refugees-20170606-gw18b4.html> (Erişim Tarihi: 27.03.2020).

McAdam, J. (2020a). Climate refugees cannot be forced back home. *The Sydney Morning Herald*. <https://www.smh.com.au/environment/climate-change/climate-refugees-cannot-be-forced-back-home-20200119-p53sp4.html> (Erişim Tarihi: 03.03.2020).

McAdam, J. (2020b). Protecting people displaced by the impacts of climate change: The UN Human Rights Committee and the principle of non-refoulement.

https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/4B8E9EBB4FE37ABEB74608742FEAD946/S0002930020000317a.pdf/protecting_people_displaced_by_the_impacts_of_climate_change_the_un_human_rights_committee_and_the_principle_of_nonrefoulement.pdf (Erişim Tarihi: 17.06.2020).

Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (1966).

Miller, D. S. (2017) Climate refugees and the human cost of global climate change. *Environmental Justice*, 10 (4), 89-92.

Morgese, G. (2017). Environmental migrants and the EU immigration and asylum law: Is there any chance for protection?. G. C. Bruno, F. M. Palombino ve V. Rossi (Ed.), *Migration and the environment. some reflections on current legal issues and possible ways forward* içinde (47-73). Rome:CNR edizioni.

Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme (1951). (Sözleşmenin Türkçe çevirisi için bkz. http://www.danistay.gov.tr/upload/multecilerin_hukuki_durumuna_dair_sozlesme.pdf, Erişim Tarihi: 04.03.2020).

Nicholson, F. & Kumin, J. (2017). A guide to international refugee protection and building state asylum systems. Handbook for parliamentarians N° 27. IPU and UNHCR. <https://www.unhcr.org/3d4aba564.pdf> (Erişim Tarihi: 08.04.2020).

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR) (2018). *Addressing human rights protection gaps in the context of migration and displacement of persons across international borders resulting from the adverse effect of climate change and supporting the adaptation and mitigation plans of developing countries to bridge the protection gaps. Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights, A/HCR/38/21*. <https://undocs.org/en/A/HRC/38/21> (Erişim Tarihi : 04.05.2020).

OHCHR (2020). Historic UN human rights case opens door to climate change asylum claims. <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25482&LangID=E> (Erişim Tarihi: 19.03.2020).

OHCHR. Applying a human rights-based approach to climate change negotiations, policies and measures. <http://hrbportal.org/wp-content/files/InfoNoteHRBA1.pdf> (Erişim Tarihi: 20.04.2020).

ONU Info (2020). La décision d'un Comité d'experts de l'ONU sur le changement climatique est un signal fort, selon le HCR. <https://news.un.org/fr/story/2020/01/1060501> (Erişim Tarihi: 27.01.2020).

Oppenheimer, M. vd. (2019). Sea level rise and implications for low-lying islands, coasts and communities. H.-O. Pörtner vd. (Ed.), *IPCC special report on the ocean and cryosphere in a changing climate* içinde. <https://www.ipcc.ch/srocc/chapter/chapter-4-sea-level-rise-and-implications-for-low-lying-islands-coasts-and-communities/> (Erişim Tarihi:02.04.2020).

Philo, G., Briant, E. & Donald, P. (2013). *Bad news for refugees*. London: Pluto Press.

Piguet, E. (2013). From ‘primitive migration’ to ‘climate refugees’: The curious fate of the natural environment in migration studies. *Annals of the Association of American Geographers*, 148-162.

Reeh, G. (2020). *Climate change in the Human Rights Committee*. <https://www.ejiltalk.org/climate-change-in-the-human-rights-committee/> (Erişim Tarihi: 12.03.2020).

Sendut, J. H. (2020). *Climate change as a trigger of non-refoulement obligations under international human rights law*. <https://www.ejiltalk.org/climate-change-as-a-trigger-of-non-refoulement-obligations-under-international-human-rights-law/> (Erişim Tarihi: 10.03.2020).

Sinclair-Blakemore, A. (2020). *Teitiota v. New Zealand: A step forward in the protection of climate refugees under international human rights law?*. <https://ohrh.law.ox.ac.uk/teitiota-v-new-zealand-a-step-forward-in-the-protection-of-climate-refugees-under-international-human-rights-law/> (Erişim Tarihi: 30.01.2020).

Türk, V. & Garlick, M. (2019). Addressing displacement in the context of disasters and the adverse effects of climate change: Elements and opportunities in the global compact on refugees. *International Journal of Refugee Law*, 31 (2/3), 389-399.

United Nations (UN) (2018). *Report of the United Nations High Commissioner for Refugees. Global Compact on Refugees, A/73/12 (Part II)*. https://www.unhcr.org/gcr/GCR_English.pdf (Erişim Tarihi: 03.04.2020)

United Nations- Economic and Social Commission for Asia and the Pacific (UN-ESCAP) (2015). *Climate change and migration in Pacific. Links, attitudes, and future scenarios in Nauru, Tuvalu, and Kiribati*. https://www.unescap.org/sites/default/files/Pacific_Climate_Change_Migration_Survey_Fact_Sheet.pdf (Erişim Tarihi: 04.04.2020).

United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) (2017a). *Key concepts on climate change and disaster displacement*. <https://www.unhcr.org/protection/environment/5943aea97/key-concepts-climate-change-disaster-displacement.html> (Erişim Tarihi: 02.04.2020).

UNHCR (2017b). *Legal considerations on refugee protection for people fleeing conflict and famine affected countries*. <https://www.refworld.org/docid/5906e0824.html> (Erişim Tarihi: 02.04.2020).

UNHCR (2018). *Global trends. Forced displacement in 2017*. <https://www.unhcr.org/5b27be547.pdf> (Erişim Tarihi: 14.04.2020).

UNHCR (2019). *Key Messages and Commitments on Climate Change and Disaster Displacement. COP 25- Madrid, Spain. 2 to 13 December 2019*. <https://www.unhcr.org/uk/protection/environment/5e01e3857/key-messages-for-cop25.html?query=climate> (Erişim Tarihi: 19.03.2020).

Vecchioni, S. P. (2020). *Climate refugees: Reflections on a category that seeks recognition*. <https://rli.blogs.sas.ac.uk/2020/03/12/climate-refugees-reflections-on-a-category-that-seeks-recognition/> (Erişim Tarihi: 20.03.2020).

Wouters, C. (K.) (2013). International Refugee and Human Rights Law: Partners in Ensuring International Protection and Asylum. S. Sheeran ve S. N. Rodley (Ed.), *Routledge handbook of international human rights law* içinde (ss. 231-244). Oxon/ New York: Routledge.

Zecca, M. V. (2017). The protection of ‘environmental refugees’ in regional contexts. G. C. Bruno, F. M. Palombino ve V. Rossi (Ed.), *Migration and the environment. Some reflections on current legal issues and possible ways forward* (ss. 101-121). Rome:CNR edizioni.

Zetter, R. (2011). *Research report: Protecting environmentally displaced people. developing the capacity of legal and normative frameworks*. University of Oxford. <https://www.rsc.ox.ac.uk/files/files-1/rr-protecting-environmentally-displaced-people-2011.pdf> (Erişim Tarihi:02.04.2020).

Zetter, R. & Morrisey, J. (2014). The environment-mobility nexus: Reconceptualizing the links between environmental stress, (im)mobility, and power. E. Fiddian-Qamih, G. Loescher, K. Long ve N. Sigona (Ed.), *The Oxford handbook of refugee and forced migration studies* içinde (ss. 342-353). Oxford University Press.

Yayın Geliş Tarihi: 14.02.2020
Yayına Kabul Tarihi: 29.01.2021
Online Yayın Tarihi: 31.03.2021
<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.689530>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 23, Sayı: 1, Yıl: 2021, Sayfa: 249-270
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

AN EXPLORATORY STUDY ON TURKISH CONSUMERS' ATTITUDE AND PURCHASE INTENTION TOWARDS GREEN PRODUCTS

*Fulya MIDİLLİ**
*Aslı TOLUNAY***

Abstract

Green marketing has become a fast-developing research field in recent years, even though the term “green product” is still new for consumers in developing and socially-constructed economies like Turkey. The aim of this study is to examine the effect of collective self-esteem and social influence on the green product purchase intention of Turkish consumers while delineating other factors that may play a role within this relationship. According to the results of the study which were gathered from 370 consumers, the effects of collective self-esteem, social influence and attitudes towards green products significantly influence green product purchase intention. It can be seen from the results that collective self-esteem and social influence positively affect consumers' green product purchase intention and the relationship between collective self-esteem and social influence on green product purchase intention is partially mediated by attitude toward green products. In addition, generational cohort differences play a significant role. While the impact of social influence on green product purchase intention is stronger for Gen X'ers, there was no generational difference on influence of collective self-esteem on purchase intention. Findings and implications are discussed.

Keywords: *Green Product Purchase Intention, Green Marketing, Collective Self Esteem, Social Influence, Attitudes Towards Green Products*

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Midilli, F., Tolunay, A. (2021). An exploratory study on Turkish consumers' attitude and purchase intention towards green products. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (1), 249-270.

*Doktora Öğrencisi, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Bölümü
ORCID: 0000-0001-7179-8628, fulya85@gmail.com.

**Dr. Öğr. Üyesi, Yeditepe Üniversitesi, İdari ve İktisadi Bilimler ORCID: 0000-0003-3856-8518, asli.tolunay@yeditepe.edu.tr.

TÜRK TÜKETİCİLERİN YEŞİL ÜRÜNLERE KARŞI TUTUM VE SATIN ALMA NİYETİ ÜZERİNE KEŞFEDİCİ BİR ARAŞTIRMA

Öz

Yeşil pazarlama son yıllarda hızla gelişen bir araştırma alanı haline gelmesine rağmen yeşil ürün terimi Türkiye gibi sosyal yapılara dayanan gelişmekte olan ekonomilerde tüketiciler için hala yenidir. Bu çalışmanın amacı, kolektif benlik saygısı ve sosyal etkinin, Türk tüketicilerinin yeşil ürün satın alma niyetine etkisini ve bu ilişkide rol oynayabilecek diğer faktörleri tanımlamaktır. 370 tüketiciden elde edilen çalışmanın sonuçlarına göre, kolektif benlik saygısı, sosyal etki ve yeşil ürünlere yönelik tutumların yeşil ürün satın alma niyetiyle anlamlı bir şekilde etkili olduğu görülmüştür. Kolektif benlik saygısı ve sosyal etkinin, tüketicilerin yeşil ürün satın alma niyetini olumlu yönde etkilediği ve kolektif benlik saygısı ile yeşil ürün satın alma niyetindeki sosyal etki arasındaki ilişkiye kısmen yeşil ürünlere yönelik tutumun aracılık ettiği görülmektedir. Ek olarak, kuşak kohort farkının önemli bir rol oynadığı görülmüştür. Gen X tüketicileri için, Gen Y ile karşılaştırıldığında, sosyal etki yeşil ürün satın alma niyetinde daha güçlü bir etki sergilerken, kolektif benlik saygısının yeşil ürün satın alma niyetindeki etkisi üzerinde kuşak farkları açısından bir fark tespit edilmemiştir. Bulgular ve çıkarımlar tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Yeşil Ürün Satın Alma Niyeti, Yeşil Pazarlama, Kolektif Benlik Saygısı, Sosyal Etki, Yeşil Ürünlere Karşı Tutumlar*

INTRODUCTION

The number of environmentally conscious consumers is rising for almost three decades and as a result, it generates a whole new market for many companies. Recently with the increase in concerns about global warming and in the consumption of environmentally friendly products, the uneasiness on environmental and ecological problems has become more obvious (D'Souza et al., 2006). Peattie and Charter (1997) state that green marketing is a holistic approach which meets the needs of the society in terms of sustainability whilst helping companies in positioning and differentiating their brands and products. In addition, the commitment towards the environment can assist companies in targeting consumers, who identify themselves as environmentally conscious (Chan, 2001).

Within the literature that studies green marketing, it has been shown that behavioral and attitudinal factors affect environmentally friendly behavior and green consumption (Bang 2000; D'Souza et al., 2006; Fraj & Martínez, 2006; D'Souza et al., 2007; Mostafa, 2007). Some researchers have studied the impression of social norms, group conformity and personal values on green purchase behavior (Kalafatis, 1999; Kim & Chung, 2011; Park & Sohn, 2012). These factors not only influence consumers' attitudes towards green products, but also enable them to improve their self-image. Turkey has a young population, susceptible to social influence. Nonetheless, green marketing in Turkey can be considered as a relatively new concept. Consumer awareness of green marketing is increasing in cities; however,

most of the Turkish population cannot be termed as environmentally conscious and green initiatives have yet to spread to large communities (Shrikanth & Raju, 2012). Hence, although many companies are promoting awareness about environmentally friendly products in Turkey (Uydacı, 2002), majority of consumers' understanding of terms like "organic", "eco- friendly", and "recyclable" is considered poor. As such, research related to consumer perceptions and attitudes about green products and environmentally friendly behavior is also limited.

The purpose of this paper is to bridge the gap in contemporary literature related to Turkish consumers' attitudes and intention towards green product purchase. With this aim, our research explores the influence of two factors, collective self-esteem and social influence, on Turkish consumers' green purchase intention. The role of attitude towards green products and the accrued differences with respect to generational cohorts, namely Gen X and Gen Y, are also delineated in this research. The first factor, collective self-esteem, describes the importance consumers place on their group memberships. Group associations give social identity and recognition. The value an individual places on group membership influences his/her product choice and purchase decision (Kim & Omizo, 2005). In cultures such as Turkey, where social conformance is important, consumers buy products that help them meet their social norms and values. The second factor is social influence on green behavior (Lee, 2008; Cheah & Phau, 2011). Research suggests that social norms and values are important in foreseeing consumers' acquiescence of green brands (Lee, 2009; Cheah & Phau, 2011; Park & Sohn, 2012). Moreover, prior academic research points out that factors like collective self-esteem and social influence have an influence over purchase intention on green product (Bang, 2000; D'Souza et al., 2006; Fraj & Martínez, 2006; D'Souza et al., 2007; Mostafa, 2007). Some researchers have also studied the impression of social norms, group conformity and personal values on green purchase behavior (Kalafatis, 1999; Kim & Chung, 2011; Park & Sohn, 2012). However, while prior research examines social influence (Lee, 2008; Cheah & Phau, 2011) and collective self-esteem (Kalafatis, 1999; Kim & Chung, 2011; Park & Sohn, 2012), most of them disregard attitude towards purchase intention which can be analyzed in harmony within the concept between collective self-esteem and social influence and green product purchase intention. Therefore, this paper examines the effect of these factors on consumers' green product purchase intention.

As a result, there are two main contributions of this paper. Initially, we present the role played by the attitude towards green products mediating the relationship between two social factors and purchase intention. As a second contribution, we shed light to the green purchasing behavior of Turkish consumers with respect to generational differences. A review of relevant literature with a set of hypotheses and the conceptual model are submitted in the following section. Next, we present sampling in the methodology section, followed by the findings and discussion.

LITERATURE REVIEW

The concept of green marketing, which was known as marketing of the products that are assumed to be environmentally safe, was first debated broadly in a seminar held by American Marketing Association (AMA) in 1975. According to Peattie (2001), developing products and services with minimum impact to the environment that meet the needs of consumers is called green marketing. And products that are manufactured by a technology in green standards, which means causing no bad effect to environment, are called green products. Thereafter, consumers who are taking environmental actions as a result of their responsible behavior towards the environment are known as green consumers (Thøgersen & Crompton, 2009).

Accordingly, green purchasing intention stands for selecting products or services that are produced in an environmentally friendly manner with environmentally friendly materials to give less harm to the environment (Kilbourne & Pickett, 2008). Various studies suggest that consumers are likely to change their attitude when they are sensitive to the environment and purchase a green product that does not affect the environment (Schlegelmilch et al., 1996; Roberts & Bacon, 1997; Mostafa, 2007; Kilbourne & Pickett, 2008). Similarly, Laroche et al. (2001) exhibit that consumers choose green products to protect the environment and to minimize their effect that may harm the environment. Coddington (1993) even suggests that those green consumers preferred to pay more for green products that do not affect the environment, which is also supported by the outcomes of a survey conducted by an advertising agency, which proves that 82% of the participants are ready to pay 5% higher for green products in order to save the environment (Levin, 1990).

Previous research concentrating on green purchase intentions demonstrate that effective messages that focus on saving the earth influence people (Vladas et al., 2010). According to Polonsky (1994), as the awareness of global warming increases, both companies and consumers start to switch their product options to green. Extent literature further suggest that environmentally friendly behavior is affected by behavioral and attitudinal factors (Bang et al., 2000; D'Souza et al., 2006; Rios et al., 2006; Fraj & Martínez, 2006; D'Souza et al., 2007; Mostafa, 2009). Kuşçu (2019) states that the perceived benefits of green products are needed to be highlighted not only by the companies (micro perspective) but also by the governments (macro perspective) in order to enhance the awareness of the consumers. In a similar vein, research suggests that environmentally safe packaging and green product purchase intention are linked positively with each other (Schwepker & Comwell 1991) and this would also lead to post-purchase behavior, like recycling (Shrum et al., 1994). Hence, shifting the products into green may seem expensive in the short term, but on the other hand, that will result to be advantageous,

logical and cost-wise in the long term, which increases the “green purchase intention” of the consumers.

Consumers are also found to influence their social groups to have the same approach towards green products. Some researchers have investigated the effects of social norms, group conformity, and personal values on green purchase behavior (Kaiser et al., 1999; Kalafatis et al., 1999; Kim & Chung, 2011; Park & Sohn, 2012). These factors not only influence consumers’ attitudes towards green products, but also enable them to improve their self-image and social identity. Collective self-esteem describes the importance consumers place on their group memberships. Group associations give social recognition and identity. The value, an individual places on group membership, influences his/her product choice and purchase decision (Tajfel & Turner, 1979; Tajfel, 1982; Kim & Omizo, 2005). In cultures such as Turkey, where social conformance is important, consumers purchase products that help them conform to social norms and values. Some suggests that collectivism and individualism, serving the essential reliance about people's interactions and relationships with other people, might have some influence on individuals' environmental behaviors (McCarty & Shrum 1994; 2001; Kim & Choi 2005;). Similarly, Chan (2001) finds that collectivism has a positive influence on the green product purchase behavior in the major cities in China. Kim and Choi (2005) find that the values and beliefs influence green product purchase behavior in collectivistic cultures. Kaufmann et al (2012) also indicate that green product purchase intention is high in collectivistic cultures. As collectivistic people are more united with the group and have a tendency to help and influence others and show concern of society and environment (Hofstede, 1980), they are also more likely to recycle as a post-purchase behavior (McCarty & Shrum, 1994). Individuals from collectivist cultures would prefer activities which may benefit the society in the future (Erciş et al., 2016). On the other hand, it is found that individualistic people when compared to collectivists consider recycling as less important (McCarty & Shrum 2001). In theory, values could stimulate and affect the behavior (Carman, 1978; Williams, 1979). In various studies, collectivistic people are observed to give up their personal motivations in order to take actions for the sake of their groups. So, collectivistic people tend to protect environment for the sake and the better future of their group (McCarty & Shrum, 1994), because collectivism cares about the effects to their society. Hjelmar (2011) states that consumers with children are influenced by their parent groups while buying organic food products, because group of parents may influence each other for the products that are suitable best for their kids. Some studies on green purchase behavior discuss the influence of values in groups (Jansson et al., 2010; Kim & Chung, 2011). For instance, Lee (2008) states that social groups’ norms influenced green purchase decision. Consumers are prone to purchase products which improve their self-image within groups, and they might buy green products if the products improve a consumer’s status within the group. So, the first hypothesis

examining the influence of collective self-esteem on green product purchase intention is formulated below.

H1: Collective self-esteem positively influences consumers' green product purchase intentions.

Another factor discussed within literature is the social influence experienced within green purchase behavior (Lee, 2009; Young et al., 2010; Cheah & Phau, 2011). In this vein of research, it is suggested that social norms and values are important in predicting consumers' acceptance of green brands (Lee, 2009; Cheah & Phau, 2011; Park & Sohn, 2012). In general, several theories (i.e., the theory of planned behavior, Ajzen, 1991) have figured the role of social influence on green fashion consumption. As for example, Manchiraju et al. (2012) identify that social norms (or influence) directly influence an individual's behavioral intention to engage in sustainable green fashion consumption. Likewise, various studies (Lee, 2008; Peattie, 2010) have figured the significance of social influence on individual's green consumption. For instance, Lee (2008) proposes a theoretical model with seven predictor variables for green consumption behavior, out of which social influence is found to be the strongest predictor among adolescent Chinese consumers. Similar findings in which others' impact on behavior (green consumption or otherwise) has been noted by several ethnographic studies (Cervellon & Wernerfelt, 2012). Kalafatis et al. (1999) apply Ajzen's Theory of Planned Behavior to examine the factors that affects consumers in the UK and Greece regarding their intentions to purchase green products. In another study, Park and Sohn (2012) study the role of social influence (injunctive and descriptive) on the environmentally friendly behavior of consumers. Social influence, personal environment norms, and self-control behavior affect environmentally friendly behavior. Cheah and Phau (2011) indicate that eco-literacy, interpersonal influence, and value orientation influence Australian consumers' attitudes towards green products. Consumers with favorable attitudes are likely to purchase environmentally friendly products. As can be seen from previous studies conducted in different settings, social influence is an important predictor for green purchase intention. Our second hypothesis is therefore:

H2: Social influence positively affects consumers' green product purchase intentions.

Attitudes are also turned out to be a significant predictor for consumer's willingness to pay more to a green product (Laroche et al., 2001). Consumers consider themselves as green consumers when they make environmentally friendly moves (Thøgersen & Crompton, 2009). Altruistic values, environmental concern, attitudes and green product knowledge of the individual influence green product purchase intention significantly (Mostafa, 2007). But the environmental concern does not always end up with green product purchase. A survey conducted in Korea shows that the gap between the attitude and behavior is considerable according to TNS2008 report. That means the consumers who are concerned about the

environment do not always intend to purchase a product that does not harm the environment. Balderjahn (1988) conducts a study in Germany and states that consumer's positive attitudes towards environment concluded in purchasing. Rundmo (1999) argues that the attitudes towards promotions which are focused on health and concerns for environment significantly influence environmental behavior and intention to purchase green products (for example, organic foods).

Hence, social influence and collective self-esteem are not the main contributors in purchasing green products. Consumers intentions to buy green products may be referred to their attitudes towards green products. This study examines collective self-esteem and social influence as an antecedent of attitude towards green products, thereby providing insight into attitude towards green product that plays a mediating role between social influence and corporate self-esteem and green product purchase intention. Our third and fourth hypotheses are therefore:

H3: The relationship between collective self-esteem and green product purchase intention is mediated by attitude towards green product.

H4: The relationship between social influence and green product purchase intention is mediated by attitude towards green product.

Demographic variables, especially generational cohorts, have been identified in previous research to affect purchase intentions (Williams, 2005; Parment, 2013; Lissitsa & Kol, 2016). Generational cohorts are defined as groups of people sharing the same events in their life of a certain period and some studies were carried out to determine a relationship between generation cohorts and purchase intentions (Lissitsa & Kol, 2016). Values, behaviors and choices are believed to differ in each generational cohort, as such each generation has a different taste or choice that results in different attitude or behavior (Parment, 2013). According to previous studies, Generation X, which consists of individuals born between 1961 and 1979 (Lissitsa & Kol, 2016), is taking purchase decisions upon traditional search. In other words, they want to observe the products' features and check what other people think about this product. They always read the feedbacks and reviews of other users. Generation X values word-of-mouth and wants to comfort themselves when making purchase decisions (Lissitsa & Kol, 2016). Customer convenience and relations with the community is what Generation X takes into account while purchasing a product (Williams, 2005). On the opposite, Generation Y, who are individuals born between 1980 and 1999, is considered to be fast decision makers whilst taking little consultation from others and is considered to be impulsive and fast in making purchase while comparing with Generation X consumers (Parment, 2013). Studies that analyze and compare purchase intention of Gen X and Gen Y towards green products establish that there are differences between the generations (Mark & Law, 2015; Fauzi & Hasim, 2015; Göksu et al., 2017). For instance, environmental concern is found to influence purchasing of green products in Gen Y

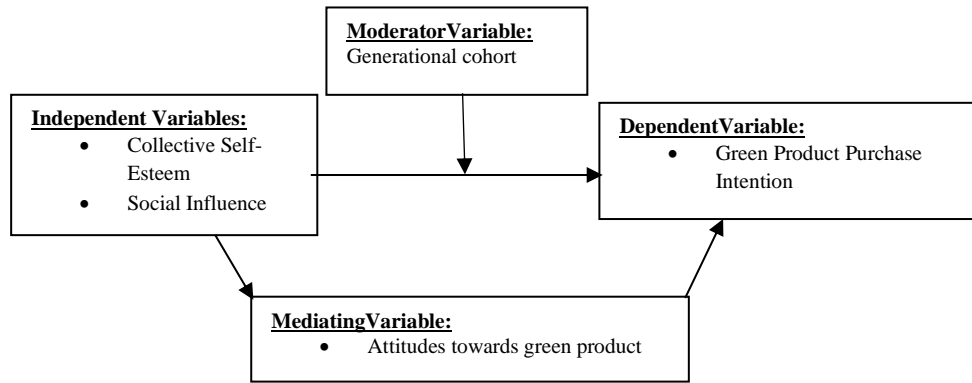
whilst perceived effectiveness is stronger for Gen X consumers (Mark & Law, 2015). Yet, Gen X is found to be more prone to buy green products when compared to Gen Y and Gen Xers are more environmentally conscious and feeling responsible for the environment (Göksu et al., 2017) and are more sensitive towards pro-environmental consumption (Mark & Law, 2015). Accordingly, the following hypotheses are developed;

H5: For the Gen X consumers, the influence of collective self-esteem on green product purchase intention is stronger compared to Gen Y consumers.

H6: For the Gen X consumers, the social influence on green product purchase intention is stronger compared to Gen Y consumers.

In accordance with the literature delineated above and the hypotheses developed, the research model is presented below.

Figure 1.1: Research Model of the Study

RESEARCH METHODOLOGY

Preparation of Questionnaire Form

The questionnaire used in the study contains measures for collective self-esteem (CSE), social influence (SI), attitude towards green products (ATGP), green product purchase intention (GPPI) as well as categorical questions assessing demographic variables, only age was asked using a ratio scale. The collective self-esteem (CSE) scale, created originally by Luhtanen and Crocker (1992) and implemented by Khare et al. (2013), has fourteen items in total. Social Influence scale developed by several articles (Leonidou et al. 2011; Thepa & Verma, 2012; Do Paço et al. 2013; Dutta, 2014) has five items. ATGP scale has been measured by three items developed by Bruner et al. (2009). Finally, GPPI scale was developed by Mostafa (2007) and measured by two questions. The questionnaire was translated to Turkish and back-translated to English and responses were recorded on a five-point

Likert scale. Initially, a pre-test with 50 people was conducted and corrections were made considering pre-test results and questionnaire was finalized before its implementation.

Sampling process

Istanbul has been chosen for the data collection of the study. With many organic markets and majority of the green products sold in Istanbul, it is the main target market of most green products. Hypermarkets take the first spot among the places where consumers can find green foods the most, while supermarkets and organic stores take the second place. In recent years, organic markets have been on the agenda and are established with the permission of the municipalities on a certain day of the week (Lüleci, 2012). It is seen that the majority of these markets, which enable organic and green products to reach the producers from the shortest way, are set in Istanbul (Gülnur et al, 2016). Gathering data was completed in a two months period with a convenience sample of 370 people living in Istanbul.

FINDINGS AND ANALYSIS

Descriptive Statistics

Table 3.1. provides demographic characteristics of the sample. Majority is female, having a university education and between 26 and 35 years old.

Generational cohort have been determined by the age of respondents which was captured with a ratio scale.

Table 3.1: Descriptive Analysis of the Respondents

Gender	Frequency	Percentage
Male	118	31,90%
Female	249	67,30%
Not Specified	3	0,80%
Age	Frequency	Percentage
16-25	30	8,00%
26-35	181	49,00%
36-50	80	22,00%
51-65	61	16,00%
Above 66	3	1,00%
Not Specified	15	4,00%
Education	Frequency	Percentage
Primary	4	1,10%
Secondary	42	11,40%
University (2 years)	32	8,60%
University (4 years)	177	47,80%
Master's Degree	98	26,50%
PhD	16	4,30%
Not Specified	1	0,30%

Factor and Reliability Analyses

After descriptive analysis of all variables, factor analysis with varimax rotation and reliability analyses have been performed. Within factor analysis, double loading items and low loading items (lower than 0,5) have been eliminated due to these factors and the factor as well as reliability analysis have been repeated to reach a valid item structure. Within factor analysis, KMO values are found to exceed the threshold of 0.5 (0,78 for CSE, 0,839 for SI, 0,658 for ATGP and 0,5 for GPPI). So, according to KMO values, analyses are statistically significant. The descriptive analyses' outcomes, as well as results of factor and reliability analyses are presented in table 3.2. As can be seen, the dimensional structure is as expected and according to the results of reliability analyses, since Cronbach's alpha of all CSE, SI, ATGP and GPPI items are above 0.7, the measures used in the study can be considered as between fairly reliable and highly reliable. Hence, we have moved on with hypotheses testing.

Table 3.2: Descriptive Statistics, Factor and Reliability Analyses Results

VARIABLES	QUESTIONS	MEAN	ST. DEVIATION	FACTOR LOADING	VARIANCE EXPLAINED %	RELIABILITY
CSE	I feel good about the social groups I belong to.	4,1811	0,84723	0,775	54,58	0,788
	Overall, my social groups are considered good by others.	4,1108	0,83041	0,756		
	In general, others respect the social groups that I am a member of.	4,1	0,87621	0,747		
	In general, I am glad be a member of the social groups I belong to.	4,1459	0,8867	0,718		
	I am a worthy member of the social group I belong to.	4,0162	1,01199	0,695		
SI	I recommend eco-friendly products to my friends/family.	3,9378	1,10379	0,88	62,4	0,838
	I hear and pay attention to my friends/family opinion concerning eco- friendly products.	3,9703	1,03943	0,85		
	I have asked my family to recycle some of the things we use.	3,9486	1,18485	0,824		
	I have convinced members of my family or friends not to buy some products that are harmful to the environment.	3,6811	1,17836	0,785		
	I keep track of my neighbors, friends and relatives those who raise voices on environment issues.	3,2568	1,25005	0,573		
ATGP	I would describe myself as environmentally ... (1= irresponsible; 5= responsible)	4,4432	0,82197	0,85	64,44	0,724
	It is (1=interesting/5=boring) to spend time for environment.	4,3378	0,80103	0,788		
	I have a (1= negative/5= positive) attitude toward the eco-friendly products.	4,5351	0,78268	0,768		
GPPI	I have a (1= negative/5= positive) attitude towards purchasing a green version of a product.	4,4243	0,92888	0,921	84,86	0,818
	Purchasing green is a(1= bad/5= good) idea.	4,4838	0,82047	0,921		

Regression Analyses and Results

In order to comprehend and evaluate each predictor variable's individual importance and influence on green product purchase intention, stepwise regression method was used to reach the most significant model. For the first regression model, social influence (SI) appeared as the predictor variable for green product purchase intention (GPPI) ($R^2 = .162$, $p = 0.00$). The initial model suggested that SI accounted for 16.2% of GPPI. When SI and CSE were both added as predictors of GPPI, the model explained 18.4% of green product purchase intention with $\beta(\text{SI})=0.134$ and $\beta(\text{CSE})=0.078$. Thus, H1 and H2 were both accepted.

To test for the mediating effect of ATGP, the stepwise approach suggested by Baron and Kenny (1986) were used. In the first step, we examined that CSE had a significant effect ($\beta=0,130$, $P=0,000$) on ATGP with CSE explaining 4,6% of the variance. In the second step, we found that ATGP had a significant effect ($\beta=0,637$, $P=0,000$) on GPPI with ATGP explaining 40,4 % of the variance. In the third step, we found that when both CSE and ATGP were added to the model that CSE and GPPI relationship was still significant, but the effect was decreased ($\beta=0,049$, $P=0,016$), so we can say that it is partially mediated with ATGP and CSE together explaining 41,2% of the variance.

The same steps were followed for SI as well and we found that SI had a significant effect on ATGP ($\beta=0,215$, $P=0,000$) with SI explaining 24,8% of the variance. In the second step, we found that ATGP had a significant effect ($\beta=0,637$, $P=0,000$) on GPPI with ATGP explaining 40,4 % of the variance. In the final step, it was found that SI and ATGP were added to the model. SI and GPPI relationship was still significant but the effect had decreased ($\beta=0,042$, $P=0,016$), so we can say that it was partially mediated. ATGP and SI together explained 41,3% of the variance. Thus, H3 and H4 were accepted.

To test for hypotheses 5 and 6, a moderated regression was employed. By using the case 2 model in Baron and Kenny (1986), a regression analysis was administered. Regression model 5 and 6 carried out in order to examine exposure level of GPPI from CSE and SI moderated by Gen X ($n= 62$) and it was found out to be statistically insignificant ($p=0,079>0,05$). CSE and SI of Gen X respondents explained 26,8% of variance. This measured the proportion of the variation in GPPI. Same test was carried out in order to examine exposure level of GPPI from CSE and SI moderated by Gen Y ($n=251$). It was found out to be statistically significant for SI ($p=0,000<0,05$) and CSE ($p=0,079<0,05$). However, CSE rate on Gen Y respondents decreased to 15,2% of variance. In order to test the difference of the regression coefficients between the generation cohorts, the results between regression coefficients were tested as performed by Cohen and Cohen (1983) in this study. Correlating intentions were measured separately for each generational cohort as the moderator was a dichotomy and the independent variables were continuous. Each correlation coefficient was converted into a z-score and tail 1 and tail 2 are

calculated. First CSE was administered with $n=62$, $\beta=0.081$ for Gen X consumers and $n=251$, $\beta=0.095$ for Gen Y and the z-score was found -0.097 , 1-tail $p= 0.461201$ and 2-tail $p= 0.922402$ as the outputs. Secondly, SI was administered with $n=62$, $\beta=0.158$ for Gen X consumers and $n=251$, $\beta=0.125$ for Gen Y and the z-score was found 0.233 , 1-tail $p= 0.408075$ and 2-tail $p= 0.816149$ as the outputs. So, as the difference between the generations in case of CSE was found to be statistically insignificant, so H5 was rejected. On the contrary, in case of SI, generational differences were found to be statistically significant and the beta coefficients were high on Gen X than Gen Y, so H6 was accepted.

Conclusion of the Research

According to the results of the regression analyses, positive yet weak effects of CSE and SI are found on GPPI. Also, the influence of CSE on GPPI moderated by the generation cohort differences is discovered to be positive. When it comes to the effect of CSE and SI on GPPI, it is partially mediated by ATTP. In terms of the generation influence, according to the analysis, it is found out that social factors play different roles in different generations in shaping purchase intention. More specifically, for Gen X consumers SI has a higher influence on purchase intention than for Gen Y consumers, while the generational influence of CSE on purchase intention is insignificant. As a result, all hypotheses of the study are accepted except H5.

DISCUSSION

The aim of this study is to investigate consumers' intentions for green product purchase and to explore the relationship between collective self-esteem, social influence and attitudes towards green products and generational cohorts of consumers in Istanbul/Turkey. As the residents in Istanbul have a significant market share due to living in the most crowded city in Turkey, specifically their intentions towards green products were studied within this study.

This study shows that social influence, collective self-esteem and attitude towards green products have a positive effect on green product purchase. Especially, the indirect effect of social influence on green purchase intention has clearly emerged as an important factor, which suggests that companies should involve more people in their green initiatives. Moreover, Lee (2008) finds out that social influence is the strongest predictor for green consumption. Our findings support this and show that social influence plays an important role in acceptance of green products in Turkey. Being a collectivist society, Turkish consumers are influenced by the opinions of other people. Hence, recommendations from family, friends and colleagues can lead to higher acceptance/adoption of green products and green products can further be used to symbolize an environmentally friendly lifestyle. Kim and Choi (2005) point out that collectivism, environmental concern and perceived

consumer effectiveness are the three factors that influence pro-environmental behavior of consumers.

Although social factors that play a significant role especially in collectivistic cultures are studied in the context of green consumption, there are contradictory findings. Whilst some studies indicate that social factors are not effective in consumers' green consumption (Varshneya et al., 2017), others mention a strong link between social influence on green purchase behavior (Dagher & Itani, 2012). Adding to this confusion, Wang (2014) indicates that the impact of the social environment varies due to other factors. In the current study, attitude is shown to mediate the relationship between social factors and behavior. According to prior research, attitude is one of the most significant predictors for interpreting the plan to buy green products (Irland, 1993; Tsen et al., 2006; Paul et al., 2016; Mostafa, 2007; Ritter et al., 2014; Zhao et al., 2014; Arli et al., 2018). A study about the consumption behavior by Zhang et al. (2019) shows that intention to buy organic apparel and household appliances with low energy are significantly influenced by attitude. Attitude towards green consumption behavior in Taiwan is observed to be significant positive predictor of purchase intent towards green products (Wu & Chen, 2014; Chen & Hung, 2016; Hsu et al., 2017). Jaiswan and Kant (2018) also study the green product purchase behavior determinants in India and find that intention to buy green products are significantly influenced by attitude. Despite the prevalence of the attitude-behavior link established in literature, there are also studies such as Moser (2015) that find no significant effect of attitude on actual purchase behavior, as some attitudes towards the environment do not result in actual purchase behavior. The current study shows that social factors shape attitudes and then behavior towards green consumption and hence enhances literature on these factors within the context of green consumption.

Another finding of the study is thus the effect of attitude towards green products in increasing the influence of both social influence and collective self-esteem on purchase intention. Mostafa (2007) states that altruism, attitude, environmental concern and environmental knowledge affect the behavior of consumers green product purchase. In order to increase the positive attitude towards green consumerism, consumers should be well educated for what is good for a sustainable environment. As the awareness towards green products and services is considered low, various studies suggest that creating awareness for green products should be companies' priority (Mostafa, 2007; Young et al., 2010; Rahbar & Wahid, 2011). Marketing department of companies can use influencers while setting their promotional strategies. Use of social groups in advertisements can lead to a change in consumer attitude towards green products. Advertising campaigns should relate buying green products to being socially conscious and modern. Users of green products can be depicted as being better respected in their social groups due to their association with environmentally friendly products. Even though the environmental

issues can be perceived as a threat by the marketers, it can also become an opportunity that can be rendered in favor for the marketers.

The second contribution of the study lies in the finding that green behavior of Turkish consumers varies with respect to generational differences. This study adds to scarce literature dealing with the effect of demographic variables, especially the generational cohorts and the divergence between Gen X and Gen Y. For Gen X consumers impact of social influence on green product purchase intention is stronger than Gen Yers. Our findings therefore support previous research that Gen Xers' green product consumption intention is shaped by the opinions and values of the others but contradicts prior studies in stating that Gen Xers are more environmentally conscious and feeling responsible for the environment (Göksu et al., 2017) and are more sensitive towards pro-environmental consumption (Mark & Law, 2015).

As the scarce resources are used dramatically due to rapid industrialization and unconscious consumption for the last three decades, the concern towards environment has increased and consumers started to consider using products that have less effect towards the environment. Thus, many companies changed their strategies and have started to offer products manufactured from environmentally friendly or recycled materials. As a consequence, green marketing thought has sprung. Besides the consumers who are needed to be careful about the environment, companies also play a critical role in this game. The environmental practices are thought to be increased with the improvement of the education level of the society and the environmental awareness to be created by the influence of the media. Companies are needed to be clear to show their efforts for being sustainable. They should indicate how they care for the environment to the consumers who may start Word-of-Mouth, as trust and influence are critical factors. They should make TV or newspaper/magazine ads of their sustainability efforts in order to reach the mass to create awareness. For example, according to the sustainability report of Anadolu Efes for 2018, they ran a Can and Can Pop Tab Reduction Project and they achieved a reduction of 214,223 kg of cans and 181,224 kg of can pop tabs for the past three years. According to the sustainability report of Turkish Airlines for 2018, 4,235,000 sheets of paper were saved thanks to electronic ticketing system which is equal to preventing approximately 53 trees. Şişecam developed a project to achieve the "zero waste" objective, which was the objective of the Integrated Waste Management approach and it was called "Care For Next", according to the Sustainability Report published in 2018, all recyclable wastes were recycled, and non-recyclable wastes were sent to facilities with the necessary documents and permits for final disposal. In 2018, Şişecam ensured that 54% of the packaging waste from the market was recovered. Approximately 16,500 tons of paper, cardboard, plastic and wood were recycled. Arçelik also started the Green Purchasing Movement in order to purchase environmentally friendly products, materials and services with the principle of being a responsible manufacturer. Arçelik purchased 83% of product packing from FSC-certified sources that consists of 100% recyclable cardboard, recyclable plastic and

ISPM-certified wooden pallets according to its' Sustainability Report of 2017. This important information should be forwarded to the end user from media channels. The environmental practices are thought to be increased with the improvement of the education level of the society and the environmental awareness to be created by the influence of the media.

LIMITATIONS AND FUTURE RESEARCH

As individualism and collectivism can be found in the same culture, the effect of collective self-esteem is found significant but weak in the findings from the sample. Thus, independent and interdependent self-construal may be added as the independent variables in the same model for further studies and future research could be developed further by investigating the impact of other psychographic variables useful in environmental profile.

As it is common in social sciences, the research is prone to common method biases (Podsakoff et al., 2003). In addition, this study was only examined in Istanbul. Even though Istanbul as the biggest city in Turkey with the highest number of internal migration rate and number of green markets/retailer in the country can provide a representative sample of green consumers, further research could be applied to other groups of consumers living in other cities of Turkey. Further, the study analyses consumers' general attitudes as well as general behavioral intentions towards green products. Category related differences may prevail and need to be studied as well. Another shortcoming of study is that it is cross-sectional. Experimental designs that collect real purchase may add to the findings.

Despite the fact that there is a growing interest on the intention to buy green products conducted in emerging economies, not only research on this topic is still limited in Turkey (Zengin & Kumcu, 2018) but also validation of the research instrument in Turkish with different consumer groups is also important, because a scale which has been adopted in one country may not perform in the same way in another country (Liobikiene et al., 2016). In this study the validity of the collective self-esteem scale which is developed by Crocker and Luhtanen (1990 and has been used comprehensively in Western countries to study consumers' buying behavior, was analyzed in a collectivist culture and its relationship with green purchase intention in Turkey was demonstrated. Yet, there are other measures that need to be tested in this context. Hence, further research on green consumption in Turkey is highly recommended.

Another fruitful venue for future research lies in studying demographic differences. The literature can be enhanced on the purchase intention of Gen X and Gen Y, since verifying these findings is important as the outcomes may differ from developing to developed economies because consumers with low income level are acting price oriented and hardly embrace green premium products in developing

countries (Phan et al., 2017). Also, different income and educational groups may have different attitudes towards green consumption.

REFERENCES

Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational behavior and human decision processes*, 50 (2), 179-211.

Arli, D., Tan, L. P., Tjiptono, F., & Yang, L. (2018). Exploring consumers' purchase intention towards green products in an emerging market: The role of consumers' perceived readiness. *International journal of consumer studies*, 42 (4), 389-401.

Balderjahn, I. (1988). Personality variables and environmental attitudes as predictors of ecologically responsible consumption patterns. *Journal of business Research*, 17 (1), 51-56.

Bang, H. K., Ellinger, A. E., Hadjimarcou, J., & Traichal, P. A. (2000). Consumer concern, knowledge, belief, and attitude toward renewable energy: An application of the reasoned action theory. *Psychology & Marketing*, 17(6), 449-468.

Baron, R. M., & Kenny, D. A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of personality and social psychology*, 51 (6), 1173.

Bhattacharya, S. (2011). Consumer attitude towards green marketing in India. *IUP Journal of Marketing Management*, 10(4).

Bruner, G. C., Hensel, P. J., & James, K. E. (2001). *Marketing scales handbook*. Chicago: American Marketing Association.

Carman, J. M. (1978). "Values and Consumption Patterns: a Closed Loop", in *NA - Advances in Consumer Research Volume 05*, eds. Kent Hunt, Ann Abor, MI : Association for Consumer Research, Pages: 403-407.

Cervellon, M. C., & Wernerfelt, A. S. (2012). Knowledge sharing among green fashion communities online: Lessons for the sustainable supply chain. *Journal of fashion marketing and management: An international journal*, 16(2), 176-192.

Chan, R. Y. (2001). Determinants of Chinese consumers' green purchase behavior. *Psychology & marketing*, 18(4), 389-413.

Cheah, I., & Phau, I. (2011). Attitudes towards environmentally friendly products: The influence of ecoliteracy, interpersonal influence and value orientation. *Marketing Intelligence & Planning*, 29(5), 452-472.

Chen, S. C., & Hung, C. W. (2016). Elucidating the factors influencing the acceptance of green products: An extension of theory of planned behavior. *Technological Forecasting and Social Change*, 112, 155-163.

Coddington, W. (1993). Environmental marketing: positive strategies for reaching the green consumer. McGraw-Hill Companies.

Crocker, J., & Luhtanen, R. (1990). Collective self-esteem and ingroup bias. *Journal of personality and social psychology*, 58(1), 60.

D'Souza, C., Taghian, M., & Khosla, R. (2007). Examination of environmental beliefs and its impact on the influence of price, quality and demographic characteristics with respect to green purchase intention. *Journal of Targeting, Measurement and Analysis for Marketing*, 15(2), 69-78.

Dagher, G., & Itani, O. (2012). The influence of environmental attitude, environmental concern and social influence on green purchasing behavior. *Review of Business Research*, 12(2), 104-111.

do Paço, A., Alves, H., Shiel, C., & Filho, W. L. (2013). Development of a green consumer behaviour model. *International Journal of Consumer Studies*, 37(4), 414-421.

Dutta, K., Umashankar, V., Choi, G., & Parsa, H. G. (2008). A comparative study of consumers' green practice orientation in India and the United States: A study from the restaurant industry. *Journal of Foodservice Business Research*, 11(3), 269-285.

Ercis, A., Kurnuç, M., & Türk, B. (2016). Kolektivist Kültür, Yeşil Tutum Ve Davranışın Yeşil Ürünlere Daha Fazla Ödeme İsteği Üzerindeki Etkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 160-178.

Fauzi, N. F. S. N., & Hashim, R. A. (2015). Generation X and purchase intention toward green cosmetic and skin care products. *OUM International Journal of Business and Management*, 1(2), 79-91.

Fraj, E., Martínez, E., & Matute, J. (2011). Green marketing strategy and the firm's performance: the moderating role of environmental culture. *Journal of Strategic Marketing*, 19(4), 339-355.

Göksu, N., Koska, A., & Erdem, M. B. (2017). X ve Y Kuşaklarının Çevre Dostu Ürünleri Kullanım Eğilimleri. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 109-122.

Gülnur, E. T. İ., Anıl, N. K., & Kılıç, B. (2016). Tüketicilerin Organik Gıda Satın Alma Tercihlerini Etkileyen Faktörler. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(2), 93-108.

Hjelmar, U. (2011). Consumers' purchase of organic food products. A matter of convenience and reflexive practices. *Appetite*, 56(2), 336-344.

Hofstede, G. (1980). Culture and organizations. *International Studies of Management & Organization*, 10(4), 15-41.

Hsu, C. L., Chang, C. Y., & Yansritakul, C. (2017). Exploring purchase intention of green skincare products using the theory of planned behavior: Testing the moderating effects of country of origin and price sensitivity. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 34, 145-152.

Irland, L. C. (1993). Wood producers face green marketing era: Environmentally Sound Products. *Wood Technology*, 120(2), 34-36.

Jaiswal, D., & Kant, R. (2018). Green purchasing behaviour: A conceptual framework and empirical investigation of Indian consumers. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 41, 60-69.

Jansson, J., Marell, A., & Nordlund, A. (2010). Green consumer behavior: determinants of curtailment and eco-innovation adoption. *Journal of consumer marketing*, 27(4), 358-370.

Kalafatis, S. P., Pollard, M., East, R., & Tsogas, M. H. (1999). Green marketing and Ajzen's theory of planned behaviour: a cross-market examination. *Journal of consumer marketing*, 16(5), 441-460.

Kaufmann, H. R., Panni, M. F. A. K., & Orphanidou, Y. (2012). Factors affecting consumers' green purchasing behavior: An integrated conceptual framework. *Amfiteatru Economic Journal*, 14(31), 50-69.

Kilbourne, W., & Pickett, G. (2008). How materialism affects environmental beliefs, concern, and environmentally responsible behavior. *Journal of Business Research*, 61(9), 885-893.

Kim, Y., & Choi, S. M. (2005). Antecedents of Green Purchase Behavior: an Examination of Collectivism, Environmental Concern, and Pce", in *NA - Advances in Consumer Research Volume 32*, eds. Geeta Menon and Akshay R. Rao, Duluth, MN : Association for Consumer Research, Pages: 592-599.

Kuscu, A. (2019). Green Marketing and Branding: Combining Micro and Macro Perspectives to Achieve a Circular Economy. In *The Circular Economy and Its Implications on Sustainability and the Green Supply Chain* (pp. 213-229). IGI Global.

Laroche, M., Bergeron, J., & Barbaro-Forleo, G. (2001). Targeting consumers who are willing to pay more for environmentally friendly products. *Journal of consumer marketing*, 18(6), 503-520.

Lee, K. (2008). Opportunities for green marketing: young consumers. *Marketing intelligence & planning*, 26(6), 573-586.

Leonidou, L. C., Leonidou, C. N., Palihawadana, D., & Hultman, M. (2011). Evaluating the green advertising practices of international firms: a trend analysis. *International Marketing Review*, 28(1), 6-33.

Levin, G. (1990). Consumers turning green: JWT survey. *Advertising Age*, 61(47), 61-74.

Ling-Yee, L. (1997). Effect of collectivist orientation and ecological attitude on actual environmental commitment: The moderating role of consumer demographics and product involvement. *Journal of international consumer marketing*, 9(4), 31-53.

Liobikienė, G., Mandravickaitė, J., & Bernatoniene, J. (2016). Theory of planned behavior approach to understand the green purchasing behavior in the EU: A cross-cultural study. *Ecological Economics*, 125, 38-46.

Lissitsa, S., & Kol, O. (2016). Generation X vs. Generation Y—A decade of online shopping. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 31, 304-312.

Lüleci, S. (2012). *İzmir'de organik gıdalara ilişkin tüketici davranışlarını belirlemeye yönelik bir araştırma* (Doctoral dissertation, DEÜ Sosyal Bilimleri Enstitüsü).

Mark, N., & Law, M. (2015). Encouraging green purchase behaviours of Hong Kong consumers. *Asian Journal of Business Research ISSN*, 5(2), 2015.

McCarty, J. A., & Shrum, L. J. (1994). The recycling of solid wastes: Personal values, value orientations, and attitudes about recycling as antecedents of recycling behavior. *Journal of Business Research*, 30(1), 53-62.

McCarty, J. A., & Shrum, L. J. (2001). The influence of individualism, collectivism, and locus of control on environmental beliefs and behavior. *Journal of Public Policy & Marketing*, 20(1), 93-104.

Moser, A. K. (2015). Thinking green, buying green? Drivers of pro-environmental purchasing behavior. *Journal of consumer marketing*, 32(3), 167-175.

Mostafa, M. M. (2007). Gender differences in Egyptian consumers' green purchase behaviour: the effects of environmental knowledge, concern and attitude. *International Journal of Consumer Studies*, 31(3), 220-229.

Mostafa, M. M. (2007). A hierarchical analysis of the green consciousness of the Egyptian consumer. *Psychology & Marketing*, 24(5), 445-473.

Park, S. Y., & Sohn, S. H. (2012). Exploring the normative influences of social norms on individual environmental behavior. *Journal of Global Scholars of Marketing Science*, 22(2), 183-194.

Parment, A. (2013). Generation Y vs. Baby Boomers: Shopping behavior, buyer involvement and implications for retailing. *Journal of retailing and consumer services*, 20(2), 189-199.

Paul, J., Modi, A., & Patel, J. (2016). Predicting green product consumption using theory of planned behavior and reasoned action. *Journal of retailing and consumer services*, 29, 123-134.

Peattie, K. (2001). Golden goose or wild goose? The hunt for the green consumer. *Business Strategy and the Environment*, 10(4), 187-199.

Peattie, K. (2010). Green consumption: behavior and norms. *Annual review of environment and resources*, 35, 195-228.

Phan, T. T. H., Cao, T. K., & Nguyen, H. V. (2017). Green purchase behavior: mitigating barriers in developing countries. *Strategic Direction*, 33(8), 4-6.

Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B., Lee, J. Y., & Podsakoff, N. P. (2003). Common method biases in behavioral research: a critical review of the literature and recommended remedies. *Journal of applied psychology*, 88(5), 879-903.

Polonsky, M. J., & Rosenberger III, P. J. (2001). Reevaluating green marketing: A strategic approach. *Business horizons*, 44(5), 21-30.

Ritter, Á. M., Borchardt, M., Vaccaro, G. L., Pereira, G. M., & Almeida, F. (2015). Motivations for promoting the consumption of green products in an emerging country: exploring attitudes of Brazilian consumers. *Journal of Cleaner Production*, 106, 507-520.

Rundmo, T. (1999). Perceived risk, health and consumer behaviour. *Journal of Risk Research*, 2(3), 187-200.

Sadachar, A., Khare, A., & Manchiraju, S. (2016). The role of consumer susceptibility to interpersonal influence in predicting green apparel consumption behavior of American youth. *Atlantic Marketing Journal*, 5(1), 1

Schweper Jr, C. H., & Cornwell, T. B. (1991). An examination of ecologically concerned consumers and their intention to purchase ecologically packaged products. *Journal of Public Policy & Marketing*, 77-101.

Sekaran, U., & Bougie, R. (2016). *Research methods for business: A skill building approach*. John Wiley & Sons.

Shrum, L. J., Lowrey, T. M., & McCarty, J. A. (1994). Recycling as a marketing problem: A framework for strategy development. *Psychology & Marketing*, 11(4), 393-416.

Thøgersen, J., & Crompton, T. (2009). Simple and painless? The limitations of spillover in environmental campaigning. *Journal of Consumer Policy*, 32(2), 141-163.

Tsen, C. H., Phang, G., Hasan, H., & Buncha, M. R. (2006). Going Green: A Study Of Consumers' Willingness To Pay For Green Products in Kota Kinabalu. *International Journal of Business and Society*, 7(2), 40.

Wu, S. I., & Chen, J. Y. (2014). A model of green consumption behavior constructed by the theory of planned behavior. *International Journal of Marketing Studies*, 6(5), 119-132

Uydacı, M. (2002). Yeşil pazarlama: iş ahlakı ve çevresellik açısından yaklaşımlar. İstanbul-Turkey: Türkmen Kitabevi.

Zengin, A. Y., & Kumcu, E. H. Green Consciousness And Intention To Purchase Green Product: A Comparison Between Generation Y And Z. In *International Congress Of Business, Economics And Marketing* (P. 177), 186-203.

Zhao, H. H., Gao, Q., Wu, Y. P., Wang, Y., & Zhu, X. D. (2014). What affects green consumer behavior in China? A case study from Qingdao. *Journal of Cleaner Production*, 63, 143-151.

Zhang, L., Fan, Y., Zhang, W., & Zhang, S. (2019). Extending the theory of planned behavior to explain the effects of cognitive factors across different kinds of green products. *Sustainability*, 11 (15), 4222.

Yayın Geliş Tarihi: 28.12.2020
Yayına Kabul Tarihi: 03.02.2021
Online Yayın Tarihi: 31.03.2021
<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.848425>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 23, Sayı: 1, Yıl: 2021, Sayfa: 271-297
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

ÇANKIRI-ILGAZ-BELÖREN KÖYÜ'NDE YAŞAYAN SU MİRASI: ÇEŞME VE ÇAMAŞIRHANELER

*Murat ÇERKEZ**

Öz

Ilgaz, günümüzdeki idari bölünmeye göre Çankırı İline bağlı bir ilçedir. Batısında Bayramören, güneybatısında Kurşunlu ve Korgun, güneyinde Çankırı merkez, güneydoğusunda Yapraklı, doğusunda ve kuzeyinde ise Kastamonu'ya bağlı Tosya ve İhsangazi ilçeleri ile çevrelenmiştir. Ayrıca İstanbul-Karadeniz ve İstanbul-Doğu Anadolu bağlantısını sağlayan önemli yol güzergahı üzerinde yer almaktadır. Belören Köyü ise bu güzergahın Bolu-Gerede-Çerkeş-Ilgaz-Tosya bağlantısı üzerinde, Ilgaz'a takriben 10 km mesafede ve yolun 1 km güneyinde kalmaktadır. Köyde bir çeşme ile iki çamaşırhane bulunmaktadır. Çeşme, 1743 yılına aittir. İki çamaşırhaneden biri köy sakinlerinin verdiği bilgiler yanı sıra mimari özelliklerinden hareketle 20. yüzyıl ortalarına tarihlendirilebilmektedir. Diğer çamaşırhane ise her ne kadar 1991 yılı gibi yakın tarihlerde yapılmış olmakla birlikte mimari özellikleri bakımından I No'lu çamaşırhane ile yakın benzerlikler sergilemesi, geleneksel çamaşırhane kültürünün günümüzde dahi devam ettirildiğini göstermesi yanı sıra bu kültürel mirasın gelecek nesillere aktarılması konusunda önemli bir örnek teşkil etmesi nedeni ile değerlendirmeye değerdir. Her iki eser de özellikle bahar ve yaz aylarında halen kullanılmakta ve çamaşırhane kültürünün yaşatılmasına önemli katkı sağlamaktadır. Kısa envanter bilgileri dışında haklarında detaylı bir tanıtım ve değerlendirmenin gerçekleştirilmediği anlaşılan bu eserler, yerlerinde görülüp incelenmiş, rölevaleri alınmış ve fotoğrafları çekilmek suretiyle belgelenmiştir. Ayrıca köy halkı ve muhtarı ile görüşmeler yapılmış ve bazı sözlü bilgiler edinilmiştir. Elde edilen veriler ve literatür bilgileri doğrultusunda hazırlanan çalışmamızda üç eserin plan ve mimari özellikleri ayrıntıları ile tanıtılarak Anadolu su yapıları içerisindeki yerlerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çeşme, Çamaşırhane, Su Yapısı, Mimari.

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Çerkez, M., (2021). Çankırı-Ilgaz-Belören Köyü'nde yaşayan su mirası: Çeşme ve çamaşırhaneler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (1), 271-297.

* Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, ORCID: 0000-0002-5685-9127, murat.cerkez@hbv.edu.tr.

LIVING WATER HERITAGE IN ÇANKIRI-ILGAZ-BELÖREN VILLAGE: FOUNTAIN AND LAUNDRIES

Abstract

According to the current administrative division Ilgaz is a district of Çankırı Province. It is surrounded by Bayramören in the west, Kurşunlu and Korgun in the southwest, Çankırı in the south, Yapraklı in the southeast, Tosya and İhsangazi districts of Kastamonu in the east and north. It is also located on the important road route that connects Istanbul-Black Sea and Istanbul-East Anatolia. Belören Village is on the Bolu-Gerede-Çerkeş-Ilgaz-Tosya connection of this route, approximately 10 km from Ilgaz and 1 km south of the road. In the village there are a fountain and two laundries. A fountain was dated to 1743. One of the two laundries can be dated to the mid-20th century based on the information provided by the village residents as well as their architectural features. Although the other laundry was built as recently as 1991, it has close similarities with the No. 1 laundry in terms of architectural features, as well as showing that the traditional laundry culture is still maintained today, it is worth evaluating as it sets an important example for the transfer of this cultural heritage to future generations. Both works are still used, especially in the spring and summer of laundry and provide a significant contribution to the revival of culture. Apart from the short information, it was understood that a detailed introduction and evaluation was not carried out, these works were seen and examined on site, their surveys were taken and their photographs were documented. In addition, interviews were made with the villagers and demarch and some oral information was obtained. In our study prepared with the data obtained and literature, it is aimed to determine the places of the three works in Anatolian water structures by introducing their plan and architectural features in detail.

Keywords: Fountain, Laundry, Water Structure, Architecture.

GİRİŞ

Günümüzde Çankırı'ya bağlı bir ilçe olan Ilgaz ile birlikte konumuzu teşkil eden eserlerin yer aldığı Belören Köyü ve yakın çevresinin tarihi geçmişi de Çankırı tarihi ile paralellik göstermektedir. Bölgenin ilk sahiplerinin M.Ö 1300 yıllarında Gaskalar olduğu bilinmektedir. Sonra sırası ile Hititler, Frigler, Lidyalılar ve Perslerin hakimiyetinde kalan bölge M.Ö 334'te Anadolu'ya gelen Büyük İskender'in egemenliğine girmiştir (<http://www.ilgaz.gov.tr/ilgazin-tarihcesi> E.T.17.12.2020). İskender'in ölümünden sonra bölgeye bir süre yerel prensler hakim olmuş ve ardından Pontus Krallığı, Roma ve Bizans dönemleri hüküm sürmüştür.

1071 Malazgirt Zaferi'ni müteakip, Melik Ahmet Danişment Gazi'ye bağlı kumandanlardan Emir Karatekin'in 1082-83 yıllarında bölgeyi fethederek Danişmentoğulları Beyliğine bağlaması üzerine Çankırı havalisinde Türk hakimiyetinin başladığı anlaşılmaktadır (Kankal, 2011, s.6). Ancak Bizans İmparatoru Yohannes Comnenos'un 1132 yılında Kastamonu ve Çankırı çevresini tekrar ele geçirdiği ve kısa süre de olsa bölgenin yine Bizans yönetimine girdiği, İmparatorun 1133 yılında İstanbul'a dönmesi üzerine bölgenin Emir Gazi tarafından

tekrar ele geçirildiği, İmparatorun 1135 yılında Çankırı ve Kastamonu'ya gelerek bir kez daha hakimiyeti altına aldığı ve bir müddet sonra 1142 yılında Selçuklu Sultanı I. Mesut tarafından artık Selçuklu topraklarına dahil edildiği (Kankal, 2011, s.7) belirlenebilmektedir.

14. Yüzyıl başlarında, Anadolu Selçuklu Devletinin de zayıflamasıyla birlikte bölgede Candaroğulları Beyliğinin hakimiyeti görülür. Candaroğullarının elinde bulunan Çankırı ve Kastamonu çevresinin ilk olarak 1383/84 yılında I. Murad zamanında Osmanlıların himayesine girdiğine dair bazı bilgiler mevcuttur (Kankal, 2011, s.8; Yücel, 1963, s.136). Fakat bu durumun uzun sürmediği ve bölgenin tekrar Candaroğullarına geçtiği anlaşılmaktadır. Yıldırım Bayezid, Anadolu'da Türk birliğini sağlamak üzere giriştiği mücadeleler kapsamında 1394-95 yıllarında Kastamonu bölgesini Candaroğullarından geri almışsa da 1402 yılında gerçekleşen Ankara Savaşı'nda Yıldırım Bayezid'in Timur'a yenilmesinden sonra Çankırı ve Kastamonu civarı eski sahipleri Candaroğullarına geri verilmiştir (Kankal, 2011, s.9). Çelebi Sultan Mehmet ve II. Murad zamanlarında bölgenin hakimiyeti için Candaroğlu İsfendiyar Bey ile onun oğlu Kasım Bey arasında da bir takım mücadelelerin yaşandığı ve 1416 yılından itibaren Çankırı çevresinin Kasım Beyin hakimiyetinde kaldığı belirtilmektedir (Kankal, 2011, s.9-10). Kasım Bey'in 1464 yılındaki ölümünün ardından Çankırı da Osmanlı yönetim düzeyinde Anadolu Eyaleti'ne bağlı bir sancak haline getirilmiş (Kankal, 2011, s.10) ve sonra bölge tarihinde önemli bir değişiklik de yaşanmamıştır.

İlk belediye teşkilatının 1885 yılında kurulduğu yazılsa bile salnamelerde ilk belediye teşkilatından 1894 yılında bahsedilmektedir. Ilgaz, Osmanlı döneminde Çankırı (Kengiri) livasına bağlı bir nahiye merkezi iken 23.10.1920 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile ilçe yapılmıştır (<http://www.ilgaz.gov.tr/ilgazin-tarihcesi> E.T.17.12.2020).

Ilgaz ve Belören Köyü'nün tarihi geçmişleri de Çankırı ile Kastamonu'ya ait bu kronolojik süreci takip etmiştir.

Osmanlı arşiv kayıtları incelendiğinde Ilgaz'ın belgelerde Koçhisar veya Koçhisar-ı Bala olarak geçtiği görülmektedir. Nitekim tahrir defterlerinde 16. yüzyıl itibariyle Koçhisar Nahiyesi adı ile anıldığı (Kankal, 2011, s.67-69), 18. yüzyıl ortalarında Çankırı kazaları sıralanırken yine Koçhisar Nahiyesi şeklinde kayıtlı olduğu (Yıldız, 2008, s.42) ve şerhiye sicillerine göre 19. yüzyıl başlarında Çankırı'ya bağlı onyeddi kazanın mevcudiyetinden bahsedilirken de o dönem itibariyle yine Koçhisar adı ile anıldığı (Elibol, 2008, s.29) görülmektedir.

Belören Köyü'nün tarihsel gelişimi ile ilgili doğrudan bilgi veren bir kaynak bulunmamakla birlikte, Çankırı üzerine yapılmış bazı çalışmalardan köy ve çevresinin tarihi coğrafyası hakkında birtakım bilgiler edinmek mümkündür.

Belören Köyü, arşiv kayıtlarına göre 16. yüzyılda (Kankal, 2011, s.65-66) ve 19. yüzyıl başlarında (Elibol, 2008, s.25, 29) Bilviran ve Belviran adı ile Kurşunlu Nahiyesi'ne bağlı olarak görülmektedir. Ancak 1896 tarihli Kastamonu Vilâyeti Sâlnâmesinde ise Kengiri Sancağı bölümünde Koçhisar (İgaz)'a bağlı olduğu ve sâlnâmelerdeki eski adının da yine Belviran şeklinde geçtiği (Türkoğlu, 1999, s.565) tespit edilebilmektedir. Belören adını ise sonradan aldığı anlaşılmaktadır.

Belören Köyü, tarihi coğrafyası itibariyle önemli bir konuma sahiptir. İstanbul-Karadeniz ve İstanbul-Doğu Anadolu bağlantısını sağlayan önemli yol güzergahının Bolu-Gerede-Çerkeş-Ilgaz-Tosya bağlantısı üzerinde, Ilgaz'a takriben 10 km mesafede ve yolun 1 km güneyinde kalmaktadır. Bu güzergah, aynı zamanda Osmanlı dönemindeki önemli ticaret yollarından birini teşkil etmektedir. Osmanlı döneminde yollar; Anadolu'da sağ, sol ve orta kol olmak üzere başlıca üç ana güzergaha ayrılırdı. Bunlardan sağ kol, Üsküdar-Gebze-Eskişehir-Akşehir-Konya-Adana ve Antakya'ya ulaşır, oradan da bir kolu Halep'e, bir kolu a Şam'dan Hicaz ve Mısır'a gider; orta kol, Üsküdar-Gebze-İznik-Bolu-Tosya-Merzifon-Tokat-Sivas-Malatya-Diyarbakır-Nusaybin-Musul-Kerkük üzerinden Bağdat ve Basra'ya irtibat sağlar; sol kol ise orta kolla Merzifon'a kadar aynı hattı izleyip oradan Ladik-Niksar-Aşkale-Erzurum ve Hasankale'ye, sonra bir kol Kars ve Tiflis'e, diğer bir kol da Tebriz'e ulaşırdı (Halaçoğlu, 1991, s.127). Bu yol esasen ticari amaçla kullanılmakla birlikte, ordunun doğuya, İran'a yaptığı seferler sırasında da önemli bir fonksiyon üstlendiği, ayrıca Anadolu'ya gelen pek çok seyyah tarafından da sıkça kullanıldığı görülmektedir (Dıvrak, 2012, s.10).

Ilgaz ve dolayısı ile Belören Köyü de görüldüğü üzere sol kol ile orta kol güzergahında Bolu ile Tosya arasındaki önemli bir mevkiye bulunmaktaydı. Köyün bu önemli yol üzerinde bulunması yanı sıra coğrafik konumu da bölgenin cazibesini artırmıştır. Nitekim kuzeyinde Kızılcahamam İlçesi sınırları içerisindeki Semer Köyü ve Orta Köy'den doğarak Kızılırmak'a dökülen Devrez Çayı, güneyinde ise Ilgaz sıra dağlarının uzantısı bulunmakta ve su kaynakları yanı sıra hayvancılık ve orman ürünleri bakımından da zengin kaynaklara sahiptir. Bu özellikler de Belören Köyü ve çevresinin kurulduğu günden bu yana her zaman cazip bir alan olarak canlı kalmasını sağlamıştır. Ayrıca köyün, tahrir defterindeki kayıtlara göre 1521 yılında 41 hane, 1578-79 yıllarında 77 hane olduğu (Kankal, 2011, s.101) görülmektedir. Halen mevcut durumda esasen 200 hane civarında olmakla birlikte bilhassa kış aylarında nüfusun önemli bir kısmının başta İstanbul olmak üzere büyük kentlere gittiği, ancak pandemi sürecinin etkisiyle bir bölümünün tekrar köyelerine dönmeye başladığı anlaşılmaktadır¹. Bu bilgiler ışığında da köyün arşiv kayıtlarından tespit edilebildiği kadarı ile en azından 16. yüzyıldan günümüze değin önemini yitirmeden varlığını koruyabildiği anlaşılmaktadır.

¹ Köy hakkındaki değerli bilgilerini bizimle paylaşan köy muhtarı 1962 doğumlu Sayın Yunus Onay'a teşekkürlerimi sunarım.

Çeşme

Eser, köy meydanında ve köy camisinin takriben 50 m. güneybatısında batıya meyilli bir arazide yer almaktadır (Fotoğraf: 1). Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 14.10.2005 tarih ve 990 sayılı kararı ile tescil edilmiştir (Şahin vd., 2014, s.412).

Tek cepheli, serbest konumlu bir sokak çeşmesi olmakla birlikte, güney ve batı yanları cephe kütlelerinin yarı seviyesi yüksekliğindeki duvar kütleleri ile çevrilidir. Doğu yanında da az bir mesafe ile bir konuta ait avlu duvarı uzanmaktadır.

Kitabesinden Hasan Çavuşzade Ağa Pir Mehmet tarafından H.1156/M.1743 yılında inşa edildiği anlaşılmaktadır (Şahin vd., 2014, s.412).

Çeşme, doğu-batı yönünde dikdörtgen plan ve boyuna dikdörtgen prizmal bir kütleyle sahiptir (Şekil: 1). Tamamen iri bloklar halinde düzgün kesme taşlarla inşa edilmiştir.

Doğu, batı ve güney kenarları kaba yonu taş örgüden ibaret masif bir görünüş sergiler. Güney cephesinin batı kenarında üst seviyeye yakın konumla yerleştirilmiş pirinç bir levhada günümüz Türkçesi ile yazılmış bir metinde Çankırı İl Özel İdaresi tarafından 2015 yılında onarıldığı belirtilmektedir.

Batıya yönelen ön cephesinde kısmî derinlikteki sivri kemerli bir niş bütün kütleyle hakimdir. Kemer, iki yanda cephe örgüsü ile aynı görünüşte ve yine kesme taş malzemeli birer ayağa oturtulmuştur. Ayaklar, birbirine bakan yüzlerinin üst kısmı düz alt kısmı S şeklinde kavilendirilmiş birer başlığa sahiptir. Kemer alını cephe yüzeyine göre biraz içerlektir. Cephe kütleleri üç yandan ince silmelerle kuşatılmış ve ön yüzü düz, altı pahlı bir saçakla sınırlandırılmıştır.

Ayna taşının üst kısmında kitabe levhası yer alır (Fotoğraf: 2). Kitabe levhası kare şeklinde tek parça blok taştan ibarettir. Metin, kısa kenarları dilimli kaş kemer şeklinde kavilendirilmiş iki pano içerisine harfler yüzeyden oyulmak suretiyle kabartılarak iki satır halinde yazılmıştır. Zaman içerisinde tahribata uğradığından tam okunamasa da inşa tarihini veren H.1156 ibaresi rahatlıkla görülebilmektedir. Çeşmede her hangi bir süsleme unsuru mevcut değildir.

Önünde cephe boyunca dikdörtgen prizması şeklinde uzanan yalak mevcuttur. Yanları iri blok, cephesi ise ince kesme taş levhadan müteşekkil yalak zamanla aşınmıştır. Su, ayna taşının alt kenarında simetrik düzenle yerleştirilmiş madeni birer borudan akıtılmakta ve halen kullanılmaktadır. Su köyün güneydoğusundaki Ilıca pınarından sağlanmaktadır.

I No'lu Çamaşırhane

Eser, köy camisinin yaklaşık 200 m. güneybatısında biraz çukurda kalan ve kuzeybatıya doğru eğimli boş bir araziye yerleştirilmiştir (Fotoğraf: 3). Kuzey ve batı yanlarında birer sokak uzanır. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 14.10.2005 tarih ve 990 sayılı kararı ile tescil edilmiştir (Şahin vd., 2014, s.410).

Kitabesi bulunmamakla birlikte halkın verdiği bilgilere göre 20. yüzyıl ortalarında inşa edildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca inşa malzemesi ve mimari özellikleri de aynı döneme işaret etmektedir.

Batı cephesinin güney kenarında çatı seviyesine yakın pirinç bir levhada Çankırı İl Özel İdaresi tarafından 2015 yılında restore edildiği yazmaktadır. Günümüzde sağlam vaziyette olan eser özellikle bahar ve yaz aylarında halkın hizmetine halen devam etmektedir.

Eser kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı ve üzeri kırma çatı ile örtülüdür (Şekil: 2).

İnşa malzemesi moloz, kaba yonu ve kesme taş ile ahşaptır. Duvarlar esasen moloz ve kaba yonu taşlarla örülmüş, köşe bağlantılarında düzgün kesme taşlar kullanılmıştır. Ayrıca duvarlarda ince ahşap hatıllar dikkat çekmektedir. Örtü sisteminde ahşap kullanılmış ve üzeri alaturka kiremitlerle kaplanmıştır.

Kırma çatının üzerinde merkezi konumla yerleştirilmiş ahşap iskeletli bir aydınlatma açıklığı görülmektedir (Fotoğraf: 3). Bu açıklığın üzeri sivri çatı ile örtülerek aynı tarz alaturka kiremitlerle kaplanmıştır. Örtü sisteminin kuzey ve güney yanlarında içerdeki ocaklara ait dörder baca mevcuttur. Dikdörtgen prizması şeklinde yükselen bacaların gövdeleri çimento harcı ile sıvanmış durumdadır. Çatıların uzantısı dört yönde de hafifçe dışa taşırılarak dar bir saçak oluşturulmuştur.

Cepheler son derece sade bir duvar işçiliğine sahiptir (Fotoğraf: 3-4). Duvar yüzeylerinde belirli aralıklarla sıralanmış ince ahşap levhalar halindeki hatıllar kısmen de olsa yapıya bir hareketlilik kazandırmıştır. Örgü sistemine ait taşların etrafı çimento harcı ile yapılan sıvalarla derzlenmiş vaziyettedir. Doğu ve batı cephelerde çatı seviyesine yakın konumla yerleştirilmiş enine dikdörtgen birer pencere açıklığı mevcuttur. Pencereler duvar örgüsünden ibaret taş sövelere sahip olmakla birlikte alt söveler ince ahşap levhalarla kaplanmıştır. Kuzey cephede her hangi bir açıklık mevcut değildir. Güney cephede batı kenara yakın konumla yerleştirilmiş boyuna dikdörtgen kapı açıklığı bulunmaktadır. Kapı kanadı ahşap malzemeden yapılmıştır ve yüzeyi simetrik düzenli üç bölüme ayrılmıştır. Üst ve alt bölümler boyuna dikdörtgen ikişer, orta bölüm ise enine dikdörtgen bir panodan meydana getirilmiştir. Panolar, kenarları pahlı düz yüzeylerden ibarettir. Kapı kanadı tamamen kahverengi yağlı boya ile kaplanmıştır.

İç mekân kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı büyük bir hacimdir (Fotoğraf:5-6). Örtü sistemine ait kırma çatı içeriden de aynı biçimde

görülebilmektedir. Çatı esasen duvarlara bindirilmekle birlikte doğu-batı duvarlar arasına eş mesafe ile yerleştirilmiş iki kirişle de desteklenmiştir.

Duvarlar çimento harcı ile sıvanarak üzerine beyaz badana yapılmıştır. Son derece sade yüzeylere sahiptir. Kapı ve pencere açıklıkları iç mekânda da dış kütledeki ile aynı görünüşü sergiler. Kuzey (Fotoğraf: 5) ve güney (Fotoğraf: 6) duvarlarda simetrik düzenle karşılıklı olarak yan yana sıralanmış dörder ocak nişi mevcuttur. Nişler yarım daire kemerli ve dikdörtgen planlı birer girinti şeklindedir. Yapılan onarımlarda bazı kemerlerin biçimleri kısmen bozulmuştur. Nişler tuğla malzemelidir ve son onarımlarda tamamen yenilediği rahatlıkla anlaşılmaktadır. Ocakların önünde boydan boya uzanan ve yine tamamen yenilenmiş birer seki uzanmaktadır. Bazı ocaklarda görülen odun ve kül kalıntıları çamaşırhanenin halen kullanıldığını göstermektedir.

Doğu duvarın eksenine bitişik olarak yerleştirilmiş uzun bir yalak, mekânı ikiye ayırmaktadır (Fotoğraf: 5). Yalak, ince bloklar halindeki kesme taş levhalarla dikdörtgen prizması şeklinde yapılmıştır. Batı kenarı ise üzerine tas, sabun, çamaşır vb. malzemeleri koyabilmek için biraz kalınca yapılmıştır. Doğu duvarın alt seviyesindeki kalın madeni bir borudan halen bol miktarda su akmaktadır. Kullanılan su, yalağın kuzey yanında batı ucuna yakın olarak zemine oyulan ve kuzeybatı köşeye doğru yönelen ince bir kanal vasıtası ile tahliye edilmektedir.

Yalağın kuzey ve güney yanlarında zeminden kısmen yüksek, eşit aralıklarla yerleştirilmiş kare ve dikdörtgen şeklinde blok taşlar mevcuttur. Bu taşlar çamaşır istifleme, tokaçlamak ve bazen de oturmak için kullanılmıştır.

Mekânın zemini kaba yonu taş levhalarla döşenmiş ve son onarımlarda yine çimento harcı ile derzlenmiştir.

II No'lu Çamaşırhane

Köyde yer alan ikinci çamaşırhane, caminin güneydoğusunda takriben 500 m. mesafede, köy dışına uzanan bir ara yolun hemen güney yanında, çukurda kalan ve güneyden kuzeye doğru oldukça eğimli bir araziye yerleştirilmiştir (Fotoğraf: 7).

Kuzey cephede kapı açıklığının yukarısındaki beyaz mermer bir levhada günümüz Türkçesi ile yazılmış metinden 1991 yılında Hacce Gülşen Aytac tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır (Fotoğraf: 8).

Yapı, kuzey-güney yönünde kısmen asimetric dikdörtgen planla prizmal bir kütle tertibinde inşa edilmiş ve üzeri sivri beşik çatı ile örtülmüştür (Şekil: 3).

Malzeme olarak moloz, kaba yonu, kesme taş, tuğla ve ahşap kullanılmıştır. Duvarlar esas itibarıyla moloz ve kaba yonu taş örgüye sahip iken köşe bağlantıları düzgün kesme taşlarla sağlanmıştır. Ocak kemerleri ile bacalarda tuğla tercih edilmiştir. Çatı, taşıyıcı sistemi teşkil eden iskelet kısmı da dahil olmak üzere tamamen ahşaptan yapılmış ve üzeri de oluklu sac levhalarla kaplanmıştır.

Çatı üzerinde, içerdeki ocaklara ait olmak üzere doğu kenarda üç, batı kenarda dört baca mevcuttur. Bacalar, dikdörtgen prizması şeklinde yükselen tuğla malzeme gövdelere sahiptir. Çatı uzantıları güney cephe hariç üç yönde de kısmen taşırılarak dar birer saçak teşkil edilmiştir.

Cepheler oldukça sade bir duvar işçiliği sergiler (Fotoğraf: 9-10). Güney cephe, arkasındaki toprak tabakası ile istinat duvarına yaslanmış olduğundan kısmen görülebilmektedir (Fotoğraf: 7). Kuzey cephe hariç, yapıya hareketlilik kazandıracak her hangi bir açıklık da mevcut değildir. Duvar örgüsünü teşkil eden taşların etrafı çimento harcı ile yapılan sıvalarla derzlenmiş vaziyettedir. Kuzey cephede batı kenara yakın konumla yerleştirilmiş boyuna dikdörtgen kapı açıklığı ile bunun hemen doğu yanında enine dikdörtgen büyük bir pencere açıklığı mevcuttur (Fotoğraf: 9). Pencere söveleri duvar örgüsünden ibarettir. Kapı kanadı enli ahşap levhaların yan yana sıralanmasından müteşekkil düz yüzeyli basit bir unsurdur.

İç mekân kuzey-güney yönünde kısmen asimetric bir dikdörtgen planla uzanır (Fotoğraf: 11-12). Batı duvar doğu duvara göre biraz daha uzun olduğundan güneydoğu köşeden batıya doğru hafif bir açı genişlemesi görülür.

Örtü sistemine ait sivri beşik çatı içeride de aynı görünüşü sergilemektedir. Örtü sisteminin bütün yükü esas itibariyle doğrudan duvarlara oturtulmakla birlikte birer tanesi kuzey ve güney duvarlar üzerinde üçü ise doğu-batı duvarlar arasında eş mesafe ile yerleştirilmiş kirişlerle desteklenmiştir.

Duvarlar, taş örgüden ibaret son derece sade yüzeylere sahiptir ve bazı kısımları çimento harcı ile sıvanmıştır. Güney duvarda hiçbir unsur mevcut değildir. Kuzey duvarda yer alan kapı ve pencere açıklığı iç mekânda da dış kütledeki ile aynı görünüşü sergiler. Çamaşırhanenin iç mekânında yapıya işlev kazandıran ocaklar ise doğu ve batı duvarlara karşılıklı olarak yerleştirilmiştir. Doğü duvarda üç (Fotoğraf: 11), batı duvarda ise dört ocak nişi mevcuttur (Fotoğraf: 12). Nişler yaklaşık eş mesafelerle aynı boyutlarda inşa edilmiştir. Dikdörtgen şeklinde basit birer girintiye sahip olan nişler yarım daire kemerlerle mekâna yönelirler. Kemerler, kemer köşelikleri ve nişlerin hemen üzerinde dikdörtgen prizması şeklinde yükselen bacalar tamamen tuğla, kemerlerin oturduğu ayaklar ise duvar örgüsünün devamı niteliğinde taş malzemedir. Nişlerin alt kenarları kazanların rahat kurulabilmesi ve altındaki ateşin rahat yanabilmesi için iki yanda blok taşlarla zeminden kısmen yükseltilmiştir. Ocakların önünde boydan boya uzanan kazan ve çamaşır sekileri bulunmaktadır. Ocaklarda görülen odun ve kül kalıntılarında çamaşırhanenin halen kullanıldığı rahatlıkla anlaşılabilir. Doğü duvarın güney ucunda alt kenara yerleştirilmiş küçük bir açıklık dışarıya ile irtibat sağlamaktadır.

Güney duvarın ekseninde duvara bitişik olarak yerleştirilen ve kuzeye doğru uzanan bir yalak mekânı ikiye ayırmaktadır. Yalak, ince blok levhalar halindeki düzgün kesme taşlarla dikdörtgen prizması şeklinde yapılmıştır. Güney duvarın alt seviyesindeki büyükçe madeni bir borudan halen bol miktarda su akmaktadır. Kullanılan su, yalağın batı kenar kuzey ucundan başlayıp kuzeyinden doğusuna

doğru devam eden ince bir kanal ve doğu duvar alt kenarındaki boyuna dikdörtgen bir açıklık vasıtası ile tahliye edilmektedir. Ayrıca mekânın kuzey doğu köşesinde, suyun tahliye edildiği bu bölümde, tuğla malzeme ile bir kolu doğu duvara bitişik, diğer kolu kuzeye doğru uzanan L şeklinde ince bir duvar örülerek küçük ayrı bir ünite teşkil edilmiştir (Fotoğraf: 11). Bu ünite pek çok çamaşırhanede görüldüğü gibi yıkanma veya hela ihtiyacı için kullanılmış olmalıdır.

Yalağın doğu ve batı yanlarında ilk birer tanesi güney duvara bitişik olmak üzere zeminden kısmen yükseltılarak eşit aralıklarla yerleştirilmiş kare şeklinde üçer seki mevcuttur. Mozaik karo kaplamalı bu sekiler çamaşır istiflemek, tokaçlamak ve bazen de oturmak için kullanılmıştır.

Mekânın zemini mozaik karo levhalarla döşenmiştir.

DEĞERLENDİRME

Anadolu Türk mimarisi içerisindeki eserler arasında çeşme ve çamaşırhane gibi su yapılarının önemli bir yeri bulunmaktadır. Çünkü su, insanlığın var oluşundan bu yana temel yaşam kaynağı olarak her zaman değer bulmuş ve bilhassa Türk-İslam kültürü kapsamında özel bir yer teşkil etmiş, İslamiyet'in temizliğe verdiği kıymetin bir yansıması olarak bu tarz yapılar daha da önem kazanmıştır.

Anadolu köylerinin fiziki şekillenmesine bakıldığında genellikle köy meydanında bir cami ile onun hemen yakınlarına su ihtiyacını karşılamak üzere inşa edilmiş bir çeşmenin yer aldığı görülür. Belören Köyü'nün de bu kapsamda aynı geleneği devam ettirdiği söylenebilir. Yaptığımız araştırmalar neticesinde Belören Köyü'nde günümüze ulaşabilmiş bir çeşme ile iki çamaşırhane tespit edilmiştir. Köy ve çevresinin su kaynakları bakımından son derece zengin olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim köyde önemli iki kaynak bulunmaktadır. Biri köyün güneydoğusundaki Ilıca pınardan gelmektedir ki bu su bilhassa ortak kullanıma ait alanlara sevk edilmektedir. Diğer Evcı Deresi'nden sağlanmakta ve önce köyün batısında yer alan Yaslı Çimen mevkiindeki depoda toplanmakta oradan da köye dağıtılmaktadır. Ilıca pınardan gelen su, basınç nedeni ile köyün yukarı kesimlerine ulaşamadığından motor sistemi ile destek sağlanırken Evcı Deresi suyu ise depoya kesintisiz gelmekte ve her zaman akmaktadır². Bu durum çeşme ve çamaşırhaneleri de etkilemiş ve halen akan bol suları ile onları yaşanır kılmıştır.

Çeşme, kitabesine göre 1743 yılında Hasan Çavuşzade Ağa Pir Mehmet tarafından yaptırılmış, 2015 yılında Çankırı İl Özel İdaresi tarafından onarılmış ve halen de köy halkının hizmetine devam etmektedir.

Anadolu'daki pek çok çeşmede görüldüğü gibi tamamen düzgün kesme taşlarla inşa edilmiştir.

² Köy muhtarı Sayın Yunus Onay'dan alınan bilgiler.

Belören Köyü Çeşmesi, Anadolu Türk mimarisi su yapıları kapsamındaki çeşmelerin konumları dikkate alındığında, bağımsız ve tek cepheli bir sokak çeşmesi niteliğinde karşımıza çıkmaktadır. Günümüze ulaşabilen örnekleri az olduğundan her ne kadar haklarında fazla bilgiye sahip olmasak da Selçuklulardan kalan az sayıdaki çeşmenin de çoğunlukla anıtsal bir yapının ana yola yönelen ön cephelerine veya iç avlularına açılan giriş kapısına yakın bir eyvan bünyesinde inşa edildiği (Önge, 1997, s.11) belirlenebilmektedir. Ancak Niğde Alaaddin Camii karşısındaki Hatiroğlu Çeşmesi (1277), Afyon-Çay Taş Medrese önündeki Çeşme (1278) ve Bolvadin Alaca Çeşme (1278) (Denktaş, 2002, s.875) gibi bağımsız bir kütle halinde inşa edilmiş Selçuklu çeşmeleri de bulunmakla birlikte az sayıdaki bu eserlerden hareketle bağımsız konumlu Selçuklu çeşmeleri hakkında değerlendirme yapabilmek zor görünmektedir. 15. yüzyıl ve daha sonrasında bilhassa kalabalık şehirlerde sürekli artan su ihtiyacını giderebilmek için hazneli çeşmeler başta olmak üzere farklı çeşmelerin inşasına başlandığı (Önge, 1997, s.15) belirlenebilmektedir.

Belören Köyü Çeşmesi, kütle tertibi itibariyle boyuna dikdörtgen bir görünüş sergilemektedir. Cephesi, yanlarda ayaklara oturan sivri kemerli yüzeysel bir nişle hareketlendirilmiştir. Cephe tasarımı bakımından değerlendirildiğinde Anadolu'daki çeşmeler arasında en yaygın gurubu bu tarz sivri kemerli ya da yarım daire kemerli nişlere sahip çeşmelerin teşkil ettiği belirlenebilmektedir.

Ankara Karacabey Çeşmesi (15. yüzyıl) (Aktuna, 1997, s.49), Afyon Hodalı Çeşme (15. yüzyıl) (Karasu, 2006, s.27-32) 15. yüzyıl;

Kayseri Gavremoğlu Çeşmesi (1508) (Denktaş, 2000a, s.35), Meram Gevraki Çeşmesi (1537) (Mutlu&Yaşar, 2014, s.171), Karaman Kilci Çeşmesi (1551) (Denktaş, 2000b, s.26), Konya, Ak Çeşme (1554) (Sarıkaya, 2012, s.157), İstanbul Aşıkpaşa Şahrah Çeşmesi (1559) (Tanışık, 1943, s.12), Kırklareli Kadı Ali Çeşmesi (1568) (Yıldız&Yüksek, 2008, s.199), Kayseri Oduncu Çeşmesi (1582) (Denktaş, 2000a, s.47), İstanbul Kağıthane Mirahur Ağa Çeşmesi (1589) (Tanışık, 1943, s.42), Konya Mehmet Ağa Çeşmesi (1589) (Sarıkaya, 2012, s.151), Tokat Acepşir Çeşmesi (1593) (Kaşıkeman, 2005, s.22-25) 16.yüzyıl;

Karaman Çarşı Çeşmesi (1605) (Denktaş, 2000b, s.34), Safranbolu Köprülü Çeşmesi (1619) (Bölükbaşı Ertürk, 2014, s.236), Edirne Hacı Müslim Çeşmesi (1647), (Karademir, 2008, s.65), Edirne Hacı Mehmet Ağa Çeşmesi (1652) (Karademir, 2008, s.90), İstanbul Divanyolu Köprülü Mehmet Paşa Çeşmesi (1661) (Tanışık, 1943, s.82), Edirne Musalla Çeşmesi (1684) (Karademir, 2008, s.99), Safranbolu Taş Minare Mescidi Çeşmesi (1687) (Bölükbaşı Ertürk, 2014, s.236) 17. yüzyıl;

Edirne Amcazade Hüseyin Paşa Çeşmesi (1702) (Karademir, 2008, s.69), İstanbul Aksaray Ebubekir Ağa Çeşmesi (1724) (Tanışık, 1943, s.128), Karaman Emine Hanım Çeşmesi (1725) (Denktaş, 2000b, s.48), Erzurum İsmail Ağa Çeşmesi (1734) (Yurttaş&Özkan, 2002, s.113), İstanbul Cerrahpaşa Yahya Efendi Çeşmesi (1735) (Tanışık, 1943, s.150), İstanbul Koca Mustafa Paşa Hacı Beşir Ağa Çeşmesi

(1737) (Tanışık, 1943, s.154), İstanbul Fatih Elhac Mehmet Emin Ağa Çeşmesi (1741) (Tanışık, 1943, s.166), Erzurum Çeteci Abdullah Paşa Çeşmeleri (1754) (Yurttaş&Özkan, 2002, s.49-57), İstanbul Cerrahpaşa Haseki İmareti Çeşmesi (1766) (Tanışık, 1943, s.196), Meram Müsevvid Mehmet Efendi Çeşmesi (1775) (Mutlu&Yaşar, 2014, s.173), Bartın Çörtlebaşı Çeşmesi (1785) (Çerkez, 2020, s.23), Erzurum Abdullah Paşa Çeşmesi (1790) (Yurttaş&Özkan, 2002, s.23), Edirne Tavanlı Çeşme (1794) (Karademir, 2008, s.76), Kayseri Gesi Köprübaşı Çeşmesi (1794) (Denktaş, 2000a, s.96), Safranbolu Paşapınarı Çeşmesi (1794) (Bölükbaşı Ertürk, 2014, s.236), Erzurum Camidar Sokak Çeşmesi (18.yy) (Yurttaş&Özkan, 2002, s.39), Ankara Mermerli Çeşme (18. yüzyıl sonu-19. yüzyıl başı) (Aktuna, 1997, s.55) 18. yüzyıl;

İnebolu Derviş Zâde Hacı Mustafa Çeşmesi (1803) (Çerkez, 2005, s.147, 167), Malatya Hekimhan Yukarı Pınar Çeşmesi (1803) (Özkul, 2010, s.105), Karaman Hacı Efendi Çeşmesi (1804) (Denktaş, 2000b, s.87), Karaman Hisar Çeşmesi (1809) (Denktaş, 2000b, s.95), Ankara Ayaş Yukarı Konak Çeşmesi (1809) (Çerkez, 1997, s.207), İstanbul Fatih Seyyit Halil Ağa Çeşmesi (1811) (Tanışık, 1943, s.232), Konya Hoca Habib Çeşmesi (1811) (Sarıkaya, 2012, s.121), Ankara Ayaş Çarşı Çeşmesi (1812) (Çerkez, 1997, s.209), Safranbolu Tuzcupınarı Çeşmesi (1813) (Bölükbaşı Ertürk, 2014, s.236), Bartın Şehir Hamamı Çeşmesi (1815) (Çerkez, 2020, s.54), Uşak Banaz Ahat Köyü Koca Çeşme (1834-35) (Acar, 2018, s.613-615), Karaman Davulcu Çeşmesi (1835) (Denktaş, 2000b, s.111), Kahramankazan Katibzade Çeşmesi (1843) (Canyurt, 2019, s.71), Uşak Karahallı Kırkyaren Köyü Koca Çeşme (1843) (Acar, 2018, s.613-615), Safranbolu Hacı Hafız Çeşmesi (1844) (Bölükbaşı Ertürk, 2014, s.236), Bartın Hocaoğlu Köyü Çeşmesi (1844) (Çerkez, 2020, s.40), Kırklareli Kara Umur Bey Çeşmesi (1844) (Yıldız&Yüksek, 2008, s.200), Safranbolu Sare Hanım Çeşmesi (1847) (Bölükbaşı Ertürk, 2014, s.236), Malatya Hekimhan Gariboğlu Çeşmesi (1862) (Özkul, 2010, s.102), Malatya Hekimhan İmam Pınarı Çeşmesi (1864) (Özkul, 2010, s.101), Kahramankazan Hacı Mahmud Çeşmesi (1866) (Canyurt, 2019, s.75), Erzurum Dede Ağa Çeşmesi II (1868) (Yurttaş&Özkan, 2002, s.68), Edirne Nimet Hanım Çeşmesi (1870) (Karademir, 2008, s.107), Meram Hacı Fettah Çeşmesi (1876) (Mutlu&Yaşar, 2014, s.180), Kahramankazan Yazıbeyli Mahallesi I Numaralı Çeşme (1878) (Canyurt, 2019, s.77), Karaman Küllük Çeşmesi (1880) (Denktaş, 2000b, s.130), Meram İhtiyarettin Çeşmesi (1883) (Mutlu&Yaşar, 2014, s.182), İnebolu Hamidiye Camii Çeşmesi (1884) (Çerkez, 2005, s.149, 169), Divriği Mühürdarzade Konağı Çeşmesi I (1888) (Denktaş, 2010, s.99), Meram Çandır Mahallesi Çeşmesi (1890) (Mutlu&Yaşar, 2014, s.184), Konya Büyük Sinan Çeşmesi (1892) (Sarıkaya, 2012, s.33), Ankara Ayaş Dispanser Çeşmesi (1893) (Çerkez, 1997, s.211), Konya Türkmen Çeşmesi (1897) (Sarıkaya, 2012, s.165), Divriği Abdullah Paşa Konağı Çeşmesi (1898) (Denktaş, 2010, s.112), Ankara Ayaş Benzinlik Çeşmesi (19. yüzyıl) (Çerkez, 1997, s.213), Erzurum Palu Çeşmesi (19. yüzyıl) (Yurttaş&Özkan, 2002, s.156), Tokat Eski Dabakhane Mahallesi Çeşmesi (19. yüzyıl) (Kaşıkeman, 2005,

s.57-60), Bitlis Alemdar Çeşmesi (19. yüzyıl) (Öztürk, 2004, s.53-55), Bitlis Dinhavur Çeşmesi (19. yüzyıl) (Öztürk, 2004, s.53-55), Konya Mitrip Sokak Çeşmesi (19. yüzyıl sonu) (Sarıkaya, 2012, s.83) 19. yüzyıl;

Uşak Merkez Aslan Çeşmesi (19. yüzyıl ikinci yarısı-20. yüzyıl ilk çeyreği) (Acar, 2018, s.613-615), Uşak Sivaslı Azizler Köyü Gali Çeşmesi (19. yüzyıl ikinci yarısı-20. yüzyıl ilk çeyreği) (Acar, 2018, s.613-615), Uşak Ulubey Köşeler Köyü Eski Çeşme (19. yüzyıl ikinci yarısı-20. yüzyıl ilk çeyreği) (Acar, 2018, s.613-615) 19-20. yüzyıl;

Divriği Hacı İsmail Bey Konağı Çeşmesi (1904) (Denktaş, 2010, s.118), Divriği Esat Bey Çeşmesi (1909) (Denktaş, 2010, s.120), Konya Parsana Çeşmesi (1910) (Sarıkaya, 2012, s.23), Konya Mustafa Ağa Çeşmesi (1911) (Sarıkaya, 2012, s.89) ve Meram Narin Dede Çeşmesi (1915) (Mutlu&Yaşar, 2014, s.206) 20. yüzyıla ait olmak üzere kısmî derinlikteki sivri kemerli nişlerle hareketlendirilmiş cephelere sahip çeşmelerin yüzyıllara göre başlıca temsilcileri olarak belirlemektedir.

Edirne Abdurrahman bin Seyit Ali Çeşmesi (?) (Karademir, 2008, s.110) ve Edirne Hatip Sokak Çeşmesi (?) (Karademir, 2008, s.122) ise aynı uygulamanın tarihi belirlenemeyen örneklerindedir.

Yerleri, isimleri ve tarihleri sıralanan bu eserlere genel olarak bakıldığında, benzeri cephelere sahip çeşmelerin 15. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar uzanan zaman diliminde Anadolu'nun her yerinde yoğun bir şekilde inşa edildiği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Belören Köyü Çeşmesi, yukarıdaki örneklerle karşılaştırıldığında ve mevcut özellikleri itibariyle değerlendirildiğinde 18. yüzyılın tipik bir temsilcisi olarak belirlemektedir.

Belören'de çeşmeden başka halen kullanılan ve kültürel mirasın aktarılmasında önemli rolleri olduğuna inandığımız iki çamaşırhane bulunmaktadır.

Çamaşırhaneler, Anadolu Türk kültür tarihi içerisinde önemli bir yere sahiptir. En basit ve genel anlamı ile çamaşırılık, çamaşır yıkamaya ayrılmış ve içinde yıkama düzeni kurulmuş yer şeklinde tanımlanan (Hasol, 2002, s.116) bu eserlerde çamaşır, halı, kilim, yorgan, yün vb. her türlü eşya yanı sıra zaman zaman muhtelif gıda maddeleri ile tarım ürünlerinin de yıkandığı görülmektedir. Halk arasında yunak olarak da adlandırılan bu eserler mimari kaygılardan uzak, daha çok kırsal mimari veya halk mimarisi niteliğinde karşımıza çıkan sade yapılardır. İç mekânda yer alan bir su kaynağı ile suyun depolandığı yalıklar, duvar kütleleri dahilindeki ocak nişleri ve onlara ait bacalar, üzerinde çamaşır yıkanan veya tokaçlanan sekiler-tekneler ve suyun tahliye edildiği kanallar çamaşırhanelerin ortak unsurları olarak belirlemektedir (Acar, 2017, s.2). Ayrıca bazılarında, kadınların yıkama işlerini bitirdikten sonra kendilerinin de temizlendiği özel bölümler bulunabilmektedir.

Anadolu çamaşırhanelerinde kullanılan malzeme genellikle moloz, kaba yonu ve düzgün kesme taşlar ile tuğla olarak yoğunluk kazanmaktadır. Beden duvarları moloz taş veya kaba yonu taşlarla örülmüş, kesme taşlar daha çok giriş cephelerinde veya köşe bağlantılarında tercih edilmiştir. Tuğla ekseriyetle ocak nişi ve bacalarda kullanılmakla birlikte bazen duvar örgüsünde de karşımıza çıkmaktadır. Geç dönemlere ait bazı eserlerde brikete de rastlanmaktadır. Örtü sistemlerinin ise çoğunlukla ahşap iskeletli kırma veya beşik çatı olduğu görülmektedir. Ancak bunların dışında tamamen taş malzemeli ve tonoz örtü sistemine sahip çamaşırhaneler de bulunmaktadır.

Çamaşırhanelerde esas fonksiyon çamaşır yıkamak olduğundan simetri, mimari konstrüksiyon ve estetik gibi detaylar üzerinde pek durulmamış bu nedenle planlar arazinin durumuna göre şekillenmiş ve sonuç itibarıyla de kare, dikdörtgen, L şemalı ve bazen de yamuk planlı bina kütleleri ortaya çıkmıştır³. Büyük bir çoğunluğu kapalı mekânlar halinde inşa edilirken açık avlulu ve revaklı uygulamaları da mevcuttur.

Belören Köyü çamaşırhaneleri moloz, kaba yonu ve düzgün kesme taş örgülü duvarları, tuğla malzemeli ocak-bacaları yanı sıra dikdörtgen planlı ve ahşap çatılı kütleleri ile bu genellemenin tipik temsilcileri niteliğindedir. Nitekim I No'lu çamaşırhane kırma, II No'lu çamaşırhane ise sivri beşik çatı örtü sistemine sahiptir.

Kırıkkale Karakeçili Çamaşırhanesi (19. yüzyıl sonu) (Çerkez, 2020, s.41), Ankara Ayaş II No'lu Yunak (20. yüzyıl başları) (Çerkez, 1997, s.203) Sivrihisar Gecek Köyü Yunağı (Tarihi belli değil) (İlter, 1975, s.42, 44), Sivrihisar Hortu (Nasreddin Hoca) Köyü Yunağı (Tarihi belli değil) (İlter, 1975, s.45), Çankırı Yapraklı Çamaşırhanesi (20. yüzyıl başı) (Şahin vd., 2014, s.603), Gediz Cebrail Köyü'nde yer alan 1, 2, 3, 4 Numaralı çamaşırhaneler (20. yüzyıl) (Acar, 2019, s.152-154), Gediz Polat Köyü Çamaşırhanesi (20. yüzyıl) (Acar, 2019, s.152, 154), Gediz Yeşilova Köyü 1 ve 2 Numaralı Çamaşırhane (20. yüzyıl) (Acar, 2019, s.152, 154), Gediz Yeşilova Köyü Yukarı Köy Çamaşırhanesi (20. yüzyıl) (Acar, 2019, s.152, 154), Uşak Kılcan Köyü Çamaşırhanesi (1742) (Acar, 2017, s.26), Uşak Çevre Köy Sülüklü Çeşme Çamaşırhanesi (1970) (Acar, 2017, s.13), Uşak Ortaköy Çamaşırhanesi (1970) (Acar, 2017, s.32), Uşak Aktaş Köyü Çamaşırhanesi (20. yüzyıl ortaları) (Acar, 2017, s.5), Uşak Çevre Köy Kumluk Çamaşırhanesi (20. yüzyıl ortaları) (Acar, 2017, s.19), Uşak Banaz Karaköse Köyü Zotalan Mahallesi Çamaşırhanesi (1968) (Acar, 2017, s.68), Safranbolu Cevapoğlu Evi Çamaşırhanesi (Tarihi belli değil) (Bölükbaşı Ertürk, 2004, s.186, Ç.29), Niğde Fesleğen Çamaşırhanesi (17. yüzyıl) (Özkarıcı, 2014a, s.426; Ekiz, 2017, s.495), Niğde Fesleğen Köyü Çamaşırhanesi (1905) (Özkarıcı, 2014a, s.703; Ekiz, 2017, s.496, 499), Niğde Bor Gökbez Köyü Çamaşırhanesi (1846) (Özkarıcı, 2014b, s.1252; Ekiz, 2017, s.495), Niğde Çiftlik Ovalıbağ Köyü Çamaşırhanesi (1786) (Özkarıcı, 2014b, s.1348; Ekiz, 2017, s.494, 498), Niğde Yeşilyurt Köyü Ömerli Deresi Yunağı (19.

³ Anadolu çamaşırhanelerinin tipolojik bir denemesi için bkz., Acar, 2017, s.92.

yüzyıl sonları) (Ekiz, 2017, s.495, 499), Mardin Savur Başkavak Köyü Çamaşırhanesi (19. yüzyıl ikinci yarısı) (Yıldız, 2008, s.30, Ç.2), Mardin Savur Hamza Ağa Çamaşırhanesi (19. yüzyıl sonu-20. yüzyıl başı) (Yıldız, 2008, s.36, Ç.4), Mardin Savur Meydan Çamaşırhanesi (19. yüzyıl ikinci yarısı) (Yıldız, 2008, s.40, Ç.6), Mardin Savur Ömer Bey Çamaşırhanesi (1913) (Yıldız, 2008, s.44, Ç.8), Mardin Savur Sürgücü Şerife Hanım Çamaşırhanesi (19. yüzyıl ikinci yarısı) (Yıldız, 2008, s.46, Ç.9), Mardin Kızıltepe Ulu Köy Çamaşırhanesi (18-19. yüzyıl) (Yıldız, 2008, s.48, Ç.10) plan ve kütle düzeni bakımından Belören Köyü çamaşırhanaları ile benzerlik gösteren pek çok sayıdaki çamaşırhaneden sadece bir kaçıdır. Ancak bunlar arasında Niğde ve Mardin'deki çamaşırhaneler, örtü sistemlerinin taş malzemeli ve içten tonoz dıştan düz damlı olmaları bakımından belirgin bir farklılık arz ederler. Bunlardan Savur Ömer Bey Çamaşırhanesi aynalı tonoz, diğerleri ise beşik tonoz örtü sistemine sahiptir. Ayrıca Niğde'deki çamaşırhanelerin örtü sistemlerinde tonozların belli aralıklarla yerleştirilen kemerlerle takviye edildiği görülmekte ve yörede bu kemerlere *çatı*, kemer arasında kalan yüzeylere de *tol* veya *aralık* dendiği belirtilmektedir (Özkarıcı, 2014b, s.1349-1350). Safranbolu Cevapoğlu Evi Çamaşırhanesi ise dikdörtgen planlı ahşap çatılı yapıların küçük boyutlu mütevazî bir temsilcisidir.

Mardin Savur Mehmet Tevfik Çamaşırhanesi (20. yüzyıl başı) (Yıldız, 2008, s.38, Ç.5) ve Mardin Savur Necmettin Kaya Çamaşırhanesi (19. yüzyıl sonu-20. yüzyıl başı) (Yıldız, 2008, s.42, Ç.7) kare planlı; Eskigediz Salur Çamaşırhanesi (20. yüzyıl) (Acar, 2019, s.145) ile Mardin Savur Hacı Abdullah Bey Çamaşırhanesi (19. yüzyıl ikinci yarısı) (Yıldız, 2008, s.33, Ç.3) L planlı; Ayaş I No'lu Yunak (19. yüzyıl ortaları) (Çerkez, 1997, s.201) ve Safranbolu Miskutular Evi Çamaşırhanesi (Tarihi Belli Değil) (Bölükbaşı Ertürk, 2004, s.182, Ç.28) ise yamuk planlı çamaşırhane uygulamalarından bazılarıdır.

Manisa Soma Darkale Köyü Çamaşırhanesi (19. yüzyıl sonu-20. yüzyıl başı) (Çerkez, 2013, s.459-463) asimetrik planlı ve üzeri açık; Çankırı Çamaşırhanesi (1882) (Özcan Balkır, 2019, s.298-300, 308) de dikdörtgen planlı, revaklı ve açık avlulu nadir çamaşırhanelerin başında gelmektedir.

Anadolu çamaşırhanelerinin su ihtiyacı bazen dış kütleyle bitişik bir çeşmeden veya hemen yakınlardaki bir haznedan temin edildiği gibi bazen de doğal kaynakla irtibatlı bir boru vasıtası ile iç mekândaki yalağa doğrudan akıtılmak sureti ile de karşılanabilmektedir. Belören Köyü çamaşırhanelerinin her ikisinde de kaynaktan gelen su, duvar kütesine yerleşik madeni birer boru vasıtası ile hemen duvarın önünde boydan boya uzanan yalağa doğrudan akıtılmaktadır. Sivrihisar Gecek Köyü Yunağı, Çankırı Çamaşırhanesi, Niğde Fesleğen Köyü Çamaşırhanesi, Bor Gökbez Köyü Çamaşırhanesi, Uşak Aktaş Köyü Çamaşırhanesi, Uşak Çevre Köy Kumluk Çamaşırhanesi, Uşak Kılcan Köyü Çamaşırhanesi, Uşak Ortaköy Çamaşırhanesi, Uşak Banaz Karaköse Köyü Zotalan Mahallesi Çamaşırhanesi ise aynı zamanda bir çeşmeye sahip çamaşırhanelerin belli başlı örnekleridir.

SONUÇ

Belören Köyü, sahip olduğu tarihi coğrafyası ve Osmanlı ticaret yolu güzergâhı üzerinde yer almasının da etkisiyle kurulduğu günden bu yana varlığını sürdürebilmiş bir yerleşim olarak dikkat çekmektedir. Su tesisleri bu süreçte kuşkusuz ki önemli faktörlerin başında gelmektedir. Köyde 1743 yılında inşa edilmiş bir çeşme ile biri 20. yüzyıl ortalarına diğeri 20. yüzyıl sonlarına ait iki çamaşırhane yer almakta ve halen köy halkına hizmet vermeye devam etmektedir.

Çeşme, kısmî derinlikte ve sivri kemerli bir nişle hareketlendirilmiş boyuna dikdörtgen görünüşlü, tek cepheli bağımsız bir sokak çeşmesi niteliği ile döneminin karakteristiklerini sergileyen mütevazı bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Çamaşırhaneler de esas fonksiyonları olan çamaşır yıkama işlevi yanı sıra köy halkı için aynı zamanda sosyal birer tesis görevini de üstlenen yapılar olarak belirlemektedir. Her iki çamaşırhane de yansıttığı özellikler itibarıyla Anadolu'nun pek çok yerindeki benzerleri gibi kırsal mimarinin tipik temsilcileri durumundadır. Ayrıca modern teknoloji ve hızlı kentleşmenin doğal bir sonucu olarak artık kaybolmaya yüz tutmuş kültürel mirasımızın her şeye rağmen halen yaşayan örnekleri olarak gelecek kuşaklara aktarılmasında ikisinin de önemli rolleri olduğu kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- Acar, T. (2017). *Uşak Çamaşırhaneleri*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Acar, T. (2018). Uşak Çeşmeleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(1), 607-640.
- Acar, T. (2019). Gediz'deki (Kütahya) Kırsal Mimariden Örnekler: Çamaşırhaneler. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 62, 141-154.
- Aktuna, B. (1997). *Ankara Çeşmeleri*. (Yayınlanmamış Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji-Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara.
- Bölükbaşı Ertürk, A.E. (2004). *Osmanlı Döneminde Safranbolu Su Mimarisi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bölükbaşı Ertürk, A. E. (2014). Safranbolu Çeşmeleri Üzerine Tipolojik Bir Yaklaşım, *Turkish Studies*. 9(10), 233-251.
- Canyurt, F. (2019). Kahramankazan Çeşmeleri. *Turkish Studies*, 14(1), 55-92.

Çerkez, M. (1997). Ayaş Yunak ve Çeşmeleri. *Ayaş ve Çevresi Kültür-Sanat Araştırmaları Sempozyumu (2-3 Mayıs 1997) Bildirileri* içinde (ss.199-233). Ayaş: Aya Belediyesi Yayınları.

Çerkez, M. (2005). İnebolu Çeşmeleri, *Erdem*, 15(43), 145-183.

Çerkez, M. (2013). Soma İlçesi. H. Acun (Ed.), *Türk Kültür Varlıkları Envanteri 45 Manisa İlçeleri* içinde (ss.459-463). Ankara: TTK Yayınları.

Çerkez, M. (2020). Kırıkkale Karakeçili Çamaşırhanesi. S. Baskın (Ed.), *12. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi (05-07 Haziran 2020) Özet metinleri* içinde (ss.41). Rize.

<https://sosyalbilimler.meetinghand.com/projectData/989/webData/Sosyal-Bilimler-2020-1-Ozet-Kitabii.pdf>, E.T. 21.12.2020.

Çerkez, M. (2020). *Bartın (Merkez İlçe) Su Yapıları*. Ankara: Grafiker Yayınları.

Denktaş, M. (2000a). *Kayserideki Tarihi Su Yapıları (Çeşmeler, Hamamlar)*. Kayseri: Kıvılcım Yayınları.

Denktaş, M. (2000b). *Karaman Çeşmeleri*. Kayseri: Kıvılcım Yayınları.

Denktaş, M. (2002). Anadolu Türk Mimarisinde Çeşmeler, *Türkler*, C.7, 872-877.

Denktaş, M. (2010). *Divriği'de Osmanlı Camii ve Çeşmeleri*. Sivas: Sivas İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.

Dıvrak, U. (2012). *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Çankırı Kazâsı*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Ekiz, M. (2017). *Niğde Yunakları Hakkında. IV. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu (26-28 Nisan 2017) Bildirileri, C.3* içinde (ss.493-500). Niğde.

Elibol, A. (2008). *XIX. Yüzyıl Başlarında Çankırı*. Çankırı: Çankırı Belediyesi Kültür Yayınları.

Halaçoğlu, Y. (1991). Ulaşım ve Yol Sistemi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.3, 127-128.

Hasol, D. (2002). *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*. 8. Baskı. İstanbul: Yem Yayınları.

İlter, F. (1975). Sivrihisar Yöresi Araştırmaları. *Anadolu (Anatolia)*, 19, 13-49.

Kankal, A. (2007). 1650-1740 Yılları Arasında Esnafa ve Ticarete Genel Bakış (Şer'iyeye Sicillerine Göre). *Çankırı Araştırmaları Dergisi*, 2, 17-31.

Kankal, A. (2011). *XVI. Yüzyılda Çankırı*, Çankırı: Çankırı Belediyesi Kültür Yayınları.

Karademir, M. (2008). *Edirne Çeşmeleri*. Edirne: Edirne Valiliği Yayınları.

Karasu, G. (2006). *Afyon Çeşmeleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kaşıkeş, Ö. (2005). *Tokat İli ve Niksar İlçesi Çeşme ile Şadırvanları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Mutlu, M&Yaşar, H. (2014). Meram Çeşmeleri ve Köprüsü. A. Boran vd. (Ed.), *Yeşilin ve Medeniyetin Köprüsü Meram C.II* içinde (ss.164-309). Konya: Meram Belediyesi Yayınları.

Önge, Y. (1997). *Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Özcan Balkır, B. (2019). Çankırı Çamaşırhanesi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6 (1), 297-314.

Özkarıcı, M. (2014a). *Türk Kültür Varlıkları Envanteri 51 Niğde*. I.Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Özkarıcı, M. (2014b). *Türk Kültür Varlıkları Envanteri 51 Niğde*. II.Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Özkul, N. (2010). Hekimhan Çeşmeleri, *Sanat Dergisi*, 9, 99-117.

Öztürk, Ş. (2004). *Bitlis Su Mimarisi*. Malatya: Bitlis Valiliği Kültür Yayınları.

Sarıkaya, M. A. (2012). *Konya'nın Tarihi Çeşmeleri*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.

Şahin, G. vd. (2014). *Çankırı Kültür Envanteri*. Ankara: T.C. Çankırı Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Müze Müdürlüğü Yayını.

Tanişik, İ.H. (1943). *İstanbul Çeşmeleri I*. İstanbul: T.C. Maarif Vekilliği Antikite ve Müzeler Müdürlüğü Yayınları.

Türkoğlu, Ö. (1999). *Sâlnâmelerde Çankırı, Kastamonu Vilâyeti Sâlnâmelerinde Çankırı (Kengiri) Sancağı (1869-1903)*. Çankırı: Çankırı Valiliği Yayınları.

Yıldız, A&Yüksek, İ. (2008). Kırklareli Tarihi Çeşmelerinin Geleneksel Kent Dokusu İçerisindeki Yeri ve Önemi. *IV. International Sinan Symposium*, (10th-11th April 2008) içinde (ss.199-200). Edirne.

Yıldız, İ. (2008). *Mardin'deki Su Mimarisi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Yıldız, İ. (2008). *XVIII. Yüzyılın İlk ve Son Çeyreğinde Çankırı (Şer'iyye Sicillerine Dayalı Bir Karşılaştırma Denemesi)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

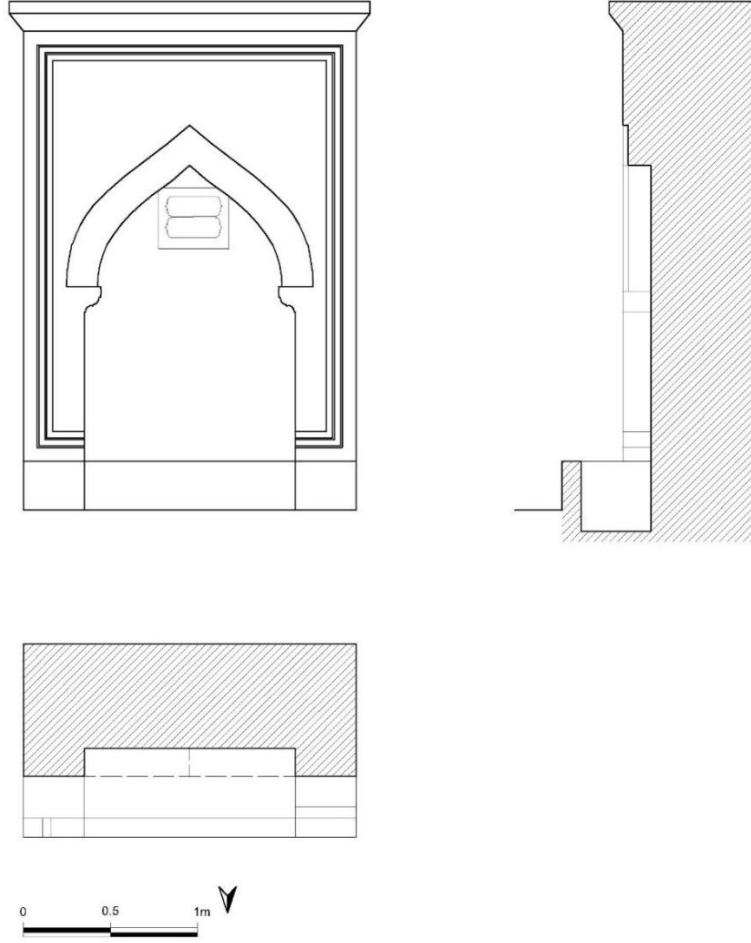
Yurttaş, H&Özkan, H. (2002). *Tarihi Erzurum Çeşmeleri ve Su Yolları*. Erzurum: Erzurum Büyükşehir Belediyesi Eski Genel Müdürlüğü Kültür Serisi.

Yücel, M. Y. (1963). Kastamonu'nun İlk Fethine Kadar Osmanlı-Candar Münasebetleri (1361-1392). *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 133-144.

<http://www.ilgaz.gov.tr/ilgazin-tarihcesi> E.T.17.12.2020.

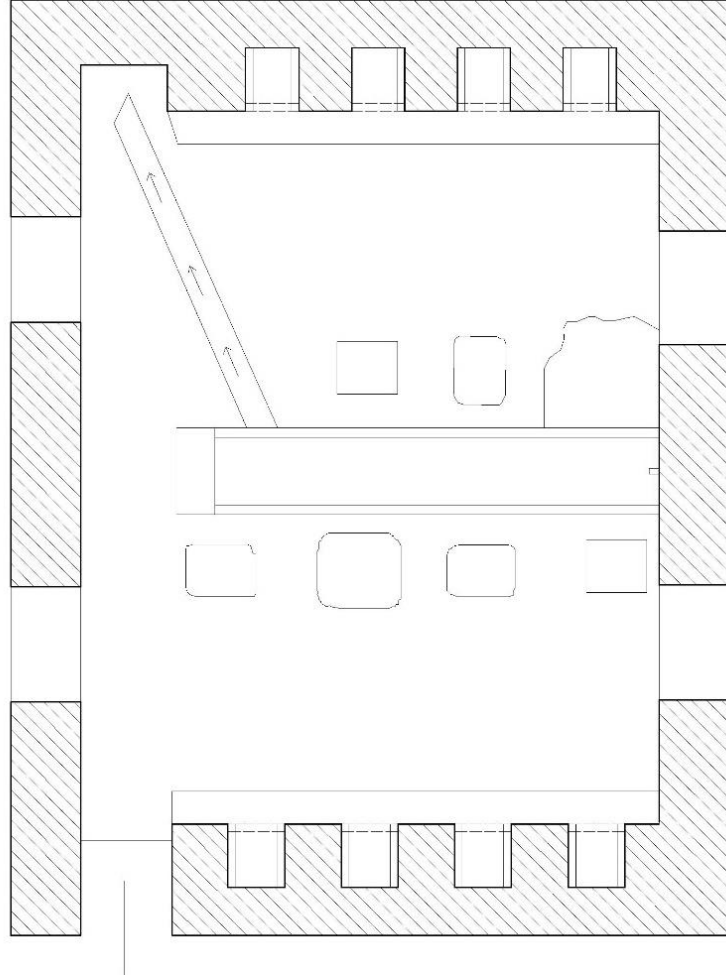
EKLER

EK 1: Şekil 1 - Belören Köyü Çeşmesi Plan-Cephe-Kesit

Rölöve-Çizim: M. Çerkez

EK 2: Şekil 2 - Belören Köyü I No'lu Çamaşırhane Planı

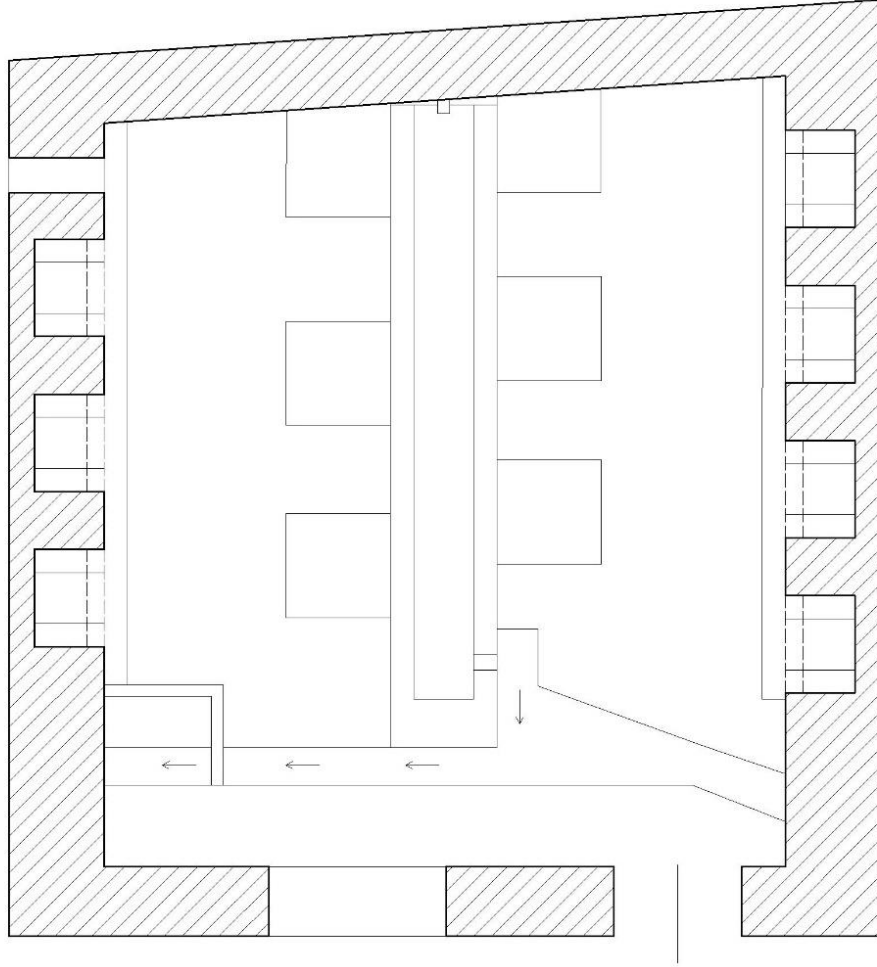

0 1 2 3 m

Rölöve-Çizim: M. Çerkez

EK 3: Şekil 3 - Belören Köyü II No'lu Çamaşırhane Planı

Rölöve-Çizim: M. Çerkez

EK 4: Fotoğraf 1 - Belören Köyü Çeşmesi kuzeyden görünüş

EK 5: Fotoğraf 2 - Belören Köyü Çeşmesi kitabe levhası

EK 6: Fotoğraf 3 - Belören Köyü I No'lu Çamaşırhane Güneybatıdan görünüş

EK 7: Fotoğraf 4 - Belören Köyü I No'lu Çamaşırhane Kuzeydoğudan görünüş

EK 8: Fotoğraf 5 - Belören Köyü I No'lu Çamaşırhane güneybatıdan bakışla iç mekân

EK 9: Fotoğraf 6 - Belören Köyü I No'lu Çamaşırhane kuzeyden bakışla iç mekân

EK 10: Fotoğraf 7 - Belören Köyü II No'lu Çamaşırhane Güneyden görünüş

EK 11: Fotoğraf 8 - Belören Köyü II No'lu Çamaşırhane, kapı üzerindeki levha

EK 12: Fotoğraf 9 - Belören Köyü II No'lu Çamaşırhane Kuzeybatıdan görünüş

EK 13: Fotoğraf 10 - Belören Köyü II No'lu Çamaşırhane Kuzeydoğudan görünüş

EK 14: Fotoğraf 11 - Belören Köyü II No'lu Çamaşırhane Kuzeybatıdan bakışla iç mekân

EK 15: Fotoğraf 12 - Belören Köyü II No'lu Çamaşırhane Doğudan bakışla iç mekân

Yayın Geliş Tarihi: 07.03.2019
Yayına Kabul Tarihi: 24.02.2021
Online Yayın Tarihi: 31.03.2021
<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.536737>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 23, Sayı: 1, Yıl: 2021, Sayfa: 299-320
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ VE RİSK ALGISININ MOTOSİKLET KULLANIM TARZI İLE İLİŞKİSİ¹

*Tansu ALAVCI**
*Gizem GÜMÜŞ***
*M. Ehil TEKİN****
*Burcu TEKEŞ*****
*Yeşim ÜZÜMCÜOĞLU******

Öz

Motosiklet sürücülerinin kişilik özellikleri ve risk algıları ile motosiklet kullanım tarzları arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanan bu çalışma alanyazındaki ilk araştırma niteliğini taşımaktadır. Çalışmanın örneklemini 17-58 yaş aralığındaki motosiklet ehliyeti olan 201 erkek katılımcı oluşturmaktadır. Çalışmada Temel Kişilik Özellikleri Envanteri, Risk Algısı Ölçeği ve Motosiklet Kullanım Tarzı Ölçeği kullanılmıştır. Yapılan hiyerarşik regresyon analizi sonuçlarına göre, hız ihlali kişilik özelliklerinin alt boyutlarından olan duygusal tutarsızlık ve olumsuz değerlik ile pozitif yönde ilişkiliyken; risk algısı ile negatif

¹ Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Alavcı, T., Gümü, G., Tekin, M. E., Teke, B. Üzümcüoğlu, Y. (2021). Kişilik özellikleri ve risk algısının motosiklet kullanım tarzı ile ilişkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (1), 299-320.

İlk üç yazar çalışmaya eşit düzeyde katılım sağlamıştır.

¹ Çalışmanın bir kısmı 20. Ulusal Psikoloji Kongresinde sunulmuştur.

*Psikolog, Ege Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, ORCID: 0000-0000-0002-4905-5518, tansualavci@gmail.com.

**Psikolog, Işık Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, gizemgumus1@gmail.com.

*** Psikolog, İstanbul Kent Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Psikoloji Bölümü, ORCID: 0000-0003-1464-1864, ehiltekin@gmail.com.

****Dr. Burcu TEKEŞ, Başkent Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, burcutekes@gmail.com.

*****Dr. Yeşim ÜZÜMCÜOĞLU, TOBB ETÜ, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, ORCID: 0000-0002-4905-5518, yesimuzumcuoglu@gmail.com.

Alavcı, T., Gümüş, G., Tekin, M. E., Tekeş, B., Üzümcüoğlu, Y. DEÜ SBE Dergisi, Cilt: 23, Sayı: 1

yönde ilişkili bulunmuştur. Dışadönüklük ile motor kontrol hataları arasında pozitif yönde ilişki olduğu bulunmuştur. Uyumluluk ve duygusal tutarsızlık boyutlarının motor kontrol hataları ile negatif yönde ilişkili olduğu bulgulanmıştır. Sorumluluk ve risk algısının akrobasi ile arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu bulunmuştur. Olumsuz değerlik ile trafik hataları boyutu arasında pozitif yönde ilişki olduğu bulgulanmıştır. Bu çalışma risk algısının, kişilik özellikleri ile birlikte incelendiğinde de motosiklet kullanım tarzı ile ilişki olduğunu göstermektedir. Bulgular doğrultusunda kişilik özellikleri arasındaki farklılıklar göz önünde bulundurulurken ehliyet kursu eğitimleri için farklı yöntemler geliştirilmesi ve yol güvenliğine olumlu katkı sağlaması amaçlanmaktadır.

***Anahtar kelimeler:** Motosiklet Sürücü Davranışları, Kişilik, Risk Algısı, Motosiklet Sürüş Tarzı*

THE RELATIONSHIP BETWEEN MOTORCYCLE RIDER BEHAVIOURS, PERSONALITY CHARACTERISTICS AND RISK PERCEPTION²

Abstract

This study is the first research in literature which investigated the relationships between motorcycle rider behaviors, personality characteristics and risk perception. The participants were 201 male participants who have motorcycle license. The age range of the participants was between 17 and 58 years. In the current study, Basic Personality Traits Inventory, Risk Perception Scale and Motorcycle Rider Behavior Questionnaire were used. According to the results of the hierarchical regression analysis, speed violation was positively related with neuroticism and negative valance, and negatively related to risk perception. While there was a positive relationship between extraversion and motor control errors, results showed that agreeableness and neuroticism dimensions were negatively related with motor control errors. . It was found that there was a negative relationship between responsibility and risk perception and stunts. There was a positive correlation between negative valance and traffic errors. The results highlight that risk perception is related with motorcycle rider behaviors even when it is examined with personality traits. Considering possible differences between personality traits in line with the findings, it is aimed to develop different methods for driver's license trainings and make a positive contribution to road safety.

***Anahtar kelimeler:** Motorcycle Rider Behaviors, Personality, Risk Perception, Motorcycle Riding Style.*

² The manuscript was partially presented at 20th National Congress of Psychology – Turkey.

GİRİŞ

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK, 2016) raporuna göre, 2005-2015 yılları arasında ülkemizde trafiğe kayıtlı motorlu taşıt sayısı % 79.4 artış göstermiştir. 2015 yılında bu sayı 1 milyon 165 bin 751 artış göstererek 19 milyon 994 bin 472 adete ulaşmıştır. Motosiklet sayısı ise 2005 yılında 1 milyon 441 bin 066 iken, 2015 yılında bu sayı 2 milyon 938 bin 364'e yükselmiştir. Bu artış ile birlikte, motosiklet, otomobil ve kamyonetten sonra gelerek % 14.7'lik pay ile 3. sıraya yerleşmiştir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK, 2017) yıl sonu raporlarına göre ise trafiğe kayıtlı toplam 22 milyon 218 bin 945 adet taşıtın % 14.2'sini motosikletlerin oluşturduğu belirtilmiştir ve motosiklet sayısı 3 milyon 102 bin 800'e ulaşmıştır. Bu sayının artmasındaki temel sebepler olarak, motosiklet yakıtının daha az maliyet gerektirmesi, kullanımının rahatlığı ve diğer taşıtlara kıyasla daha kolay sahip olunabilmesi gösterilmektedir (Arslan ve Sağlam, 2017). Bunlara ek olarak, motosikletin otomobile kıyasla trafikte daha hızlı seyrediyor olması, kişilerin yaşam tarzı ve artan sosyoekonomik düzey de bu artışın sebepleri arasında gösterilmektedir (Alıcıoğlu, Yalnız, Eşkin ve Yılmaz, 2008).

Rekor sayıda artışa ulaşan motosiklet kullanımıyla birlikte yeni trafik sorunları da gündeme gelmiştir. Motosiklet ve otomobil kaza anında sürücüyü koruma donanımları açısından karşılaştırıldığında, motosiklet daha düşük korumaya sahiptir. Bu nedenle basit motosiklet kazalarının bile hayati yaralanmalara yol açma ihtimali otomobil kazalarından daha yüksektir. Ayrıca kurallara uyulmaması, motosiklet kullanıcılarının ağır yaralanmalarına ve/veya ölümcül kaza yapmalarına neden olmaktadır (Arslan ve Sağlam, 2017). Emniyet Genel Müdürlüğü Kaza İstatistikleri Yıllığına göre (2017) ölümlü-yaralanmalı trafik kazalarına karışan tüm motorlu taşıtların % 14.11' ini motosikletler oluşturmaktadır. Diğer taraftan özellikle Türkiye'de diğer motorlu taşıt kullanıcılarının, motosiklet sürücülerine karşı olumsuz tutumları ve yapılan kural ihlalleri de trafik sorunlarının artmasına neden olmaktadır (Arslan ve Sağlam, 2017). Artan trafik kazaları ile birlikte bu konu ile ilgili hem dünyada hem de ülkemizde birçok çalışma yapılmaktadır. Ortaya çıkan trafik sorunları ve çalışmalar incelendiğinde, otomobil sürüş tarzı kazalarda önemli bir etken olarak ele alınırken, motor kullanım tarzının da aynı şekilde önemli faktörlerden biri olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Bu bağlamda, bu çalışmada sürücülerin kişilik özelliklerinin ve risk algılarının, motosiklet kullanım tarzları ile ilişkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır.

Motosiklet Kullanım Tarzı

2017 yılındaki verilere bakıldığında, ölüm ve yaralanma ile sonuçlanan yaklaşık olarak 290 bin trafik kazasının 41.495'ini motosiklet kazaları oluşturmaktadır (TÜİK, 2017). Bu kazaların oluşmasında motosiklet kullanım tarzı önemli rol oynamaktadır (Lajunen ve Özkan, 2010). Motor kullanma tarzı,

sürücülerin motor kullanma alışkanlıklarıyla ilişkilidir ve deneyimle birlikte şekillenmektedir (Elander ve ark., 1993).

Motosiklet kullanım tarzının ölçülmesi için en sık kullanılan ölçeklerden biri Motor Kullanma Tarzı Ölçeği'dir (MKTÖ). Beş faktörlü bir yapı gösteren ölçek, motosiklet kullanım tarzını hız ihlali, kontrol hataları, akrobasi, güvenlik ekipmanı kullanımı ve trafik hataları boyutları açısından ele almaktadır (Elliot, Baughan ve Sexton, 2007). Bu faktörlerden ilki olan 'hız ihlali' ile ilgili Çavdar, Uçar ve Kılıçaslan (2008) yaptıkları bir çalışmada, hız ihlali yapan bireylerin trafik kazası yapma olasılıklarının daha yüksek olduğunu bulmuşlardır. Bir diğer alt faktör olan kontrol hatası, sürücünün aracı doğru şekilde yönlendirememesinden kaynaklanmaktadır. Sıklıkla hız ihlalleri ve kontrol hataları yapan sürücülerin, daha az sıklıkla ihlal ve kontrol hataları yapan sürücülere göre daha fazla kazaya karışma riski taşıdıkları bulgulanmıştır (Elliott ve ark, 2007). Fiziksel denge ve koordinasyon açısından motosiklet kullanımı, otomobil ile karşılaştırıldığında oldukça karmaşık olarak ifade edilebilmektedir. Sürücüler, sürüş becerilerinin yüksek olduğunu düşünerek, yaş ve risk algısı faktörlerinin de etkisiyle trafikte tehlikeli sayılabilecek hareketlerde bulunabilmektedirler. Bu tehlikeli hareketlere akrobasi denmektedir. Akrobasi hareketleri ile kazalar yakından ilişkilidir (Nja ve Nesvag, 2007). Yapılan birçok araştırmaya göre güvenlik ekipmanı kullanımı motosiklet kazalarında yaralanma ve ölümleri önleyen önemli faktörlerden birisidir (Sosin ve Sacks, 1992; Auman, Kufera, Ballesteros, Smialek ve Dischinger, 2002; Sauter, Zhu, Allen, Hargarten ve Layde, 2005; Lajunen ve Özkan, 2010). Motosiklet kullanımında önemli olan kask kullanımı gerçekleşen kazaların olumsuz sonuçlarını azaltan etkili bir faktördür. Bununla ilgili yapılan bir çalışmada, motosiklet kazalarında meydana gelen boyun kırılması, kafa travması gibi hayati önem taşıyan yaralanmaların %53'ünün ve bu yaralanmalara bağlı ölümlerin %71'inin kask kullanılmamasıyla ilişkili olduğu bulunmuştur (Keng, 2005). Son faktör olan trafik hataları, trafik ortamında gözlemlenen olumsuz sürücü davranışlarıdır (Sümer, 2002). Yapılan bir çalışmada trafik kazası yapan sürücülerin, yaptıkları kaza sayıları ele alındığında, ikiden fazla kaza yapanların, hiç kaza yapmayanlara oranla daha fazla trafik ihlali yaptıkları bulunmuştur (Sümer ve Özkan, 2002).

Riskli motosiklet kullanım tarzı üzerinde kişilik özellikleri, risk algısı ve yaşın önemli etkisi olduğu farklı çalışmalarla bulunmuştur (Chen, 2009; Falco ve ark., 2013). Özellikle yaş faktörü, sürüş esnasında bireysel hataların yapılmasında ve kazaların olmasında önemli rol oynamaktadır (Şenel ve Şenel, 2013). Genç erkek sürücüler hem otomobil hem de motosiklet kullanımında, kadınlara ve yaşlılara oranla daha riskli davranışlarda bulunmaktadırlar (Falco, Piccirelli, Girardi, Dal Corso ve De Carlo, 2013; Rhodes, ve Pivik, 2011). Riskli sürücü davranışları, kaza

yapma sıklığı, günlük sürüş süresi ve en son yapılan kazanın tarihi, sürücünün kazaya karışması ile ilişkilidir (Yüksel, 2004).

Kişilik Özellikleri

Kişilik, sürekli tartışılan, araştırılan ve insanların neden aynı duruma farklı tepkiler verdiğini açıklayan, onu diğer kişilerden ayıran özelliklerin bütünü olan bir kavramdır (Doğan, 2013). Psikolojinin en geniş kavramlarından biri olmasının yanı sıra bireyin doğuştan getirdiği kişilik özelliklerinin çevre koşulları ile birlikte değişip geliştiği bilinmektedir (Kalı-Soyer, 1992). Bireylerin tutum ve davranışlarına yansıyan kişilik özellikleri trafik ortamında da etkilidir. Maskülen, sinirli olma, heyecan arayışı, engellenmeye ve eleştiriye açık olmama gibi kişilik özelliklerini barındıran riskli sürücülerin kaza yapma ya da diğer sürücünün kaza yapmasına sebep olma ihtimali yüksektir (Signori ve Bowman, 1974). Gençöz ve Öncül (2012)'ün Türk kültürüne uyarladığı Temel Kişilik Özellikleri Envanteri'ne göre kişilik, dışa dönüklük, sorumluluk, uyumluluk, duygusal tutarsızlık, gelişime açıklık ve olumsuz değerlik olmak üzere altı ayrı boyutta incelenmektedir.

Dışa dönük kişilerin özellikleri incelendiğinde içe dönük kişilere kıyasla riskli olabilecek durumlarda daha hareketli ve enerji dolu oldukları, aynı zamanda heyecan arayışlarının daha fazla olduğu saptanmıştır (Deniz ve Erciş, 2008). Yapılan bir çalışmaya göre dışa dönüklük ile ihlal ve kaza sayısı arasında anlamlı bir ilişki olduğu, dışa dönük sürücülerin ihlal ve kazalara daha yatkın olduğu bulunmuştur (Eysenck ve Eysenck, 1975).

Bir diğer kişilik özelliği olan sorumluluk, kişinin planlı hareket etme, iyi organize olma, düzenli, kararlı ve başarılı olma gibi kişilik özelliklerini barındırmaktadır. Sorumluluk boyutunda yüksek olan kişiler, etik ilkelere ve değerlere yüksek oranda bağlılık gösteren, özenli, dikkatli, başarı odaklı, çalışkan ve bilinçli kişiler olarak da belirtilmektedir (Çavuş ve Pekkan, 2016; Doğan, 2013). İyi organize olma, planlı hareket etme ve bilinçli olma gibi özellikler zaman baskısını engelleyerek, kişilerin bu baskıdan dolayı yaşayabilecekleri stres ve gerginliği en aza indirmektedir (Wayne, Musisca ve Fleason, 2004). Bu kişilerin, trafik ortamında kurallara uymaya daha fazla dikkat edecekleri ve riskli davranışlardan kaçınacakları düşünülmektedir (Kaçaroğlu, Amado ve Akün, 2004). Otomobil sürücüleriyle yapılan bir çalışmaya göre sorumluluk sahibi bireylerin trafik kazalarına daha az karıştıkları bulunmuştur (Arthur ve Graziano, 1996).

Alanyazında geçimlilik ya da uyumluluk olarak geçen bir diğer kişilik özelliği ise kişinin nazik, saygılı, güvenilir ve merhametli olması gibi pozitif özellikleri barındırmaktadır (Somer, Korkmaz ve Tatar, 2002). Uyumluluk özelliği yüksek bireylerin, karşısındaki insanı daha fazla önemsedikleri ve anlaşılması kolay bireyler oldukları belirtilmiştir (Çavuş ve Pekkan, 2016). Özensel (2003),

uyumlu davranışların, toplumun değerleri, tutumları ve normları olduğunu, bununla birlikte toplumdan topluma değişebileceklerini belirtmiştir. Aynı çalışmada bir toplumda uyumlu olarak kabul edilen bir davranışın, başka bir toplum için uyumsuz olarak kabul edilebileceği de söylenmektedir. Bu durumda, çevrenin değişmesi ile uyumluluk kavramı da değişebilmektedir. Uyumlu kişilik özelliğine sahip bireylerin trafik ortamında riskli, dikkatsiz olarak nitelendirilebilecek güvensiz davranışları daha az sergilemeleri beklenmektedir. Ancak hız ihlali gibi durumlar söz konusu olduğunda, bu durum ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir (Afukaar, 2003). Dolayısıyla kişiler, bulunduğu toplumun kurallarına göre uyumlu davranışlar sergileyeceklerdir. Yapılan bir başka çalışmaya göre, trafik kurallarına uymak, alkollü araç kullanmamak, emniyet kemeri kullanmak gibi güvenli trafik ortamı oluşmasını sağlayan davranışları barındıran kişilerin uyumluluk özelliklerine sahip oldukları bulunmuştur (elik ve Cengiz, 2014).

Bireyin sıklıkla duygusal iniş-çıkış yaşadığı, genellikle üzüntü verici düşüncelerin hakim olduğu kişilik özelliği olan duygusal tutarsızlık, bireyin daha gergin, sinirli ve kaygılı olması ile ilişkilidir (avuş ve Pekkan, 2016). Bu kişilerin olaylar karşısında daha fazla olumsuz tepkiler vermeleri özellikle trafik ortamında zorlayıcı bir faktördür (Deniz ve Erciş, 2008). Duygusal tutarsızlık düzeyleri yüksek olan bireylerin durumlara olduğundan daha fazla tepki verdiği ve kaygı düzeylerinin daha yüksek olduğu gözlenmiştir (Somer ve ark., 2002). Engelli park yeri ihlali ile ilgili yapılan bir çalışmaya göre nevrotik puanı yüksek bireylerin diğer sürücülere kıyasla daha fazla kısa süreli park ihlali yaptıkları bulunmuştur (Alper, Ersan ve Koçer, 2014). Bu kişilerin içinde buldukları trafik ortamında, daha gergin ve sinirli gibi kişilik özelliklerinden dolayı kuralları ihlal etmeye daha meyilli olacakları düşünülmektedir.

Gelişime ve deneyime açık olan bireyler yeni fikirler üreten, maceracı, yeniliğe ve değişime açık kişiler olarak tanımlanmaktadır (Somer ve ark., 2002). Daha önce yapılmış bir çalışmada deneyime açık olan bireylerin pozitif duyguları, negatif duygulardan daha fazla hissettiği bulunmuştur (Bacanlı, İlhan, Aslan, 2009). Uyumluluk, sorumluluk ve yeniliğe açık olmak gibi pozitif kişilik özelliklerine sahip kişilerin, daha az riskli sürücülük davranışı gösterdikleri bulunmuştur (Shen, Qu, Ge, Sun ve Zhang, 2018). Aynı çalışmada kişilik özellikleri ve pozitif sürücü davranışları arasında yüksek bir ilişkinin bulunmamıştır, ancak, çalışmanın değişkeni ve pozitif sürücü davranışının bir başka çeşidi olan dikkatli sürüş tarzı yüksek olan bireylerin yine uyumluluk, sorumluluk ve gelişime açıklık kişilik özellikleri değerlerinin de yüksek olduğu bulgulanmıştır. Bu alışmalar kapsamında pozitif kişilik özelliklerine sahip bireylerin trafik ortamında daha uyumlu, olumlu ve dikkatli tavırlar sergileyecekleri ve daha az riskli sürüş davranışları göstermeleri beklenmektedir.

Dilimize ‘olumsuz değerlik’ olarak giren kavram, benliğe yapılan negatif atıflar olarak açıklanabilmektedir (Öncül, 2008). Kişinin kendine olumsuz özellikleri atfetmesini değerlendiren bir alt boyuttur. Akyunus ve Gençöz (2016)’ün yaptıkları çalışmada olumsuz değerlik düzeyi yüksek bireylerin kişilerarası problem düzeyinin de yüksek olduğu bulgulanmıştır. Aynı çalışmada, bireylerin kişilerarası problem yaşamalarının, kendilerine atfettikleri olumsuz değerlik, dışa dönüklük ve duygusal tutarsızlık faktörleriyle güçlü bir şekilde bağlantılı olduğu bulunmuştur (Akyunus ve Gençöz, 2016). Dolayısıyla bireyin benliğine yüklediği negatif atıflar arttıkça toplumsal uyum becerilerinin ve insan ilişkilerinin azaldığı çıkarımı yapılabilmektedir. Olumsuz değerlik alt boyutu özelliklerini taşıyan maladaptif kişilik özelliğiyle ilgili yapılan çalışmalarda, alkollü araç kullanmak gibi riskli sürücü davranışını maladaptif kişilik özelliğine sahip kişilerin daha fazla yaptıkları bulunmuştur (Paaver, Eensoo, Pulver ve Harro, 2006; Eensoo, 2007). Bu doğrultuda, olumsuz değerliği yüksek olan bireylerin hız ihlalleri, trafik hataları, akrobasi ve kontrol hataları boyutlarında yüksek bir performans sergilemeleri beklenirken, güvenlik ekipmanı kullanımında düşük bir performans sergilemeleri beklenmektedir.

Kişilik özellikleri, bireysel farklılıkları ortaya çıkararak, kişilerin olayları birbirlerinden farklı değerlendirmesine neden olmaktadır (McCrae ve Costa, 2003). Olayları farklı değerlendiren bireyler, farklı risk algısına sahip olacaklardır ve bu durum trafik ortamındaki sürücü davranışları üzerinde de etkili olacaktır.

Risk Algısı

Risk algısı, olumsuz bir olay yaşama olasılığının öznel olarak değerlendirilmesidir (Lund ve Rundmo, 2009). Risk algısı, kişinin göze aldığı riskin sonuçlarını nasıl algıladığına göre oluşmaktadır (Kern ve ark., 2014). Birey, yaşayacağı olay sonunda karşılaşacağı tehlikenin riskini düşünerek, davranışını riskin büyüklüğüne ve etkisine göre şekillendirebilir. Risk algısı ve davranış arasındaki ilişki trafik ortamında da bulunmaktadır. Bu ortama ait bir davranış olan riskli sürüş ile risk algısı arasında ilişki olması beklenmektedir (Fuller, 1984; Hodgdon, Bragg, ve Finn, 1981; Jonah, 1986). Trafikte risk algısı, cinsiyete, yaşa, kullanılan araç tipine, kişilik özelliklerine ve kaza geçmişi gibi çeşitli faktörlere göre değişmektedir (Ulleberg ve Rundmo, 2003; Jessor, 1987; Evans ve Wasielewski, 1983). Bunların yanı sıra, sürücünün risk algısı, deneyim ile şekillenmektedir (Deery, 1999). Trafik ortamındaki riskleri fark etmesi ve kazaya sebep olacak riskli durumları kontrol edebilmesi sürücünün deneyimine bağlı olarak gelişmektedir (Brown ve Groeger, 1988).

Kişilik Özellikleri, Risk Algısı ve Motosiklet Kullanım Tarzı

Bu çalışmada incelenen üç değişkenin (kişilik özellikleri, risk algısı ve motosiklet kullanım tarzı) birlikte ele alındığı ve motosiklet sürücülerine odaklanan başka bir çalışmaya literatür kapsamında ulaşılamamıştır. Ancak ayrı ayrı çalışılarak, kişilik özellikleri ve risk algısı ile riskli sürüş davranışları arasındaki ilişki alanyazında daha önce incelenmiştir. Örneğin, agresif, dürtüsel ve kaygılı kişilik özelliklerine sahip bireylerin, risk algılarının diğer sürücülere göre daha düşük ve bu nedenle trafik ortamındaki riskli sürüş davranışlarının, diğer sürücülere göre daha yüksek düzeyde olduğu bulgulanmıştır (Balkan-Bilgin, 2016). Farklı bir çalışmada, motosiklet sürücülerinin yol tehlikelerine yönelik risk algısının otomobil sürücülerinin risk algısından daha yüksek olduğu kanıtlanmıştır (Shahar, Poulter, Clarke ve Crundall, 2010). Bu algı farklılığının oluşmasında aracın manevra kabiliyeti ve denge düzeyinin yanı sıra, motosiklet sürücüsünün kişilik özellikleri ile de ilişkisinin etkili olduğu bulgulanmıştır (Mannering ve Grodsky, 1995). Manevra ve hız, motosikletin özellikleri göz önüne alınarak yapılması gereken davranışlardır. Ancak bazı sürücülerde bu davranışlar olumsuz yönde olabilmektedir (Örneğin; ani manevra yaparak sollamak) ve bu davranışlar üzerinde sürücülerin risk algısı ve kişilik özelliklerinin de etkili olduğu bulunmuştur (Huth, Füssl ve Risser, 2014). Motosiklet sürücüleriyile yapılan bir çalışmada kişilik özelliklerinin motosiklet kullanım tarzına ait bir davranış olan riskli sürüş tarzı üzerinde etkili olduğu bulunmuştur (Chen, 2009). Genç motosiklet sürücülerini üzerinde yapılan başka bir çalışmaya göre ise bireylerin yumuşak başlılık/uyumluluk ve sabırsızlık gibi kişilik özellikleri ile riskli sürücü davranışları arasında, heyecan arayışı kişilik özelliğine göre daha düşük düzeyde ilişkili olduğu bulgulanmıştır (Wong, Chung ve Huang, 2010). Motosiklet ehliyetini yeni almış olan genç sürücülerle yapılan farklı bir çalışmada ise sürücülerin riskli sürüş davranışları ile risk algıları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur (Ivers ve ark., 2009). Tecrübesiz sürücülerin sürüş sırasında riskli davranışları azımsadıkları bulgulan farklı bir çalışmada, aynı zamanda kişilik faktörünün de risk algısı ve sürüş tarzı üzerinde önemli bir etkisi olduğu bulgulanmıştır (Machin ve Sankey, 2008).

Çalışmanın Önemi ve Amacı

Motosiklet kullanım tarzı ile motosiklet kazalarının (Elander, West ve French, 1993) ve cezaların (Lajunen ve Özkan, 2010) ilişkili olduğu bilinmektedir. Motosiklet kullanım tarzı ile ilgili olan kişilik özellikleri ve risk algısı gibi öncül değişkenler daha önce farklı çalışmalarda ayrı ayrı incelenmiştir (Maestracci, Prochasson, Geffroy ve Peccoud, 2012; Falco ve ark., 2013). Bu alışma, kişilik özelliklerinin ve risk algısının motor kullanım tarzı ile ilişkisini birlikte inceleyen ilk çalışma özelliğini taşımaktadır. Çalışmanın hipotezleri başlıca şunlardır:

1. Dışa dönüklük arttıkça hız ihlali, kontrol hatası, akrobatik hareketler ve trafik hataları da artacaktır.
2. Sorumluluk arttıkça hız ihlali, kontrol hatası, akrobatik hareketler ve trafik hataları azalacaktır.
3. Uyumluluk arttıkça hız ihlali, kontrol hatası, akrobatik hareketler ve trafik hataları azalacaktır.
4. Olumsuz değerlik arttıkça trafik hataları, akrobasi ve kontrol hataları artacak, güvenlik ekipmanı kullanımının ise azalacaktır.
5. Risk algısı arttıkça hız ihlali, kontrol hatası, akrobatik hareketler ve trafik hataları artacak, güvenlik ekipmanı kullanımı ise azalacaktır.

YÖNTEM

Örnekleme

Bu çalışmanın örnekleme motosiklet sahibi olan 201 erkek katılımcıdan oluşmaktadır. Katılımcıların yaş aralığı 17-58 arasında değişmekte olup, yaş ortalaması 31,37'dir ($SS = 9,951$). Katılımcıların son bir yıl içinde yaptıkları toplam kilometrenin ortalaması 86058.00'dır ($SS = 214436.429$).

Veri Toplama Araçları

Veriler Kişilik Özellikleri Ölçeği, Risk Algısı Ölçeği, Motosiklet Kullanım Tarzı Ölçeği ve kişisel bilgi formu aracılığıyla toplanmıştır.

Temel Kişilik Özellikleri Envanteri

Ölçek, kişilik özelliklerinin değerlendirilmesi amacıyla Gençöz ve Öncül (2012) tarafından geliştirilmiştir. Genellikle bireylerin tanımlanmasında sıkça kullanılan 45 sıfattan oluşturulmuştur. Bu ölçek 5'li Likert tipi ($1 = Hiç uygun değil, 5 = Çok uygun$) bir ölçektir. 45 sıfat maddesi 6 temel kişilik faktörü (dışa dönüklük, sorumluluk, uyumluluk, duygusal tutarsızlık, gelişime açıklık, olumsuz değerlik) ile değerlendirilmektedir. Bu çalışma için ölçeğin alt faktörlerinin Cronbach Alpha iç tutarlılık değerleri 'Dışadönüklük' .69, 'Sorumluluk' .70, 'Uyumluluk' .87, 'Duygusal tutarsızlık' .83, 'Deneyime açıklık' .76 ve 'Olumsuz değerlik' .52 olarak bulunmuştur. Ayrıca sorumluluk alt boyutunda bulunan "Üşengeç" maddesi, dışa dönüklük alt boyutunda bulunan "Konuşkan" maddesi ve olumsuz değerlik alt boyutunda bulunan "Geniş/Rahat" maddesi yapılan güvenilirlik analizi sonucunda testin güvenilirliği açısından yetersiz bulunduğundan işleminden çıkarılmıştır.

Motosiklet Kullanma Tarzı Ölçeği (MKTÖ)

Elliott ve ark. (2007) bu ölçeği sürücülerin dikkatsiz ve güvenli nitelik taşıyan davranışlarını analiz etmek amacıyla oluşturulmuştur. Çalışmada sürücü davranışları toplam 5 alt boyutta temsil edilmişlerdir. Bu alt boyutlar trafik hataları, akrobasi, güvenlik ekipmanı kullanımı, kontrol hataları, hız ihlalleridir. Ölçeğin puanlanması “1” (*hiçbir zaman*) ile “6” (*neredeyse her zaman*) arasında derecelendirilmiştir. Türkçe adaptasyonu Lajunen ve Özkan (2010) tarafından yapılan ölçeğin alt boyutlarına ait Cronbach Alpha iç tutarlılık değerleri bu çalışmada ‘Hız İhlalleri’ .85, ‘Trafik Hataları’ .75, ‘Güvenlik Ekipmanı Kullanımı’ .77 ‘Akrobasi’ .74, ve ‘Kontrol Hataları’ .63 olarak bulunmuştur.

Risk Algısı Ölçeği

Rosenbloom ve arkadaşları (2008) trafik ortamında sürücülerin aldıkları risk ile ilgili öz-değerlendirmelerinin incelenebilmesi amacıyla Risk Algısı Ölçeği’ni geliştirmişlerdir. Ölçekte kullanılan ‘araç’ kelimesi, ölçeğin tüm karayolu kullanıcıları için uygulanabilmesini sağlamaktadır. Ölçek, sürüş durumlarını temsil eden 34 maddeden oluşmaktadır (kuru bir yolda aracın hakimiyetini kaybetmek, araç kullanırken yemek yemek, ıslak yolda keskin virajda araç kullanmak, yanıp sönen yeşil ışığa yaklaşırken hızlanmak, uykusuz bir gecenin ardından araç kullanmak). Bu ölçek 5’li Likert tipi (*1 = Hiç riskli değil, 5 = Çok riskli*) şeklinde puanlanarak hesaplanmaktadır. Türkçe adaptasyonu Erkuş (2017) tarafından yapılan ölçeğin bu çalışma Cronbach's Alpha iç tutarlılık değerleri .88 olarak bulunmuştur.

Kişisel Bilgi Formu

Kişisel bilgi formunda yaş, kaç yıldır aktif motosiklet kullandığı ve son yıl toplam yaptığı kilometreleri sorulmuştur.

İşlem

İlk olarak çalışmaya başlamadan önce, Işık Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Psikoloji bölümünden gerekli etik onaylar alınmıştır. Katılımcılara bilgilendirilmiş onam formu sunulup, araştırmanın gönüllülük esasına dayandığı belirtilmiş ve motosiklet ehliyetlerinin var olup olmadığı sorulduktan sonra var olan kişiler araştırmaya dahil edilmişlerdir. Ölçekler katılımcılara internet üzerinden www.surveey.com aracılığıyla ulaştırılmıştır. Katılımcıların uygulama süresi ortalama 30 dakika sürmüştür. Elde edilen bulgular, IBM SPSS Statistics 24 programı kullanılarak, korelasyon ve hiyerarşik regresyon analizi yöntemleriyle oluşturulmuştur.

BULGULAR**Korelasyon Bulguları**

Çalışmanın değişkenleri arasındaki ilişkiler öncelikle korelasyon analizi ile incelenmiştir (bkz. Tablo 1). Motor hız ihlali ile kişilik özellikleri arasındaki ilişkiye bakıldığında, motor hız ihlalinin ‘uyumluluk’ ($r = -.17, p = .015$) ile negatif yönde ve ‘duygusal tutarsızlık’ ($r = .33, p = .000$) ile pozitif yönde anlamlı bir ilişkisi vardır. Motor hız ihlali ile risk algısına bakıldığında ($r = -.50, p = .000$) negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Motor trafik hataları ile kişilik özellikleri arasındaki ilişkiye bakıldığında, motor trafik hataları ‘dışa dönüklük’ ($r = .21, p = .002$) ve ‘olumsuz değerlik’ ($r = .23, p = .001$) ile pozitif yönde anlamlı bir ilişkiye sahiptir. Motor güvenlik ekipman kullanımını ile kişilik özellikleri arasındaki ilişkiye bakıldığında, motor güvenlik ekipman kullanımının ‘dışa dönüklük’ ($r = -.15, p = .032$) ve ‘duygusal tutarsızlık’ ($r = -.14, p = .048$) ile negatif yönde, ‘sorumluluk’ ($r = .18, p = .011$), ‘uyumluluk’ ($r = .18, p = .010$), ve ‘gelişime açıklık’ ($r = .14, p = .049$) ile pozitif yönde anlamlı ilişkiler içinde olduğu görülmektedir. Motor akrobasi ile kişilik özellikleri arasındaki ilişkiye bakıldığında, motor akrobasinin ‘duygusal tutarsızlık’ ($r = .15, p = .036$), ‘gelişime açıklık’ ($r = .21, p = .003$) ve ‘olumsuz değerlik’ ($r = .23, p = .001$) ile pozitif yönde anlamlı bir ilişkisi vardır. Motor akrobasi ile risk algısına bakıldığında ($r = -.33, p = .000$) negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Motor kontrol hataları ile kişilik özellikleri arasındaki ilişkiye bakıldığında, motor kontrol hatalarının ‘dışa dönüklük’ ($r = .30, p = .000$) ve ‘olumsuz değerlik’ ($r = .16, p = .023$) ile pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 1: Değişkenler Arasındaki İlişkiler

	Ort. (SS)	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1. Dışadönüklük	2.62 (.56)	1										
2. Sorumluluk	3.48 (.48)	.06	1									
3. Uyumluluk	4.26 (.55)	-.08	.48**	1								
4. Duygusal tutarsızlık	2.41 (.75)	.51**	.04	-.19**	1							
5. Deneyime açıklık	4.01 (.64)	-.15*	.54**	.53**	-.05	1						
6. Olumsuz değerlik	2.06 (.52)	.46**	.03	-.20**	.47**	-.01	1					
7. Hız ihlali	2.44 (.85)	.12	-.10	-.17*	-.30**	.01	.33**	1				
8. Trafik hataları	1.65 (.42)	.21**	-.02	-.10	.14	-.11	.23**	.17*	1			
9. Güvenlik ekipmanı	4.53 (1.05)	-.15*	.18*	.18**	-.14*	.14*	-.12	-.09	-.08	1		
10. Akrobasi	1.56 (.65)	.09	.02	.02	.15*	.21**	.23**	.45**	.12	.06	1	
11. Kontrol hataları	2.32 (.79)	.30**	-.06	-.04	.11	-.02	.16*	.18*	.23**	-.11	.22**	1
12. Risk algısı	3.79 (.46)	.05	.14*	.12	-.07	.02	-.20**	-.50**	-.02	.09	-.33**	-.09

Not: * $p < .05$; ** $p < .01$

Hiyerarşik Regresyon Analizleri

Kişilik değişkenleri ve risk algısının motosiklet kullanım tarzı ile ilişkisinin incelenmesi için hiyerarşik regresyon analizi kullanılmıştır. Motosiklet kullanım tarzının beş alt başlığı olduğu için, analizler her bir bağımlı değişken için ayrı ayrı uygulanmıştır. Bütün analizlerde, yaş ve toplam kilometre kontrol değişkeni olarak birinci adımda analize girilmiştir (bkz. Tablo 2).

Tablo 2: Motosiklet Kullanımı Tarzına İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analiz Sonuçları

	1. Motor hız ihlali					2. Trafik Hataları					3. Güvenlik Ekipmanı					4. Akrobasi					5. Kontrol Hataları					
	R ²	ΔR ²	F	β	p	R ²	ΔR ²	F	β	p	R ²	ΔR ²	F	β	p	R ²	ΔR ²	F	β	p	R ²	ΔR ²	F	β	p	
1.	.07	.07	7.94	.000	.02	.02	2.28	.105	.00	.00	.36	.964	.11	.11	12.40	.000	.02	.02	2.40	.093						
Yaş				-.27	.000				-.15	.044				.00	.967				-.34	.000					-.15	.035
Toplam KM				-.02	.727				-.01	.838				.02	.803				.02	.808					-.00	.969
2.	.20	.13	6.16	.000	.09	.07	2.35	.020	.07	.07	1.84	.072	.17	.06	5.07	.000	.12	.09	3.15	.002						
Dışadönüklük				-.10	.205				.12	.175				-.11	.203				.00	.990					.33	.000
Sorumluluk				-.09	.261				.06	.497				.16	.078				-.09	.267					-.11	.187
Uyumluluk				-.10	.210				-.04	.643				.09	.335				-.03	.692					-.01	.872
Duygusal Tutarlılık				.22	.007				-.02	.787				-.06	.501				.06	.486					-.08	.346
Gelişime Açıklık				.08	.346				-.12	.210				-.01	.873				.24	.007					.08	.389
Olumsuz Değerlik				.21	.009				.14	.094				-.04	.663				.14	.085					.02	.829
3.	.36	.15	11.79	.000	.09	.00	2.11	.031	.07	.00	1.73	.084	.23	.06	6.43	.000	.12	.00	2.93	.003						
Risk Algısı				-.42	.000				.03	.636				.07	.352				-.26	.000					-.08	.286

İlk regresyon analizinde, motor hız ihlali bağımlı değişken olarak alınmıştır. Birinci adımda kontrol değişkeni olarak girilen yaş ve toplam kilometre değişkenleri ile motosiklet kullanım tarzının alt boyutu olan motor hız ihlali arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu görölmektedir ($R^2 = .07$, $F_{2, 198} = 7.94$, $p = .000$) ve yaş ile motor hız ihlali arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur ($\beta = -.27$, $p = .000$). İkinci adımda yer alan kişilik özellikleri ile motor hız ihlali arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($\Delta R^2 = .13$, $F_{8, 192} = 6.16$, $p = .000$). Kişilik özelliklerinin alt boyutu olan duygusal tutarsızlık, ($\beta = .22$, $p = .007$) ve olumsuz değerlik motor hız ihlalini pozitif yönde yordamaktadır ($\beta = .21$, $p = .009$). Üçüncü adımda analiz edilen diğer değişken olan risk algısı ile motor hız ihlali arasında da anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($\Delta R^2 = .15$,

$F_{9, 191} = 11.79, p = .000$). Sonuçlara göre, risk algısı, motor hız ihlalini negatif yönde anlamlı bir şekilde yordamaktadır ($\beta = -.42, p < .001$).

İkinci regresyon analizinde, trafik hataları ile yaş ve toplam kilometre arasındaki ilişkiye bakılmıştır ve anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Kişilik özellikleri ile trafik hataları arasındaki ilişki incelenmiştir ve model anlamlı olarak bulunmuştur ($\Delta R^2 = .00, F_{9, 191} = 2.11, p = .031$) fakat risk algısı ve trafik hataları arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Motosiklet kullanım tarzının üçüncü alt boyutu olan akrobasi ile yaş ve toplam kilometre arasındaki ilişki incelenmiştir ve anlamlı bir sonuç elde edilmiştir ($R^2 = .11, F_{2, 198} = 12.40, p = .000$). Değişkenler arasından sadece yaş değişkeni ile akrobasi arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($\beta = -.34, p < .001$). Kişilik özellikleri ile akrobasi arasında anlamlı bir ilişki bulunurken ($\Delta R^2 = .06, F_{8, 192} = 5.07, p < .001$), kişilik özelliklerinin alt boyutlarından deneyime açıklık ile akrobasi arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($\beta = .24, p = .007$). Risk algısı ile akrobasi arasındaki ilişki incelendiğinde model anlamlı bulunmuştur ($\Delta R^2 = .06, F_{9, 191} = 6.43, p = .000$) ve risk algısı, akrobasi hareketlerini negatif yönde anlamlı bir şekilde yordamaktadır ($\beta = -.26, p = .000$).

Motosiklet kullanım tarzının dördüncü alt boyutu olan güvenlik ekipmanı kullanımı ile yaş ve toplam kilometre değişkenleri arasındaki ilişkisi incelenmiştir ancak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Benzer şekilde kişilik özellikleri ve risk algısı ile güvenlik ekipmanı kullanımı arasında da istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Son analizde kontrol hataları bağımlı değişken olarak analize girilmiştir. Birinci adımda yaş ve toplam kilometre ile kontrol hataları arasındaki ilişki incelenmiştir, ancak anlamlı bir sonuç bulunamamıştır. Kişilik özellikleri ve kontrol hataları arasındaki ilişkiye bakıldığında anlamlı bir sonuç bulunmuştur ($\Delta R^2 = .09, F_{8, 192} = 3.15, p = .002$). Dışadönüklük ile kontrol hataları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki elde edilmiştir ($\beta = .33, p = .000$). Risk algısı üçüncü basamakta analize dahil edilmiştir ve model anlamlı bulunmuştur ($\Delta R^2 = .00, F_{9, 191} = 2.93, p = .003$), fakat risk algısının etkisi istatistiksel olarak anlamlı bulunamamıştır.

TARTIŞMA

Bu çalışmada motosiklet sürücülerinin kişilik özelliklerinin ve risk algılarının motosiklet kullanım tarzı ile arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. İlgili alanyazın incelendiğinde, kişilik özellikleri, risk algısı ve sürüş tarzı arasındaki ilişkiye odaklanan çalışmalar olduğu görülmektedir (Machin ve Sankey, 2008; Chen, 2009; Ivers ve ark., 2009; Wong ve ark., 2011; Özkan, Lajunen, Doğruyol, Yıldırım ve Çoymak, 2012; Balkan-Bilgin, 2016). Alanyazın tarandığında, motosiklet

kullanıcıları ile yapılan çalışmalarda, bu çalışmanın amacını oluşturan motosiklet kullanım tarzı, kişilik özellikleri ve risk algısının birlikte çalışıldığı ilk çalışma olduğu görülmüştür.

Motosiklet kullanım tarzının alt faktörü olan hız ihlali ile kişilik özellikleri ve risk algısı arasında anlamlı sonuçlar elde edilmiştir. Çalışmada hız ihlali, duygusal tutarsızlık ve olumsuz değerlik kişilik özellikleri ile pozitif yönde ilişkiliyken, risk algısı ile negatif yönde ilişkilidir. Alanyazın incelendiğinde duygusal tutarsızlık kişilik özelliğine sahip insanların diğer insanlara göre daha gergin, sinirli ve kaygılı olma eğiliminin yüksek olduğu bilinmektedir (avuş ve Pekkan, 2016). Fyhri ve Backer-Grondahl (2012) tarafından yapılan çalışmada duygusal tutarsızlığı yüksek kişilerin bahsedilen özelliklerine bağlı olarak trafikteki risk algılarının da daha düşük olduğu bulgulanmıştır. Söz konusu bulgular, duygusal tutarsızlık ve olumsuz değerliğe sahip bireylerin trafik ortamında daha fazla hız ihlali yapmaları ve risk algılarının da daha düşük olması beklentileri ile tutarlılık göstermektedir.

Trafik hataları ile kişilik özellikleri ve risk algısı arasında bir ilişki bulunmazken, yaş ile negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Zhang, Yau ve Chen (2013) yaptıkları çalışmada otomobil sürücüleri bağlamında genç sürücülerin, orta yaş ve yaşlı sürücü grubuna göre daha fazla trafik hatası yaptığını bulgulanmıştır. Benzer şekilde, motosiklet sürücüleri ile yapılan bir çalışmada da yaş ile trafik hataları arasında negatif bir ilişki olduğu bulgulanmıştır (Joewono ve Susilo, 2017). Literatürde, katılımcıların öz-değerlendirmelerinin incelendiği çalışmaların yanında, davranışların incelendiği deneysel çalışmalarda da yaşlı gruptaki katılımcılar simülatör sürüş görevlerini genç gruptaki katılımcılara göre daha az trafik hatası yaparak tamamlamışlardır (Konstantopoulos, Chapman ve Crundall, 2010). Yaşlı ve genç gruplar arasındaki yaş farkının minimumda tutulduğu çalışmalarda dahi benzer bulgular bulunmuştur. Yaşın artmasıyla yapılan hata oranlarındaki düşüşün sebebi olarak deneyimin yanı sıra, bireylerin karar verme, kompleks düşünme, planlama ve risk alma gibi bilişsel süreçlerin gerçekleştiği beyin bölgesi olan prefrontal korteks gelişiminin de etkili olduğu bulunmuştur (Foy, Runham ve Chapman, 2016). Bu nedenle yaş ile risk alma davranışı arasındaki ilişki sadece deneyime dayanmamakta, aynı zamanda katılımcıların beyin gelişimi de etkili olmaktadır. alışmalar doğrultusunda, Türkiye rnekleminde de motosiklet sürücülerinin yaşı arttıça tehlikeye yol açabilecek trafik hatalarını daha az yaptıkları ve niyetli bir şekilde gerçekleştirilmesiyle trafik hatalarından ayrılan trafik ihlallerini de daha az yaparak daha güvenli sürücü davranışı sergiledikleri belirtilebilir.

Bir diğer değerşen olan akrobasinin, deneyime açıklık kişilik özelliği ile arasında anlamlı bir ilişki olduğu ve risk algısı ile negatif yönde ilişkili olduğu bulunmuştur. Risk algısının sürüş tarzı üzerinde önemli bir etkisi olduğu

bilinmektedir (Machin ve Sankey, 2008). Risk algısı düşük bireyler tehlikeyi azımsadıklarından dolayı daha fazla hata ve ihlallerde bulunmaktadır (Özen, Genç ve Kaya, 2014). Bu bulgular sonucunda risk algısı düşük bireylerin daha fazla ön tekerleği havaya kaldırmak, diğer sürücülerle resmi olmayan yarışlara girmek, tekerlek döndürmek gibi akrobasi hareketlerinde bulunacağı ön görülmekteydi. Bu davranışların riskli sürücülükle de bağlantılı olmasının yanında sürücünün risk algısı düzeyinin düşük olması da etkili olabilir. Çalışmanın sonucunda alanyazın ile tutarlı ve çalışmanın beklentileri ile uygun sonuçlar elde edilmiştir. Buna ek olarak, gelişime açıklık ile akrobasi arasındaki pozitif ilişki, gelişime açık kişilerin aynı zamanda yeni deneyimlere açık olması ile açıklanabilir.

Çalışmada güvenlik ekipmanı kullanımı ile risk algısı arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Motosiklet ve otomobilin kaza anında sürücüyü koruma donanımları açısından karşılaştırıldığında, motosiklet daha düşük korumaya sahip bir araç ve basit kazalarda bile ölümcül veya ciddi yaralanmalara yol açabilecek bir taşıt olduğundan güvenlik ekipmanı kullanımı hayati önem taşımaktadır (Arslan ve Sağlam, 2017). Norris ve Myers (2013) tarafından yapılan bir çalışmada risk algısı daha düşük bireylerde de tehlikenin azımsandığı ve ekipman kullanımının daha düşük olduğu bulgulanmıştır; fakat bahsedilen örüntü bu çalışmada bulgulanamamıştır. Motosiklet sürücüleri ile yapılan bir başka çalışmada ise nevroitiklik, uyumluluk ve gelişime açıklık kişilik özellikleriyle güvenlik ekipmanı kullanımı arasında herhangi bir ilişki bulunmazken; agresiflik ve dışadönüklük kişilik özellikleriyle güvenlik ekipmanı kullanımı arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur (Antoniazzi ve Klein, 2019). Bu çalışmada ise güvenlik ekipmanı kullanımı ile kişilik özellikleri arasında da bir ilişki bulunamamıştır. Değişkenler arasında herhangi bir ilişkisellik bulunmamasının, yapılan alanyazın incelemesi de dikkate alındığı zaman Türkiye örnekleme gibi gelişmekte olan ülkelerde güvenlik ekipmanı kullanımının az olmasına bağlı olabileceği düşünülmektedir.

Çalışmada, kontrol hataları ve dışa dönüklük arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Benzer bir bulgu olarak, alanyazında da dışa dönük sürücülerin ihlal ve kazalara daha yatkın oldukları bulunmuştur (Eysenck ve Eysenck, 1975). Bulgular alanyazın ile birlikte değerlendirildiğinde, dışa dönüklük boyutunda yüksek olan motosiklet kullanıcılarının kontrol hataları yapmaya daha fazla meyilli oldukları söylenebilir.

Sonuç ve Öneriler

Tüm bu sonuçlar, otomobil sürücüleri ve profesyonel sürücüler gibi motosiklet sürücülerinin de dahil olduğu grubun, risk algısı ve kişilik özelliklerinin motosiklet kullanım tarzı üzerinde riskli sürücülüğe yol açan faktörler olduğunu göstermektedir. Ayrıca, motosiklet kullanım tarzının, özellikle de hız ihlali ve

Alavcı, T., Gümüş, G., Tekin, M. E., Tekeş, B., Üzümcüoğlu, Y. DEÜ SBE Dergisi, Cilt: 23, Sayı: 1

akrobasi boyutlarının kişilik özellikleri ve risk algısından etkilenebileceğine işaret etmektedir. Bu bulguların trafik ortamında yol kullanıcılarının can ve mal güvenliğini tehdit eden araç kullanım tarzının anlaşılması ve özellikle trafik güvenliği için geliştirilen önlem programlarında bu özelliklere yer verilmesi trafik güvenliği için önlemlerin alınabilmesi adına uzun vadede fayda sağlayacaktır. Bununla birlikte, sürücü ehliyeti eğitimlerinde çeşitli güncellemeler ve/veya riskli görülen sürücüler için ek eğitimler gerçekleştirilebilir. Sosyo-ekonomik seviyenin de bir değişken olarak çalışmaya dahil edilmesi ve gruplar arasında karşılaştırma yapılması, özellikle güvenlik ekipmanı kullanımını başlığı altında ileriki çalışmalarda alanyazına büyük katkı sağlayacaktır. Tüm bunlarla, bu çalışma hem teorik hem de uygulama alanlarında etkili olabilecek sonuçlar sunmaktadır.

Bu çalışma, trafik güvenliği ile doğrudan veya dolaylı olarak bağlantılı olan kişilik özellikleri ve risk algısı kavramlarının bir arada kullanıp ilk defa motosiklet kullanıcılarını incelemesi bakımından değerlidir. Bununla birlikte literatüre anlamlı sonuçlar sunmuş olup ilerideki çalışmalara yol gösterici niteliğindedir. Bunlara ek olarak, bulgular değerlendirilirken, öz-bildirim yöntemi ile veri toplanmasına bağlı sosyal istenirlik kaynaklı olası yanlışlıklar göz önünde bulundurulmalıdır.

KAYNAKÇA

Afukaar, F. K. (2003). Speed control in developing countries: issues, challenges and opportunities in reducing road traffic injuries. *Injury Control and Safety Promotion*, 10(1-2), 77-81.

Akyunus, M. ve Gençöz, T. (2016). Kişilerarası Problemler Envanteri-Döngüsel Ölçekler Kısa Formu psikometrik özellikleri: Güvenirlik ve geçerlik çalışması. *Düşünen Adam: Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi*, 29(1), 36-48.

Alper, S., Ersan, Ö. ve Koçer, B. (2014, Mayıs). Engelli Park Yeri İhlalinin Nedenleri. 5. Karayolu Trafik Güvenliği Sempozyumu ve Sergisi'nde sunulan bildiri, Ankara, 382-386.

Antoniazzi, D. ve Klein, R. (2019). Risky riders: A comparison of personality theories on motorcyclist riding behaviour. *Transportation Research Part F: Traffic Psychology and Behaviour*, 62, 33-44.

Auman, K. M., Kufera, J. A., Ballesteros, M. F., Smialek, J. E. ve Dischinger, P. C. (2002). Autopsy Study of motorcyclist fatalities: the effect of the 1992 Maryland motorcycle helmet use law. *American Journal of Public Health*, 92(8), 1352-1355.

Arslan, T. ve Sağlam, S. (2017). Antakya’da meydana gelen motosiklet kazalarının incelenmesi. *Uludağ Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Dergisi*, 22(3), 263-276.

Arthur Jr, W. ve Graziano, W. G. (1996). The five-factor model, conscientiousness, and driving accident involvement. *Journal of Personality*, 64(3), 593-618.

Bacanlı, H., İlhan, T. ve Aslan, S. (2009). Beş faktör kuramına dayalı bir kişilik ölçeğinin geliştirilmesi: Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi (SDKT). *Journal of Turkish Educational Sciences*, 7(2), 261-279.

Balkan Bilgin, H. (2016). *Sürücülerin risk algısı, kişilik ve trafik güvenliği unsurlarına karşı tutumlarının riskli sürüş davranışları-kaza riski üzerine etkisi* (Tıpta Uzmanlık Tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi’nden edinilmiştir. (Tez No. 440433).

Brown, I. D., ve Groeger, J. A. (1988). Risk perception and decision taking during the transition between novice and experienced driver status. *Ergonomics*, 31(4), 585-597. doi: 10.1080/00140138808966701

Chen, C. F. (2009). Personality, safety attitudes and risky driving behaviors-evidence from young Taiwanese motorcyclists. *Accident Analysis & Prevention*, 41(5), 963-968.

Çavdar, A., Uçar, M., ve Kılıçaslan, İ. (2008). Trafik kazalarına sebep olan yüksek hız kusurlarının denetimi ve aktif güvenlik sistemler ile kontrolü. *Gazi Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 23(1), 187-198.

Çavuş, M. F. ve Pekkan, N. Ü. (2016). A investigation on university students’ personality characteristics and coping styles. *Eurasian Academy of SciencesSocialSciencesJournal*, 7, 161-175.

Çelik, İ. H., & Cengiz, E. (2014). Sürücü davranışı ve sürücü kişiliği arasındaki ilişki analizi. *Gümüşhane University Electronic Journal of the Institute of Social Science/Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 5(11), 34-68.

Deniz, A. ve Erciş, A. (2008). Kişilik özellikleri ile algılanan risk arasındaki ilişkilerin incelenmesi üzerine bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(2), 301-330.

Deery, A. (1999). Hazard and risk perception among young novice drivers. *Journal of Safety Research*, 30(4), 225-236.

Alavcı, T., Gümüş, G., Tekin, M. E., Tekeş, B., Üzümcüoğlu, Y. DEÜ SBE Dergisi, Cilt: 23, Sayı: 1

Doğan, T. (2013). Beş faktör kişilik özellikleri ve öznel iyi oluş. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 14(1), 56-64.

Eensoo, D. (2007). *Risk-taking in traffic and Markers of Risk-Taking Behaviour in School children and Car Drivers* (Doktora Tezi). University of Tartu, Estonia.

Emniyet Genel Müdürlüğü (2017). *İstatistikler*, <http://www.trafik.gov.tr/Sayfalar/Istatistikler.aspx> adresinden alındı.

Elander, J., West, R. ve French, D. (1993). Behavioral correlates of individual differences in road-traffic crash risk: An examination of methods and findings. *Psychological Bulletin*, 113(2), 279-294.

Elliot, M. A., Baughan B. J., Sexton B. F. (2007). Errors and Violations in Relation Motorcyclists' Crash Risk, *Accident Analysis and Prevention*, 39, 491-9.

Erkuő, U. (2017). *Risk perception and driving performance comparisons between young male non-professional drivers and taxi drivers* (Yüksek Lisans Tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 463630)

Evans, L., ve Wasielewski, P. (1983). Risky driving related to driver and vehicle characteristics. *Accident Analysis & Prevention*, 15(2), 121-136.

Falco, A., Piccirelli, A., Girardi, D., Dal Corso, L., ve De Carlo, N, A. (2013). Risky riding behavior on two wheels: The role of cognitive, social, and personality variables among young adolescents. *Journal of Safety Research*, 46, 47-57.

Foy, H. J., Runham, P. ve Chapman, P. (2016). Prefrontal cortex activation and young driver behaviour: a fNIRS study. *PLoS one*, 11(5), e0156512.

Fuller, R. A. (1984). A conceptualization of driver behavior as threat avoidance. *Ergonomics*, 27(11), 1139-1155. doi:10.1080/00140138408963596

Gençöz, T., ve Öncül, Ö. (2012). Examination of personality characteristics in a Turkish sample: development of Basic Personality Traits Inventory. *The Journal of General Psychology*, 139(3), 194-216. doi:10.1080/00221309.2012.686932

Hodgdon, J. D., Bragg, B. W. E. ve Finn, P. (1981). Young driver risk-taking research: The state of the art. Washington: National Highway Traffic Safety Administration, 3. <https://trid.trb.org/view/171307> adresinden alınmıştır.

Huth, V., Füssl, E., ve Risser, R. (2014). Motorcycle riders' perceptions, attitudes and strategies: Findings from a focus group study. *Transportation Research Part F: Traffic Psychology and Behaviour*, 25, 74-85.

Ivers, R., Senserrick, T., Boufous, S., Stevenson, M., Chen, H. Y., Woodward, M., ve Norton, R. (2009). Novice drivers' risky driving behavior, risk perception, and crash risk: findings from the drive study. *American Journal of Public Health*, 99(9), 1638-1644.

Jessor, R. (1987). Risky driving and adolescent problem behavior: an extension of problem-behavior theory. *Alcohol, Drugs & Driving*, 3(3-4), 1-11.

Joewono, T. B., ve Susilo, Y. O. (2017). Traffic violations by young motorcyclists on Indonesian urban roads. *Journal of Transportation Safety & Security*, 9(sup1), 236-261. doi: 10.1080/19439962.2016.1247123

Jonah, B. A. (1986). Accident risk and risk-taking behavior among young drivers. *Accident Analysis & Prevention*, 18(4), 255-271.

Kaçaroğlu, G., Amado, S., ve Akün, E. (2004). Hız ihlali yapan sürücülerin ihlale ilişkin nedensel atıflarının ve kişilik özelliklerinin incelenmesi. *Türk Psikoloji Yazıları*, 7(13), 1-23.

Kalı Soyer, M. (1992). *Üniversite öğrencilerinin sosyal içe dönüklük ve dışa dönüklük kişilik özelliğinin uyum düzeylerine etkisi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Kern, L., Geneau, A., Laforest S., Dumas, A., Tremblay, B., Goulet, C., Lepage, S. ve Barnett, T.A., (2014). Risk perception and risk-taking among skateboarders. *Safety Science*, 62, 370-375.

Keng, S. H. (2005). Helmet use and motorcycle fatalities in Taiwan. *Accident Analysis & Prevention*, 37(2), 40-46.

Konstantopoulos, P., Chapman, P. ve Crundall, D. (2010). Driver's visual attention as a function of driving experience and visibility. Using a driving simulator to explore drivers' eye movements in day, night and rain driving. *Accident Analysis & Prevention*, 42(3), 827-834.

Lajunen, T. ve Summala, H. (1997). Effects of driving experience, personality, driver's skill and safety orientation on speed regulation and accidents. *Traffic and transport psychology. Theory and application*, 283-94. <https://trid.trb.org> adresinden edinilmiştir.

Lajunen, T. ve Özkan, T. (2010). Motosiklet kaskları ile kaza önleme seçenekleri. Ankara: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu

Alavcı, T., Gümüş, G., Tekin, M. E., Tekeş, B., Üzümcüoğlu, Y. DEÜ SBE Dergisi, Cilt: 23, Sayı: 1

Lund, I.O. ve Rundmo, T. (2009). Cross-cultural comparisons of traffic safety, risk perception, attitudes and behaviour. *Safety Science*, 45(4), 547-553.

Machin, M. A., ve Sankey, K. S. (2008). Relationships between young drivers' personality characteristics, risk perceptions, and driving behaviour. *Accident Analysis & Prevention*, 40(2), 541-547.

Maestracci, M., Prochasson, F., Geffroy, A., ve Peccoud, F. (2012). Powered two-wheelers road accidents and their risk perception in dense urban areas: case of Paris. *Accident Analysis & Prevention*, 49, 114-123

Mannering, F. L., ve Grodsky, L. L. (1995). Statistical analysis of motorcyclists' perceived accident risk. *Accident Analysis & Prevention*, 27(1), 21-31.

McCrae, R. R. ve Costa, P. T. (2003). *Personality in adulthood: A five-factor theory perspective*. <http://books.google.com/books> adresinden edinilmiştir.

Ngueutsa, R., ve Kouabenan, D. R. (2017). Accident history, risk perception and traffic safe behaviour. *Ergonomics*, 60(9), 1273-1202. doi:10.1080/00140139.2016.1259508

Nja, O ve Nesvag, S.M. (2007). Traffic behaviour among adolescents using mopeds and light motorcycles. *Journal of Safety Research*, 38,481-92.

Norris, E., ve Myers, L. (2013). Determinants of Personal Protective Equipment (PPE) use in UK motorcyclists: Exploratory research applying an extended theory of planned behaviour. *Accident Analysis & Prevention*, 60, 219-230.

Öncül, Ö. (2008). *Roles of Basic Personality Traits, Schema Coping Responses and Toxic Childhood Experiences on Antisocial, Borderline and Psychopathic Personality Characteristics*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Middle East Technical University, Ankara.

Özen, E., Genç, E., ve Kaya, Z. (2014). Trafik kazalarının nedenlerine ilişkin düşünceler ve trafikte farkındalık: Uşak İli örneği. *Optimum Journal of Economics & Management Sciences/Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(1).

Özensel, E. (2003). Sosyolojik bir olgu olarak değer. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(3), 217-239.

Paaver, M., Eensoo, D., Pulver, A. ve Harro, J. (2006). Adaptive and maladaptive impulsivity, platelet monoamine oxidase (MAO) activity and risk-admitting in different types of risky drivers. *Psychopharmacology*, 186(1), 32-40.

Rhodes, N. ve Pivik, K. (2011). Age and gender differences in risky driving: The roles of positive affect and risk perception. *Accident Analysis & Prevention*, 43(3), 923-931.

Sardi, G. M., Zaidel, D., de Crean, S. ve Goldenbeld, C. (2012). Speeding experience and attitudes. *SARTRE 4 Report*, 147-160.

Sauter, C., Zhu, S., Allen, S., Hargarten, S. ve Layde, P. M. (2005). Increased risk of death or disability in unhelmeted Wisconsin motorcyclists. *Wisconsin Medical Journal*, 104(2), 39-44.

Shahar, A., Poulter, D., Clarke, D. ve Crundall, D. (2010). Motorcyclists' and car drivers' responses to hazards. *Transportation Research Part F*, 13(4), 243-254.

Shen, B., Qu, W., Ge, Y., Sun, X. ve Zhang, K. (2018). The relationship between personalities and self-report positive driving behavior in a Chinese sample. *PLoSone*, 13(1).

Somer, O., Korkmaz, M. ve Tatar, A. (2002). Beş Faktör Kişilik Envanteri'nin geliştirilmesi-I: Ölçek ve alt ölçeklerin oluşturulması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 17(49), 21-36.

Sosin, D. M. ve Sacks, J. J. (1992). Motorcycle Helmet—Use Laws and Head Injury Prevention. *Jama*, 267(12), 1649-1651.

Sümer, N. (2002). Trafik kazalarında sosyal psikolojik etmenler: Sürücü davranışları, becerileri ve sosyal politik çevre. *Türk Psikoloji Yazıları*, 5(9-10), 1-36.

Sümer, N., ve Özkan, T. (2002). Sürücü davranışları, becerileri, bazı kişilik özellikleri ve psikolojik belirtilerin trafik kazalarındaki rolleri. *Türk Psikoloji Dergisi*, 17(50), 1-22.

Şenel, B. ve Şenel, M., (2013). *Risk analizi: Türkiye'de gerçekleşen trafik kazaları üzerine hata ağacı analizi uygulaması. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(3), 65-83. <https://earsiv.anadolu.edu.tr/xmlui/handle/11421/88> adresinden edinilmiştir.

Türkiye İstatistik Kurumu (2016, Şubat 18). *Motorlu Kara Taşıtları İstatistikleri*, <http://www.tuik.gov.tr> adresinden alındı.

Türkiye İstatistik Kurumu (2017). *Motorlu Kara Taşıtları İstatistikleri*, <http://www.tuik.gov.tr> adresinden alındı.

Ulleberg, P., ve Rundmo, T. (2003). Personality, attitudes and risk perception as predictors of risky driving behaviour among young drivers. *Safety Science*, 41(5), 427-443.

Alavcı, T., Gümüş, G., Tekin, M. E., Tekeş, B., Üzümcüoğlu, Y. DEÜ SBE Dergisi, Cilt: 23, Sayı: 1

Wayne, J. H.; Musisca, N. & Fleeson, W. (2004). Considering the role of personality in the work–family experience: Relationships of the big five to work–family conflict and facilitation. *Journal of Vocational Behavior*, 64(1), 108–130.

Wong, J.-T., Chung, Y.-S., Huang, S.-H. (2010). Determinants behind young motorcyclists' risky riding behavior. *Accident Analysis and Prevention*, 42(1) 275–281.

World Health Organization. (2015). *Global Status Report on Road Safety*.

Yılmaz, V., ve Çelik, H. E. (2006). Risky driving attitudes and self-reported traffic violations among Turkish drivers: The case of Eskişehir. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 7(1), 127-138.

Yüksel, İ, (2004), Trafik kazasına karışan sürücülerini öngören değişkenlerin belirlenmesi, *Öneri Dergisi*, 6(S21), 227-233.

Zhang, G., Yau, K. K., ve Chen, G. (2013). Risk factors associated with traffic violations and accident severity in China. *Accident Analysis & Prevention*, 59, 18-25.

Yayın Geliş Tarihi: 07.01.2020
Yayına Kabul Tarihi: 24.02.2021
Online Yayın Tarihi: 31.03.2021
http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.671673

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 23, Sayı: 1, Yıl: 2021, Sayfa: 321-346
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

GELENEKSEL İSLAM ANLAYIŞINDA KADININ ÇALIŞMASI¹

Huriye TEKİN ÖNÜR*
Emine DÜNDAR**

Öz

Müslüman toplumlarda kadın istihdamının düşük olmasının pek çok nedeni vardır. Bu nedenlerden biri, hatta belki de en önemli nedenlerinden biri, kadının maaş veya ücret karşılığı çalışmak zorunda olmadığı yönündeki geleneksel görüşün toplumsal olarak kabul görmesidir. Şüphesiz ki, bu kabulü kolaylaştıran en güçlü mekanizma ataerkilliktir. Öyle ki, kimi İslami yorumlara göre toplumsal cinsiyet eşitsizliğini dönüştürerek cinsiyetler arasında eşitlik kurma hedefinde olan orijinal mesaj dahi, ataerkilliğin gölgesinde yapılan yorumlar nedeniyle yozlaştırılabilmiş ve cinsiyetler arasındaki hiyerarşik ilişkiyi daha da pekiştirmenin aracı olarak görülebilmektedir. Bu süreçte bireylerin gündelik hayatlarını düzenleme amacıyla olan dinsel metinlerin temel rol oynadığı söylenebilir ki, İlmihaller de bunlardan biridir. Bu çalışmada, yaygın olarak tercih edilen internet satış sitelerinde en çok satışı gerçekleşen ve geleneksel İslam anlayışını temsil eden 12 adet ilmihâl kitabı, Müslüman kadının çalışma davranışını düzenlemesi bakımından incelenmiştir. Nitel araştırma yöntemi kapsamında içerik analizi yoluyla gerçekleştirilen bu inceleme sonunda elde edilen bulgular şu beş temaya ulaşılmıştır: (i) kadın ve erkeğin ontolojik tanımlanmalarındaki farklılık, (ii) çalışma etkinliğine yüklenen anlam, (iii) kadının çalışmasına yönelik düşünce, (iv) kadının çalışmasına karşı çıkılmasının nedenleri, (v) kadının çalışmasının hangi şartlarda desteklenebileceği.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Çalışma, Geleneksel İslam Anlayışı, İlmihâl.

¹ Bu makale, Dokuz Eylül Üniversitesi Kadın Hakları ve Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi tarafından 4 -5 Ekim 2018 tarihlerinde düzenlenmiş olan 2. Uluslararası Kadın Kongresi'nde sunulmuş olan sözlü bildirinin genişletilmiş halidir.

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Tekin Önür, H., DüNDAR E. (2021) Geleneksel İslam Anlayışında Kadının Çalışması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (1), 321-346.

* Doç. Dr. Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, ORCID: 0000-0002-6957-9124, huriye.onur@cbu.edu.tr.

** Arş. Gör., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, ORCID: 0000-0002-0432-2272, emine.dundar@cbu.edu.tr.

WOMAN'S EMPLOYMENT IN TRADITIONAL ISLAMIC PERCEPTION²

Abstract

There are many reasons why women's employment is low in Muslim societies. One of these, perhaps the most important one, is the social acceptance of the traditional view that women do not have to work for wages or salaries. Undoubtedly, the most powerful mechanism that facilitates this acceptance is patriarchy. So much so, according to some Islamic interpretations, even the original message, which aims to transform gender inequality and establish equality between the genders, could be corrupted due to interpretations under the influence of patriarchy and could be seen as a means of reinforcing the hierarchical relationship between the genders. In this process, it can be said that religious texts, which aim to regulate the daily lives of individuals, play a major role, and Catechism is one of them. In this study, 12 catechism books, which represent the traditional understanding of Islam and which are the most sold in widely preferred internet sales sites, are examined in terms of how they regulate Muslim women's employment. Within the scope of the qualitative research method, findings obtained from the content analysis provided five themes: (i) the difference between the ontological definition of women and men; (ii) the meaning attributed to the work activity; (iii) perspective on women employment; (iv) the reasons for opposing women employment; (v) on what conditions women employment can be supported.

Keywords: Woman, Work, Traditional Islamic Perception, Catechism.

GİRİŞ

Müslüman toplumlarda kadın istihdamındaki düşüklüğün kendine özgü dinamikleri bulunmaktadır. Bu dinamiklerin önemli bir kısmının, din kurumu etrafında dönen tartışmalarla ilgili olduğu söylenebilir. Zira bu tartışmaların merkezine konumlandırılan Müslüman kadının piyasada maaş veya ücret karşılığında çalışmasının İslam dinine uygun olup olmadığı konusu farklı dini anlayışları beraberinde getirmiş veya farklı dini anlayışlar çerçevesinde konuya farklı yaklaşımlar sergilenmiştir. Bu anlayışlardan birine göre, İslam dininin kutsal kitabı olan Kur'an-ı Kerim, başta ataerkillik olmak üzere pek çok eşitsizliği gidermek ve toplumsal dönüşümü sağlamak amacıyla inananlarına yönelik mesajlar içerir. Bununla birlikte, ataerkil ideoloji ve onun somutlaşmış biçimi olan gelenekten beslenen diğer anlayış ise çoğu zaman orijinal mesajın, yani vahyin anlaşılmasında bozucu etki oluşturarak onu yozlaştırmıştır. Sonuçta, ataerkillikten beslenen eşitsizliklerin ortadan kalkması bir yana, yozlaşmış din anlayışları vasıtasıyla bu eşitsizlikler daha da güçlenmiştir.

Söz konusu anlayışın ürettiği çalışma ideolojisine göre ise, çoğu Müslüman toplumda ev geçindirme sorumluluğu erkeğe verilmiş, kadının maaş veya ücret

² This article is the expanded version of the oral presentation presented at the 2nd International Women's Congress organized by Dokuz Eylül University Women's Studies Research Center on 4-5 October 2018.

karşılığında çalışmak zorunda olmadığı, onun asıl görevinin doğurganlığıyla ilişkili olarak çocuk bakmak ve eşine karşı sorumluluklarını yerine getirmek olduğu sıklıkla vurgulanmıştır. Dahası, kadının çalışmak zorunda olmayışı çoğunlukla dinsel temelli pozitif ayrımcılık olarak sunulmuştur. Oysa *çalışma* kavramının tarihsel süreçte geçirdiği anlamsal dönüşüm dikkate alındığında, kadının çalışmak zorunda olmadığı yönündeki yaklaşımın, günümüzde kadınların çalışma haklarını kullanmalarının önünde bir engel teşkil ettiği görülebilir.

İşte bu çalışma, geleneksel din anlayışına dayalı olarak kadının çalışma hakkının kullanılmasında engel işlevi gören kabulleri tartışma amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bunun için, geleneksel kabullere dayalı olduğu düşünülen bazı ilmihâller nitel araştırma yöntemi kapsamında incelenmiştir. Ancak önce “geleneksel İslam anlayışı” ile “modern İslam anlayışı” arasındaki tartışmanın dayandığı temel kabulleri gözden geçirmenin yararlı olacağı düşünülmüştür. Çünkü gerek Müslüman toplumlarda kadınların kamusal alandaki konumlarını belirlemede, gerekse de buna bir itiraz mahiyetindeki İslami kadın hareketlerinin ortaya çıkmasında söz konusu anlayışların, başka değişkenlerle birlikte etkili olduğu kabul edilmektedir.

GELENEKSEL İSLAM ANLAYIŞI VE MODERN İSLAM ANLAYIŞINA DAİR KISA BİR DEĞERLENDİRME

Tüm dinler, varoluşları gereği, toplumlardaki geçmişten gelen olumsuz uygulamaları ve alışkanlıkları ortadan kaldırma iddiasına sahiptirler. Fakat çoğunlukla binlerce yıllık köklü gelenek, akla ve dinlerin dönüştürme çabasına baskın gelmiş ve onları kısmen veya büyük ölçüde dönüştürmüştür. İslam'ın yorumlanması ve Müslüman bir yaşamın ne şekilde kurgulanması gerektiğine dair tartışmalar da incelendiğinde; geleneğe ve modernliğe bakışın bu kurgularda önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. İslami yorumlarda geçmişe vurgu yapan gelenekçi yaklaşım ile güncel vurgu yapan ve geleneğin vahiy üzerindeki hâkimiyetini kaldırmayı hedefleyen modernist yaklaşım arasındaki tartışma uzun yıllardır devam etmektedir.

Akbulut'a göre Kur'an, Müslüman bireyi tarihin nesnesi olarak değil, öznesi olarak konumlandırmaktadır ve bireyin bir özneye dönüşebilmesi için düzeltilmesi gereken ilk basamak, Müslüman zihnin düşünme biçimi, yani geleneksel Müslüman mantığıdır (2017, s. 14). “Kurumsallaşmış din” olarak kavramsallaştırdığı bu olguyu eleştiren Akbulut (2017, s. 30) İslami ilkelerin yaşama aktarılma biçiminin geleneğin esaretinden kurtarılması gerektiğini belirtir. Düzgün (2018, s. 20) de benzeri bir vurguyla dini tanımlarken dinin, geleneği ve yerel örfü yerelliklerinden kurtaran, onları evrensel insani standartlara yükselten, harekete geçiren bir güç oluşuna işaret eder. Dinler geleneği muhafaza etmezler, aksine onu revize ederler, ona yeni değerler atayarak modernleştirici ve dönüştürücü bir özellik sergilerler. Düzgün ayrıca “dinin kültürel yorumu” sayesinde farklı coğrafyaların ve çoklu kimliklerin

birikimini dikkate alan bir din anlayışı geliştirmenin de mümkün olduğunu belirtir. Ona göre tarihin herhangi bir kesitinde yaşanmış olan İslam'ın tezahürü ile İslam'ın kendisini birbirinden ayırarak reel olana değil, ideal olana odaklanacak olan bu din anlayışı yalnızca Müslümanları değil, bütün insanlığı kapsayan bir anlayış olacaktır (2017, s. 58). Kırbasoğlu (2014, ss. 65-67) da *Üçüncü Yol Mukaddimesi* adlı eserinde, günümüzdekinden farklılık arz eden tarihi şartlarda gelişen klasik Ehl-i Sünnet öğretisinin değişmeden bugünün ihtiyaçlarına cevap veremeyeceğini savunmuş ve “durgun suları bulandırma” amacını ortaya koymuştur. *Destursuz Çağa Girenler* adlı eserinde ise, bizim çalışmamızın temel argümanı ile örtüşecek şekilde, piyasadaki ilmihâllerin çoğunluğunun “İlm-i Hâl= Hâl, mevcut durum bilgisi” olmaktan ziyade “İlm-i mâzî= geçmişe ait, geçmişin bilgileri”ni içeren ve günceli yakalayamamış eserler olduğunu belirtmiştir (Kırbasoğlu, 2016, s. 75).

Geleneksel ve modern İslam anlayışları arasındaki bu tartışma, iki görüşü de tümüyle kabul ya da ret etmeyen üçüncü bir yol arayışını ortaya çıkarmıştır. Nitekim Öztürk, bu iki eğilim arasında konumlandırılabilir üçüncü bir eğilimin varlığına dikkat çekmekte ve bu eğilimin çağdaşlığı yadsınamaz bir olgu, verili bir durum olarak gördüğünden söz etmektedir. Bu olgusalılık içinde Müslümanlığı korumanın reel / aktüel imkânını arayan Öztürk geleneğe sahip çıkmak ile gelenekçi olmak arasında ayırım yapmaktadır. Ona göre gelenek ve geleneğe sahip çıkmak önemlidir; ancak, gelenekçilik “*şimdiye ilişkin projelerinde şimdiyi ya da verili durumu hesaba katmaksızın, geçmişi mevcut haliyle bugüne ve yarına taşımayı hedefleyen, geçmiştekine paha biçilemez bir kıymet atfeden ve dolayısıyla geleneği fetişleştiren bir zihniyet*” olduğu için eleştirilebilirdir (Öztürk, 2017, ss. 8-10).

Yine eleştirel bir bakışla Taslamam (2017) da “*Tarihselcilik: Çelişkiler Batağında*” adlı eserinde hem atalarını kutsallaştıran “gelenekselciler”in, hem de Batı medeniyetini kutsallaştıran “tarihselciler”in Kur’an’ı değerlendirebilme yetkisine sahip olmadığını ileri sürer.

Geleneksel İslam anlayışı ile modern İslam anlayışı arasındaki bu tartışmalar, hiç şüphesiz kadınları konu edinen tartışmaları da doğrudan ve dolaylı olarak etkilemiştir. Bu nedenle Müslüman toplumlarda kadınların konumlarına ve istihdama katılımlarına dair genel bir tartışma yürütmenin de faydalı olacağı düşünülmüş ve aşağıda bu tartışmaya yer verilmiştir.

MÜSLÜMAN TOPLUMLARDA KADIN

Kadınların kamusal alandaki varlıklarını / konumlarını etkileyen din faktörü dışında; tarihi, kültürel, sınıfsal ve bireysel birçok faktörden söz edilebilir. Din faktörü dışındakiler aynı zamanda toplumların tecrübe ettiği din anlayışlarını da etkiler ve farklılaştırır. Tam da bu nedenle, tüm Müslüman toplumlar için birebir tecrübe edilen bir din biçiminden söz edebilmesi mümkün değildir. Bu durum tarihselliği, toplumların kültürlerini, sınıfsal analizleri ve dinin toplumlarca farklı

yorumlarını hesaba katmadan yapılacak olan Müslüman toplumlarda kadın” analizlerinin birçok yönden eksik kalmasının gerekçesini oluşturur.

Müslüman toplumlarda ataerkilliğin kadınların ekonomik olarak erkeklere bağımlılığını doğuran üretim ilişkilerinde aranması gerektiğini düşünen Kandiyoti, (1997, s. 62) Türkiye’de kırsal alandaki geleneksel erkek ayrıcalığının 1950’lerden sonra hız kazanan kentleşme sürecinde pazar ekonomisinde de devam ettiğini savunmaktadır. Ona göre Türkiye’de ve Tunus, Fas, Cezayir, Irak, Lübnan gibi Ortadoğu ülkelerinde bağımsızlık mücadelesinden sonra kurulmuş devletler, aileyle ilgili yasalar çıkarmalarına ve eğitim, istihdam, nüfus politikası gibi konularda müdahaleci politikalar uygulamalarına rağmen kadınların bağımsızlaşmasına çok sınırlı bir etki yapabilmişlerdir. Kandiyoti, bunun nedeninin kadınların bağımsızlaşması için alınan önlemlerin demokratikleşme ve kadınların kendi çıkarlarını özerk olarak savunabilecekleri sivil toplumun oluşumuyla paralel gitmemesinde, hatta bu önlemlerin tepeden inmece ve otoriter rejimlerin uygulamalarının bir parçası görünümünde olmasında aramaktadır (1997, s. 100). Öte yandan Kandiyoti (1997, s. 119) bu toplumlarda ataerkil düzenin devamlılığına imkân veren *klasik ataerkillik* kavramını kullanmaktadır. Bu kavram, ataerkilliğin kadınlar tarafından yeniden üretiminin maddî koşullarına işaret eder.

Mernissi ise geleneksel İslam’ın, Hıristiyanlıktan farklı olarak, *etkin kadın cinselliğini* reddetmemekle birlikte, onun dışavurumunu kontrol altına aldığını belirtir (1995, ss. 55-56). O, cinsiyete dayalı işbölümü kapsamında kadının ev içi alana (özel alan), erkeğin ise ekonomik alana (kamusal alan) ait görülmesini bu kontrol çabasının tezahürü olarak değerlendirir. Şayet kadın para kazanmak için ev dışında çalışmak isterse, ev içi alanda kalması gereken cinselliğini meta olarak piyasaya sunabileceğinin düşünüldüğünü ileri sürer (Mernissi, 2003, s. 102). Böylece Mernissi kadının toplumsal olarak ev içi alana hapsedilmesinde etkili olan ataerkil ahlâk anlayışına göndermede bulunur.

Mernissi’nin (1995, s. 65) geleneksel İslam’ın kadına bakışıyla ilgili olarak *etkin kadın cinselliğiyle* ilişkilendirdiği diğer konu kadının *fitne* olarak kabul edilmesidir. Fitne kavramını Kasım Amin’e dayandırarak açıklayan Mernissi kavramın iki anlamı üzerinde durur. Bunlardan ilki düzensizlik ve kargaşadır; diğeri ise, erkeğin öz denetimini kaybedecek kadar güzel kadındır. Her iki anlam da kadının tecrit edilmesi sonucunu doğurur. Ancak kadının tecrit edilmesi kadını değil, erkeği koruyan bir düzenlemedir. Bu noktada Mernissi, kendi düşüncelerini temellendirmek üzere geleneksel İslam anlayışının temsilcilerinden Gazali’yi eleştirir. Gazali’ye göre kadın, karşı konulmaz bir cinsel istek sahibidir. Onun bu arzusunu tatmin etmek erkeğin toplumsal görevleri arasındadır. Diğer bir ifadeyle Gazali’de toplumsal düzenin güvenliği kadının iffetine, yani onun cinsel arzusunun doyurulmasına bağlıdır. Kadın kendisini kocasıyla sınırlarsa ve başka erkekleri haram ilişkiye davet ederek fitne ve kargaşa yaratmazsa toplumsal düzenin sürekliliği sağlanmış olur (Mernissi, 1995, s. 67).

Sabbah (1995) da Mernissi'ye yakın bir bakış açısıyla Müslüman toplumlarda kadının konumunun erkeğe göre daha geri oluşunu, kadının ya zevk nesnesi (dinsel erotik söylem) ya da yasa öznesi (Ortodoks söylem) olarak görülmesine bağlar. Her hâlükârda kadın, erkeğin erotizm ve iktidar alanında doyuma ulaşmasını sağlayan bir nesneye indirgenmektedir. Sonuçta kadın ya ayartıcı ve kontrol altına alınması gereken *şeytanî bir simge* ya da eğitim, istihdam, ücret, sendikalaşma, doğum kontrolü, vs. gibi alanlarda daha fazla görünür olmasının sağlanmasıyla *modernliğin simgesi* olma işlevini üstlenmektedir (Sabbah, 1995, s. 168). Berktaş da (2000, ss. 148-149) Müslüman toplumlarda Kur'an, sünnet ve hadisler temelinde inşa edilen özne erkek ile nesne kadın arasındaki güç ilişkilerinden söz ederken sık sık Sabbah ve Mernissi'ye atıfta bulunur ve İslami dinsel söylemin bedeni ve bedensel arzuyu -özellikle de kadın bedenini-yönlendirme ve denetleme amacı güttüğünü iddia eder. Kısacası Müslüman toplumlarda boşanmadan, eğitime; tecritten çalışma hayatına kadar pek çok konuda kadının konumunun kadın bedenini ve cinselliğini kontrol altında tutma anlayışlarına ilişkin içerimleri bulunmaktadır (Imam, 2004, s. 79).

Müslüman toplumlarda kadının konumuna dair özcü diskurun eleştirisini yapanlar kadınlar olduğu gibi bu diskurun reddi de yine Müslüman kadınlardan gelmektedir. Bu ret, önce, Endonezya'dan Fas'a, Suudi Arabistan'dan Orta Avrupa'ya ve Sahraaltı Afrika'ya kadar Müslüman toplumlarda kadınların bir sosyo-kültürel heterojenliği temsil etmesine; sonra da kadınlara yönelik ayrımcılığın evrensel bir olgu olmasına dayanır (Lamrabet, 2014, s. 52). Kaldı ki bugün Müslüman kadınlar açısından esas problem, Kur'an'ın özgürleştirici mesajına ve peygamber geleneğine rağmen kadını değersizleştiren bir kültürün kurumsallaşmış olmasıdır. O nedenle, kadın bakış açısıyla kutsal metnin yeniden okunması gerekmektedir (Lamrabet, 2014, s. 56; Ali, 2015, ss. 244-245³). Zira Kur'an'ın ataerkil okunması olgusu ile İslam'ın ataerkil bir din olarak gösterilmesi olgusu birbiriyle bağlantılıdır (Barlas, 2014, s. 72).

Türkiye'de bu gerekliliğe daha önceleri işaret etmiş isim olarak Şefkatli Tuksal akla gelmektedir. O, çalışmasında (2001) hicri IV. asrın ilk yarısına kadar olan dönemde oluşturulmuş hadis literatürünü inceleyerek ataerkil geleneğin izini sürmüş ve binlerce yıl süren bu geleneğin etkili olduğu hadislerin, Kur'an'ın insana dair temel ilkeleriyle ve Peygamberin genel anlayışı ile çeliştiği sonucuna ulaşmıştır.

Bu çerçevede, Müslüman toplumlarda kadının çalışmasını açıklamak üzere ortaya çıkmış, birbirine zıt fakat gerçekliği tek yönüyle ele almaları nedeniyle

³ Ancak Kesia Ali (2015, s. 245), kutsal metnin yeniden -feminist- okunmasının gerekliliğini ifade ettikten sonra "Tıpkı klasik müfessirlerin ailede ve toplumda erkek üstünlüğünün ve hakimiyetinin doğallığı hakkındaki varsayımlarıyla kendilerini kör ettikleri gibi, feminist yorumcular da eşitliğe adanmış olmakla ve de 'adalet için eşitlik zorunludur' varsayımı ile körleşmemeye dikkat etmelidirler" uyarısını da yapmaktadır.

sınırlılık konusunda ortaklaşan iki eğilimin varlığından söz edebilmek mümkündür.⁴ Bu eğilimlerin ilkinin temsil eden ve dinlere veya İslam dinine mesafeli duruş sergileyen bazı feminist araştırmacılar, Müslüman toplumlarda kadının çalışma hakkının kullanımı bakımından erkeğe göre geri planda bırakılışını dini gerekçelerle açıklamakta, kadınların özel alana hapsedilmesindeki belirleyici faktörün ataerkil İslam yorumu olduğunu ileri sürmektedirler (Sabbah, 1995; Arat, 1996; Saadavi, 1991; Berktaş, 2000; Mernissi, 1995; Mernissi, 2003). Buradan hareketle geleneğin yanı sıra, dinin temel metinlerinin ataerkil yorumuna karşı eleştirel bir tavır sergilemişlerdir.

İkinci eğilimi temsil edenlerin temel yaklaşımı, kadınların maaş veya ücret karşılığında çalışmak zorunda olmadığı yönündeki iddialarının dini gerekçelerle temellendirilmesi ve bu durumun Müslüman kadına yönelik bir ayrıcalık olarak sunulması üzerine kurulmuştur (Beşer, 2003; Kara, 2013; Karaman, 2015; Topaloğlu, 2013; Bulaç, 2014). Bu araştırmada incelenen ilmihâl yazarlarının da dâhil olduğu bu ikinci eğilimin yani geleneksel İslam anlayışının savunucuları, söz konusu düşüncelerini *kadınları kamusal alanın taşıdığı tehlikelerden koruma ve onları fitratlarının gereği olan işleri yapmaya yöneltme* gerekçesiyle meşrulaştırır. Ancak bu meşrulaştırma çabasının kadınların özgür iradelerine dayanarak çalışma talepleri ile potansiyelleri ve imkânları ölçüsünde üretme taleplerini görmezden geldiği açıktır. Hakların kullanımında sadece cinsiyet kaynaklı dezavantajlara sahip olmanın gerekçesinin din üzerinden açıklanması ve dahası savunucularınca bu açıklama biçimlerinin tartışılmaz görülmesi kadınların kamusal alan tecrübelerini sınırlandırmaktadır. Zira kamusal alanın dışına itilmek, üstelik kadın tarafından bunun sorgulanmadan kabul edilmesini beklemek “mümin kadın olma”nın gereği olarak görüldüğü için, beklentilere uygun davranmayan kadın doğrudan “din dışı” davranmakla itham edilegelmiştir⁵. Bununla birlikte Müslüman toplumlarda çoğu kadın, bütün bu süreçlerin her zaman pasif izleyicisi olmamış, aksine dönüştürücüsü olmaya çalışmıştır. Dolayısıyla, Müslüman toplumlardaki İslamcı kadın hareketlerinin batı toplumlarındakinden ayrıldığı temel noktanın da belki burada aranması gerekmektedir. Zira İslamcı kadın hareketleri “dine rağmen” değil, dinin

⁴ Müslüman kadının toplumsal konumunu ele alan “feminist” çalışmalara dair bir sınıflandırma da Güç (2019, s. 399) tarafından “seküler Müslüman kadınlar” ile “İslâmî hayat görüşüne sahip kadınlar” şeklinde yapılmıştır. Geniş bilgi için bakınız: Güç, A. (2019). “İslâmî Feminist Kim? Kavramların Gölgesinde Bir Kadın Söylemi”. *Milel ve Nihal*, 16(2), ss. 393-417.

⁵ Bu durumu ifade etmek üzere Albayrak (2019, s. 22) “çifte meşruiyet krizi” kavramını kullanmaktadır. Bu kavramla Müslüman kadının bir taraftan sekülerist oryantalist bakış diğer taraftan da dini görüşlerle desteklenen kültür bağımlı söylem arasında kalmışlığı ifade edilmektedir. Sonuç itibarıyla Müslüman kadın çifte mağduriyet yaşamak durumunda kalmakta, ya yeterince modern olmamakla ya da yeterince dindar olmamakla suçlanmaktadır.

kendilerine verdiği hakların kullanımını “Müslüman erkeğe rağmen” elde etme amacıyla olmuşlardır (Şefkatli Tuksal, 2001, s. 21; Bilgin, 2005, ss. 80-81; Göle, 2001, s. 154; Çakır, 2000, s. 39; Çayır, 2015, s. 121 vd.; Aktaş, 2005, ss. 10-11, Saktanber, 2012, s. 267).

İşte İran’da 1906, Osmanlı İmparatorluğu’nda 1908, Afganistan’da 1923 tarihli anayasal reformlarla ilk kez kamusal alana çıkma, siyasal gösterilere katılma, dergi ve gazetelerde görüşlerini ifade etme hakkını elde eden Müslüman kadınların (Bora, 2010, s. 54) bu haklarını kullanmalarına yönelik tepkilerin sırtını dayadığı bu geleneksel din anlayışı, çalışma hakkının kullanımında Müslüman kadınları sınırlandırma isteğini günümüzde de sürdürmektedir. Halen, bu çalışmada incelendiği üzere, bazı ilmihâllerde kadının fıtratı gereği “ikincil konumda” ve “eksik” varlık olduğu anlayışı dile getirilmektedir. Bu anlayış, yukarıda da bahsedilmiş olduğu gibi, bazı dindar muhafazakârları İslamcı feminist harekete yöneltmiştir. Bu hareket Müslüman kadınların neyin ataerkiden, neyin dinden kaynaklandığını ayırt etmelerine, cinsiyetler arası eşitliğin, çeşitli toplumsal imkânların ve kendi potansiyellerinin farkına varmalarına yardımcı olmaktadır. (Badran, 2014, s. 48).

İlk olarak Mısır’da Kasım Emin’in *Tahrir’ül Mer’e* adlı eseri ile ortaya çıkan İslamcı feminist hareket, son yıllarda doğu Müslüman toplumlarında ve batıda yaşayan Müslümanlar arasında yaygınlık kazanmıştır. Söz konusu hareketin gelişiminde İran’da *Zanan* dergisi, Malezya’da “*Sisters in Islam*” grubu, Endonezya’da “*Rahima Foundation*” adlı vakıf etkili olmuştur. Ayrıca; Fas’ta Esmâ el Murâbit, Irak’ta el-Hâcce Nihal Emced ez-Zehâvî, Pakistan’da Nazya Seyid ve Esmâ Barlas, Mısır’da Leyla Ahmed, Dr. Zeynep Rıdvân, Emel Abdülhadî ve Nevâl es-Sa’dâvî, Bangladeş’te Rukiye Şekâvet Hüseyin ve Dina Sıddîkî, Fas’ta ise Fatıma el-Mernîsî gibi isimler İslamcı feminist düşünceye önemli katkılar sağlamıştır (Gürhan, 2010, s. 372). Türkiye’de ise Hidayet Şefkatli Tuksal ve Hafsa Fidan ile Başkent Kadın Platformu Derneği, İslamcı feminizme katkı sağlayan isimler arasında anılabilir. Anwar (2014, ss. 128-129), bir başkaldırı hareketi olarak nitelendirdiği İslamcı feminizmin ortaya çıkma gerekçelerini şu şekilde açıklamıştır:

“Dinimizi yeniden keşfetmeye, tanımlamaya ve İslam’ın ne olduğuna, nasıl sistematikleştirildiği ve uygulandığına dair bir anlayışın –günümüz kadınlarının gerçekliklerini ve tecrübelerini de dikkate alarak- oluşturulmasına katkıda bulunmaya hakkımız olduğuna sonuna kadar inanıyoruz. Uzun yıllar boyunca, erkekler kadın olmanın nasıl bir şey olduğuna, kadınların nasıl olması gerektiğine bizim yerimize karar vermiştir. Dini, bizi toplumun çizdiği sınırlar içine hapsetmek için kullanmış, böylece bizi ikinci sınıf insana indirgemişlerdir. Fakat artık kadınların eğitim gördüğü, dünyayı gezdiği ve gitgide güçlü ve sorumluluk sahibi pozisyonlara sahip olduğu bir çağda yaşıyoruz... Günümüz kadınları, ataerkil toplumun

değerlerine, kocanın, babanın, ağabeyin doğuştan sahip olduğu ayrıcalıklı güç ve otoriteye, eşinin, kızının, kız kardeşinin bu otoriteye boyun eğmek zorunda olmasına başkaldırmaktadır.”

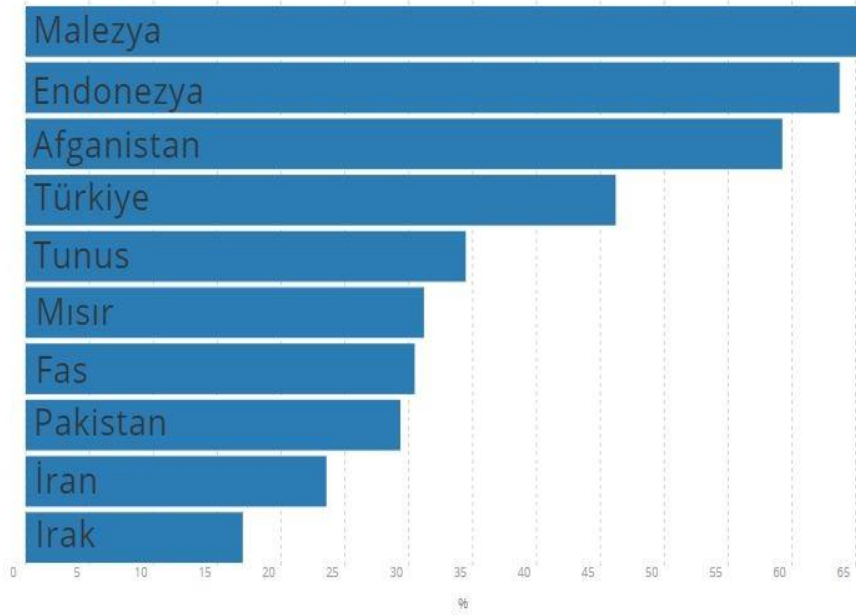
İslamcı feministler Müslüman dünyadaki kadın sorununu, batılı feminist söylemi de dikkate alarak tartışmaya başlamış, şiddet yanlısı olmayan, sivil inisiyatiflere açık, müzakere edilebilir bir İslam yorumunun küreselleşme bağlamında yeniden şekillenişinde rol oynamaya çalışmışlardır. Bu bağlamda hem hareket içinde erkeğe bağımlı görülen geleneksel Müslüman kadın profilini, hem de oryantalist perspektifin çizdiği “ezilen” Müslüman kadın modelini eleştirmişler ve kadın hakları konusunda yeni açılımların meydana gelmesine katkı sağlamışlardır (Şahin Aynur, 2013, s. 91; Yılmaz, 2015, s. 108).

Şekil 1’deki verileri bu İslamcı feminist çaba ile onu sınırlandırmaya çalışan geleneksel anlayışın gücü çerçevesinde değerlendirmek yanlış olmayacaktır.

Bazı Müslüman ülkelerde kadınların erkeklere oranla işgücüne katılım durumları incelendiğinde (Şekil 1), kadınların erkeklere göre dezavantajlı konumda oldukları görülecektir. Şekilde ilginç bulunabilecek verilerden birinin kadın istihdamı konusunda Afganistan’ın Türkiye’den daha iyi bir konumda olduğu söylenebilir. Bununla birlikte söz konusu grafik, istihdam edilen kadınların eğitim durumları ve istihdam edildikleri sektörler hakkında bilgi vermemektedir. Afganistan’da kadınların büyük çoğunluğunun tarım sektöründe istihdam edildiği (Akdemir vd., 2019, s. 195), diğer taraftan dünyanın pek çok ülkesinde kadınların erkeklere oranla eğitime katılabilme imkânları ve istihdam edildikleri sektörler göz önünde bulundurulduğunda bu durumun mahiyeti anlaşılır hale gelecektir.

Türkiye’de 2017 yılında 15 yaş ve üzeri istihdam edilenlerin toplam oranı %47,1 iken bu oran erkeklerde %65,6 kadınlarda ise %28,9’dur (TÜİK, 2018). Kadın istihdamının erkek istihdamının yarısından dahi az olmasında, birçok etmenin yanı sıra, hiç şüphesiz kadının çalışmasını Müslümanlık adına kaygı veren bir durum olarak gören geleneksel din anlayışının da etkisi olduğu düşünülebilir. Türkiye’de kadının çalışma davranışının özel alanla sınırlandırılması gerektiği yönündeki geleneksel anlayışın, ilmihâl kitaplarında savunulmakta oluşu, bu düşüncenin dayanak noktasını oluşturmaktadır. Müslümanlar için “gündelik hayat bilgisi” niteliğinde olan ilmihâller, yaşam tarzını dini referanslara göre oluşturmaya gayret eden ailelerde bir başvuru kitabı olarak bulundurulabilmektedir. Özellikle “kadın ve aile” için yazılmış olan ilmihâllerin gerek cinsiyetler arası iş bölümünü gerekse de her bir cinsiyet kategorisinin toplumsal konumunu belirleyen dinsel düşünceyi yansıtması bakımından önemli olduğu düşünülebilir. O nedenle sosyolojik olarak analiz edilmeleri de önem taşımaktadır.

Şekil 1: Müslüman Ülkelerde Kadınların Erkeklerle Oranla İşgücüne Katılımı (%), 2018.

Kaynak: World Bank, 2018.

YÖNTEM

Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem kapsamında farklı yazarlara ait 12 ilmihâl kitabı, kadının çalışmasına yaklaşımları bağlamında incelenmiş ve elde edilen veriler, içerik analizi yoluyla çözümlenmiştir. Değerlendirme elle yapılmış, herhangi bir bilgisayar programından yararlanılmamıştır.

Çalışma kapsamında incelenen ilmihâller alfabetik sırayla şunlardır;

1. Döndüren, H. (2015). *Delilleriyle Aile İlmihâli*. Erkam Yayınları, İstanbul.
2. El-Minavi, K. M. (2013). *İslam'a Göre Kadın Hakları*. Guraba Yayıncılık, İstanbul.
3. Emre, M. (2015). *İslam'da Kadın ve Aile*. Bedir Yayınevi, İstanbul.
4. Haner, R., Çayıroğlu, Y. ve Avcı, A. (2015). *Kadın ve Aile İlmihâli*. Işık Yayınları, İzmir.
5. Kara, A. (2013). *Ayet ve Hadisler Işığında Aile İlmihâli (Güncel Konularla)*. Ensar Neşriyat, İstanbul.

6. Karaman, H. (2015). *Aile İlmihâli*. Timaş Yayınları, İstanbul.
7. Kasadar, M. ve Akkiraz, S. (2014). *Delilleriyle Kadın ve Aile İlmihâli*. Ravza Yayınları, İstanbul.
8. Konyevi, S.M. (2012). *Hanefî ve Şafîî Mezheplerine Göre Kadın ve Aile İlmihâli*. Reyhani Yayınları, İstanbul.
9. Paksu, M. (2015). *Kadın ve Aile İlmihâli*. Nesil Yayınları, İstanbul.
10. Selvi, D. (2013). *Delil ve Örnekleriyle Kadın ve Aile İlmihâli*. Semerkand Yay., İstanbul.
11. Şahin, A. (2012). *Yeni Aile İlmihâli*. Cihan Yayınları, İstanbul.
12. Topaloğlu, B. (2013). *İslam'da Kadın*. Ensar Neşriyat, İstanbul.

İncelenmek üzere bu ilmihâllerin örnekleme dâhil edilmesinin nedeni, örneklem seçiminin yapıldığı tarih itibarıyla (Haziran, 2018) popüler internet kitap satış sitelerinde satışı devam eden ve satış rakamları itibarıyla yoğun şekilde tercih edilen kitaplar olmasıdır. Dolayısıyla, gündelik hayatını dinsel referanslara göre düzenleme çabasında olan dindar/muhafazakâr çevrelerin dini öğrenmesinde bu ilmihâllerin potansiyel etkileri dikkate alınmıştır.

Bu çalışmada kadının çalışma hakkının kullanımına dair yaklaşımı ortaya koymak üzere, cevabı aranan sorular şunlar olmuştur:

- İlmihallerde kadın ve erkeğin ontolojik olarak tanımlanmasında farklılık var mıdır, varsa bu nasıl bir farklılıktır?
- Çalışma etkinliğine yüklenen anlam, kavramın tarihsel süreç içerisinde geçirdiği anlamsal dönüşümüne uygun olarak bir değişime uğramış mıdır? Daha açık bir ifadeyle belirtmek gerekirse, ilmihâllerde çalışma etkinliği bir “görev, zorunluluk” olarak mı görülmekte, yoksa sosyal ve psikolojik tatmin boyutu da olan bir “hak” olarak mı kabul edilmektedir?
- Kadının çalışması onun görevi olup/olmaması kapsamında mı değerlendirilmektedir, yoksa temel insan haklarından biri olarak mı görülmektedir?
- Kadının çalışmasına karşı mı çıkılmaktadır, yoksa kadının çalışması desteklenmekte midir? Karşı çıkılıyorsa bu hangi gerekçelere dayandırılmaktadır?
- Kadının çalışmasının onaylandığı durumlar var mıdır? Varsa bu, genel, yaygın bir onay mıdır, yoksa belli şartlarla sınırlandırılmış mıdır? Bu şartlar/sınırlar nelerdir, günümüz toplumları dikkate alındığında söz konusu şartların uygulanabilme imkânından söz edilebilir mi?

Yukarıdaki sorulara ilmihâllerde karşılık gelen cevaplar, analiz sonunda aşağıdaki temalara ulaşılmasını sağlamıştır:

- i. Kadın ile erkeğin ontolojik tanımlanmalarındaki farklılık
- ii. Çalışma etkinliğine yüklenen anlam
- iii. Kadının çalışma etkinliğine katılımına bakış
- iv. Kadının çalışmasına karşı çıkılmasının nedenleri
- v. Kadının çalışmasının hangi şartlarda desteklenebileceği

BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Kadın ve Erkeğin Ontolojik Tanımlamalarındaki Farklılık

İlmihallerde, kadın ve erkeğin ontolojik olarak ne şekilde tanımlandıkları incelendiğinde, erkeğin *asıl insan* olarak birincil konumda kadının ise erkeği tamamlamak ve onun hayatını güzelleştirmek için yaratılmış, ikincil konumda bir varlık olarak betimlendiği görülmektedir.

Bu durumun izleri takip edildiğinde Eski Ahit'e ulaşmak mümkündür. İlk kadının yaratılışını erkeğin yalnız olmasının iyi olmayışı ve bir yardımcıya ihtiyaç duyması ile açıklayan Eski Ahit, Adem'in kaburga kemiğinden yaratılan bir kadın tasviri yapar. Asıl varlık olan erkek ve ondan/onun kaburga kemiğinden türemiş olan kadın anlatısı, Kur'an'ın hiçbir yerinde doğrudan geçmemesine rağmen, Müslüman toplumlarda da ataerkil kültür vasıtasıyla yaygın şekilde benimsenmekte ve rivayetler yoluyla yeniden üretilmektedir.

Kadının ontolojik olarak ikincil varlık oluşunu, kimi ilmihâllere göre çocuğun oluşumunda bile görebilmek mümkündür. Örneğin *Kadın ve Aile İlmihâli*'nde (Paksu, 2015, s. 40) "*Çocuğun oluşumuna sebep olan sperm erkekten geldiğinden, baba birinci derecede rol oynar*" denilmiştir. İnsan yavrusunun oluşumunda erkek ve kadının eşit düzeydeki rolünü "tamamlayıcılık" ilkesiyle açıklamak varken, buradan bir erkek üstünlüğü çıkarmanın bilimsel tavır alışla uzaktan yakından alâkası olmadığı açıktır. Bu çabanın, olsa olsa kadının ikincil konumuna dinsel dayanak aramayla ilgisi olduğu düşünülebilir. Öte yandan, kadının temel olarak annelik işlevi üzerinden tanımlanıyor oluşu da dikkate değer ayrı bir noktadır. İncelenen ilmihâllerin bir diğerinde de benzeri bir bakış açısıyla "*kadın ya annedir ya da anne adayıdır*" denilmek suretiyle anneliğe indirgenmiş olan kadına başka bir alan tanımlanmamıştır (Selvi, 2013, s. 43).

Hristiyanlık anlayışında cennetten düşüşün nedeni olarak gösterilen ve günah ile özdeşleştirilen kadın imgesinden farklı olarak, Kur'an'da cennetten kovulmaya neden olan özne Havva değil, şeytandır (Köse, 2012, s. 67). Bu bağlamda günahla kurduğu ilişki bakımından Hristiyanlıktakine göre daha masum olarak tanımlanabilecek kadın imgesi, yaratılışı gereği daha uyumludur ve eşinin meşru isteklerine uymakla yükümlüdür (Emre, 2014, s. 400; Konyevi, 2012, s. 65). Konyevi'ye göre kadın; "*kocasının vücudunun ayrılmaz bir parçası, hayat arkadaşı, huzur ve rahat vesilesi, sevgi ve şefkat mastarı ve saadet müsteşarıdır*" (2012, s. 66). Bununla birlikte kadınlar ilmihâllerde sıklıkla, erkeğin kendisine göz kulak olmasına muhtaç, narin ve zayıf varlıklar olarak anlatılmaktadır. Bu durumu El-Minavi "*dişi, sürekli olarak kendisine bakacak, kefil olacak ve koruyup gözetecek birine ihtiyaç duyar*" şeklinde ifade etmektedir (2013, s. 75).

İlmihallerde kadının ontolojik olarak tanımlanma biçimi, arzulanan / ideal kadın tanımlamalarını da etkilemiştir. Örneğin Emre'ye göre bir erkek "alacağı"

kadında; dindarlık, itaatkârlık, anne olabilme yetisi, bekâret ve asalet gibi özellikler aramalıdır (2015, ss. 22-27).

İncelenen ilmihâllerin neredeyse tamamında erkeği tanımlarken “reis” kelimesinin kullanılması da dikkate değer bir başka noktadır. Ailenin reisinin erkek olduğu konusunda da bir uzlaşma mevcuttur. Örneğin *Kadın ve Aile İlmihâli*’nde “*dinimizde ve örfümüzde erkek, evin reisidir... Bu reislik ona bizzat Allah tarafından verilmiştir... Kadın, kocası kötülüğü emretmediği sürece ona itaatle mesuldür zira reise itaat şarttır*” denilmektedir (Haner vd., 2015, ss. 201-203). Böylece aile reisliğinin erkek tarafından temsil edilişi, erkeğin fitratına dayandırılmaktadır. Karaman da *Aile İlmihâli*’nde “*Reislik daha ziyade ailenin dışı karşı temsilinde ve korunmasında kendini gösterdiğine göre, yaratılıştan gelen vasıflarıyla erkeğin buna daha uygun olduğu ortadadır*” ifadesiyle erkeğin yaratılıştan gelen özellikleri nedeniyle ailenin temsilini ve korumasını üstlenmesi gerektiğini belirtmektedir (Karaman, 2015, s. 95).

Sonuç olarak ilmihâllerde kendi için varlık olarak algılanmayan kadınlar, fitratları gereği ancak bir erkeğin himayesinde buldukları sürece kendini mutlu ve güvende hissedebilen zayıf varlıklar olarak tanımlanmaktadır. Benzeri bir bulguya Çetin’in (2016, s. 18) ilmihâller üzerinde gerçekleştirdiği araştırmasında da ulaşılmış olup incelenen ilmihâllerde kadının erkeğin kaburga kemiğinden yaratıldığı, dolayısıyla yaratılış açısından erkeğe bağımlı, onun bir parçası olarak tanımlandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışma Etkinliğine Yüklenen Anlam

Endüstri öncesi toplumlarda ekonomik faaliyetlere yön veren ekonomik zihniyet, insanın doğası tarafından *kendiliğinden* oluşturulmuş gibidir. Bu zihniyete göre ekonomi, insani amaçlara hizmet etmelidir. Dolayısıyla, tüm ekonomik etkinlikler gibi çalışma da insanın maddi ihtiyaçlarını karşılamak için yapılır. Dahası, tüketim ihtiyacını karşılayacak kadar çalışmak esas olup, fazla çalışmaya gerek duyulmaz (Sombart, 2008, s. 22). Weber’in kapitalizm öncesi dönemin insan tipi olarak gördüğü ve *kapitalist ruh*’un mücadele etmek zorunda olduğunu belirttiği şey de bu katı *geleneksellik* olmuştur. Çünkü bu geleneksellik tutumuna sahip insan için daha az çalışmak daha çok kazanmaktan daha cazip gelmektedir. Onun bu tavrını Weber, İncil’deki “ona yeter” anlayışıyla ilişkilendirir (2005, ss. 48-49). Sonuç olarak çalışmama, daha fazla kazanma hırsından ve açgözlülüğten uzak olma, dinsel bir temele dayandırılarak meşrulaştırılmış olur. Veblen’in (2014), çalışmaya ihtiyaç duymadıkları için “*aylak sınıf*” olarak nitelediği bu toplumsal kesim, aslında, pahalı ürünleri satın alarak gösteriş tüketiminde bulunan ve böylece sınıfsal ayrıcalıklarını korumaya çalışan üst sınıfları temsil eder. Böylece üst sınıflar, zenginlikleri sayesinde tüketim ihtiyacını karşılayabildikleri için çalışmaya ihtiyaç duymayan aylaklardır. Bu durumda aylak olmak (çalışmamak) üst sınıfa dâhil olmanın göstergesi haline gelmiş olur. Dolayısıyla çalışmak da alt sınıfların

uğraşısıdır. Kapitalizm öncesi döneme ait iki yaşam biçimi ve buna tekabül eden iki toplumsal kesim olduğunu belirten Sombart'a göre de (2008, ss. 22-23) bu kesimleri birbirinden ayıran ölçütlerden biri, bir kesimin ekonomik getirisi olan herhangi bir iş yapmamasına karşın, diğer kesimin kendi alın teriyle geçinerek ekonomik üretimde bulunmalarıdır. Bu ayırımı ilk kesimi oluşturan çalışmayanlar senyörlerdir. Onlar efendi olup zengindirler ve bağımsız yaşarlar. Çalışanlar ise yoksul halk kitlesidir. Halk kitlesini köylüler, zanaatkarlar ve dükkân sahipleri oluşturur.

Sanayi Devrimi'nden önce çalışanların çoğu köle, esir veya serflerden oluşmaktadır ve asiller, aristokratlar, feodal veya otokrat yöneticiler böyle bir çalışma kapsamının içinde değildir (Ören & Yüksel, 2012, s. 44). Feodal toplumun sınıfsal yapısını belirten bu ayırımı Huberman (2017, s. 11) kısaca “*çalışanlar ve savaşımlar*” diye isimlendirdikten sonra buna bir de “*dua edenler*”i ekler. “Savaşmak” toplumun üst tabakasını oluşturan senyörlerin uğraşı alanını oluşturduğu için değerli görülmüş iken, “çalışmak” alt tabakanın uğraşısı olarak değersiz görülmüştür. Bir diğer deyişle çalışmak değil, çalışmamak sınıfsal üstünlüğün göstergesi olarak kabul edilmiştir. Çalışma kavramına yüklenen bu olumsuz anlam endüstri öncesi toplumun zihniyet dünyasını yansıtır ki, bu zihniyetin reform hareketleriyle dönüşüme uğradığı bilinmektedir. Örneğin Kalvin'e göre, Tanrının kendi şanını arttırmak için insanlar gündüz olduğu süre boyunca Tanrının işini yapmalıdırlar; yani, çalışmalıdırlar. Boş zaman ve zevk ile değil, çalışmanın zahmetine katlanarak Tanrının şanı yüceltilebilir (Weber, 2005, s. 122). Hatta Baxter'e göre mesleklerinde tembel olanlar, Tanrıya ayıracak zamanı olmayanlardır (aktaran Weber, 2005, s. 123).

Weberyen bakışla Türk toplumunun iktisat zihniyetini Osmanlı örneğinde incelemiş olan Ülgener, *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası* adlı eserinde, Türk insanının vicdanında karşılık bulan yaşayış tarzının madde âlemi ile kendisi arasına daima geniş mesafeler koymayı şart koştuğunu belirtir (2006, s. 77). Onun “ortaçağlaşma” olarak ifade ettiği bu zihin dünyası pre-kapitalist dönemin durgun, içe kapanık anlayışını yansıtmakta ve bu anlamda Weber'in geleneksel insan tipolojisiyle örtüşmektedir. Dolayısıyla endüstri öncesi döneme özgü olarak bu insan tipinin çalışma davranışının ardındaki motivasyon, gündelik rızkını temin etme kaygısından öteye geçememektedir.

Geleneksel toplumun normatif yapısı içinde oluşan toplumsal iş bölümü erkeğe ailenin geçim sorumluluğunu yüklerken, kadını bu yükümlülükten muaf tutmuş, çocukların bakımı ve ev işleri gibi işlerin sorumluluğuyla sınırlandırmıştır. Buradaki asıl sorun geleneksel toplum yapısının kendi dinamiklerine göre oluşturduğu dengeden ziyade, endüstrileşme süreciyle birlikte ortaya çıkan modern toplum yapısı ve onun gerektirdiği zihin dünyasına uygun bir değişimin din kurumu çerçevesinde gerçekleşmemiş olmasıdır. Daha doğrusu, geleneksel bakışı temsil eden ilmihâllerde çalışma kavramının sadece “geçim meselesi”yle ilintili

algılanmasının, kadınların istihdamı açısından olumsuzluk oluşturduğu düşünülmektedir.

Dahası, kimi yazarlara göre bu bakış açısının Tanrının mesajıyla da örtüşmediği, ancak geleneksel toplumun değer dünyasını yansıttığı düşünülmektedir. Örneğin Ayas'a göre (1994, s. 25) Kur'an'da insanların çalışmasına öyle belirgin bir biçimde önem verilmektedir ki, insanda Tanrı'ya inanma ve çalışmasından başka aranacak değer yoktur. İnsanın amacı çalışmasından ibaret olup, bu çalışmasının karşılığını mutlaka görecektir. İnsan çalışmasının sonunda Tanrı'ya ulaşacaktır. Toplumsal iş bölümünü yansıtacak çeşitlilikte olan çalışmada aranacak en önemli nitelik, toplumsal hayat için fayda ve kolaylık sağlaması, toplumsal hayatı kolaylaştırmasıdır. İşi yapanın erkek ya da kadın olmasının değil, işle ilgili davranışların mahiyetinin önemi vardır; insanların çalışmalarıyla elde ettiği kazançlarını ihtiyaç sahipleriyle karşılık beklemeden paylaşmaları, kazançlarından dolayı böbürlenip bencilleşmemeleri gibi. Bu anlamda çalışma, tüketim için üretmenin ötesinde insanın topluma faydalı olmasını ve bunu gerçekleştirdiği ölçüde Tanrı'nın hoşnutluğunu kazanmasını sağlayan, bunları hedefleyen insan için de sosyal ve psikolojik tatmin aracı haline dönüşen bir etkinliği ifade etmektedir.

Bununla birlikte çalışma etkinliğinin anlamıyla ilgili olarak, endüstri öncesi geleneksel toplumlarda görüldüğü üzere, Müslüman toplumlarda çalışmanın "tüketim için üretme" etkinliğine indirgenmiş olduğunu hatırlatan örneklere rastlanması da mümkündür. Modernist yorumlardan farklı olarak bu anlayışta, cinsiyete dayalı iş bölümünün geçerli kabul olduğu görülmektedir. Buna göre çocukların bakımı, evin temizliği, yemeğin pişirilmesi gibi ev işleri kadının sorumluluğunda, gelir elde etmek için çalışma ise erkeğin sorumluluğunda görülmektedir.

Bu çalışma kapsamında incelenmiş olan ilmihâl kitaplarında da böyle bir kabulün olduğu görülmektedir. Paksu (2015, s. 61), çalışma etkinliğini "ihtiyaçların giderilmesi"yle sınırlandırarak bu "görev" in erkeğe ait olduğunu belirtmektedir: "*evin beyi, ev ihtiyaçlarını karşılamakla görevliyken, kadın ise yalnızca kocasının kazancını israf/telef etmemekle yükümlüdür*". Bu durumda kadın evin ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlü olmadığı için, çalışmak zorunda da değildir (Döndüren, 2015, s. 96). Dolayısıyla bu yaklaşımda çalışma etkinliği, geçim için zorunlu görülen sıkıntılı, zahmetli bir içerikle ele alınmaktadır. Erkeğin kadına karşı üstünlüğünün dayanaklarından birini de onun çalışma yükümlülüğü oluşturmaktadır. Bu yaklaşımı Döndüren (2015, s. 221) Nisa Suresi'nden şu ayet mealiyle temellendirmektedir: "*Erkekler kadınlardan daha güçlü kuvvetlidirler. Bunun nedeni şudur: Allah onlardan kimini kiminden üstün kılmıştır. Bir de erkek, mallarından evin geçimini sağlamaktadır.*"

Topaloğlu (2013, s. 312), kadının iş hayatında yer almasını *rızkını arama, bir lokmayı ele geçirme* olarak değerlendirmektedir. Dahası, rızkını arayan kadın

çoğu zaman “kadınlığını, kişiliğini pazara çıkarmakta”dır. Açıktır ki, Topaloğlu kadının çalışmasını değer sistemi içinde yer bulan bir etkinlik olmaktan çok, onu yoldan çıkararak ve uzak durulması gereken bir etkinlik olarak görmektedir.

Benzer bir bakış açısını Selvi’de (2013) ve Şahin’de (2012) de görmek mümkündür. Selvi, çalışmayı *evin tabii ihtiyaçlarını* gidermenin aracı olarak görmüş ve çalışma hayatını ancak erkeğin kazancı ev geçimine yetmediği durumda kadının dâhil olabileceği bir alan olarak değerlendirmiştir. Ona göre *annelikten daha şerefli, daha bereketli ve daha gerekli bir iş yoktur* (Selvi, 2013, s. 257). Benzeri yaklaşımla Şahin’e göre (2012, ss.130-131) *ideal olan durum kadının çalışmaması* olup ancak *çalışmak zorunda oluştan* söz edilebilir. Kısacası bu anlayışta çalışma, ancak temel ihtiyaçların karşılanmasına yarayan ve erkeğin üstlenmesi gereken zorunlu bir etkinliktir.

Ancak günümüzde çalışma kavramı temel ihtiyaçları karşılamak üzere gerçekleştirilen bir görevden ziyade, sivil haklardan biri olarak kabul edilmekte ve bu hakkın kullanımında erkekle kadın arasında fark gözetilmemektedir. Ayrıca çalışma sonucunda elde edilecek gelire muhtaç olup olmama durumu çalışma hakkının kullanılmasından bağımsız olarak ele alınmaktadır. Zira çalışmanın maddî getirisi kadar -çoğu zaman daha fazla- sosyal ve psikolojik getirileri vardır. Ancak incelenen ilmihâllerde çalışma kavramının bu anlamsal dönüşümünün dikkate alınmadığı, çalışmanın sadece rızık temini olarak değerlendirildiği tespit edilmiştir.

Kadının Çalışma Etkinliğine Bakış

İkinci temayla da bağlantılı olarak, geleneksel İslam anlayışında kadının çalışma etkinliğine olumlu bir anlam yüklenmemiştir. İncelenen ilmihâllerde çalışma olgusu “hak temelli anlayış”la ele alınmayıp “ev geçindirme görevi” olarak değerlendirilmiş, cinsiyete dayalı iş bölümü çerçevesinde bu görev de erkeğe verilmiştir. Döndüren (2015, s. 221) “*Fitri yöneliş sonunda ailenin mali yükümlülüklerini daha çok evin erkeği üstlenmiştir*” diyerek cinsiyete dayalı bu iş bölümünü “fitrat”la ilişkilendirmiştir. Paksu (2015, s. 51) ise kadını ailedeki “çalışamayanlar” kategorisine yerleştirerek onun geçim sorumluluğunu “çalışabilen” aile üyelerine (erkeğe) yüklemiştir: “*Aile çalışabilen ve çalışamayan bireylerden meydana geldiğine göre, çalışamayanların geçimini sağlamak aile reisine düşer. Aile fertlerinin rızıklarını temin etmeyi İslam dini babaya yüklemiştir*”. Başka bir ilmihâlde ise “*Erkeğin hanımına kendi giyindiği ölçüde giydirmesi, yediğinden yedirmesi gerekir*” (Haner vd., 2015, s. 195) ifadesiyle, erkeğin eşine karşı maddî sorumluluğunun kapsamı dile getirilmiştir. *Delilleriyle Kadın ve Aile İlmihâli*’nde de evli olan bir kadının nafakasının tamamen kocasına ait olduğu belirtilmiş ve nafakanın kapsamı şu şekilde tanımlanmıştır (Kasadar & Akkiraz, 2014, ss. 456-457); “*1.Yiyecek ve içecekler, 2.Giyecekler, 3.Mesken, 4. Tedavi, 5. Muhtaç olduğu veya emsali sahip olduğu takdirde hizmetçi*”.

Cinsiyete dayalı bu iş bölümünün kadın açısından anlamı, ev işlerinin neredeyse tamamının kadın tarafından yerine getirilmesi gerektiğidir. Nitekim Kasadar ve Akkiraz'a göre (2014, s. 400) “Örfe ve toplum değerlerine göre ev içinde kadına ait olması gereken iş ve hizmetler, iyi geçimin bir sonucu olarak kadın tarafından yapılmalıdır. Dengi aileler hizmetçi çalıştırmıyorsa temizlik, çamaşır ve mutfak işleri kadına ait işler arasında sayılabilir. Çocuklarının bakımı da bu kapsama girer”. Benzer bir yaklaşımla Emre de (2015, s. 68) kadının yerine getirmek zorunda olduğu görevleri şu şekilde sıralamıştır:

“1-Kulluk vazifeleri: Namaz, oruç, hac ve zekât gibi ibadetler.

2-Ferdi vazifeleri: Namus ve iffetini tecavüzden ve iffetine leke getirecek hareketlerde bulunmaktan sakınmak.

3-Ailevi vazifeler: Kocasının malını korumak, evlatlarını terbiye etmek ve erkeğinin meşru olan isteklerine itaat göstermek”

Ayet ve Hadisler Işığında Aile İlmihâli’nde “Kadın namusunu ve iffetini koruyup, eşinin isteklerine yardımcı olduğu takdirde ev içi ve dışarıdaki sorumluluğun tamamı kocasına aittir. Zaten bir ailenin sorumluluğunu yüklenme gücüne sahip olmayan kişinin, aile mesuliyetini taşıma hakkı da yoktur” denilmektedir (Kara, 2013, s. 532). Yani eksik bir varlık olarak kadın, çalışma ve para kazanma sorumluluğunu üstlenebilecek niteliklere sahip olarak görülmemektedir. Benzer şekilde Karaman (2015, s. 393) da devlet başkanlığı gibi görevlerde önceliğin erkeklerde olduğunu, çünkü bu görevin gerektirdiği fitri donanımın daha ziyade erkeklerde bulunduğu belirtmiştir.

İlmihâllerde çalışma görevi, erkeğin ailesine ve kadına karşı vazifeleri arasında tanımlanırken, kadın bu vazifeden soyutlanarak, onun için çalışmadığı, daha rahat bir dünya tasviri yapılmıştır. Hatta Döndüren’e göre (2015, s. 95) kadın, kendi malları olsa dahi geçimini bu mallardan karşılamak zorunda değildir; çünkü kadına bakma yükümlülüğü İslam’da tamamen kocasına verilmiştir. Bu bağlamda kadınlar yalnızca özel alanda, ev içi işlerden sorumlu tutulurken ya da başka bir ifadeyle kadının sorumlulukları ev içi alanla sınırlandırılırken, erkekler kamusal alanda ailelerinin geçimini sağlayabilmek için çalışmakla yükümlüdürler. Bu bulguya Gürkan ve Perşembe’nin (2020, s. 216) araştırmasında da ulaşılmıştır; inceledikleri ilmihâllerde kadının asli görevinin annelik olarak tanımlandığını ortaya koymuşlardır.

Kadının çalışmak zorunda olmayışı, hatta zaman zaman kadının çalışmasına tümüyle karşı çıkılması, ilmihâllerde kadının ezilmesini engelleyen ve çalışma hayatının olumsuzluklarından korunmasını sağlayan bir mekanizma gibi sunulmuş ve ilgili anlayışta kadınlar çalışmamalarıyla bir nevi ödüllendirilmiştir. Endüstri öncesi dönemin beden gücüyle çalışmayı gerektiren özellikleri bağlamında değerlendirildiğinde en azından kendi içinde tutarlı sayılabilecek bu düşünce

biçiminin, zihin gücüyle çalışmanın öne çıktığı günümüz gerçekleriyle örtüşüğünü söyleyebilmek ise mümkün değildir.

Kadının Çalışmasına Karşı Çıkılmasının Nedenleri

İncelenen ilmi hâllerde kadının çalışması durumunda doğabilecek olumsuz sonuçlardan hareketle niçin çalışmaması gerektiği açıklanmaya çalışılmıştır. Örneğin Karaman'a (2015, ss. 397-401) göre hem çalışıp hem de İslam'ı yaşamak isteyen kadınların sıkça karşılaştıkları problemler; örtünme, ibadet, halvet, ihtilat, kocanın izni, seyahat ve baskıdır. Bir önceki başlıkta da detaylandırıldığı üzere, incelenen ilmi hâllerde çalışma etkinliği bir insan hakkı olarak değil, bir erkek görevi olarak ele alındığı ve bu durum cinsiyetler özelinde fitrat kavramıyla temellendirildiği için, kadınların çalışmasına karşı çıkma gerekçelerinin de benzer düzlemde temellendirilmesi öngörülebilir olacaktır.

İncelenen ilmi hâllerde kadının çalışmasına karşı çıkılmasının esasını çalışmanın onun fitratına uygun bulunmaması ve asıl görevlerini aksatacağı düşüncesi oluşturmaktadır. Bu ilmi hâllere göre asıl görevi annelik, ev işleri ve kocasına hizmet etmek olan kadının çalıştığı takdirde bu görevlerini aksatacağı için "kötü anne" veya "kötü eş" olması kaçınılmazdır. Çünkü yaratılışına aykırı bir şekilde dışarıda çalışmayı tercih eden kadın eve yorgun gelecek, çocukları ve eşleriyle yeterince ilgilenemeyecektir. Bu durum Selvi (2013, s. 33) tarafından şu sözlerle açıklanmaktadır: "*Zamanımızda pek çok kadın, bir mecburiyet ve zaruri hizmet yokken, sırf biraz daha rahat yaşama adına olur olmaz işlere girmekte, kadınlık şerefini zedelemekte, ailesini ve çocuklarını ihmal etmektedir. Bazı kadınlar mecbur olmadığı halde keyfine mahkûm olduğu iş yüzünden çocuklarına iyi bir annelik ve kocasına güzel bir kadınlık yapmaya fırsat bulamamaktadır*". Oysa doğurganlık kadını tanımlayan tek unsur olmadığı gibi tüm kadınlar da anne değildir. Bununla birlikte, incelenen ilmi hâllerde önce ve sadece anne olarak tanımlanmış, çalışan kadının annelik görevini ihmal edeceği varsayımıyla çocuğunun çeşitli psikolojik sorunlar yaşayabileceği iddia edilmiştir. Nitekim El-Minavi bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: "*Kadının asli yeri evidir... Maalesef çalışan kadın, eşlik ve annelik yetenek ve kabiliyetlerinden birçoğunu kaybetmektedir. Dolayısıyla çalışan kadının, bütün vaktini evi ve çocuklarına hasreden kadınla eşit olması mümkün değildir*" (2013, s. 63). Açıktır ki, bu yaklaşımda çocuk bakımı ve eğitimi konusunda babanın rolü görmezden gelinmiştir. Kaldı ki, çalışan annelerin çalışmayanlara göre çocuğuna ayıracağı zamanın fazla oluşu niceliksel olarak dikkate alınmış ama çocukla geçirilen zamanın kalitesi göz ardı edilmiştir.

İncelenen ilmi hâllerde kadınların kazancının zaten büyük bir değeri olmadığı ileri sürülmüş ve kadın istihdamı, işsizliğin artmasının nedenlerinden biri olarak görülmüştür. Bu durum Topaloğlu (2013, s. 316) tarafından şu şekilde açıklanmaktadır: "*Ev kadınının iş hayatına atılmasının büyük bir ekonomik faydası yoktur. Zira kazanacağı para ev işleri ve çocuk bakımı, ayrıca daima dışarıda,*

insanlar arasında bulunacağından giyimi ve diğer hususları için yapacağı masraftan pek fazla olmayacaktır. Diğer taraftan işsizlik yüzünden boş kalan erkekler, mesleksizlik ve işsizliğin ruhta yaptığı tahribat ile toplumun başına bela kesilen zararlı unsurlar haline gelmektedir.”

Kadının çalışma hayatına atılmasının günah ortamını doğuracağı iddiası da incelen ilmihâllerde kadın istihdamıyla ilgili itiraz alanlarından bir diğerini oluşturmaktadır. *Fitne unsuru olarak kadın çalıştığı takdirde erkeklerle aynı fiziki ortamı paylaşacak, bu sebeple taciz ve tecavüzlere karşı savunmasız durumda kalacak, korumakla yükümlü olduğu namusuna sahip çıkmakta zorlanacaktır. Bu durum Topaloğlu tarafından şu şekilde açıklanmaktadır; “Karışık hayatın iki cins arasındakiecessüsü yani gizlice öğrenme merakını azalttığı dolayısıyla fuhuşu kaldırdığı kesin değildir. Aksine şu görüş ileri sürülmektedir: iki cins ne kadar bir arada bulunursa o oranda arzuları güçlenir. Kadın-erkek karışımının en çok bulunduğu Batı ülkeleri fuhuşun en çok yayıldığı yerlerdir” (2013, ss. 270-271).*

Kadınları, özel alanın özel canlıları olarak gören bu geleneksel anlayışa göre, çalışma etkinliğine katılıma gelene kadar, kadınların evden çıkmaları dahi belirli koşullara/izinlere bağlıdır. Bu duruma şu ifadeler örnek gösterilebilir; *“Kadınların evde oturmaları asıldır. Dışarı çıkmaları, zaruri ihtiyaçlarını temin etmek gibi, dinen meşru sayılan bir mazeretle caiz görülmüştür. Bu müsaade renk renk, kolsuz, dar ve kısa etekli elbiseler giyip, ressam tablosuna dönmüş bir suratla sokağa, parka, çay bahçelerine ve benzeri yerlere gidip şehvetle açılmış gözlere endamını arz etmek için verilmiş değildir” (Emre, 2015, s. 174).* Park ve çay bahçesi gibi sosyal ortamlarda bulunmayı dahi doğrudan şehvetle ilişkilendiren bu bakış açısının dar sınırlarından, kadının çalışma hayatında yer alarak kendini gerçekleştirme imkânı bulmasını ve o ölçüde sosyal ve psikolojik tatmin elde etmesini beklemenin çok mümkün olmadığını söylenebilir.

Kadının Çalışmasının Hangi Şartlarda Desteklenebileceği

İlmihâllerin çoğunda kadının çalışması, istenilen/ideal bir durum olarak ortaya konulmamakla birlikte, kimi ilmihâllerde belirli koşulların sağlanması durumunda ve çalışmanın kadın için zorunluluk olması durumunda kabul edilebilir görülmektedir. Örneğin *Kadın ve Aile İlmihâli*'nde *“Kadının belli şartlar çerçevesinde çalışıp para kazanmasında, iş hayatında kocasına yardımcı olmasında, ticaret veya memuriyet gibi değişik görevlerde bulunmasında dini ve hukuki bir engel yoktur. Burada dini açıdan problem olabilecek husus, kadının çalışma ortamı, yaptığı iş, giyim kuşama, aile ve çocuklarını ihmal edip etmemesi gibi harici faktörlerle ilgilidir”* denilmiştir (Haner vd., 2015, s. 634). Böylece kadının çalışması onun için uygun olan işi yapması, çalışma ortamında giydiği kıyafetin dine uygun olması, çalışma esnasında aile ve çocuklarını ihmal etmemesi gibi bir dizi kurala bağlanmıştır.

Kadının çalışmasıyla ilgili olarak eşinden izin alması gerektiği, ilmihâllerde üzerinde uzlaşılan bir konudur. Şahin (2012, s. 130) bu durumu açıkça şu şekilde ifade etmiştir; “hanımın çalışması beyinin izin ve rızasına bağlıdır. Beyinden izin çıkmaz, rızası söz konusu olmazsa hanımın çalışması meşru da olmaz, makul de görülmez”.

Kadının çalışmasının desteklenebileceği koşullarla ilgili olarak Konyevi'nin ilmihâlinde ise “Kadın çalışırken, dışarıda iş yaptığında kocasından izin almalı, tesettüre riayet etmeli, yabancı erkeklerle halvet olmamalı, ihtilattan ve teberrüden sakınmalı, kocasının haklarını ihlal etmemeli ve ibadetlerini aksatmamalıdır” (2012, s. 454) denilmektedir. Benzeri koşullar *Yeni Aile İlmihâli*'nde de ifade edilmiş ve şu şekilde sıralanmıştır (Şahin, 2012, s. 131);

“1- Çalışma yerine gidip gelirken ve iş yerinde fitne olmayacak, hanımı ve yakınlarını zihnen rahatsız edecek ahlaki davranışlar mevcut bulunmayacaktır. Yani çalışma ortamında emniyet ve ciddiyet bulunacaktır.

2- Çalışan hanım yabancı bir erkekle iki kişiye muhatap olmayacak, baş başa kalma gibi mecburiyetler söz konusu hale gelmeyecektir.

3- Tesettürlü bulunmak, namahreme tesettürsüz muhatap olmak zorunda kalmamak.”

Görüldüğü üzere kadının çalışması ilmihâllerde genellikle erkek çalışanlarla bir arada olmama, ibadet gibi dini görevlerini aksatmama, eş ve annelik görevlerini aksatmama, dine uygun giyinme, kadını ve onun yakınlarını ahlaken rahatsız edici davranışlardan koruma ve hepsinden önemlisi eşinin izin vermesi gibi kurallara bağlanmıştır. Gürkan ve Perşembe'nin (2020, s. 217) ilmihâller üzerinde yaptıkları araştırmada da benzeri bulgulara ulaşılmıştır. Buna göre kadınların maaş ya da ücret karşılığında çalışmaları İslam'a aykırı görülmemekle birlikte kocasının iznine tabi olduğu ileri sürülmüş, cinsiyetçi bir meslek ayırımına gidilerek kadınların yazar, doktor, sekreter, işçi, işveren olabileceği ancak yöneticilik ve hâkimlik görevlerini yapamayacağı savunulmuştur.

Kadının çalışmasına yönelik bu kuralların çalışma hakkının kullanımını engelleme potansiyeli barındırdığı açıktır.

SONUÇ

İncelenen ilmihâllerde çalışma etkinliğine yüklenen anlamın, daha çok beden gücüyle çalışmanın esas olduğu ve çalışmanın temel olarak tüketmek için ihtiyaç duyulan şeyleri üretme amacı taşıdığı sanayi öncesi döneminin anlayışıyla örtüştüğü görülmüştür. Ancak önce sanayileşme, sonra da bilgi toplumu gibi isimlerle adlandırılan toplumsal dönüşümle uyumlu bir şekilde çalışma kavramının anlamı da dönüşüm geçirmiştir. Artık günümüzde çalışma, salt geçimini temin etmenin aracı olarak algılanmamaktadır. Onun çok ötesinde çalışma kavramı ister kadın, isterse de erkek olsun tüm bireylerin kişisel kapasitelerini ortaya

koyabilmelerinin bir yolu olarak görülmektedir. Bunun gerçekleştirilebildiği ölçüde insan, sosyal ve psikolojik tatmin yaşar. O nedenle incelenen ilmi hallerde tespit edildiği üzere çalışmanın yalnızca rızık kazanma aracı olarak ele alınması günümüz toplumsal gerçekliğiyle örtüşmemektedir.

İlmihâllerde kadının anne oluşu, erkeğin ise ev geçindirmekle yükümlü oluşu “fitrat”ın bir gereği olarak sunulmakta, cinsiyete dayalı iş bölümü dini mekanizma ile meşrulaştırılmaya çalışılmaktadır. Bu durumda kadının maaş veya ücret karşılığında çalışması, onun fitratına aykırı eylemde bulunması anlamına geldiği için onaylanmamaktadır. Kadının istihdama dâhil olma isteğine “fitrata uygun olmadığı” gerekçesiyle olumsuz yaklaşılması ataerkil zihniyetin kendini meşrulaştırması için dini araçsallaştırması olarak değerlendirilebilir.

Ayrıca incelenen ilmi hallerde tespit edilen çalışan kadınların çocuklarını ihmal edeceği yönündeki yaklaşımın aslında doğrudan kadının çalışma davranışıyla ilişkisi olmadığı, kadının çalışmasını kolaylaştıran yasal düzenlemelerin eksikliğiyle ve erkeğin ailede daha eşitlikçi bir anlayışla sorumluluk üstlenmesi gerektiği yönündeki anlayışın bazı toplum kesimlerinde kabul görmemesiyle ilişkisi bulunmaktadır. Öte taraftan bugün çocukla geçirilen zamanın niceliğinden çok niteliğinin önemli olduğu bilimsel olarak da kabul edilmektedir.

Kadının fitne aracı bir varlık olarak ele alınması ise incelenen ilmi hallerdeki bir başka sorunlu bakış açısıdır. İlmihâllerde kamusal alanda bulunduğu ve çalıştığı için günah ortamı yaratarak toplumsal huzurun bozulmasına yol açan kadın, aynı zamanda “namus”unu koruma konusunda da dezavantajlı konumda görülmektedir. Kadından bağımsız bir kamusal alan algısının çarpıklığı bir yana, namusun da sadece cinsellikle ilgili bir kavram olarak algılanması ve erkeğin denetimine verilmesi oldukça problemlili bir bakış açısı olarak ayrı bir akademik çalışmanın konusunu oluşturabilir.

Araştırma kapsamında incelenen ilmi hallerde kadının çalışmasının annelik görevlerini aksatmamak, erkeklerle bir arada bulunmamak, fitrata uygun işlerde çalışmak, çalışma esnasında tesettüre uygun giyinmek gibi bir dizi kurala bağlandığı tespit edilmiştir. Bütün bu kuralların üzerinde bir kural daha vardır ki, kadının çalışma hakkının kullanımını erkeğin tasarrufuna doğrudan emanet etmektedir: kocanın rızası. Kocasına rıza göstermediği müddetçe hiçbir Müslüman kadının –diğer koşullar uygun olsa dahi- çalışma hakkından söz etmek mümkün değildir. Bu katı ataerkilliğin ne evrensel insan haklarıyla ne evrensel bir din anlayışıyla ne de bireysel ve toplumsal gelişmenin sağlanmasıyla bağdaşma imkânı bulunmaktadır.

Bu geleneksel din anlayışının kadının çalışma hakkını kullanma (veya isterse kullanmama) hürriyetini kısıtlamasının, kadınla erkeği birbirine eşit görmeyen kabullerden beslendiğini de ifade etmek gerekir. Mantıksal bir yanılıyla eşitlik, özdeşlik olarak görülmekte, kadınla erkeğin biyolojik ve psikolojik özellikleri arasındaki farklılığa işaret edilerek, ikisinin asla eşit olamayacağı ileri sürülmektedir. Oysa bu anlamda kadınla erkek bir yana, herhangi bir kadınla diğer

bir kadının ya da erkekle diğer bir erkeğin eşit (aslında özdeş) olduğunu kabul etmek de mümkün değildir. Hâlbuki bugün kadın ve erkeğin eşitliğine vurgu yapan hiçbir hukuki metin, onların biyolojik ve psikolojik açıdan özdeş oldukları gibi aklın ve bilimin dışında bir gerekçeye dayanmamaktadır. Aksine akla ve bilime uygun olarak kadın erkek eşitliği fikri temel insan hakları zemininde savunulmaktadır. Anlaşılan odur ki, incelenen ilmiyelerde kadın ve erkek eşit haklara sahip insan olarak görülmemektedir. Bu görüşün bir sonucu olarak da Müslüman toplumlarda Tanrı-erkek-kadın hiyerarşisinin oluşturulmaya çalışıldığını, Mızraklı İlmihâl üzerindeki araştırmasına dayanarak Okumuş'un (2017, s. 925) da ifade ettiği üzere, geleneksel değerlerin hemen her türünü imanın esasları gibi sunması nedeniyle kadının erkeğe itaatinin kutsandığı bir din anlayışının öne çıkarıldığını söylemek mümkündür. Çağımızın anlayış ve ihtiyaçlarını dikkate almayan bu gibi dini yayınların yetkili kurumlarca denetlenmesi, hem hayatını dini referanslara göre düzenlemek isteyen kişiler için güvenilir kaynaklar oluşturulması hem de kadının toplumsal açıdan güçlenmesinin sağlanması bakımından büyük önem taşımaktadır.

Ayrıca popüler/halk İslam'ının önemli başvuru kaynaklarından olan ilmiyelerin kadın-erkek eşitliğini merkeze alan bir anlayışla yeniden yazılması (Okumuş, 2017: 927) suretiyle Müslüman toplumlarda kadınların temel haklarından olan çalışma hakkının kullanımının sağlanmasına katkı yapılacağı düşünülebilir.

KAYNAKÇA

Akbulut, A. (2017). Müslüman Geleneğinde Önemli Kırılma Noktaları. Şaban Ali Düzgün ve Tuğba Günay (Ed.), *Dini Düşünce Geleneği, Dönüşüm ve Gelecek* içinde (ss. 13-31). İstanbul: Endulus Yayınları.

Akdemir, S., Özaktaş, F. D., & Aksoy, N. (2018). "Türkiye'de ve Seçilmiş Ülkelerde Kadının İşgücü Piyasasındaki Yeri". *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (43), 184-202.

Aktaş, C. (2005). *Bacı'da Bayan'a İslamcı Kadınların Kamusal Alan Tecrübesi*, İstanbul: Kapı Yayınları.

Albayrak, Ş. (2020). "Giriş" H.Ş. Albayrak (Ed.), *Kadın Olmak* içinde (ss.15-27), İstanbul: İz Yayıncılık.

Ali, K. (2015). *Cinsel Ahlâk ve İslâm* (çev. Adnan Bülent Baloğlu), İstanbul: İletişim Yayınları.

Anwar, Z. (2014). "Dini Yasa Altındaki Malezya'da Kadın Hakları Müzakereleri" (çev. Öykü Elitez). Z. Ali (Der). *İslami Feminizmler* içinde (ss:127-147) İstanbul: İletişim Yayınları.

Arat, N. (1996). "Türkiye'de Kadınların Çalışma Yaşamında Karşılaştıkları Zorlukların Sosyo-Kültürel Nedenleri". Arat, N. (haz.) *Türkiye'de Kadın Olmak* içinde (ss. 43-54) İstanbul: Say Yayınları.

Ayas, M.R. (1994). *Kur'an-ı Kerim'de Çalışma Kavramı Sosyolojik Bir Yaklaşım*. İzmir: Akademi Kitabevi.

Badran, M. (2014). "İslami Feminizm: Nedir?" (çev. Öykü Elitez). Ali, Z. (Der). *İslami Feminizmler* içinde (ss: 37-51) İstanbul: İletişim Yayınları.

Barlas, A. (2014). "Müslüman Kadınlar ve Baskı: Kur'an'dan Yola Çıkan Özgürlük Okuması" (çev. Öykü Elitez). Ali, Z. (Der). *İslami Feminizmler* içinde (ss. 65-87), İstanbul: İletişim Yayınları.

Berktaş, F. (2000). *Tektanlı Dinler Karşısında Kadın*, İstanbul: Metis Yayınları.

Beşer, F. (2003). *İslam'da Kadının Çalışması ve Sosyal Güvenliği*, İstanbul: Bilge Yayınları.

Bora, A. (2010). Hatırlananlar ve Unutulanlar: İslam Coğrafyasında Modernleşme ve Kadın Hareketleri. *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 53, 51-66.

Bulaç, A. (2014). *Kadını Kim Örttü?* İstanbul: Hayy Kitap.

Çakır, R. (2000). *Direnış ve İtaat*, İstanbul: Metis Yayınları.

Çayır, K. (2015). *Türkiye'de İslamcılık ve İslami Edebiyat*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Çetin, R. (2016). Kültürün Öznesi ve Nesnesi Olarak Kadın: Kadın İlmihalleri Örneği, *Dini Araştırmalar Dergisi Kadın Özel Sayısı*, 19(49), ss.9-35.

Döndüren, H. (2015). *Delilleriyle Aile İlmihali*. İstanbul: Erkam Yayınları.

Düzgün, Ş. A. (2017). *Adem'den Öncesine Dönüş*. Ankara: Otto Yayınları.

Düzgün, Ş. A. (2018). *Çağdaş Dünyada Din ve Dindarlar*. Ankara: Otto Yayınları.

El-Minavi, K. M. (2013). *İslam'a Göre Kadın Hakları*. İstanbul: Guraba Yayıncılık.

Emre, M. (2015). *İslam'da Kadın ve Aile*. İstanbul: Bedir Yayınevi.

Göle, N. (2001). *Modern Mahrem*, İstanbul: Metis Yayınları.

Güç, A. (2019). "İslâmcı Feminist Kim? Kavramların Gölgesinde Bir Kadın Söylemi". *Milel ve Nihal*, 16(2), ss.393-417.

Gürhan, N. (2010). Toplumsal Cinsiyet ve "İslami Feminist" Söylem. *Bilim, Ahlak ve Sanat Bağlamında Çağdaş İslam Alguları*, 366-383.

Gürkan, S. ve Perşembe, E. (2020). İslam Kadın İlmihallerinde Kadının Toplumsal Hayattaki Yeri: Kadın ve Erkek İlmihal Yazarları Üzerine Bir

Karşılaştırma, *Turkish Studies-Comparative Religious Studies*, 15(2), ss. 211-222, <https://turkishstudies.net/files/turkishstudies/30a7028a-713a-4a8c-bd69-aaacd88a8715.pdf> (erişim tarihi: 31.01.2021)

Haner, R., Çayıroğlu, Y. ve Avcı, A. (2015). *Kadın ve Aile İlmihâli*. İzmir: Işık Yayınları.

Huberman, L. (2017). *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla* (çev. Murat Belge). İstanbul: İletişim Yayınları.

Imam, A.M. (2004). “Müslüman Dinsel Sağ (‘Köktendinciler’) ve Cinsellik” (çev. Ebru Salman). İlkaracan, P. (Der). *Müslüman Toplumlarında Kadın ve Cinsellik* içinde (ss. 75-98), İstanbul: İletişim Yayınları.

Kandiyoti, D. (1997). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşla*. İstanbul: Metis Yayınları.

Kara, A. (2013). *Ayet ve Hadisler Işığında Aile İlmihâli (Güncel Konularla)*. İstanbul: Ensar Neşriyat.

Karaman, H. (2015). *Aile İlmihâli*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Kasadar, M. ve Akkiraz, S. (2014). *Delilleriyle Kadın ve Aile İlmihâli*. İstanbul: Ravza Yayınları.

Kırbaşoğlu, M. H. (2014). *Üçüñcü Yol Mukaddimesi*. Ankara: Otto Yayınları.

Kırbaşoğlu, M. H. (2016). *Destursuz Çağa Girenler*. Ankara: Otto Yayınları.

Konyevi, S.M. (2012). *Hanefî ve Şafîî Mezheplerine Göre Kadın ve Aile İlmihâli*. İstanbul: Reyhani Yayınları.

Köse, E. (2012). *Sessizliği Söylemek: Dindar Kadın Edebiyatı, Cinsiyet ve Beden*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Lamrabet, A. (2014). “Özcülüđün Reddi ile Müslüman Düşüñcenin Radikal Reformu Arasında” (çev. Öykü Elitez). Ali, Z. (Der). *İslami Feminizmler* içinde (ss: 51-64) İstanbul: İletişim Yayınları.

Mernissi, F. (1995). *Peçenin Ötesi (İslâm Toplumunda Kadın-Erkek Dinamikleri)* (çev. Mine Küpçü). İstanbul: Yayınevi Yayıncılık.

Mernissi, F. (2003). *Kadınların İsyanı ve İslâmî Hafıza* (çev. Aytül Kantarcı). Ankara: Epos Yayınları.

Okumuş, N.K. (2017). Mızraklı İlmihâl Kültürü Ya Da Geleneksel Din Algısını Besleyen Popüler Dindarlığın Etkinlik Alanları Üzerine Bazı Tespitler, *E-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, C:9, S:2(18), ss. 900-931. <https://app.trdizin.gov.tr/dokuman->

goruntule?ext=pdf&path=CrnWZGRsXTjRjLjWxD978OSUAL2jXitizhVYmCxNvH77-2erCslbi_SYKsXeNoYxvdfuKPMGYLPGAFFfUf3zdHYONUvIE-WeQ5qR4jvHAf3la6WzmEz5XYkTGv87Pu8iBGvCQjX2kUq7ENx6Hvnt-YX8liFHKxNICkeNwGR-WU_NPo17h-n2nYtLUB5FXrxRm6snGnelWo-W53DMM1UNsDrc7fzww-i4jAKh0t3bTJM=&contentType=application/pdf (erişim tarihi: 30.01.2020)

Ören K. ve Yüksel, H. (2012). Geçmişten Günümüze Çalışma Hayatı. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 1(1).

Öztürk, M. (2017). *Çağdaş İslam Düşüncesi ve Kur'anıcılık*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.

Paksu, M. (2015). *Kadın ve Aile İlmihâli*. İstanbul: Nesil Yayınları.

Saadavi, N.E. (1991). *Havva'nın Örtülü Yüzü* (çev. Sibel Özbudun). İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.

Sabbah, F.A. (1995). *İslam'ın Bilinçaltında Kadın* (çev. Ayşegül Sönmezay). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Saktanber, A. (2012). “ ‘Siz Nasıl Eğleniyorsanız Biz de Öyle İbadet Ediyoruz’ Entellektüellik ve Popüler Kültür Arasında Türkiye'nin Yeni İslamcı Gençliği” Kandiyoti, D. ve Saktanber, A. (haz.) *Kültür Fragmanları* içinde (ss. 259-277), İstanbul: Metis Yayınları.

Selvi, D. (2013). *Delil ve Örnekleriyle Kadın ve Aile İlmihâli*. İstanbul: Semerkand Yayınları.

Sombart, W. (2008). *Burjuva* (çev. Oğuz Adanır). Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Şahin, A. (2012). *Yeni Aile İlmihâli*. İstanbul: Cihan Yayınları.

Şahin Aynur, H. (2013). İslami Feminizm ve Feminist Kur'an Okumaları Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 13(3), 89-122.

Şefkatli Tuksal, H. (2001). *Kadın Karşısı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri*, Ankara: Kitabiyat Yay.

Taslaman, C. (2017). *Tarihselcilik: Çelişkiler Batağında*. İstanbul: İstanbul Yayınevi.

Topaloğlu, B. (2013). *İslam'da Kadın*. İstanbul: Ensar Neşriyat.

Türkiye İstatistik Kurumu (2018). İşgücü İstatistikleri. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=72&locale=tr> (Erişim Tarihi: 13.09.2019).

Yılmaz, Z. (2015). *Dişil Dindarlık: İslâmcı Kadın Hareketinin Dönüşümü*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Veblen, T. (2014). *Aylak Sınıfın Teorisi* (çev. Enver Günsel). Ankara: Tutku Yayınevi

Weber, M. (2005). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* (çev. Zeynep Gürata). Ankara: Ayraç Yayınevi.

World Bank (2018). Dünya Kalkınma Göstergeleri. <https://data.worldbank.org/indicator/SL.TLF.CACT.FM.ZS?locations=IR-IQ-EG-MY-ID-MA-PK-AF-TN-TR&start=2018&type=points&view=bar&end=2018&locations=AF-MY-ID-TN-TR-MA-PK-IR-IQ&start=2018&view=bar> (Erişim Tarihi: 05.10.2019).

Yayın Geliş Tarihi: 22.04.2020
Yayına Kabul Tarihi: 29.01.2021
Online Yayın Tarihi: 31.03.2021
<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.725665>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 23, Sayı: 1, Yıl: 2021, Sayfa: 347-369
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

YEREL HALKIN TURİZM ALGISI VE TOPLUMSAL YAŞAM KALİTESİ: İĞNEADA ÖRNEĞİ¹

*Seçkin ESER**
*Yılmaz AKGÜNDÜZ***

Öz

Destinasyonlarda turizm faaliyetlerinin gelişmesi, olumlu/olumsuz çevresel, ekonomik ve sosyo- kültürel etkiler yaratmaktadır. Turizmin gelişmesi ve geliştikten sonra sürekliliğinin olması ise o bölgedeki yerel halkın tutum ve davranışlarına bağlıdır. Yerel halkın turizmin etkilerini algılama yönü ve düzeyi turizme olan desteğini etkilemektedir. Bu araştırmada, turizmin olumlu ve olumsuz etkilerinin yerel halkın turistlerin varlığına ilişkin algılarını nasıl etkilediği ve yerel halkın toplumsal yaşam kalitesi üzerindeki etkisinin ne olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmada veriler turizmin etkileri ölçeğinin ve toplumsal yaşam tatmini ölçeğinin yer aldığı bir anket ile toplanmıştır. Anket, Mart 2019 ayında kolayda örnekleme yöntemi ile İğneada yerel halkına uygulanmıştır. Veri toplama süreci sonunda 188 geçerli ankete ulaşılmıştır. Geçerlilik ve güvenilirlik analizlerine bağlı olarak hipotezleri test etmek için çoklu regresyon analizleri gerçekleştirilmiştir. Analiz sonuçları turizmin olumlu çevresel ve sosyo-kültürel etkilerinin yerel halkın toplumsal yaşam kalitesini arttırdığını göstermektedir. Turizmin olumlu etkileri yerel halkın turistlerin bölgeye yararlı oldukları yönündeki düşüncelerini güçlendirmektedir. Ayrıca turizmin olumsuz çevresel ve sosyo-kültürel etkileri turistlerin bölge için zararlı oldukları yönündeki yerel halkın algısını güçlendirirken, turizmin olumsuz ekonomik etkileri turistlerin zararlı oldukları yönündeki yerel halkın algısını zayıflatmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Yerel Halk, Turizm Algısı, Turizmin Etkileri, Toplumsal Yaşam Kalitesi.*

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Eser, S. Akgündüz, Y. (2021). Yerel halkın turizm algısı ve toplumsal yaşam kalitesi: İğneada örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (1), 347-369.

¹ Bu makale 3. International Rural Tourism Congress'nde sunulmuş olan "Yerel Halkın Turizm Algısı" başlıklı bildirinin genişletilmiş halidir.

* Dr. Öğretim Görevlisi, Kırklareli Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm Rehberliği
ORCID: 0000-0001-9972-5818, seckineser@outlook.com.

** Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, ORCID: 0000-0001-8887-9280, yilmaz.akgunduz@deu.edu.tr.

THE TOURISM PERCEPTION OF LOCAL PEOPLE AND COMMUNITY QUALITY OF LIFE: THE CASE OF İĞNEADA²

Abstract

The development of tourism activities in destinations creates positive / negative environmental, economic and socio-cultural effects. The development of tourism and its continuity after development depend on the attitudes and behaviors of the local people residing in that region. The direction and level of perception of the effects of tourism by the local people affect their support for tourism. In this study, it is aimed to reveal how the positive and negative effects of tourism affect the local people's perception of the presence of tourists and what the impact of these effects is on the local people's community quality life. The data in the study were collected by a questionnaire including the scale of tourism effects and social life satisfaction scale. The survey was applied to the local people of İğneada using the convenience sampling method in March 2019. At the end of the data collection process, 188 valid questionnaires were reached. Multiple regression analyzes were performed to test the hypotheses based on validity and reliability analyzes. Analysis results show that the positive environmental and socio-cultural effects of tourism increase the quality of social life of the local people. The positive effects of tourism strengthen the local peoples' opinion that tourists are beneficial to the region. While the negative environmental and socio-cultural effects of tourism strengthen the perception of the local people that tourists are harmful for the region, the negative economic effects of tourism weaken the perception of the local people that tourists are harmful.

Keywords: Local People, Tourism Perception, Effects of Tourism, Community Quality of Life.

GİRİŞ

Turizm sektörünün etkin olduğu destinasyonlarda, olumlu ya da olumsuz değişimlerin yaşandığı bilinmektedir. Turizm gelişiminin yerel halk üzerindeki etkisi, bölgede yaşayan yerel halk üzerinde bir algılanma sürecine tabidir. Bu sürecin başlangıç aşamasında, yerel halkın turizm gelişimi ile birlikte ortaya çıkan kazanımların farkına varması gerekmektedir. Bu kazanımlar zaman içerisinde yerel halkın günlük yaşantısında da kendini göstermeye başlar (Kim, 2002).

Turizmin gelişimi, bölgede yaşayan yerel halkın yaşantısında ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel yönden önemli değişimlere neden olmaktadır (Kim vd., 2013). Bu değişimlerle karşı karşıya kalan yerel halkın değişimleri nasıl algıladığı turizm faaliyetlerini destekleme düzeyini belirlemektedir. Dolayısıyla, yerel halkın turizm faaliyetleriyle ve turistlerle temas derecesi turizmin toplum üzerindeki etkisine ilişkin algısını oluşturmaktadır (Suntikul vd., 2013). Sosyal Değişim Teorisi'ne göre, turizmin neden olduğu değişimlerin olumlu olarak algılandığı bölgelerde yerel halk turizmin gelişmesine destek vermektedir (Nunkoo ve Gursoy,

² This article is an expanded version of the paper titled "The Tourism Perception of Local People" presented at the 3rd International Rural Tourism Congress.

2012). Bu doğrultuda yerel halkın turizm gelişimine yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiş çok sayıda araştırma (Ap, 1990; Allen vd., 1993; Jurowski vd., 1997; Besculides vd., 2002; Gürsoy vd., 2002; Jurowski ve Gursoy, 2003; Andereck vd., 2007; Andereck ve Nyaupane, 2011) alanyazında yer almaktadır.

Turizm faaliyetleri yerel halkın yaşam kalitesini değiştirebilmektedir. Turizm sektörünün önemli paydaşlarından biri olan yerel halkın yaşam kalitesi, turizm faaliyetlerine yönelik algılarından etkilenebilir (Moscardo, 2009; Henderson, 2009). Turizm faaliyetlerinin etkisi ile yerel halkın yaşam kalitesi arasındaki ilişkiyi inceleyen (Roehl, 1999; Urtasun ve Gutierrez, 2006; Khizindar, 2012; Woo vd., 2015) çeşitli çalışmalar bulunmaktadır.

Yerel halkın yaşam kalitesindeki iyileşme turizmin gelişmesine yönelik olumlu bir etki yaratmakta ve turizmin gelişiminde sürdürülebilirliği sağlamaktadır (Neal vd., 2007). Bir bölge destinasyon haline geldiğinde, yerel halkın yaşam kalitesi turizmin gelişiminden etkilenmektedir. Turizmin gelişimi, ekonomik, sosyal ve kültürel faydalar yaratarak yerel halkın yaşam kalitesini artırmaktır (Peters ve Schuckert, 2014). Kamu yöneticileri de yerel halkın yaşam kalitesini artırabilmek için turizm odaklı projeler yürütmektedirler (Uysal vd., 2012). Bu projelerin başarılı bir şekilde geliştirilmesi ve yürütülmesi ile ilgili olarak yerel halkın turizmin gelişimine yönelik algı ve tutumlarının önemli olduğu düşünülmektedir (Nunkoo ve Ramkissoon, 2011).

Turizmin gelişmesi, sürdürülebilir olması ve başarılı bir uygulamanın sağlanması için yerel halkın desteği esastır (Jurowski vd., 1997). Yerel halkın turizm algısı olumlu olduğunda turizm gelişimine katkı sağlamak için her türlü desteği verecektir (Yoon vd., 2001). Yerel halkın turizmi destekleme nedenlerini anlamak turizmin olumsuz etkilerini en aza indirmek, turizm işletmelerine verilen desteği en üst düzeye çıkarmak ve bu tür gelişmelere yönelik modeller oluşturmak için yardımcı olacaktır (Vargas-Sanchez vd., 2009). Eğer destinasyonlarda yerel halkın algıları tespit edilip, gerekli bilinçlendirme çalışmaları yapılmaz ise turizmin gelişmesi yönünde istekli olmayabilirler. Bu sebeple yerel halkın görüşünün ve desteğinin alınmadığı bir bölgenin turizm alanında gelişmesi pek de olası görünmemektedir (Gündüz, 2018).

Bu çalışma İğneada yerel halkının, turizme yönelik algısını ortaya koyarak, turizmin etkilerinin yerel halkın toplumsal yaşam kalitesi üzerindeki etkilerini belirlemek amacıyla planlanmış ve yürütülmüştür. Böylece turizme yönelik bakış açılarının belirlenmesi ve turizmin olumsuz etkilerinin azaltılması mümkün olabilecektir. Ayrıca yerel halkın turizme ilişkin algısının belirlenmesinin destinasyonlarda yapılacak turizm projeleri açısından önemli olmakla birlikte, alanyazına katkı sağlayacağı da düşünülmektedir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Turizmin Etkileri ve Yerel Halkın Turizm Algısı

Turistlere ev sahipliği yapan bölgelerde turizm faaliyetlerinden kaynaklanan çeşitli olumlu ve olumsuz etkiler görülebilmektedir. Karşılaşılan bu etkiler farklı sektörleri ve dolayısıyla ülke ekonomisini etkilemektedir (Kozak vd., 2010). Bir bölgenin turizm bölgesi olması durumunda yerel halk turizmin olumlu ve olumsuz etkilerine maruz kalırlar. Bu kapsamda turizmin olumlu (faydaları) ve olumsuz etkileri (maliyetleri) üç kategoride incelenmektedir: 1)Ekonomik etkiler (gelir, iş fırsatları, vergi ve enflasyon gibi), 2) Sosyo-kültürel etkiler (suç, kalabalık, toplum imajı, kültürel miras ve gururun farkındalığı, kültürel fırsatlar gibi) 3)Çevresel etkiler (çevre kirliliği, yaban hayatının yok olması ve alt yapının iyileştirilmesi) (Andereck ve Jurowski, 2006).

Özellikle, turizmin yarattığı olumlu ekonomik etkiler, gelişmekte olan ülkeler için çok daha önemlidir (Avcıkurt, 2017). İşsizliği azaltarak (Tosun, 2002) ve iş fırsatları yaratarak yerel ekonomiye katkıda bulunmaktadır (Nunkoo ve Ramkissoon, 2011). Öte yandan, hayat pahalılığına yol açması, konut ve kira fiyatlarını arttırması olumsuz ekonomik etkileri arasında yer almaktadır (Gabriel Brida vd., 2011). Alanyazında turizmin ekonomik etkilerine yönelik algının genellikle olumlu yönde olduğu belirlenmiştir (McCool ve Martin, 1994; Chen, 2001; Yoon vd., 2001; Ko ve Stewart, 2002; Haley vd., 2005; Aref vd. 2009; Brida vd. 2011).

Turizmin etkileri sadece ekonomik anlamda değil, aynı zamanda toplum üzerinde kültürel, sosyal ve toplumsal açıdan da hissedilebilmektedir (Civelek, 2010). Turizmin neden olduğu çevresel, sosyo-kültürel ve ekonomik değişimlerden olumlu ve/veya olumsuz olarak en fazla etkilenenler destinasyonda yaşayan yerel halktır. Turizmin kültürel etkileri geleneklerin ticari bir hale dönüşmesi, suç oranlarının artması, materyalizmin yaygınlaşması gibi sonuçlar doğurabilmektedir (Doğan, 1989). Diğer bir ifade ile bölgeye olan turizm yönelimi, bölgenin kültürel yapısını bozabilmektedir (Besculidies vd., 2002; Dyer vd., 2003). Aynı zamanda, bölge kültürünün turizm ürününün bir parçası olması, yerel halkın kültürleri ile olan bağımlı güçlendirebilmekte ve yerel kültürün korunması sonucunu doğurabilmektedir (Besculidies vd., 2002). Böyle bir durumda, turizmin olumlu kültürel etkileri ortaya çıkmaktadır.

Turizmin çevresel etkileri olarak bölgedeki doğal kaynakların yanlış kullanımı, kirlilik, ormanların yok olması, doğal mimarinin bozulması, ikincil konutların artması ve çarpık kentleşme, kıyasal yoğunlaşma, park sorunları, fiziksel dengenin bozulması ortaya çıkabilmektedir (Ap ve Crompton, 1993; Altıntaş, 2010). Başka bir açıdan ise doğal alanların korunması, tarihi yerlerin korunması, çevre bilincinin oluşması, alt yapının iyileşmesi gibi çeşitli olumlu etkiler de yaratabilmektedir (Kozak vd., 2010). Alanyazında turizmin çevresel etkilerine yönelik algının olumlu (Brida vd., 2011; Aref vd., 2009; Işık ve Çalkın, 2016) ve

olumsuz olduğunu (Haley vd., 2005; Williams ve Lawson, 2001; Özdemir ve Kervankıran, 2011) belirleyen araştırmalar yer almaktadır.

Turizmin etkileri, bölgede yaşayan yerel halk tarafından farklı algılanabilir. Genel bir ifade ile yerel halk değişimi olumlu olarak yorumladığında turizm faaliyetlerini desteklerken, olumsuz olarak yorumladığında ise turizm faaliyetlerine, turizm işletmelerine ve turistlere karşı tepki göstermektedir (Okuyucu ve Somuncu, 2012). Turizmin gelişmesi nedeniyle iş fırsatlarının artması, alt yapının iyileştirilmesi, festivallerin düzenlenmesi, restoranların açılması, doğal ve kültürel çekiciliklerin korunması ve rekreasyon fırsatlarının yaratılması yerel halkın yaşam kalitesini olumlu olarak etkilemektedir. Tam tersine turizmin gelişmesi ile ortaya çıkan kalabalıklaşma, yaşam maliyetlerinin artması, turistler ve yerel halk arasındaki çatışmalar yerel halkın yaşam kalitesini düşürmektedir (Andereck, 1994). Turizmin gelişmesi ile birlikte yerel halkın yaşam kalitesi artarsa yerel halk turizmin gelişimini destekler. Bu nedenle ev sahibi toplumun yaşam kalitesinin artırılması sürdürülebilir bir turizm gelişimi için en önemli konular arasında yer almaktadır (McCool ve Martin, 1994).

Aynı zamanda, turizmin etkileri bölgede gerçekleştirilen turizm faaliyetlerinin çeşitliliğine, bölgenin turizm geçmişine, bölgedeki işletmelerin yerel, ulusal veya uluslararası olmasına bağlı olarak farklılaşmaktadır. Sürdürülebilir turizm anlayışı ile destinasyonların turizm faaliyetlerine yönelik planlanması turizmin olumsuz etkilerini azaltmaktadır. Tasarlanan planlar sistemli bir şekilde uygulamaya geçirildiğinde, turizm nedeniyle ortaya çıkması muhtemel olumsuzlukları önlemek ve yerel halkın kazanımlarını artırmak mümkün olmaktadır. Turizm faaliyetlerine ve turistlere yönelik yerel halkın olumlu bir tutumu olmadığında ise bölgede turizmin gelişiminden söz etmek oldukça zordur (Özaltın Türker ve Türker, 2014; Dilek vd., 2017). Turizm sektörünün sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesinin öncüllerinden biri bölgenin temel dinamikleri ile uyum sağlayabilmesidir. Yerel halkın turizm olgusuna bakışı ve algısı da ilgili dinamikler içerisinde yer almaktadır (Ünlüönen ve Özekici, 2017).

Yaşam Kalitesi

Yaşam kalitesi kavramının tüm bilimler için kabul edilen ortak bir tanımı bulunmamasına rağmen Dünya Sağlık Örgütü'ne göre yaşam kalitesi "kişinin kendi amaçlarına, beklentilerine, standartlarına ve çıkarlarına göre bir kültür ve değer sisteminde kendi yaşamını algılaması" olarak tanımlanmaktadır. Yaşam kalitesi sübjektif ve objektif olmak üzere iki boyutta incelenmektedir (Aydiner Boylu, 2007; Baran, 2008). Sağlık, gelir, eğitim düzeyi (Torlak ve Yavuzçehre, 2008), yaşam süresi, suç oranı ve yoksulluk oranı (Avcı, 2018) yaşam kalitesinin objektif boyutunu; bireysel imkânlarla sağlanan tatmin ise yaşam kalitesinin sübjektif boyutunu oluşturmaktadır (Aydiner Boylu ve Paçacıoğlu, 2016).

Yaşam kalitesi ile ilgili araştırmalar objektif ve sübjektif boyutlarda birey, aile, toplum ve ülke düzeyinde gerçekleştirilmektedir. Toplumsal yaşam kalitesi

yerel halkın mutluluğunu, duygularını ve algısını anlamayı amaçlamaktadır. Epley ve Menon (2008) toplumun yaşam kalitesini destinasyonun yaşanabilirliğine ve istenirliğine (arzu edilebilirliğine) katkıda bulunan sosyo-ekonomik ve çevresel göstergelerden oluşan bir bileşen olarak tanımlamıştır. Turizm temelli toplumsal yaşam kalitesi ise toplum hizmetlerinden tatmin ve toplum koşullarından tatmin olarak iki boyutta açıklanmaktadır (Yu vd., 2016). Toplum hizmetlerinden tatmin, turizmin gelişiminden etkilenme potansiyeline sahip olan çeşitli kamu hizmetlerinin (polis, itfaiye, ambulans, kütüphane gibi), özel hizmetlerin (bankacılık, sigorta ve mağazalar gibi) ve kar amaçlı olmayan hizmetlerin (krize müdahale, dini hizmetler ve madde bağımlılığı ile mücadele gibi) değerlendirilmesi ile oluşur. Topluluk koşullarından tatmin ise yerel halkın suç, güvenlik, eğlence hizmetleri, altyapı, trafik durumu, parklar, vergiler ve iş fırsatları gibi toplumsal açıdan ekonomik, sosyal ve fiziksel koşulların kalitesinin değerlendirmesi ile ortaya çıkmaktadır (Grzeskowiak vd., 2003).

Turizm, yerel halkın toplumsal yaşam kalitesini belirleyen toplum hizmetlerinden tatmin ve toplum koşullarından tatmin göstergeleri üzerinde doğrudan ve dolaylı olarak etkili olmaktadır (Massam, 2002). Bu etkinin yönünü Carmichael (2006) hem bölgeye gelen turistler hem de yerel halk açısından ele almış ve ortak değişkenler belirlemiştir. Bu değişkenler, bölgedeki yerel halk nüfusu, bölgeye gelen turist sayısı ve özellikleri, yerel halk ve turistler arasındaki sosyal ilişkiler, değerler, inançlar ve yargılar, bölgedeki turizm türüdür.

Alanyazında turizmin yerel halkın toplumsal yaşam kalitesi üzerindeki etkisini inceleyen (Bohdanowicz ve Zientara, 2009; Yu, 2011; Yu vd., 2016) çalışmalar yer almaktadır. Meyer (2011) ve Yu (2011) turizmin sosyal etkilerinin toplumsal yaşam kalitesi üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu belirtmiştir. Yu (2011) ve Karadakis (2012) ise turizmin ekonomik etkilerinin toplumsal yaşam kalitesi üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığını ifade etmiştir. Bu sonuçlar, turizmin etkilerinin toplumsal yaşam kalitesi üzerindeki etkisinin yerel halk tarafından farklı algılandığını göstermektedir.

Hipotez Geliştirme

Bölgede turizm gelişmesi, yöre halkının yaşam kalitesini olumlu ve olumsuz yönde etkileyebilir. Turistler için üretilen mal ve hizmetlerin yerel halk tarafından da kullanılması, yerel yönetimlerin vergi gelirini arttırmasına bağlı olarak alt yapının iyileştirilmesini sağlayabilir. Dolayısıyla, farklı sektörlerin canlanması ve yeni iş kollarının ortaya çıkması yerel halkın toplumsal yaşam kalitesini artırılabilir (Avcı, 2018). Turizmin gelişmesinin neden olduğu kalabalıklaşma, trafik sorunu, hayat pahalılığı, kamu hizmetlerinin artan talebi karşılayamaması, ithal ürünlere yönelik talebin artması, su, hava ve ses kirliliği, sosyal yaşamdaki değişimler ise yerel halkın toplumsal yaşam kalitesinin azalmasına neden olabilir (Cooper ve Hall, 2013; Yu vd., 2016).

Alanyazında farklı destinasyonlar örnekleminde yapılan araştırmalarda (Meyer, 2011; Rivera vd. 2016; Woo vd., 2018; Avcı, 2018; Özyurt ve Gülmez, 2020) turizmin yerel halkın toplumsal yaşam kalitesi üzerinde etkilerinin bulunduğu belirlenmiştir. Bu araştırmada alan araştırması yapılması için tercih edilen İgneada'da yerel yaşam ile turizm iç içe geçmiş durumdadır. Bu nedenle turizmin etkilerinin diğer destinasyonlarda olduğu gibi yerel halkın toplumsal yaşam kalitesini etkileyeceği varsayılmaktadır. Turizmin olumlu etkilerinin yerel halkın toplumsal yaşam kalitesini artırması, olumsuz etkilerinin ise toplumsal yaşam kalitesini azaltması beklendiği için H1 ve H2 önerilmiştir.

H1. Turizmin olumlu etkileri, yerel halkın toplumsal yaşam kalitesini olumlu olarak etkilemektedir.

H2. Turizmin olumsuz etkileri, yerel halkın toplumsal yaşam kalitesini olumsuz olarak etkilemektedir.

Turizmin sosyal, kültürel, ekonomik ve çevresel etkilerinin bir arada değerlendirilmesi toplam turizm algısını oluşturmaktadır. Yerel halkın toplam turizm algısı, turizmin etkilerini algılamalarına bağlı olarak değişiklik göstermektedir (Özaltın Türker ve Türker, 2014). Bölgeye gelen turist sayısı arttıkça başlangıçta yerel halkın turizme ve turiste karşı olan tutumu pozitif yönde ortaya çıkmaktadır (Özaltın Türker, 2020). Bölgeye daha fazla turistin gelmesi zaman içerisinde yerel halkın başlangıçta hiç hesap etmedikleri ve önemsemedikleri sosyal ve çevresel maliyetlerle karşı karşıya kalmalarına neden olabilmektedir (Akış, 1996). Benzer bir durum turizm gelişmesine karşı olan yerel halkın zamanla turizmden elde ettiği kazanımlarının artması, turizmin gelişmesini desteklemelerini de sağlayabilmektedir (Andereck vd., 2007; Altıntaş, 2010; Andereck ve Nyaupane, 2011; Yu, 2011; Karadakis, 2012; Kim vd., 2013; Woo vd., 2015; Yu vd., 2016; Liang ve Hui, 2016; Türker vd., 2016; Avcı, 2018; Croes vd., 2018).

Yerel halk arasında turistlerin bölge için varlığının yararlı olduğunu düşünenler olabileceği gibi bölge için zararlı olduğunu düşünenler de olabilmektedir. Yerel halkın algıları arasındaki bu farklılığın nedeni turizmden sağladıkları fayda ve turizm nedeni ile katlandıkları maliyet ile ilişkilidir. Bu durum, fayda / maliyet analizi ile açıklanabilir. Bölgede turizmin gelişmesi ile ortaya çıkan olumlu etkilerin olumsuz etkilerden daha fazla olduğunu algılayan yerel halk, turistlerin bölge için yararlı olduğu yönünde bir tutum geliştirebilir. Yaratılan olumlu etkilerin olumsuz etkilerden daha az olduğunu algılayan yerel halk ise turistlerin varlığının bölge için zararlı olduğu yönünde bir tutum geliştirebilir. Bu nedenle turistlerin varlığının bölge için yararlı olduğu algısının turizmin olumlu etkilerine; turistlerin bölge için zararlı olduğu algısının ise turizmin olumsuz etkilerine bağlı olduğu varsayılmaktadır. Bu varsayımlara bağlı olarak H3 ve H4 geliştirilmiştir:

H3. Turizmin olumsuz etkileri, yerel halkın turistlerin bölge için zararlı olduğu yönündeki görüşlerini pozitif olarak etkilemektedir.

H4. Turizmin olumlu etkileri, yerel halkın turistlerin bölge için yararlı olduğu yönündeki görüşlerini pozitif olarak etkilemektedir.

YÖNTEM

Nicel araştırma yöntemlerine dayanan bu çalışmada veri toplama aracı olarak anket tekniği kullanılmıştır. Yerel halkın turizmin ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel etkilerine yönelik algılarını ve yerel halkın toplumsal yaşam kalitesini belirlemek için önceki araştırmalarda kullanılan ölçeklerden yararlanılmıştır.

Turizmin olumlu ve olumsuz ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel etkilerini belirlemek amacıyla Özyurt (2018) tarafından geliştirilen, üç olumlu ve üç olumsuz etki olmak üzere altı boyuttan ve toplam 26 maddeden oluşan ölçekten yararlanılmıştır. Bu ölçekte yer alan ifadeler aralı ölçek (beşli likert) formatındadır.

Yerel halkın toplumsal yaşam kalitesine yönelik algılarını belirlemek için Özyurt'un (2018) araştırmasında yer alan Avustralya Deakin Üniversitesi Uluslararası İyi Olma Grubu tarafından geliştirilen Toplumsal Yaşam Kalitesi ölçeğinden yararlanılmıştır. Bu ölçek tek boyuttan ve 6 maddeden oluşmaktadır. Bu ölçekte yer alan maddeler beşli likert ölçeği formatında hazırlanmıştır.

Yerel halkın turistlerin varlığına ilişkin tutumlarını belirlemek için ankete "Genel olarak turistlerin İğneada'ya gelmesi bölgeye zarar vermektedir" önermesi ve "Genel olarak turistlerin İğneada'ya gelmesi bölge için faydalıdır" önermesi eklenmiştir. Bu iki önerme beşli likert ölçeği formatında ifade edilmiştir.

Ayrıca örneklemin özelliklerine ilişkin bilgi toplamak amacıyla anket formuna katılımcıların yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, aylık gelir miktarı, turizm eğitimi alıp/almadığı ve İğneada'da yaşama süresini belirlemeye yönelik kategorik ölçek formatında hazırlanmış sorular da eklenmiştir.

Araştırmada veriler İğneada yerel halkından toplanmıştır. İğneada Kırklareli'ne bağlı, Karadeniz kıyısında yer alan bir destinasyondur. İğneada alternatif turizm çeşitlerinin yer aldığı bir bölgedir. Ayrıca, dünya üzerinde üç yerde hayat bulan Longoz Ormanları'na (Subasar) ev sahipliği yapan önemli bir destinasyondur. Tüm yıla yayılabilen farklı turizm çeşitlerini barındırması ve özgün bir destinasyon olarak kabul görmesi araştırma alanı olarak seçilmesinde etkili olmuştur.

Araştırmanın evrenini oluşturan İğneada'nın 2018 nüfusu 2179'dur. Örnek büyüklüğünün hesabında varyansı maksimum kılan oran (p: 0,50) dikkate alınarak, %5 anlam düzeyinde ve %5 örnekleme hatası ile örneklem büyüklüğü, sınırsız evren formülü (Ural ve Kılıç, 2013) kullanılarak 213 olarak hesaplanmıştır. Veri toplama sürecinde araştırmacının ulaşabildiği tüm İğneada yerel halkı örnekleme dahil edilmek istendiği için tesadüfi olmayan örnekleme tekniklerinden kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. 2019 yılının Mart ayında yüz yüze anket toplama yöntemiyle 188 adet geçerli anket toplanmıştır. Evren büyüklüğü dikkate

alındığında ulaşılan örneklem büyüklüğünün nicel olarak evreni temsil etme yeterliliğine sahip olmaması nedeniyle yapılan çıkarımların sadece araştırmaya katılanlarla sınırlı olduğu söylenebilir.

BULGULAR

Katılımcılara ilişkin bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur. Katılımcıların %56’sı (105 kişi) erkek, %41’i (76 kişi) lise mezunu, %52’sinin (88 kişi) geliri 2030 tl ve altında, %39’u (73 kişi) 41 yaş ve üzerindedir. Katılımcıların %83’ü (138 kişi) turizm eğitimi almadığını, %89’u (167 kişi) İğneada’daki yaşam süresinin 11 yıl ve üzerinde (167 kişi) olduğunu ve %35’i (62 kişi) turizm sezonunda her gün turistlerle etkileşime girdiklerini belirtmiştir.

Tablo 1: Katılımcılara Ait Bilgiler

Değişken/Kategori	n	%	Değişken/Kategori	n	%	Değişken/Kategori	n	%
Cinsiyet			Aylık Gelir (tl)			Karşılaşma Sıklığı		
Kadın	82	44	2030 ve az	88	52	Hiçbir zaman	14	8
Erkek	105	56	2031-3000	35	21	Her gün	62	35
Eğitim Durumu			3001-4000	24	14	İki günde bir	8	4
İlköğretim	64	34	4001-5000	14	8	Haftada Birkaç defa	33	18
Ortaöğretim	76	41	5001 ve üzeri	8	5	Ayda Birkaç Defa	36	19
Üniversite	46	25	Yaş			Yılda Birkaç Defa	32	17
Yaşam Süresi			25 ve altı	52	28	Turizm Eğitim		
5 yıl ve altı	12	6	26 – 40	62	33	Alan	28	17
6-10	9	5	41 ve üzeri	73	39	Almayan	138	83
11 ve üzeri	167	89						

Geçerlilik ve Güvenirlik Analizleri

Araştırma kapsamında yararlanılan ölçeklerin yapısal geçerliliğini belirlemek için açımlayıcı faktör analizi (AFA) gerçekleştirilmiştir. AFA’da faktör sayılarının belirlenmesinde özdeğerin 1’den büyük olması, madde faktör yüklerinin 0,40’ın üzerinde olması, binişik durumda olan maddeler arasındaki yük farkının 0,10’ın üzerinde olması ve her boyutun en az 3 maddeden oluşması önkabul olarak belirlenmiştir (Hair vd., 2010).

Öncelikle turizmin etkileri ölçeğine AFA uygulanmıştır. Turizmin ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel etkilerini içeren toplam 26 maddeden oluşan ölçeğe uygulanan ilk AFA’da 5 madde önkabullere uygun olmadığı için analizden çıkartılmıştır. Kalan 21 madde için ikinci kez AFA gerçekleştirildiğinde KMO değeri 0,84 ve Barlett testi anlamlı olarak ortaya çıkmıştır. Bu değerler veri setinin ve örneklem büyüklüğünün faktör analizi yapmak için yeterli olduğunu

göstermektedir. 21 maddeden ve beş faktörden oluşan yapı, toplam varyansın %64,5'ini açıklamaktadır. İlk faktörde turizmin olumlu çevresel ve sosyo-kültürel etkileri bir arada toplandığı için bu faktör “*Olumlu Çevresel ve Sosyo-kültürel Etkiler*” olarak isimlendirilmiştir. İkinci faktörde olumlu ekonomik etkilere ilişkin maddeler bir araya geldiği için faktör “*Olumlu Ekonomik Etkiler*” olarak; üçüncü faktörde olumsuz çevresel etkilere ilişkin maddeler bir araya geldiği için faktör “*Olumsuz Çevresel Etkiler*” olarak; dördüncü faktörde olumsuz sosyo-kültürel etkilere ilişkin maddeler bir araya geldiği için faktör “*Olumsuz Sosyo-kültürel Etkiler*” olarak; son faktörde olumsuz ekonomik etkilere ilişkin maddeler bir araya geldiği için faktör “*Olumsuz Ekonomik Etkiler*” olarak isimlendirilmiştir. Geçerli olduğu belirlenen yapıların içsel tutarlılıklarını belirlemek için Cronbach Alfa değerlerinden yararlanılmıştır. Tablo 2’de de görüldüğü gibi faktörlerin alfa değerleri 0,628 ile 0,881 arasında değişmektedir. Bu değerler yapıların Nunnally’ya (1978) göre güvenilir olduğunu da göstermektedir.

Tablo 2: Turizmin Etkileri Ölçeğine İlişkin Güvenirlik ve Geçerlilik Analizi Sonuçları

	Faktör Yüklü	Özdeğeri	Ortalama	Varyans	Güvenirlik
Olumlu Çevresel ve Sosyo-kültürel Etkiler		6,422	3,5051	20,998	,880
Turizm tarihi ve kültürel yapıların korunmasını sağlar.	,796				
Turizm toplumun kültürel gelişimine katkı sağlar.	,758				
Turizm insanların hoşgörülü olmasını sağlar	,755				
Turizm yerel halkın kullanabileceği yeşil alan ve parkların sayısını artırır.	,739				
Turizm kamu altyapı hizmetlerini geliştirir (ulaşım, su, internet, vb.).	,696				
Turizm çevre koruma bilincini geliştirir.	,691				
Turizm kadın ve gençlere iş imkânı oluşturur.	,658				
Olumlu Ekonomik Etkiler		2,576	3,9665	16,749	,881
Turizm yeni gelir kaynakları yaratır.	,841				
Turizm bölgemizin ekonomik gelişmesine katkı sağlar.	,830				
Turizm bölgemizde yeni iş imkânları oluşturur.	,778				
Turizm başka sektörlerin de canlanmasını sağlar.	,749				
Turizm bölgemize yeni yatırımlar çeker.	,636				
Olumsuz Çevresel Etkiler		1,818	3,9477	10,128	,721
Turizm katı atık ve çöp sorunlarına yol açar.	,859				

Turizm doğal çevreye zarar verir.	,769				
Turizm araçlar için park yeri ve trafik sorununa yol açar.	,717				
Olumsuz Sosyo-kültürel Etkiler		1,473	3,0172	8,397	,628
Turizm suç oranını artırır (gasp, hırsızlık, cinayet).	,842				
Turizm uyuşturucu ve alkol tüketimini artırır.	,767				
Turizm geleneksel yaşam tarzımızı olumsuz etkiler.	,548				
Olumsuz Ekonomik Etkiler		1,268	4,0972	8,282	,630
Turizm hayat pahalılığı yaratır.	,783				
Turizm hizmet ve ürünlerin fiyatını artırır.	,781				
Turizm emlak ve arsa fiyatlarını artırır.	,555				
KMO=,841 Barlett's Test of Sphericity=1573,073 Sig=0,001					
Toplam Açıklanan Varyans=0,645 Genel Güvenirlik=,846 Genel Ortalama=3,6931					

Toplumsal yaşam kalitesi ölçeğine uygulanan AFA'nin sonuçları Tablo 3'de özetlenmiştir. KMO değerinin 0,764 ve Barlett Testi değerinin anlamlı olarak belirlenmesi örneklem büyüklüğünün ve veri setinin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir. Faktör analizi sonucunda ölçek maddeleri tek faktör altında toplanmıştır. Faktörün açıklanan varyans değeri %56 ve alfa değeri 0,805'tir. Bu bulgular yapının geçerli ve güvenilir olduğunu göstermektedir.

Tablo 3: Toplumsal Yaşam Kalitesi Ölçeğine İlişkin Geçerlilik ve Güvenirlik Analizi Bulguları

	Faktör Yüğü	Özdeğeri	Ortalama	Varyans	Güvenirlik
Toplumsal Yaşam Kalitesi		2,828	2,5209	56,561	,805
İğneada'daki sosyal durumdan	,793				
İğneada'daki ekonomik durumdan	,781				
İğneada'daki yönetim durumundan	,767				
İğneada'daki iş olanaklarından	,739				
İğneada'daki doğal çevrenin durumundan	,675				
KMO=,764 Barlett's Test of Sphericity=279,361 Sig=0,001					
Toplam Açıklanan Varyans=0,56561 Genel Güvenirlik=,805 Genel Ortalama=2,5209					

Araştırmada değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemek için korelasyon analizi yapılmıştır (Tablo 4). Analiz sonuçları toplumsal yaşam kalitesinin turizmin olumlu çevresel ve sosyo-kültürel etkileriyle ($r=,345$ $p<0,01$), olumlu ekonomik

etkileriyle ($r=,238$ $p<0,01$) ve olumsuz ekonomik etkileriyle ($r=,187$ $p<0,05$) düşük düzeyde pozitif ilişkili olduğunu göstermektedir.

Tablo 4: Korelasyon Analizi

Değişken Adı	Ortalama	1	2	3	4	5	6
1 Olumlu Çevresel ve Sosyo-kültürel Etki	3,5051	(,880)					
2 Olumlu Ekonomik Etki	3,9665	,572**	(,881)				
3 Olumsuz Çevresel Etki	3,9477	-,056	,071	(,721)			
4 Olumsuz Sosyo-kültürel Etki	3,0172	,089	,024	,311**	(,628)		
5 Olumsuz Ekonomik Etki	4,0972	,595**	,596**	,113	,135	(,630)	
6 Toplumsal Yaşam Kalitesi	2,5209	,345**	,238**	-,111	,044	,187*	(,805)

Not: Parantez içi değerler, ilgili değişkenlerin α değerleridir. ** $p<0,01$ * $p<0,05$

Turizmin olumlu ve olumsuz etkilerinin yerel halkın toplumsal yaşam kalitesi üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla çoklu regresyon analizi yapılmıştır (Tablo 5). Öncelikle veri setinde, çoklu doğrusal bağlantı olup olmadığını belirlemek için varyans enflasyon faktörü (VIF) ve durum indeksi (CI) değerlerine bakılmıştır. Yapılan analizde VIF 1,136 ile 1,884 arasında ve CI'nin en yüksek değeri 16 olarak bulunmuş ve bu değerlere bağlı olarak bağımsız değişkenler arasında çoklu bağlantı sorunu olmadığına karar verilmiştir. Ayrıca araştırmada kullanılan değişkenler arasında oto-korelasyon olup olmadığı Durbin-Watson (D-W) değeri ile tespit edilmiştir. Bu analizde D-W değeri 2,093'dür. Buna bağlı olarak değişkenler arasında oto-korelasyon olmadığına karar verilmiş ve analiz değerleri yorumlanmıştır.

Tablo 5: Toplum Yaşam Kalitesine Turizmin Etkilerine İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

	St. Edilmemiş		St. Edilmiş		t	Sig.	CI	VIF
	β	St. Hata	β					
(Sabit)	1,632	,423			3,859	,000	1	
Olumlu Çevresel ve Sosyo-kültürel Etki	,285	,086	,306		3,297	,001	6,55	1,803
Olumlu Ekonomik Etki	,105	,096	,101		1,098	,273	8,964	1,776
Olumsuz Çevresel Etki	-,115	,074	-,115		-1,549	,123	13,430	1,154
Olumsuz Sosyo-kültürel Etki	,053	,070	,056		,767	,444	15,070	1,136
Olumsuz Ekonomik Etki	-,053	,101	-,050		-,527	,599	15,556	1,884

D-W=2,093 R=,368 R²=,135 Δ R²=,112 F=5,671 Sig.=,000

Tablo 5'de yer alan analiz sonucuna göre turizmin olumlu ve olumsuz etkileri yerel halkın toplumsal yaşam kalitesi algılarının yaklaşık %13'ünü

açıklamaktadır. Analiz sonuçları yerel halkın toplumsal yaşam kalitesini turizmin olumlu çevresel ve sosyo-kültürel etkilerinin artırdığını; olumlu ekonomik etkilerin ise toplumsal yaşam kalitesini anlamlı olarak etkilemediğini göstermektedir. Bu nedenle H1 kısmen kabul edilmiştir. Ayrıca analiz sonuçları olumsuz sosyo-kültürel, olumsuz çevresel ve olumsuz ekonomik etkilerin yerel halkın toplumsal yaşam kalitesi üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunmadığını göstermektedir. Bu nedenle H2 hipotezi reddedilmiştir.

Araştırmada turizmin olumsuz etkilerinin yerel halkın turistlerin bölgeye zarar verdiği yönündeki düşüncelerini güçlendirdiği varsayımını test etmek için çoklu regresyon analizi gerçekleştirilmiştir (Tablo 6). Yapılan analizde VIF 1,027 ile 1,117 arasında ve CI'nin en yüksek değeri yaklaşık 12; D-W değeri 2,035 olarak hesaplanmıştır. Bu değerlere bağlı olarak analizde çoklu bağlantı ve oto-korelasyon sorunu olmadığına karar verilmiştir. Bağımsız değişkenler (olumsuz sosyo-kültürel, ekonomik ve çevresel etkiler) yerel halkın turistlerin varlığının İğneada'ya zarar verdiği yönündeki düşüncelerinin %17'sini açıklamaktadır. Analiz sonuçları turizmin olumsuz çevresel etkilerinin ve olumsuz sosyo-kültürel etkilerinin, yerel halkın turistlerin bölgeye zarar verdiğine ilişkin algısını güçlendirdiğini, olumsuz ekonomik etkilerin ise yerel halkın turistlerin bölgeye zarar verdiği yönündeki algısını zayıflattığını göstermektedir. Bu nedenle, H3 hipotezi kısmen kabul edilmiştir.

Tablo 6: Turistlerin Varlığının Zararlı Olduğuna İlişkin Çoklu Regresyon Analizi

	St. Edilmemiş		St. Edilmiş		Sig.	CI	VIF
	β	St. Hata	β	t değeri			
(Sabit)	1,755	,555		3,161	,002	1,000	
Olumsuz Çevresel Etki	,479	,103	,333	4,669	,000	6,658	1,117
Olumsuz Sosyo-kültürel Etki	,193	,098	,140	1,960	,052	8,288	1,127
Olumsuz Ekonomik Etki	-,269	,106	-,174	-2,538	,012	12,458	1,027

D-W=2,035 R=,413 R²=,171 Δ R²=,157 F=12474 Sig.=,000

Turizmin olumlu etkilerinin yerel halkın turistlerin bölge için yararlı olduğu yönündeki düşüncelerini güçlendirdiği varsayımını test etmek için yapılan çoklu regresyon analizi Tablo 7'de özetlenmiştir. Yapılan analizde VIF 1,478 olarak, CI'nin en yüksek değeri 10 olarak; D-W değeri 1,941 olarak tespit edilmiştir. Bu değerler analizde çoklu bağlantı ve oto-korelasyon sorunu olmadığını göstermektedir. Analiz sonuçları turizmin olumlu etkilerinin yerel halkın turistlerin bölge için yararlı olduğu yönündeki düşüncelerinin yaklaşık %12'sini açıkladığını göstermektedir. Analiz sonuçlarına göre turizmin olumlu çevresel ve sosyo-kültürel etkileri ve ekonomik etkileri, yerel halkın turistlerin varlığının bölge için yararlı

olduğuna ilişkin düşüncelerini pozitif olarak etkilemektedir. Bu sonuçlara bağlı olarak H4 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 7: Turistlerin Varlığının Yararlı Olduğuna İlişkin Çoklu Regresyon Analizi

	St. Edilmemiş		St. Edilmiş		t değeri	Sig.	CI	VIF
	β	St. Hata	β					
(Sabit)	3,053	,272			11,230	,000	1,000	
Olumlu Çevresel ve Sosyo-kültürel Etki	,157	,070	,187		2,224	,027	7,632	1,478
Olumlu Ekonomik Etki	,197	,078	,212		2,524	,012	10,049	1,478

D-W= 1,941 R=,353 R²=,125 Δ R²=,115 F=13,088 Sig=,001

SONUÇ VE TARTIŞMA

Turizmin geliştiği bölgelerde yerel halk ile turistler, doğrudan veya dolaylı olarak ilişki içerisinde. Bu durum yerel halkın hem turistlere hem de turizm işletmelerine yönelik olumlu veya olumsuz tutumlara sahip olmasına neden olmaktadır. Yerel halkın bu tutumlarının oluşmasında turizmin bölgedeki ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel etkileri ön plana çıkmaktadır. Bu çalışmada İğneada özelinde yerel halkın turistlerin varlığını nasıl algıladıkları ve turizmin yerel halkın toplumsal yaşam kalitesi üzerindeki etkisi araştırılmıştır.

Araştırmada turizmin olumlu etkileri (1) çevresel ve sosyo-kültürel etkiler ve (2) ekonomik etkiler olmak üzere iki başlıkta toplanmıştır. Bu durum, yerel halkın turizmin olumlu çevresel ve sosyo-kültürel etkilerini bir arada değerlendirdiğini, ekonomik etkileri ise diğer etkilerden farklı yorumladıklarını göstermektedir. Bunun temel sebebinin yerel halkın çevresel ve sosyo-kültürel olumlu etkilerin farkında olmalarına rağmen, olumlu ekonomik etkileri daha yoğun olarak hissetmeleri olduğu söylenebilir. Turizmin olumlu etkilerine ilişkin bu farklılığı olumlu ekonomik etkilerin ortalamasının, olumlu çevresel ve sosyo-kültürel etkilerden daha yüksek olmasına bağlı olarak da açıklamak mümkündür.

Araştırmada yerel halkın turistlerin gelmesinin bölgeye zarar verdiği yönündeki görüşlerini, turizmin olumsuz çevresel ve sosyo-kültürel etkileri güçlendirmekte, olumsuz ekonomik etkileri ise zayıflatmaktadır. Alanyazında turizmin olumlu ekonomik etkilerine bağlı olarak yerel halkın turizmin olumsuz sosyo-kültürel ve çevresel etkilerini tolere ettiğini belirleyen araştırmalara (Jurovski vd., 1997; Biçici, 2013; Ekici ve Çizel, 2014) rastlanmaktadır. Olumsuz ekonomik etkilerin beklendiği gibi turistlerin bölgeye zarar verdiği yönündeki yerel halkın algısını güçlendirmek yerine zayıflatması, yerel halkın turizmin neden olduğu olumsuzluklara rağmen bireysel ekonomik kazanımlarını artırmaları ile açıklanabilir. Bu bulgu turist hareketliliği nedeniyle ortaya çıkan yerel halkın ekonomik kazanımlarının (istihdam, kira geliri ve arsa fiyatlarının yükselmesi gibi),

turistlerin bölgeye gelmesi nedeniyle ortaya çıkan olumsuz ekonomik maliyetlerden (ürün fiyatlarında ve emlak fiyatlarında yaşanan artış gibi) daha fazla olduğu şeklinde de yorumlanabilir.

Turistlerin bölgeye gelişi ile yerel halk arasında her ne kadar kazanç sağlayan bir kesim olsa da mal ve hizmetlerdeki fiyat artışları, emlak ve arsa fiyatlarındaki artış yerel halkın “turistlerin varlığının bölge için zararlı olduğu” yönündeki düşüncesini güçlendirmektedir. Turistlerin bölgeye gelmesi ile kamu hizmetlerinin yetersiz kalması, trafik yoğunluğu, çöp-atık sorunu ve ekolojik bozulmalar turizmin bölge için olumsuz olarak değerlendirilmesinde etkilidir (Liu vd., 1987). Sosyal açıdan ise turist davranışlarını örnek alan yerel halkın kültüründe görülen yozlaşma da turizmin yarattığı olumsuz etkiler kapsamında değerlendirilmektedir. Sosyal ve çevresel sorunları ortadan kaldırmak için ülkenin ulusal turizm politikasına bağlı olarak planlı bir turizm gelişimi sağlanmalıdır. Bu, belirli bir taşıma kapasitesi için ihtiyaç duyulan alt ve üst yapının tamamlanması ve bölgedeki yaşam koşullarının iyileştirilmesi ile mümkündür. Bu süreçte yerel halkın turizm bilincinin artırılmasının da yararlı olacağı düşünülmektedir.

Turizmin ekonomik etkilerinin yerel halk için ön planda olmasında istihdam ve gelir artışı yaratması, bölgeye yatırım çekmesi ve bölgenin gelişmesine katkı sağlaması etkili olmaktadır. Bölgelerin turizmin yarattığı olumlu ekonomik etkileri göz önünde bulundurarak turizme açılmak istedikleri bir çok çalışmada (Yoon vd., 2001; Tosun, 2002; Eren ve Aypek, 2012; Rivera vd., 2016) belirlenmiştir. Ülkemizin içerisinde bulunduğu ekonomik daralma ve işsizlik oranlarındaki artış turizmin yaratacağı çeşitli etkiler arasında olumlu ekonomik etkilerin hem diğer olumlu etkilerden daha önemli olmasına hem de yarattığı olumsuz etkilerin daha az önemsemesine neden olmaktadır. Bunu fayda/maliyet analizi ile açıklamak mümkündür. Turizmin gelişmesi ve bölgeye turistlerin gelmesinin yarattığı çevresel, sosyo-kültürel etkiler ve ekonomik maliyetler, yarattığı faydalar dikkate alındığında yerel halk tarafından daha düşük düzeyde algılanmaktadır. Bu durum turizmin ekonomik etkilerinin devam etmesi halinde yerel halkın turizmin yaratacağı olumsuzluklara katlanabileceklerini de göstermektedir. Liu ve Var (1986), McGehee ve Andereck (2004), Wang ve Pfister (2008) yerel halkın turizmden kazanımları arttıkça, turizmin gelişimini daha fazla desteklediğini öne sürmektedir. Ancak tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de uluslararası turizm işletmelerinin sayısı artmaya devam etmektedir. Bu durum yerel halkın turizmden sağladığı kazanımların azalmasına neden olabilmektedir. Kazanımları azalan yerel halk ise hem turizm işletmelerine hem de turistlere yönelik olumlu bakış açısını yitirmektedir. Bu nedenle yerel halkın turizme yönelik olumlu tutumlarını korumaları için kazanımlarının korunması hatta artırılması gerekmektedir. Bölgedeki turizm işletmelerinde mümkün olduğu kadar yerel halkın çalıştırılması, bu işletmelere bölgeden girdi sağlanması ve yerel halkın ürettiği mal ve hizmetleri turistlere sunabilmelerinin kolaylaştırılması olumlu tutumun korunmasında ve güçlendirilmesinde yararlı olabilir.

Yerel halkın turizmin etkilerini değerlendirirken, turizm endüstrisinde çalışıp-çalışmaması veya çalışan bir yakının olup-olmaması da etkili olmaktadır. McGehee vd. (2002) turizmin gelişiminde rol alan ve turizmden fayda sağlayan ve turistlerle daha fazla temas halinde olan bireylerin turizme ve turistlere yönelik tutumunun olumlu olduğunu belirlemiştir. Ayrıca alanyazında turizm endüstrisinde çalışan yerel halkın turizme karşı diğer sakinlere göre daha olumlu tutumlara sahip olduğunu belirleyen araştırmalar da (Deccio ve Baloglu, 2002; Liu vd., 1987; Sirakaya vd., 2002) yer almaktadır. Bu nedenle yerel halkın turizmden ekonomik kazanç sağlaması halinde turizmin neden olduğu olumsuzlukları tolere etme olasılıklarının artacağını söylemek mümkündür.

Turizmin etkileri uzun vadeli değerlendirildiğinde ekonomik kazanımların sürdürülebilir olması için sosyo-kültürel ve çevresel olumsuz etkilerin minimize edilmesi, olumlu etkilerinin ise artırılması gerekmektedir. Sosyo-kültürel ve çevresel değerlerin korunması için bölgenin taşıma kapasitesinin belirlenmesi ve bu kapasitenin aşılması yönünde uygulamaların gerçekleştirilmesi, bölgenin çevresel ve sosyo-kültürel değerlerinin korunması, planlı bir turizm gelişim sürecinin gerçekleştirilmesi, yaygın eğitim ile yerel halkta turizm bilinci oluşturulması başta olmak üzere çeşitli yönetsel çalışmaların kamu yönetimi önderliğinde oluşturulacak paydaş katımlı bir komisyon tarafından gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Aksi halde kısa vadede ekonomik kazanç elde edilmesine rağmen yaşadıkları bölgenin çevresel ve sosyo-kültürel değerlerini kaybetmesi uzun vadede bölge halkının turizmden elde ettiği ekonomik kazanımların azalmasına ve turizme/turiste yönelik bakış açısının olumsuz yönde değişmesine neden olabilecektir.

Araştırma sonuçları olumlu çevresel ve sosyo-kültürel etkilerin, yerel halkın toplumsal yaşam kalitesini artırdığını göstermektedir. Bu bulgular, turizmin olumlu sosyo-kültürel etkilerinin yerel halkın toplumsal yaşam kalitesini artırıcı etkiye sahip olduğunu belirleyen Pizam (1978), Besculides vd. (2002) ve Meyer'in (2011) araştırma sonuçlarıyla; turizmin olumlu çevresel etkilerinin yerel halkın toplumsal yaşam kalitesini artırdığını belirleyen Yu (2011), Kim vd. (2013), Türker vd.'nin (2016) araştırma sonuçlarıyla örtüşmektedir. Turizmin gelişmesine bağlı olarak ulaşım, sağlık, eğitim, iletişim gibi kamu hizmetlerinde meydana gelen gelişme (Pizam, 1978); alışveriş ve rekreasyon alternatiflerindeki artış (Besculides vd., 2002) yerel halkın toplumsal yaşam kalitesini artırmaktadır. Ekonomik etkilerin, yerel halkın toplumsal yaşam kalitesi üzerinde etkisinin olmaması, toplumsal yaşam kalitesinin maddi unsurlarla ilişkili olmaması ile açıklanabilir. Bu durum, Yu (2011), Karadakis (2012), Woo vd. (2015) ve Liang ve Hui'nin (2016) araştırma sonuçlarıyla da desteklenmektedir.

Araştırma sonuçları olumsuz ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel etkilerin yerel halkın toplumsal yaşam kalitesi üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunmadığını göstermektedir. Dolayısıyla, İğneada yerel halkı, turizmin olumsuz etkilerinin

farkında olmalarına rağmen bu olumsuz etkilerin toplumsal yaşam kaliteleri üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığını düşünmektedirler. Bu bulgu, turizmin olumsuz çevresel etkilerinin yaşam kalitesi üzerinde etkili olmadığını belirleyen Kim vd.'nin (2013) araştırma bulgularıyla da örtüşmektedir. Sonuç olarak turizmin etkilerinin İğneada yerel halkının toplumsal yaşam kalitesi üzerindeki etkisinin incelendiği bu çalışma, yerel halkın ekonomik faydadan daha çok sosyal ve çevresel faydalar üzerinde odaklandığını göstermektedir. Turizm faaliyetlerinden ekonomik kazanç sağlamalarına rağmen yerel halk için olumlu çevresel ve sosyo-kültürel etkilerin toplumsal yaşam kaliteleri üzerinde etkili ve önemli olduğu söylenebilir.

Araştırmanın çeşitli sınırlılıkları vardır. İlk sınırlılık araştırmanın İğneada yerel halkı üzerinde yapılması nedeniyle turizme açılan diğer destinasyonlarda yaşayan yerel halklara genellenmesinin mümkün olmamasıdır. İkinci sınırlılık, araştırma yöntemi ile ilgilidir. Anket yöntemi ile veri toplanması, katılımcıların görüşlerinin ölçeklerde yer alan maddelerle sınırlı olmasına neden olmuştur. Yapılacak araştırmalarda görüşme yönteminin de kullanılması daha detaylı bilgiye ulaşılmasını sağlayabilir. Ayrıca yapılacak çalışmalarda turizme yeni açılan ve uzun yıllardır hizmet veren iki farklı destinasyondaki yerel halkın turizmin etkileri ile ilgili tutumları karşılaştırılabilir.

KAYNAKÇA

Akış S. (1996). Turizmin sosyo-ekonomik ve fiziksel etkileri: Turizmin ekonomik, sosyal ve çevresel etkileri. *Anatolia; Turizm Araştırmaları Dergisi*, 7 (3-4), 10 – 15.

Allen, L.R., Hafer, H.R., Long, P.T. ve Perdue, R.R. (1993). Rural residents' attitude toward recreation and tourism development. *Journal of Travel Research*, 31 (4), 27–33.

Altıntaş, V. (2010). *Turizm gelişiminin yerel halkın yaşam kalitesi üzerine etkileri: Alanya bölge modeli*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Andereck, K.L. (1994). Environmental consequences of tourism: A review of recent research. Leisure Research Symposium, National Recreation and Park Association Congress, Minneapolis, MN.

Andereck, K.L. ve Jurowski, C. (2006). *Tourism and quality of life*. In J. Gayle ve N. Norma Polovitz (Der.), (ss. 136-154), Oxford: Elsevier.

Andereck, K.L. ve Nyaupane, G.P. (2011). Exploring the nature of tourism and quality of life perceptions among residents. *Journal of Travel Research*, 50 (3), 248-260.

Andereck, K.L., Valentine, K.M., Vogt, C.A. ve Knopf, R.C. (2007). A cross-cultural analysis of tourism and quality of life perceptions. *Journal of Sustainable Tourism*, 15 (5), 483-502.

Ap, J. (1990). Residents' perceptions research on the social impacts of tourism. *Annals of Tourism Research*, 17 (4), 610-616.

Ap, J. ve Crompton, J.L. (1993). Residents' strategies for responding to tourism impacts. *Journal of Travel Research*, 33 (1), 47-50.

Aref, F., Redzuan, M. ve Gill, S.S. (2009). Community perceptions toward economic and environmental impacts of tourism and local communities. *Asian Social Science*, 5 (7), 130-137.

Avcı, N. (2018). Turizmin yöre halkının yaşam kalitesine etkileri: Çeşme ilçesi örneği. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2 (2), 164- 174.

Avcıkurt, C. (2017). *Turizm sosyolojisi genel ve yapısal yaklaşım*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Aydiner Boylu, A. (2007). *Ailelerin yaşam kalitelerini etkileyen bazı objektif ve sübjektif göstergelerin incelenmesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aydiner Boylu, A. ve Paçacıoğlu, B. (2016). Yaşam kalitesi ve göstergeleri. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 8 (1), 137-150.

Baran, G.A. (2008). Yaşlılıkta sosyalizasyon ve yaşam kalitesi. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 2, 86-97.

Besculides, A., Lee, M.E. ve McCormick, P.J. (2002). Residents' perceptions of the cultural benefits of tourism. *Annals of Tourism Research*, 29 (2), 303-319.

Biçici, F. (2013). Datça yerel halkının sürdürülebilir turizm gelişimine ve turizm işletmelerine yönelik tutumları. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 10 (1), 19-36.

Bohdanowicz, P. ve Zientara, P. (2009). Hotel companies' contribution to improving the quality of life of local communities and the well-being of their employees. *Tourism and Hospitality Research*, 9 (2), 147-158.

Brida, J.G., Osti, L. ve Faccioli, M. (2011). Resident's perception and attitudes towards tourism impacts. benchmarking: *An International Journal*, 18 (3), 359-385.

Carmichael, B.A. (2006). *Linking quality tourism experiences, residents' quality of life, and quality experiences for tourists*. G. Jennings ve N. Nickerson (Der.), (ss. 115-135), Oxford: Elsevier.

Chen, J.S. (2001). Assessing and visualizing tourism impacts from urban residents' perspectives. *Journal of Hospitality and Tourism Research*, 25 (3), 235-250.

Civelek, A. (2010). Turizmin sosyal yapıya ve sosyal değişmeye etkileri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 13 (1-2), 331-350.

Cooper, C. ve Hall, M. (2013). *Contemporary Tourism, an International Approach*. Oxford: Goodfellow Publishing.

Croes, R., Ridderstaat, J. ve V. Niekerk, M. (2018). Connecting quality of life, tourism specialization, and economic growth in small island destinations: The case of Malta. *Tourism Management*, 65 (April), 212-223.

Deccio, C. ve Baloglu, S. (2002). Nonhost community resident reactions to 2002 winter olympics: The spillover impacts. *Journal of Travel Research*, 41 (1), 46-56.

Dilek, S.E., Çoban, Ö. ve Harman, S. (2017). Hasankeyf halkının turizm gelişimine yönelik tutumu. *Turizm ve Araştırma Dergisi*, 6 (2), 59-72.

Doğan, H.Z. (1989). Forms of adjustment: Sociocultural impacts of tourism. *Annals of Tourism Research*, 16, 216-236.

Dyer, P., Aberdeen, L. ve Schuler, S. (2003). Tourism impacts on an australian indigenous community: A djabugay case study. *Tourism Management*, 24, 83-95.

Ekici, R. ve Çizel, B. (2014). Yerel Halkın turizm gelişimi desteğine ilişkin tutumlarının destinasyonların gelişme düzeylerine göre farklılıkları. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 11 (3), 73-87.

Epley, D. ve Menon, M. (2008). A method of assembling cross-sectional indicators into a community quality of life. *Social Indicators Research*, 88 (2), 281-296.

Eren, R. ve Aypek, N. (2012). Kırsal turizm bölgesinde yerel halkın turizmin gelişimine karşı tutumları: Cumalıkızık köyü örneği. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 2 (2), 43-47.

Gabriel Brida, J., Osti, L. ve Faccioli, M. (2011). Residents' perception and attitudes towards tourism impacts. *Benchmarking: An International Journal*, 18 (3), 359-385.

Grzeskowiak, S., Sirgy, M.J. ve Widgery, R. (2003). Residents' satisfaction with community services: Predictors and outcomes. *Journal of Regional Analysis and Policy*, 33 (2), 1-36.

Gursoy, D., Jurowski, C. ve Uysal, M. (2002). Resident attitudes: A structural modeling approach. *Annals of Tourism Research*, 29 (1), 79-105.

Gündüz, S. (2018). Yerel halkın turizm algısını belirlemeye yönelik alternatif bir ölçek geliştirme: Karataş destinasyonu örneği. *Journal of Yasar University*, 13 (52), 343- 357.

Hair, J.F., Black, W.C., Babin, B.J. ve Anderson, R.E. (2010). *Multivariate data analysis* (7th ed). NJ: Prentice Hall.

Haley, A.J., Snaith, T. ve Miller, G. (2005). The social impacts of tourism: A case study of Bath, UK. *Annals of Tourism Research*, 32 (3), 647-668.

Henderson, J. (2009) Agro-tourism in unlikely destinations: A study of Singapore. *Managing Leisure*, 14, 258-268.

Işık, C. ve Çalkın, Ö. (2016). Yerel halkın turizm algısı: TRA2 bölgesi analizi. *IUJEAS*, 1 (2), 19-48.

Jurowski, C. ve Gursoy, D. (2003). Distance effects on residents' attitudes toward tourism. *Annals of Tourism Research*, 31, 296–312.

Jurowski, C., Uysal, M. ve Williams, R.D. (1997). A theoretical analysis of host community resident attractions to tourism. *Journal of Travel Research*, 36 (2), 3-11.

Karadakis, K. (2012). *The influence of small-scale sport event impacts on personal and community quality of life and support for sport event tourism*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). University of Florida.

Khizindar, T. M. (2012). Effects of tourism on residents' quality of life in Saudi Arabia: An empirical study. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 21 (6), 617-637.

Kim, K. (2002). *The effects of tourism impacts upon quality of life of residents in the community*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Faculty of the Virginia Polytechnic Institute and State University Blacksburg, Virginia

Kim, K., Uysal, M. ve Sirgy, M.J. (2013). How does tourism in a community impact the quality of life of community residents. *Tourism Management*, 36, 527-540.

Ko, D. ve Stewart, W.P. (2002). A structural equation model of residents' attitudes for tourism development. *Tourism Management*, 23, 521-530.

Kozak, N., Kozak, M. ve Kozak, M. (2010). *Genel turizm, ilkeler ve kavramlar* (9.Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.

Liang, Z.X. ve Hui, T.K. (2016). Residents' quality of life and attitudes toward tourism development in China. *Tourism Management*, 57, 56-67.

Liu, J.C. ve Var, T. (1986). Resident attitudes toward tourism impacts in Hawaii. *Annals of Tourism Research*, 13, 193–214.

Liu, J., Sheldon, P.J. ve Var, T. (1987). Resident perceptions of the environmental impacts of tourism. *Annals of Tourism Research*, 14 (1), 17-37.

Massam, B.H. (2002). Quality of life: Public planning and private living. *Progress in Planning*, 58 (3), 141-227.

McCool, S.F. ve Martin, S.R. (1994). Community attachment and attitudes toward tourism development. *Journal of Travel Research*, 32 (3), 29-34.

McGehee, N.G. ve Andereck, K. (2004). Factors predicting rural residents' support of tourism. *Journal of Travel Research*, 43 (2), 131-140.

McGehee, N.G., Andereck, K.L. ve Vogt, A.C. (2002). An examination of factors influencing resident attitudes toward tourism in Twelve Arizona Communities. <http://www.ttra.com> (Erişim Tarihi: 10.03.2019).

Meyer, L. (2011). *An exploratory investigation of perceived tourism impacts on resident quality of life and support for tourism in Cologne, Germany*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). University of Florida, USA.

Moscardo, G. (2009). Tourism and quality of life: Towards a more critical approach. *Tourism and Hospitality Research*, 9, 159-170.

Neal, J., Uysal, M. ve Sirgy, M. J. (2007). The effect of tourism services on travelers' quality of life. *Journal of Travel Research*, 46, 154-163.

Nunkoo, R. ve Gursoy, D. (2012). Residents' support for tourism: An identity perspective. *Annals of Tourism Research*, 39 (1), 243-268

Nunkoo, R. ve Ramkissoon, H. (2011). Developing a community support model for tourism. *Annals of Tourism Research*, 38 (3), 964-988.

Nunnally, J.C. (1978) *Psychometric theory* (2nd ed.). New York: McGraw-Hill.

Okuyucu, S. ve Somuncu, M. (2012). Kültürel mirasın korunması ve turizm amaçlı kullanılmasında yerel halkın algı ve tutumlarının belirlenmesi: Osmaneli ilçe merkezi örneği. *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 4 (1), 37-51.

Özaltın Türker, G. (2020). Turizmin yerel halk üzerine etkileri: Seyahat Acentaları Perspektifinden bir inceleme. *Journal of Travel and Tourism Research*, 16, 65-84.

Özaltın Türker, G. ve Türker, A. (2014). Yerel halkın turizm etkilerini algılama düzeyi turizm desteğini nasıl etkiler: Dalyan destinasyonu örneği. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 4 (1), 81-98.

Özdemir, M.A. ve Kervankıran, İ. (2011). Turizm ve turizmin etkileri konusunda yerel halkın yaklaşımlarının belirlenmesi: Afyonkarahisar örneği. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 24, 1-25.

Özyurt, P.M. (2018). *Turizm gelişiminin yerel halkın bireysel ve toplumsal yaşam kalitesi üzerine etkilerinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özyurt, P.M. ve Gülmez, M. (2020). Turizm gelişiminin yerel halkın bireysel ve toplumsal yaşam kalitesine etkileri. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 31 (1), 52-62.

Peters, M. ve Schuckert, S. (2014). Tourism entrepreneurs' perception of quality of life: An explorative study. *Tourism Analysis*, 19 (6), 731-740.

Pizam, A. (1978). Tourism's impacts: The social costs to the destination community as perceived by its residents. *Journal of Travel Research*, 16 (4), 8-12.

Rivera, M., Croes, R. ve Lee, S.H. (2016). Tourism development and happiness: A residents' perspective. *Journal of Destination Marketing & Management*, 5 (1), 5-15.

Roehl, W.S. (1999). Quality of life issues in a casino destination. *Journal of Business Research*, 44 (3), 223-229.

Sirakaya, E., Teye, V. ve Sönmez, S. (2002). Understanding residents support for tourism development in the Central Region of Ghana. *Journal of Travel Research*, 41 (1), 57-67.

Suntikul, W., Pratt, S., Kuan, W., Wong, C., Chan, C.C., Choi, W.L. ve Chong, O.F. (2013). Impacts of tourism on the quality of life of local residents in Hue, Vietnam. *Anatolia*, 27 (4), 405-420.

Torlak, S.E. ve Yavuzçehre, P.S. (2008). Denizli kent yoksullarının yaşam kalitesi üzerine bir inceleme. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 17 (2), 23-44.

Tosun, C. (2002). Host perceptions of impacts: A comparative tourism study. *Annals of Tourism Research*, 29, 231-253.

Türker, N., Selçuk, Ş. ve Özyıldırım, A. (2016). Turizmin yerel halkın yaşam kalitesi üzerine etkisi: Safranbolu örneği. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (1), 1-13.

Ural, A. ve Kılıç, İ. (2013). *Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS ile Veri Analizi*. Ankara: Detay.

Urtasun, A. ve Gutierrez, I. (2006). Tourism agglomeration and its impact on social welfare: An empirical approach to the Spanish case. *Tourism Management*, 27, 901-912.

Uysal, M., Perdue, R. ve Sirgy, R. (2012). *Handbook of tourism and quality of life research: Enhancing the lives of tourists and residents of host communities*. Uysal, M., Perdue, R. ve Sirgy, R. (Der.), (ss. 1-15), Netherlands: Springer.

Ünlüöner, K. ve Özekici, Y.K. (2017). Yeni değişen destinasyonlarda turizm algısı: Yozgat ili üzerine bir alan araştırması. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 5 (4), 466-488.

Vargas-Sanchez, A., Plaza-Mejia, M. ve Porras-Bueno, N. (2009). Understanding residents' attitudes toward the development of industrial tourism in a former mining community. *Journal of Travel Research*, 47 (3), 373-387.

Wang, Y. ve Pfister, R.E. (2008). Residents' attitudes toward tourism and perceived personal benefits in a rural community. *Journal of Travel Research*, 47 (1), 84-93.

Williams, J. ve Lawson, R. (2001). Community issues and resident opinions of tourism. *Annals of Tourism Research*, 28 (2), 269-290.

Woo, E., Kim, H. ve Uysal, M. (2015). Life satisfaction and support for tourism development. *Annals of Tourism Research*, 50, 84-97.

Woo, E., Uysal, M. ve Sirgy, M.J. (2018). Tourism impact and stakeholders' quality of life. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 42 (2), 260-286.

Yoon, Y., Gursoy, D. ve Chen, J.S. (2001). Validating a tourism development theory with structural equation modeling. *Tourism Management*, 22 (4), 363-372.

Yu, C.P. (2011). *Investigating resident attitudes toward tourism development: A community quality of life perspective*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Indiana University, USA.

Yu, C.P., Cole, S.T. ve Chancellor, C. (2016). Assessing community quality of life in the context of tourism development. *Applied Research in Quality of Life*, 11 (1), 147-162.

Yayın Geliş Tarihi: 13.06.2020
Yayına Kabul Tarihi: 15.01.2021
Online Yayın Tarihi: 31.03.2021
<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.752498>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 23, Sayı: 1, Yıl: 2021, Sayfa: 371-389
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

SÖZCÜKLERİN SINIFLANDIRILMASINDA KULLANILAN ÖLÇÜTLER VE SINIFLANDIRMAYA HERMENEUTİK YAKLAŞIM¹

*Yasemin ÇÜRÜK**

Öz

Antik Yunan'dan itibaren yapılan dil çalışmalarının temelinde yer alan sözcük türlerinin tasnif çalışmaları devam etmektedir. Çalışmamızda öncelikle, şimdiye kadar yapılmış çalışmalara değinilecektir. Bu çalışmalarda ortaya konan bulgular değerlendirilecektir. Ancak yapılan çalışmalarda ortak noktalarda buluşulamamıştır. Bu çalışmada hermeneutik felsefeden ve dil felesefesinin sorularından, önerilerinden yararlanılacaktır. Buna göre Wittgenstein'in da vurguladığı gibi dilin kullanımı üzerinde durulacaktır. Felsefi sorular ve tartışmalar belki önümüzü açacak, belki daha fazla karışıklığa sebep olacaktır. Yine de bu soruların sorulması, cevap alınmasa bile önem arz etmektedir. Neticede bu çalışmada bu konuya genel giriş yapıp yapılan çalışmalar hakkında bilgi verilecek, hermeneutik felsefe açıklanacak, dil üzerine düşünmüş pek çok düşünürün fikirlerinden yararlanılacak, özellikle de Wittgenstein'in Felsefi Soruşturmaları bu çalışmada önemli yer tutacak, sonuç olarak ise genel bir değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar sözcükler: Hermeneutik, Dil Felsefesi, Wittgenstein, Sözcük Türleri, Biçimbilim.

¹ Bu çalışmaya felsefi açıdan yaklaşmamı öneren ve bu konuda bana çok yardımcı olan Furkan Kemer'e çok teşekkür ederim.

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Çürük, Y. (2021). Sözcüklerin sınıflandırılmasında kullanılan ölçütler ve sınıflandırmaya hermeneutik yaklaşım. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (1), 371-389.

* Dr. Öğr. Üyesi, Doğuş Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. ORCID: 0000-0002-8650-2911, ycuruk@dogus.edu.tr.

THE CRITERIA USED IN CLASSIFICATION OF WORDS AND HERMENEUTIC APPROACH TO CLASSIFICATION

Abstract

The sorting works of parts of speech, which innate on language studies conducted since ancient Greece, are continuing. First, the studies done so far will be discussed in our study. The findings put forward in these studies will be evaluated. However, it has not been met in common points in these studies. Therefore, in this study, the questions and suggestions of hermeneutic and linguistic philosophy, will be used. Accordingly, as Wittgenstein pointed out, the uses of language will be emphasized. Philosophical questions and debates may open us up, maybe cause more confusion. Nevertheless, it is important to ask these questions, even if the answer is not received. As a result, this study will be given general input and information about the studies carried out, hermeneutic philosophy will be explained, many ideas of thought on language will be used, especially Wittgenstein's Philosophical Investigations. important in the study, as a result, a general evaluation will be made.

Keywords: *Hermeneutic, Linguistic Philosophy, Wittgenstein, Parts of Speech, Morphology.*

GİRİŞ

Sözcükler, nesnelere zihinde oluşan kavramın temsil edilmesi durumudur. Hatta iki ucuna birer boşluk verilerek yazılır (Uzun, 1998, s. 28-29). Görünüşe göre sözcük, dilin en önemli yapı taşlarından biridir. Bu nedenle sözcükler üzerine pek çok farklı tanım yapılmıştır. Pek çok bilim adamı sözcük üzerinde düşünmüş ve çıkarımlarda bulunmuştur. Sözcükler üzerinde yapılan çalışmaların kökenine inildiğinde İÖ V. yy'a kadar gitmek gerekir. Hintli dil bilgini Yaska'dan Platon'a kadar pek çok filozof dil üzerine çıkarımlarda bulunmuştur. Saussure, Martinet, Porzig gibi dilciler de sözcük üzerinde düşünmeye devam etmişlerdir. Hatta Porzig, sözün parçalara ayrılabilirliğinden ve bu parçaların da sözcükler olduğunu belirtir ve açıklamasına şöyle devam eder: "*Fakat türetilmiş kelime (wordform) olarak adlandırdığımız şey de aynı şekilde parçalarına ayrılabilir. Şüphesiz bunlar da sözün parçalarıdır ve 'kelime'nin, sözün doğru olarak kavranmış bir parçası olduğu, hiç de önceden belli bir şey değildir.*" (Porzig, 1995, s. 83-84).

Engin Yılmaz'a göre sözcükleri karşılamak için kullanılan terimler yetersizdir. Bu durumu ise şu şekilde açıklamaktadır: "*Dilde kelime denilen öğeleri karşılamak için kullanılan anlam birim, biçim birim, gösterge gibi terimler yetersiz kalmakta, kendi içinde bazı çelişkiler taşımakta ve her şeyden önemlisi dildeki bütün öğeleri kapsamamaktadır. Bu itibarla kapsayıcı, yeni bir kelime tanımına ihtiyaç olduğu açıktır. Kelimenin genel geçer bir terimle adlandırılması, tanımının yapılması, bütün kelimeleri kapsayan yeni bir tasnifin yapılması dilcilerin önünde*

çözülmesi gereken önemli bir mesele olarak durmaktadır.” (Yılmaz, 2004, s. 14-15). Yılmaz, sonuç olarak sözcük yerine dizim birim teriminin daha uygun düşeceğini belirterek açıklamasına şöyle devam eder: “Çünkü; kelime henüz bir ‘sözlük birim’ (lexeme) iken kullanımsal bir değer kazanmamıştır. Bu hâli ile kelime, sözlüklerde salt bir ‘sözlük maddesi’ olarak yer almakta; bizim için bilinmeyen birim niteliği taşımaktadır.” (Yılmaz, 2004, s. 14-15). Kelime için dizimlik terimini kullanan Yılmaz’a göre dizimlik yazı dilinde aralarında boşluk olan, konuşma dilinde ise duraklamalarla anlaşılabilir, biçimleri çekim ve türetilme ile şekillenen, yeri değiştirilebilen, bulunduğu yere göre anlam ve görev kazanan, dilin çok yönlü özelliklerini gösteren en temel birimidir (Yılmaz, 2004, s. 15).

SÖZCÜK TÜRLERİ

Sözcük üzerine yapılan araştırmalar Antik Yunan’a kadar uzanmaktadır. Bu nedenle sözcük türlerinin belirlenmesi de yine o kadar eskiye uzanır. Bu yüzden Avrupa dillerindeki tasnifler de Yunan gramerine dayanır. Platon, iki sözcük türü kabul ederken² Aristo ise sekiz tür olduğunu ileri sürmüştür³. Dionyisos’a göre de sözcükler sekiz türden oluşur: ad, fiil, partisip, artikel, zamir, edat, zarf ve bağlaç (Toklu, 2003, s. 55-56).

Sözcük türleri tespit edilirken kullanılan ölçütler ise dilcilere göre değişim gösterir. Porzig, sözcükleri sınıflandırırken işlevin önemli olduğunu belirtir ve sözcükleri üçe ayırır⁴ (Porzig, 1995: 108-112). Porzig gibi, Tesniere de sözcüklerin işlevlerin tasnif için önemli bir ölçüt olduğunu düşünmektedir (Kıran, 2001, s. 137-138).

Almancada üç⁵, İngilizcede sekiz⁶, Fransızcada dokuz⁷, Farsçada⁸ sekiz sözcük türü vardır. Arapçada⁹ ise türler morfoloji ve fonksiyon bakımından iki ana grupta incelenmektedir (Yılmaz, 2004, s. 17- 18).

Türkçede sözcük türleri tasnif edilirken yabancı gramerlerin etkisinde kalmıştır. Yine de tasnif sırasında sözcük türlerini ayırt etme ölçütleri açık açık belirtilmemiştir. Türkiye Türkçesi için yapılan tasniflerden biri, Bergamalı

² İsim ve eylem

³ Harf, hece, bağlaç, tanım edatı, isim, fiil, hal ve cümle.

⁴ Adlandırıcı kelimeler, işaret edici kelimeler ve şekillendirici kelimeler.

⁵ Nomina, verb, partikel.

⁶ Noun, pronoun, adjective, verb, adverb, preposition, conjunction, interjection.

⁷ L’article, le nom, l’adjectif, le pronom, le verbe, l’adverbe, le preposition, le conjonction, l’interjection

⁸ Fiil, isim, sıfat, zamir, zarf, ön-edat, ünlem edatları, bağlama ve ulama edatları.

⁹ Morfolojik olarak zamirler, fiiller, isimler, niteleme sıfatları, sayılar; fonksiyonel olarak bağlaçlar, ünlemler, harf-i tarif, soru kelimeleri, edatlar şeklinde sınıflandırılmıştır.

Kadri'nin yapmış olduğu tasniftir. Bergamalı Kadri, anlam ölçütüne dayanarak 3 sözcük türü tespit etmiştir: isim, fiil ve harf (Yılmaz, 2004, s. 18).

Hüseyin Cahit Yalçın ise ölçüt vermeden sözcüğü 7 türe ayırmıştır: isim, sıfat, zamir, fiil, edat, zarf ve nida (Yalçın, 2000, s. 18).

Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi* adlı gramerinde, sözcükleri anlam ve görev bakımından tasnif etmiştir. Ona göre sözcükler, bu ölçütlere göre 3 türden oluşur: isimler, fiiller ve edatlar. Ona göre Türkçedeki sözcükler, bu üç çeşitten birine aittir. İsimler, varlıklara ad olan sözcüklerdir, fiiller hareket bildirirler, edatlar ise anlamları olmayan görevli sözcüklerdir. Ergin, sıfatları, zamirleri, zarfları isim başlığı altında değerlendirir ve şu açıklamayı yapar: “*Burada isim tabirini geniş mânâsı ile kullandığımız görülmektedir. Yani fiil dışında kalan mânâlı kelimelerin hepsi için kullanıyoruz. Tabii, nesnelere de kendi aralarında bir takım sınıflara ayrılırlar. Çeşit çeşit nesnelere vardır. Bu çeşit çeşit nesnelere karşılayan isimler de karşıladıkları nesnelere, yani mânâlarına göre kendi aralarında bir takım kelime çeşitlerine ayrılırlar. Geniş mânâsı ile isim, hareket yerine nesne ifade ettiği için fiile göre isim adı altında topladığımız bu kelime çeşitleri dilde çeşitlerine göre ayrı ayrı vazife görürler. Tek tek hepsini isim adı altında toplayabiliriz. Fakat dilde kelimelerin birbirleriyle olan münasebetleri sırasında her isim çeşidi ayrı bir fonksiyonla, ayrı bir hüviyetle karşımıza çıkar. Onun için nesne karşılayan kelimeler olarak isim adı altında topladığımız bu kelimeleri kendi arasında sınıflara ayırmak ve her kelime çeşidini ayrı ayrı ele almak lazımdır. Bunlardan varlık ve mefhumların adı olarak nesnelere karşılayan isimlere dar mânâsı ile isim, vasıflandırmak veya belirtmek suretiyle nesnelere karşılayan isimlere sıfat, temsil veya işaret suretiyle nesnelere karşılayan isimlere zamir, hâl ve durumları karşılayan isimlere zarf adı verilir. Demek ki geniş mânâsı ile isim adı altında topladığımız kelimeler isimler, sıfatlar, zamirler ve zarflar olmak üzere dört çeşittir*” (Ergin, 2006, s. 216-218).

Tahsin Banguoğlu ise sözcükleri sınıflandırırken iki ölçüt belirlemiştir: tabii sınıflama ve mantıkî sınıflama. Tabii sınıflamaya göre tespit edilen iki sözcük türü vardır: isimler ve fiiller. Ancak bu sınıflandırma yetersizdir. Bu nedenle bu noktada devreye mantıkî sınıflandırma girer. Mantıkî sınıflandırmaya göre isim sınıfı parçalanarak söz içindeki görevine göre yeniden tasnif edilir. Buna göre sözcüğün cümle içindeki işlevine göre 8 çeşit sözcük vardır: ad, sıfat, zamir, zarf, takı, bağlam, ünlem ve fiil. Açıklamasının devamında ise şu noktalara değinir: “*Bu sekiz türlü kelimededen ilk yedisi yapıca isim sınıfından sayılır. Demek ki ad isimden bir bölüktür. Bu bölümeleme göre yalnız fiiller fiil sınıfındandır. Ancak işleyişte ayrılan bu söz bölükleri hepsi aynı genişlikte ve eşdeğerde değildirler. Bir takımı esas kavramlara karşılık olurlar ve özerkli kelime (mot autonome) adını alırlar (ad, sıfat, zamir, zarf, fiil). Bir takımı da yardımcı kavramlara karşılık olurlar ve ancak sözün unsurları arasında ilişkiler kurmaya yararlar (takı, bağlam, ünlem).*”

Bunlara katma kelimeler (mot accessoire) deriz. Bunlara kelimecik adı da verilir” (Banguoğlu, 2000, s. 151-153).

Zeynep Korkmaz ise Türkiye Türkçesi- Şekil Bilgisi kitabında sözcükleri sınıflandırma konusunda herhangi bir açıklamaya ve ölçüte yer vermemiştir; ancak sözcükleri tek tek ele alırken sınıflandırma yapmış ve sözcükleri alt başlıklar içinde değerlendirmiştir. Ona göre sözcükler, üç gruba ayrılır: anlamlı kelimeler, görevli kelimeler ve anlamlı- görevli kelimeler. Anlamlı kelimeler iki alt gruba ayrılır: adlar ve fiiller. Adlar da adlar, sıfatlar, zamirler ve edatlar olmak üzere dört gruba ayrılmıştır. Görevli kelimeler ise edatlar ve bağlaçlardır. Ünlemler de görevli-anlamlı kelime grubuna girmektedir (Korkmaz, 2007).

Grönbech *Türkçenin Yapısı* adlı kitabında sözcükleri iki gruba ayırmıştır. Ona göre isimler ve fiiller olmak üzere iki ana grup vardır. İsimler, alt bölümlere ayrılır. Sıfatlar, sayılar ve zamirler bunlardan bazılarıdır. Bu türler içinde isimler ve sıfatlar arasında pek bir fark görülemediği belirtilmiştir: “*Sık sık bir vasıf gösterdiği için sıfat dediğimiz kelimeler, hiçbir şekilde geriye kalan adlardan ayırt edilmezler; tek başına oldukları zaman diğer adlar gibi çekilirler.*” (Grönbech, 2000: 18-22). Grönbech, Türkçede bir adın hem isim hem de sıfat olabileceğini de belirtmiştir. Bu yüzden de “*Çoğunlukla, insan bir kelimenin karşısında aciz kalır.*” demiştir (Grönbech, 2000, s. 22).

Tahir Nejat Gencan, sözcükleri üç türe ayırır. Türleri belirlerken kullandığı ölçüt ise sözcüklerin tümceler kuruluştaki görevlerini temel almıştır: Temel sözcükler: adlar, eylemler; uydu sözcükler: sıfatlar ve belirteçler; söz ulakları: ilgeçler ve bağlaçlar (Gencan, 1979, s. 145).

Neşe Atabay, Sevgi Özel ve İbrahim Kutluk hazırlamış oldukları *Sözcük Türleri* adlı kitaplarında öncelikle geleneksel dilbilgisinde kullanılan ölçütlere değinmişlerdir. Geleneksel olarak sözcükler görev ve anlam bakımından sınıflandırılır. Ancak sözcük türlerinin birbirlerinden kesinlikle ayrılmadıkları ve duruma göre değişimlerin olduğu belirtilmiştir. Ayrıca diğer tasniflere değinilmiş ama kendi yaptıkları tasnifte hangi ölçütü ele aldıklarını açıklamamışlardır. Onlara göre sözcükler sekiz gruba ayrılır: ad, sıfat, belirteç, adıl, ilgeç, bağlaç, ünlem, eylem. Sözlerinin devamında ise şu ifadeleri kullanmışlardır: “*Burada hemen belirtmemiz gereklidir ki, bu sıralama kesin ve herkesçe benimsenen bir sıralama değildir. Ayrıca, özellikle bugünkü dil çalışmaları göz önünde bulundurulursa sözcükleri yalnızca bu türlerden birine sokmak, onların çok çeşitli kullanımlarını görmezlikten gelmek, dilin çeşitli bir dizge olduğunu unutmak demek olur* (Atabay-Özel-Kutluk, 2003, s. 21-22).

Kononov ise sözcüklerin türlerini belirlemede tek bir ölçütün yeterli olmadığını savunur. Ona göre türler belirlenirken biçim, anlam ve sözdiziminden yararlanılmalıdır. Buna göre Türkçedeki sözcükleri anlam ve dilbilgisel olarak 11 gruba ayırmıştır: ad, sıfat, sayı sıfatı, zamir, zarf, fiil, son takı, bağlaç, edat, ünlem, yansıma kelimeler. Yine bu kısmı da anlamsal ve işlevsel özelliklere göre ikiye

ayırıştır: anlamlı söz bölümleri ve anlamsız söz bölümleri. İsim, sıfat, sayı sıfatı, zamir, zarf ve fiiller anlamlı söz bölümlerine, son takı, bağlaçlar ve edatlar anlamsız söz bölümlerine girerler (Kononov, 1965, s. 69-70).

26 Mart 1994 yılında yapılan toplantıda Türkçede isim ve ismin sınıflandırılması üzerine pek çok bilim adamı tartışmıştır. Toplantının konuşmacılarından Himmet Biray, sözcükleri tasnif etmiştir. Ona göre sözcükler, anlam ilişkisine bakılmaksızın ele alındığında iki tür karşımıza çıkar: varlıkların veya hareketlere ad olan sözcükler ve hiçbir varlığı temsil etmeyen sözcükler. İkinci gruptakiler edat başlığı altında ele alınmıştır: edat, ünlem, bağlaç. Birinci grupta ise harekete ad olanlar, eylemlerdir. Varlıklara ad olanlara ise isim denmiştir. Zarflar ve sıfatlar, isimler başka kelimelerle kullanılmadığı sürece ortaya çıkmaz, zamirler ise zaten isimlerin yerini alan sözcüklerdir (1999, s. 3-4).

Aynı toplantıda Ahmet Bican Ercilasun, basamaklı sınıflandırmadan bahsetmiştir. Kapsam ve işleme göre sözcükler ikiye ayrılır: anlamlı kelimeler, görevli kelimeler. Ergin'in edat dediğine görevli kelime denmesinin daha doğru olduğunu belirtmiştir. Görevli kelimeler içine bağlaç, ünlem, edat girer. Anlamlı kelimeler ise ikiye ayrılır: isim ve fiil. Buna göre isim de dört alt gruba ayrılmaktadır: ad, sıfat, zamir, zarf. Bunların hepsinin isim adı altında toplanmasının uygun olduğunu belirten Ercilasun, bunun nedenini bütün bu sözcüklerin isim gibi kullanılmasına bağlamaktadır (1999, s. 28-29).

Yine aynı toplantıda Leyla Karahan, Ercilasun'un görüşlerine katılmaktadır. Karahan da sözcükleri anlamsal ölçütlere göre tasnif ederek ikiye ayırıştır: anlamlı sözcükler, görevli sözcükler. İlk tasnifi bu şekilde yapan Karahan ikinci tasnif için ölçüt olarak neyi belirlemek gerektiği konusunda tereddüt etmektedir. Örneğin, anlamlı sözcükler isim ve fiil olarak ikiye ayrılırsa fiil kısmına kök halinde olan fiiller mi alınacak yoksa çekimli fiiller mi, -mak/-mek'li fiiller mi sorusuna net bir cevap vermemiştir. Bu konuyu çözüme sunmuştur (1999, s. 38-39). Sonuç olarak toplantıda bir karara varılamamıştır.

Mevlüt Erdem ve Mustafa Sarı, makalelerinde sözcük türlerine değinmişlerdir. Onlara göre türlerin tespiti için geleneksel ölçütlerin aksine mantıklı ölçütler belirlenmelidir. Bunun içinde türlerin tespitinde Kononov'un da dediği gibi anlamsal, biçimbilgisel ve sözdizimsel ölçütler kullanılmalıdır. Biçimbilgisel açıdan bakıldığında sözcüğün hangi ekleri aldığı önemlidir. Türler hakkında ipuçları vermektedir. Sözdizimsel olarak bakılırsa da sözcüklerin sıralaması, yeri çok önemlidir. Örneğin, sıfatlar isimlerden önce gelerek isimleri niteler. Yeri, isimden önce gelir. Neticede sözcükler, ikiye ayrılır: anlamlı sözcükler ve görevli sözcükler. Anlamlı sözcükler içine, isimler, fiiller, zarflar ve sıfatlar girer. Görevli sözcükler ise, zamirler, edatlar, bağlaçlar ve ünlemlerdir. Erdem, zamirlerin görevli sözcükler olduğunu düşünmektedir. Bunun nedenini de istisnai durumlar hariç türetilmemelerine ve *Türkçe Sözlük*'te anlamları yerine görevlerinin yazılmasına bağlamaktadırlar (2005, s. 101-102). Mevlüt Erdem, *Türk*

Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım adlı kitapta da sözcükleri iki gruba ayırmıştır: anlamlı sözcükler, görevli sözcükler. Makalede belirtilen bilgilere ek olarak anlamlı sözcükler sözlüksel, görevli sözcükler ise dilbilgisel sözcükler olarak da değerlendirilmektedir (Erdem, 2009, s. 101-102).

Nadir Engin Uzun, sözcük türlerinin tespitinin sorunlu bir konu olduğunu belirtmektedir. Bu durumu şu sözlerle ifade etmiştir: “*Tanımlar, gerçekte bize sözcük türlerinin nasıl saptanacağını değil, neyi saptamamızın istendiğini göstermektedir. Elinize bir tanım alıp alıp bununla kastedileni dilde aramaya kalktığınızda ya yalnızca bu kastedilenler dizisini ayırabileceksinizdir ya da kısmen başarılı olup onların ancak bir bölümünü ayırabileceksinizdir.*” (2004, s. 65). Uzun, geleneksel tür sınıflamasının yetersizliğini de ayrıca vurgulamıştır. Ayrıca tür saptamasında soyutlama yapmanın doğru olmadığını da savunmaktadır. Ona göre sözcüğün türü saptanırken sözcük sözdizimsel yapıdan ayrı düşünülmemelidir. Ancak soyutlamadan uzaklaşıp sözcüklerin yapısal görünümü temel alındığında sorunlar çözüme kavuşacaktır: “*Örneğin çok güzel kız’da, çok güzel’in, Kız çok güzel gibi tümcesel bir kaynaktan çıktığı, çok’un belirteç görünümünün böylece açıklanabileceği, görünümün çok konuşan adam/ Adam çok konuşuyor ilişkisinden farklı olmadığı gibi konular birlikte tartışılırsa böylece çok’a belirteç demenin bir alt tümce çerçevesinde kız’ın sıfatı, böylece çok güzel kız’ın geleneksel terimle bir “sıfat tamlaması” olduğu söylenebilecektir.*” (Uzun, 2004, s. 66-68).

Ahanov’a göre söz çok yönlü ve karmaşıktır. Ses ve anlamın birleşmesinden oluşur. Sözlerin bir kısmı aynı zamanda söz türünü de oluşturur. Buna göre söz türünün tespitinde öncelikle anlam önem arz etmektedir: “*Ad türüne özgü anlam nesnel anlam, sıfat türüne özgü anlam nitelemelik anlam ve fiil türüne özgü anlam hareketlik anlam olarak değerlendirilir.*” (2008, s. 352). Söz türlerinin belirlenmesinde dillerin yapı özellikleri çok önemlidir. Rusçada sıfatlar ve adlar birbirinden kolaylıkla ayrılabilirken belirtileri olmayan Türkçe gibi dillerde zorluklar yaşanmaktadır. Bu belirtiler yerine anlam ve sözdizimi devreye girmektedir. Çekim biçimleri bakımından Türkçede adlar, sıfatlar ve zarflardan kolaylıkla ayrılmaz. Özellikle sıfatları adlardan ayırmak için üç yol vardır: Birincisi söz yapma biçimleri yönünden ayrılmalarıdır. İkincisi sıfatların derecelendirilmesi söz konusudur. Üçüncüsü ise sıfatlar biçimbilgisel açıdan biçimlenememe yönüyle farklılık arz eder (Ahanov, 2008, s. 355).

Sözcüklerin ad ve eylem olarak iki türe ayrıldığını belirten Ahanov’a göre adlar ve eylemler biçimsel ve anlamsal bir bağ kurarak yeni iletişim yollarının oluşmasını sağlar. Dil birimleri böylece birlikte hareket ederek dizge içinde çeşitli görevleri üzerlerine alırlar. Bunun sonucunda da yeni türler ortaya konmuş olur. Neticede söz türleri genel kategorilik, biçim bilgilik ve cümlelik anlam bakımından ayrılırlar. Bu belirtilerin aynı olmaması sonucunda Türkçede birbiriyle karıştırılan söz türleri vardır. Sıfatlar ve zarflar, kimi zaman ad gibi kullanıldığı için adlardan

ayrıt edilemeyebilirler. Bu yüzden de adlardan, türetime açık olmamaları ve sözdizimsel anlamları yönünden ayrılırlar (Ahanov, 2008, s. 358).

Adların sıfatlarla olan benzerliği ve birbirlerinden nasıl ayrıldıkları üzerine Lars Johanson'un bir makalesi mevcuttur. Buna göre sıfatların adlardan farklı olmadığı ve bu türlerin ayrıt edilemeyeceği yönündeki görüşleri açıkladıktan sonra bazı gramercilerin de adları sıfatlardan anlamsal yönden ayırdıklarını belirtir. Ona göre “ ‘Ad’ terimi, öncelikle ad öbeklerinin baş ögesi [head] gibi, belirli sözdizimsel boşluklarda tipik biçimde oluşan sözcükler için ve “sıfat” da, tipik olarak niteleyici [modifier] boşluklarında oluşanlar için kullanılabilir. Böylelikle alt türler, bu temel sözdizimsel işlevlerdeki tipik ve tipik olmayan oluşumlar temelinde kurulabilir.” (Johanson, 2004, s. 4). Johanson devamında ise ad ve sıfatların birbirinden ayrılabilirliğini şu sözlerle vurgulamaktadır: “Sözcük türlerine dahil olma kriterleri Rusça ve İngilizce gibi diller için geçerli olanlardan kısmen farklı olsa da, benim kendi görüşüm her zaman Türkçede ad ve sıfatların birbirinden ayrıt edilebileceği yönünde olmuştur. Ad ve sıfatlar bazı ortak kriterlere uyarlar ve hatta aralarındaki sınırların belirsiz olduğu durumlar da olabilir, ancak birçok sözcüğün bu iki türden birine ait olduğu belirlenebilir.” (Johanson, 2004, s. 5).

SÖZCÜKLERİN SINIFLANDIRILMASINA DAİR FELSEFİ BİR SORUŞTURMA

Hermeneutik Felsefe

Sözcük türlerinin sınıflandırılması ya da sınıflandırılmasında kullanılan ölçütler bir önceki başlıkta incelendi. Bu bölümde ise sınıflandırma yapılırken kullanılacak yeni paradigmalara incelenecektir. Genel iddia şudur: Antik Yunan'dan beri dilin üzerine çok fazla tartışılmış, dil birçok farklı şekilde açıklanmıştır. Ancak bütün açıklamaları kapsayan pratik bir sınıflandırma, yeni bir inceleme alanı, teorik ve pratik bir soruşturma imkânı verebilir. Bu bağlamda, hermeneutik felsefeden yararlanılacak ve sözcük türleri, sözcüklerin sınıflandırılması, sözcüğün anlamını belirleyen dinamikler, Heidegger'in dünya-içinde-olmak'lık (being-in-the-world) dediği durum ile incelenecektir.

Hermeneutik, etimolojik olarak birçok farklı anlama gelebilen bir kavramdır. Hermeneutik, kavramının kökleri yorumlamak anlamına gelen *hermeneuein* fiili ile yorum anlamına gelen *hermeneia* sözcüğündendir. Grek diline ait bu sözcüklerin kaynağı olarak ise, bir taraftan Delphi Kahini'nin kehanetlerini yorumlayan rahip (hermeios), bir taraftan da haberci Tanrı Hermes gösterilir (Bulutoğlu, 2009, s. 9). Hermes, Zeus'tan aldığı emirleri, haberleri ya da bilgileri, insanlara iletme ile görevlidir. Ancak tanrıların anlattıklarını, insanların anlayabildiği şekilde yontmak, törpülemek zorundadır. Dolayısıyla kendi yorumlarını katarak, ileride değinilecek kendi “hayat tecrübesi” ile tanrı ve insan

arasında kılavuzluk etmektedir. Felsefi hermeneutik işte bu iki varlık arasındaki “dilsel” ilişkiyi konu edinmiştir. Sözcükler, o sözcükleri ileten ve sözcüklerin iletiği varlıklara göre farklılık göstermektedir. Hermes ise, tanrıların sözcüklerini yorumlayarak insanlara anlattığından, anlam ve yorum paradigması geliştirmiştir. Hermes genel anlamda yaşam-tecrübesini, Heideggerci dünya-içinde olmak’lığı temsil etmektedir; çünkü iletilen sözcükler -genel olarak anlam- yaşam-tecrübesi ve dünya-içinde-olmaklık çeşitlerine göre değişmektedir. Bu anlamda, *Dasein*, her türlü anlamı kendi-için olmak şartıyla yorumlamaktadır.

Gadamer ise, kendi felsefi hermeneutiğini geliştirirken Heidegger’in Varlık ve Zaman adlı eserinden oldukça etkilenmiştir. Sözelimi Gadamer’in gelenek, kültür (bildung) ve tecrübenin o bireyin diline, yorumlarına etki ettiğini belirttiği hermeneutik daire, Heidegger’in düşünsel etkisi altındadır. Heidegger, VZ’deki¹⁰ Kartezyen “Dünya” Ontolojisinin Hermeneutik Bakımdan Tartışılması adlı bölümde, Descartes’ın “dünya dahilinde varolanın varlığı atladığını” ve “yorum ve temellerinin” de gereken önceliği bulmadığını dile getirir (Heidegger, 2018, s. 153). Dolayısıyla, felsefenin “dünya-içinde-varolan” insanı unuttuğunu sıklıkla belirtir. Gadamer de dil, anlam ve yorum üzerine yaptığı incelemelerde sık sık dünya-içinde-olan’a referans yapmaktadır. *Hakikat ve Yöntem*’in ilk cildinde Gadamer, *bildungs* kavramı üzerinde durur (Gadamer, 2008, s. 308). Tarihsel bilginin, bizzat tarih içinde olan insan için ne ifade ettiğini araştırmaktadır. Yöntemler veya sınıflandırmaların, tarihsel bağlamda kanıtlanabilir olup olmadığını, Dilthey’in sıkça tekrarladığı argümanı üzerinden konu edinir; “*Bir tarih bilimi imkânının ilk şartı bizatihi kendimin tarihsel bir varlık olmam ve tarihi inceleyen kişinin tarihi yapan kişi olmasıdır.*” (Gadamer, 2008, s. 308). Bununla birlikte Gadamer, “*tarihi yapan kimdir?*” sorusu üzerine gelenek kavramını tartışır (Gadamer, 2008, s. 308). Tarihi yapanın kim olduğunun soruşturulması, göstergebilim ve bununla bağlantılı olarak dilbilim için çok önemlidir. 20. yüzyıl dilbilimine büyük etkilerde bulunmuş Saussure de bu dinamik üzerine yazmıştır. Heidegger’in etkisiyle Gadamer, anlamın ve yorumun, dolayısıyla *dil-dinamik*’lerinin tarih içinde varolarak tarihi yapan kişiye dayandığı söyler. Buna paralel olarak Saussure ise Amerikalı dilbilimci W. D. Whitney’i haklı görmektedir: “*Dil bir sözleşme, bir uzlaşım ve üstünde anlaşmaya varılan göstergenin öz niteliği önemsizdir.*” (Saussure, 1998, s. 39). Göstergebilim, hermeneutik ve dilbilim paralellğinde ortaya çıkmış gibidir. Tıpkı Dilthey’in tarihin bilim olup olmadığını, tarihi yapan ile paralel açıkladığı gibi, Saussure de dilbilimin bilim olup olmadığını, göstergebilim ile paralel olarak açıklamaktadır.

Acaba göstergebilim neden öbür bilimler gibi konusu kendine özgü bağımsız bir bilim olarak henüz kabul edilmemektedir? Çünkü bir kısır döngüdeyiz: Hiçbir şey göstergesel sorunun öz niteliğini dilden daha iyi ortaya

¹⁰ Varlık ve Zaman’dan bundan sonra VZ olarak bahsedilecektir.

koyamaz; ama bu sorunun uygun biçimde ortaya konulabilmesi, dilin kendi içinde incelenmesini gerektirir; oysa, bugüne değin dil neredeyse hep başka şeylere bağlı olarak, başka açılardan ele alınmıştır (Saussure, 1998, s. 47).

Dilin kendi içinde incelenmesi ne demektir? Saussure'e göre bu, dilin toplumsal bir uzlaşım veya sözleşmeye dayanan bir dinamik olduğunu anlayarak incelemektir (Saussure, 1998, s. 47).

Dil varlığını yalnızca, topluluk üyeleri arasında yapılmış bir tür sözleşmeye borçludur. Öte yandan, işleyişini bilebilmek için bireyin dili öğrenmesi gerekir. Çocuk onu ancak yavaş yavaş edinir. Sözyitimine uğrayan bir kimse bile, duyduğu sesli göstergeleri anlamak koşuluyla dili yitirmez: Dil o denli apayrı bir şeydir.

Dile ayrı var bir yer vermekle birlikte Saussure, Gadamer'in yaşam tecrübesi dediği şeyin dil üzerindeki etkilerini ısrarla belirtir. Göstergibilimsel yasaların dilbilime de uygulanabileceğini, dolayısıyla dilbilimi "gerçek" bir bilim olarak inşa edeceğini söyleyerek (Fr. sémiologie <Yun. sêmeion 'göster- ge'den) gelen gösterebilimi temsil etmektedir Saussure. Hermeneutik gelenekte bu, tarihi inşa edenin, tarihi yaşayanın, dolayısıyla belli bir kültürün (bildung) ve yaşam tecrübesinin anlama, yoruma ve dile olan yadsınamaz etkileri anlamına gelmektedir.

Hermeneutik felsefe ile dilbilim ve göstergibilim arasındaki bir diğer paralellik, teorik olan ve pratik olan ayrımında ortaya çıkmaktadır. Makalenin başında bahsedilen VZ'de Heidegger, dünya-içinde-olmak durumunu, insanın teorik ve pratik hayatını analiz ederken de kullanmıştır. Heidegger'e göre günlük yaşam, dolayısıyla pratik hayat, teorik bir bakış gerektirmez. Yapıp-etmeler, tamamen günlük yaşam odağında gerçekleşir. Bu anlamda, günlük yaşam çoğu zaman felsefi değildir. Saussure ise dilbilimin sadece kelimelerin *etimolojik serüvenlerine*, kullanımın eski ve yeni ile olan ilişkisine bakmaması gerektiğini belirtmektedir. Günlük hayatın pratikliği odaklı olan göstergibilim bu yüzden gereklidir. Teorik araştırmalar ya da ayrımlar yerine, pratik tahliller aramaktadır göstergibilim. Dolayısıyla dilin nasıl *kullanılıyor oluşu* tahlil edilmesi gereken, öncelikli olandır.¹¹ Hermeneutik felsefede, özellikle Heidegger ve Gadamer'de temel problem, *göstergelerin anlamlarının* yorumlanmasıdır. Saussure'ün genel hatlarıyla belirlediği ve yön verdiği göstergibilim, hermeneutik felsefede gösterenlerin anlamlarının anlaşılması temelinde incelenmektedir.

Gadamer için anlam, yoruma dayanır. Bu pratik ve teorik ayrım için önemlidir. "Anlama, anlayanla anlaşılmanın uyuşma biçimidir, yani ufukların bir kaynaşmasıdır" (Özcan 2018, s. 194) Dilthey'da tarihi oluşturan, tarih içinde olan (içinde olduğu tarihi teorik olarak kavramaz da denebilir; pratiktir) Gadamer'e göre anlamı ve yorumu şekillendirir. Tarih içinde olmanın verdiği yaşam tecrübesi,

¹¹ Kullanım ve dil ilişkisine dair tahliller ve iddialar, bir sonraki bölümde söz konusu edilecektir.

yaşam biçimi, genel anlamıyla kültür ya da gelenek, her anlamının geçmiş ufkudur. Bütün bunlar pratik yaşamda, teorik bir bakış olmasa da gerçekleşir. İnsan sadece doğduğu tarih bölümündedir, kendisi o tarihi yapanlardan biridir. Gelenek ve kültür ise tarih içinde olmanın verdiği pratik birikimlerdir. Dolayısıyla göstergelerin anlamlarının ne anlama geldiği, pratik bir bütünlük içinde anlaşılabilir.

Sözcük Türlerinin Sınıflandırma Ölçütlerinde Hermeneutik Felsefenin Önemi

Yukarıda genel hatlarıyla verilmiş hermeneutik felsefe, ilk bölümde belirtilmiş olan çeşitli sözcük türlerinin sınıflandırılma ve belirlenimi tartışmaları için önemli paradigmlar sunmaktadır. Bu ancak, sözcük türlerinin belirlenmesi ve tasnif edilmesi sırasında hermeneutik felsefenin vurguladığı değişkenleri düşünmekle mümkün olmaktadır. Heidegger’de dünyada-içinde-olmak, Dilthey’de tarih-içinde-olmak ve Gadamer’de gelenek ve kültürün önemi gibi meseleler sözcük üzerine yapılan tartışmalarda önem kazanmaktadır.

Engin Yılmaz, sözcük üzerine yapılan tartışmaların ve çalışmaların başlıca üç sorunu olduğunu belirtmektedir; sözcüğün genel geçer bir terimle adlandırılması, tanımının yapılması ve kapsayıcı yeni bir tasnifinin yapılması. (Yılmaz, 2010: s. 170)

İbrahim Delice ise *Sözcük Türleri Nasıl Tasnif Edilmelidir?* adlı makalesinde “yeni sözcük türleri sınıflandırılması teklifleri” sunulmasından bahsetmektedir (Delice, 2012: s. 29). M. Levent Yener’in sözcük türlerini ad ve eylem olarak ayırmasından, sözcüğün görevlerini ise adıl, önad, belirteç, ilgeç, bağlaç ve ünlem olarak ayırmasını eleştirir. Delice, Yener’in teklifinin, “sözcüğe daha çok gösterilen-gösteren ilişkisi açısından yaklaşan mantık ve felsefe”yi, “dilcilerin dil bilgisi ve sözlük bilgisi yaklaşımlarını birleştirmeyi” amaçladığından, “konuyu daha da karmaşık hâle getirdiğini” düşünmektedir. Ancak sözcüğe gösteren-gösterilen ilişkisi olarak bakılması, dilbilimsel değildir. Sözelimi Saussure’ün göstergebilim için kullandığı *sēmēion* sözcüğü, sadece gösteren-gösterilen ilişkisi ya da mantıksal tartışmalar için kullanılmamıştır. Hatta Kant’tan Husserl’e, fenomenolojik araştırmalar için kullanılmıştır. Çünkü işaret, iz, gösterge anlamlarıyla paralel olarak *temsil* durumunu da ifade etmektedir. Bilginin temsil yoluyla mı mümkün olduğu sorusu, “gösteren-gösterilen” ilişkisi içinde ele alınmış gibi gözükse de dil bilgisi ya da sözlük bilgisi ile bağlantısı bulunmamaktadır. Dolayısıyla felsefe ve mantığın, dil bilgisi veya sözlük bilgisi ile ilişkisi sadece gösterge kuramı içinde belirtilemez gözükmektedir. Dolayısıyla sözcük türlerini ad ve eylem olarak ayırmak her ne kadar “sınırlı” bir tasnif olsa da Delice’nin felsefe, mantık ve dil bilgisi köprüsünün kurulmuş gibi gözüktüğü belirlemesi temelsiz görünmektedir.

II. Uluslararası Türklerin Dünyası Sosyal Bilimler Sempozyumu için hazırladıkları bildiride Mevlüt Gülmez ve Berker Kurt, Ispartalı Hakkı Efendi'nin dil bilgisine ve sözcük türlerine yönelik düşüncelerini ele almışlardır. Günümüzde de sıkça belirtildiği gibi, Hakkı Efendi de Türkçe'nin Arapça ve Farsçanın etkisi altında olduğunu belirtir. Hakkı Efendi, isim için "bir şey gösteren kelimedir," der ve şöyle devam eder: "Fakat bu gösteriş ve bu şey hep bir değildir. Meselâ 'taş' deriz. Bu bir isimdir, bir şey gösterir. Fakat bu şey bizce belli bir şey değildir. 'Taş' deyince gözümüzün önüne muayyen bir taş gelmez. O hâlde bu kelime neyi gösterir?" Hakkı Efendi'nin bu tahlili hem göstergebilimsel hem de dil bilimsel gözükmektedir. Gösteren-gösterilen ilişkisi, taş ile taş'ı temsil eden bir zihin ilişkisine dönmektedir. Hakkı Efendi de bunu belirtir: "*İsim, işâret yerini tutar. Çünkü ismi kullanmayıp ismin müsemması parmakla gösterilse maksad yine hâsıl olur.*" (Kurt, B. ve Gülmez, 2019: s. 111-120). Sözcük türü olarak ayırt edilmiş olan "isim(ad)", hem kast-edilen ve tahayyül edilen ilişkisine bağlı bulunmaktadır. Dolayısıyla teorik bir tasniftir. Ancak hermeneutik felsefede, dili kullanan, onu oluşturan insanın pratik dünyası yöntem ve sınıflandırmada önemli gözükmektedir. Bir şey gösterebilirsin ya da göstermesin, bir şeyi temsil etsin ya da onun yerine geçsin, temsil edilen ile temsil eden arasında teorik bir kavramsallaştırma sağlıklı olmayacaktır. Sözgelimi, "*Çocuklar taş topluyordu.*" cümlesi ile "*Taş kalpli adam yine oradaydı.*" cümlesindeki taş, sözcük türleri olarak farklıdır. Teorik bir ayırım yapılmadığı varsayıldığında, herhangi bir eğitim almamış bir insan, iki taş sözcüğünün de farklı anlamlarda, görevlerde olduğunu bilecektir. Yaşam tecrübesi, gelenek, kültür ve dünya-içinde-olmak, ona bunu pratik olarak öğretir.

Sözcük türlerini belirlemede ve ölçütlerini tartışmada kullanılan araçların yine dilsel olması, pratik ve günlük-dil için önemli bir savunmadır. Bizatihi içinde bulunduğumuz, aracılığıyla düşündüğümüz dilin, sözcükleri sınıflandırmak ve sınıflandırma ölçütlerini belirlemek için kullanılması, önemli sorunlardan biri olarak görünmektedir. Bu durum, Fransız göstergebilimci, felsefeci ve edebiyat teorisyeni Roland Barthes'in *Eiffel Kulesi* adlı eserinde klasik anlatımını bulmuştur:

"Hiç sevmediği halde sık sık öğle yemeği yemiş Maupassant Kule'nin lokantasında: Paris'te onu görmediğim tek yer burası dermiş." (Barthes, 1996).

Bu pasaj, hermeneutik felsefe açısından önemlidir. İnsanın içinde bulunduğu koşullara yeterince tarafsız ve teorik bakmadığını belirtmektedir. Sözgelimi, sözcük türlerini, isim, zarf, belirteç, fiil olarak ayırdığımızda, "isim" kelimesini nereye dahil edeceğiz?

"Ünlü isimler katılacak." (İnsanlar)

"İsmi vermek istemeyen birisi tarafından gönderildi." (Formel isim)

"Kitap isimsiz yayımlanmış." (Anonimlik vurgusu)

Makalenin ilk bölümünde sözcük türleri üzerine çeşitli düşüncelere ve sınıflandırmalara yer verilmişti. Hermeneutik felsefe açısından bakıldığında, hepsinin pratik bir “geçerlilikten” uzak olduğu görülmektedir. İddia şudur ki: Pratik ve günlük olarak inşa edilen ve kullanılagelen dil, yine inşa edilişi ve kullanışı ile pratik hayattan koparılmadan düşünülmelidir.

DİL FELSEFESİ VE DİL BİLGİSİ İLİŞKİSİ

Bu başlıkta, hermeneutik felsefe ve dil felsefesini karşılaştıracak, Wittgenstein özelinde sözcük türlerinin belirlenmesi ve tasnif edilmesinin felsefi ve gramatikal dinamikleri ele alınacaktır. Dil gibi insanın bilinciyle ve yaşamıyla yakından ilgili olan bir kavramın, tarih boyunca düşünülmüş olması gayet normaldir; aynı şekilde dil felsefesi de düşünsel köklerini dil üzerine düşünmüş filozoflardan, bilim insanlarından, kültür tarihçilerinden edinmiştir.

20. yüzyılda, o zamana kadar yazılmış dili konu edinen eserlerden farklı bir yönü olan, sonraları Yapısalcılık düşüncesinin en büyük kaynağı olarak görünen Genel Dilbilim Dersleri yayımlanmıştır. Bu eser, özellikle yayımlandığı dönemde büyük etki uyandırmıştır. *“Bu yapıt bir yandan, dil felsefesine en yakın bilimsel etkinlik olan genel lengüistik teorisi alanında ortaya konmuş ilk büyük yapıttır; diğer yandan ise semiotiğin imkânına işaret eden ve konusunu tanımlayan ilk metindir.”* (Altınörs, 2003: s. 105)

Saussure’ün yeniliği, özellikle mantıksal pozitivismden vazgeçtiği¹² dönemde dil ile ilgili eserler kaleme alan Wittgenstein için çok önemlidir. Saussure, şu ana kadar gelen dilbilimcilerin, dilin nasıl kullanılageldiğini araştırdıklarını belirtir; ancak ona göre bir bilim haline gelmesi gereken bu alan, ancak dilin şu an nasıl kullanıldığını temel alırsa bilimselleşir. Saussure bu sebepten göstergebilim kavramını önerir. Saussure de hermeneutik gelenekte sık sık bahsettiğimiz teorik ve pratik dil ayırımına önem vermiştir. Kullanılan dilin nasıl şekillendiğini anlamaya çalışmanın sadece teorik bir araştırma olduğunu, ancak dilin pratik bir araştırmaya da ihtiyacı olduğunu belirtmiştir. Çalışmanın ana temasını oluşturmadığından, Saussure ve Wittgenstein arasındaki düşünsel ve kavramsal benzerlikleri ya da farklılıkları ele alınmayacaktır.

Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*¹³ adlı eserinde, sıklıkla bahsedildiği gibi, dil felsefesi meselesine mantıksal açıdan yaklaşmış; “bireyin

¹² Wittgenstein’i konu edinen birçok akademik çalışma, onun düşünsel dünyasını genç ve olgun olarak iki döneme ayırır. Ancak belirtmek gerekir ki bazı Wittgenstein yorumcuları bu ayrımı doğru bulmazlar. Bazıları ise aradaki ayrımın “genç” veya “olgun” denecek kadar keskin olmadığını savunurlar. Dolayısıyla bu konu, ayrı bir çalışma konusudur.

¹³ Çalışmanın devamında, bu eserden *TL-P* olarak bahsedilecektir.

söylediklerinin anlamı nedir?” gibi sorulara yanıt aramıştır¹⁴. Ancak bu eserin ardından kaleme aldığı *Felsefi Soruşturmalar*'da ise “gündelik hayatın dil üzerindeki” etkilerini söz konusu etmiştir. Dolayısıyla, sözcük türlerinin sınıflandırılmasındaki yöntem sorunu, doğrudan *Felsefi Soruşturmalar* adlı eser üzerinden tartışılacaktır.

WITTGENSTEIN VE DİLİN PRATİK KONUMU

TL-P adlı eserinden sonra Wittgenstein, gündelik dilin analizine büyük önem vermiştir. Denilebilir ki, artık dil felsefesinin amacı, Wittgenstein'a göre gündelik dili göz önünde bulundurmadır. Altınörs, “yirminci yüzyılın ikinci yarısındaki” bu genel dönüşümü şöyle özetlemektedir: “*Gündelik dilci filozofların temel kaygısı, dil ile dünya arasındaki bağlantıdan çok, dil ile insan davranışları arasındaki ilişkiyi serimlemeye dönüktür.*” (Altınörs, 2003, s. 105). Bu yönüyle, Wittgenstein'ın gündelik dile ve “dil oyunlarına” önem vermesini, “antropolojik” bir dönüşüm olarak yorumlayanlar da vardır.¹⁵

Felsefi Soruşturmalar'ın daha önsözünde, Wittgenstein *TL-P*'deki düşüncelerinden vazgeçmiş, değiştirmiş olduğunun sinyallerini vermektedir. I. Kısım'da verdiği bir örnek, hem “uygulama”nın anlamı belirliyor oluşuna, hem de gündelik dil paradigmasına geçişi açıklamaktadır:

Dil, A ustası ile B çırağının iletişimine hizmet ediyor olsun. A, yapı taşlarıyla yapı inşa ediyor: Tuğlalar, kolonlar, keresteler ve kirişler var. B'nin, yapı taşlarını A'nın gereksediği sıraya göre uzatması gerekmektedir. Bu amaçla onlar “tuğla”, “kolon”, “döşeme taşı”, “kiriş” sözcüklerinden oluşan bir dil kullanırlar. A onları yüksek sesle bağıyor; -B, filanca bir çağrıyla getireceğini öğrendiği taşı getiriyor (Wittgenstein, 2006, s. 14).

Wittgenstein, 19. önermede, yukarıda verilen örneği hatırlatarak, “döşeme taşı”nın, bir tümce mi yoksa bir sözcük mü olduğunu sormaktadır. Sözcük olduğunu varsayarak, “*Eğer bir sözcük şüphesiz gündelik dilimizin benzer ses veren sözcüğü ile aynı anlama gelmez.*” (Wittgenstein, 2006, s. 20) der. Devamında, tümce mi yoksa kısa tümce mi olduğunu tartışır. Son kararı, “aslında o, bizim 'kısa' tümcemizdir: Ama şüphesiz, yalnızca, "Bana bir döşeme taşı getir" tümcesinin kısaltılmış bir biçimi,” şeklinde olmuştur. Bir usta, çırağıyla beraber çalışırken “döşeme taşı” derse, bunun anlamı, şüphesiz çırağından döşeme taşı istemesidir. Dolayısıyla, gündelik dil, “*Bana bir döşeme taşı getir.*” şeklinde olması gereken cümleyi, kısaltmış, pratikleştirmiştir. Sadece o ortama (medium) uygun olan bir fonksiyon geliştirmiştir. Hatta Wittgenstein'a göre, usta ve çırağı

¹⁴ Wittgenstein, mantıksal ve analitik düşüncelerini dil ile birleştirdiğinde, özellikle Frege'den çok etkilenmiştir.

¹⁵ Felsefi Soruşturmalar'ın Önsözünde, Wittgenstein'ın teşekkür ettiği “Bay P. Sraffa” antropoloji temelinde bir katkı sunmuş olmalıdır.

görmeyen birisi, duyduğu “döşeme taşı” ifadesine bir anlam verememektedir. Bunun anlamı, gündelik dilin kendi yarattığı dil oyunlarının pratik ve özel koşullarda anlamlar ifade etmesidir. Yine aynı örnek üzerinden devam eden Wittgenstein, “kısaltılmış ve kısaltılmamış tümcenin”¹⁶ aynı anlamı taşıyor olması, “o zaman bu anlam nedir?” sorusunu akla getirmektedir. Wittgenstein şöyle ifade eder, “Ama tümcelerin aynı anlama sahip oldukları olgusu aynı kullanıma sahip olmalarını içermez mi?” (Wittgenstein, 2006, s. 22).

Wittgenstein, 22. önermede, kullanım ve tümce, kullanım ve sözcük gibi ilişkileri irdeledikten sonra, “kaç tür tümce vardır?” sorusunu sorar. “Sayısız türleri vardır” der ve devam eder; “’simgeler’, ‘sözcükler’ ve ‘tümceler’ diye adlandırdıklarımızın çok çeşitli türden kullanımları.” Bu bölüm, Wittgenstein için oldukça önemlidir. *TL-P*’deki mantıksal ve analitik dil görüşünden uzaklaştıktan sonra, dilin dinamiklerinin gündelik dil olduğunu gösterdiği belirtilmişti. Gündelik dilden sonra, dil oyunları kavramını ayrıntılı olarak açıklamaya burada başlamıştır denilebilir. Tümce türlerinin “çok çeşitli kullanımlarından” bahsettikten sonra, “dil oyunları” kavramını da terminolojisine alarak şöyle demektedir: “Ve bu çeşitlilik, ilk ve son olarak verilen sabit bir şey değildir; ancak, diyebiliriz ki yeni dil modelleri, yeni dil-oyunları varlık kazanırlar ve ötekiler eskimiş ve unutulmuş olurlar.” Wittgenstein, “dil-oyunları” kavramından tam olarak ne anlıyordu sorusu, ancak gündelik dil paradigmasıyla beraber düşünülerek anlaşılabilir. Dil oyunları, esasında, “*göstergeleri, yani kelimeleri kullanma biçimlerimizdir.*” (Özcan, 2018, s. 117). Dil oyunları; sözcük türlerini, tümceleri ve grameri belli formlarda, “gündelik dil” temelinde düzenlemektedir. Ancak çoğu zaman, sözcük türlerini, tümceleri veya gramer kurallarını bilmek, dil oyunlarına doğrudan etki etmemektedir. Gündelik dil, “bir dili öğrenmek” ile eşdeğer tutulabilecek “nesnelere etiket yapıştırma” edimiyle oluşmaktadır. Nesnelere karşılık gelen sözcükleri öğreniriz, sonraları, nesnelere karşılık gelen sözcükleri, gündelik dil paradigmalarıyla birçok farklı türde ve düzenlenişte kullanırız. Bu anlamda, Wittgenstein için sözcük türlerinin dilin kullanımıyla ya da iletişimin işleviyle bağlantısının çok önemli olmadığı belirtilebilir. *Felsefi Soruşturmalar*’daki satranç örneği bu bakımdan önem taşımaktadır. “*Bir kimse birisine satrançtaki kralı gösterdiğinde ve ‘Bu kraldır’ dediğinde bu, ona bu taşın kullanımını anlatmaz.*” Bu örneği, çalışmamız açısından önemli kılan şey, satrançtaki taşların şeklini bilmek ile onları kullanmak arasındaki farktır: “*Satranç taşının şekli, burada bir sözcüğün sesi ya da şekline karşılık gelir*” (Wittgenstein, 2006, s. 28). Nesnelere karşılık gelen, “gösterge” olan sözcükler, yalıtılmış olarak bilinirse, onları kullanmış olmayız, dolayısıyla dil oyunlarını kullanmak mümkün olmayacaktır. “Gitmek” fiilini, herhangi bir “gündelik dil” ortamı olmadan Türkçe bilmeyen birisine açıklamak mümkün olsa da o kişi bu fiili dil oyunlarına yansıtamayacaktır.

¹⁶ “Döşeme taşı” kısaltılmış, “Bana bir döşeme taşı getir” kısaltılmamış tümcedir.

Tıpkı satrançtaki fil'in sadece şeklini bilmemizin, onun fonksiyonları bilmemiz anlamına gelmeyeceği gibi. Wittgenstein için gramer, kendini ancak kullanımda ortaya koyan dizimsel pratikler bütünü ifade etmektedir. Sözcük türlerinin belirlenmesi ve sınıflandırılması, gündelik dil paradigmasını dikkate alacak şekilde incelenmeli, sınırlandırılmamalıdır. Çünkü dil oyunları, bütün bir insanlık tarihinin bilincini derinden etkileyen dil ile sınırlandırılmamıştır. Hermeneutik felsefede olduğu gibi Wittgenstein'in dil felsefesinde de kültürel yapılar, birey, toplum, ekonomi, coğrafya vb.gibi birçok kavram, dili birçok farklı yönde etkilemiştir.

“Onlar (büyüklerim) bir nesneyi adlandırdıkları ve bu sırada bir şey doğru döndüklerinde bunu gördüm ve bu şeyi, ona işaret etmek istediklerinde çıkardıkları sesle çağırdıklarını kavradım. Onların niyeti, sanki bütün insanların doğal diliymişçesine kendi bedensel devinimleriyle gösteriliyordu: yüz ifadesi, gözlerin hareketi, bedenın başka kısımlarının hareketi ve bir şey araştırırken, elde ederken karşı çıkarken ya da bir şeyden kaçınırken zihnimizin durumunu ifade eden ses tonu. Böylece sözcüklerin çeşitli tümcelerde kendilerine uygun yerlerde tekrar tekrar kullanıldıklarını duyarak hangi nesnelere gösterdiklerini kavramayı derece derece öğrendim; ve ağızım bu işaretleri oluşturmaya alıştıktan sonra onları kendi isteklerimi ifade etmekte kullandım.” (Wittgenstein, 2006, s. 219).

SONUÇ

Sözcüklerin sınıflandırılmasının temeli Eski Yunan'a uzanmaktadır. O zaman yapılmış tasniflerin bir kısmı aynı kalmış bir kısmı ise geliştirilmiştir. Ancak Türkçe, Avrupa dillerinden farklı bir yapıda olduğu için bu dillerin tasnifinde kullanılan ölçütlerin bir kısmı uygun düşmemektedir. Ayrıca Türkiye Türkçesi için yapılmış tasnifler göz önüne alındığında bunların bir kısmında tasnif için kullanılan ölçütlerin belirtilmediği görülmektedir. Bir kısmında ölçütler belirtilmiş ama yeterli gelmemiştir.

Yapılan tasnifler dikkate alındığında genel dilbilgisinde anlamın temel ölçüt olarak kabul edildiği görülmektedir. Modern anlayışa göre ise anlamın yanı sıra sözdizimi de ölçüt olarak ele alınmaktadır. Ayrıca sadece sözdizimini ölçüt olarak alan çalışmalar da vardır. Nadir Engin Uzun, sözdizimsel yapının sözcük türlerinin tespitinde önemli bir ölçüt olduğunu belirtmiştir. Ancak Kononov'un da belirttiği gibi bu ölçütler tek başlarına yeterli olamayacaktır. Biçimbilgisi, sözdizimi ve anlamın sözcük türlerini tespit etmede beraber kullanılmasının daha doğru olması muhtemeldir.

Sözcük türlerini tespit ederken dil felsefesini konunun dışında bırakmanın doğru olmayacağı da ortadadır. Özellikle de hermeneutik felsefenin vurguladığı değişkenler sözcük türlerini tespit etmede yardımcı olacaktır. Wittgenstein'in da belirttiği gibi: Dili gündelik yaşamdan ayırmak, onu yorumlamamak yanlıştır. Dil üzerinde düşünürken, incelendiğimiz dili kullandığımızdan, nesnel bir gerçeklikten ve teorik yöntemlerden yararlanamamaktayız. Dille ilgili hâlâ cevaplanamamış

sorular olmasının nedenlerinden biri de bu durum olabilir. Ayrıca yapılan tasnifler dili kullanan kişilerin zihinlerinden ve kullanımlarından bağımsız olacağı için de teoride işe yarasa da uygulamada yetersiz kalmaktadır. Ayrıca, teorik bir ayırım yapılsa da yapılmasa da herhangi bir eğitim almamış biri dahi, daha önce verilen taş örneğinde olduğu gibi, sözcük olarak aynı olsa da iki sözcüğün farklı anlamı veya türü olduğunu kavrama potansiyeline sahiptir. Bu da yaşam tecrübesinin ve kültürün öğretici yanının göstergesidir. Üstelik anadil konuşurunun farkında olmasa da dille ilgili sezgilerini ortaya koymaktadır. Bu durumda kullanımı göz ardı etmemek gerekmektedir. Nihayetinde bu çalışmanın göstermek istediği, sözcük türlerini tespit ederken genel kullanıma göre değerlendirmenin daha doğru olacağıdır.

KAYNAKÇA

Ahanov, K. (2008), *Dilbilimin Esasları* (Çev. Murat Ceritoğlu), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, ss. 349-358.

Altınörs, A. (2003). *Dil Felsefesine Giriş*, İstanbul: İnkılap Yayınları.

Atabay, N.- Özel S.- Kutluk İ. (2003), *Sözcük Türleri*, İstanbul: Papatya Yayıncılık, ss. 21-22.

Banguoğlu, T. (2000), *Türkçenin Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 528, ss. 151-153.

Barthes, R. (1996), *Eiffel Kulesi* (Çev. M.Rıfat, S.Rıfat), İstanbul: İyi Şeyler Yayınları

Bulutoğlu, S. (2009), *Dilthey ve Gadamer'de Hermeneutiğin Kapsamı ve İşlevi*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı.

Delice, H. İ. (2012) Sözcük Türleri Nasıl Tasnif Edilmelidir? *Turkish Studies Volume 7/4*, Fall, 2012, ss. 27-34.

Erdem, M.- Sarı, M. (2010), "Sözcük Türlerinin Sözcük Öbekleriyle İlişkisi", *Turkish Studies, Volume 5/4* Fall 2010, ss. 321-325.

Erdem, M. (2005), "Zamirler Anlamlı Kelimeler midir, Yoksa Görevli Kelimeler mi?", Mayıs 2005, C: LXXXIX, S: 641, ss. 444-449.

Erdem, M (2009), *Biçim Bilgisi*, (Editörler: Nurettin Demir- Emine Yılmaz) Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, ss. 101-102.

Ergin, M. (2006), *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Basım Yayım Tanıtım, ss. 216-218.

Gadamer, H. G. (2008), *Hakikat ve Yöntem 1*, İstanbul: Paradigma Yay., s. 308.

Gencan, T. N., (1979), *Dilbilgisi* (Gözden Geçirilmiş 4. Baskı), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, s. 145.

Grönbech, K. (2000), *Türkçenin Yapısı* (Çev. Mehmet Akalın), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 609, s. 18, 22.

Heidegger, M. (2018), *Varlık ve Zaman*, İstanbul: Alfa Yay.

Johanson, L. (Çev. Sema Aslan-Demir) (2004), “Güney Sibirya Türkçesinde Adlar ve Sıfatlar”, *Bilig Dergisi*, Bahar 2004, Sayı 29, ss. 1-27.

Kıran, Z. (2001), *Dilbilime Giriş*, Ankara: Seçkin Yayınevi, ss. 40-41.

Kononov, A. (1965), *Çağdaş Türk Edebi Dilinin Grameri* (Çev. Sabit Paylı- Aslı Türk Dil Kurumu Kütüphanesinde), Ankara, ss. 65-68.

Korkmaz, Z. (2007), *Türkiye Türkçesi- Şekil Bilgisi*, 2. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 827.

Kurt, B. ve Gülmez, M. (2019). Ispartalı Hakkı Efendi'nin Lisan-ı Osmani Tedrisatı Hakkındaki Konferanslarına Göre Dönemin Rüştüye Mekteplerinde Türkçe Eğitimi, *III. Uluslararası Türklerin Dünyası Sosyal Bilimler Sempozyumu Bildiriler*. S. 111-120.

Özcan, Z. (2018), *Dil Felsefesi III* (İkinci Wittgenstein'da Gramer Paradigması), Bursa, Sentez Yayınları.

Porzig, W. (1995), *Dil Denen Mucize* (Çev. Vural Ülkü), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 617.

Saussure, F. (1998). *Genel Dilbilim Dersleri*, İstanbul: Multilingual Yay., s. 39.

Toklu, O. (2003), *Dilbilime Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları, ss. 55-56.

Türk Gramerinin Sorunları II (1999), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 718, ss. 3-42.

Uzun, N. E., (2004), Dilbilgisinin Temel Kavramları, İstanbul: *Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi*: 39, ss. 65-68.

Wittgenstein, L. (2006). *Felsefi Soruşturmalar*. (Çev. Deniz Kanıt). İstanbul: Totem Yay. ss. 14-219.

Yalçın, H. C. (2000), *Türkçe Sarf ve Nahiv* (Haz. Leyla Karahan, Dilek Ergönenç), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 18.

Yılmaz, E. (2004), *Türkiye Türkçesinde Niteleme Sıfatları*, İstanbul: Değişim Yayınları, ss. 7-39.

Yılmaz, E. (2010) *Türkiye Türkçesinde Sözcük Türlerinin Tanımlanmasındaki ve Tasnif Edilmesindeki Temel Sorun Ne?: Yöntem Arayışı mı, Ölçüt Geliştirme mi?*. *Türkiye Türkçesi Üzerine Araştırmalar*. Ankara: Pegem Yayıncılık, ss. 170-196.

Yayın Geliş Tarihi: 05.06.2020
Yayına Kabul Tarihi: 29.01.2021
Online Yayın Tarihi: 31.03.2021
http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.748509

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 23, Sayı: 1, Yıl: 2021, Sayfa: 391-417
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

İNŞACILIK YAKLAŞIMI VE KAVRAMSAL TARTIŞMALAR ÇERÇEVESİNDE ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİ¹

Pınar KARZAOĞLU*
Mehmet Osman ÇATI**

Öz

Bu çalışma uluslararası hukuk ve uluslararası ilişkiler disiplinlerinin etkileşimi içerisinde şekillenen Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin (UCM) sınırlarını ve yaşadığı zorlukları, teorik bir yaklaşımla ve kavramlarla ele alma amacıyla hazırlanmıştır. Uluslararası Ceza Mahkemesi, çoğunlukla istikrarsız şekilde ve tartışmalara konu olarak son yıllarda kayda değer bir biçimde gelişse de uygulamada tam anlamıyla adil olmayı başaramamış uluslararası bir ceza kurumudur. Uluslararası normların aşamalı gelişimi (normların hayat döngüsü) ve çeşitli uluslararası ceza yargulamaları ile günümüzde birçok ihtilaflı kuram ve kavramla tartışılan bu uluslararası ceza kurumu her iki disiplininin akademik yazınında da kendine yer bulmayı başarmıştır. Uluslararası hukukun devletleri bağlayacak bir zorlama mekanizmasından yoksun oluşu ve devlet egemenliğinin sarsılmaz doğasına olan inanç, savaş suçu, insanlığa karşı işlenen suçlar ve en önemlisi soykırım suçu işleyen faillerin yargılamasını da zorlu bir süreç haline getirmiştir. Bu durum devletlerin uluslararası normlara, özellikle insan hakları konusunda tam anlamıyla uyumunun hiçbir zaman garanti altına alınamamasına sebep olmuştur. Bu kapsamda çalışmanın amacı, devletlerin uluslararası hukuk normlarına yaklaşımları çerçevesinde UCM'nin anlamlandırılmasıdır. Bu amaç doğrultusunda, devletlerin uluslararası hukuk normlarına uyumu konusu akademik literatürdeki tartışmalardan beslenerek ve uluslararası ilişkiler disiplininin inşacılık kuramından yararlanılarak analiz edilecektir. Bu analizden yola çıkarak uluslararası ceza mahkemelerinin kapsamına giren suçların

¹ Bu çalışma Arş. Gör. Pınar Karzaoğlu'nun Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Osman Çatı danışmanlığında hazırladığı "Uluslararası Hukuk Normlarının Realizm, Liberalizm ve İnşacılık Çerçevesinde Değerlendirilmesi: Uluslararası Ceza Mahkemeleri" başlıklı yüksek lisans tezinden oluşturulmuştur.

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Karzaoğlu, P., Çatı, M. O. (2021). İnşacılık yaklaşımı ve kavramsal tartışmalar çerçevesinde uluslararası ceza mahkemesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (1), 391-417.

* Arş. Gör., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, ORCID: 0000-0003-3680-4505, pinarkarzaoglu@gmail.com
pinarkarzaoglu@mu.edu.tr.

** Dr. Öğr. Üyesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, ORCID: 0000-0003-1606-9427, osmancati@mu.edu.tr.

önlenmesine yönelik 'ulus-üstü yasal süreç', 'yeni egemenlik' ve bahsi geçen 'normların hayat döngüsü' kavramlarından yararlanan alternatif bir yaklaşım savunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Hukuk Normlarına Uyum, İnşacılık, Normların Hayat Döngüsü, Ulus-üstü Yasal Süreç, Yeni Egemenlik.

THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT IN THE LIGHT OF CONSTRUCTIVISM AND CONCEPTUAL DEBATES²

Abstract

This study has been prepared with the aim of analyzing the challenges and boundaries of the international criminal court, which is shaped within the interaction of international law and international relations disciplines, with a theoretical approach and concepts. This international criminal institution has been developed in a significant and disproportionate manner in the latest years yet has failed to deliver full justice in practice. This process, which has evolved through the gradual development of international norms (the life cycle of norms) and various international criminal proceedings, gave rise to many controversial theories and concepts and managed to find place in the academic literature of both disciplines. Lack of a coercion mechanism in international law which will make itself legally binding for all states and the belief in the unshakable nature of state sovereignty have also made the prosecution of perpetrators of war crimes, crimes against humanity and most importantly, genocide a difficult process. This situation has led to the failure of ensuring states' full compliance with international norms, especially with regard to human rights. In this context, the main purpose of this study is making sense of international criminal court within the framework of states' approach to international legal norms. For this purpose, the compliance of states with international legal norms will be analyzed by nourishing from the discussions within the academic literature and by drawing on one of the main theories of the discipline of international relations, constructivism. Relying upon this analysis, an alternative approach will be advocated for the prevention of the crimes under the jurisdiction of international criminal courts, through utilizing the concepts of 'new sovereignty', 'transnational legal process' and aforementioned 'the life cycle of norms'.

Keywords: A Compliance with Norms of International Law, Theories of International Relations, The Life Cycle of Norms, Transnational Legal Process, New Sovereignty.

GİRİŞ

Bu çalışma, UCM öncesinde kurulan uluslararası ceza mahkemelerinin ve günümüzde UCM'nin insan haklarını koruma konusunda tam anlamıyla başarıya ulaşamamasını, uluslararası hukukun uluslararası ilişkilerden bağımsız düşünülmemesi ve devlet egemenliğinin baskınlığından kaynaklandığını

² This study is based on Res. Asst. Pınar Karzaoğlu's master's thesis titled "Evaluation of the Norms of International Law within the Framework of Realism, Liberalism and Constructivism: International Criminal Courts" prepared under the supervision of Asst. Prof. Dr. Mehmet Osman Çatı.

savunmaktadır. Bu kapsamda hukuk ve siyaset arasındaki karşıtlığı devletlerin norma uyumu/uyumsuzluğu üzerinden okuma ve uluslararası ilişkiler kuramları çerçevesinde uluslararası hukuka yaklaşımı inceleme hedefi taşımaktadır. Bu temelden yola çıkarak siyasi ve yasal faktörlerin oynadığı rolü ve uluslararası ilişkiler ile uluslararası hukuk arasındaki gerilimli ilişkiyi, Uluslararası Ceza Mahkemesi örneği üzerinden kuramsal ve kavramsal bir çerçevede ele almanın faydalı olması beklenmektedir.

Bu çerçevede uluslararası hukukun bağlayıcılığı sorunu ile başlayacak tartışmada, sonrasında insan hakları ve devlet egemenliği arasındaki gerilimli ilişki ve devletlerin normlara uyumu konusu kuramsal açıdan ele alınacak ve UCM, uluslararası hukuk-uluslararası ilişkiler gerilimi açısından uluslararası ilişkiler kuramları kapsamında değerlendirilecektir. UCM ve öncesinde kurulan uluslararası ceza mahkemeleri, devlet egemenliği ile bağlantısı üzerinden realizmin, yaratılması ve kurumsallaşması üzerinden liberal kurumsalcılığın, insan haklarını koruma ve normun hayat boyu döngüsünde ele alınan içselleştirilmesi üzerinden inşacılığın açıklayıcılığına örnek oluşturmaktadır. Ancak bu kuramlar içerisinde devletlerin uluslararası hukuk normlarına uyum motivasyonlarına ve bu uyumun sürdürüleceğine dair en tatmin edici yaklaşımı sunan ve bu normlar ile uluslararası ceza mahkemelerini anlamlandırmada en açıklayıcı kavramlar, çalışmada inşacılık ile özdeşleştirilecek olan ‘normların hayat döngüsü’, ‘yeni egemenlik’, ‘ulus-üstü yasal süreç’ kavramlarıdır. Çalışmanın son bölümlerinde söz konusu kavramlar UCM’ye dair tartışmalarla ele alınacaktır.

Uluslararası Hukukun Bağlayıcılığı Sorunu

Uluslararası hukukun gerçekten hukuk olup olmadığı ve devletlerin uluslararası hukuka ‘uyum sorunu’ akademisyenler ve karar alıcılar arasında oldukça tartışmalı konular olarak süregelmiştir. Kısaca uluslararası hukukun bağlayıcılığı sorunu olarak da özetlenebilecek bu durum, tıpkı insan hakları-devlet egemenliği normları ve uluslararası hukuk-uluslararası ilişkiler disiplinleri arasındaki çatışmalarda olduğu gibi, aslında güç/çıkar-hukuk kavramları arasındaki karşıtlığın uluslararası yasal sisteme bir yansımasıdır. Bu karşıtlık, devletlerin uluslararası hukuk normlarına uyum göstermeyi veya göstermemeyi hangi motivasyonlarla seçtiğine dair kuramsal tartışmalara da temel oluşturmaktadır. Öncelikle kavramsal çelişkiler üzerinden okunacak olan bu gerilim, sonrasında kuramsal bir çerçeveye oturtulmaya çalışılacaktır. Bunun için de bahsi geçen gerilimin uluslararası ilişkiler disiplininin yaygın kabul gören üç kuramsal perspektifi olan realizm, liberal kurumsalcılık ve inşacılık tarafından nasıl değerlendirildiği ele alınacak ve sonrasında inşacılıkla özdeşleştirilecek olan kavramlar UCM kapsamındaki tartışmalarda kullanılacaktır.

Uluslararası hukukun ve normlarının anlamlandırılması ve uluslararası ilişkilerin üç kuramı (realizm, liberal kurumsalcılık, inşacılık) çerçevesinde bir analizin yapılması adına öncelikle uluslararası hukukun, uluslararası ilişkiler ile iç içe oluşu

ve aşamalı gelişimi tartışılacak, iki disiplinin gerilimli ilişkisi üzerinde durulacaktır. İlerleyen kısımlarda da ifade edildiği gibi, insan hakları ile devlet egemenliği normları arasındaki ilişki de tıpkı uluslararası ilişkiler ve uluslararası hukuk arasındaki ilişki gibi tek taraflı ya da dışsal bir ilişki olmayıp birbiriyle bağlantılı ve gerilimli, yani karşılıklı etkileşim halinde içsel bir ilişkiyle gelişen bir sürecin tezahürüdür. Bu etkileşim sürecinin anlaşılması, UCM ve öncesinde kurulan uluslararası ceza mahkemelerinin anlaşılmasına katkıda bulunacaktır. Dolayısıyla, bu çalışmanın konularından birini oluşturan devletlerin normlara uyum konusunu ve bu konudaki ‘uyum sorunu’ ndan kaynaklanan insan hakları ihlallerini gidermek üzere kurulan uluslararası ceza mahkemelerini anlamak için bahsi geçen iki norm arasındaki karşıtlık ve iki disiplin arasındaki ilişki çalışmanın çıkış noktası olmuştur.

İnsan Hakları-Devlet Egemenliği Karşıtlığı

İnsan hakları kavramının genel olarak 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde belirgin bir uluslararası sorun haline geldiği kabul edilmektedir. Ancak buna rağmen, bu kavramın ortaya çıkışını geçmişten radikal bir kopuş yerine bir süreç olarak değerlendirmek daha uygun olacaktır. Daha genel bir ifadeyle, egemenlik kavramı ve insan hakları normu arasındaki ilişkiye dair çalışmada Krasner (1999, s. 125), yönetenler ile yönetilenler arasındaki ilişkiyi uluslararası odaklarca belirlemeye çalışmanın son versiyonu olarak anlaşılabilir insan haklarının aslında, uluslararası sistemde uzun zamandır devam eden bir mücadelenin vücut bulmuş hali olduğunu belirtmektedir. Uluslararası aktörler ve ulus-devlet arasında süregelen bu mücadele, 16. Ve 17. Yy.’lar itibarıyla Osmanlı İmparatorluğu egemenliği altındaki Hristiyanların durumuna ilişkin kaygılar nedeniyle başlamıştır. 19. Yy.’a gelindiğinde ise ulusal azınlık hakları çerçevesinde devam eden bu mücadele, 20. Yy. Sonlarında mevcut biçimi olan insan hakları formunu almış ve ulusal egemenlik kavramını ısrarla aşındırmaya devam etmiştir.

Galtung (1994, ss. 17-20)’a göre ise insan hakları, ‘ulusal ve uluslararası kanunların unsurlarını birleştiren hayali ve karmaşık bir yapı’ olarak görülmelidir ve her iki kanun biçimine de dayanıp katkıda bulunmaktadır. Bu tanım, devletlerin uluslararası hukuka uyarak meşruiyet elde ettiği konusu ile de doğrudan ilgilidir. Kurumsallaştırılmış uluslararası normları uygulama, her iki alan (ulusal-uluslararası) için devletin yasal sorumluluklarını belirlemektedir. Bu anlamda insan hakları her iki sistemin de önemli bir parçasıdır. Bu durum, UCM’nin yargılama alanı olan insan hakları ihlallerinin de uluslararası hukuk-iç hukuk ilişkisi kapsamında değerlendirilmesine dayanak sağlamaktadır. UCM’nin yargılama kapsamına giren devlet içerisinde gerçekleşen ihlallerde bireysel sorumluluğun doğması, işte bu iç içe geçmiş ikili yapının bir sonucudur ve ancak bu kapsamda anlaşılabilmektedir.

Devlet egemenliği normunun da sarsılması zor ve tıpkı insan hakları gibi esas bir norm olması uluslararası hukukun devletlere hükmetmesini neredeyse imkânsız

hale getirebilmektedir. Struett (2008, s. 49), savaş suçlarının cezalandırılması anlamında devletlerin söylemsel uygulamalarında zaman içinde yaşanan değişimlerin günümüzde UCM'nin yaşadığı zorlukları ve yapısal sınırlarını anlamada yardımcı olacağını söylemektedir. Bunun için öncelikle 2. Dünya Savaşı sonrası döneme ve Nuremberg yargılamalarına bakmaktadır. Burada devlet liderlerinin kişisel çıkarlarının, ulusal çıkarlarla her zaman uyuşmadığı, ancak aynı zamanda, liberal devlet liderlerinin kamuoyu baskısı altında ve yasal normlar gereği, savaş suçları davalarının takibinde ulusal çıkarları göz önünde bulundurmaları gerektiğinden bahsedilmektedir. Bass (2000), devletlerin düşmanlarının işledikleri savaş suçlarını yargılamaya istekli ve hazır olduklarını, ancak kalıcı bir mahkemenin varlığının, davanın açılıp yürütülebilmesi için cezalandırılacak olan suçların ve yürütülecek prosedürlerin kesin bir tanımının yapılmasını gerektirdiğini belirtmektedir (Bass (2000)'den akt. Struett, 2008, s. 50). Böylesi bir tanımın yapılması ise kaçınılmaz olarak devlet egemenliğinin kısıtlanması anlamına gelecektir. İşte bu sebeple, farklı ulusal kültürlerle sahip aktörler arasında ulus-üstü bir otorite tarafından cezalandırılacak suçların ne olacağı konusunda fikir birliğine ulaşmak; Adolf Hitler'in 'savaş suçlusu'na örnek oluşturduğu konusundaki uzlaşıdan çok daha geniş bir kavramsallaştırma gerektirmektedir (Struett, 2008, s. 50).

Egemenlik kavramını uluslararası ilişkiler kuramları ile açıklayan Krasner (1999) ise, Westphalia modelinin, realizmi ve neo-liberal kurumsalcılığı analiz etmede ya da uluslararası arenada neler olup bittiğini anlamada oldukça uygun bir başlangıç noktası olduğunu belirtmektedir. Krasner (1999)'a göre, Westphalia modeli egemenliğin temel ilkesi olan içyapı özerkliği, güçlü devletlerin baskı, zorlama, iç işlerine müdahale veya anlaşma ve sözleşmeler yoluyla ulusal siyasi otoriteyi etkisi altına alması sonucu sıklıkla çiğnenmektedir. Yani, uluslararası egemenliğin temel ilkesi olan ve yasal olarak özerk bölgesel aktörlere kadar uzanan tanınma kavramı, tıpkı insan hakları gibi kendisine atfedilen büyük öneme karşın, aslında aynı zamanda fazlasıyla ihlal edilen bir ilkedir.

Dolayısıyla bir normun ileride üzerinde durulacak olan 'normların hayat döngüsü'nde gelişiminin son aşamasında yani 'içselleştirilme evresi'nde olması, devletlerin bu norma uyması için kendiliğinden bir kriter oluşturmaz. Sonuçta belki de en çok içselleştirilip benimsenmiş, hatta uluslararası ilişkiler için 'kurucu' norm kabul edilen devlet egemenliği ilkesini dahi, devletler sıklıkla ihlal edebilmekte, ancak buna rağmen çelişkili bir biçimde norm, evrensel geçerliliğini yitirmemektedir. İşte bu sebeple Krasner (1999, s. 126) için, insan hakları konusu, yöneten ve yönetilen arasındaki ilişkileri düzenlemeye çalışan uluslararası güçler ile devlet otonomisi (egemenliği) arasında, Westphalia'dan günümüze süregelen gerilimin en son örneğidir. Kısacası tüm uluslararası normlar gibi devlet egemenliği olgusundan bağımsız düşünülemez. Ancak bu durum, uluslararası alanın da realistlerin iddia ettiği şekilde normlardan tamamen bağımsız, yalnızca güç siyasetinin hüküm sürdüğü bir alan olduğu anlamına gelmez.

Buradan da anlaşılacağı gibi insan hakları ile devlet egemenliği normları arasındaki ilişki sadece dışsal ve tek taraflı belirleyicilik üzerine değil, içsel ve etkileşim halinde bir gelişim sürecinin tezahürüdür. Ancak her ne kadar bu iki norm birbirlerini eş zamanlı olarak yapılandırıyor da aynı zamanda tekil doğalarından ötürü birbirleriyle karşıtlık halindedirler. İnsan hakları ve devlet egemenliği normları arasındaki bu içsel gerilim, uluslararası ceza mahkemelerinin işleyişinin anlaşılması için de kritik önem taşımaktadır.

Uluslararası ceza mahkemeleri, devlet egemenliği ve insan hakları normları arasındaki gerilimin adeta kurumsallaşmış, somut bir örneğini oluşturmaktadır. Devletlerin uluslararası hukuk normlarına uyum motivasyonları ya da uyumsuzluğu konusu da bu ihtilafın bir parçasını oluşturmakta ve hem uluslararası ilişkiler kuramlarının farklı bakış açılarının hem de uluslararası hukuka yaklaşımlarının ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

ULUSLARARASI İLİŞKİLER- ULUSLARARASI HUKUK İLİŞKİSİNE KURAMSAL ÇERÇEVEDEN BAKIŞ

Bu bölümde uluslararası ilişkiler ile uluslararası hukuk disiplinleri arasındaki ilişkiyi kuramsallaştırmak adına, yasal yükümlülüklerin devlet davranışlarını nasıl etkilediğine ve uluslararası ilişkiler kuramlarının uluslararası hukuk normlarına yaklaşımına bakılacaktır. Fakat böylesi bir uğraşa girişmeden önce, iki disiplin arasındaki kuramsal etkileşimin niçin bu kadar sınırlı kaldığı konusuna kısaca değinmek, sonraki tartışmalara da ışık tutması bakımından yerinde olacaktır.

Yukarıda da belirtildiği gibi, uluslararası hukukun bağlayıcılığının bir sorun olarak adlandırılması, uluslararası hukuk kuralları ve normlarının idealize ettiği düzenin devletlerin çıkarlarından ve güç mücadelelerinden bağımsız düşünülememesinden kaynaklanmaktadır. Bu durum büyük ölçüde uluslararası ilişkiler disiplininin egemen paradigmasını oluşturan realizmin, uluslararası hukuk ile arasına koyduğu mesafenin bir yansımasıdır. Uluslararası ilişkiler disiplininin diğer ana akım kuramı olan liberalizm ise, uluslararası hukukun idealize ettiği uluslararası toplum fikri ile realizm arasında bir orta yol bulma çabasında olsa da açıklamalarının merkezine her şeye rağmen (ortak) çıkarları koymakta, norm, değer ve kimlik gibi olguları bu temel üzerine oturtmaktadır. İnşacılık ise, anarşi, güç, çıkar gibi kavramları verili kabul etmek yerine tüm bu kavramların aktörlerin etkileşimleri ile inşa edilmiş olduğunu savunur. Dolayısıyla inşacılık, çıkar/güç mücadelesinin geçerliliğini reddetmemekle beraber, odağına uluslararası hukuk kişilerinin tüzel kimliğinden ziyade kurumları oluşturan insanların norm ve değer yargılarını oturtmakta ve bunların evrensel kabul görmüş bir hukuk düzeni oluşturup oluşturamayacağı üzerine tartışmaktadır.

David Armstrong (2009), bu üç kuramdan uluslararası hukuk ile uluslararası ilişkiler arasındaki kuramsal etkileşimi (ya da etkileşimsizliği) analiz ederken faydalanır. Armstrong (2009, ss. 69-114), yasal pozitivizmin uluslararası hukuktaki

hâkimiyetini uluslararası ilişkilerde realizmin hâkimiyetiyle eşleştirmektedir. Öyle ki Armstrong'a göre, her iki disiplinin de egemen paradigmasını oluşturan realizm ve yasal pozitivism aslında ontolojik varsayımları bakımından oldukça benzeşmektedirler. İkisi de yapısalcı yaklaşımlara sahip olan bu kuramlar, devletin ve araşsal eylemlerin rolünü önceleyerek, ulusal siyaset, norm ve etiğin önemini göz ardı etmektedirler. Benzer şekilde bu kuramların karşılaştıkları temel meydan okumalar da ontolojik bakımdan birbirleri ile örtüşmektedir. Tıpkı 1950'ler sonrası liberal kurumsalcılığın uluslararası ilişkilerde hâkim realizme bir meydan okuma olarak ortaya çıkması gibi, yasal pozitivism de 1940'lardan itibaren uluslararası hukukta benzer bir liberal meydan okuma ile karşı karşıya kalmıştır. Bu liberal meydan okuma, yapan-merkezli (agent-centric) bir yaklaşımla dünya siyasetinde devletlerin yanı sıra iç süreçlerin, normatif eylemlerin ve ahlaki hususların da rolüne dikkat çekmektedir.

Armstrong, uluslararası ilişkiler ve uluslararası hukuk disiplinlerinin birbirlerine karşı olan ilgi ve takdirlerinin günden güne arttığını kabul etse de bu ilginin daha ziyade liberal akademisyenlerle sınırlı kaldığını; uluslararası ilişkilerde realizmin halen hukuki olmaktan çok uzak olduğunu; öte yandan uluslararası hukukta ise yasal pozitivistlerin, siyaset ve politika ile alakalı kaygı taşımadıklarını belirtmektedir. Dolayısıyla bu kuramların, disiplinleri içerisinde devam eden egemenliklerinin, bu iki disiplin arasında kuramsal bir bağ kurmanın önünde engel teşkil ettiğini savunmaktadır. İşte tam da bu noktada Armstrong, inşacılığı bu engelleri aşmak için bir alternatif olarak sunarak analizine devam eder. Çünkü Armstrong'a göre inşacılık sosyal dünyayı anlamak üzerine kurulu olup, devletlerin uluslararası hukuka uyumunu ikna, uyum ve alışkanlıkla açıklayarak iki disiplin arasındaki bağı daha ılımlı açıklamalar yapabilme yetisiyle ön plana çıkarmaktadır.

Her ne kadar inşacılık, belirtildiği gibi, uluslararası ilişkiler ve uluslararası hukuk arasındaki kuramsal kopukluğu aşmak açısından faydalı bir külliyat oluşturmaya başladıysa da uluslararası ilişkiler disiplininin egemen paradigması olan realizmin - özellikle uluslararası alanı kuramsallaştırırken- iç siyaset ve dolayısıyla da 'hukuk' kavramı ile arasına ördüğü kalın ontolojik duvarlar, hâlihazırda tüm çıplaklığı ile varlığını sürdürmektedir. Bugün bile, uluslararası ilişkilerin bir anabilim dalı olarak kabul gören uluslararası hukuk ile disiplinin ana akım kuramları arasındaki temel bağlantı, kuramsal olmaktan ziyade analitiktir. Yani bu bağlantı, her iki alanda da egemen olan kuramların 'açıklayıcılık' işlevi üzerinden tali olarak sağlanmaktadır. Tek fark, uluslararası hukukun 'açıklayıcı' kuramları daha 'değer yüklü' analizler yaparken, uluslararası ilişkiler kuramları aynı açıklayıcılığı ağırlıklı olarak realizm gibi 'güç odaklı' kuramlardan yararlanarak sağlamaktadır (Abbott, 1992, s. 170).

Bu yüzden, uluslararası ilişkilerin ana akım kuramlarının temel yaklaşımı daha ziyade uluslararası antlaşmaların, kuralların ve kurumların devletler için aslında ne anlam ifade ettiğini, devletlerin bu tür kurumları yaratmak için neden uğraştıklarını ve sonrasında neden buna uyum sağlayıp diğer devletleri buna katılmaya

zorladıklarını anlamaya yöneliktir. Buna göre örneğin, devletlerin neden silahların kontrolüne ilişkin antlaşmalarla bağlı olmayı seçtiklerini, devletleri yıkıcı bir yarışa sokan ‘tutuklu ikilemi’ ile açıklamak mümkündür. Benzer şekilde devletler ortak doğal kaynakların zarar görmesini önlemeye ve bu kaynakların sağlıklı bir şekilde sürdürülmesine yönelik antlaşmalar imzalar, çünkü bunlar asgari müşterekte tarafların hayatta kalmaları için kaçınılmazdır. Uluslararası Sivil Havacılık Kurumu’nun kuralları olmadığında devletler çatışan ve kaotik davranışlar içerisine girecekler; ya da Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (General Agreement on Tariffs and Trade) (GATT)’na taraf olmazlarsa kapsamlı ticaret görüşmelerindeki işlem maliyetlerini azaltamayacaklardır. Kısacası, uluslararası hukuku incelerken uluslararası ilişkiler kuramlarının nihai hedefi, devletlerin uymaya devam ettiklerini bildirmek için yasal prosedürlerini raporladığı her türlü uygulamayı, ‘rasyonellik’ çerçevesinde anlamlandırmaktır (Abbott, 1992, s. 170).

Bu bakımdan, uluslararası ilişkiler kuramlarının uluslararası hukuk olgusuna olan yaklaşımlarını değerlendirmeden önce, iki disiplin arasındaki bu kuramsal kayıtsızlığın altının bir kez daha çizilmesinde fayda vardır. Öyle ki, bu kısımda da anlatıldığı gibi, uluslararası hukuk, özellikle realizmin disiplindeki hâkimiyetini sürdürdüğü uzun yıllar boyunca hiçbir zaman disiplinin ana akım kuramlarının analizlerine doğrudan girememiştir. Benzer şekilde aslında bir bakıma bu sorunu gidermesi amacıyla oluşturulan uluslararası hukuk alt disiplini de aynı şekilde ve belki de uluslararası ilişkilerde geçerli olan bu pozitivistimin bir uzantısı olarak, uluslararası alana yönelik -en azından ana akım uluslararası ilişkiler kuramlarını besleyebilecek derinlikte- kuramsallaştırmalar yapmaktan imtina etmiştir. Bunun yerine, daha ziyade hukuk kuramı üzerine odaklanarak (sosyo-politik unsurlardan ayrı olarak), devletler arası güç ilişkilerini kuramsal çerçevesinin dışında bırakmayı tercih etmiştir. Daha da ilginç, bunu sadece bilimsel ya da epistemolojik kaygılarla değil, aynı zamanda ahlaki ve etik kaygılarla da yapmış ya da meşrulaştırmıştır.

Her ne kadar iki disiplin içerisinde de halen daha realizmin hakimiyetinden bahsediyor olursa da dış politika eylemlerinin çok az bir kısmı sadece tek bir ben-merkezli çıkar güdüsünü yansıtmaktadır (Donnelly, 2014, s. 75). Dolayısıyla, realist yaklaşımın içerisinde dahi normatif bir bağlam bulunduğundan bahsedebiliriz. Ancak bu normatif bağlam kendini, ne yazık ki çoğu zaman güç ve çıkarı maksimize etmeye çalışan devlet tarafından kullanılan bir araç olarak göstermektedir. İnşacı düşüncenin savunucuları Finnemore ve Sikkink (1998, s. 888) de aynı şekilde rasyonel seçimlerde mutlaka bir normatif bağlam bulunduğunu, rasyonel kuramların da hiçbir zaman normatif etkilerden bağımsız olmadığını savunmaktadırlar. İki bağlamın da siyasi eylemler, sosyal ve politik dönüşüm sürecinde birbiriyle iç içe olduğunu, ancak siyaset bilimcilerin bu ilişkinin doğası hakkında farklı düşüncelere sahip olduğunu belirtmektedirler. Bu anlamda normların varlığından ve kabulünden çalışmanın konusu içine aldığı üç kuram (realizm, liberal kurumsalcılık, inşacılık) içerisinde de söz edilebilir. Ele alınması gereken bu üç kuramın normlara yaklaşımdaki farklılığıdır. Bu ayrım

normların realizmde bir araç, liberal kurumsalcılıkta bir kurum, inşacılıkta ise ana öge olmasından kaynaklanmaktadır. Bu çıkarımdan yola çıkarak özellikle UCM'nin anlamlandırılması adına inşacılığın sunabileceği açıklamalar faydalı olacaktır.

İnşacılık

İnşacılık, uluslararası hukukun işleyişini anlamada, normların çıkarları nasıl oluşturabileceğini ve hatta nasıl koruyabileceğini göstererek önemli katkılarda bulunmuştur. Uluslararası ilişkiler ve uluslararası hukuktaki inşacı düşünürlere göre inşacılığın en önemli katkısı, uluslararası hukukun oluşumunu ve işleyişini yönlendiren sosyal aşamalara sunduğu farklı bakış açılarıdır. İnşacılık uluslararası aktörlerin davranışlarını temel alan, neo-realizm ve neo-liberalizmin sunduğundan daha geniş ve alternatif açıklamalar sunmaktadır (Brunnee ve Toope, 2012, s. 26).

İnşacılığın ortaya çıkışının bazı sebepleri vardır. Birincisi, rasyonalizmin kendi kuram ve dünya siyasetine ilişkin anlayışlarını üstün tutma dürtüsüyle uluslararası ilişkilerin somut analizini yapmaya devam etmesi, sosyal inşacıların, buna karşı yaklaşımların aydınlatıcı gücünü ortaya çıkarmak için fırsat olarak görmesine yol açmıştır. İkinci olarak Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle neo-realist ve neo-liberallerin açıklayıcı iddialarının, küresel düzeni yeniden şekillendiren sistematik değişimi tahmin etme ve anlamadaki başarısızlığıdır (Reus-Smit, 2004, s. 293). Zira ne neo-realizm ne de liberal kurumsalcılık o dönem görece güçlü olan Sovyetlerin parçalanmasını öngörebilmiştir.

Brunnee ve Toope (2012, s. 4) da inşacılığın uluslararası ilişkiler literatüründe bir tepki ve bir umut ifadesi olarak çıktığını söylemektedirler. Bu tepkinin Amerika'da hâkim olan neo-realizm ve neo-liberalizme (materyal çıkarlar ve faydacı anlayışa) karşı çıktığını belirtmektedirler. Burada inşacılıkla ilişkilendirilen umut ise, Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte ortaya çıkan 'Yeni Dünya Düzeni'nde Doğu-Batı ilişkilerinin geleceğinin yeniden düşünülmesinden kaynaklanmaktadır. Price ve Reus-Smit (1998, s. 265), kuramdaki değişim için uluslararası dengelerdeki değişimin, kuramsal bakış açılarının diyalektik etkileşiminden daha iyi bir katalizör olduğunu savunmaktadırlar. Dolayısıyla uluslararası dengeyi değiştirmede önemli rol oynayan soykırım gibi insanlığa karşı işlenen ağır suçları oluşturan ve hem ulusal hem uluslararası alanı etkileyen olaylar kuramlar arası tartışmadan ziyade kuramdaki değişimi etkilemeye daha eğilimlidir. Bu anlamda çalışmada ele alınacak olan 'normların hayat döngüsü', 'ulus-üstü yasal süreç' ve 'yeni egemenlik' kavramlarını bu çerçevede değerlendirmek daha doğru olacaktır.

Uluslararası ilişkiler kuramlarını kısaca özetlemek gerekirse, realizm, uluslararası seviyede bir toplumun varlığını reddederek uluslararası ilişkileri evrensel, zamansız ve değişmez kabul etmektedir. Liberalizm ise, devlet aktörlerinin içyapıları ile bunların ilişkilerinin doğasıyla ilgili bağ kurmaktadır. Ancak bu aktörlerin yapılarını neyin şekillendirdiği hakkında yeterli açıklamada

bulunmayarak uluslararası ilişkilere yalnızca modern sanayi toplumuyla başlayan bir tarihsel bakış açısıyla yaklaşmaktadır (Lebow, 2008, s. 2-3). İnşacılığın ise normlardaki değişimle ve devletlerin normlara bakışıyla ortaya çıkardığı ‘normların hayat döngüsü’, ‘yeni egemenlik’ kavramı ve ulus-üstü bir yasal süreç’in varlığı üzerine çalışmaları özellikle uluslararası ceza mahkemelerini anlamak için önemli bulunmakta ve uluslararası sistemdeki değişimin yalnızca realizmin devlet egemenliği ya da liberal kurumsalcılığın uluslararası kurumlar oluşturma çabası üzerinden okunamayacağını göstermektedir.

İnşacılık Yaklaşımı ile Normların Hayat Döngüsü, Ulus-üstü Yasal Süreç ve Yeni Egemenlik Kavramları

Bu kavramlar, uluslararası alanda etkileşim içerisindeki devletlerin egemenliğinin sınırlandırılması ve çalışmanın konusu olan suçlarda adaletin sağlanması için ‘norm’ ve ‘egemenlik’ arasındaki ilişkiye dair yaklaşımları bakımından çalışmada inşacılık kuramıyla özdeşleştirilmiştir. Bu kapsamda normların nasıl oluştuğu, kurumsallaştığı ve içselleştirildiğinin anlaşılması adına ‘normların hayat döngüsü’ kavramının incelenmesi yararlı olacaktır. Siyaset bilimcilerin egemenlik kavramını bir norm olarak görmeye meyilli olduğunu belirten Finnemore ve Sikkink (1998, ss. 891-901), bu kavramın aslında normların ya da belli kural ve pratiklerin zaman içinde çeşitlenen bir toplamı olduğunu savunmaktadırlar. Norm kavramı ile kastedilen, belli kimliğe sahip aktörlerin standartlaşmış davranışlarıdır. Konuya dair çalışmalar arasında, düzeni sağlayan ve aktör davranışlarını kısıtlayan düzenleyici normlar ile kurucu normlar arasında bir ayrıma gidildiği görülmektedir. Uygun davranışı belirleyen standartlarla oluşan normların (kurucu normlar) belli bir toplumun yargısı ile şekillendiğini belirten yazarlar, norma uymamanın genel bir onaylamadan kaynaklandığını, uyumun ise aktörler tarafından içselleştirilmiş ve herhangi bir tepki almamış normlarda (düzenleyici normlar) görüldüğünü belirtmektedirler.

Zira Finnemore ve Sikkink (1998)’e göre, günümüzde ‘kötü’ olarak görülen ırk ayrımı, emperyalizm gibi normların zamanında güçlü (etkin) olmasının sebebi, bazı grupların bu normları uygun görmeleri, diğerlerinin ise bunları kabul etmekten başka çarelerinin olmamasıdır. Normlar ‘olması gereken’e somutluk kattığından eylemi meşrulaştırmaktadır. Dolayısıyla norma aykırı eylemde bulunan devletin bu eylemini açıklama ve kendi açısından meşrulaştırma zorunluluğu doğmaktadır. ‘Normların hayat döngüsü’ (Finnemore ve Sikkink, 1998; March ve Olsen, 1989; Fearon, 1999, s. 28) olarak adlandırılan kavram; normun ortaya çıkışı, gelişimi ile diğer devletlerin benimsemeye başlaması ve içselleştirilmesi olmak üzere üç aşamadan oluşmaktadır. Öncelikle içsel kaynaklarla oluşan norm ‘kurumsallaşma’ya (norm institutionalization) başladığında uluslararası sisteme etki etmekte ve ulusal (domestic, internal) düzeyin etkisi daha az hissedilmektedir. Normların yayılıp etki alanı bulmasında ise (norm cascade) en önemli mekanizmanın ‘uluslararası sosyalleşme’ (international socialization) olduğunu

belirtmektedirler. Burada yazarlar inşacılar ile realistlerin normdaki değişime bakışları açısından bir ayrıma gitmektedirler. İnşacılar uluslararası yapıdaki değişimin, fikirlerin uluslararası aktarımıyla belirlendiğini, dolayısıyla sistemdeki değişimin de fikir, beklenti ve inançlardaki değişimle gerçekleştiğini savunmaktadırlar. Realistler için ise bu değişim, güç dengesindeki dönüşümlerle belirlenmektedir (Finnemore ve Sikkink, 1998, ss. 887-917).

'Normların hayat döngüsü'nde ilk aşama olan normun '*kurumsallaşması*'nın (ortaya çıkışının), normların diğer devletler tarafından benimsenmesi için önemli bir kitleyi ikna edecek *norm girişimcileri* adını verdikleri bir grup ile sağlandığını, sonrasında normların '*sosyalleşmesi*' ile giderek artan bir kabul gördüğünü ve son olarak normların devletler tarafından '*içselleştirilmesi*' ile tamamlandığını belirtmektedirler. Normların ortaya çıkışının ideali savunan ve kendinden çok başkasını düşünen bir motivasyonla başladığını, diğer devletlere yayılıp kabul görmesinin meşruiyet, itibar görme gibi beklentilerle sağlandığını, içselleştirilmesinin ise uluslararası sisteme uyum sağlama ile sürdürüldüğünü anlatmaktadırlar (Finnemore ve Sikkink, 1998, ss. 887-917). Uluslararası standartlara uyumun sağlanmasında devletlerin yanı sıra uluslararası örgütler de önemli rol oynamaktadır. Yeni politikalara ve kurallara uyumda ve anlaşmaların onaylanmasında etkindirler.

Bu kapsam içerisinde uluslararası hukuk normlarına uyumu sağlayan temel motivasyon, devletin uluslararası bir toplumun üyesi olma kimliğini sürdürme eğilimidir. Bu kimlik, bir yandan devletin davranışlarını yönlendirmekte, diğer yandan bu kimliğe sahip diğer devletlere de belli normları takip etme konusunda itici bir güç sağlamaktadır. Hali hazırdaki itibarlarını kaybetme endişesi ve 'haydut devlet' olarak etiketlenme korkusu da devletleri normlara uyum yönünde teşvik etmektedir. Yazarlar, normların ikinci aşamaya geçmesinin, şart olmasa da genel olarak kurumsallaşma ile gerçekleştiğini ve özellikle 1948'den sonra³ uluslararası hukukta normların giderek artan bir kurumsallaşma yaşadığını belirtmektedirler.

Bu durum, normun tam anlamıyla ne olduğu ve hangi eylemin normu ihlal etme anlamına geldiği konusunda belli standartların gelişimine imkân vermiştir. 1948 tarihli BM Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşme de soykırımın uluslararası hukukta tanımının yapılması ve yasaklanması, soykırımın faillerinin cezalandırılması ve soykırımı önlemeye dair anlaşmaların devletlerce kabulünün yolunu açmıştır. Soykırım, savaş suçları ve insanlığa karşı işlenen suçların cezalandırılmasına dair anlaşmaların yaygın şekilde kabulü ve uluslararası düzeyde sahip olduğu etki alanı, 'normların hayat döngüsü' açısından bakıldığında insan haklarının uluslararası bir norm olarak son aşamada yani içselleştirme aşamasında bulunduğunu göstermektedir.

³ BM Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşme'nin bir sonucu olarak.

Chayeslerin (1993, ss. 109-111), norma uyuma dair düşüncelerinde de egemenlik, bu sürecin bir getirisi olarak artık dış müdahalelerden bağımsız olmaya değil, uluslararası rejimlerin üyeleri olarak ilişkiler içerisinde yer alma ve bu ilişkileri yönlendirme becerisine işaret eder. ‘Yeni Egemenlik’ kavramı bölgesel hâkimiyet ya da hükümet özerkliğini değil, devletin uluslararası sistemin bir üyesi olarak varlığını kanıtladığı statüyü tanımlamaktadır. Bu tanımda devletin normlara bağlılığı daha önce de üzerinde durulan motivasyonlardan olan yaptırım tehdidinden değil, ulus-üstü yasal bir sürecin parçası olmuş devletin itibarını ve statüsünü kaybetme endişesinden kaynaklanmaktadır.

Aynı şekilde Koh (1997, ss. 2634-2639) da devletlerin uluslararası hukuka uyumunun asıl sebebinin, basitçe çıkar, kimlik, kimlik dönüşümü ve/ya da uluslararası toplum oluşturma düşüncesinde değil, ulus-üstü yasal sürecin önemini, uluslararası normların yorumunu ve bu normların ulusal ölçekte içselleştirilmesini dikkate alan düşüncede saklı olduğunu savunmaktadır. Uluslararası hukuk normlarının en geniş kabul görmüşü olan insan haklarının ihlal edilip edilmediğine karar veren uluslararası toplumun, sözleşmeye taraf ulus-devletlerden çok daha büyük olduğunu vurgulamaktadır. Daha açık bir ifadeyle, “normların yorumlayıcısı rejim”, normların anlamının ötesinde onları yorumlayıp analiz eden kesim genellikle kurumlar ve anlaşmalara taraf devletlerden çok daha kompleks bir grubu kapsamaktadır.

Ulus-üstü aktörler etkileşim içine girdiklerinde kurumların, rejimlerin ve ulus-üstü ağların içerisine sızan belli davranış kalıpları yaratırlar. Bu etkileşimler, hem dış ilişkilerin yürütülmesine dair genel normları (örneğin; anlaşmalar) oluşturmakta, hem de bazı durumlarda bu normların spesifik olarak yorumlanmasına ve dolayısıyla ulusal bazda yasal ve siyasi yapının yasama, yürütme, yargı kararlarında buna göre içselleştirilmesine olanak vermektedir (örneğin; Anti Balistik Füze Anlaşması-Anti-Ballistic Missiles Treaty (ABMT)’nin dar yorumlanması)⁴.

Yasal ideolojiler, ulusal karar alıcılara baskın gelerek onların, eylemlerinin diğer aktörler tarafından yasa-dışı olarak algılanmasından etkilenmelerine yol açmaktadır. Ulusal karar alma, uluslararası hukuk normları ile sarılmış hale gelmekte; uluslararası düzenlemeler ve uluslararası taahhütlerin yapımı ve sürdürülmesi ulusal yasal ve siyasi süreçlerin içerisine yerleşmektedir. Ulusal kurumlar sembolik yapıları, standart yürütme prosedürlerini ve diğer iç

⁴ ABD, 6 Ekim 1985 yılında ABMT’nin Ulusal Güvenlik Danışmanı Robert McFarlane ile, ulusal televizyonda yeni, “geniş” bir yorumunu yaptı. “Geniş” yorumlamaya göre, “diğer fiziksel ilkelere” (yani, lazerler, parçacık ışınları) dayanan uzay tabanlı ve mobil ABM sistemleri ve bileşenleri geliştirilebilir ve test edilebilir, ancak dağıtılamaz. Antlaşmanın geleneksel veya “dar” yorumlaması altında ise, diğer fiziksel ilkelere dayanan ABM sistemlerinin geliştirilmesi, test edilmesi ve yerleştirilmesine yalnızca sabit, kara tabanlı sistemler ve bileşenler için izin verilir (<https://fas.org/nuke/control/abmt/chron.htm>).

mekanizmaları, içselleşmiş normlara uyum alışkanlığını sürdürmek için benimsemektedirler. Bu kurumlar “tarihin taşıyıcıları” haline gelmekte ve içselleştirilmiş normlarla çatışmaktan kaçınan rotalarda gelişmektedirler (Koh, 1997, ss. 2654-2655).

Bu kurumsal alışkanlıklar ulusları varsayılan uyum kalıplarına yönlendirir. Henkin (1979), “*hemen hemen tüm milletler uluslararası hukukun hemen hemen tüm ilkelerini hemen hemen tüm zamanlarda gözlemlemektedir.*” (s. 47) demektedir (Henkin’den akt. Koh, 1997, s. 2655). Devletin uyulması varsayılmış durumdan sapma göstermesi diğer aktörlerle çatışma yaratacağından, devlet liderleri ihlal politikasından uyumluluğa doğru dönüş yapabilmektedir. Bu dönüş de uluslararası hukukun otorite kazandığı, ulus devletlerin ise kendi kimliklerini yaratarak uluslararası hukuka uyumu kendi çıkarlarından üstün tuttuğu bu ‘ulus-üstü yasal süreç’le, etkileşimin tekrarlanan aşamaları, yorumlanması ve içselleştirilmesi yoluyla sağlanmaktadır. Dıştan içe bu normların içselleştirilmesi sürecinde, içselleştirilmiş itaatten sapma yoluyla gösterilen bir defalık isteksizlik ‘ulus-üstü yasal süreç’e katılımın tekrarlanması yoluyla telafi edilebilmektedir. Zira bu katılım, devletin ulusal çıkarlarını ve hukuka uyan bir aktör kimliğini yeniden oluşturmasına ve uluslararası toplumun bir parçası haline gelmiş normları geliştirmesine yardımcı olmaktadır (Koh, 1997, s. 2655).

Belirtilen bu ‘ulus-üstü yasal süreç’in devletler tarafından nasıl karşılanacağı ve uyum gösterileceği konusunda Koh (1997, s. 2655), örnek olarak insan hakları meselesini ele almaktadır. İnsan hakları konusundaki anlaşma rejimleri dayatılma konusunda zayıf olmakla birlikte, ulusal hükümetler ekonomik ve reel politik sebeplerden dolayı bir diğer hükümetin insan haklarını suiistimal ettiğini açıkça dile getirmekte isteksiz davranmaktadırlar. Zorlama mekanizmasının zayıf ancak belli geleneksel normların açıkça tanımlandığı ve nadiren jus cogens (emredici ve mutlak) normların⁵ hâkim olabildiği insan hakları alanında ise, en iyi uyum stratejisinin yatay rejim yönetim stratejisinden ziyade etkileşim, yorumlama ve içselleştirmeyi barındıran dikey stratejiden geçtiğini belirtmektedir.

Kısaca normatif ve kurucu bir hukuk sisteminin oluşması, devletlerin bu sistemin normlarını ulusal ölçekte içselleştirmesi ve diğer devletlerle ulus-ötesi bir yasal süreç içerisinde etkileşimine bağlıdır. Günümüzdeki ‘*yeni egemenlik*’ kavramı ile karakterize edilen bu ‘*ulus-ötesi yasal süreç*’e katılımın sosyal, siyasi ve yasal sebepleri birbirleriyle iç içe olmakla birlikte, bu sürecin başarısı, normların, etkileşim içinde olan devletler tarafından yorumlanıp ulusal hukuk sistemlerinde içselleştirilmesine bağlıdır. Koh’un (1997, s. 2659) bu kavramsallaştırması, ‘normların hayat döngüsü’ne işaret eder.

⁵ Oldukça sınırlı sayıda insan hakkı ihlaline ilişkin kural (yasak) jus cogens mertebesinde. Ancak soykırım, savaş suçları ve insanlığa karşı işlenen suçlar bu kapsamdadır.

ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİ (UCM)

Uluslararası hukuk, uluslararası ilişkilerin eleştirel ve kuramsal yanından uzak olmakla birlikte genellikle devletlerin ekonomik iş birliği, askeri güç kullanma kararı gibi bazı spesifik konularda uluslararası davranışı etkileyebilen bağımsız bir değişken gibi düşünülebilir. Uzun zaman içinde gelişen bir dal olduğu ve uluslararası aktörlerin fikir birliğine dayalı bir esasa sahip olduğundan değişimi de zaman almaktadır (Ku vd., 2001, s. 7). Ayrıca devletlerin güç ve çıkar maksimizasyonu ile hukuka uyma arasındaki çelişkili durumda kendi çıkarlarını ‘varsayılan seçenek’ olarak görmeleri, önceki bölümlerde özellikle ele alınan uluslararası hukuk normlarına bağlılık konusunu problemlili bir hale getirmektedir. Dolayısıyla uluslararası yasal hususlar nadiren hayatta kalabilmektedir. Ancak bu durum uluslararası hukukun devletlerin keyfi olarak uyum sağladığı ya da ihlal ettiği bir disiplin olduğunu düşündürmemelidir. Uluslararası hukukun devletlere zorunlu olarak yüklediği jus cogens kurallar hiçbir keyfiyete mahal vermeyen kurallardır. Bu çalışmanın kapsamına aldığı insanlığa karşı işlenen suçlar, soykırım ve savaş suçları söz konusu olduğunda uluslararası yargı mekanizmaları devletleri ve suçun faili kişileri yargılayabilir.

UCM, yalnızca suçun faileri olan insanları yargılamakla yetkili bir uluslararası mahkemedir. UCM’yi kuran Roma Statüsü’nün iki temel amacı, uluslararası toplumun en ciddi endişesi olan ağır suçların cezasız kalmasına izin vermemek ve bu suçların faillerinin dokunulmazlığına ve yargıdan bağımsız olmasına bir son vermektir (Akande, 2004, s. 432). UCM’nin nihai hedefi, geçmişte olduğu gibi gelecekte de yaşanabilecek kitlesel vahşetin önüne geçmektir (Simmons ve Danner, 2007, s. 239).

UCM Roma Statüsü, 17 Temmuz 1998 tarihinde “Uluslararası Ceza Mahkemesi Kurulmasına Dair Birleşmiş Milletler. Diplomatik Konferansı”nda 120 katılımcı ülke tarafından kabul edilerek 1 Temmuz 2002 tarihi itibarıyla faaliyetine başlamıştır. Statüye 123 devlet taraftır (asp.icc-cpi.int). Bunlardan 33’ü Afrika, 19’u Asya-Pasifik, 18’si Doğu Avrupa, 28’i Latin Amerika ve Karayip ve 25’i Batı Avrupa, Kuzey Amerika ve Okyanusya devletlerindedir.

UCM Kapsamına Giren Suçlar

UCM, Roma Statüsü’nde tanımlandığı şekliyle savaş suçları, insanlığa karşı suçlar, soykırım ve saldırganlık suçu işleyen bireylerin cezalandırılması amacıyla kurulmuştur. UCM’nin kurucu sözleşmesi olan Roma Statüsü’nün onaylanmasıyla birlikte devletler, uluslararası hukuk altında savaş suçu, insanlığa karşı işlenen suçlar ve soykırım suçlarını işleyerek uluslararası hukuku ihlal edenleri gerekirse zor kullanarak cezalandırmak için güçlü, bağımsız ve etkili olma potansiyeli barındıran bir kurum yaratmışlardır. Statü’de sayılmış olan dördüncü suç olan

saldırı suçunun Mahkemenin yetki alanına alınması⁶ ise 17 Temmuz 2018 tarihinde gerçekleşmiştir (asp.icc-cpi.int).

Kurumun başarılı şekilde işlemesi, insanlığa karşı işlenen bu suçları cezalandırma gücüyle birlikte, uluslararası niteliğine ve uzun süreli kurumsallaşmasına bağlanmıştır. UCM'nin varlığı, 'normların hayat döngüsü'nde içselleştirme aşamasına gelmiş normun uluslararası sistemdeki diğer aktörleri de etkileyerek kurumsallaşması olarak görülebilir.

UCM'yi kuran Roma Statüsü'nün 17. maddesinde tanımlanmış '**tamamlayıcılık ilkesi**'nin konuluş amacı, Uluslararası Ceza Hukuku'nun (UCH) da istediği gibi ulusal hukukun adil yargıya sahip olup uluslararası bir mekanizmaya ihtiyaç duymamasını sağlamaktır. UCM, ulusal mahkemelerin yargı yetkisinden öncelikli olma ya da bu yetkinin yerine geçme değil, ulusal mahkemeleri tamamlama üzerine kurulmuştur (Jo ve Simmons, 2016, s. 10). Eğer devlet UCM kapsamına giren suçlarla ilgili olarak kovuşturma ve yargılama yapma konusunda isteksizlik gösterirse ya da olması gereken şekilde (bağımsız, tarafsız, adil) bunu yapamayacak halde ise UCM devreye girmektedir. Bunun yanı sıra bu ilke, devletin suçluları yargılamaya yönelik insan haklarına dair anlaşmalar imzaladığında ulusal mahkemelerini de buna yetkin hale getirmeye yatkın olmasını sağlamaktadır (Dancy ve Sikkink, 2012).

Bu ilke, ABD'nin UCM'ye taraf olmamasının sebeplerinden biridir. UCM'nin tamamlayıcılık ilkesi gereği, devletin yargılamaya niyetsiz ve isteksiz olduğu veya doğru, adil bir şekilde yapmadığı zamanlarda ulusal yargılamayı geçersiz sayma yetkisi, ABD'nin ulusal yargının ikinci plana atılması durumuna karşıt olması sebebiyle, bu redde dair gerekçelerinden birini oluşturmuştur (Simmons ve Danner, 2009, s. 242).

Roma Statüsü'nün 20. maddesinde tanımlanmış 'ne bis in idem' (aynı fiilden dolayı iki kez yargılama ve cezalandırma olmaz) ilkesi ile tamamlayıcılık ilkesinin bir arada değerlendirilmesi gerekmektedir. Ulusal mahkeme gerçekten suçluları adalete teslim etme ve soruşturmanın eksiksiz ve yetkin bir şekilde tamamlanması için uğraşıyorsa tamamlayıcılık ilkesi gereği UCM'nin davayı ele almasına gerek kalmayacak, dolayısıyla bu durum 'ne bis in idem' ilkesine de uygun olacaktır (Carter, 2010).

Bununla birlikte belirtmek gerekir ki UCM'nin kararları taraf devletler için elbette bağlayıcıdır ancak kuruluş ilkesi gereği bu bağlayıcılık esasında 'tamamlayıcılık ilkesi' nin ihlal edilmemesini de öncelemektedir. Devletlerin UCM'nin bu ilkesini kendi egemenliklerine karşı bir tehdit olarak algılamaları aslında adil yargılama

⁶ 31 Mayıs-11 Haziran 2010 tarihleri arasında Kampala'da (Uganda) düzenlenen Gözden Geçirme Konferansı'nda saldırı suçunun ve suçun unsurlarının tanımı yapılmış ve Mahkemenin saldırı suçu üzerinde yetkisini ne şekilde kullanabileceği hükme bağlanmıştır.

yapmaya niyetsiz olmalarını meşruca gerekçelendirmeleri ihtiyacından kaynaklanmaktadır.

UCM’de Dava Süreci Nasıl İşler?

UCM davaları, ön incelemede olan davalar ile soruşturma altındaki davalar olarak iki kısma ayrılmıştır. UCM’nin ön inceleme başlatabilmesi dört şekilde gerçekleşebilir: İlk olarak Statü m. 14/1 kapsamında taraf devletlerin bildirim ile -ki bir devletin kendi ülkesindeki bir ihlali Mahkemeye bildirmesi de (self referral)⁷ bu kapsamdadır- başlayabilir. İkinci olarak BMGK bildirim ile başlayabilir. Üçüncü durum ise savcının re’sen (motu proprio) harekete geçmesidir. Bu çerçevede savcı, bireyler veya gruplar, devletler, hükümetler arası örgütler veya sivil toplum kuruluşları tarafından gönderilen bilgilerden yararlanabilir. Dördüncü ve son olarak Statü m. 12/3 maddesi uyarınca Statüye taraf olmayan ancak Mahkemenin yargı yetkisini kabul eden bir devletin ihlali bildirmesi ile başlayabilir. Bu durum da ad hoc 4.bir seçenek olarak görülebilir.

Statü m. 12/1 gereği, taraf devletler UCM’nin yargı yetkisini doğrudan kabul etmiş olurlar. Bunun yanı sıra Statü m. 12 ve m. 13 gereği Statüye taraf olmayan bir ülkenin vatandaşı, söz konusu suçu Statüye taraf bir devletin ülkesinde işlemiş ya da söz konusu suç, taraf olmayan devletin ülkesi içinde taraf olan bir devletin vatandaşı tarafından işlenmiş ise yine Mahkemenin yargı yetkisine tabi olabilecektir. Ancak burada Mahkemenin kovuşturma başlatabilmesi için Statü m. 17’de “kabul edilebilirlik” (admissibility) kriterleri açıkça tanımlanmıştır. Burada bir suçun Mahkemenin yargı yetkisine girmesi için taraf devletin adil kovuşturma ve soruşturma yapmaya isteksiz ya da yetersiz olması, kovuşturmada adil olmayan bir gecikmenin söz konusu olması, devletin gerekli tanık ve delilleri yargılamada saklaması olarak özetlenebilecek durumlar Mahkemeye kovuşturma yetkisi vermektedir.

UCM’nin ön inceleme başlattığı ülkeler Kolombiya, Gine, Irak (İngiltere), Nijerya, Filistin, Filipinler, Ukrayna, Venezuela ve Bolivya’dır. Soruşturma halinde olduğu ülkeler ise Uganda, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Darfur (Sudan), Orta Afrika Cumhuriyeti, Kenya Cumhuriyeti, Libya, Fildişi Sahili, Mali, Orta Afrika Cumhuriyeti (ikinci soruşturma), Gürcistan, Burundi, Bangladeş (Myanmar) ve Afganistan’dır. UCM bu zamana kadar (2020) toplamda 28 davaya bakmış ve 44 fail Mahkeme önüne getirilmiştir. Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Uganda, Orta Afrika Cumhuriyeti, Mali’de ülkelerden gelen taleple UCM’den davalarla ilgilenmesi istenmiştir. Devletlerden UCM’ye davaları kendiliğinden bırakması durumu özellikle yaşanan olaylar hükümete karşı eyleme geçen asi gruplardan kaynaklandığında çok daha anlaşılır olmaktadır. Darfur (Sudan) (2005) ve Libya (2011)’da ise bu istek BMGK’dan gelmiştir ve soruşturmalar devam etmektedir.

⁷ Herhangi bir taraf devlet, kendi ülkesinde işlenmeyen veya kendi vatandaşı tarafından işlenmeyen bir fiili UCM’ye bildirebilir.

Kenya, Fildişi sahilleri, Gürcistan gibi örneklerde ülkelerin Mahkeme'nin yargı yetkisini kabul etmeleriyle soruşturma başlatmıştır (ICC resmi web sitesi).

Burada özellikle üzerinde durulması gereken nokta, ülkelerin kendi isteğiyle UCM'ye yönlendirdiği davaların dahi adaletin tesisi ile sonuçlanamayabilmesidir. Örneğin Aralık 2014'te UCM başsavcısı Fatou Bensouda, Kenya devlet başkanı Uhuru Kenyatta'nın aleyhine görülen davanın düşürüldüğünü açıklamıştır. Çünkü başlangıçta Mahkemeye yönlendirilen dava, sonrasında tanıkların ifade vermekten korkmaları, Kenya hükümetinin Mahkeme ile iş birliği yapmaması gibi sebeplerle devam ettirilememiştir (icc-cpi.int/05.12.2014). Bu noktada devlet başkanlarının yargılanması konusundaki başarısızlık eleştirilere neden olmaktadır.⁸

Bazı Davalar ve Ülkelerin UCM'ye Yaklaşımı

Sudan, Roma Statüsü'ne taraf değildir. Ancak, BMGK Darfur'daki durumu 31 Mart 2005 tarihli 1593 (2005) sayılı kararda UCM'ye yönlendirerek Mahkemeye Darfur topraklarında işlenen Roma Statüsü'nde listelenen suçlar konusunda yargılama yetkisi vermiştir. Bu tarihten itibaren başlayan soruşturma, işlenen savaş suçu, soykırım ve insanlığa karşı işlenen suçları incelemektedir. Darfur, UCM'nin soykırımdan dolayı yargılamalar yaptığı ilk devlettir. Sudan Devlet Başkanı Ömer El-Beşir, UCM tarafından soykırım suçundan suçlanan ilk devlet başkanıdır. Güney Afrika, Uganda, Kenya, Cibuti, Malavi, Hindistan ve Endonezya'dan hükümet dışı örgütlerin ve Angola, Mali, Kenya, Güney Afrika, Nijerya, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Etiyopya, Mısır, Fas, Zambiya, Ruanda ve Çad gibi devletlerin hükümet yetkililerinden Ömer El-Beşir'in tutuklanmasına yönelik çok sayıda talep ve eleştiri gelmiştir. UCM yargıçları ise bu eleştirilere cevap olarak; Mahkemenin Ömer El-Beşir'in tutuklanmasına karar vermesinden bu yana hem taraf devletlerin (Statüyü kabul etmeleri ile açıkça Mahkeme ile işbirliği içinde olacakları hususundaki zorunluluğu kabul etmelerine rağmen) hem de BMGK'nin (olayların soruşturulması ve failerin yargılanması için Mahkemeye yönlendirme yapmalarına rağmen) bu konuda işbirliği yapmadıklarını ve bu destek olmadan kararı uygulayabilme yetkisinin olmadığını ifade etmişlerdir⁹ (www.coalitionfortheicc.org). 11 Nisan 2019'da ise ülkedeki ekonomik kriz sebebiyle aylardır süren protestoların ardından Sudan Yüksek Askeri Konseyi yönetime el koymuş, El-Beşir tutuklanmıştır.

UCM'nin El-Beşir'e yönelik nasıl bir tutumu olacağı konusunda Cacciatori (2019), bazı ikilemleri ele almaktadır. Mahkemeye, dava açmadığı takdirde ülkenin üst seviyedeki bir siyasi figürü söz konusu olduğunda yetkisini kullanamadığına yönelik eleştirilerin yapılabileceğini; dava açtığında ise bireyi ancak görevinden düşürüldüğünde yargıladığı konusunda eleştirilerin gelebileceğini belirtmektedir.

⁸ Darfur'daki durum bu sorunun en somut örneklerinden biridir.

⁹ SABC Digital News/12.11.2017/"ICC prosecutor's resolve on Darfur unshakable" haberinden yararlanılmıştır.

Bu anlamda eğer Beşir'i yargılsa diğer ülkelerdeki diktatörlere görevde buldukları sürece istediklerini yapma, hatta görevde kalma adına ne yapılması gerekiyorsa onu yapma konusunda bir güç sağlayabilme ihtimalinden söz etmektedir. Dolayısıyla mevcut durumda UCM'nin her iki senaryoda da kaybeden bir durumda olacağını düşünmektedir.

Ülkelerin UCM'ye yaklaşımına kısaca değinilecek olursa;

ABD, UCM'ye taraf olmaması konusunda alışlagelmiş 'UCM'ye karşıt olduğu söylemi'nden farklı olarak, insan haklarının gerekirse yaptırımlar yoluyla küresel çapta gözetilmesine karşıt değildir. Bunu, zamanında UCM'den önceki geçici mahkemelerde (Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi) sürece dahil olarak göstermiştir. Ancak ABD bunu BMGK'ya bağlı (bununla yönlendirilen) ve veto hakkını elinde bulundurduğu bir kurum ile ya da BMGK'nin dışında davranabileceği (Kosova ve Irak gibi örneklerde olduğu gibi) şekilde yapmak istemektedir. ABD'nin bu kendinden sorunlu olan yaklaşımı güven vermekten uzak olmakla kalmayıp uzun dönemde insan haklarının dünya çapında gözetilmesine de zarar verecektir (Mayerfeld, 2003, s. 128; Goldsmith ve Krasner, 2003, s. 55). Bunun yanı sıra UCM, ABD'nin istediği şekilde BMGK politikalarıyla şekillendiği takdirde bağımsız bir mekanizma olmaktan çıkacaktır (Kenney ve Norris, s. 2018). Bu anlamda ABD'nin UCM'ye yaklaşımının, realizmin uluslararası hukuka bakışının somut bir örneği olduğu, inşacılıkla özdeşleştirilen ve 'ulus-üstü yasal süreç'in bir sonucu olan 'yeni egemenlik' kavramını içselleştirmekten uzak olduğu ve bu anlamda uluslararası ceza mahkemelerinin gerçek anlamda amaçlarına ulaşması adına bu tutumundan vazgeçmesi gerektiği söylenebilir.

Öte yandan ABD'nin UCM'ye karşı tutumu başkanlık dönemlerine göre kısaca değerlendirilecek olursa, tüm başkanların tamamıyla karşıt bir tutum sergilediğini söylemek mümkün değildir. Örneğin, Bush Jr. döneminde ABD'nin Mahkemeye ilişkin tutumu tam anlamıyla karşıtlık olarak tanımlanabilirken, Obama döneminde örneğin Darfur meselesiyle ilgili askeri ve hukuki danışmanlarla Mahkeme ile işbirliği yapmaya istekli olunmuştur (amicc.org/obama-administration). Trump dönemi ise yine bir karşıtlığın söz konusu olduğu bir dönem olup, örneğin Afganistan'daki soruşturma nedeniyle bazı UCM üst düzey personeline yaptırımlar uygulanması yoluna gidilmiştir.

Devletin egemenliğinden feragat etmeye isteksiz olması UCM önündeki en büyük engel olmuştur. Özellikle ABD tarafından heyet lideri Scheffer'ın sözleriyle, ABD askeri personelinin UCM üye ülkelerinin topraklarında gerçekleştirdiği deniz aşırı operasyonlarının UCM'nin yargı yetkisine girmesi ABD'nin ana endişesi olarak aktarılmıştır (Fehl, 2004, s. 377). Burada da UCM, kendisinden önceki geçici mahkemelerden farklı olarak, bu mahkemeleri kuranların, mahkemenin yargısına tabi olmaması dolayısıyla egemenlik maliyeti faktörünü de taşımaktadır. Devlet egemenliğinin maliyeti konusu belirsizlikle de ilişkilendirilmektedir. Bu belirsizlik

Mahkemenin gelecekteki faaliyetleri ve bunun siyasi sonuçları (ABD örneğinde olduğu gibi askeri operasyonları) ile alakalıdır. Geçici mahkemelerde çok daha kısıtlı davalar kapsandığından bu durum bir sorun arz etmemiştir. Güç asimetrileriyle alakalı olarak ise ABD'nin dünya çapında diğer devletlerden çok daha büyük etki alanı olması, UCM'yi kötüye kullanması olasılığı bakımından onu ana hedef haline getirmektedir (Fehl, 2004, s. 377).

Diğer ülkelere bakıldığında örneğin Rusya Federasyonu, UCM Roma Statüsü'nü 2000 yılında imzalamış, ancak Rusya Federasyonu Anayasası ile uyuşmadığını belirterek Statüyü onaylamamıştır. Burada asıl gerekçe hukuki olmaktan çok siyasi niteliktedir (Becker, 2010, s. 51). Çin Halk Cumhuriyeti, UCM yargılamalarını devlet egemenliğine müdahale olarak görmesi, yargıcın kendi inisiyatifiyle ('motu proprio') soruşturma başlatabilme yetkisi¹⁰, Tibet olayları gibi sebeplerle UCM'ye olumsuz yaklaşmaktadır. Çin Halk Cumhuriyeti açısından, UCM Roma Statüsü'nde tanımlanan suçların 'uluslararası karaktere sahip olmayan silahlı çatışmaları içermesi' devlet egemenliğine müdahale olarak görülmekte ve Çin Halk Cumhuriyeti, 'bu tür suçların söz konusu devletin ulusal mahkemelerinde yargılanması gerektiğini' belirtmektedir (Becker, 2010, s. 58).

Hindistan ise, BMGK'nın UCM önüne dava getirebilme yetkisinin bağlayıcı olması sebebiyle, adaleti olumsuz anlamda etkileyeceğini düşünmektedir. Aynı zamanda BMGK üyelerinin çıkarları çerçevesinde UCM'ye yönlendirme yapacağını ya da yapılan yönlendirmeyi veto yetkisiyle kabul etmeme hakkı olması gerekçeleriyle bu yetkinin gereksiz ve adil olmaktan uzak olduğunu düşünmektedir (legal-tools.org)¹¹. Hindistan'ın bu yaklaşımı özellikle çalışmada anlatılmak istenen insan hakları normunun 'içselleştirmesi' gerçekleşmediği takdirde UCM'nin adaleti sağlamak yerine güçlü devletlerin isteklerine bağlı kalacağına bir örnek oluşturmaktadır. Ancak Hindistan'ın UCM'den korkusunun Kaşmir sorunu¹² olması da gerçekten adalet üzerine düşünüp düşünmediği üzerine bir tartışma konusudur (Becker, 2010, s. 55).

İran İslam Cumhuriyeti de aynı şekilde suçların kendi yargı hukukunda geçerli olan Şeriat hukukunun sorgulanmasına yol açacak olması sebebiyle UCM'ye sıcak bakmamaktadır. Aynı zamanda UCM'de bulunan Müslüman yargıçların azlığı

¹⁰ Çin Halk Cumhuriyeti, bu yetkinin UCM'nin ciddi suçlar üzerine yoğunlaşmasına engel olabileceği ya da Mahkemenin siyasi etkilere açık olmasına neden olarak yargıcın bağımsız ve adil karar vermesine engel olabileceğini ileri sürmektedir.

¹¹ UCM Roma Statüsü'nün oylanmasına dair konferansta Hindistan Heyeti başkanı Dilip Lahiri'nin 17 Temmuz 1998 tarihli konuşmasından alınmıştır.

¹² Kaşmir sorunu, 1947 yılında İngiltere'den bağımsızlık kazanan Hindistan ve Pakistan'ın Kaşmir bölgesi üzerinde egemenlik hakkı iddia etmesiyle ortaya çıkmış ve iki ülke arasında savaflara sebep olmuştur. Hint güçlerinin bölgedeki sivillere yönelik eylemleri insanlık suçu olarak nitelendirilmektedir. Ancak Hindistan'ın Mahkemeye taraf olmaması ve BMGK'nın yönlendirme yapmaması sebebiyle UCM soruna dair soruşturma başlatamamaktadır.

sebebiyle ‘Müslüman bir failin Müslüman olmayan bir yargıç tarafından yargılanmasını’ istememektedir (Becker, 2010, s. 62).

Türkiye’nin UCM’ye taraf olmama sebepleri ise sınır ötesi operasyonlar ve Kıbrıs meselesi olarak özetlenebilir. Kıbrıs Barış Harekâtı (1974) ve sonrasında kurulan Kıbrıs-Türk barış gücünde görevli personelin UCM’nin yargı kapsamına girebileceği ve Türkiye’nin terör örgütü PKK’ya yönelik sınır ötesi operasyonlarına katılan askeri personelinin de bu kapsamda değerlendirilebileceği endişesi Türkiye’yi Statüye taraf olmaktan caydırmıştır.

İnsan haklarının uluslararası hukukun ‘kurucu’ normları arasında olması günümüzde insan hakları ihlallerinin uluslararası toplumun bir sorunu olarak algılanması ve buna uygun davranılması ile alakalıdır. Bu evrensel kabul ulusal davalarda da ‘insan hakları’na atıf yapılarak kendini göstermiştir. Dolayısıyla yerleşmiş bu ‘olumlu’ algı artık insan hakları ihlallerinin cezasız kalmasına, ya da bunun demokratik yollarla iktidara gelmiş siyasi liderler veya onları seçen halk tarafından savunulabilir olmasına müsaade etmeyecek kadar yerleşmiştir. BM’nin geçici mahkemeleri ve UCM’nin yaratılması da yine bu yaygın kabul görmüş normların bir sonucudur.

Kuramsal Tartışmalar Çerçevesinde UCM’nin Kuruluşuna Dair Argümanlar

Fehl (2004, s. 376), UCM’nin kuruluşundaki tartışmalı konuları *merkezileşme*, *kontrol* ve *esneklik* olarak üç kategoride incelemiştir. Rasyonalist yaklaşımda karar alma mekanizmasının merkezileşmesi devletin egemenliğinden feragatı (taviz vermesi) ile sağlanmakta, kontrol ve esneklik konuları ise egemenliğin devlet için taviz verilemez oluşu ve belirsizliğin artışıyla sorun haline gelmektedir. Güç asimetrisi de güçlü devletlerin orantısız kontrolünden kaynaklanmaktadır. Soruşturmayı başlatacak olan mekanizmanın belirsizliği ve BMGK’nin daimi üyelerinin veto yetkisi kontrol konusu ile alakalı sorunları oluştururken, hangi devletin karar almaya yetkili olduğu konusu karar alıcı güçlerin merkezileşmesi ile ilgili bir mesele olmuştur. Esneklik ise anlaşmadan çıkabilme hükümleri ile alakalı konuları kapsamaktadır.

Buna dayanarak geçici mahkemeleri¹³ kuran Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) üyelerine kıyasla UCM’nin tasarlanmasında yer almış devletlerin merkezileşme konusuna dair çekincelerinin, kontrol ve esneklik konularına olan çekincelerinden daha az olduğu söylenebilir. Zira UCM Statüsünün BMGK üyelerine diğer devletlere kıyasla daha fazla kontrol tanınması güç asimetrisinin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. ABD için tavizlerin ‘verilebilir’ olması dolayısıyla birçok devlet bu uluslararası mahkemeye üye olma konusunda isteksiz olmuştur (Rudolph, 2001, s. 680). Bununla birlikte belirtmek gerekir ki, ABD’nin

¹³ Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi (UYCM) ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi (URCM).

etki alanı ve geçici mahkemelerdeki davalarla başa çıkma becerisi düşünüldüğünde, direkt barış gücünün bir parçası olarak ya da dolaylı olarak diğer hükümetlere bu konuda baskı yapabilme kapasitesiyle ileride soykırım gibi eylemlerin engellenmesi açısından önemli bir aktördür. Tek sorun buna olan isteksizliğidir.

Bu isteksizlikle ve UCM'nin Afganistan örneğinde olduğu gibi ABD vetosuyla karşılaşması birlikte değerlendirildiğinde, UCM'nin güçlü devletlerin biraz olsun egemenliklerinden feragat etmesine ya da bu Mahkemeye destek vermesine bağlı olması büyük bir problemdir. Bu, UCM'nin en başta çözmek istediği 'cezadan muaf kalmanın engellenmesi' ilkesine aykırı olacaktır. Bir sivil toplum örgüt sözcüsü böyle bir durumun yasal boşluğa ve 'haydut devlet'lerin bundan faydalanmasına yol açacağını belirtmiştir (Rudolph, 2001, s. 680). Kısaca ana ikilem şudur: 'Güçlü devlet ya da devletlerin desteğini almamış ancak kurumsal olarak güçlü bir UCM mi tercih edilir?' yoksa 'UCM'nin güçlü devletlere hürmet ettiği 'haraç (taviz) verdiği' yasal boşluk içeren bir UCM mi tercih edilir?' (Rudolph, 2001, s. 680).

Bu açıdan, çalışmadaki kuramsal tartışmalarda da yer verildiği gibi, realist kuram, güçlü devletlerin egemenliklerinden vazgeçme konusundaki tereddütlerini ve bu devletlere verilen tavizleri açıklayabilmekte, ancak eğer tüm süreç realist öngörülerle gerçekleşiyorsa aktörlerin böyle bir mekanizmayı neden yarattığını açıklayamaması bakımından eksik kalmaktadır (Fehl, 2004, s. 380). İnşacı yaklaşım ise ABD'nin desteğini kaybetmek anlamına da gelse devletlerin UCM'ni neden tasarladığına dair rasyonalist kuramın eksikliğini tamamlamaktadır. Bu anlamda sivil toplum kuruluşlarının lobi aktivitelerinin ve 'normların hayat döngüsü'ndeki 'norm girişimcileri'¹⁴ olarak bahsedilen grubun UCM'nin kuruluşundaki etkisini göz ardı etmemekte fayda vardır.

Devletlerin de söz konusu gruplarla ortak bir paydada buluşma isteği ile insan hakları normlarının kurucu niteliğini kabul etmeleri ve uluslararası anlaşma yapımının bir parçası olma arzularını kapsayan kavram 'yeni diplomasi' olarak adlandırılmıştır (Fehl, 2004, s. 384). Bu, 'yeni egemenlik' kavramının bir başka tanımlamasıdır. Soğuk Savaş dönemi anlaşmalarında görülen 'en küçük ortak payda' stiline aksine etkili ve işleyen ancak bazı önemli ülkelerin desteğini almadan yapılacak bir kurucu anlaşmanın, etkisiz ancak evrensel çapta destek gören bir anlaşmadan daha tercih edilesi olduğu vurgulanmaktadır (Fehl, 2004, s. 381). İnşacıların 'normların hayat döngüsü' dedikleri kavram burada da karşımıza çıkmaktadır. İnşacılık, UCM'nin kuruluşunu, rasyonalistlerin verili kabul edip umursamadığı rejim değişimi-dönüşümü, kurumsallaşma gibi kavramlarla açıklayabilmektedir.

¹⁴ 'Normların hayat döngüsü'nde ilk aşama olan normun ortaya çıkışında etkin olan grubu tanımlar.

UCM'nin Karşılaştığı Temel Zorluklar ve Buna Dair Çözümler

İlk olarak, Mahkeme ideali sağlaması ve cezasızlık kültürüne bir son vermesi beklentisi üzerine kurulmuştur. Normatif standartların uygulayıcısı olması, aşkın (transcendental) adaleti nihayete erdirmesi, kararlarında tutarlı olması gibi ideal beklentileri taşıyamaması gerekçeleriyle eleştirilmektedir. Gerçek bir dünyada ideali yaratmak devletlerin egemenliğinden feragat etmemeleri ve UCM önünde engel oluşturmaları sebebiyle uzlaşamaz birtakım görüşlerin çatışmasına sebep olmaktadır.

İkincisi, uluslararası hukukta hakim olan devlet egemenliği-insan hakları gerilimi çalışmanın en başında da belirtildiği gibi UCH'nda daha da belirgin hale gelmektedir (Robinson, 2015, s. 16). Mahkeme 'egemen' devletlerin yatay eksende etkileşim halinde oldukları bir sistemde kurulmuş mekanizmadır. Böyle bir sistemde UCM'nin dikey eksende 'hükmeden' bir otorite olamaması gerekçesiyle eleştirilmesi daha öncede belirtildiği gibi devlet egemenliği-uluslararası hukuk geriliminin sonucudur. UCM tamamlayıcılık ilkesi gereği yalnızca söz konusu devlet, yargılama konusunda isteksiz ve yetersizken yargılama yapması dolayısıyla, yetkiyi tamamen kendinde tutmamaktadır ve bu -iddia edildiğinin aksine- devlet egemenliğine bir tehdit oluşturmamaktadır. Bu daha önce de belirtildiği gibi devletlerin 'egemenliklerini' ağır suçların işlendiği olayların soruşturulmasına engel olacak bir koz olarak kullanması ve ulusal yargı mekanizmalarını bu anlamda yetkin hale getirmedeki isteksizliklerinden kaynaklanmaktadır. UCM'nin bağımsız herhangi bir zorlayıcı gücü olmadığından adaletin tesis edilmesi, yine şüphelileri kovuşturma ve yargılama konusunda devletlerin iyi niyetine bağlı olacaktır.

Üçüncüsü, Mahkeme tıpkı ögesi olduğu uluslararası hukuk gibi bu gerilimi çözebilecek bir zorlama mekanizmasına sahip değildir. Bu aynı zamanda ilk bölümde üzerinde durulan 'ulus-üstü yasal süreç'in devletler tarafından nasıl karşılanacağı ve uyum gösterileceği konusunda Koh (1997, s. 2655)'un düşüncesine örnek oluşturmaktadır. Koh (1997, s. 2655), insan hakları konusundaki anlaşma rejimlerinin zorlayıcılık konusunda zayıf olduğunu ve ulusal hükümetlerin ekonomik ve reel politik sebeplerden dolayı bir diğer hükümetin insan haklarını suiistimal ettiğini açıkça dile getirmekte isteksiz davrandıklarını belirtmişti. Zorlama mekanizmasının zayıf ancak belli geleneksel normların açıkça tanımlandığı çoğu zaman jus cogens normların hâkim olduğu insan hakları alanında, en iyi uyum stratejisinin ise yatay rejim yönetim stratejisinden ziyade etkileşim, yorumlama ve içselleştirmeyi barındıran dikey stratejiden geçtiğini belirtmişti. En ağır türden bazı insan hakları ihlallerini soruşturma ve faillerini yargılama amacıyla kurulan UCM, halen daha Koh'un 'ideal' yorumundan uzaktadır. İşte bu sebeple UCM'nin amaçlarını nihayete erdirmesi için, devletlerin 'ulus-üstü yasal süreç'in bir parçası olmayı kabul etmeleri ve egemenliklerini yeniden tanımlamaları gerektiğini anlamaları ('yeni egemenlik' kavramını 'içselleştirmeleri') şarttır.

Dördüncü ve son olarak Mahkemenin devletler tarafından hem etkili hem de meşru olması beklenmektedir. Bu bölümün girişinde Mahkemenin soruşturma açması için gerekli maddelerde belirtildiği gibi Mahkemenin (sorumluluk sahibi olduğu durumlarda) inceleme ve soruşturma yapabilmesi için devletlerden, bireylerden ya da BMGK'dan yönlendirme alması gerekmektedir. Bunu sağladığında dahi 'veto yetkisi' ile karşılaşması sebebiyle zaten görevini yerine getirememektedir. Güç sorunu (soruşturmaları başlatmadaki problemler) ve iş birliği sorunu gibi tüm bu sorunlar bağımlılık-bağımsızlık, zorlama-uyum, etkililik-meşruiyet arasındaki gerilimi şiddetlendirmektedir (Robinson, 2015, s. 18). Dolayısıyla insan hakları normunun 'normların hayat döngüsü' uyarınca son aşamayı tamamlaması her devletin hem insan haklarını ve hem de UCM'nin varlığını içselleştirmesine bağlıdır. UCM'nin kendisinden beklenenleri karşılayabilmesi ancak bu şekilde mümkün olacaktır.

SONUÇ

Uluslararası hukuk, UCM örneğinde de görüldüğü üzere devlet çıkarlarına ve güç siyasetine bağımlı bir oluşum olarak kalmaya devam etmektedir. Bu anlamda uluslararası hukukun işlevselliği ancak devletlerin birtakım 'evrensel' norm ve kurallarına uyması koşuluyla sağlanabilmektedir. Bu durumun daha iyi anlaşılabilmesi bakımından devletlerin uluslararası hukuka uyum motivasyonlarına dair literatüre kısaca yer verilmesi gerekmiştir. Uluslararası ilişkiler kuramlarının açıklayıcı gücünden faydalanarak iki disiplin arasındaki ilişki ortaya konmaya çalışılmış ve UCM kuramsal ve kavramsal bir çerçevede değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme sonucunda UCM'nin amaçlarına ulaşmasında 'olan'ı değil 'olması gereken'i anlatan ve çalışmada inşacılık kuramıyla özdeşleştirilen önermeler olan; 'normların hayat döngüsü', 'ulus-üstü yasal süreç' ve 'yeni egemenlik' kavramları özellikle önemli bulunmuştur.

Çatışma içinde olan ancak birbirlerini tamamlayan kavramlar ile disiplinler olan, devlet egemenliği-insan hakları ile uluslararası hukuk-uluslararası ilişkiler gibi uluslararası hukuk normlarına ve devletlerin buna bağlılığına dair açıklamaların her biri aslında iç içe geçmiş bağlantılı kavramlardan doğmaktadır. Uluslararası ilişkiler disiplininde kesin sonuçlara ulaşamadığı gibi, uluslararası hukuk normlarına bağlılığı kesin olarak sağlamak da mümkün değildir. Ancak normatif gelişmelerle oluşmuş insan hakları normunun kesinliğine darbe vurmamak ve insanlık adına utanç verici deneyimlerin daha fazla yaşanmaması adına UCM gibi uluslararası bağlayıcı mekanizmaların devletlerce de meşru görülmesi şarttır.

Çalışmanın kuramsal varsayımlarının ve ampirik bulgularının birleştirilmesi bakımından UCM ideal bir örnek teşkil etmektedir. Zira yasal kurallar ve normların sosyal baskılarla etkileşim içinde olma ve birbirini şekillendirme durumu hem devletlerin ana aktör olduğu uluslararası ilişkilerde hem de birbirleriyle olan ilişkilerini düzenleyen uluslararası hukukta gözlemlenmektedir.

Uluslararası toplum uluslararası suçlara daha önce olduğundan çok daha hassas yaklaşmaktadır. Uluslararası mahkemelerin yaratılması, insan hakları normunun kurucu niteliğinin normatif gelişmelerle kabulünün (devletlerin ‘normların hayat döngüsü’ndeki son aşama olan ‘içselleştirme’ aşamasında insan hakları normuna dair birtakım düzenlemeler içerisine girmelerinin) bir sonucudur. Koskenniemi (2002), uluslararası mahkemeleri ‘ahlaki bir topluluğun’ oluşmasına imkân sağlayan oluşumlar olarak görmektedir. Soğuk Savaş’ın bitişinden bu zamana kadar devletler arası çatışmalarda dokunulmazlığa bir son vermek için ortak bir düşüncenin mevcudiyetinden söz edilebilir. Yugoslavya ve Ruanda örnekleri bu gelişimde önemli köşe taşları olsa da UCM kalıcı ve bağımsız niteliğiyle bu düşüncenin en kurumsallaşmış hali olarak kabul edilmektedir (Jo ve Simmons, 2014, s. 36). Bu anlamda ilk daimi uluslararası ceza mahkemesi olan UCM’nin kuruluşu sadece uluslararası adaletin sağlanmasında değil, tamamlayıcılık ilkesi gereği, ulusal adaletin sağlanması bağlamında da atılan önemli bir adımdır.

Uluslararası ilişkilerde çok az mesele iç savaşlarda şiddetin piyonu olmuş sivillerin yaşamını korumakla aynı öneme sahip olmuştur ve bu anlamda tarihte hiçbir uluslararası ceza mahkemesi UCM kadar çok umut vaat etmemiştir. Ancak yine hiçbir uluslararası ceza mahkemesi beklentileri karşılayamadığı gerekçesiyle UCM kadar çok tartışmaya konu olmamıştır. Buna rağmen, mahkemenin yalnızca 18 yıllık geçmişi düşünüldüğünde uluslararası çapta olayların değişimi için kurumdan beklentinin de makul düzeyde olması gerekmektedir.

Ülkelerin UCM’ye yaklaşımlarında da görüldüğü gibi, ulusal-uluslararası yargı mekanizmalarının karşıtlığı ve devletlerin farklı yaklaşımları güç ve çıkar siyasetinin insan haklarından öncelikli tutulduğunu gözler önüne sermektedir. Bu durum aslında devlet egemenliği normunun hâlihazırda inşa edildiği şekliyle insan hakları normunun tam anlamıyla içselleştirilmesinin önünde bir engel olduğunu kanıtlar niteliktedir. Hala ideal ve soyutta kaldığı kabul edilmekle birlikte, soykırım, savaş suçları, insanlığa karşı işlenen suçların çözümsüz kalmaması adına genel olarak dünya siyasetine hâkim olan bu normların, çalışmada inşacılık ile özdeşleştirilen alternatif kavramlarla ele alınması gerekmektedir. İnsan hakları başta olmak üzere uluslararası hukuk normlarına uyumu merkeze alan ‘yeni egemenlik’ kavramının inşası ancak bu şekilde mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

Abbott, K. (1992). Elements of a joint discipline. *Proceedings of the ASIL Annual Meeting*, 86, 167-172. doi:10.1017/S027250370009457X.

Akande, D. (2004). International law immunities and the international criminal court, *American Journal Of International Law*. 98(3), 407-433. doi:10.2307/3181639.

Armstrong, D. (2009). *Routledge handbook of international law*. Routledge.

Bass, G. J. (2000). *Stay the hand of vengeance: the politics of war crimes tribunals*. Princeton: Princeton University Press.

Becker, S. (2010). The objections of larger nations to the international criminal court. *Revue Internationale De Droit Pénal*, 81(1), 47-64.

Brunnée, J. ve Toope, S. J. (2012), *Constructivism and international law*, Ed. Jeffrey L. Dunoff ve Mark A. Pollack, *Interdisciplinary Perspectives On International Law And International Relations: The State Of The Art*, Cambridge University Press.

Cacciatori M. (2019), Al-Bashir: Why the ICC is between a rock and a hard place. <https://theconversation.com/al-bashir-why-the-icc-is-between-a-rock-and-a-hard-place-115388/> April 12, 2019 (Erişim Tarihi: 10.07.2019).

Carter Linda E. (2010). The principle of complementarity and the international criminal court: the role of ne bis in idem, 8, *Santa Clara J. Int'l L.* 165-198.

Chayes A. ve Chayes A. H. (1993). On Compliance, *International Organization*, 47(2), 175-205.

Does the ICC have a bias against Africa? Conflict Zone <https://www.youtube.com/watch?v=Vx4TK8YqY3c> (Erişim Tarihi: 09.07.2019).

Donnelly, J. (2014), *Theories of international relations*. Burchill S. ve Linklater A. (Eds). (3.Bs.). Palgrave Macmillan.

Fearon, J. D. (1999). What is identity (As we now use the word)? *Stanford University*.

Fehl, C. (2004). Explaining the international criminal court: A 'practice test' for rationalist and constructivist approaches, *European Journal Of International Relations*, 10(3), 357-394.

Finnemore M. ve Sikkink K. (1998). International norm dynamics and political change, *International Organization*, 52, 887-917.

Galtung, J. (2013). *Bir Başka Açıdan İnsan Hakları*. Çev: Sözen M., Metis Yayınları.

Goldsmith, J. ve Krasner, S. (2003). The limits of idealism. *Daedalus*, 132(1), 47-63.

Henkin, L. (1968). *How nations behave: law and foreign policy*. New York: Published For The Council On Foreign Relations. F.A. Praeger.

<http://www.coalitionfortheicc.org>.

<http://www.coalitionfortheicc.org/cases/omar-albashir> (Erişim Tarihi: 02.05.2019).

<http://www.coalitionfortheicc.org/country/libya> (Erişim Tarihi: 02.05.2019).

<https://fas.org/nuke/control/abmt/chron.htm> (Erişim Tarihi: 03.06.2020).

<https://www.amicc.org/obama-administration> (Erişim Tarihi: 30.11.2020).

<https://www.dw.com/en/fatou-bensouda-on-conflict-zone/av-19006172> (Erişim Tarihi: 09.07.2019).

<https://www.icc-cpi.int/> (Erişim Tarihi: 16.03.2020).

<https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=otp-statement-05-12-2014-2> (Erişim Tarihi: 10.07.2019).

<https://www.legal-tools.org/doc/9f86d4/pdf/> (Erişim Tarihi: 08.07.2019).

<https://www.theguardian.com/law/2019/apr/12/icc-rejects-request-to-investigate-war-crimes-in-afghanistan> (Erişim Tarihi: 09.07.2019).

<https://www.theguardian.com/news/2018/jun/07/british-troops-war-crimes-iraq-historic-allegations-team> (Erişim Tarihi: 09.07.2019).

Jo, H. ve Simmons, A. B. (2016). Can the international criminal court deter atrocity?. *International Organization*, 70(3), 433-475.

Kenney, C. ve Norris, J. (2018), International justice on trial? taking stock of international justice over the past quarter century, *Center for American Progress*.

<https://www.americanprogress.org/issues/security/reports/2018/03/28/448415/international-justice-trial/> (Erişim Tarihi: 07.04.2019).

Koh, H. H. (1997). Why do nations obey international law?. *Faculty Scholarship Series. Paper 2101*. 2599-2659.

Koskeniemi, M. (2002). Between impunity and show trials. *Max Planck. Yearbook Of United Nations Law*.

Krasner, S. (1999). *Sovereignty: Organized Hypocrisy*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

Ku, C. ve Diehl, P. (2001). Exploring international law: opportunities and challenges for political science research: a roundtable. *International Studies Review*, 3(1), 3-23.

Lebow, R.N. (2008), *A cultural theory of international relations*, Cambridge University Press.

March, J. ve Olsen, J. (1989). *The Logic Of Appropriateness*, The Oxford Handbook of Political Science.

Mayerfeld, J. (2003). Who shall be the judge? The united states, the international criminal court, and the global enforcement of human rights. *Human Rights Quarterly*, 25(1), 93–129.

Olsen, J. P. ve March, J. G. (2004), The logic of appropriateness, *ARENA Working Papers 9*, ARENA.

Price, R. ve Reus-Smit, C. (1998). Dangerous liaisons?. *European Journal of International Relations*, 4. 259-294. doi: 10.1177/1354066198004003001.

Reus-Smit, C. (Ed.). (2004). *The politics of international law* (Cambridge Studies in International Relations). Cambridge: Cambridge University Press.

Robinson, D. (2015). Inescapable dyads: Why the international criminal court cannot win, *Leiden Journal Of International Law*, 28(2), 323-347.

Rudolph, C. (2001). Constructing an atrocities regime: the politics of war crimes tribunals, *International Organization*, Cambridge University Press.

SABC Digital News video “ICC prosecutor’s resolve on Darfur unshakable” 12.11.2017 <https://www.youtube.com/watch?v=yBgEbXYfmjA> (Erişim Tarihi: 02.05.2019).

Simmons, B. ve Danner A. (2007). Credible commitments and the international criminal court. *International Organization* 64(2), 225-256.

Simmons, B. ve Danner A. (2009). *The international criminal court*, Ed. Armstrong D. Routledge Handbook Of International Law.

Struett, M. (2008), *Politics of constructing the international criminal court: NGO’s, discourse, and agency*, Palgrave Macmillan.

Yayın Geliş Tarihi: 14.07.2020
Yayına Kabul Tarihi: 15.01.2021
Online Yayın Tarihi: 31.03.2021
<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.753856>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 23, Sayı: 1, Yıl: 2021, Sayfa: 419-453
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

BİR DENGİ ARAYIŞI: SOSYAL KAYNAŞMA VE AVRUPA BİRLİĞİ İNCELEMESİ

Yiğit YAVUZ*

Öz

Sosyal Kaynaşma giderek önem kazanan akademik bir inceleme alanı olarak son yıllarda devletler için de politik bir üst hedefhâline gelmiştir. Bireylerin ve toplumların refaha ulaşması için çeşitli argümanlar ile dengeli kalkınmayı tesis etmeyi öngören Sosyal Kaynaşma kavramı farklı perspektifler eşliğinde tartışılrsa da üzerinde uzlaşmış bir tanımı hâlen bulunmamaktadır. Uluslararası kurumların ve ulusal hükümetlerin de ilgisini çeken kavram ulus üstü yapısı ile Avrupa Birliği'nin de önem verdiği bir hedef olmuştur. Kuruluş felsefesi, uzun yıllar süren savaşlar nedeniyle yoksullaşmış Avrupalıları ve bu savaşlar nedeniyle yıpranmış Avrupalı devletleri bir çatı altında toplayarak barışı ve gönenci sağlamak ve sürdürmek olan Avrupa Birliği, kıtaya barışı ve adil paylaşımı hâkim kılmayı hedeflemiştir. Öncelikle Avrupalılar arasında kaynaşmayı sağlayarak oluşturulmak istenen "Yurtaşlar Avrupası" süreci, yaşanan çeşitli krizler ve kültürel farklılıklar nedeniyle istenen seviyeye getirilememiştir. Son yıllarda hâkim olan küreselleşme rüzgârı ise sosyal kaynaşmanın giderek daha da zorlaşmasına neden olmaktadır. Bu noktadan hareketle çalışma sosyal kaynaşma kavramını çeşitli yönleriyle incelerken, Avrupa Birliği'nin alana dair çabalarını, hedeflerini ve seviyesini de analiz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Kaynaşma, Sosyal Politika, Avrupa Birliği, Bölgesel Politika, Küreselleşme.

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Yavuz, Y. (2021), Bir denge arayışı: Sosyal kaynaşma ve Avrupa Birliği inceleme. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (1), 419-453.

Çalışma sürecimde desteklerini esirgemeyen değerli aileme; kazandırdıkları akademik vizyon için Seçkin Barış Gülmez, Didem Buhari Gülmez, Uğur Burç Yıldız hocalarım başta olmak üzere, tüm kıymetli hocalarıma teşekkür ederim.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği Anabilim Dalı, ORCID: 0000-0002-8838-6272, yigit.yavuz@hotmail.com.

A SEEK FOR A BALANCE: SOCIAL COHESION AND THE EUROPEAN UNION REVIEW

Abstract

Social cohesion is an academic field of study, which has gained importance especially in recent years. At the same time, it has also become a high politics issue for states too. The concept of Social Cohesion, which aims at balanced development with various arguments for the prosperity of individuals and society, has different approaches from many different perspectives. Therefore, there is no single definition accepted by everyone about the Social Cohesion. So, this concept, which attracts the attention of international institutions and national governments, has also become a goal of importance for the European Union with its supranational structure. The European Union's vision of founding is to bring together European and European states that have become impoverished due to years of wars under a common umbrella, to ensure peace and prosperity. Hereby, the eventual aim is to make peace and fair sharing dominate the continent. Primarily, the "Citizens' Europe" process, which was intended to be created by ensuring the fusion among Europeans, could not be brought to the desired level due to various crises and cultural differences. Subsequently the winds of globalization, which has prevailed in recent years, is making social cohesion more and more difficult. Based on this point, this study while examining the concept of social cohesion in various aspects, also analyzes the efforts, goals and current level of the European Union in the field.

Keywords: *Social Cohesion, Social Policy, European Union, Regional Policy, Globalism.*

GİRİŞ

Sosyal kaynaşma kapsamı itibari ve birçok alanı ilgilendiren yapısı nedeniyle üzerinde birçok yorum ve tanımın olduğu bir kavramdır. Toplumsal ve siyasal anlamda farklılaşabilen bu yaklaşımlar kimilerince dayanışma temelinde ele alınırken kimilerince gelişmişlik seviyelerinin yakınlığı temelinde ele alınmaktadır. Fakat genel bir yorum olarak sosyal kaynaşma bir toplumda yaşayan bireylerin birbirleriyle kendi istekleri sonucunda uyum içerisinde çalışarak gönenci ve refahı artırmasıdır. (Sümer, 2017, s. 35) Bu tanımın ruhuna uygun olarak söyleyebiliriz ki sosyal kaynaşma, bir ülkede ya da uluslararası/üstü bir yapıda toplumlar arası etkileşim düzeyinin sosyal yaşama, gelir dağılımına ve kaynakların etkin kullanımına doğrudan etki etmektedir. Dolayısıyla sosyal kaynaşma hayat kalitesi, yaşam standartlarının yükseltilmesi ve bölgeler arası gelişmişlik düzeylerinin yakınlaştırılması ile doğal bir ilişki içindedir. Devletler, sosyal kaynaşmanın sağlanmasına yönelik çabalarını son yirmi-yirmi beş yılda sıklaştırmışlardır.

Dönüşen ve değişen neo-liberal¹ dünyada ülkeler ve bölgeler arası gelişmişlik seviyelerinde oluşan uçurum sonrası toplumlarda artan kutuplaşmalar, küreselleşme² ile yoğunlaşan göç hareketleri ve sonucunda artan kültür farklılıkları neticesinde sosyal kaynaşma bir politika alanı olarak önem kazanmıştır. Sosyal kaynaşmanın önem kazanmasında temel üç nedenden bahsedilebilir. İlk neden, sosyal kaynaşmanın siyasi istikrar ve demokratik güvenliğin sağlanmasında ön koşul olduğunun kabul görmesidir. İkinci olarak sosyal kaynaşmanın gönencin ve refahın vasıtası olarak değerlendirilmesidir. Son olarak, sosyal kaynaşma seviyesinin düşük olduğu toplumlarda dayanışmanın azalarak dışlanmanın ve dolayısıyla kamu harcamalarının artış göstermesi sonucudur. (Berger-Schmitt, 2002, s. 404) Bu temelden hareketle ulusal ve uluslararası/üstü seviyede sosyal kaynaşma alanına yönelik çalışmalar yoğunlaşmıştır. Ulusal düzeyde kavrama yönelik öncü çalışmalar ilk olarak Kanada ve Fransa hükümetlerince yapılmıştır. Kanada, 1996 yılında *Sosyal Kaynaşma Ağı*'ni kurmuş, bu alanda dünyanın en aktif ağı oluşturulmuştur. Fransa'nın ise 2004 yılında hazırladığı "Sosyal Kaynaşma Planı" Avrupa Birliği'ne (AB) sunulmuştur. (Chan, To ve Chan, 2006, s. 273) Avrupa Birliği'nin kuruluş felsefesi ve nihai hedefi Avrupa'da barışı ve gönenci sağlamak, artırmak ve sürdürmektir. Bu hedefe ve Birlik alanının dünyadaki en zengin bölgelerden biri olmasına rağmen Avrupa Birliği'nde hem üye ülkeler arası hem de üye ülkelerin kendi bölgeleri arası önemli dengesizlikler öne çıkmaktadır. (Erçin, 2004, s. 5) Dolayısıyla sosyal kaynaşma ve uygulamaları Avrupa Birliği için hayati önem taşımaktadır. Ekonomik ve sosyal kaynaşmayı sağlamak için geliştirilen kaynaşma politikası öncelikle 1992'de imzalanan Maastricht Antlaşması ile kapsama alınmış olup, 1994 yılında Kaynaşma Fonu kurulmuştur. 2008'de ise Lizbon Antlaşması ile bölgesel kaynaşma boyutu kapsama dahil olmuştur. Böylece ekonomik, sosyal ve bölgesel kaynaşma *Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma* (ABİHA)'da yer bulmuştur. (Sümer, 2017, s. 37) Çok uluslu toplum yapısı ve ulusüstü yönetim yapısı ile Avrupa Birliği, sosyal kaynaşma alanında önemli bir uygulama ve inceleme alanıdır.

Sosyal kaynaşma kavramını kavramsal olarak ele alacak olan bu çalışma, ilgili kavramı çeşitli tanım ve yaklaşımlar ile analiz edecektir. Birinci bölümde sosyal kaynaşma kavramı için getirilen farklı tanım ve yaklaşımlara yer verilecek olup, sosyal kaynaşmanın unsurları açıklanacaktır. İkinci bölümde sosyal kaynaşmanın gerekçelerine ve sonuçlarına yer verilecek olup, üçüncü bölümde Avrupa Birliği'nin

¹ Neo-liberalizm, uluslararası kurumlar aracılığıyla uluslararası iş birliğinin sağlanabileceğini, böylelikle bireylerin özgürlük ve refah seviyelerinin geliştirilebileceğini savunan bir uluslararası ilişkiler teorisidir.

² Küreselleşme, bilgi teknolojilerinin güçlenerek ulus devletlerin zayıfladığı, ülkeler arası sınırların kaybolduğu, mesafelerin azaldığı ve kapitalist sistemin evrensel boyutta uygulandığı neo-liberal anlatının/sistemin bir sonucudur.

sosyal kaynaşma alanına yönelik yürüttüğü çalışmalar ve bölgesel politikaları incelenecektir. Değerlendirme ve sonuç kısmında ise sosyal kaynaşma tanımına ve Avrupa Birliği'nin sosyal kaynaşma düzeyine dair bir yorum getirilerek uygulanabilecek kimi öneriler dile getirilecektir. Kavramsal bir yöntemin kullanılacağı bu çalışma, Avrupa Birliği'nin sosyal kaynaşma alanını Bölgesel Politikaları ile ilişkilendirerek analiz etmesi yönüyle de literatüre özgün bir katkı yapmayı amaçlamaktadır.

SOSYAL KAYNAŞMA KAVRAMI

Sosyal kaynaşma, esas olarak toplumsal birliği önceleyen ve dayanışma kültürünü ön plana çıkartan böylelikle hem toplum içi hem bölgeler arası düzey farklılıklarını en aza indirmeyi öngören bir kavramdır. Fakat kavrama dair gerek toplum bilimcilerin gerek siyaset bilimcilerin gerekse de hükümetlerin farklı algılayışları ve tanımlamaları mevcuttur.

Bu bölümde öncelikle sosyal kaynaşma kavramına dair getirilen tanımlamalar açıklanacak, kavrama dair perspektiflerin tanımlar üstündeki etkisi ortaya konacaktır. Ardından ise normatif bir yaklaşım ile sosyal kaynaşma kavramına dair bir tanım yapılacaktır. Daha sonra kavramın unsurları tartışılarak, unsurların gruplandırılmasına dayalı yeni bir yaklaşım önerilecektir.

Kavrama Dair Tanımlamalar

Sosyal kaynaşmaya dair ilk tanımlama çabası Fransız sosyolog Émile Durkheim'e aittir. Durkheim, "Toplumu bir arada tutan nedir?" sorusuna cevap aramış ve toplumu bir arada tutan unsurun uyum ve dayanışma olduğunu savunmuştur. Toplumu kolektif bilinç ve dayanışma kültürünün bir arada tuttuğunu söyleyen Durkheim, dayanışmayı mekanik ve organik dayanışma olarak iki gruba ayırmıştır. Mekanik dayanışmayı nispeten küçük gruplardan oluşan yüz yüze ilişkilerin ve benzeşmelerin yoğun olduğu kaynaşma olarak tanımlarken, organik dayanışmayı özellikle endüstrileşmiş, kentleşmiş dolayısıyla farklılıkların arttığı benzeşmelerin azaldığı toplumların kaynaşması olarak nitelemiştir. Organik dayanışma, iş bölümünü ortaya çıkartır, bu hâliyle sosyal kaynaşma için önemli bir adımdır. (Zencirkıran, 2015, s. 37) Sosyal kaynaşmayı dayanışma ve uyum temelinde ele alan Durkheim, toplum refahının bu unsurlara bağlı olduğunu savunmuştur.

Sosyal kaynaşma kavramını uyum temelinde ele alan bir başka çalışma ise Dick Stanley'e aittir. Sosyal kaynaşma, toplumdaki bireylerin refah ve hayat kalitelerini artırmak amacıyla kendi istekleriyle iş birliği yapmaları veya bir araya gelme nedenlerini yine özgürce değiştirebilmeleri olarak tanımlanabilir. Yaratılacak sosyal uyumun, sağlık ve ekonomik refah gibi birçok çeşitli sosyal sonuçlara katkısı

olacaktır. (2003, s. 5) Dolayısıyla Stanley sosyal kaynaşmanın toplumsal gelişme için bir ön koşul olduğunu savunmuştur.

Sosyal kaynaşmanın güvenlik ve istikrar ile ilişkisi olduğunu savunan önemli çalışmalar da bulunmaktadır. Her şeyden önce sosyal kaynaşma bir siyasi istikrar ve güvenlik önkoşuludur. Şayet bir toplumda gelir eşitsizliği ve uyumsuzluk söz konusu ise bu sistem için büyük bir risktir. Toplum içi güven toplumu bir arada tutacak en önemli unsurdur ve güven duygusu ile sosyal kaynakların kullanımı arasında bir ters orantı vardır. Dolayısıyla sosyal kaynaşma bir toplumun zenginleşmesi ve refaha ulaşması için hayatidir, devletler için ise üst politika hedefidir. (Berger-Schmitt, 2002, s. 404) Sosyal kaynaşma aidiyet duygularını pekiştirerek sosyal entegrasyona, sosyal entegrasyon ise toplumsal refaha doğrudan yansıyacaktır.

Sosyal kaynaşmayı Kanadalı bireyler arası paylaşılan moral değerler, topluma duyulan aidiyet, bir arada yaşama arzusu ve kapasitesi olarak değerlendiren Kanadalı araştırmacı Jane Jenson, sosyal kaynaşmanın eşit toplumun inşasında bir süreç olduğunu savunmuştur. (1998, ss. 4–5) Sosyal olarak kaynaşmış bir toplumda aidiyet, güven, sosyal içerme, katılım, meşruiyet gibi duygular pekişmiştir. Ve bu pozitif unsurlar, toplumdaki dışlanma, bireysel izolasyon, tepkisizlik vb. negatif tutumları da köreltmektedir. (Duman ve Alacahan, 2010, s. 108) Jenson'ın sosyal kaynaşma tanımı sosyal içerme/dışlanma gibi unsurları kavramla ilişkilendirmesi yönüyle önemli bir adım niteliğindedir.

Sosyal kaynaşma toplum içi iş birliği, dayanışma, güven gibi pozitif unsurlara dayanmaktadır. Fakat bu unsurların yanında bireylerin toplum ile ilişkisi kadar bireylerin devletle olan ilişkisi de önemlidir. Tam da bu noktada Chan vd. sosyal kaynaşmanın yalnızca bireylerin birbirine yardım etme isteği, birlikte yaşama arzusu gibi toplum psikolojisi ile değil aynı zamanda bu psikolojinin davranışlara yansımaları ile alakalı bir tanım geliştirmiştir. Buna göre sosyal kaynaşma yatay ve dikey boyutlara sahiptir. Yatay boyutunda toplumun birbiriyle kaynaşması ve uyumu söz konusu iken dikey boyutunda bireyin devletle olan kaynaşması ve uyumu söz konusudur. (2006, s. 294) Birbiriyle kaynaşmış olsa dahi siyasi/sosyal figürlere güven duymayan ve siyasi katılıma dahil olmayan; devletle kaynaşmamış bir toplum için sosyal kaynaşmanın tamamlanmasından bahsedilemeyecektir.

Bir diğer önemli tanımda da yine sosyal kaynaşmanın süreç olduğu öne çıkarılmıştır. Sosyal kaynaşmayı yaratan koşullar ve sosyal kaynaşmanın yarattığı sonuçlar ayrı şekilde kapsama alınarak bir süreç olarak değerlendirilmelidir. Çünkü sosyal kaynaşma esasında siyasi program ve gereklilikler olmaktan ziyade sosyal

etkileşim ve etkinliktir. Dolayısıyla sonuçları ile ayrı şekilde, analitik olarak değerlendirilmelidir. Hatta öyle ki sosyal kaynaşma sözde/hayali (*quasi*) bir kavramdır. (Bernard, 2000, s. 2)

Bu çalışma, sosyal kaynaşmanın dayanışmaya dayalı bir uyum süreci olduğu kabulünden hareketle kavrama dair tanım önerisini şöyle yapacaktır;

“Sosyal kaynaşma, bir toplumda yaşayan kişileri sosyal etkileşim vasıtasıyla toplumun bireyi hâline getiren, bireyleştirerek özgürleştiren ve bu özgürlüğün sosyal ve ekonomik yansımalarını toplumun tamamına yaymayı hedefleyen bir sosyal uyum sürecidir. Sosyal kaynaşma, dayanışma unsurunun öğretisiyle önce toplum içi bireyler arası gelişmişlik farklarını nihayetinde ise bölgeler arası gelişmişlik farklarını en aza indirgeyen bir sosyal refah aracıdır.”

Sosyal Kaynaşmanın Unsurları

Sosyal kaynaşma bir önceki bölümde detaylı şekilde taranarak anlatıldığı üzere, birçok perspektiften farklı şekilde yorumlanabilen bir kavramdır. Bu farklı yaklaşımlar, kaynaşmanın boyutlarının da çeşitli olmasına aracılık etmektedir. Kavrama olan temel yaklaşım tarzı, unsurların ne olduğunu da belirleyen ana etkidir. Dolayısıyla sosyal kaynaşmanın unsur ve boyutları kavramın doğru tanımına dair de önemli bir temellendirmedir. Bu bölümde sosyal kaynaşma kavramına yönelik unsurlar taranacak, gruplandırılacak ve boyutları analiz edilecektir.

Unurlara Dair Yönelimler

Öncelikle ifade etmek gerekir ki Durkheim’in sosyal kaynaşmaya yönelik tanımı üzerinden kavramın unsurlarının tartışılması sosyolojik boyutta konunun ele alınması bakımından önemlidir. Kavramın iktisadi boyutundan ziyade, birey ve toplum boyutundan bir dayanışma ve uyum süreci olarak sosyolojik açıdan yorumlanması kavramın unsurları hakkında önemli bir bakış açısı sağlamaktadır. Buna yönelik olarak, Durkheim’in mekanik ve organik dayanışma tanımını kullanan Gérard Duhaime vd. kaynaşmanın altı unsurunu, sivil topluma ve kurumlarına güven-aidiyet ve katılım ile sosyal sermayenin varlığı, demografik istikrar, maddi veya manevi destek arayışı ve erişimi ile sosyal içerme, istihdama katılma ile ekonomik içerme, yaşam standartlarından memnuniyet ile toplumun yaşam kalitesi ve buna paralel olarak bireysel yaşam kalitesi olarak sıralamıştır. (2004, s. 304)

Sosyal kaynaşmanın temel unsurunu sosyal sermaye³ olarak kabul eden birçok önemli yaklaşım vardır. Berger-Schmitt, sosyal kaynaşmayı amaç ve varılması gereken bir hedef olarak nitelemiş ve kavramın olmazsa olmaz unsuru olarak sosyal sermayeyi ifade etmiştir. (Berger-Schmitt, 2000, s. 7) Bir başka yaklaşıma göre ise sosyal kaynaşmanın üç ayrı unsuru vardır. Bu unsurlar başlıca, dışlanmanın olmaması, sosyal sermaye temeline ve grup aidiyetine dayalı bir toplum bilinci ve paylaşılan ortak değerlerdir. (Woolley, 2003, ss. 2–5) Sosyal kaynaşmayı birey bazlı ele alan Jenson ise bireyin toplumdaki konumuna göre unsur tanımlaması yapmıştır. Buna göre, sosyal kaynaşmanın unsurları; ait olma/izolasyon, içirme/dışlanma, katılım/ilgisizlik, tanınma/reddedilme ve meşruluk/gayrimeşruluktur. (1998, s. 29)

Kavramın unsur ve boyutlarına dair en kapsamlı ve belki de en önemli çalışma Chan vd. tarafından yapılmıştır. Sosyal kaynaşmayı, güven, aidiyet ve katılım psikolojisi ve bu psikolojinin davranışsal yansımaları ile tanımlayan Chan vd. kavramın yatay ve dikey boyutlarının unsurların belirlenmesinde önemli bir referans olacağını savunur. Sosyal kaynaşma yatay / dikey olarak iki boyuta ve sübjektif / objektif olmak üzere de iki unsura sahiptir. Chan vd. birbirleriyle kaynaşmış olsa dahi devletle kaynaşmayan bir toplumun sosyal kaynaşmayı sağlayamayacağını, insanların ruh hâllerinin ise toplum davranışlarına yansımakça sosyal kaynaşmanın sağlanamayacağını savunur. Bu noktada sübjektif unsur olarak kastedilen bireylerin psikolojik durumları iken dikey boyutta sosyal ve siyasi kurum ve kişilere duyulan güveni, yatay boyutta ise bireyler arası duyulan güven, aidiyet duygularını karşılamaktadır. Objektif unsur olarak kastedilen ise toplumsal duruma davranışsal yansımalar iken dikey boyutta sosyal hareketlilik ve sivil toplum varlığı, yatay boyutta ise siyasete ve devlet yönetimine katılım gibi konuları karşılamaktadır. (2006, ss. 289-291) Sosyal kaynaşmanın genel kapsamda boyutları ikiye ayrılarak ifade edilebilir; birinci boyutta eşitsizliklerin giderilmesi ve ayrımların azaltılması söz konusu iken ikinci boyutta toplum içi sosyal etkileşim ve iletişimin sağlanması ve güçlendirilmesi söz konusudur. (Duman ve Alacahan, s. 109)

Sosyal kaynaşmanın sağlanması için bir vasıta görevi üstlenen bahsi geçen tüm bu unsurların yalnız başına düşünülmesi ve hedefe götürmesi

³ Sosyal sermaye kavramı, iktisadi bir özde olup bir toplumda güvenilen ve başvuru sivil toplum ve dayanışma kurumlarının varlığıdır. En yalın anlatımıyla toplumu oluşturan bireyler, sivil toplum örgütleri ve kamu kurumları arasındaki koordinasyonu kolaylaştıran, toplumun üretkenliğini artıran güven, norm ve iletişim ağının, ekonomik etkinliğe ve üretime yansımaları durumudur.

beklenemeyeceğinden unsurların tamamen dışarda ya da tümüyle tek başına içeride bırakılması mümkün değildir. Öyleyse sosyal kaynaşmaya dair paylaşılan doğal (ortak) unsurların ve değişken (algılanan) unsurların varlığından söz etmek mümkündür.

Sosyal Kaynaşmanın Doğal (Ortak) Unsurları

Sosyal kaynaşmayı tanımlamaya dair getirilen çeşitli yorumlar gibi unsurların belirlenmesinde de yaklaşımların önemi çok yüksektir. Sosyal kaynaşmaya bir sonuç olarak bakıldığı zaman unsurların genellikle yansılardan oluştuğunu, bir süreç ve hedef olarak bakıldığında ise unsurların etkileşimlerden oluştuğunu söylemek mümkündür. Bu noktadan hareketle kaynaşmaya dair edinilen bakışın unsurların belirlenmesi noktasında ayırt edici olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla sosyal kaynaşmanın unsurları için yapılabilecek en kapsamlı yorum, unsurları doğal (ortak) unsurlar ve değişken (algılanan) unsurlar iki gruba ayırmak olacaktır.

Doğal (ortak) unsurlar, sosyal kaynaşmanın başarılı olmasına yönelik unsurların varlığını ifade eder. Bu kabul ile sosyal sermayenin varlığı, dayanışma, güven, kimlik/toplum aidiyeti doğal (ortak) unsurlar olarak sıralanabilir. Doğal (ortak) unsurlar, sosyal kaynaşmanın yorumlanmasında sıkça başvurulan değerler olup sosyal kaynaşmanın sağlanması noktasında zemin görevi görmektedir. Sosyal sermayenin olmadığı ya da sosyal sermayeye itibar olmayan bir toplumda, yaşam standardı, siyasi katılım vb. değerlerin ne kadar kaliteli hissedilebileceği tartışmalıdır. Kaldı ki sosyal sermaye öncelikle ‘sosyal ve politik katılım ve entegrasyon’ alanı açısından hayati bir kavramdır. (Berger-Schmitt, 2002, s. 418) Dayanışma, bir toplum için ortak arzuyu ve emeği simgeler. Toplumun uçları arasındaki yelpazeyi daraltan ve bir miktatıs görevi gören dayanışma, sosyal kaynaşma için öncül kavramlardandır. Dayanışma, toplumun ortak hareketini, birliğini ve sürekliliğini ifade eden önemli bir noktadır. (Sapançalı, 2005, s. 55) Hiçbir sosyal içerme ya da katılım, dayanışmanın olmadığı bir toplumda gerçekleşmez. Durkheim’e göre bir toplumun kaosa düşmesini engelleyen ve bir arada tutan, böylelikle bireylerin başarılı olmasını sağlayan şey dayanışmadır. (Giddens, 2013, s. 48) Güven duygusu ise, toplumda bireyin kendisini çaresiz ve yalnız hissetmemesidir. Güven duygusunun olmadığı ya da kaybolduğu bir toplumda sosyal etkileşimin seviyesi düşecek, bireyler arası iletişim azalacak ve toplumsal içerme yerini bireysel izolasyona bırakacaktır. Güven duygusunun olmadığı bir toplumda yaşayan birey, bireysel korunumunu sağlamak amacıyla daha fazla sermaye birikimi ve harcama yapacak, bu da kaynakların etkin kullanımına negatif yönde yansımacaktır. Güven duygusu ile ekonomik performans arasında doğru orantı söz konusudur. (Berger-Schmitt, 2002, s. 410) Ekonomik performansın etkinliği,

gelişmeyi ve bölgeler arası gelişmişlik farklarını kapatmayı hızlandıracaktır. Kimlik aidiyeti ise bireyin, içinde bulunduğu topluma duyduğu bağlı bulunma hissini ortak geçmiş ve/veya gelecek öğretisi ile, ortak bir amaca yönelme ve bu yönde kendisini toplumla hemhâl kabul etmesidir.

Sosyal Kaynaşmanın Değişken (Algılanan) Unsurları

Sosyal kaynaşmanın unsurları yaklaşımdan yaklaşıma önem ve öncelik sırasına göre değişebilir. Genel olarak ulaşmak istediği nokta, sosyal kaynaşmanın tam olarak sağlanması olsa da kimi unsurlar yaklaşım tarzının temelinde göre daha önemli hâl almaktadır. Bu noktada sosyal kaynaşmanın değişken (algılanan) unsurları olarak gruplandırılacak ardıl unsurlar olarak sıralamak ve incelemek mümkündür.

Değişken (algılanan) unsurlar, sosyal kaynaşmanın başarılı ve başarısız olduğu durumların incelemesiyle yapılan bir unsur değerlendirmesidir. Çünkü sosyal kaynaşma yalnızca pozitif unsurlar ile değil, negatif tamamlayıcılar ile tanımlanabilir. Çünkü bu olumsuzlukları gidermek de sosyal kaynaşmanın bir maksadıdır. (Jenson, s. 6) Sosyal içirme/dışlanma, ekonomik içirme/dışlanma, meşruluk/gayrimeşruluk, davranışsal yansımalar, katılım/ilgisizlik, yaşam kalitesi seviyesi olarak sıralanabilir. Sosyal içirme/dışlanma bireyin yaşadığı toplumla ilişkilerinin iyi olması, kendisini ve başkalarını toplumun üyesi birer birey olarak kabul etmesidir. Bireyler arası güven ve bağlılık duygusunun gelişerek, sosyal sermayeye yatırım yapmaları durumudur. (Oxoby, 2009, s. 1141) Aksi unsuru ise toplumdan soyutlanmayı ve kişinin kendisini toplum dışında konumlamasıdır. Ekonomik içirme piyasadaki fırsatlardan eşit derecede faydalanabilme, istihdama katılabilme, piyasaya girişte önüne birtakım sosyal engellerin koyulmamasıdır. (Jenson, s. 24) Aksi unsuru piyasadaki girişim ve istihdam imkânlarından kısıtlanmak ya da tamamen dışarıda tutulmaktır. Meşruluk, toplum içinde yaşanacak huzursuzluklar veya anlaşmazlıkların sosyal kurumlar arabuluculuğu ile çözülmesidir. Aksi unsuru ise toplumda anlaşmazlıkların sulh ile çözülemeyerek infiale ulaşmasıdır. Davranışsal yansıma unsuru ise, toplum psikolojisinin bireye davranışsal olarak yansımaları durumudur. Bu yansıma pozitif ya da negatif şekillenebilmektedir. Davranışa yansımayan psikoloji, ölçülebilir bir sosyal kaynaşmayı engeller. (Chan vd., s. 294) Katılım unsuru, bireyin topluma kendisini ait hissetmesi ile birlikte daha iyi yönetim adına yönetime ve siyasi aktifliğe dahil olmasıdır. Aksi unsuru ise, bireyin toplumsal gündemden uzaklaşarak sorunlara karşı ilgisizleşme hâlidir. Yaşam kalitesi ise bireyin içinde bulunduğu durumundan duyduğu memnuniyet ve güvence hâlini ifade eder. (Duhaim vd., s. 302)

Sosyal kaynaşma kavramının net bir tanımı üzerinde birleşilememesi, unsurlarının da aynı muğlaklıkla ifade ediliyor olması Bernard'ın sosyal kaynaşmayı yarı bir kavram olarak çeşitli durum ve koşullara uyarlanabilir hayali (*quasi*) bir kavram olduğu tezini güçlendirmektedir. İfade etmek gerekir ki sosyal kaynaşmanın unsurlarını tam da bu sebeple, doğal unsurlar ve değişken unsurlar olarak gruplara ayırmak kaynaşmaya dair analizi kolaylaştırarak, kaynaşma düzeyini ölçümleyebilmek adına faydalı olacaktır.

Tablo 1: Sosyal Kaynaşmanın Unsurları

Doğal (Ortak) Unsurlar	Değişken (Algılanan) Unsurlar
-Sosyal Sermayenin Varlığı	-Sosyal İçerme/Dışlanma
-Dayanışma	-Ekonomik İçerme/Dışlanma
-Güven	-Meşruluk/Gayrimeşruluk
-Kimlik/Toplum Aidiyeti	-Davranışsal Yansıma
	-Katılım/Kayıtsızlık
	-Yaşam Kalitesi

Kaynak: Tablo I, yazar tarafından oluşturulmuştur.

Sosyal kaynaşma kimi yaklaşımlarca süreç, kimi yaklaşımlarca neden, kimi yaklaşımlarca da sonuç olarak yorumlansa da sosyal kaynaşmanın unsurları temel olarak birbiri ile hemhâldir. Çünkü ister süreç ister neden isterse sonuç olsun, sosyal kaynaşmanın sağlanması için gereken unsurlar birbirinin ya öncülüdür ya da ardıdır. Örneğin hiçbir yaklaşım tamamıyla dayanışma unsurunu reddederek yalnız bir unsura bağlı kalmak suretiyle sosyal kaynaşmayı açıklayamaz. Öyleyse söyleyebiliriz ki sosyal kaynaşmanın gerçekleşebilmesi için yalnızca önem atfedilen unsurlar değişmektedir. Bu noktada sosyal kaynaşmanın doğal (ortak) unsurları ve değişken (algılanan) unsurları ortaya çıkmaktadır.

SOSYAL KAYNAŞMANIN GEREKÇELERİ VE ETKİLERİ

İnsan, sosyal bir varlık olmasından dolayı iletişim ve etkileşime ihtiyaç duyar. İnsan eli ile oluşturulan hiçbir şey, salt bir başına yaratılan gerçeklikler değildir. İnsanlar topluma, toplumlar ise uyuma ihtiyaç duyar. Kişinin, yaşadığı toplumla barışık olarak hayatını sürdürmesi bireysel başarıyı, bireysel başarının ise kitlelere sirayet etmesi huzuru ve refahı sağlayacaktır. Kaldı ki yaşadığımız dünya, gelir farklılıklarının giderek arttığı, zengin ve yoksul arası uçurumların giderek enginleştiği dolayısıyla makasın uçları arası mesafelerin uzaklaştığı bir yapıdadır. Neo-liberal dünyanın yarattığı bireyselci düzen ve doğal olarak oluşan haz toplumları iletişim ve etkileşimi köreltmış, dolayısıyla dayanışma ruhu zedelenmiştir. Zengin, daha da zenginleşirken, yoksul giderek daha da

yoksullaşmıştır. Bu hâliyle sosyal kaynaşma esasen neo-liberal anlatının bir antitezi, sistemik bir eleştirisidir.

Bu bölümde, sosyal kaynaşmanın gerekçe ve etkilerine yer verilecektir. Öncelikle sosyal kaynaşmaya neden ihtiyaç duyulduğu konusu tartışılarak gerekçeleri analiz edilecektir. Daha sonra sosyal kaynaşmanın yarattığı ve/veya yaratabileceği etkiler üzerinde durularak sosyal kaynaşmanın önemi teorik olarak ortaya konmaya çalışılacaktır.

Neden Sosyal Kaynaşma?

Sosyal kaynaşma, ekseriyetle toplumu ve siyaseti ilgilendiren yapısıyla daha çok sosyologların ve siyaset bilimcilerin yorumladığı bir kavram olmuştur. Fakat uzun zaman bu kavram ihmal edilmiş ve bakir bir alan olarak kalmıştır. Neo-liberal dünyada sınırların ortadan kalkması, göç hareketlerinin kolaylaşmış farklı kültürlerin birbirine mesafesiz olarak yaklaşması ile artan farklılıklar, süreç içerisinde ayrılmaya, bireysel izolasyona ve dışlanmalara neden olmuştur. Toplumdan dışlanma ve bireysel izolasyon durumu istihdam ve fırsatlar üzerindeki erişimi kısıtlamakta ve toplum içi eşitsizlikler artarak dengesizlikler yaşanmaya başlamıştır.

Artan yoksulluk, işsizlik ve geleceğe dair umudun kaybolması gibi olumsuz durumların yanında ulusal kimliklerin değerini yitirmesi farklılık siyasetinin güç kazanarak toplum için tolerans ve hoşgörünün azalması günümüz sorunlarının en önemlilerindedir. (Duman ve Alacahan, s. 104) Farklılıkların, küreselleşmenin ve göç hareketlerinin artması ile birlikte var olan sorunlar daha da görünür hâle gelmiş, toplumlar hibritleşmeye başlamıştır. Sosyal kaynaşmanın bir politika hedefi ya da tartışılması/uygulanması gereken bir alan olarak ortaya çıkmasında temel bazı nedenler vardır. Başlıca, sosyal kaynaşmanın politik istikrarı ve demokratik güvenliği güvence altına almasıdır. Çünkü dengesiz şekilde dağılmış veya bölünmüş toplumlar politik ve ekonomik istikrarı dolayısıyla da sosyal kaynaşmayı sağlayamazlar. İkinci olarak sosyal kaynaşma, sosyal refahı ve zenginliği sağlayan; ekonomik büyümenin en önemli vasıtalarından birisidir. Son olarak, toplumsal bağları, dayanışma kültürünün düşük, dışlanmaların ise yüksek olduğu toplumlarda kamu kaynakları daha fazla tüketilir, sosyal sermayeye daha fazla başvurulur ve kaynakların etkin kullanımı körelir. (Berger-Schmitt, 2002, s. 404) Tam da bu noktada sosyal kaynaşma, toplum içi dengeyi sağlayacak gelir adaletsizliklerini en aza indirgeyecek aynı zamanda da toplumsal ilişkileri canlandırarak sosyal sermayeyi kuvvetlendirecek önemli bir çaba konumundadır. Bir diğer yandan birey ve toplum için önemli olan özgürlük, eşitlik ve dayanışma gibi kavramların birbirleriyle çatıştığı noktaları sosyal kaynaşma dengeleyecek, örneğin piyasanın

sonsuz özgürlüğü karşısında gelir dağılımını dayanışma ve eşitlik temelinde toplum için yeni bir dengeye oturtacaktır. (Duman ve Alacahan, s. 104)

Sosyal kaynaşma kavramı, eşitlik ve dayanışma özünde toplumun birbiriyle ve devletle uyum içinde yaşamasını sağladığı için devletler ve toplumlar için öncelikli bir alan olmuştur. Dolayısıyla sosyal kaynaşmanın gerekçeleri toplum içi iletişim ve etkileşimi sağlamak suretiyle ekonomik düzensizlik ve dengesizlikleri gidermektir. Öyle ki Alman *Bertelsmann Stiftung* kurumu tarafından yapılan bir araştırmada sosyal kaynaşmanın tartışabilmesi ve uygulamaya konulabilmesi için toplumda yoksulluk ve eşitsizliğin olması gerektiği ifade edilmiştir. (Dragolov, Ignác, Lorenz, Delhey ve Boehnke, 2013, s. 48)

Sosyal Kaynaşmanın Etkileri

Küreselleşme, bir sonucu olarak oluşan eşitsiz ve bozuk gelir dağılımlarının olduğu toplumlar yaratmıştır. Fakat küreselleşmenin tek etkisi bu değildir. Küreselleşme, ülkeler arası adaletsiz dağılımı giderek artıracak ve gelişmişlik farklarını derinleştirecektir. Bir diğer taraftan dünya ekonomisinin giderek mesafeleri kaldırmasıyla ülkelerin kendi bölgeleri arasında da eşitsizlikleri perçinleyecektir. Son olarak ise zaten ücretlerin düşük olduğu ülkelerde ücretlerin daha da azalmasına ve istihdam imkânlarının daralmasına neden olacaktır. (Erdut, 2003, ss. 19–20) Sosyal kaynaşma ise ekonomiler ve toplumlar üzerindeki bu adaletsiz dağılımları ve negatif yansımaları en aza indirmek için bir süreç inşa edecektir.

Başarılı bir şekilde sosyal kaynaşmayı sağlamış toplumlarda sosyal refahın, gönencin ve zenginliğin artması beklenir. Çünkü sosyal olarak kaynaşmış toplumlar, dayanışma kültürünü özümsemiş, yoksul ve zengin arası gelişmişlik farklarını en aza indirmiş ve böylece sosyal etkileşim seviyesinin en üst seviyesini yakalamıştır. Böyle bir toplumda, güven duygusu gelişmiş olacağından sosyal sermaye, kamu kaynakları tüketilmeyecek bu da refah etkisi olarak yansıyacaktır. Keza bir ülkede sosyal kaynaşma ne kadar kuvvetli ise, gayrisafi yurt içi hasıla (GSYİH) o kadar yüksek olmaktadır. Sosyal kaynaşma seviyesi yüksek olan ülkelerden Yeni Zelanda, Danimarka'nın GSYİH seviyeleri buna en güçlü örnektir. Ayrıca eşitsizliğin yüksek olduğu toplumlarda sosyal kaynaşma seviyesinin düşük, yenilikçi toplumlarda ise kaynaşma seviyesinin yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Ve sosyal kaynaşma, yaşam kalitesi memnuniyetini de olumlu etkilemektedir. (Dragolov vd., s. 40)

Sosyal kaynaşma, başarılı sağlandığı takdirde ülkelerin ve toplumların refah seviyeleri ve yaşam kalitelerine karşı olumlu bir seyir yaratmaktadır. Kaldı ki sosyal kaynaşma yalnızca ekonomik anlamda değil, sağlık, sosyal güvenlik hizmetlerinin kalitesi ve erişim düzeyinde ayrıca iyi yönetimde olumlu etkilere sahiptir. (Stanley, s. 5) Gelişmişlik ile paralellik gösteren sosyal kaynaşma, durağanlık ve gerileme ile

ters orantılıdır. Bir toplum, etkileşimi ne kadar yüksek seviyede birbirleri ve devlet ile uyumlu hareket ederse gelişmişlik düzeylerini o denli birbirine yaklaştıracaktır. Çünkü sosyal kaynaşma, yeni bir sermaye yaratmaksızın var olan sermayenin adil bölüşümünü sağlayacak, böylelikle kaynakların etkin kullanımını da sağlayacaktır. Öte yandan sosyal kaynaşma kavramı, sosyal meselelere eğilmek için yeni ve tarafsız bir pencere de olmakta, bu bağlamda toplumların birlikte yaşama kapasitesini ve isteğini adalet temelinde ele almaktadır. (Duman ve Alacahan, s. 123) Sosyal kaynaşmanın etkileri üzerinde bir diğer olumlu etki toplumda dezavantajlı konumda olan kadınların sürdürülebilir geçim kaynakları yaratmasında, özel mülk edinmelerini, böylece kendilerini daha eşit ve güvende hissetmelerini sağlamasıdır. (OECD, 2012, s. 217) Sosyal kaynaşmayı başarıyla uygulamış toplumların daha uyumlu ve işlevsel kurumlar kurduklarını ve bunun ekonomileri üzerinde olumlu büyüme etkilerinin olduğu gözlemlenmiştir. (Ritzen vd., 2000, s. 17) Dolayısıyla başarıyla uygulanan bir sosyal kaynaşmanın devletler, toplumlar ve bireyler üzerinde dengeleyici, geliştirici ve refah artırıcı olumlu edimler sağladığını ifade edebiliriz.

AVRUPA BİRLİĞİ VE SOSYAL KAYNAŞMA

Avrupa Birliği, uzun yıllar savaşın ve güç mücadelelerinin hüküm sürdüğü Avrupa coğrafyasındaki giderek yoksullaşmış Avrupalı devletleri ve milletleri barış çatısı altında bir araya getirme amacıyla kurulmuştur. Birlik, ekonomik iş birliği temelinde başlayarak siyasi bir entegrasyonu hedeflemiş, kıtada barışı ve gönenci yaratıp sürdürmeyi şiar edinmiştir. Avrupalı devletlerin bir araya gelmesi ideali yeni bir proje değilse de savaş koşullarıyla ekonomileri dağılmış ve yoksullaşmış olmaları bu proje için bir zemin yaratmıştır. Öyle ki 1949 yılında Amerikalı bürokrat Walt Rostow, Avrupa'da ortaya koyulan çabanın demokratik şekilde müzakere edilmiş, ekonomik birliğe giden uzun yolda atılan en gerçekçi adım olduğunu söylemiştir. (Dinan, 2008, s. 47)

Bu bölümde Avrupa Birliği'nin sosyal kaynaşma alanına yönelik yaklaşım ve uygulamaları incelenecektir. Öncelikle, sosyal kaynaşma alanında başı çeken Kanada, Fransa, OECD vb. diğer uluslararası otoritelerin yaklaşımları ortaya konacak, ardından Avrupa Birliği'nde sosyal kaynaşmanın tarihi ve uygulamalarına yer verilecektir. Son olarak, sosyal kaynaşma alanı ile bağlantılı olarak Avrupa Birliği Bölgesel Politikaları incelenecek ve alana dair etkileri analiz edilecektir.

Uluslararası Otoritelerin Sosyal Kaynaşma Yaklaşımları

Sosyal kaynaşmanın iktisadi boyutu en az toplumsal ve sosyal boyutu kadar önemli bir konumdur. Özellikle de son çeyrek asırda hızlanan küreselleşme ve getirdiği ekonomik sonuçlar dolayısıyla da gerek uluslararası kuruluşların gerekse de hükümetlerin ilgi alanı hâline gelmiştir. Bu noktada özellikle Kanada hükümeti ile başlayan öncü çalışmalar, Fransa ve Avrupa Birliği ile devam etmiş, OECD, Dünya Bankası vb. kuruluşlarca da takip eden çalışmalar yapılmıştır.

II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa'yı yeniden imar ve kalkındırmayı amaçlayan Uluslararası Yeniden Yapılandırma ve Kalkınma Bankası, Soğuk Savaş süreciyle birlikte bu amacı bir kenara bırakarak komünizm tehlikesine karşı dünyada serbest piyasa ekonomilerini korumaya odaklanmıştır. (Küçük, 2020, s. 477) Dünya genelinde yoksulluğu azaltmak ve refahı yaymak amacıyla ülkelere faizsiz ya da düşük faizli kredi desteği sunan Dünya Bankası, ülkelerin sürdürülebilir bir ekonomiyi tesis etmelerine imkân ve zemin yaratır yaratır. Dolayısıyla sosyal kaynaşma, Dünya Bankası için önemli bir dengeleme aracıdır. Ülkelerin küresel ekonomiyi rekabet edebilmeleri için sosyal kaynaşmanın hayati bir rolünün olduğunu savunan Dünya Bankası, sosyal kaynaşmayı bir ülke ya da bölge toplumunun değişim için yeni bir iklim yaratırken gösterdikleri iş birliği arzusu ve kabiliyet olarak tanımlamaktadır. (Ritzen ve Woolcock, 2000, s. 9)

Küresel finans ve piyasalar üzerinde ekonomik gözetim ve finansal yardım yapan Uluslararası Para Fonu (IMF) bir başka ilgili ekonomik kurumdur. IMF, sosyal kaynaşmanın sosyal sermaye ve kamu kaynakları üzerindeki olumlu etkisinin üzerinde durmaktadır. Devletler, şayet eğitim, sağlık, refah programları gibi konularda kesintiler yaparsa zaten yoksul olan bireyler kendilerini korumakta daha fazla zorlanacaktır. Bu durum sosyal uyumu azaltarak hükümetler için önce politik nihayetindeyse ekonomik problemler ve sonuçlar doğuracaktır. Dolayısıyla bu tarz kesintilerin sonucu devletlere daha pahalıya mâl olmaktadır. (Bird ve Rowlands, 2003, s. 126) Bu hâliyle sosyal kaynaşmanın başarıyla tesis edilmesi, devletler için önemli bir tasarruf iklimi de yaratacaktır.

Bir başka önemli ekonomik kurum olan OECD ise sosyal kaynaşmayı oldukça önemsemekte ve alana dair önemli çalışmalar yapmaktadır. OECD, kavramın daha çok maddi ve ekonomik boyutuna odaklansa da bir bütün olarak toplumdaki tüm bireylerin refahı için çalışan, dışlanmaların yaşanmadığı ve aidiyet, güven hislerinin yüksek olduğu imkânların yukarı doğru esnek olduğu toplumların sosyal olarak kaynaşmış olduğunu kabul eder. (Sümer, 2017, s. 38) OECD, sosyal kaynaşmayı aidiyet, aktif katılım, güven, hareketlilik vb. ilkeleri barındırmasının yanında ülkelerin gelişmişlik düzeyleri için önemli bir referans olacağını savunurken, bu kavramı adil dağılım için bir vasıta olarak yorumlamaktadır. Bir

diğer önemli atılım noktası ise daha kararlı bir sosyal kaynaşma gündemi için gelişmiş ülkelerden daha az gelişmiş ülkelere doğru kaynak aktarımı önerisidir. Oluşturulan politikalar ile sosyal kaynaşma bir toplumda gelir dağılımında adaleti sağlamalı, sosyal hareketliliği artırmalı ve temel hizmetlere erişimi daha kolay hâle getirmelidir. (OECD, s. 28)

Sosyal kaynaşma alanında ulusal hükümetler düzeyinde öncü çalışmalar yapan Kanada ise, sosyal kaynaşmayı bir süreç olarak ele almaktadır. Bu süreç içerisinde Kanadalıların fırsatta, hizmette eşitlik temelinde bir araya gelerek, güven, umut ve ortak değerler paydasında bir toplum oluşturacağını kabul eder. Kanada için sosyal kaynaşma, çok kültürlülük hedefine yönelik ortak bir mensubiyet hissi yaratarak vatandaşlar arası saygı ve sosyal yaşama katılım sürecidir. (Duman ve Alacahan, s. 106) Bu hâli ile sosyal kaynaşma, “sürekli geliştirme süreci” olarak bir arada yaşama arzusu ve kapasitesi olarak tanımlanmıştır. (Jenson, s. 5) Kanada hükümeti henüz 1996 yılında kurduğu Sosyal Kaynaşma Ağı ile bu alandaki en önemli girişime imza atmıştır. Bu girişim ile Kanada, sosyal kaynaşma alanında yapılan araştırmaları, uygulamaları ve süreçleri desteklemektedir. (Sümer, 2017, s. 37) 1996 yılından bu yana hâlen dahi faaliyet gösteren Kanada Sosyal Kaynaşma Ağı, uluslararası düzeyde en önemli sosyal kaynaşma girişimidir.

Avrupa’da ise Fransa, sosyal kaynaşma alanında ilk ciddi adımların atıldığı ülkedir. Bu anlamda Fransa Avrupa Birliği içerisinde öncü güç olmuştur. Gelgelelim bu kavramın öncelikle Fransa’da tartışılmış olması şaşırtıcı değildir. Keza Fransa, kozmopolit toplum yapısıyla birlikte farklı ırk ve kültürden bireylerin bir arada yaşadığı bir ülkedir. Öyle ki tam da sosyal kaynaşma alanında Kanada’da başlayan girişimlerden sonra hareketlenen süreçler tartışılırken 1997 yılında Fransız siyasetçi Jean-Pierre Chevènement göçmenlerin topluma entegrasyonu ile alakalı şöyle demiştir; “Yabancılarından bahsediyorsanız, Fransa’dan bahsediyorsunuz demektir...”. (Yardım, 2017, s. 118) Kaldı ki Fransız Devrimi’nin ve Fransa’nın simgeleşmiş sloganı olan “Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik” şiarı da sosyal kaynaşmanın ve toplum uyumunun bir anlatımıdır. Dolayısıyla, kavramın Fransa’da tartışılarak Avrupa Birliği gündemine taşınması gayet olağan ve beklenesidir. Fransa sosyal kaynaşmayı, bireylerin topluma ait olduklarını ve kendilerini bir toplum üyesi olarak hissettikleri sosyal süreç olarak tanımlamıştır. (Jenson, s. 4) Hazırladıkları ve Avrupa Birliği’ne sundukları “Sosyal Kaynaşma Planı” işsizlik, dışlanma vb. konularla mücadele ederken bireyler arası eşit fırsatlar yaratma amacındaki referans belgelerden birisi olmuştur. (Sümer, 2017, s. 37)

Avrupa Birliği'nde Sosyal Kaynaşma

Ekonomik iş birliği temelinde başlayan Avrupa Birliği projesinin esas amacı Avrupalı devletlerin ve ulusların refah seviyesini yükseltmek olduğu için buna yönelik geliştirilecek temel politikanın mantığı bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılması olmuştur. Bölgelerarası gelişmişlik farklarının giderilmesi için en önemli adım ise sosyal kaynaşmanın sağlanmasıdır. Gerek kuruluş felsefesi açısından gerekse de kıtanın güncel sosyo-ekonomik gerçekleri açısından ele alındığında sosyal kaynaşma, Avrupa Birliği gündeminin başını çekmektedir. (Sümer, 2017, s. 38) Çalışmanın bu bölümünde öncelikle Avrupa Birliği'nin sosyal kaynaşmaya dair kabul ettiği tanım, yaklaşım perspektifi ve kronolojik olarak kaydedilen aşamaları anlatılacaktır. Ardından sosyal kaynaşmanın Birlik içerisinde tam anlamıyla tesis edilebilmesinin önündeki kimi engeller irdelenecek, nihayetindeyse Birliğin sosyal kaynaşma düzeyi analiz edilecektir.

Yaklaşım ve Tarihçe

Öncelikle söylemek gerekir ki Avrupa Birliği, sosyal kaynaşmayı iktisadi özde ve dayanışma temelinde ele almaktadır. Sosyal kaynaşmayı ulus üstü düzeyde uygulamayı amaçlayan Avrupa Birliği, üyelerini ulusal düzeylerde de uygulamalara teşvik etmektedir. Bu yönüyle Avrupa Birliği, alana dair ulusal ve ulus üstü düzeylerdeki çabası ile dünyadaki tek örnek konumundadır. Avrupa Birliği, üye devletler ve bölgeler arasında gelişmişlik farklarının azaltılması, refah seviyelerinin yakınlaştırılması ve dengeli bir kalkınmanın tesis edilebilmesi için sosyal kaynaşmayı temel amaç olarak belirlemiştir. Ne var ki Avrupa Birliği, kuruluşunda ekonomik bir bütünleşmeyi öngördüğü için sosyal politikaları ilk olarak ekonomik politikalara entegre şekilde ele almıştır. (Sapancalı, s. 60) Fakat zamanla, hazırlanan Komisyon raporlarınca sosyal kaynaşmanın varlığına, sürdürülebilirliğine ve olası etkilerine dair analizler ortaya konmuş ve özgül bir değer kazanmıştır.

Avrupa Birliği'nde sosyal kaynaşmanın aşama aşama kendisini hissettirdiğini ve zamanla somutlaştığını söyleyebiliriz. Kuruluş sürecinde savunulan Yurttaşlar Avrupası idealiyle federal bir çatı altında Avrupalı kimliğinin oluşturulması ve Avrupalıların bu mensubiyet ile ortak his ve ortak gelecek hedefinde buluşmaları planlanmıştır. Bu noktada kurgulanan bu federal planın amacı politikada ve kültürde bütünleşmiş modern ve tek bir Avrupa toplumunu yaratmaktır. (Bekar, 2015, s. 156) Her ne kadar resmî belgelerde daha sonraları yer almaya başlasa da esasen sosyal kaynaşma Avrupa Birliği'nde her zaman canlı bir bellek olmuştur. Roma Antlaşması'nda bir program dahilinde, sistematik bir sosyal kaynaşma alanından bahsedilemese de üyeler arası iş birliğinin bu tandansta teşvik edildiği söylenebilir. (Gençler ve Şenocak, 2009, s. 188) Roma Antlaşması'nın ve sonraki kurucu antlaşmaların sosyal politika ve sosyal kaynaşma alanında gelişmeye

açık ve esnek bir alan yarattığını söylemek zor olsa da 1986 yılında imzalanan Tek Avrupa Senedi bu alandaki en önemli revizyon olmuştur. Roma Antlaşması ve daha önceki kurucu antlaşmalara ilk kez ciddi ve kapsamlı bir revizyon getiren Senet, yalnızca iç pazarın ‘Tek Pazar’ olarak nitelenmesi bakımından değil, Avrupa’da oluşturulacak bir sosyal politika gündemi için de önemli adımların atıldığı bir aşama niteliğindedir. Senedin XXIII. maddesi ile Roma Antlaşması’na “Ekonomik ve Sosyal Uyum” başlığı eklenmiştir. (Dinan, 2005, s. 407) Bu, Avrupa Birliği’nin sosyal kaynaşma alanına dair attığı ilk önemli ve resmi adım da denilebilir. Tek Avrupa Senedi ile birlikte Topluluğun sosyal politika alanındaki yetkileri kısıtlı da olsa genişletilmiştir. Bu bağlamda bir diğer önemli adım ise dönemin Komisyon Başkanı Jacques Delors tarafından desteklenen ve Komisyonca talep edilen “Çalışanların Temel Haklarına İlişkin Topluluk Sosyal Şartı”, Ekonomik ve Sosyal Komite tarafından hazırlanmasıdır. Hazırlanan raporda “Avrupa Sosyal Modelinin” hukuki güvence altına alınması önerilirken, Topluluğun bir sosyal boyut oluşturması gerektiği ifade edilmiştir. Komisyon, bu rapora dayanarak “Sosyal Şartı” hazırlamış, Şartla birlikte sosyal koruma, adil ücret, toplu pazarlık, kadın-erkek eşitliği vb. birçok sosyal hak kazanımı sağlanmıştır. (Gençler ve Şenocak, s. 203) Bu yönüyle Avrupa Birliği, sosyal kaynaşmayı bir program olarak direkt resmîyete koymamış olsa da uygulama alanlarında önemli bir yönelim başlatmıştır. Ek olarak Avrupa’da ekonomik büyümeyi ve uyumlu kalkınmanın sağlanması amacıyla yönelik, 1988 yılında kaynaşma politikasına ayrılan dev bütçe, tarım sektöründen sonra en fazla pay ayrılan alan olmuştur. (Mercül, 2012, s. 104) Bununla birlikte Delors, sosyal uyumun yalnızca parayla sağlanamayacağını, bölgeler arası dengesizlik ve eşitsizliklerin giderilebilmesi için ortak bir isteğin olması gerektiğini ifade etmiştir. (Delors, 1989, s. 11)

Avrupa Birliği, alana yönelik ilk resmî adımını 1992 yılında Maastricht Antlaşması ile sosyal kaynaşmayı da kapsamına dahil ederek atmıştır. 1994 yılında kurulan Kaynaşma Fonu’na 2008 Lizbon Antlaşması ile ‘bölgesel kaynaşma boyutu’ da eklemiştir. Dolayısıyla sosyal kaynaşma 2007 yılında Avrupa Birliği’nin İşleyişi Hakkında Antlaşma (ABİHA)’da da yer bulmuştur. (Sümer, 2017, s. 38) Avrupa Birliği, kaynaşma politikasını birtakım fonların aracılığıyla finanse etmektedir. Ülkeler ve bölgelerarası gelişmişlik farklarını en aza indirmek üzere finanse edilen bu fonlar, başta Avrupa Sosyal Fonu olmak üzere Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu ve Kaynaşma Fonu’dur.

Güncel Görünüm ve Kaynaşma Düzeyi

Avrupa Birliği, sosyal kaynaşmayı sağlayabilmek ve dengesizlikleri en aza indirgeyebilmek amacıyla sürekli olarak çalışmalar yapmakta ve yeni hedefler

belirlemektedir. İlk olarak 2000 yılında gerçekleştirilen Lizbon Zirvesi ile oluşturulan Lizbon Stratejisi'nden bu yana, kaynaşmış bir Avrupa toplumu hedefiyle sosyal kaynaşma ana güzergâh olarak çizilmiştir. Önceleri eşitsizlik ve dışlanmaların giderilmesi odağında bir sosyal kaynaşma yaklaşımı benimsemiş olan Avrupa Birliği, 2004 yılına gelindiğinde bu stratejisini yenilemiş ve bazı yeni kurucu unsurlar belirlemiştir. Bu unsurlar bireylerin refahının güvence altına alınması, tüm haklara adil erişim, ayrımcılığın önlenmesi, bireysel gelişim, insan onuru ve toplum yaşamına katılım hakkı olarak sıralanabilir. (European Commission, 2004, s. 20) Lizbon Zirvesi'nin hemen ardından Avrupa Konseyi tarafından Sosyal Koruma Komitesi kurulmuş ve Komite sosyal dışlanmalarının gözlemlenmesi ve işbu göstergelerinin geliştirilmesi üzerine görevlendirilmiştir. (Duman ve Alacahan, 2010, s. 110)

Avrupa Birliği, sosyal kaynaşmayı dinamik bir süreç olarak çok boyutlu bir kapsamda ele almaktadır. Bu bağlamda Avrupa Birliği gerek ırkçılık gerek asimilasyon gerekse toplumdan dışlanma ile mücadelede sosyal kaynaşmanın önemli işlevleri olduğunu ve ulusal düzeyde hükümetlerce de sosyal kaynaşmayı sağlamak adına aktif politikalar sergilenmesi gerektiğini savunmaktadır. (Duman vd., 2012, s. 6) Gelineen noktada Avrupa Birliği, 2014-2020 dönemi için kaynaşma politikasına 351.8 Milyar Euro ayırmıştır. Bu hâli ile bütçe, kaynaşmaya dair ayrılan en yüksek rakamlı bütçelerden birisi olmuştur. Kaynaşma politikası, Avrupa Birliği'nin 2020 Stratejisi hedefleri ile uyumlu şekilde sosyal kaynaşmayı ve gelişmeyi desteklemeye devam etmektedir. (EUR-Lex, 2020)

Toplumsal huzurun tesisi sosyal kaynaşmanın sağlanması ve sürdürülebilmesi için hayatidir. Zira eşitsizliklerin artarak huzursuzluğun yayıldığı bir bölgede ekonomik kalkınmayı temin etmek mümkün değildir. Bu noktada istihdama erişim kilit öneme sahiptir. Çünkü çalışma çağındaki kişiler için makul bir süre içerisinde iş bulmak her zaman sosyal kaynaşmayı kuvvetlendirecek bir sosyal içerme verisidir. Bu noktada Avrupa Birliği'nin Avrupalılara geniş istihdam ve iyi ücret imkânları sağlıyor olması çok önemlidir. Ekonomik olarak kendisini rahat ve güvende hissetmeyen hiçbir birey toplumla barışık olamayacak dolayısıyla da Avrupa entegrasyonuna dair bir inanç besleyemeyecektir. Bu nedenle yoksullukla mücadele hem sosyal kaynaşmanın sağlanması hem de Avrupa entegrasyonun sürdürülebilmesi için çok önemlidir. İşsizlik, sosyal dışlanmanın ve bireysel izolasyonun en temel kaynağı olarak, uzun süreli işsiz kalan yani toplumdan soyutlanan insanların çoğalması bu grubu giderek genişletecektir. İşsizlik birçok bölge ve ülkede en önemli sosyal dışlanma nedenidir. Uzun süreli işsizlikler bireyde güvensizlik, yeteneklerde körelme ve sosyal ilişkilerde kopukluk gibi sonuçlar doğurur. (Sapançalı, s. 74) Dolayısıyla sosyal kaynaşmayı analiz edebilmek için işsizlik önemli bir göstergedir. Dünyadaki en büyük ekonomik ve sosyal sorun olan

işsizlik konusu, Avrupa Birliği için de en önemli gündemlerdendir. Avrupa Birliği'nde işsizlik oranları 2002 yılında %7,7, 2003 yılında %8,1 iken on yeni üyenin katılması ile birlikte 2004 yılındaki son oran %9,1'e ulaşmıştır. 2005 yılında artan işsizlik ile oran 9,3'e ulaşmış, 2006 ve 2007 yıllarında kademeli olarak önce %8,1'e ardından da %7,2'ye gerilemiştir. 2008 Küresel Finans Krizi'nin de etkileri ile yeniden %7,9 seviyesine yükselen işsizlik oranı tam beş yıl boyunca giderek artmıştır. 2009 yılında %9,7, 2010 yılında %9,8, 2011 yılında %10,3, 2012 yılında ise %11,3 olarak oluşmuştur. 2013 yılı itibariyle yeniden düşme eğilimine giren işsizlik oranları önce %11,2'ye, 2014'te %10,5'e düşmüş 2015 yılında tam dört yıl sonra yeniden tek haneli oranlara gerileyerek %9,6 olmuştur. İşsizlik, 2016 yılında %8,7, 2017 yılında %7,7, 2018 yılında %7,0, 2019 yılında ise %6,5'e gerilemiştir. 2020 yılında patlak veren küresel COVID-19 krizi ile işsizlik yeniden yükselme eğilimine girmiştir. Ekim ayında yayımlanan güncel verilere göre Mart ayında %6,6 olarak oluşan işsizlik Ağustos ayına gelindiğinde Euro bölgesinde %8,1'e Avrupa Birliği genelinde ise %7,4'e yükselmiştir. (Eurostat, 2020) İşsizlik her ne kadar %10-11 seviyelerinden %6 ila 8 civarı oranlara düşmüş olsa da Avrupa Birliği'nin kuruluş hedefi ve misyonu açısından bu veri hâlen kabul edilebilir değildir. Özellikle 2004 Büyük Genişlemesi sonrası Birliğe dahil olan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin, Sovyet etkisi altındaki kapalı ekonomiler oldukları ve gelişmişlik seviyelerinin diğer Batı ve Kuzey Avrupa ülkeleri ile çok derin olduğunu da eklemek gerekir. Dolayısıyla gönenci artırmak ve sürdürmek, refahı tesis etmek ve bu bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarını azaltmak amacındaki Avrupa Birliği, sosyal kaynaşmayı tesis edebilmek öncelikle Avrupalı yurttaşların istihdam ve gelir imkânlarını temin etmeli, daha kaliteli ve erişilebilir hâle getirmelidir. Bir diğer yandan, Avrupa'nın son yıllarda yaşadığı krizler de sosyal kaynaşmanın sağlanmasına yönelik negatif etkenlerdendir. 2008 Krizi ile başlayan süreç, Suriye Göç Krizi, COVID-19 küresel pandemisi vb. durumlar ile devam etmiştir. Ayrıca son yıllarda etkisi altına alan aşırı sağ ve popülizm, toplumsal uyumu bozan en önemli etkenlerden birisi olmuştur. Ulusal kimlikleri önceleyen ve Avrupa Birliği'nin ulus üstü yapısına, bütçesine karşı argümanları politik hedef tahtasına oturtmalarıdır. Zira işsizlik, yoksulluk, adaletsizlik ve gelişmişlik farkları arttıkça vatandaşlar bu partilere daha çok itibar etmekte ve dolayısıyla hem toplumla hem Avrupa Birliği ile aralarındaki mesafe artmaktadır. Örneğin, 2014'te Yunanistan'da %62,5, İspanya'da %56,4, Portekiz'de %42,5, İtalya'da %40,5 olan genç işsizlik oranları aşırı sağ partilerin oy oranlarıyla doğrudan ilgilidir. Ek olarak, popülist hareketler tüketim kültürünce de desteklenmektedir. Toplum içi dengesizlikleri perçinleyen, zengin-fakir uçurumunu derinleştiren tüketim kültürü, insanların güvensizliklerine katkı yaptığını ve korkuyu beslemektedir. (Kaya, 2020, s. 44)

İstihdam imkânları ve gelir dengesi sağlanmadıkça bu tarz aşırı yönelimler devam edecek, tüketim kültürü kendisini koruyacak ve Avrupa’da güvensizlik ortamı derinleşecektir. Sosyal kaynaşma düzeyinin işsizlik oranları ve toplumsal uyum düzeyinin Avrupa’daki sağ siyasetin yükselişi ile doğru orantılı bir ilişkisinin olduğunu söyleyebiliriz. Avrupa Birliği, düşme eğiliminde olan işsizlik oranlarına rağmen istenilen sosyal kaynaşma düzeyini henüz yakalayamamış ve bu siyasi iklimle yakın bir gelecekte istediği şekilde de yakalaması güç gözükmektedir.

Avrupa Birliği’nde Sosyal Kaynaşmanın Sağlanması Önündeki Güçlükler

Birçok ülkeyi üyesi olarak çatısı altında bulunduran Avrupa Birliği, doğaldır ki çok kültürlülüğün, farklılıklara saygı ve bir arada yaşamın yani sosyal kaynaşma zeminin en elverişli olduğu alan olmalıdır. Ancak birçok farklı kültürü, dini ve mezhebi bir arada tutan zamkın yalnızca idealist ve normatif söylemlerden ibaret olması mümkün değildir. Zira sosyal kaynaşma, ihtiyaç duyulan boşluğu ile başlayan, nedenleri, unsurları, süreçleri ve sonuçlarıyla bir arada değerlendirilmesi gereken; bireylerin birbirini ve böylelikle toplumu idare kültürüdür. Bu bağlamda bir barış ve refah projesi olan Avrupa Birliği için sosyal kaynaşmanın sağlanması elzem ve öncelikli bir gündemdir. Sosyal barışın olmadığı yerde huzur, huzurun olmadığı yerde refah ve refah artışı mümkün değildir. Öyleyse Avrupa Birliği kuruluş ve mevcudiyet misyonlarını gerçekleştirebilmek adına barışa, kaynaşmaya, farklılıklar içinde bir arada yaşamaya aşına hatta gark olmalıdır. Peki Avrupa Birliği, geride bıraktığı yaklaşık yetmiş senede bu zemini gerçekten sağlayabilmiş midir?

İlk ve en önemli güçlüklerden birisi olarak siyasi boyut, küreselleşmenin en önemli sonuçlarından olan esnek sınırların ülkeler hatta kıtalar arası geçişleri ve göçleri daha kolay hâle getirmesiyle görünür hâle gelmiştir. Bu durum ulusal sınır ve hassasiyetlerin giderek daraldığı çok kültürlü bir toplum hayatı yaratmıştır. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa Birliği gibi liberal ve çok uluslu yapılarda hâkim olan bu yaşam şekli kimi olumsuz sonuçları da beraberinde getirmiştir. Rekabetin uluslararasılaşması, iş gücünün ucuzlaması, işsizliğin artması ve buna bağlı oluşan diğer tüm olumsuz sonuçlar bir kesim tarafından çok kültürlü yaşam pratiğine, neo-liberal sistem ve neo-liberal küreselleşmeye dayandırılmıştır. Öyle ki, 1980’li yıllarla birlikte uygulanmaya başlanan neo-liberal politikalar ekonomik ve sosyal güvensizlikleri artırmış, bu durum aşırı sağ partilerin siyasi argümanlarını kuvvetlendirmiştir. Ekonomik güvensizlikler, Avrupa Birliği karşıtı popülist politikaların karşılık bulmasını ve aşırı sağ partilerin ciddi birer aktör olmalarını beraberinde getirmiştir. (Mudde, 2007, s. 193) Özellikle 2008 Küresel Finans Krizi, 2015 yılında başlayan Suriye Göçmen Krizi ve son olarak 2020 yılında oluşagelen küresel COVID-19 krizinin yarattığı olumsuz sonuçlar ile bu durum daha da derinleşmiştir. Popülizmle birlikte dönüşen bu sistematik siyaset, Avrupa Birliği

içerisinde sosyal barışın ve neo-liberal politikaların önündeki en büyük bariyerlerinden birisi hâline gelmiştir. Sınıflar arası ekonomik uçurumun giderek derinleşmesine ve yaşanan krizlerin ekonomiye yansıyan olumsuz çıktılarına rağmen tüketimi özendiren piyasa koşulları bireyin korku ve güvensizlik hislerini beslemektedir. Bu durum, toplumdaki ayrışmayı ve bölünmeyi, sisteme duyulan öfkeyle paralel olarak artırmaktadır. Dünyanın hemen her yerinde olduğu gibi Avrupa Birliği siyasetinde de bu argümanları yeterince fazla ve iyi kullanarak siyasi pozisyon ve halk gözünde itibar edinmiş aşırı sağ partiler artık konjonktürel birer hareket olmaktan çıkmış, kalıcı ve belirgin güçler hâline gelmişlerdir. Günümüzde Almanya’da Almanya için Alternatif (AfD), Avusturya’da Özgürlük Partisi, Belçika’da Vlaams Belang, Fransa’da Ulusal Cephe, Hollanda’da Özgürlük Partisi, İtalya’da Kuzey Ligi Partisi, Macaristan’da FIDESZ ve Yunanistan’da Altın Şafak popülist siyasetin başı çeken Avrupalı aktörleri olmuştur. (Kaya, 2020, s. 43) Öyle ki, Mayıs 2019’da yapılan son Avrupa Parlamentosu seçimlerinde aşırı sağcı partiler İtalya ve Fransa’da seçimin kazananı olarak büyük bir zafer elde etmişlerdir. Parlamento genelinde de sandalye sayısını artıran aşırı sağcı partiler Avrupa siyasetindeki nüfuzunu böylelikle güçlendirmiş; Avrupa Birliği karşıtı popülist politikaları söylemden eyleme taşıma imkânı bulmuştur. Avrupa Birliği karşıtı politikalara gösterilen bu itibar, mevcut sisteme yöneltilen siyasi bir tepki niteliğindedir. Bu tepki, son yapılan seçimlerin ardından Avrupa Parlamentosu’nun ilk oturumunda aşırı sağcı kimi milletvekillerinin Avrupa Marşı’nı protesto etmeleri ile en üst safhaya ulaşmıştır. (BBC, 2019) Başta işsizlik, emeğin ucuzlaması, tüketim kültürünün yaygınlaşması ve diğer olumsuz gelişmeleri göç ve çok kültürlülük ile ilintileyen popülist siyaset, COVID-19 salgını ile oluşan olumsuz tablonun nihai sorumluluğunu da Avrupa Birliği’ne ve neo-liberal politikalara yüklemektedir. Bu bağlamda eski İtalya Başbakanı ve aşırı sağcı Kuzey Ligi Partisi lideri Matteo Salvini, COVID-19 krizinin getirdiği ekonomik sıkıntılarla baş etmek için çözüm yolları arayan Avrupa Birliği’ne yönelik ‘yılanlar ve çakallar mağarası’ benzetmesi yapmış; Avrupa Birliği’ni beceriksizlikle suçlayarak krizin atlatılmasının ardından İtalya’nın üyelikten ayrılması çağrısında bulunmuştur. (Fortuna, 2020)

Gündelik sorun ve çıkmazlarla her geçen gün kuvvetlenen bu siyasi anlayış, farklılıklar arası uyumu zedeleyerek sosyal kaynaşma yolunda Avrupa Birliği için engebeli bir sosyal boyut yaratmıştır. Özellikle Müslüman vatandaşlar üzerinden yaratılan ayrımcı söylemin ana ekseninde istila ve sızıntı düşüncesi yatmaktadır. Hollanda Özgürlük Partisi lideri Geert Wilders’in sıklıkla kullandığı bu argüman, gizli istilanın önlenememesi hâlinde Avrupa kıtasının zaman içerisinde Eurabia’ya dönüşeceği kaygısını taşımaktadır. (Vossen, 2017, ss. 31–34) Aynı siyasi oluşum tarafından Hollanda’da başlatılan ve uygulamaları Belçika gibi diğer Avrupa

ülkelerinde de görülen ‘Orta Doğulu ve Doğu Avrupalı göçmenleri fişleme’ maksatlı internet siteleri kurulmuştur. Bu siteler marifetiyle vatandaşlardan Orta Doğulu ve Doğu Avrupalı göçmenler hakkında şikâyetler ve sıkıntıların dile getirilmesi istenmiştir. (Euroactiv, 2012) Böylelikle kitlelerin tepkisini göçmenlerin ve Müslümanların üzerine yönlendiren popülist liderler, Avrupa’da ırkçı bir nefret yaratmışlardır. (Akçoraoğlu, 2018, s. 52) Bu paralelde 2011 yılında Fransa’da baş gösteren Charlie Hebdo olayları⁴ Avrupa’da Müslümanlar üzerinde büyük bir toplumsal baskı yaratmıştır. Ekim, 2020’de gerçekleşen trajik *Samuel Paty* cinayeti sonrası Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron olayı “tipik bir İslamist terör saldırısı” olarak nitelemiştir. (Momtaz ve Braun, 2020) Aynı dönemde Cumhurbaşkanı Macron, ‘İslamcı ayrılıkçılıkla mücadeleyi’ hedefleyen bir dizi yasa tasarısı açıklamıştır. Bu yaklaşım uluslararası kamuoyundan tepki toplamasının yanı sıra ülke içerisinde de önemli bir tartışma yaratmıştır. 2002 – 2004 yılları arasında Cumhuriyetçi hükûmette Bakanlık görevi yapmış olan Luc Ferry, bu yaklaşımın yanlış; yasa tasarısının ise gereksiz olduğunu söylemiştir. Ferry ayrıca Charlie Hebdo’nun hakaret içerikli yayınlarının ‘ifade hürriyeti’ kapsamında değerlendirilemeyeceğini de ifade etmiştir. (Suigo, 2020) Toplumı ayırıştırıcı ve kutuplaştıran bu ırkçı yaklaşımlar Avrupa Birliği’nin kuruluş felsefesi ve varoluş amacıyla çelişmekte, sosyal kaynaşmanın sağlanmasının giderek zorlaştığı bir zemin yaratmaktadır. Avrupa Birliği’nin ‘farklılıkların bir arada uyum içinde yaşaması’ parolası, geldiğimiz noktada ‘farklılıkların bir arada yok olmasına’ evrilmiştir.

Avrupa Birliği’nin, sosyal kaynaşmayı sağlamanın önündeki bir diğer önemli güçlük psikolojik boyuttur. Keza Avrupalıların yaşadığı güven krizi, özellikle son yıllarda göz ardı edilemeyecek noktalara ulaşmıştır. Yaşanan siyasi, sosyal ve ekonomik krizlerin de etkisiyle Avrupa’nın federatif geleceğine ve Avrupa Birliği’ne dair odağını kaybeden Avrupalılar, adı konulmamış bir güven krizine girmiştir. Popülist siyasetin beslendiği ve perçinlediği bu güvensizlik, Avrupalıların Birlik aidiyetini her geçen gün zedelemektedir. Popülist siyasetin odağındaki Avrupa şüpheciliği, Birlik üyeliklerini, bir iç siyaset konusu olarak, üye ülkelerin gündeminde tartışılır hâle getirmiştir. Öyle ki seçim vaadi olarak dahi kullanılan Avrupa Birliği’nden ayrılma alternatifi, yeni iç siyasi krizler yaratmıştır. Birleşik Krallık’ta 2015 yılında gerçekleşen genel seçimler sırasında Muhafazakâr Parti’nin adayı olan David Cameron, seçilmesi hâlinde ülkenin Avrupa Birliği üyeliğini referanduma götüreceğini vaat etmiştir. Seçimleri kazanan Cameron, 2016 yılında ülkeyi söz verdiği gibi referanduma götürmüştü, kendisi her ne kadar Birlik üyeliğinin devam etmesi yönünde propaganda yürütse de referandum sonucunda Avrupa

⁴ Charlie Hebdo Olayları: Fransa’da faaliyet gösteren haftalık mizah dergisi Charlie Hebdo’nun 2011 yılında İslam peygamberi Hz. Muhammed’i karikatürize etmesinin ardından cereyan eden olaylar silsilesidir.

Birliği'nden ayrılma kararı çıkmıştır. Bunun üzerine Başbakan Cameron, görevinden istifa etmiştir. (Örmeci, 2017, s. 51) Cameron'dan sonra göreve gelen ve Avrupa Birliği'nden ayrılma sürecini yürütmesi beklenen Theresa May, sıkıntılı sürecin dalgaları arasında adeta kaybolmuştur. Beklenen ayrılığın sürekli olarak ertelenmesi ve müzakerelerin istenen seviyeye bir türlü getirilememesi üzerine May, Haziran 2019'da görevinden istifa etmiştir. May'in istifası sonrası üyelik karşıtı tutumuyla bilinen dönemin Dışişleri Bakanı Boris Johnson, Başbakan seçilmiştir. Alınan aylık kararı ve ardından yaşanan bu gelişmeleri Avrupa'nın popülist partileri bir zafer olarak görmüş; Fransa, Hollanda, Macaristan, İsveç vd. ülkelerde de benzer sonuçlar almak için hedef belirlemişlerdir. (Kaya, 2019, s. 12) Öte yandan gündelik hayata ve toplumsal yaşama da sirayet eden bu güvensizlik, Avrupalıların dayanışma ve birlik ruhunu da köreltmıştır. Avrupa Komisyonu tarafından yayımlanan rapora göre COVID-19 krizi sürecinde üye ülkelerin birbirleri arasındaki dayanışma düzeyinden Avrupalıların duyduğu memnuniyet seviyesi analiz edilmiştir. Haziran ayındaki sonuçlara göre üye ülkeler arası dayanışmadan Avrupalıların duyduğu memnuniyet seviyesi %39 iken, Ekim ayında bu oran %34'e gerilemiştir. Haziran ayında dayanışmadan duyulan memnuniyetsizlik %53 iken, Ekim ayında bu oran %57'ye yükselmiştir. Rapordaki bir başka analize göre ise Avrupa Birliği'nin salgına karşı aldığı önlemlerden duyulan memnuniyet seviyesi de düşündürücüdür. Avrupalıların %52'si alınan önlemlerden memnun değilken, %42'si alınan önlemlerden memnundur. (Eurobarometer, 2020a, ss. 21–29) Avrupa Komisyonu'nun bir başka yayımladığı rapora göre ise 2020 yılında Avrupalıların %30'unun Avrupa Birliği'ne karşı bakış açısı olumsuz anlamda değişmiştir. %53'lük kesimin bakış açısı değişmezken, yalnızca %9'luk bir kesimin gözünde Avrupa Birliği daha iyi bir konuma gelmiştir. (Eurobarometer, 2020b, ss. 37–39) Veriler göstermektedir ki kriz dönemlerini önemli birer fırsata çevirerek atlatmasını bilen Avrupa Birliği, 2020 yılında yaşanan son kriz ile bu hasletin çok uzağındadır. Avrupa Birliği, sosyal kaynaşmaya giden yolda henüz önemli virajları alamamış, bu virajları alabilmek için donanımlı bir vasıtayı da henüz yaratamamıştır.

AVRUPA BİRLİĞİ BÖLGESEL POLİTİKALARI

Avrupa Birliği, ulus üstü yapısıyla birçok ayrı devlet ve bölgelerden oluşmaktadır. Bu durum Avrupa Birliği içerisinde birden çok ekonomik dengeyi/dengesizliği, gelişmişlik düzeyi farklarını beraberinde getirmektedir. Fakat bir gönenç projesi olan Avrupa Birliği, bölgeler ve devletlerarası nihayetinde üye devletlerin bölgeleri arasındaki gelişmişlik düzeylerini birbirine yaklaştırmak amacındadır. Tam da bu neden ve amaçla Avrupa Birliği, bölgelerarası düzey

farklarını dengelemek ve gelişmişlik seviyelerini yakınlaştırmak için Bölgesel Politikalar geliştirmektedir.

Bu bölümde, Avrupa Birliği'nin geliştirdiği Bölgesel Politikalar incelenecek olup öncelikle bu politikanın kısaca amaç ve araçları ortaya konacaktır. Hemen ardından Bölgesel Politikalar ve sosyal kaynaşma alanı ilgisi incelenecektir.

Avrupa Birliği Bölgesel Politikasının Amaç ve Araçları

Avrupa Birliği, bölgesel eşitsizlikleri en aza indirmek, değerini kaybetmiş ya da bulamamış bölgeleri kalkındırmayı, kırsal bölgeleri ise desteklemeyi amaçlar. Birlik üyeleri, kıtanın farklı bölgelerinden farklı kültürler ve farklı gelişmişlik seviyeleri ile Birlik alanındadır. Avrupa kıtasındaki gelişmişlik farkları bir yana, bir refah projesi olarak yaratılan Avrupa Birliği alanında dahi ekonomik güce ve gelişmişlik seviyesine dair farklı yapılar da bulunmaktadır. Bu noktada en önemli örnek Avrupa Birliği'nin on dokuz üyesi ile oluşan Euro Bölgesidir. Belli kriterlerin⁵ sağlanması koşuluyla dahil olunabilen bölge, Avrupa Birliği üye ülkelerinin ekonomilerini birbirlerine yakınlaştırma ve uyumlaştırmayı hedeflemektedir. Böylelikle üye ülkeler arası gelişmişlik farkları ve ekonomik güçler dengeli bir yapıya kavuşacaktır. Yani kıtanın birçok farklı bölgesinden ayrı gelişmişlik seviyelerine ve tüketim kültürlerine sahip devletler Birlik içerisinde uyumlu ve dengeli bir kalkınmaya katılabilmek için koordinasyona ve desteklenmeye ihtiyaç duymaktadır.

Bölgelerarası gelişmişlik farklarının temelinde, ülkenin bulunduğu coğrafyadaki yeraltı ve yerüstü kaynak seviyesi, siyasi pozisyonu, pazarlarla arasındaki mesafe, piyasanın dayandığı koşullar ve tüketim kültürü etkilidir. (Efe vd., 2018, s. 87) Örneğin, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin etkisinde kapalı ekonomilerle yönetilen ve daha sonra Avrupa Birliği'ne üye olan Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri Avrupa Birliği'ne adaylıkları sürecinde ve üye olduktan sonraki süreçlerde uyum sorunu yaşamışlardır. Buna paralel olarak halihazırda var olan bölgelerarası gelişmişlik farkları da artmıştır. Dünyanın en zengin bölgelerinden birisi olmasına rağmen, Birliği oluşturan bölgeler arasında farklılıkların ve dengesizliklerin olması nedeniyle Avrupa Birliği hem dayanışmayı sağlamak hem de ekonomik entegrasyonu desteklemek amacıyla Bölgesel

⁵ Maastricht Kriterleri: 1992 yılında imzalanan ve 1993 yılında yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması ile belirlenen, Avrupa Birliği'nin para birimi Euro'ya geçiş için üye ülkelerde aranacak ekonomik yakınsama ve uyum kriterleridir. Bu kriterler, enflasyon, faiz oranı, bütçe dengesi, borç dengesi ve döviz kuru istikrarı kriterleridir. Enflasyon, faiz ve döviz kuru kriterleri parasal disiplini sağlamaya yönelikken, bütçe ve borç dengesi kriterleri mâli disiplini sağlamak amacıyla (Akçay, 2007, s. 38)

Politikaları geliştirmeye ihtiyaç duymuştur. Zira uyum ve dayanışma Avrupa Birliği Bölgesel Politikaları için kilit unsurlardır. (Erçin, 2004, s. 5) Uyum unsuru önemlidir, çünkü Bölgesel Politikalar yalnızca Avrupa Birliği tarafından üst otoritece uygulanan bir politika değildir. Kendi ülkesi içerisinde daha az gelişmiş bölgelere destek ve yatırım yapan bir ulusal hükümet, bir başka üye ülkenin az gelişmiş bölgesine zarar verebilmektedir. (Akşahin, 2008, s. 19)

Tam da bu noktada Avrupa Birliği Bölgesel Politikalar aracılığıyla koordinasyonu sağlayarak, dengeli ve uyumlu bir kalkınmayı tüm Avrupa'da tesis etmeyi hedeflemektedir. Temel başlıca hedefler üç ayrı gruba ayrılmaktadır. Birinci hedef grubu kalkınma hızı düşük olan bölgelerin desteklenerek uyum içinde gelişmesini teşvik etmek, ikinci hedef grubu ekonomik ve sosyal dönüşüm içerisindeki bölgeleri desteklemek ve son olarak üçüncü hedef grubu ise eğitim-öğretim ve istihdam politikalarında üye ülkeler arası uyumu ve modernizasyonu sağlamaktır. (Erçin, 2004, ss. 6-7) Bu hedeflerin gerçekleştirilebilmesi ve üye ülkelerin modern bir uyumu sağlayabilmeleri için ulusal düzeyde alınacak kararlar çok önemlidir. Dolayısıyla Bölgesel Politikalar, Avrupa Birliği bölgelerinin potansiyelini harekete ve hayata geçirmek açısından hayati bir öneme sahiptir. (European Union, 2011, s. 2)

Dolayısıyla Avrupa Birliği'nin amaçlarını koruyabilmesi ve hedeflerini gerçekleştirebilmesi için önce bölgeler arası farkların giderilmesi gerekmektedir. Bu amaca yönelik olarak Bölgesel Politikalar ilk kez Roma Antlaşması'nda ortak bir politika alanı olarak yer bulmuştur. 1958 yılında Avrupa Sosyal Fonu, ardından 1962 yılında Avrupa Tarımsal Yönverme ve Garanti Fonu, son olarak 1975 yılında Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (ABKF) kurulmuştur. Bu yapısal fonlar ve ek desteklerin yanında, yine üye ülkelerin ekonomilerini desteklemek ve gelişmişliklerini benzerleştirmek için Maastricht Antlaşması ile birlikte Uyum Fonu oluşturulmuştur. (Efe vd., s. 86) Ek olarak 1968 yılında Bölgesel Politika Genel Başkanlığı oluşturulmuş, bu bağlamda verilen önem ve ciddiyet ortaya konmuştur. Hâlihazırda Avrupa Komisyonu, Konsey ve Avrupa Parlamentosu bölgesel politikaların oluşturulmasında ve yönetilmesinde yetkilidir. Ayrıca, halka en yakın noktadan ihtiyaçların ve bölge halkının nabzının tutulabilmesi yönüyle önemli olan Bölgeler Komitesi, 1994 yılında kurulmuştur. Avrupa Komisyonu, Bölgesel Politikaların hazırlanması noktasında Bölgeler Komitesi'ne danışarak karar almaktadır. 1986 yılında imzalanan Tek Avrupa Senedi ile de Bölgesel Politika uygulamalarına aracılık edecek Yapısal Fonlar kurulmuştur. 1992 yılında imzalanan Maastricht Antlaşması ile Bölgesel Politika sağlanması hedeflenen bir alan olarak yer almıştır. (Sağbaş ve Fişne, 2010, s. 197)

Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu, daha çok sanayi ve hizmetler sektöründe kullanılmaktadır. Bu sektörlerde istihdamın korunması ve imkânların artırılması için destekler sunan bu Fon, yeniden yapılanmayı ve böylece bölgesel dengesizlikleri en aza indirmeyi hedeflemektedir. Avrupa Sosyal Fonu, Avrupa Birliği içerisindeki işsizlikle mücadelede aktif görev üstlenmektedir. Mesleki eğitim, işe yönlendirme, yeni iş alanları kazandırma vb. istihdam faaliyetlerinin yanında iş geliştirme, genişletme vb. projeler için de destek sağlamaktadır. Uyum fonu ise kalkınma hızı ve büyüme seviyesi Birlik ortalamasına nispeten en düşük olan üye ülkelerin altyapı, çevre vb. sorunlarının en iyileştirilmesi için kullanılmaktadır. Büyük genişleme öncesi bu fondan en çok Yunanistan, İrlanda, Portekiz vb. ülkeler yararlanırken genişleme sonrası yeni katılan üyelerce yararlanılmaya başlamıştır. (Erçin, s. 16)

Diğer fonlardan Avrupa Balıkçılık Fonu, 2007 yılında Balıkçılığı Yönlendirme Mali Aracı'nın güncellenmiş hâli olarak yer bulmuştur. Ortak Tarım ve Balıkçılık Politikası uygulamalarına ve ekonomik, sosyal hedeflere yönelik üye ülkelere kaynak aktarılan fondur. (Doğan, 2011, ss. 4-5) Avrupa Tarımsal Garanti ve Yönlendirme Fonu, tarım sektörünü düzenlemek ve kırsal alanlardaki ekonomik faaliyetlere destek verebilmek amacıyla kullanılmaktadır. Ayrıca bu fonlara ek olarak Jessica, Jaspers ve Jeremie girişimleri oluşturulmuştur. Jessica, kentsel alanlardaki istihdamın ve büyümenin sürdürülebilir olması için yatırımların artırılmasını içermektedir. Jaspers, ulaşım, altyapı, enerji vb. dinamik alanlarda teknik destek amacıyla iken Jeremie küçük ve orta büyüklükteki işletmelere mâli destek sağlamak amacıyla. (Can ve Akdenizli Kocagül, 2008, ss. 69-70) Ve tabii ki bu fonların finansmanını için krediler sağlayan Avrupa Yatırım Bankası altyapı, iletişim, çevre, enerji, işletmeler için inovasyon, istihdam alanlarının çoğaltılması vb. projelere destek sunmaktadır.

Avrupa Birliği Bölgesel Politikaları ve Sosyal Kaynaşma İlişkisi

Bir barış ve refah projesi olarak Avrupa Birliği, kıtanın gelişmişliğini sağlamak ve sürdürmek amacıyla. Buna yönelik olarak ortak politika alanında bölgelerarası gelişmişlik farklarını en aza indirmeyi amaçlayan Bölgesel Politikalar, dengeli ve adil kalkınmanın en önemli aracı olarak görülmektedir. Şayet bir bölge geri kalmış ve gelişmemişse bu bölgede yatırımlar olmayacak, dolayısıyla istihdam imkânları kısıtlı kalacaktır. Toplumun birçoğu işsizlik, kalan çoğunluğu da düşük ücret sorunuyla karşı karşıya kalacaktır. Dolayısıyla bu süreç her bölgenin kendi içinde imkânları yaratabilmesi adına bir uyumlaştırma sürecidir. Bu noktada toplumun bir bütün hâlinde refahını ve barışını hedefleyen Sosyal Kaynaşma ile yatırımların doğru yönlendirilmesi ve bölge ekonomilerinin desteklenmesi suretiyle geliştirilen Bölgesel Politikalar arasında doğal bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür.

Tek Avrupa Senedi önemli bir referans noktası konumunda olacaktır. Zira 1986 yılında imzalanan Senet'te, "Ekonomik ve Sosyal Kaynaşma" başlığı ile sosyal kaynaşma bir kavram olarak resmî belgede yerini almıştır. Bu bağlamda, Bölgesel Politika için sosyal kaynaşmanın önemli bir boyut olduğu vurgulanmıştır. (European Economic Community, 1987) Sosyal kaynaşma toplumsal kalkınmayı bireylerin toplumla ve devletle olan iletişimini artırmak suretiyle adil bir kalkınmayı gerçekleştirmeyi hedefler. Sosyal kaynaşma, toplum içi ve bölgelerarası gelişmişlik farklarının dayanışma kültürüyle birlikte birbirlerine yakınlaştırılmasını öngörür. Bölgesel Politika ise tam da bu noktada teknik altyapının sağlanarak finansal bir destek yaratılmasıdır. Dolayısıyla Sosyal Kaynaşma ve Bölgesel Politikalar birbirleriyle yakın ilişkili ve tamamlayan kavramlardır. Bu noktada verilebilecek en güzel örnek, bundan yirmi yıl önce Avrupa'nın en fakir ülkelerinden birisi olan İrlanda'nın yakaladığı büyüme hızı ve işsizlik oranlarındaki düşüş 1973'teki Avrupa Topluluğu'na üyeliği sonrası aldığı teknik ve mâli desteklerle birlikte ekonomisinde ve gelişmişlik seviyesinde kat ettiği mesafedir. Bu gelişmişlik ve büyümeyi aynı zamanda, toplumun iletişim, etkileşim ve dayanışma kültürüne de olumlu şekilde yansımıştır. Ekonomik büyüme ve gelişmelerin yanında sosyal kaynaşma alanına dahil olarak Birleşmiş Milletler'in 2007 yılı Kasım ayı raporuna göre İrlanda, İnsani Kalkınma ve Yaşam Standardı İndeksinde beşinci sıraya yükselmiştir. Ayrıca 1973'ten itibaren süren yirmi yıl işsizlik oranları %4'e kadar gerilemiş ülke göç veren konumdayken göç alan bir konuma geçmiştir. Ortak Tarım Politikası ve Yapısal Uyum Fonlarını yerinde kullanan ve tarımda modernleşmeyi sağlayan İrlanda, bu programların olumlu etkilerini ekonomilerindeki inanılmaz büyüme oranlarıyla görmüştür. (Özcan, 2008, ss. 1–2) Dolayısıyla, İrlanda örneğinden yola çıkarak Bölgesel Politikaların ve aracı fonların ülke ekonomilerine olumlu yansımaları ve bu yansımaların sosyal kaynaşma aracılığıyla tabana yayılımı net bir şekilde analiz edilebilecektir. (Bkz., İrlanda Mucizesi⁶)

⁶ İrlanda Mucizesi: İrlanda'nın, Avrupa Topluluğu'na 1973'teki üyeliği sonrasında ekonomisinde ve gelişmesinde yaşadığı büyük ve hızlı atılım için kullanılan kalıptır. İrlanda, üyelik sonrası mâli destek programlarından ve Ortak Pazar avantajlarından en üst seviyede faydalanmış, Birlik üyeliğini ulusal ekonomisini geliştirmek yönünde akıllıca kullanmıştır. Özellikle Ortak Tarım Politikası ve Yapısal Uyum Fonları çerçevesinde almış olduğu destekleri tarım sektörünün modernizasyonu için kullanmış, bu durum istihdam faaliyetlerini artırarak hızlı kalkınmayı beraberinde getirmiştir. Hemen ardından gerçekleşen Euro bölgesi üyeliği de yatırımcılar için çok önemli bir tercih nedeni daha olmuştur. Dolayısıyla ülke, doğrudan yabancı sermaye yatırımı açısından da zengin bir kaynak yaratmıştır. Dünyanın önde gelen şirketleri, İrlanda'yı gösterdiği ekonomik atılım ile kanıtladığı potansiyeli ve

Bir diğer taraftan Avrupa Birliği'nin 2000 yılında yapılan Zirve ile ortaya koyduğu Lizbon Stratejisi hedefler arasında en önemlileri istihdamı artırmak, bu istihdam imkânları ile sosyal uyumu sağlamak ve Avrupa Birliği'nin dünyadaki en dinamik ve rekabetçi akla dayalı büyüyen ekonomisi olmak vardır. (Çapanoğlu, 2010, ss. 2–3) Bölgesel kalkınma alanında belirlenen üç ana temel hedeften birisi ise Yakınsama kriteridir. Avrupa Birliği'nin az gelişmiş ya da gelişmemiş bölgelerinde istihdamın ve istihdamı artırmaya yönelik faaliyetlerin teşviki ile yenilikçi, sosyal ve ekonomik değişimlere hazır, uyumlu bir bilgi toplum hedeflenmektedir. Bölgesel rekabetin ikinci hedef olduğu stratejide üçüncü ve son hedef "bölgesel iş birliğinin sağlanması" suretiyle bölgelerarası iş birlikleri sağlamaya yönelik politikaların sağlanması hedeflenmektedir. (European Union, 2011) Görüldüğü üzere, Bölgesel Politikalar alanına giren mâli ve finansal konular ile Sosyal Kaynaşma alanına giren toplumsal ilerleme, dayanışma ve iş birliği konuları bir arada telaffuz edilmektedir. Çünkü birinin birinden daha düşük olduğu ya da hiç olmadığı bir model sürdürülebilir, adil bir kalkınmayı tesis edemeyecektir.

SONUÇ

Sosyal Kaynaşma, üzerinde birçok tanım çabasının olduğu, pek çok ayrı perspektiften yorumlanan bir kavramdır. Önceleri kavrama dair gereken ilgi ve önem verilmeyenken neo-liberal dünyanın, küreselleşmenin ve vahşi kapitalizmin çıktıkları gittikçe toplumsal uyumu bozmaya başlamış bozulan bu uyum önce toplum içi sonra bölgelerarası ekonomik olumsuzlukları doğurmuştur. Zengin, güvensizlik ortamında yaşadığı bireysel birikim güdüsüyle daha da zenginleşmiş, bu birikim adil dağılımı kısıtlamış yoksul kesim kaynaklara ve hizmetlere erişimde daha da zorlanmaya başlamıştır. Güven ortamının olmaması bireysel birikimi ve izolasyonu getirdiğinden toplum içi iletişim dolayısıyla da dayanışma kültürü giderek azalmıştır. Sosyal kaynaşma için etkileşim ile şekillenen, iş birliğinin dayanışma ruhuyla birlikte toplumsal uyumu tesis edeceği bir uyum süreci olduğunu söyleyebiliriz. Bu noktada sosyal kaynaşmaya neden ihtiyaç duyulduğu, unsurlarının neler olacağı sergilenen yaklaşıma bağlı olarak değişmektedir. Fakat genel geçer unsurlar üzerinden doğal unsurlar ve algılanan unsurlar olarak bir unsur gruplaması yapmak mümkündür.

Son zamanlarda kavrama yönelik ilgi ve çalışmaların artmasının yanında özellikle son 25 senedir uluslararası otoriteler düzeyinde de sosyal kaynaşma bir üst politika hedefi olarak yer almaktadır. Uluslararası kuruluşlar ve hükümetler sosyal kaynaşmayı çoğunlukla iktisadi özünde, toplumsal gelişme ve refah süreci olarak ele

yarattığı cazibeler nedeniyle tercih etmeye başlamıştır. İrlanda Mucizesi'ni oluşturan ana etkenler işte bunlardır. (Özcan, ss. 3–5)

almaktadırlar. Birçok sosyolog ve/veya akademisyenler konuyu sosyolojik boyutuyla ele alıp daha kavramsal yorumlar getirirler de sosyal kaynaşma her iki yaklaşım türünü de barındırması gerekmektedir. Çünkü ne iktisadi boyutu olmadan ne de toplumsal irdelenmesi gerçekleşmeden başarılı bir sosyal kaynaşmanın varlığından söz etmek mümkün değildir. Zira bu kimi çalışmalara konu olmuş, devletle barışmamış bir toplumun iç iletişimi ne kadar iyi olursa olsun sosyal kaynaşmış bir toplum olamayacağı üzerinde durulmuştur. Çünkü sosyal kaynaşma yalnızca iletişim ve etkileşim değil, aynı zamanda bireyin kendisini güvende ve ait hissetmesidir. Güvende olmayan veya kendisini topluma ait hissetmeyen kişi, özgürleşmeyecek bu onu etkileşime daha da kapalı olacağı bir sürece sürükleyecektir. Bu kaynakların etkin kullanımını kısıacak, devlete ve topluma zarar olarak geri dönecektir.

Avrupa Birliği, sosyal kaynaşmayı her ne kadar iktisadi bir özde ele alsada toplumsal boyutunu da tamamen göz ardı etmemiştir. Bölgelerarası ve üye ülkelerin iç bölgeleri arası gelişmişlik farklarını en aza indirgeyerek bireysel ve toplumsal refahı nihayetinde ise Birlik alanının gönencini sağlamayı en önemli hedeflerinden birisi olarak kabul eden Avrupa Birliği buna yönelik olarak sosyal kaynaşma politikaları uygulamakta ve önemli ölçüde bir bütçe ayırmaktadır. Tarihsel gelişim içerisinde adı “Sosyal Kaynaşma” olarak olmasa da izlerinin görüldüğü pek çok uygulama ve söylem mevcuttur. Örneğin, kuruluş dönemindeki federal hedeflerden birisi olan Yurttaşlar Avrupası süreci, kimlik üzerinde durmuş Avrupalı yurttaşların ulusal kimlikleri ile değil Avrupalı kimlikleriyle bir var oluş edinmelerini temel öğreti olarak ortaya koymuştur. Bu proje her ne kadar başarılı olamamış olsa da Avrupa Birliği’nin sosyal kaynaşma alanında başarılı bir süreç inşa edebilmesi ve tamamlayabilmesi için kullanılması gereken bir formüldür. Kaldı ki federal bir birliktelik hedefiyle kurulan Avrupa Birliği’nin bu hedeften ayrıldıkça uluslararası bir organizasyon olmaktan öteye geçemeyeceği de naçizane bir öngörüdür. Geliştirdiği Bölgesel Politikalar ile bölgelerarası gelişmişlik farklarını en aza indirgemek, nispeten gelişmemiş ülkeleri destekleyerek uyumlu bir kalkınmayı hedefleyen Avrupa Birliği, bu alana ve hedefe paralel olarak sosyal kaynaşmayı da beraberinde sağlamalıdır. Toplum tabanına yayılmayacak hiçbir hareket verimli bir sonuç vermeyeceğinden sosyal kaynaşma alanının bölgesel politikalar ile koordinasyonlu bir şekilde yürütülmesi hedeflenen yakınsamanın ancak bu şekilde başarıyla sonuçlanabileceğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Bu çalışma, sosyal kaynaşmanın en doğru tanımını yapabilmek için kavram üzerindeki çeşitli tanımları ortaya koyarak bir sentez yapmıştır. Kavrama dair getirilen yorumun ardından kavramın unsurları üzerinde durulmuş, unsurların daha

kolay ayırt edilebilmesi için gruplandırma yöntemine başvurmuştur. Kaynaşmanın gerekçeleri ve olası etkileri üzerinde durulmasının ardından uluslararası otoritelerin ve Avrupa Birliği'nin sosyal kaynaşmaya dair yaklaşımları incelenmiştir. Avrupa Birliği'nin üzerine yoğunlaşıldığı bu bölümde sosyal kaynaşmanın Avrupa entegrasyonu sürecindeki aşamaları ve günümüzdeki görünümü irdelenmiştir. Hemen ardından kavramla ilişkilendirilerek işlenen Avrupa Birliği'nin Bölgesel Politikaları genel hatlarıyla ortaya konmuş, sosyal kaynaşma alanıyla olan ilişkisine dair bir yorum getirilmiştir. Çalışmanın doğasına uygun olarak Avrupa Birliği'nde sosyal kaynaşmanın sağlanmasına yönelik çözüm önerisi, Yurttaşlar Avrupası sürecinin yeniden inşa edilerek federatif bir yapının tesis edilmesidir. Bu sürecin koordinasyonuna dair öneri ise Bölgesel Politikalar ve Sosyal Kaynaşma politikalarının entegre şekilde yürütülmesi üzerinedir.

KAYNAKÇA

Akçay, B. (2007). Avrupa Birliği'nde Ekonomik Kriterler. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 56(3), 11–53.

Akçoraoglu, A. (2018). Küresel Neoliberal Sistemin Krizi, Çelişkileri ve Direnci: Post-Neoliberal Küresel İktisadi Düzene Geçiş Mümkün Mü? *İktisat ve Toplum Dergisi*, 8(90), 40–53.

Akşahin, S. B. (2008). *Avrupa Birliği'nin Bölgesel Politikası, Yapısal Araçların Koordinasyonu ve Türkiye'nin Uyumu*. Ankara.

BBC. (2019, 2 Temmuz). European Parliament opens amid protest and discord. *BBC*. <https://www.bbc.com/news/world-europe-48838498> adresinden erişildi.

Bekar, N. (2015). Avrupa: Bir Geçiş Süreci. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 14(1), 155–161.

Berger-Schmitt, R. (2000). *Social Cohesion as an Aspect of the Quality of Societies: Concept and Measurement* (No: 14). *EuReporting: Towards a European System of Social Reporting and Welfare Measurement*, European System of Social Indicators (C. 14). Mannheim. doi:10.1007/s00376-007-1049-y

Berger-Schmitt, R. (2002). Considering Social Cohesion In Quality of Life Assessments: Concept and Measurement. *Social Indicators Research*, 58(1–3), 403–428. doi:10.1023/A:1015752320935

Bernard, P. (2000). *Social Cohesion: A Dialectical Critique of a Quasi-Concept*. Paper SRA-491. Ottawa. doi:10.1108/01437739710168454

Bird, G. ve Rowlands, D. (2003). Political Economy Influences Within the

Life-Cycle of IMF Programmes. *World Economy*, 26(9), 1255–1278.

Can, E. ve Akdenizli Kocagül, D. (2008). *Avrupa Birliği'nde Bölgesel Politikanın Gelişimi ve Yapısal Fonlar*. Ankara: Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı Yayınları. https://www.tepav.org.tr/upload/files/1271234310r2790.Avrupa_Birligi_nde_Bolgesele_Politika_nin_Gelisimi_ve_Yapısal_Fonlar.pdf adresinden erişildi.

Çapanoğlu, S. (2010). *Geçmişten Günümüze Lizbon Stratejisi ve 2020 İçin Yeni Bir Vizyon Işığında "AB 2020" Stratejisi* (No: 12). İstanbul. http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/gecmisten_gunumuze_lizbon_stratejisi_ve_2020_icin_yeni_bir_vizyon_isiginda_ab_2020_stratejisi.pdf adresinden erişildi.

Chan, J., To, H.-P. ve Chan, E. (2006). Reconsidering Social Cohesion: Developing a Definition and Analytical Framework for Empirical Research. *Social Indicators Research*, 75(2), 273–302. doi:10.1007/s11205-005-2118-1

Delors, J. (1989). *Report on Economic and Monetary Union in the European Community*. Brussels. <http://scholar.google.com/scholar?hl=en&btnG=Search&q=intitle:Report+on+economic+and+monetary+union+in+the+European+Community#0> adresinden erişildi.

Dinan, D. (2005). *Avrupa Birliği Ansiklopedisi (İkinci Cilt H - Z)*. (H. Akay, Ed.) (I. Basım.). İstanbul: Kitap Yayınevi.

Dinan, D. (2008). *Avrupa Birliği Tarihi*. (H. Akay, Ed.) (I. Basım.). İstanbul: Kitap Yayınevi.

Doğan, Ç. (2011). *AB Balıkçılık Politikası ve Türkiye'nin Uyum Sürecindeki Durumu*. İzmir. http://www.izto.org.tr/portals/0/iztogenel/dokumanlar/ab_balikcilik_politikasi_25.06.2012_12-37-22.pdf adresinden erişildi.

Dragolov, G., Ignác, Z., Lorenz, J., Delhey, J. ve Boehnke, K. (2013). *Social Cohesion Radar: Measuring Common Ground, An International Comparison of Social Cohesion*. Gütersloh. https://www.bertelsmannstiftung.de/fileadmin/files/BSt/Publikationen/GrauePublikationen/GP_Social_Cohesion_Radar.pdf adresinden erişildi.

Duhaime, G., Searles, E., Usher, P. J., Myers, H. ve Fréchette, P. (2004). Social cohesion and Living Conditions in the Canadian Arctic: From Theory to Measurement. *Social Indicators Research*, 66(3), 295–318. doi:10.1023/B:SOCI.0000003726.35478.fc

Duman, B. ve Alacahan, O. (2010). Sosyal Kaynaşma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(1), 103–128. www.cprn.org/doc.cfm?doc=311&=en adresinden erişildi.

Duman, B., Alacahan, O. ve Bayırbağ, M. K. (2012). *Sosyal Kaynaşma Bağlamında Kürt Meselesi* (No: 110K474). İstanbul.

Efe, H., Kemahlı, F. ve Demirci, E. (2018). Avrupa Birliği'nde Bölgeler Arası Gelişmişlik Farklarının Azaltılması Sorunu ve Birliğin Bölgesel Politikası. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (38), 85–123. doi:10.25294/auibfd.492739

Erçin, E. (2004). Avrupa Birliği'nin Bölgesel Politikası. *15 Soruda 15 Avrupa Birliği Politikası* içinde (2.Baskı.). İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı.

Erdut, Z. (2003). *Küreselleşme Bağlamında Uluslararası Sosyal Politika ve Türkiye* (II. Baskı.). İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.

EUR-Lex. (2020). Economic, Social and Territorial Cohesion. *Publications Office of the European Union*. 19 Mayıs 2020 tarihinde https://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/economic_social_cohesion.html adresinden erişildi.

Euroactiv. (2012, 10 Nisan). Belgian far-right emulates the Dutch xenophobic website. *EUROACTIV*. <https://www.euractiv.com/section/justice-home-affairs/news/belgian-far-right-emulates-the-dutch-xenophobic-website/> adresinden erişildi.

Eurobarometer. (2020a). *Uncertainty, EU, Hope: Public Opinion in Times of Covid-19*. Brussels. doi:10.2861/087976

Eurobarometer. (2020b). *Uncertainty, EU, Hope: Public Opinion in Times of Covid-19 (Third Round)*. Brussels. doi:10.2861/620396

European Commission. (2004). *Third Report on Economic and Social Cohesion. Commission of the European Communities*. Brussels.

European Economic Community. (1987). Single European Act. *Official Journal of the European Communities*, L 169, 1–28.

European Union. (2011). *Regional Policy for Smart Growth in Europe 2020* (No: Unit B.1). Communication, Information, Relations with Third Countries. Brussels. doi:10.2776/39233

Fortuna, G. (2020, 30 Mart). Italy-EU relations hit a new low. *EUROACTIV*. https://www.euractiv.com/section/all/short_news/italy-eu-relations-hit-a-new-low/ adresinden erişildi.

Gençler, A. ve Şenocak, H. (2009). 1951'den 2009'a Avrupa Birliği Sosyal Politikasının Gelişimine Panoramik Bakış. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 181–233.

Giddens, A. (2013). *Sosyoloji* (I. Baskı.). İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Jenson, J. (1998). *Mapping Social Cohesion: The State of Canadian Research. Canadian Policy Research Networks*. Ottawa: CPRN Study.

Kaya, A. (2019). Avrupa'da Popülist Sağın Yükselişi: Popülizm Nedir? *EURO Politika*, 3(1), 5–36.

Kaya, A. (2020). Avrupa'da Populist Sağ: Küreselleşmenin Kaybedenleri ve Unutulan Coğrafyalar. *İktisat ve Toplum Dergisi*, 10(115), 42–55.

Küçük, Ö. (2020). Dünya Bankası ile Yeni Bir Sosyal Politika Öznesi Olarak Beşeri Sermaye. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 19(2), 475–498. doi:10.21547/jss.686386

Mercül, K. (2012). Avrupa Topluluğu Bütçesi ve Parasal Gelişmeler. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, (34). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuamank/issue/762/8213> adresinden erişildi.

Momtaz, R. ve Braun, E. (2020, 29 Ekim). Macron decries Islamist terror attack after 3 killed in Nice. *Politico*. <https://www.politico.eu/article/nice-a-islamist-terrorist-attack-says-macron/> adresinden erişildi.

Mudde, C. (2007). *Populist Radical Right Parties in Europe*. New York: Cambridge University Press. www.cambridge.org/9780521850810 adresinden erişildi.

OECD. (2012). *Social Cohesion in a Shifting World. Perspectives on Global Development 2012*. OECD Publishing. doi:10.1787/persp_glob_dev-2012-en

Örmeci, O. (2017). Brexit Referandumunu Sonrasında Birleşik Krallık'ın Geleceği. *Brexit Sonrası Birleşik Krallık ve AB'nin Geleceği* içinde (ss. 49–64). İstanbul: Akademos Yayınları.

Oxoby, R. (2009). Understanding Social Inclusion, Social Cohesion and Social Capital. *International Journal of Social Economics*, 36(12), 1133–1152. doi:10.1108/03068290910996963

Özcan, M. (2008). İrlanda Ekonomisi ve Küresel Ekonomik Kriz. *T.C. Dışişleri Bakanlığı Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, (29). <http://www.mfa.gov.tr/data/Kutuphane/yayinlar/EkonomikSorunlarDergisi/Sayi29/>

dergi-İrlanda.pdf adresinden erişildi.

Ritzen, J. ve Woolcock, M. (2000). Social Cohesion, Public Policy and Economic Growth: Implications for Countries In Transition. *Annual Bank Conference on Development Economics (Europe)* içinde . Paris. doi:10.1596/978-1-4648-0484-7_annual_bank_conference

Ritzen, J., Woolcock, M. ve Easterly, W. (2000). *On “Good” Politicians and “Bad” Policies: Social Cohesion, Institutions, and Growth* (No: 2448). *World Bank Policy Research Working Paper*. Washington, DC.

Sağbaşı, İ. ve Fişne, M. (2010). Avrupa Birliği Bölgesel Gelişme Politikası. M. Kar (Ed.), *Avrupa Bütünleşmesi ve Türkiye: Ortak Politikaların Oluşumu ve Uyumlaştırılması* içinde (ss. 189–213). Bursa: Ekin Kitabevi.

Sapancalı, F. (2005). Avrupa Birliği’nde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri. *Çalışma ve Toplum*, (3), 51–105. <http://www.calismatoplum.org/sayi6/Makale 2.pdf> adresinden erişildi.

Stanley, D. (2003). What Do We Know About Social Cohesion: The Research Perspective of the Federal Government’s Social Cohesion Research Network. *The Canadian Journal of Sociology*, 28(1), 5–17.

Suigo, E. (2020, 2 Kasım). Luc Ferry : “Si je devais faire un cours sur la liberté d’expression, je montrerais des caricatures qui mettent aussi bien en scène Jésus que Moïse et Mahomet”. *Franceinfo*. https://www.francetvinfo.fr/replay-radio/le-monde-d-elodie/si-luc-ferry-devait-enseigner-la-liberte-d-expression-je-montrerais-les-caricatures-qui-mettent-aussi-bien-en-scene-jesus-que-moise-et-mahomet_4147061.html adresinden erişildi.

Sümer, B. (2017). Sosyal Kaynaşma Kavramı ve Ölçütleri. *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 19(3), 31–56. doi:10.4026/iscguc.379221

Unemployment by Sex and Age. (2020). *Eurostat*. 19 Mayıs 2020 tarihinde <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do> adresinden erişildi.

Vossen, K. (2017). *The Power of Populism: Geert Wilders and the Party for Freedom in the Netherlands*. Oxfordshire: Routledge. www.cambridge.org/9780521850810 adresinden erişildi.

Woolley, F. (2003). Social Cohesion and Voluntary Activity: Making Connections. L. Osberg (Ed.), *The Economic Implications of Social Cohesion* içinde (ss. 150–182). Toronto: University of Toronto Press. doi:10.3138/9781442681149-006

Yardım, M. (2017). Göç ve Entegrasyon Politikaları Işığında Fransa’da

Bir Denge Arayışı... *DEU Journal of GSSS, Vol: 23, Issue: 1*

Toplumsal Kabul. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 100–137.

Zencirkıran, M. (2015). *Sosyoloji* (2.Baskı.). Bursa: Dora Yayınevi.

Yayın Geliş Tarihi: 09.10.2020
Yayına Kabul Tarihi: 15.01.2021
Online Yayın Tarihi: 31.03.2021
<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.808359>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 23, Sayı: 1, Yıl: 2021, Sayfa: 455-479
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Derleme Makalesi

SÜPER AKILLI TOPLUM: TOPLUM 5.0

*Emin Sertaç ARI**

Öz

Bilgi ve iletişim teknolojisinin hızlı gelişimi, topluma ve sektörler büyük değişiklikler getirmektedir. Dijital dönüşüm yeni değerler yaratmakta ve birçok ülkede sanayi politikasının temel direği haline gelmektedir. Bu bağlamda Japonya, dijital dönüşümü merkezine koyarak toplumların gelişiminin beşinci aşaması olan Süper Akıllı Toplumu dünyaya tanıtmaktadır. Toplum 5.0, Japonya tarafından ortaya konan, beşinci aşama olarak adlandırılan yeni bir insan merkezli toplum vizyonudur. Bu çalışmada Almanya'nın "Endüstri 4.0" vizyonunu içeren günümüz bilgi toplumunun doğal bir uzantısı olarak da ifade edilebilen Toplum 5.0'in çeşitli perspektifler dahilinde toplumun yaşam kalitesini artırmayı hedefleyen amaç, enstrüman ve olası çıktularına detaylı biçimde yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Toplum, Endüstri, Dijital dönüşüm, Sürdürülebilirlik, Akıllı*

SUPER SMART SOCIETY: SOCIETY 5.0

Abstract

The rapid development of information and communication technology brings great changes to society and sectors. Digital transformation creates new values and becomes the main pillar of industrial policy in many countries. In this context, Japan launches digital transformation at its center and introduces the Super Smart Society, the fifth stage of the development of societies, to the world. Society 5.0 is a new vision of people-centered society put forward by Japan, called the fifth stage. In this study, the purpose, instrument and possible outputs of Society 5.0, which can be expressed as a natural extension of today's information society, which includes Germany's vision of "Industry 4.0", aims to increase the quality of life of the society in various perspectives.

Keywords: *Society, Industry, Digital transformation, Sustainability, Smart*

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Arı, E. S. (2021). Süper akıllı toplum: Toplum 5.0. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (1), 455-479.

*Dr. Öğretim Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri, ORCID: 0000-0003-4453-5528, sertacari@osmaniye.edu.tr.

GİRİŞ

Tarih boyunca insanlık daha iyi bir yaşam sürmenin yollarını aramış ve bunu sağlamak için her seferinde bir sonraki aşamaya geçişte dünyayı değiştirecek birtakım tetikleyici gelişme ortaya koymuştur. Milat sayılan söz konusu gelişmeler daha sonra ilgili tarih yazıcıları tarafından yeni bir toplum jenerasyonunun başlatıcı fenomeni olarak adlandırılmıştır.

Sonuçlanma ivmelerinin gitgide azalmış olduğu görülse de her bir jenerasyonun ortaya çıkmasına sebep olan gelişme bir bilgi ve teknoloji arayışının doğal sonucudur. Geline nokta günümüzde de bilgi ve iletişim teknolojisinin hızlı gelişiminin topluma ve sektörlere büyük değişiklikler getirdiği görülmektedir. Dijital dönüşüm yeni değerler yaratarak birçok ülkede sanayi politikalarının temel direği haline gelmiş durumdadır. Günümüz ekonomilerinin lokomotif sektörleri ile dünyanın en değerli firmalarının teknoloji firmaları olduğu ortadadır.

Japonya'nın İkinci Dünya Savaşı sonrasında yeniden ayağa kalkarak kısa süre içerisinde dünya devi olmasında Tam Zamanında Üretim, Kaizen, Toplam Kalite Yönetimi gibi yönetim ve üretim felsefelerinin büyük rolü olmuştur. Söz konusu yaklaşımlar tüm çalışanların katılımını, çalışanların fikirlerine önem verilmesini, sürekli iyileştirme düşüncesini ve tepe yönetimin tam desteğini gerektirmektedir (Öztuna, 2019). Yine Japonya tarafından lansmanı yapılan Toplum 5.0 inisiyatifi kapsamında bu kez teknoloji destekli toplumsal bir dönüşüm girişimi, Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları manifestosunda sunulan 17 madde rehber edinilerek ortaya konmaktadır.

Söz konusu inisiyatif prensip olarak merkezî oluşumları dışarıda tutarak her alanda dağıtık sistemleri desteklemekte, dijital dönüşüm fenomeni ve enstrümanları sayesinde bu şekilde dönüştüreceği topluma sağlıklı ve kaliteli bir yaşam, içi dolu bir eğitim, eşit bir toplum, temizlik ve hijyene erişim, sürdürülebilir üretim ve tüketim, temiz enerji, adalet ve en önemlisi verimli iş birlikleri vadetmektedir.

Bu çalışma Japonya devleti tarafından ortaya konarak 2017 yılında lansmanı yapılan Toplum 5.0 dönüşümünü ortaya koyarak pek çok açıdan değerlendirmektedir. Çalışmada öncelikle bu yeni kavramın ne olduğu tartışılmakta, bundan önceki dört evre ve bunların tetikleyici gelişmeleri kısaca ortaya konmakta, ardından söz konusu toplumsal dönüşümün dinamikleri olan dijital dönüşüm kavramından bahsedilmekte, akabinde dönüşüm rehber edindiği sürdürülebilir kalkınma amaçları bağlamında çeşitli başlıklar altında değerlendirilmektedir. Ayrıca söz konusu radikal dönüşümün olası sonuçları sıralanmakta, Türkiye'nin bu dönüşüm öncesinde durduğu yer ve dönüşüme entegre olmak ve sisteme ayak uydurmak için yapılması gerekenler ifade edilmektedir.

TOPLUM 5.0 NEDİR?

Toplum 5.0, Japonya'nın 2016-2021 mali yılları arasını kapsayan 5. Bilim ve Teknoloji Ana Planında sunulmuş 22 Ocak 2016 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından onaylanan; esin kaynağı olarak düşünülebilecek Endüstri 4.0'a benzer biçimde lansmanı Almanya'nın Hannover şehrinde düzenlenen Bilişim Teknolojileri Fuarı CeBIT 2017'de bizzat dönemin Japonya Başbakanı Shinzo Abe tarafından yapılan ve basitçe "dünyadaki dijital dönüşümün etkisini demografik, ekonomik, etik ve sosyolojik yönden değerlendirerek insanların makine ve robotlarla ilişkisinin en verimli biçimde sağlandığı toplumsal dönüşüm felsefesi (Develi, 2017)" olarak tanımlanabilen; "Dijital Toplum", "Yaratıcı Toplum" ya da en yaygın tabiriyle "Süper Akıllı Toplum" olarak ifade edilen yeni toplum modelinin adıdır.

Son yıllarda yaşanan baş döndürücü teknolojik değişim ve bunun sonucunda ortaya çıkan yapay zekâ, nesnelerin interneti (IoT), robotik, blok zincir, nanoteknoloji, dijital dönüşüm gibi kavramların günlük hayata entegre olması ve ilerleyen süreçte çok daha fazlasına şahit olunacağı beklentisiyle özellikle bu teknolojileri üreten ve dünyaya sunan ülkeler birtakım makro stratejiler belirlemiş ve uzun vadeli planlarını bu bağlamda güncellemişlerdir. İlk kez 2011 yılında Almanya tarafından ortaya konan "Industrie 4.0"¹ ve 2015 yılında lansmanı yapılan "Made in China 2025"² bu konuda değişimi destekleyen öncü stratejilerdir. Söz konusu stratejiler ve planlar birtakım değişimlerin sonucunda ortaya çıkan, kaçınılmaz olan ancak iyi yönetildiği takdirde ilerleyen teknolojiye uyumlu biçimde yaşanan *ekonomik ve jeopolitik değişim*dir. Dünya ekonomisinin ağırlık merkezi batıdan Asya'ya kaymakta, bazı ülkeler çok düşük doğum oranlarından kaynaklı yaşlı nüfus tehlikesiyle karşı karşıya kalmakta, öte yandan global nüfus hızla artmaktadır. Üçüncü değişim ise *zihinsel değişim* olarak genelleştirilebilecek olan; dünyada su kirliliği, temiz enerji, doğal hayat, iklim değişikliği gibi ekolojiye dayalı konular ile toplumsal eşitsizliğin artması, yoksulluk, açlık, cinsiyet eşitliği gibi kavramların önem ve hassasiyet kazanması ve pek çok alanda girişimlerin odağına konmasıdır. Bu bağlamda Birleşmiş Milletler 2015 yılında "Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları"³ başlığı altında 17 maddelik bir manifesto yayınlamıştır (Birleşmiş

¹ Endüstri 4.0; ilk kez 2011 yılında Almanya tarafından duyurulan, bilgi ve iletişim teknolojisi yardımıyla endüstriye yönelik makine ve süreçlerin akıllı ağını ifade eden kavramdır. Ayrıntılı bilgi için Endüstri 4.0 Platformu resmî web sayfası: <https://www.plattform-i40.de/PI40/Navigation/EN/Home/home.html>

² Made in China 2025, Çin Halk Cumhuriyeti'nin Mayıs 2015'te yayınladığı stratejik plandır. Bu planla birlikte Çin, "dünyanın fabrikası" (düşük işçilik maliyetleri ile ucuz, düşük kaliteli ürünler üreten) imajından kurtulacak ve katma değeri yüksek ürünler üreten ülke konumuna yükselecektir. Ayrıntılı bilgi için Made in China 2025 resmî web sayfası: <http://english.www.gov.cn/2016special/madeinchina2025/>

³ Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, herkes için daha iyi ve daha sürdürülebilir bir gelecek elde etme planıdır. Yoksulluk, eşitsizlik, iklim değişikliği, çevresel bozulma, barış ve adalet

Milletler, 2015). Bu amaçlar Yoksulluğa Son, Açlığa Son, Sağlık ve Kaliteli Yaşam, Nitelikli Eğitim, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Temiz Su ve Sanitasyon, Erişilebilir ve Temiz Enerji, İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme, Sanayi Yenilikçilik ve Altyapı, Eşitsizliklerin Azaltılması, Sürdürülebilir Şehirler / Topluluklar, Sorumlu Üretim / Tüketim, İklim Eylemi, Sudaki Yaşam, Karasal Yaşam, Barış Adalet / Güçlü Kurumlar ve Amaçlar İçin Ortaklıklar olarak sıralanabilir.

TOPLUMLARIN EVRİMİ

İnsanlık tarihi boyunca insanoğlu kalıpları önceden belirlenmiş bir sistem içerisinde yaşama şansına sahip olamamış, bütün toplumsal yaşam modellerini o dönemin ihtiyaç ve koşulları biçimlendirmiştir (Canlıoğlu, 2008). Bilim, özellikle bilginin kullanımına dayalı tetikleyici gelişmelerin biçim verdiği farklı özellikler gösteren toplumsal yapıları tarihsel tutarlılık içerisinde sonradan adlandırmış ve özellikleri bağlamında ayırtmıştır. Toplum 5.0'ı anlamak ya da en azından beşinci nesil topluma gelene kadar insanlığın kat etmiş olduğu aşamaları görmek adına daha önce tanımlanmış olan toplum modellerine ve bu toplumların tarihsel özelliklerine kısaca değinmekte fayda vardır. Japonya İş Federasyonu Keidanren söz konusu toplumları Avcı-Toplayıcı Toplumdan Süper Akıllı Topluma uzanan skalada versiyonlar biçiminde kategorize etmiştir (Keidanren, 2018). Toplumlar ve özellikleri kısaca aşağıdaki gibi açıklanabilir:

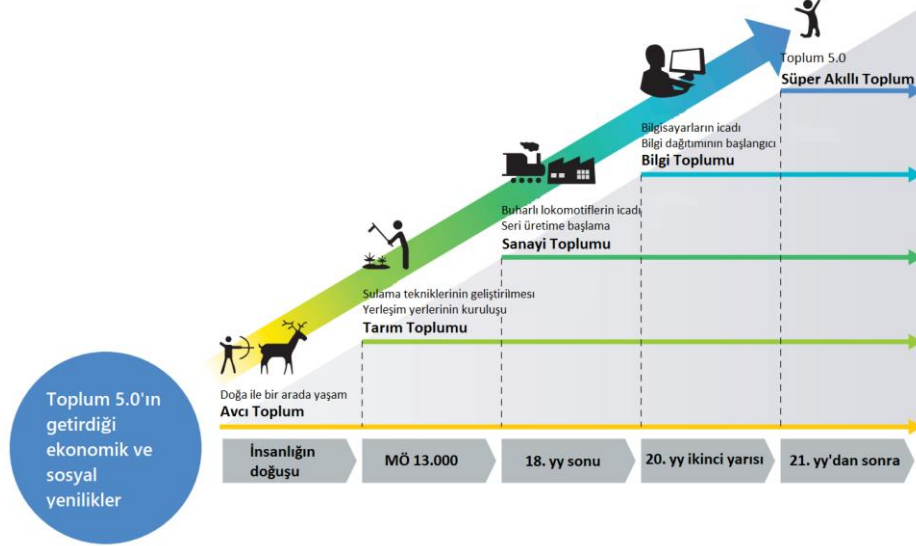
- Toplum 1.0 (Avcı-Toplayıcı Toplum): İnsanlığın ortaya çıkışıyla birlikte insanoğlu bilgiyi doğaya hükmetmek için, hayatta kalmak amacıyla kullanmaya başlamıştır. O dönemde en temel güdüler olan beslenme ve dış tehditlerden (doğal felaket, vahşi hayvan, vs.) korunma amacıyla pek çok yöntem geliştirmiş ve türünü sürdürülebilir kılmıştır. İlk insanın doğayla mücadelesinde onu doğaya üstün kılacak donanımının olmaması insanoğlunun bilgiyi kullanarak sonraki çağlarda gelişmiş medeniyetler geliştirmesini sağlamıştır (Sezer, 2018).
- Toplum 2.0 (Tarım Toplumu): Tarım toplumu ilkel yaşam şartlarındaki insanın avcılık ve toplayıcılıktan sonra bitki türlerini evcilleştirmeyi; güneş, su ve topraktan faydalanmayı öğrenmesinden sonra zamanla tarım faaliyetlerine başlaması ve yerleşik hayata geçişiyle şekillenen toplum yapısıdır (Canlıoğlu, 2008). Tarihsel anlamda insanoğlunun yerleşik hayata geçmeye başladığı M.Ö. 13.000'li yıllardan M.S. 18. yüzyıl ortalarındaki 'Sanayi Devrimi'ne kadar devam etmiştir. Bu süreçte dünya nüfusu artmaya, bugün bildiğimiz anlamda köy ve şehirler kurulmaya; sosyal, kültürel ve ekonomik yaşam ile ilişkiler şekillenmeye başlamıştır. Bilgiyi kullanarak

de dahil olmak üzere karşılaşılan küresel sorunları ele almaktadır. Ayrıntılı bilgi için Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları resmî web sayfası: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/>

sürekli gelişim sağlanmış ve sonunda tarım merkezlikten makine merkezliğe geçilmeye başlamıştır.

- Toplum 3.0 (Sanayi Toplumu): Avrupa’da Rönesans ve Reform hareketleri sonucunda totaliter yönetimleri, feodal yapıyı ve baskıcı skolastik dünya görüşünü reddeden, burjuvazinin öncülük ettiği bir özgürleşme hareketi olarak ortaya çıkan ‘Aydınlanma Çağı’nın getirdiği değişim 18. Yüzyılın üçüncü çeyreğinde İngiltere’de ilk meyvelerini vermeye başlamıştır (Canlıoğlu, 2008). Freyer (1954)’e göre Sanayi Devrimi 1760’ların ortalarında dokuma endüstrisi ile başlamış, aynı yıllarda James Watt buhar makinesine son şeklini vermiştir. Dokuma dalgasını sırayla demir çelik dalgası (1800), ulaştırma dalgası (1825), kimya çağı (1850), elektrik endüstrisi dalgası (1900) ve benzin motoru çağı (1900) izlemiştir (Freyer, 1954). Bu süreçte sanayi merkezleri cazibe merkezi haline gelmiş, bu bölgelerde büyük kentler kurulmuş, kent yaşamı benimsenmiş, insanların yaptıkları pek çok ağır işi makinelerin yapmaya başlamasıyla yaşam süreleri uzamış, kalitesi artmış, insan hayatını kolaylaştıran buluşlar toplumsal yaşama yön vermeye başlamıştır.
- Toplum 4.0 (Bilgi Toplumu): Sanayi devrimi ile birlikte makineleşmenin hayatı daha da kolaylaştırdığını, insanoğlunun daha rafine konulara eğildiğinin ayırdına varan sanayi toplumu çalışmalarını daha da ileriye götürdü. Yirminci yüzyılın son çeyreği ile birlikte bilişim teknolojilerinin hızlı penetrasyonu sayesinde bilgi üretimi, bilgi paylaşımı, bilgiye erişim, bilgi pazarlaması gibi kavramlar önem kazanmıştır. Bilgi ile beslenen bu yeni toplum tipinde bilgi hayatın her alanında kullanılan en önemli meta haline gelmiştir. Uçkun vd. (2002), bilgi toplumu kavramını “her türlü bilgiyi üreten, bilgi ağlarına bağlanan, hazır bilgilere erişen, erişilmiş bilgileri kolaylıkla yayabilen ve bu bilgileri her sektörde kullanabilen bir toplum” şeklinde tanımlamaktadır (Uçkun, Uçkun, & Latif, 2002). Bilgi toplumunda bilişim teknolojilerinin gelişimi sayesinde uluslararası etkileşim yoğunlaşmış, bilgi global anlamda stratejik bir meta haline gelmiş, ‘yaşam boyu eğitim’ fenomeni ortaya çıkmış, beyin gücü ve nitelikli bireyin değeri artmıştır. Aynı zamanda sanayi toplumunun getirdiği kitle üretim ve tüketim, standartlaşma, kitleselleşme, merkezileşme gibi kavramların yerini bireyselleşme, farklılaşma, yerelleşme, sorgulama gibi kavramlar almıştır.

Şekil 1: Topluların Evrimi.

Kaynak: Keidanren (2018). Society 5.0 - CoCreating the Future. Keidanren Policy & Action. https://www.keidanren.or.jp/en/policy/2018/095_proposal.pdf, Erişim tarihi: (04.08.2020).

DİJİTAL DÖNÜŞÜM

Dijital dönüşümün tanımından bahsetmeden önce bu kavramın sadece bir değişme ya da teknoloji üretme ile ilgili olmadığını belirtmekte fayda bulunmaktadır. Burada öncelikli olarak bilgi ve teknolojinin akıllıca kullanımı sayesinde gerektiğinde kolayca adapte olabilecek değerler, kişiler, optimizasyon becerisi ve örgütsel kapasite geliştirme becerisi söz konusudur. Dijital dönüşüm daha önceki dönemlerde görülen fiziki ve sanayi odaklı üretimin aksine, daha çok bilgi paylaşımına ve iş birliğine dayanan, teknoloji merkezli yüksek katma değer üretmeyi hedefleyen bir yapıya sahiptir (Gözüküçük, 2020). Bu bağlamda dijital dönüşüm, “tüm düzey ve işlevlerdeki dijital teknolojilerin, süreçlerin ve yetkinliklerin aşamalı ve stratejik bir şekilde akıllı entegrasyonu yoluyla bir kuruluşun, endüstrinin veya ekosistemin kültürel, örgütsel ve operasyonel değişimi” olarak tanımlanabilir (i-SCOOP, 2020). TÜBİTAK-BİLGEM tarafından oluşturulmuş olan Dijital Akademi adlı portal da dijital dönüşümü “Hızla gelişen bilgi ve iletişim teknolojilerinin sunduğu imkânlar ve değişen toplumsal ihtiyaçlar doğrultusunda organizasyonların daha etkin, verimli hizmet vermek ve faydalanıcı memnuniyeti sağlamak üzere insan, iş süreçleri ve teknoloji unsurlarında gerçekleştirdiği bütüncül dönüşüm” şeklinde tanımlamaktadır. Dijital dönüşüm birkaç teknolojiye indirgenemeyecek kadar geniş kapsamlı ve çok ayaklı bir kavram olsa da öncü teknolojileri Endüstri

4.0'da da ifade edilen Web 2.0, 3B yazıcılar, dijital medya, büyük veri, yapay zeka, artırılmış gerçeklik, bulut bilişim, nesnelerin interneti ile 5G ve geniş bant internetin oyunun kurallarını değiştiren etkisi yeni bir dönemin başlamasına öncülük etmiştir. (Dijital Akademi, 2019) Frankiewicz ve Chamorro-Premuzic (2020) de benzer çimde kavramı tanımlarken konunun teknoloji ile değil, beceri ve kapasite ile ilgili olduğunu ifade ederken dijital dönüşüm sürecinde tavsiye niteliğinde odaklanılması gereken beş önemli başlığı şu şekilde sıralamışlardır (Frankiewicz & Chamorro-Premuzic, 2020):

- İnsan öncelikli düşünün: Her ne kadar teknoloji özünde *daha az ile daha fazla üretmek* amacı güden bir aracı olsa da sadece doğru insan yetenekleri ile etkin kullanılabilir.
- Sosyal becerilere önem verin: Dijital dönüşüm teknolojiden ziyade birey üzerine odaklı olduğuna göre bu dönüşümde teknik becerilerden ziyade sosyal beceriler önem kazanmaktadır.
- Değişimi tepeden başlatın: Yapılan çalışmalar hemen hemen bütün örgütsel değişimlerde yukarıdan aşağı doğru benimsenen yöntemin kabullenme ve hayata geçme süresinin çok daha kısa olduğunu göstermektedir.
- Veri analizleri konusunda dikkatli olun: Her ne kadar son zamanlarda veri alanındaki tartışmalar yapay zekâ, makine öğrenmesi, derin öğrenme veya doğal dil işleme gibi konular üzerine odaklanmış olsa da örgütteki dijital dönüşümün rekabet sağlayıcı faktörü katma değeri yüksek veri elde etmek, bu veriden faydalı çıkarımlar elde etmek ve elde edilen bu çıkarımları hayata geçirmektir.

Butler (2020), dijital dönüşümün esasını oluşturan yeni nesil dijital teknolojileri yapay zekâ, blok zincir ve dağıtık hesap sistemleri, kuantum hesaplama, bulut teknolojileri ve nesnelerin interneti olarak tanımlamaktadır (Butler, 2020). Ayrıca artırılmış gerçeklik / sanal gerçeklik, uygulama programlama arayüzleri, büyük veri analitiği de bu listeye eklenebilecek diğer teknolojilerdir.

- Yapay zekâ: Yapay zekâ, doğal sistemlerin yapabildiği her bilişsel faaliyetin yapay sistemlere, daha da yüksek performans düzeylerinde nasıl yaptırılacağını inceleyen bilim dalıdır. Yapay zekâ sayesinde aslında insanın yapabileceği etkinlikler daha kısa sürede ve etkin yollarla cansız varlık ve sistemlere yaptırılabilir. İnsanın öğrenim sürecinde bilginin kullanılması örneği gibi makinenin öğreniminde de veriden yararlanılmaktadır (Sarı, 2019). Kategorik olarak yapay zekâ üç seviyede incelenmekte olup içinde bulunduğumuz süreçte görüntü tanıma, tıbbi tanı, chatbotlar, doğal dil işleme gibi işlemlerde kullanılan yapay zekâ *dar yapay zekâ* olarak adlandırılmaktadır. Bir sonraki seviyede yaygınlaşması beklenen *genel yapay zekâ* seviyesinde kıyas yaparak problem algılama ve

karar verme işlemleri yapılabilmektedir. *Süper yapay zekâ* seviyesinde ise insandan daha yetenekli yapay zekânın üretilmesi öngörülmektedir.

- Blok zinciri: Günümüzde internet pek çok alanda veri transferi için kullanılmaktadır. Blok zincir teknolojisi ise bu verilerin haricinde değer atfedilen varlıkların da transfer edilebilmesini sağlayan dağıtık bir veri tabanı olarak ifade edilebilir. 2008 yılında ortaya çıkan Bitcoin dijital parası ile dünya yeni bir küresel para birimi ile tanışmış oldu. Bitcoin, başlangıçta sadece para olarak kullanılmaktayken, sonradan bu para biriminin dayandığı blok zincir teknolojisinin çok farklı kullanım alanları olduğu ortaya çıkmıştır. Blok zincir, merkezî bir sunucu veya otoritenin ortadan kaldırılmasına olanak sağlayarak güvenin internet ortamında dağıtılması sistemidir. Blok zincir teknolojisi yaygın olarak sanal paraların altındaki teknoloji olarak bilinmekte olsa da sağladığı olanaklar ve çeşitlendirilebilir uygulamalar ile çok geniş kullanım alanına sahiptir (TÜBİTAK BİLGEM, 2017).
- Kuantum hesaplama: Sıradan bilgisayarlar transistörlerin kullanımıyla çalışır. Transistörden geçen bir elektrik akımı bir anahtarı etkinleştirerek anahtarı açar veya kapatır, böylece ona bir veya sıfır değeri verir (Tucker, 2010). Kuantum Hesaplama, yeni bir bilgi işlem paradigmasıdır. Bugün kullandığımız bilgisayarların temeli olan ikili mantıktan farklı çalışır. Günümüzde kullanımda olan bilgi işlem paradigması artık kuantum hesaplamanın aksine klasik hesaplama olarak adlandırılmaktadır. Kuantum hesaplama, ikili mantıksal duruma sahip bitleri kullanmak yerine kübitleri kullanır. Yeni bir hesaplama sistemi geliştirmenin temel motivasyonu, bazı problemlerin kuantum ve klasik hesaplamalarda farklı karmaşıklığa sahip olmasıdır. Bu sistemde bazı zor problemler baş edilebilir hale gelmektedir (Sotelo, 2019).
- Bulut teknolojileri: Bulut bilişim ile ilgili çok sayıda tanım yapılmış olsa da ABD Ulusal Standartlar ve Teknoloji Enstitüsü kavramı “düşük seviyede yönetim çabası ya da hizmet sağlayıcı etkileşimi ile hızlı bir şekilde sağlanıp serbest bırakılabilen bilgisayar ağları, sunucular, depolama, uygulamalar ve servisler gibi ayarlanabilir bilişim kaynaklarının müşterek/ortak havuzuna her yerden, elverişli bir şekilde istenildiğinde ağa erişim sağlayan bir model” şeklinde tanımlamaktadır. Başka bir ifade ile bulut bilişim, esnek ve dinamik olarak ölçeklenebilir ve yoğun bir şekilde sanallaştırılabilir kaynakların İnternet üzerinden sağlandığı hizmetler olarak yeni bir bilişim türüdür (Turan, 2014).
- Nesnelerin interneti: İnsan müdahalesine veya herhangi bir manuel veri girişine gerek olmaksızın cihazların veya makinelerin belirli bir protokol ile ve tam senkronizasyon halinde kendi aralarında veri iletişimi yaptığı, bilgi topladığı ve toplanan bilgiler ile karar verdiği bir ağ yapısı olarak

tanımlanmaktadır. Buzdolabının sütun bittiğini tespit ederek otomobilin navigasyonunu en yakın markete yönlendirilmesi ve bu noktada telefonla ödeme yapılabilmesi nesnelere internetine basit bir örnek teşkil edebilir (Gündüz & Daş, 2018).

- Artırılmış gerçeklik / sanal gerçeklik: Artırılmış gerçeklik, dijital materyalleri gerçek dünya nesnelere uyumlandıran teknolojileri ifade etmektedir. Artırılmış gerçeklikte gerçek ve sanal birleştirilerek gerçek zamanlı etkileşim ve üç boyutlu görüntüleme imkânı elde edilmektedir (Azuma, 1997). Öte yandan sanal gerçeklik; yine bir bilgisayara entegre kabin veya gözlük benzeri çeşitli donanımlar sayesinde kullanıcılara kurgulanmış bir ortamda bulunma hissi veren üç boyutlu simülasyon ortamıdır (Kaleci, Tepe, & Tüzün, 2017). Birbirine benzeyen ve sıklıkla karıştırılan kavramlar olan sanal gerçeklik ile artırılmış gerçekliğin farkı şu şekilde ifade edilebilir; sanal gerçeklik, bilgisayar kaynaklı üç boyutlu ortamlarda karşılaşılan, kullanıcının ortama girdiğinde dünya ile ilişkisinin tamamen yok olduğu bir ortam iken artırılmış gerçeklik gerçek dünya ile bağlantısını devam ettiren, veri ve görüntülerin gerçek dünya görüntülerine eklenebildiği, gerçek ve sanal nesnelere aynı ortamda birlikte algılanmasını sağlayan bir ortamdır (İçten & Bal, 2017). Bu iki teknolojinin ötesinde bir diğer kavram da karma gerçeklik olup gerçek ve sanal unsurların gerçek zamanlı olarak etkileşim içerisinde olduğu ortamlar yaratmak amacıyla, gerçek ve sanal dünyaları birleştiren bir artırılmış gerçeklik türü olarak tanımlanabilir (BIM Teknoloji, 2019). Karma gerçeklik teknolojisinde kullanıcıların artırılmış gerçeklikten farklı olarak fiziksel ortam içerisinde sanal objelerin veya verilerin görselleştirilmesine ek olarak gerçek zamanlı bu sanal objeler ve verilerle ya da başka kullanıcılarla sanal olarak etkileşime girebilmelerine imkân verilmektedir (HoloNext, 2020).
- Uygulama programlama arayüzleri (API): Bir uygulamanın fonksiyonlarına uzaktan erişilerek bu fonksiyonların kullanılmasını sağlayan arayüz olarak ifade edilebilir. API, bir sunucu üzerindeki uygulamaya farklı platformlardan ulaşılmasına olanak sağlamaktadır (Esen, 2018). Örneğin, bir akıllı cihazdaki herhangi bir uygulama kullanıldığında uygulama internete bağlanarak verileri bir sunucuya göndermekte, sunucu bu verileri almakta, yorumlamakta, gerekli işlemleri gerçekleştirmekte ve akıllı cihaza geri göndermektedir. Sonrasında uygulama bu verileri yorumlamakta ve istenen bilgiyi okunabilir bir şekilde kullanıcıya sunmaktadır (İşNet AŞ, 2020).
- Büyük veri analitiği: Günümüz veri analizi araç ve platformları yeni nesil teknolojilerin getirmiş olduğu verileri işlemekte yetersiz kalmaktadır. Dijital dönüşüm sayesinde gerek kamuda gerekse özel sektörde bir anda veri yığınları oluşmuş durumda olup sosyal medyada her saniye milyonlarca

işlem yapılmaktadır. Yaygınlaşan nesnelere interneti ile birlikte bağlı cihazlar sürekli veri yollamakta, taşıtlar GPS sinyalleri göndermekte, dijital platformlarda içerikler sunulmakta, tüketilmekte, makineler iş kaydı tutmaktadır. Dolayısıyla bütün bu büyük hacimli işlemler geleneksel veri analitiğini yetersiz kılmaktadır. En az hacimsel büyüme kadar önemli olan bir diğer değişken de verilerin niteliğidir. Sayılmış olan araç ve platformların her birinin üretmekte olduğu verinin türü farklı olup alışıktığımız yöntemlerin bu farklı nitelikteki veriyi aynı potada eritme becerisi mevcut değildir. Ayrıca sayılmış olan söz konusu veriler statik değil, dinamik yapıda olup anlık analize ihtiyaç duyulmaktadır. Dolayısıyla yeni nesil veri analitiği alanı daha kapsamlı araç, algoritma ve platformlara ihtiyaç duymuş, bu ihtiyaçtan da büyük veri kavramı ortaya çıkmıştır.

Burada dijital dönüşüm kavramından bahsedilmesinin nedeni bilgi-yoğun yapılandırılmış toplumsal yapıya geçiş olarak ifade edilebilen Toplum 5.0 inisiyatifinin temelinde bir dijital dönüşüm fikrinin bulunması ve bu dönüşümün de büyük ölçüde sosyal / örgütsel / zihinsel bir değişime işaret ediyor olmasıdır.

TOPLUM 5.0'İN UNSURLARI

Toplum 5.0 inisiyatifinin en önemli vaadi endüstriler kadar bireysel yaşamları da dönüştürmektir. Söz konusu dönüşümü ekolojik biçimde gerçekleştirmeyi amaçlayan girişim, bu bağlamda merkezine Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarını almış olup bu dönüşümü on temel başlıkta ele almaktadır⁴ (Keidanren, 2018).

- Şehirler ve Bölgeler (Sağlık ve Kaliteli Yaşam, Nitelikli Eğitim, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Temiz Su ve Sanitasyon, İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme, Sürdürülebilir Şehirler / Topluluklar, Sorumlu Üretim / Tüketim, İklim Eylemi): Farklı yaşam biçimlerinin ve iş yapış tarzlarının desteklenmesi adına Toplum 5.0 girişimi öncelikle kırsal ve kentsel yaşamın çeşitlendirilmesini ve her biri için cazibe merkezleri yaratılarak altyapı sorunu bulunan bölgeler dahil her yerde yaşam kalitesinin artırılmasını öngörmektedir. Gerek farklı yaşam biçimlerinin desteklenmesi gerekse ekolojik olması bakımından otonom sistemlerin yaygınlaştırılması en önemli önceliklerdendir. Nerede olursa olsun yüksek standarda sahip sağlık hizmetleri ve eğitime dünyanın her yerinden erişim bir diğer önem arz eden konudur. Özellikle ileri yaşta ya da dezavantajlı gruplarda bulunan bireylerin yaşam standartlarının artırılması amacıyla daha önce bahsedilen otonom sistemlerin bu kişilerin hizmetine sunulması öngörülmektedir. Söz konusu gelişmelerin yaşam ve çalışma seçeneklerini artırması, farklı yaşam

⁴ Her bir başlığın Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarında desteklediği / atıfta bulunduğu alanlar başlık yanında parantez içinde belirtilmiştir.

biçimlerinin meydana gelmesini ve bu yaşam biçimlerine saygı duyan bir toplum modelini mümkün kılması beklenmektedir.

- Enerji (Erişilebilir ve Temiz Enerji, Sanayi Yenilikçilik ve Altyapı, İklim Eylemi): Enerji bağlamında akıllı şehirler ve topluluklar için enerji elde etme ve tüketme biçimlerinde değişiklik yapılması söz konusudur. Veriye dayalı enerji ağları oluşturularak daha efektif enerji kullanımının sağlanması, bunun da yenilenebilir kaynakların daha yoğun kullanımıyla elde edilmesi amaçlanmaktadır. Dağıtık enerji üretimi ile güç depolama sistemleri ve talep kontrollerini entegre etmeyi amaçlayan enerji ağ sistemleri sayesinde maliyetlerin düşmesi, daha güvenilir ve sürdürülebilir enerjiye herkesin ulaşması sağlanacaktır.
- Afet Önleme ve Azaltma (Sağlık ve Kaliteli Yaşam, Temiz Su ve Sanitasyon, Sürdürülebilir Şehirler / Topluluklar, İklim Eylemi): Dünya çapında doğal afetler yoğunlaşmakta, yaygınlaşmakta ve daha etkin önlemlerin alınması kaçınılmaz hale gelmektedir. Toplum 5.0 girişiminde tahliye merkezlerinden, IoT ekipmanlarından ve sosyal medyadan hasar ve kurtarma ile ilgili veriler toplanarak bunların kamusal ve sektörel paydaşlarla paylaşılıp afet durumunda hızlı müdahalenin kolaylaştırılması için afet bilgi iş birliği sistemlerinin inşa edilmesi öngörülmektedir. Bu konuda çokça bahsi geçen dağıtık sistemler arasında en önemli unsurların başında sayılabilecek olan dağıtık enerji sistemleri sayesinde olası afetlerde risk azaltılarak sürdürülebilir bir sistem kurulacaktır.
- Sağlık Hizmetleri (Sağlık ve Kaliteli Yaşam): Muayene / tedavi, ilaç ve bakım unsurlarını içeren ömür boyu sağlık hizmeti sunulması ile sağlık sektöründe radikal bir dönüşüm planlanmaktadır. Bu süreçte tıbbi teknolojilerin bizlere sunmuş olduğu yeni nesil araç ve yöntemlerin kullanılması en önemli enstrümanlardan biri olacaktır. Geleneksel tıp yaklaşımları benzer kişilerde ortaya çıkan hastalık ve semptomlar için benzer tedavi yaklaşımları öngörürken Toplum 5.0 ile gelen yeni yaklaşımlar kişiye özel teşhis ve tedavi süreçleri sayesinde henüz önleyici aşamada hastalığın ilerlemesini ve şiddetlenmesini engelleyecektir. Giyilebilir teknolojiler, yeni nesil yüksek hızlı iletişim ağları ve yapay zekâ tabanlı yaşam destek hizmetleri sayesinde bireyler mekân bağımsız bir şekilde sürekli veri takibi ile kendi sağlıklarını kontrol altında tutabilecek, daha uzun ve kaliteli bir yaşam sürebileceklerdir.
- Tarım ve Gıda (Açlığa Son, Sorumlu Üretim / Tüketim, Sudaki Yaşam, Karasal Yaşam): Tarım sektöründe günümüz gelişmiş ekonomilerinde halen kullanılmakta olan yapay zekâ tabanlı uzaktan izleme ve kontrol, tarım robotları, otonom kara ve hava araçları gibi yeni nesil teknolojilerin kullanımının yaygınlaşması planlanmaktadır. Bu sayede çalışma saatlerinin

azaltılarak maksimum verimin elde edilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca çevreyle barışık biçimde biyolojik çeşitliliğin artırılması hedeflenmektedir.

Bu bağlamda üretim, işleme, lojistik, satış ve ihracat kalemlerinin entegre edildiği Gıda Değer Zincirinin veri ve veri analizi teknolojileri sayesinde optimizasyonunun da sağlanması düşünülmektedir.

Gıda değer zincirinde oyuncuların çeşitlendirilmesi ve teknolojik inovasyon sayesinde tarımın çok cazip hale gelecek olması ile Toplum 5.0'ın öngördüğü dağıtık toplulukların çekirdeğini oluşturacak olan gençler için tersine göçün bir fırsat haline gelmesi çok muhtemeldir.

- Lojistik (Sürdürülebilir Şehirler / Topluluklar, Sorumlu Üretim / Tüketim): Lojistik, tedarik zinciri boyunca ürün akışını sağlamak suretiyle ekonomik büyümede önemli bir rol oynar ve iş faaliyetleri ile günlük yaşamı destekleyen sosyal altyapının önemli bir parçasını oluşturur. Özellikle son yıllarda e-ticaretin hızlı büyümesi ve tedarik zincirlerinin küreselleşmesi Toplum 5.0'da daha da çeşitli, kapsamlı ve komplike bir lojistik sistemini gerektirmektedir.

Kargoların ve ulaşım araçlarının gerçek zamanlı lojistik izleme ve kontrol sağlamak için IoT teknolojileri kullanarak ağlara bağlanması, ilgili oyuncuların, tedarik, üretim, nakliye ve satış ile ilgili verileri gerçek zamanlı platformlarda paylaşmaları, arz ve talebi tahmin etmek için yapay zekâ kullanarak tüm tedarik zincirlerini koordine ve optimize etmeleri olanaklı hale gelmektedir.

Ayrıca süreçlerde insan gücünü minimum seviyeye indirmek için otonom sürüş, insansız hava araçları (drone) ve robotlarla ikame edilebilen işlerin çoğunun otomatikleştirilmesi öngörülmektedir. Bu tür gelişmeler kırsal, dağlık ve uzak bölgelerde verimli ve hızlı hizmetler sağlarken, kentsel bölgelerde büyük lojistik hacimlerin kolayca yönetilmesini sağlayacaktır.

- Üretim ve Hizmetler (Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme, Sanayi Yenilikçilik ve Altyapı): Yeteneklerin yapay zekâ temelli dağıtımını üretim ve hizmet sunumu için güçlü araçlar sağlamaktadır. Şimdiye kadar verileri analiz etmek, kullanışlı mal ve hizmetler yaratmak için büyük miktarda Ar-Ge yatırımı ve profesyonel bilgi gerekiyordu. Dijital dönüşüm sayesinde, bu yetenekler dağıtılarak yapay zekâ modülleri ve hizmetleri olarak kullanılabilir hale gelmektedir. Bütün bu dönüşümler daha yüksek kaliteli mal ve hizmetlerin hızlı bir şekilde oluşturulmasını ve sunulmasını sağlamaktadır.

Bireysel tüketicilerin zevklerini açık bir şekilde yansıtan gıda, giyim, barınma ve eğlenceyle ilgili ürünler bu hususta bir örnek teşkil edebilir: Geleneksel üretim yöntemlerinin tersine tüketicilerin kolayca ve uygun

fiyatla üç boyutlu yazıcıları kullanarak kendi zevklerine uygun tasarım, malzeme, renk, desen ve boyutta eşi benzeri olmayan ürünler yaratmalarını sağlayacak üretim sistemlerin kurulması olasıdır. Açık kaynaklı, dağıtık dijital devre ve sensörlerin kullanımı yaygınlaştıkça çeşitli hizmetlerin ve donanımların sisteme entegrasyonu da hızlanacaktır.

İş modelleri donanıma değil, hizmetlere dayalı olacaktır. Farklı değer biçimleri sunan dijital dönüşümün bir parçası olarak daha fazla insan üretim ve hizmet sunumuna katılabilecektir.

- Finans (Yoksulluğa Son, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme, Sanayi Yenilikçilik ve Altyapı): Dijital dönüşüm ödeme, finansman, sigorta ve varlık oluşturma dahil olmak üzere çok çeşitli ve kişiye özel finansal hizmetleri kullanıma sunacaktır.

Düşük maliyetli, uygun, hızlı, güvenilir ve çeşitlendirilmiş çözüm yöntemleri bireylerin her yerde nakit para bulundurma zorunluluğu olmaksızın yaşamalarını sağlayacaktır. Çeşitli hizmetleri ve akıllı sözleşmeleri birbirine bağlayan uygulamalar yeni hizmetlerin oluşturulmasını kolaylaştıracaktır. Ortalama insan ömrünün 100 yıla eriştiği bir çağda bu tür hizmetler kişiye özel gelişmiş akıllı varlık yönetimi ve sigorta optimizasyonu yoluyla hastalık, yaralanma ve kaza risklerini azaltmak suretiyle bireysel yaşam tarzlarına uygun istikrarlı varlık oluşumuna yardımcı olacaktır. Yeni nesil endüstriler ve piyasadaki diğer paydaşlar için gerekli fonlar sağlanacak ve finansal sistemler fonların toplum genelinde daha verimli ve etkili bir şekilde kullanılması için daha istikrarlı hale gelecektir.

Küresel bir bakış açısıyla finansal hizmetlere erişimin iyileştirilmesi adına yaygınlaşması en önemli teknolojilerden biri de blok zincir teknolojisi olup bu süreçte diğer yeniliklere dayanan kripto para birimleri yeni değer değişim biçimleri yaratarak bugüne kadar olmayan bir üretim ve ekonomi sistemini mümkün kılacaktır. Güvenli, akıllı ve izlenebilir küresel sözleşme ve uzlaştırma sistemlerinin kurulması ile çok çeşitli üretim ve hizmet sunumu için bir temel oluşturarak farklı bireylerin küresel ölçekte bir dizi üretim ve hizmeti genişletmesine olanak tanınması beklenmektedir.

- Kamu Hizmeti (Yoksulluğa Son, Sağlık ve Kaliteli Yaşam, Nitelikli Eğitim, Eşitsizliklerin Azaltılması, Barış Adalet / Güçlü Kurumlar): Toplum 5.0 girişimi radikal bir toplumsal dönüşümü öngördüğüne göre bu süreçte en önemli dönüşüm ayağının kamusal alanda gerçekleşeceğini ifade etmek yanlış olmayacaktır. Merkezî ve yerel yönetimler sistemlerini dijitalleşmeye dayalı olarak yeniden inşa ederek başlayacaklardır. Görevlerin çoğunun dijitalleştirilerek farklı aktörler arasında verilerin hızla paylaşılması, daha yaratıcı kamu hizmetleri sağlamalarını gerektirecektir. Örneğin demografik

analizler ve çeşitli kaynaklardan elde edilen veriler yoluyla kreşler, okullar, hastaneler ve huzurevleri için kesin talep tahmini yapılması ile kamu kurumlarının zamanında ve uygun şartlarda hazırlıkların yapılmasını ve gerekli hizmetlerin yeterli biçimde ve zamanında sunulmasını sağlayacaktır. Yaygın biçimde kurulan güvenlik ağları sayesinde herkesin güvenle çeşitli zorlukların üstesinden gelmesi sağlanacaktır.

- İş birliği (Amaçlar İçin Ortaklıklar): Toplum 5.0 inisiyatifi tek bir ülke ya firmanın gerçekleştirebileceği bir girişim değildir, bireysel ve kurumsal bazda herkesin katkı sunacağı geniş katılımlı bir iş birliği gerektirmektedir. Bu girişimin yaratıcısı Japonya tüm dünyadaki paydaşlarla ortaklaşa bu konsepti hayata geçirmek istemektedir. Süreçte kazanılan problem çözme bilgi birikim ve tecrübeyi paylaşarak sürdürülebilir küresel kalkınmaya katkıda bulunmanın en önemli misyon olduğu düşünülmektedir.

TOPLUM 5.0'IN BEKLENEN SONUÇLARI

İnsanlar Toplum 5.0 inisiyatifinin öngördüğü gelişmiş yeteneklere ulaşım tanındıkça önceki toplum yapıları ile üstesinden gelinemeyecek çeşitli kısıtlılıklardan kurtulacak ve farklı yaşam tarzları sayesinde topluma katkı sağlama fırsat ve özgürlüğüne sahip olacaklardır. Bu bağlamda söz konusu felsefenin toplumu dönüştürürken gerçekleştirmeyi vadettiği kitlesel geçişler aşağıdaki gibi ifade edilebilir (Keidanren, 2018).

- Verim odaklılıktan değer yaratan topluma geçiş: Üçüncü ve dördüncü nesil toplumlar (sanayi ve bilgi toplumları) büyüyen nüfuslarına maddî zenginlik oluşturmak amacıyla seri üretim ve tüketim yoluyla ölçek ve verimlilik peşinde koşarak büyük ölçüde kitlesellik kavramını baskın kılmışlardır. Bu tür toplumlarda, geleneksel kurallara ve planlara uymanın ve bir planla-uygula-kontrol et-harekete geç döngüsünü takip etmenin son derece önemli olduğu düşünülmekteydi. Mallar ve hizmetler tek tipti ve verimlilik arayışında benzer şeylere standartlaştırılmış süreçler uygulandı. Oysa Toplum 5.0'da ihtiyaçlar daha çeşitli hale gelmekte ve üreticiler söz konusu ihtiyaçları dijital teknolojilerle tedarik etmeye hazır hale gelmektedirler. Bu süreçte insanlar verimliliğe odaklanmaktan kurtulmalı ve bireysel ihtiyaçların karşılanmasına, sorunların çözülmesine ve değer yaratılmasına önem vermelidirler.
- Tek tip toplumdan bireysel yeteneklerden faydalanmaya geçiş: Özellikle sanayi toplumunun yaygın dayatması sonucu insanların standartlaştırılmış süreçlere uygun biçimde tek tip mal ve hizmetleri kabul etmeleri ve tek tip yaşam sürmeleri gerekmektedir. Toplum 5.0, insanların toplumdaki çeşitli ihtiyaçları ve zorlukları belirlemek ve bunları gerçek işe dönüştürmek için hayal gücüne sahip olmasını gerektirmektedir. Farklı insanlar, toplumdaki farklı değerleri takip etmek için çeşitli yetenekler kullanmalıdırlar. İnsanlar

cinsiyet, ırk, milliyet vb. ayrımcılık, düşünme biçimleri ve değer yargıları yoluyla yabancılaşma gibi bireyselliğin baskılanmasından uzak yaşamalı, öğrenmeli ve çalışabilmelidir.

- Toplumsal eşitsizlikten fırsatlar toplumuna geçiş: Günümüz toplumunun en büyük sorunlarından biri bilgi ve zenginliğin kısıtlı sayıda kişide toplanmış olması, dolayısıyla gelir adaletsizliğidir. Oysa Toplum 5.0 öğretisinde zenginlik ve bilgi topluma yayılmalı ve ademi merkezîyetçi bir anlayışla dağıtık hale getirilmeli, sosyoekonomik oyuncular rolleri yatay olarak paylaşmalı, zenginliğin ve bilginin yoğunlaşmaması sağlanmalıdır. Bu sayede yoksul toplumlarda veya ücra bölgelerde doğan çocuklar için de eğitim, sağlık ve çalışma fırsatları garanti altına alınabilir.
- Kaygıdan toplumsal huzura geçiş: Önceki toplumlarla birlikte hızla ve büyük miktarlarda gelişen altyapının bozulması, deprem ve sellerin neden olduğu ciddi hasar, artan eşitsizlikle bağlantılı olarak kamu güvenliğinin bozulması, terörizm ve diğer krizlere ilişkin artan sosyal kaygı ile siber saldırıların neden olduğu hasarlar gibi toplumsal huzursuzluğa neden olan hassasiyetler ortaya çıktı.
- Buna karşın Toplum 5.0 yeni, çeşitlendirilmiş ve dağıtık bir sosyal altyapı ile sosyal esnekliği artıran (kırılganlığı azaltan) ve sürdürülebilir kalkınmayı mümkün kılan bir yapı öngörmektedir. Buna göre toplum endişeden kurtulacak ve güven içinde yaşayacaktır. Özellikle fiziksel anlamda terörizme ve afetlerle siber saldırılara karşı direnç artırılacak, güvenlik ağları güçlendirilecektir. Yüksek düzeyde tıbbi bakım, konumdan bağımsız olarak erişilebilir hale gelecektir. Huzurlu ve güven içinde yaşayan özgür bir toplumun temelleri bu şekilde atılacaktır.
- Ekolojik kısıtlanmalardan doğa ile uyum içinde bir topluma geçiş: Özellikle sanayi toplumu kitlesel kaynak tüketimine dayalı, çevresel etkisi yüksek modeller üzerine kurulmuştur. Toplum 5.0'ın en önemli sonuçlarından biri yenilenebilir enerji ve dağıtık enerji ağları sayesinde sürdürülebilirliği ve ekolojik üretimi devreye alıyor olmasıdır. Paylaşım ekonomisi ve şeffaflık / hesap verebilirlik arttıkça temiz suya erişim, etkin atık yönetimi ile çevre ve sağlık için daha faydalı gıdalara olan ilgi artacak, gıda israfı da keskin bir şekilde azalacaktır.

Değer yaratma, çeşitlilik, ademi merkezîyetçilik, esneklik / sürdürülebilirlik ve çevresel uyum, yaşamın ve doğanın niteliklerini somutlaştıran olgular olarak sıralanabilir. Toplum 5.0 felsefesinin en önemli vaatleri olarak da adlandırılacak bu geçişler önerilen radikal toplumsal dönüşümde hızlı ilerlemeyi sağlayacak, bu ilerlemede yol gösterici olacaktır.

DÜNYADAN TOPLUM 5.0 ÖRNEKLERİ

Tartışılmasının, kavramsallaşmasının ve ilk tanıtımının üzerinden çok uzun süre geçmemiş olmasına rağmen Toplum 5.0 gerek literatürde⁵ gerekse uygulamada üzerinde çokça ve artarak konuşulan bir konu haline gelmiştir. Önemli bir kısmı Japonya'dan olmak üzere dünyanın çeşitli yerlerinden Toplum 5.0 uygulama örnekleri mevcuttur.

Toplumun genel huzuru ve refahı ile yaşam kalitesini yükseltmeyi hedefleyen Toplum 5.0 kapsamında öngörülen önemli uygulamalardan biri global bir gerçeklik olan doğal afetlerin önlenmesi ve erken koruyucu müdahalelerin yapılması üzerinedir. Bu bağlamda afetlerden etkilenen alanların uydulardan, hava denetim radarlarından veya insansız hava araçlarından (drone) ya da sensör verilerine dayalı hasar bilgilerinden ve otomobillerden alınan yol hasarı bilgilerinden elde edilen verilerin büyük veri platformlarında yapay zekâ tabanlı analizleri yoluyla anında müdahale edilmesi mümkündür. Bu sayede afetlerden etkilenenlerin yerleri anında tespit edilerek sağlık, gıda, hijyen ve barınma ihtiyaçları hızlı bir şekilde giderilebilmekte, kurtarma robotları kullanımı ile enkazlar daha güvenli biçimde taranabilmekte, yollar kapandığı takdirde malzeme lojistiği insansız hava araçları (drone) ile sağlanabilmektedir (Cabinet Office, Government of Japan, 2018).

Menşesi olması itibarı ile “insan merkezli” Toplum 5.0 projesi kapsamında Japonya’da 157 bölgede kamu-özel-akademi ortaklığında toplam 229 adet akıllı şehir projesi faaliyete geçirilmiştir. Örneğin yüksek araç sahipliği ile birlikte toplu taşıma seçeneklerinin zayıf olduğu Maebashi şehrinde nüfusun yaklaşık %30’u 65 yaş ve üzerindedir ve bireysel araç kullanmaları sakıncalıdır. Söz konusu inisiyatif kapsamında sürücüsüz toplu taşıma araçlarının diğer akıllı şehir ağına entegre edilmesiyle Maebashi ulaşım alanında gerçekleştirilen projelerin pilot merkezi olmuştur. Aynı amaç doğrultusunda yapılan protokoller sayesinde ABD ile Japonya’daki 455 şehir diplomatik kardeş şehirler ilan edilerek ortak projelerin önü açılmıştır. Maebashi ile Alabama eyaletine bağlı Birmingham şehri arasında bu şekilde gerçekleşen bir protokol sayesinde Birmingham’ın mevcut ulaşımı insan merkezli çözümlerle iyileştirilmiş, Toplum 5.0’ın benimsenmesiyle şehirlerin siber ve fiziksel alanlarının etkileşime girdiği ve nihayetinde sakinler için yaşam kalitesini artıran platformlar ortaya konmuştur (Deguchi, 2020). Şehirleşme ve altyapıya yönelik bir diğer uygulama da yine Japonya’da özellikle büyüme döneminde kamusal altyapıda meydana gelen bozulmalardaki bakım ve denetimin bütçe

⁵ Web of Science Core Collection’da Toplum 5.0 konusunu ele alan 2016’da 1, 2017’de 5, 2018’de 7, 2019’da 18 ve 2020’de 20 adet; Scopus veritabanında ise 2017’de 7, 2018’de 14, 2019’da 37 ve 2020’de 58 adet kayıt bulunmaktadır. Ayrıca Dergipark sisteminde 2018’de 1, 2019’da 2 ve Aralık ayı hariç 2020’de 7 adet olmak üzere toplam 10 adet çalışma mevcuttur.

büyük mali yük teşkil etmesine yönelik olarak meydana gelmiştir. Bu sorunu çözmek amacıyla yolları, köprüleri, barajları ve tünelleri denetlemek için sensörler, yapay zekâ ve robotlar kullanılmış, onarım gerektiren yerlerde erken tespit ve teşhis yapılarak beklenmedik kazalar en aza indirilmiş, onarım için harcanan süre azaltılmış, maliyetler düşürülmüş, güvenlik ve üretkenlik artmıştır (Kent, 2019).

Söz konusu uygulamaların çalışma alanı bulduğu en önemli sektörlerden biri de sağlık sektörüdür. Toplum 5.0 ile birlikte yaşam kalitesini artırmak adına hasta-doktor-makine iş birliğini ortaya koyan “akıllı sağlık” kavramı ortaya çıkmıştır. Bu kavram kendini kimi zaman mobil uygulamalarla, kimi zaman da giyilebilir teknolojilerle göstermektedir. Yüzük, saat, bileklik ya da ceket gibi günlük aksesuar / kıyafet biçiminde tasarlanmış olan giyilebilir teknoloji ürünlerinde bulunan hassas sensörler kablosuz olarak bilgisayar ya da mobil cihazlarla senkronize biçimde çalışmakta, anlık sağlık verilerini (adım, kalori, nabız, beslenme, vs.) göstermekte, gerektiğinde ağın bir diğer paydaşı olan sağlık kuruluşu ya da hekime de anlık veri sağlamaktadır (İTÜNOVA Teknoloji Transfer Ofisi, 2017; Perry, 2016; Healio, 2017; Wise, 2018; Erkilic & Yalçın, 2020). Bu teknolojiler sayesinde uzaktan bakım hizmetleri yaygınlaşmakta, hastaların tedavi süreçlerine katkıları sağlanmakta, erken teşhisin önü açılmakta, yerinde tedaviye imkân vererek sağlık kuruluşlarının da yükü hafifletilmekte, farklı sağlık kuruluşlarında dağınık halde bulunan hasta verileri birleştirilerek paylaşılmakta ve veriye dayalı etkin tedavi yöntemleri geliştirilmektedir (Kent, 2019). Yeni nesil teknolojilerin en etkili ürünlerinden olan yapay zekânın bu alanda kullanımı da oldukça yaygındır. Örneğin İngiltere’de sağlık hizmetleri veren Babylon Health isimli kuruluş yapay zekâ temelli çalışan sohbet botu sayesinde dijital bir hekim oluşturmuş ve mobil uygulama aracılığıyla hastaların bu hekimle çok kısa sürede doğrudan etkileşime girmelerini sağlamıştır. Benzer biçimde merkezi Hong Kong’da bulunan Insilico Medicine isimli biyoteknoloji firması yaşam kalitesi odaklı çalışmaları neticesinde yapay zekâ kullanarak daha az yan etkiye sahip ilaçlar tasarlamak amacıyla Oxford Üniversitesinden bir ekiple ortak çalışmalara başlamışlardır (Büyükgöze & Dereli, 2019).

Finans piyasalarında, özellikle bankacılık işlemlerinde finansal teknoloji firmalarına ve bankalara açık biçimde uygulama programlama ara yüzlerini (API) tanıtarak blok zinciri teknolojisi kullanımıyla nakit kullanımı minimum düzeye indirilmekte, bankacılık işlemleriyle geçen zamandan ve bu işler için ödenen komisyonlardan tasarruf edilmektedir (Kent, 2019).

Toplum 5.0’ın tarım ve gıda vizyonu bağlamında da pek çok uygulama mevcuttur. Sensör teknolojisi ve nesnelerin interneti sayesinde meteorolojik veriler, ürün büyüme verileri ile piyasa verileri, gıda eğilimleri gibi bilgilerden oluşan büyük veri niteliğindeki verilerin yapay zekâ ile analiz edilmesi sonucu pek çok işlemde yüksek verim sağlanmaktadır. Örneğin tarım işlerini sürücüsüz traktörler aracılığıyla iş gücünden tasarruf ederek, insansız hava araçları (drone) aracılığıyla mahsul

verilerinin toplanmasını otomatikleştirerek ve hava tahmini, su verileri vb. dayalı olarak su yönetimini optimize ederek emek tasarrufu sağlayan ve yüksek verim sağlayan, ürünleri tüketicilere istendiği zamanda ulaştırarak değer zincirini güçlendiren “akıllı tarım” uygulamaları son dönemde oldukça yaygınlaşmıştır. Bu uygulamaların verimlilik sağlamak dışında sürdürülebilir kalkınma amaçları bağlamında bir diğer önemi de bu çözümlerin gıda üretimini artırmaya ve arzı dengelemeye, tarımsal bölgelerdeki işsizlik sorununu çözmeye, gıda israfını azaltmaya ve tüketimi canlandırmaya aday olmasıdır (Cabinet Office, Government of Japan, 2018). Söz konusu ürünler tüketicilere ulaşmadan önce olduğu gibi ulaşırken de Toplum 5.0 sayesinde makro amaçları yerine getirmeyi amaçlamaktadır. Yeni nesil teknolojilerin sunduğu hizmetler sayesinde tüketicilere alerji bilgilerine ve kişisel tercihlerine göre özelleştirilmiş ürün önerileri sunulmakta, saklama alanlarında depolanan yiyeceklerin yönetimi otomatikleştirilerek yalnızca ihtiyaç duyulan ürünlerin siparişi ile israf azaltılmakta, sağlık koşullarına göre pişirme önerileri sunulmakta, bu sayede gıda toplumsal amaçlara ulaşılırken gıda endüstrisi de daha rekabetçi hale getirilmeye çalışılmaktadır (Cabinet Office, Government of Japan, 2018).

TÜRKİYE’NİN TOPLUM 5.0 ENTEGRASYONU

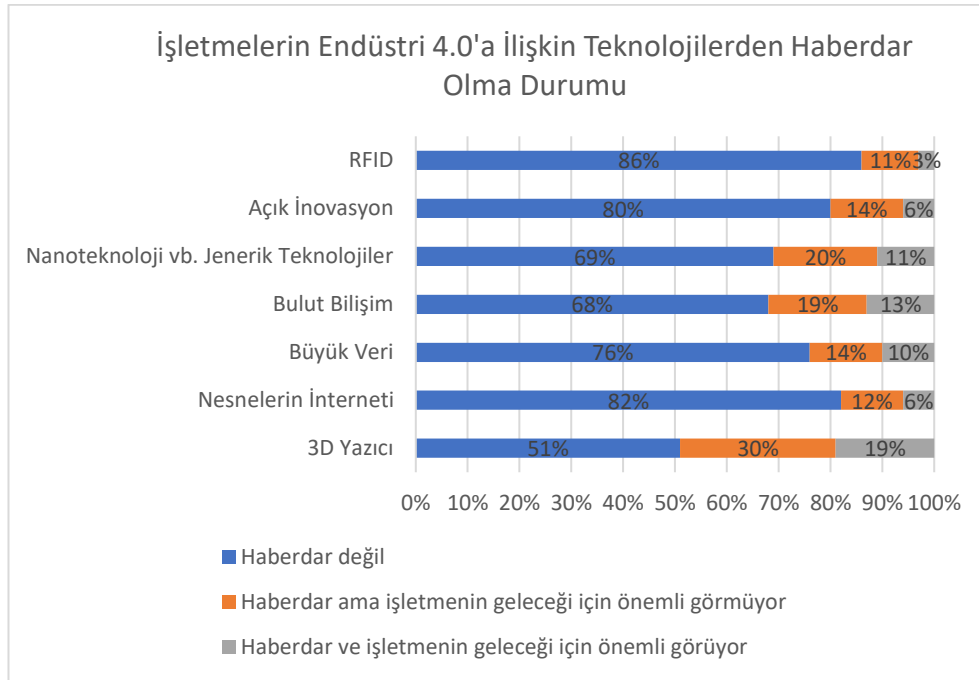
Türkiye pratiğine bakıldığında durum bir parça iç karartıcı olsa da gösterilecek irade sonucu yapılması gereken işler, atılması gereken adımlarla planlı ve çok çalışma sayesinde hâlen fazlaca açılmış olan makası kapamanın mümkün olduğu söylenebilir. Öyle ki, gelişmiş batı dünyası ile Japonya, Kore, Singapur gibi Asya ülkeleri söz konusu inisiyatiflere global anlamda öncülük edip her biri kendi parametreleri dahilinde girişimlerde bulunurken bu girişimlerden belki de son zamanlarda en fazla konuşulana Endüstri 4.0 ile ilgili 2016 yılında ülkemizde yürütülen bir çalışmada firmaların konuyla ilgili bilgi düzeylerinin son derece düşük olduğu ortaya çıkarken sanayimizin dijital olgunluk seviyesinin dört bölmeli skalada ise Endüstri 2.0 ile Endüstri 3.0 arasında (tam olarak 2.6) olduğu gözlemlenmiştir (TÜBİTAK, 2016). Daha da açıklayıcı bir ifade ile söz konusu skala üzerinde elektrik çağını kapatıp bilgisayar çağının henüz başlarında olan bir sektör / ekonomi için yapay zekâ, nesnelerin interneti, büyük veri, simülasyon, siber fiziksel sistemler, robotik, vs. kavramların içselleştirilmesi hiç de kolay değildir.

Konuyla ilgili üzerinde en fazla tartışılan alanlardan biri de Endüstri 4.0 ile birlikte büyük ölçüde insanların yapmakta olduğu işlerin robotlara bırakılmasının zaten sorunlu bir alan olarak karşımızda durmakta olan istihdam üzerine yapacağı etkilerdir. Zira özellikle genç işsizliğinin oldukça yüksek olduğu Türkiye’de mevcut beden gücüne dayalı işleri de kaybetmek pek çok kişi için tahammül sınırlarını aşabilecek sonuçlar öngörmektedir. Öncelikle Türkiye’de göreceli işgücü maliyetlerinin düşük oluşu ve son yıllarda değişen demografik yapıyla birlikte bu düşüşün daha da artması, ayrıca ülkenin jeopolitik konumu bakımından incelendiğinde kısa vadede ciddi bir tehdit görünmese de bu geçişin kaçınılmaz

olduğu bilinmeli ve istihdam alanlarını kademeli olarak bedensel işgücüne dayalı alanlardan beyin gücüne dayalı (bilgi, karar verme, yönetme, uygulama geliştirme, yaratıcılık) alanlara kaydıracak makro politikalar geliştirilmelidir (Taş, 2018).

Benzer biçimde Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının 2019 yılında yürütmüş olduğu bir başka çalışmada yer alan, 20 ve üzeri sayıda çalışanı bulunan sanayi işletmelerinin yeni nesil teknolojilerden haberdar olma durumu aşağıdaki grafikte verilmektedir:

Şekil 2 İşletmelerin Endüstri 4.0'a İlişkin Teknolojilerden Haberdar Olma Durumu.

Kaynak: Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2019). Türkiye'nin Sanayi Devrimi: Dijital Türkiye Yol Haritası. https://www.gmka.gov.tr/dokumanlar/yayinlar/2023_Dijital-Turkiye-Yol-Haritasi.pdf, (Erişim tarihi: 28.07.2020).

Görüldüğü gibi ilgili kuruluşların çok ciddi bir bölümü söz konusu teknolojilerden ya haberdar durumda ya da işletmenin geleceği için önemli görmemekte iken önemli olduğunu düşünenlerin ne kadarının pratikte bu teknolojilere yatırım yapacakları ya da bu bağlamda inisiyatif alacakları kocaman bir soru işareti olarak durmaktadır.

Kaldı ki Toplum 5.0 gibi topyekûn toplumsal dönüşüm öngören bir inisiyatife toplumu hazırlamak mevcut şartlarda ütopya olarak addedilebilir. Bu dönüşümü gerçekleştirebilmenin yolu eğitimden geçmektedir. Ancak bu da

müfredata birkaç ders eklemekle mümkün olacak bir şey olmayıp eğitim politikalarında radikal bir dönüşümü kaçınılmaz kılmaktadır.

Tam da bu noktada yapılması gereken eğitim reformunun; dijital okuryazarlık, çalışanların dijital beceriler üzerine eğitilmesi, sürdürülebilir büyümeye yönelik kapsamlı ekonomi politikaları, KOBİ'lerin ve gelişmekte olan ülkelerin küresel değer zincirlerine daha iyi entegrasyonunu sağlayacak e-ticaret modelinin düzenlenmesi yapılması öngörülen bu dönüşümün etkili ve insan yararına olmasına yönelik Toplum 5.0 açılımlarından bazıları olarak görülmektedir. Bu bağlamda özellikle eğitim sistemlerinin bireysel yetenekleri ve yönelimleri merkeze koyarak uzmanlık alanlarında, kişisel gelişimi destekleyecek biçimde ve yaratıcılık üzerine şekillendirilmesi gerektiği uzmanlarca ifade edilmektedir (Şeneler, 2019). Konunun temelinde eğitim olsa da bu çemberin dışına çıkılması durumunda karşılaşılabilecek olası görünen ve aşılması gereken başka engeller ya da unsurlar da mevcuttur. Japonya İş Federasyonu Keidanren, Toplum 5.0'in geliştirilebilmesi ve yaygınlaştırılabilmesi için karşılaşılabilecek olası beş önemli unsuru;

- Hukuk sistemindeki engeller,
- Nesnelerin dijitalleşmesindeki bilimsel boşluklar,
- Kalifiye personel eksikliği,
- Sosyo-politik önyargılar,
- Toplumsal direnç

olarak belirtmiştir. Keidanren, bu bariyerlerin yıkılması ve Toplum 5.0'in sağlıklı biçimde hayata geçirilebilmesi için toplumların iş birliği içinde olması gerektiğine de vurgu yapmaktadır (Keidanren, 2018). Görüldüğü gibi sadece sanayide yapılacak teknolojik bir dönüşüm söz konusu değişimin sadece küçük bir parçası olup asıl odaklanılması gereken sosyal konulardır. Yasa yapıcılara ve yürütmeye de hukukî dönüşüm ve şeffaf yönetim anlamında bu süreçte büyük görev düşmektedir. Zira açık toplum fenomeni Toplum 5.0'in olmazsa olmaz unsurlarından biridir.

SONUÇ

Japonya İş Federasyonu Keidanren, 2016 yılında Toplum 5.0'ı, tüm endüstrilerde ve sosyal faaliyetlerde çeşitli yeni nesil teknolojileri bir araya getiren ve öncelikle Birleşmiş Milletler tarafından oluşturulan sürdürülebilir kalkınma hedeflerine dayalı ekonomik kalkınmaya ve önemli sosyal sorunlara çözümlere ulaşan yeni bir toplumun sürdürülebilir vizyonu olarak başlatmıştır. Toplum 5.0, kurumlarda Kurumsal Sosyal Sorumluluk işleyişine ve davranışına yeni bir anlayış ve değişiklik önermek için modern toplumun önde gelen koşullarının tanınmasına dayanmaktadır. Endüstri 4.0'ı ve toplumun sürdürülebilir gelişimi için toplumdaki önem arz eden sosyal sorunların çözülmesini sağlayan yeni teknolojileri dikkate almaktadır. Japonya'nın Toplum 5.0 paradigmasını geliştirmesi ve tanıtması sadece

teorik bir uygulama değil, Japonya'daki milyonlarca insanın yaşamını etkilemesi beklenen somut bir gerçek dünya projesidir.

Toplum 5.0 kendiliğinden gelen bir kavram değil, birlikte yaratılacak olan bir ortak girişimdir. Bu toplumun ana oyuncusu teknoloji değil insandır. Çok farklı hayal gücü, yaratıcılık ve değerlerle farklılık yaratan kişiler tarafından gerçekleştirilecek olan bir topluluktur. Toplum 5.0, toplumun paydaşları arasında sosyal açıdan sorumlu gelişime olan ilgiyi yeniden değerlendirmiş, çevre teorisyenleri sosyal sorumluluğu öncelikle doğal ve sosyal refahın özlemi olarak tanımlamışlardır. Bu nedenle Toplum 5.0, insan merkezli toplumda faaliyet gösteren kuruluşlarda kurumsal sosyal sorumluluğun daha da geliştirilmesi için kuruluşların ekonomik çıkarlarını ve hedeflerini umut verici girişimler olarak kabul etmiştir. Bu pragmatik yaklaşım, piyasa ekonomisinin mevcut koşullarında kurumsal sosyal sorumluluğun artmasını sağlamakta ve daha fazla sürdürülebilir ekonomik sistemlerdeki kurumsal sosyal sorumluluğu desteklemektedir.

Bu felsefe her alanda tek merkezi reddeden; yani ademi merkeziyetçi, yerinden yönetimi ve farklılıkları destekleyen, dağıtık bir sistemi öngörmektedir. Bu anlamda yapılması öngörülen her türlü reform bu amaç doğrultusunda gerçekleştirilmek durumundadır. Özellikle pek çok anlamda hantal olduğu bilinen kamu sektörüne bu konuda büyük iş düşmektedir, sahip olduğu alışkanlıkları değiştirmesi ve ezber bozması kaçınılmaz biçimde gerekmektedir.

Konu Türkiye bağlamında ele alındığında ise başta karar vericiler olmak üzere bilim insanlarına, eğitimcilere, medyaya ve genel olarak topluma çok daha büyük iş düşmektedir. Zira Türkiye özelinde düşünüldüğünde alınması gereken yol batılı ya da Japonya, Güney Kore gibi gelişmişlik endeksinde üst sıralarda bulunan ülkelerle ile kıyaslandığında çok daha fazladır.

KAYNAKÇA

Azuma, R. (1997). A Survey of Augmented Reality. *Presence: Teleoperators and Virtual Environments*, 6(4), 355-385.

Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2019). Türkiye'nin Sanayi Devrimi: Dijital Türkiye Yol Haritası. https://www.gmka.gov.tr/dokumanlar/yayinlar/2023_Dijital-Turkiye-Yol-Haritasi.pdf, (Erişim tarihi: 28.07.2020).

BIM Teknoloji (2019). Karışık Gerçeklik ve BIM. (BIM Teknoloji). <https://www.bimteknoloji.com/teknoloji/karisik-gerceklik-ve-bim/>, Erişim tarihi: (26.08.2020).

Birleşmiş Milletler (2015). About the Sustainable Development Goals. (United Nations). <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/>, Erişim tarihi: (02.06.2020).

Butler, T. (2020). What's Next in the Digital Transformation of Financial Industry? *IT Professional*, 22(1).

Büyükgoze, S., & Dereli, E. (2019). Toplum 5.0 ve Dijital Sağlık. *IV. Uluslararası Bilimsel ve Mesleki Çalışmalar Kongresi-Fen ve Sağlık, (7-10 Kasım 2019)*. Ankara, Türkiye.

Cabinet Office, Government of Japan. (2018). Examples of Creating New Value in the Field of Agriculture. Aralık 2, 2020 tarihinde Cabinet Office: https://www8.cao.go.jp/cstp/english/society5_0/agriculture_e.html, Erişim tarihi: (02.12.2020)

Cabinet Office, Government of Japan. (2018). Examples of Creating New Value in the Field of Disaster Prevention. https://www8.cao.go.jp/cstp/english/society5_0/bosai_e.html, Erişim tarihi: (02.12.2020)

Cabinet Office, Government of Japan. (2018). Examples of Creating New Value in the Field of Food Products. https://www8.cao.go.jp/cstp/english/society5_0/food_e.html, Erişim tarihi: (02.12.2020)

Canlıoğlu, G. (2008). *Değişen Toplum Yapılarında Bilginin Değişen Konumu*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilim Dalı, İstanbul.

Deguchi, A. (2020). Society 5.0 and its application to American smart cities. <https://www.americancityandcounty.com/2020/06/10/society-5-0-and-its-application-to-american-smart-cities/>, Erişim tarihi: (01.12.2020)

Develi, H. (2017). *Endüstri 4.0'dan Toplum 5.0'a*. (Dünya Gazetesi) <https://www.dunya.com/kose-yazisi/endustri-40dan-toplum-50a/389146>, Erişim tarihi: (02.06.2020).

Dijital Akademi (2019). Dijital Dönüşüm. (TÜBİTAK - BİLGEM - YTE). <https://www.dijitalakademi.gov.tr/dijital-donusum-nedir>, Erişim tarihi: (24.08.2020).

Erkılıç, C. E., & Yalçın, A. (2020). Evaluation of the wearable technology market within the scope of digital health technologies. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 6(3), 310-323.

Esen, B. A. (2018). *API Nedir? Entegrasyonu nasıl yapılır?* (Medium) Ağustos 26, 2020 tarihinde <https://medium.com/@akanesen/api-nedir-entegrasyonu-nas%C4%B1l-yap%C4%B1%C4%B1r-578f93578e46>, Erişim tarihi: (26.08.2020).

Frankiewicz, B., & Chamorro-Premuzic, T. (2020). Digital Transformation Is About Talent, Not Technology. *Harvard Business Review*. <https://hbr.org/2020/05/digital-transformation-is-about-talent-not-technology>, Erişim tarihi: (24.07.2020).

Freyer, H. (1954). *İndüstri Çağı*. (B. Akarsu, & H. Batuhan, Çev.) İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

Gözüküçük, M. (2020). *Dijital Dönüşüm ve Ekonomik Büyüme*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İstanbul.

Gündüz, M. Z., & Daş, R. (2018). Nesnelerin interneti: Gelişimi, bileşenleri ve uygulama alanları. *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 24(2), 327-335.

Healio. (2017). Somnapatch Possible Tool to Detect Sleep Apnea. <https://www.healio.com/news/primary-care/20170622/somnapatch-possible-tool-to-detect-sleep-apnea#>, Erişim tarihi: (03.12.2020).

HoloNext. (2020). Karma Gerçeklik (Mixed Reality) Nedir? <https://holonext.com/karma-gercelik-nedir/>, Erişim tarihi: (26.08.2020).

İçten, T., & Bal, G. (2017). Artırılmış Gerçeklik Üzerine Son Gelişmelerin ve Uygulamaların İncelenmesi. *Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi Part C: Tasarım ve Teknoloji*, 5(2), 111-136.

i-SCOOP. (2020). Digital transformation: online guide to digital business transformation. <https://www.i-scoop.eu/digital-transformation/>, Erişim tarihi: (24.07.2020).

İşNet AŞ. (2020). API (Uygulama Programlama Arayüzü) Nedir? <https://www.isnet.net.tr/BlogIcerik/api-nedir-isnet-blog>, Erişim tarihi: (26.08.2020).

İTÜNOVA Teknoloji Transfer Ofisi. (2017). ABD İğnesiz Ölçüm Yapılabilen Kan Şekeri Ölçüm Cihazını Onayladı. <http://blog.itunovatto.com.tr/fda-ignesiz-olcum-yapilabilen-kan-sekeri-olcum-cihazini-onayladi/>, Erişim tarihi: (03.12.2020).

Kaleci, D., Tepe, T., & Tüzün, H. (2017). Üç Boyutlu Sanal Gerçeklik Ortamlarındaki Deneyimlere İlişkin Kullanıcı Görüşleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 21(3), 669-689.

Keidanren (2018). Society 5.0 - CoCreating the Future. Keidanren Policy & Action. https://www.keidanren.or.jp/en/policy/2018/095_proposal.pdf, Erişim tarihi: (04.08.2020).

Kent, E. (2019). Endüstri 4.0'dan Toplum 5.0'a. <https://www.endustri40.com/endustri-4-0dan-toplum-5-0a/>, Erişim tarihi: (01.12.2020).

Nakanishi, H., & Kitano, H. (2018). Society 5.0: Co-Creating the Future. Tokyo: Keidanren Kaikan. https://www.keidanren.or.jp/en/policy/2018/095_booklet.pdf, Erişim tarihi: (02.06.2020).

Öztuna, B. (2019). *Toplum 5.0 (Süper Akıllı Toplum)*. Ankara: Ekin Basım Yayım Dağıtım.

Perry, T. (2016). Stretchable Electronics Have Their Coming Out Party At CES. <https://spectrum.ieee.org/view-from-the-valley/biomedical/devices/stretchable-electronics-have-their-coming-out-party-at-ces>, Erişim tarihi: (03.12.2020).

Sarı, R. (2019). Dijital Dönüşüm Çağında Büyük Veri ve Yapay Zeka. <https://www.bezelyedergi.net/post/dijital-d%C3%B6n%C3%BC%C5%9F%C3%BCm-%C3%A7a%C4%9F%C4%B1nda-b%C3%BCy%C3%BCk-veri-ve-yapay-zeka>, Erişim tarihi: (25.08.2020).

Sezer, B. (2018). *Batı Dünya Egemenliği ve Endüstri Devrimi*. İstanbul: Doğu Kitabevi.

Sotelo, R. (2019). Quantum Computing: What, Why, Who. *IEEE CHILEAN Conference on Electrical, Electronics Engineering, Information and Communication Technologies (CHILECON) (13-27 Kasım 2019)*. Valparaiso, Şili.

Şeneler, Ç. (2019). Toplum 5.0; insanların, robotların ve yapay zekanın güç birliğini temsil ediyor. *Anadolu Ajansı Şirket Haberleri*. (A. Durdak, Röportaj Yapan). <https://www.aa.com.tr/tr/sirkethaberleri/egitim/toplum-50-insanlarin-robotlarin-ve-yapay-zekanin-guc-birligini-temsil-ediyor/652354>, Erişim tarihi: (28.07.2020).

Taş, H. (2018). Dördüncü Sanayi Devrimi'nin (Endüstri 4.0) Çalışma Hayatına ve İstihdama Muhtemel Etkileri. *OPUS - Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 9(16), 1817-1836.

Tucker, P. (2010). What Quantum Computing Means for National Security: Researchers Look to a Radically Advanced Computer Environment and a New Era of Cybersecurity Threats. *The Futurist*, 44(4), 6-7.

Turan, M. (2014). Bulut Bilişim ve Mali Etkileri: Bulutta Vergi. *Bilgi Dünyası*, 15(2), 296-326.

TÜBİTAK (2016). Yeni Sanayi Devrimi: Akıllı Üretim Sistemleri Teknoloji Yol Haritası. Ankara: TÜBİTAK Bilim, Teknoloji ve Yenilik Politikaları Daire Başkanlığı.

https://www.tubitak.gov.tr/sites/default/files/akilli_uretim_sistemleri_tyh_v27aralik2016.pdf, Erişim tarihi: (28.07.2020).

TÜBİTAK BİLGEM. (2017). *Blokszincir*. <https://blokszincir.bilgem.tubitak.gov.tr/blok-zincir.html>, Erişim tarihi: (25.08.2020).

Uçkun vd. (2002). Bilgi Toplumu ve Türkiye. *I. Ulusal Bilgi Ekonomi ve Yönetim Kongresi (10-11 Mayıs 2002)*. Kocaeli.

Wise, C. (2018, Mayıs 23). This digital pill wants to make following your prescription easier. <https://www.pbs.org/newshour/science/following-a-prescription-is-hard-this-digital-pill-wants-to-help>, Erişim tarihi: (03.12.2020).

Yayın Geliş Tarihi: 31.10.2020
Yayına Kabul Tarihi: 26.02.2021
Online Yayın Tarihi: 31.03.2021
http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.819118

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 23, Sayı: 1, Yıl: 2021, Sayfa: 481-520
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

İŞLETMELERDE BİR EĞİTİM ARACI OLARAK OYUNLAŞTIRMA ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA¹

Şeyma ALKAÇ*
Müge Leyla YILDIZ**

Öz

Çalışanların eğitim süreçlerinde motivasyonunun ve başarısının artırılması amacıyla, oyunlaştırma yapısının eğitim programlarına başarılı bir şekilde uyum sağlaması oyunlaştırma olarak tanımlanabilir. Çalışmanın amacı, oyunlaştırma yönteminin eğitimde kullanılmasının çalışan motivasyonuna etkide bulunup bulunmadığını ve eğitime yönelik tutumlarının hangi yönde değiştiğinin incelenmesidir. Çalışmanın oyunlaştırma kavramının işletmelerde eğitim aracı olarak kullanılması ve eğitim programının nasıl oyunlaştırıldığına ilişkin bir çerçeve sunması açılarından alan yazınına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Oyunlaştırma günümüze teknoloji gelişimleri sayesinde işletmelerde birçok alanda kullanılmaktadır. Oyunlaştırma genelde eğitimde katılımı ve motivasyonu arttırmak amacıyla kullanılmaktadır. Elde edilen veriler doğrultusunda, işletmelerde oyunlaştırmanın eğitim aracı olarak kullanılması, eğitim süreçlerinin çalışan davranışları üzerindeki etki ve öğrenmeye katkı sağladığı sonucuna varılmıştır. Nitel araştırma yöntemi kullanılan araştırmada durum çalışması yöntemi tercih edilmiştir. Verilerin toplanmasında derinlemesine mülakat ve doküman incelemesi, verilerin analizinde içerik ve betimsel analiz bir arada kullanılmıştır.

Anahtar kelimeler: Oyunlaştırma, Oyunlaştırılmış Sistem, Eğitimin Oyunlaştırılması, Öğrenme, Motivasyon, Davranış.

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Alkaç, Ş., Yıldız, M, L. (2021). İşletmelerde bir eğitim aracı olarak oyunlaştırma üzerine nitel bir araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (1), 481-520.

¹ Bu çalışma Şeyma Alkaç'ın Doç. Dr. Müge Leyla Yıldız danışmanlığında hazırladığı "İşletmelerde Bir Eğitim Aracı Olarak Oyunlaştırma Üzerine Nitel Bir Araştırma" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Yeni bakış açıları kazanmama yardım eden, yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen ve daima çalışmalarına destek olup ışık tutan, kıymetli hocam Doç. Dr. Müge Leyla Yıldız'a, teşekkürlerimi sunarım.

* Yüksek Lisans, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İnsan Kaynakları Yönetimi, ORCID ID: 0000-0002-0417-5612, seymaalkac@gmail.com.

** Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, ORCID ID: 0000-0001-7618-4529, mlyildiz@marmara.edu.tr.

GAMIFICATION AS A TRAINING TOOL IN BUSINESS: A QUALITATIVE RESEARCH²

Abstract

Gamification of education can be defined as the successful adaptation of the gamification structure to the training programs in order to increase the motivation and success of the staff. The aim of this study is to investigate whether the use of gamification in training has an effect on the motivation of the personnel and in which direction their attitudes towards training change. As the concept of gamification is new to the relevant literature, it is thought that the study may help contribute to the literature by providing a framework on the use of gamification as a training tool in enterprises and how the training program can be gamified. Gamification is used in many areas, one of them being education. Gamification is an important source of motivation for personnel and is used to increase participation in education. In line with the data obtained, it was concluded that using gamification method as a training tool created differences in the behaviors of the personnel in training processes. In this study, qualitative analysis technique was used and the case study method used in educational research processes was preferred. Content analysis was used to evaluate the in-depth interview results deciphered in the study conducted with the qualitative research method. In order to understand the research framework, the expressions deciphered in the interview were included in a descriptive way.

Keywords: Gamification, Gamified System, Gamification of Education, Learning, Motivation, Behavior.

GİRİŞ

Oyun, çocukluk dönemlerinde doğal öğrenme ortamı sağlarken ileriki yaşlarda hayatı daha eğlenceli hale getiren etkinlik rolü üstlenmektedir (Sandberg & Samuelsson, 2003). Tarih boyunca farklı şekillerde oynanan oyunların temel mantığı değişmese de zaman içerisinde internet teknolojisindeki gelişmeler sayesinde oyunlar yeniden şekillenmiştir (Yim & Graham, 2007). Oyunların popülerlik kazanması ile birlikte son dönemlerde öne çıkan kavramlardan biri de oyunlaştırmadır. Oyunlaştırma, şirketlerde oyun ve eğlence katarak kullanıcı katılımını artırmaya yönelik bir yaklaşım olarak kullanılmaktadır. Uygulama alanları eğitim ve öğretim, pazarlama, kitle kaynak kullanımı ve sağlık hizmetlerine kadar çeşitlenmektedir (Suh vd., 2017). Oyunlaştırma, İnsan Kaynakları profesyonellerine, çalışanları çekmek, teşvik etmek, eğitmek, öğrenmek ve geliştirmek, katılım sağlamak ve elde tutmak için kullanılabilir çok sayıda oyun konsepti sunmaktadır (Simpson & Jenkis, 2015). İşletmelerde oyunlaştırmının oldukça sıklıkla kullanıldığı alanlardan biri de eğitimidir. Oyunlaştırma, eğitim süreci açısından eğitim alanların dikkatini çekme, aktif katılımını sağlama ve davranış değişikliği oluşturma açısından güçlü bir araç olarak değerlendirilmektedir (Kim, 2015). Özellikle katılımcıların öğrenmesini kolaylaştıran bir işlevi bulunmaktadır (Karataş, 2014). Eğitim sürecinin

² This study is produced from the Master's Thesis titled "Gamification as a Training Tool in Business: A Qualitative Research" under the supervision of Professor Müge Leyla Yıldız.

oyunlaştırılması ile motivasyon, performans artırımı, yapılan işe yönelik tutumların geliştirilmesi şeklinde geri dönüşümleri de olmaktadır (Yıldırım & Demir, 2016).

Eğitim ve oyunlaştırma kavramları birlikte değerlendirildiğinde; işletme içi eğitimlerin, işletme personelin oyunlaştırma modelini kullanarak verilmesi, eğitim çıktılarının işletme lehine dönüşeceği düşünülmektedir. Bu çalışmada oyunlaştırma yönteminin işletme içi eğitimlerde kullanılarak, çalışanların motivasyon, eğitime katılım ve performans ölçümlerine etkisinin ne düzeyde olacağını derinlemesine araştırılmasına olanak tanıyan nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseni kullanılmıştır. Örneklem olarak amaçsal örnekleme yöntemi kullanılmış olup, araştırma verileri, birincil veriler olarak yöneticiler ile gerçekleştirilen mülakatlar, ikincil veriler ise eğitim geliştirme departmanının oyunlaştırmaya ilişkin dokümanlarından oluşmaktadır. Elde edilen bulgular NVIVO paket programı ile analiz edilmiştir. Çalışmada oyunlaştırma ile ilgili temel kavramlardan bahsedilmiş, işletmelerde eğitim kavramı aktarılmış ve eğitimin oyunlaştırılması açıklanmaya çalışılmıştır. Son bölümde ise nitel araştırmaya ilişkin veriler sunulmuş, araştırmanın yöntem başlığında; örneklem, veri toplama, veri analiz süreçleri açıklanmış ve bulgular analiz edilmiştir. Sonuç kısmından sonra tartışma ve önerilere yer verilmiştir.

İŞLETMELERDE EĞİTİM: BİR ARAÇ OLARAK OYUNLAŞTIRMA

İşletmelerde Eğitim

İşletmelerde eğitim çalışanların çalışma hayatına başlarken sahip oldukları bilgi, beceri ve tutumları ile iş ortamındaki görev ve sorumluluklarında kullanacakları bilgi, beceri ve tutumları arasındaki farkı minimize etme sürecidir (Barutçugil, 2002, s. 298). Son dönemlerde bireylerin işletmeler veya örgütler nezdinde stratejik bir değer olduğuna ilişkin değerlendirmeler bu kaynağın etkin şekilde nasıl kullanılacağı anlayışını da beraberinde getirmiştir (Koçel, 2005, s. 435).

İşletmelerde eğitim süreçleri, işletmenin etkili ve verimli çalışmasını, belirlenen hedeflerine ulaşmasını sağlaması bakımından oldukça önemli insan kaynakları yönetimi fonksiyonlarından biridir. Bireysel olarak çalışanların başarısını arttırmaya dair davranış, bilgi, beceri ve motivasyonlarını değiştirme ve bunu geliştirmek olarak yorumlanmaktadır. İşletmede eğitim işletmenin etkinliği ve verimliliği bakımından var olan başarısını yükseltmeyi hedef edinilen yöntemlerin tamamını kapsamaktadır (Yüksel, 2000, ss. 198-199).

İşletmelerde gerçekleştirilen eğitim uygulamaları tamamlandığında çalışanlardan beklenen performansın artması ve davranışlarında olumlu yönde değişimin yaşanması beklenmektedir. Eğitimi alan çalışanların eğitim sonunda tutum ve davranışlarında farklılık göstermesi beklenmekte ve bu durum işletme performansında artış sağlanması açısından önemsenmektedir (Şencan & Erdoğan, 2001, s. 2).

İşletmeler, eğitim sürecinin sona ermesiyle çalışanın bilgi, beceri ve yeteneklerinde artış beklemekte; eğitim sürecine ayrılan kaynakların çalışanların hayatlarına da etki etmesini beklemektedir. İşletmelerde yetkinlik geliştirmek ve dolayısıyla performans geliştirme amaçlı somut beklentilere yönelik eğitimler verilmektedir. Eğitimle desteklenmiş, çeşitli bilgi ve yetenekler kazanmış olan bireylerin yüksek düzeyde performans göstermeleri, işletmenin etkinlik ve verimliliğinin de yükselmesini beraberinde getirmektedir. Eğitimin işletmeye ve çalışana yönelik amaçlarını bir bütün olarak görülmesi işletmeler nezdinde önemli sonuçları olacağı öngörülmektedir (Sabuncuoğlu, 2000, ss. 131,132).

21. Yüzyılda Eğitim

21. yüzyılda bilim ve teknolojinin gelişimi ile birçok alanda değişimler ve hatta devrimler olmuştur. Teknolojik gelişimler işletmeleri etkiledikleri kadar eğitim faaliyetlerinde de köklü değişiklikler yaratmıştır. Eğitimlerin daha modern yöntemlerle yapılarak bilginin kullanılabilir ve kalıcı olmasını üzerine çalışmalar devam etmektedir (Oğuz vd., 2010, s. 8). Teknolojik gelişmeler sayesinde eğitim artık her zaman, yer ve mekân sınırının olmadığı durumlarda eğitim yapılmaya başlanmıştır (Banks, 1993, ss. 3-49). 21. yüzyılda teknolojik imkânlar yaşam boyu öğrenmeyi kolaylaştırmaktadır. Yaşam boyu öğrenme, örgün eğitimin bir alternatifi olmakta; tamamlayıcı unsurları ile katılımcıların gelişimlerini sürekli hale getirmektedir (Oğuz vd., 2010, s. 8).

Geleneksel eğitim uygulamalarına devam eden kurumlar, bilgisayar teknolojileri ve internet gibi araçları kullanmaya başlamakta, uzaktan öğretim veren kurumlar ise, teknoloji kullanımının yaygınlaşmasına ve aktif şekilde uygulanmasına ağırlık vermektedir (İşman, 2005, s. 12).

Uzaktan eğitim, talep eden her bireye herhangi bir dönemde, mekânda ve zaman diliminde öğrenme olanağı sağlayan yeni bir eğitim modeli olarak ön plana çıkmaktadır (Başkömürçü, 1996, s. 56). Uzaktan eğitimde öğrenci ile eğitimci eş zamanlı sohbet edebilmekte öğrencinin öğrenmeye dair problemleri birebir e-sohbet ile giderilmeye çalışılabilmektedir. Uzaktan eğitim uygulamaları gruplar şeklinde yürütüldüğünde öğrenci motivasyonu artış yönlü olabilmektedir. Uzaktan eğitim uygulamalarına katılan öğrenci sayısı geleneksel eğitim olarak da nitelendirilen herhangi bir kurumda yapılan eğitimlere devam eden öğrenci sayısına oranla daha fazla olmaktadır (Akdemir, 2011, s. 48).

Geleneksel eğitimin uygulamalarının en önemli unsuru olan sınıfların, sanal eğitimle beraber sanal sınıfa dönüştüğü kabul edilmektedir. Bilgi ve teknolojilere uyum sağlayıp rekabetçi bir pozisyon elde etmek isteyen pek çok eğitim kurumu sanal sınıf uygulamalarını etkin şekilde devreye koymaktadırlar (Varol & Türel, 2003, ss. 641-658). *Sanal sınıflar*, öğrencilerin ileriki hayatlarında yararlı olacak küresel koşullarda kabul gören teknolojilerin kullanımına yönelik temel becerileri kazanmalarına ve bilgi ekonomisi çağında bir adım daha ilerlemelerine de katkı

sağlayacağı düşünülmektedir (Barbour & Reeves, 2009, s. 408). Geleneksel eğitim uygulamaları ile sanal sınıfları karşılaştıran Hiltz (1995), geleneksel sınıf anlayışındaki konuşma ve dinleme yeteneklerinin; sanal sınıflarda daha çok okuma ve yazma yetenekleri ile yer değiştirdiğini belirtmektedir. Böylece sınıf uygulamasındaki öğrencilerin öğrenme sürecinde daha aktif olabildiği ve geleneksel sınıf uygulamasındaki soru-cevap şeklinde ilerleyen süreçlerde aynı anda sadece bir öğrencinin odağa alınması durumunun ortadan kalktığı dile getirmiştir (Hiltz, 1995, s. 14).

Sürekli Eğitim

İnsanın öğrenme süreci yaşam boyu sürmektedir. İnsanda doğal olarak bir öğrenme ve gelişme merakı bulunmaktadır. Günümüzde yaşadığımız toplumsal, ekonomik, teknolojik, politik ve kültürel değişimler, herkesin sürekli bir öğrenme etkinliği içerisinde olduğunu göstermektedir. Yaygın eğitimin kapsamında olan sürekli eğitim, yetişkin eğitimi, ömür boyu eğitim gibi kavramlar ile ayrılması olanaksız eğitim türlerinden biridir. Bu nedenle sürekli eğitimde amaç, teknoloji ve sosyal değişimler karşısında eskimeyi önlemek, değişimlere uyum sağlamak ve bilgi ve becerilerin güncel tutulmasıdır (Özenç-Uçak, 1995, s. 208).

Yeni bir işe hazırlanmak, güncel bilgilere ulaşmak, yüklenilen işlerin yerine getirilmesinde uzmanlık kazanmak sürekli eğitim sonucunda gerçekleşen durumlardır. Fakat bu durumun bazı olumsuz tarafları da olabilmektedir. Özellikle yetişkin seviyedeki kişilerde sürekli eğitim, katılım, öğrenme sorunları, tutucu davranma ve direnç gösterme gibi problemleri ortaya çıkarmaktadır (Bülbül, 1990).

İşletmelerde gerçekleşen ve işletme içerisinde bulunan her yaş ve gruptan çalışanların katılabileceği eğitimlerde özellikle birçok kişi, katılım noktasında istekli olmamaktadır. Kendilerinin kişisel ve mesleki olarak zayıflıklarının ortaya çıkması, bu nedenle kendilerine duyulan saygıda azalma, kendi bilgi ve tecrübelerinin daha fazla olduğunu düşünme duygusu gibi nedenlerden ötürü, özellikle yetişkinler ve işletme içerisinde pozisyon olarak daha iyi bir yerde bulunanlar, eğitime katılımında istekli olmamaktadırlar (Knowles vd., 2005). Bununla birlikte işletme içinde geleneksel yöntemler ile uygulanan eğitimlerde başka problemlerde bulunmaktadır. Zaman kıtlığı, kendine güven eksikliği, eğitimin yararına inanılmaması, başkalarının önünde küçük düşmekten korkma, başarısızlıktan çekinme, daha önceki eğitimlerde kötü deneyimlere sahip olmak, eğitim öncesinde yeterli bilgi verilmemesi durumunda bilinmeyenden korkma durumu, eğitim konusunda hassas davranmayan işletmelerde vücut ve vardiya yorgunluğu durumunda eğitimden kaçınma gibi etkenler (Lowe, 1985) ile karşılaşılmaktadır. Diğer yandan çalışanların eğitime katılımının sağlanmasında, yöneticilerinin, iş arkadaşlarının ve astlarının desteğinin de aranması gereklidir. Eğer yöneticiler eğitimin yararına inanmıyorsa, çalışanları eğitime gönderme, eğitim masraflarını ödeme, kazandıkları yeni becerileri uygulama

konularında destekleyici ve kolaylaştırıcı bir tutum göstermediklerinde bireyler eğitim konusunda gönülsüz davranmaktadırlar (Aydın, 2014, s. 68).

OYUNLAŞTIRMA

Oyunlaştırma teriminin ilk ortaya çıkışı bilgisayar programcısı Nick Pelling tarafından ortaya atılmış “Elektronik işlemleri daha eğlenceli ve daha hızlı hale getirmek için oyun benzeri hızlandırılmış kullanıcı ara yüzü tasarımı uygulamak” terimiyle olmuştur (Herger, 2014, s. 34-59; Werbach & Hunter, 2012, s. 25). Oyunlaştırma; oyun elemanlarının ve oyun tasarım tekniklerinin oyun dışı bağlamlarda kullanılması (Werbach & Hunter, 2012, s. 26) veya kullanıcının deneyimini ve katılımını arttırmak amacı ile oyun unsurlarının oyun dışı alanlarda kullanılması (Deterding, 2012, ss. 14-17) anlamına gelmektedir.

Başka bir tanıma göre oyunlaştırma; kullanıcıları oyun düşünme sürecine dâhil ederek oyun mekaniği kullanılarak sorunları çözmek olarak nitelendirilmiştir. Bu çerçevenin anlaşılması oyunlaştırmayı hem güçlü hem de esnek hale getirmektedir. Çözülünebilecek herhangi bir soruna kolayca uygulanabilmekte ve insanı motivasyon ve davranış yönünden etkileyebilmektedir (Zichermann & Cunningham, 2011, ss. 11-12). Oyun, kurallar ve geri bildirimlerle oyuncuların soyut bir mücadeleye katıldığı duygusal bir tepkiyi ortaya koyan ölçülebilir bir sonuçla sonuçlanan sistemdir. Oyunlaştırma ise insanları harekete geçirmek için motive edici eylemi teşvik ederek problemleri çözmek için oyun tabanlı mekaniği ve oyun düşüncesini kullanmaktadır (Deterding, 2012, ss. 14-17). Kapp'e (2014) göre oyunlaştırma, oyun tabanlı mekaniklerin, oyunsal düşünme ve estetiğin, insanları bir araya getirmek, öğrenmeye teşvik etmek, motivasyon sağlamak ve problem çözmek amaçlarıyla kullanılmasıdır (Kapp vd., 2014, s.70). Bu açıdan bakıldığında sıklıkla oyunlaştırma olarak düşünülen puan, ödül ve rozet uygulamalarının oyunlaştırma olmadığı, oyunların en az yararlı gözükken bileşenleri olduğu söylenebilmektedir (Kapp, 2012, ss. 12-13).

Werbach & Hunter (2012) *oyun öğelerini* oyunlaştırmada uygulanabilecek oyunların kendine has özellikleri olarak tanımlamaktadırlar. Oyunlaştırma yapısı için Şekil 1’de görülen *dinamik, mekanik ve bileşen* olarak üç kategoriden oluşan piramit modelini oluşturdular (Werbach & Hunter, 2012, ss. 69-85).

Scot Harris & Kevin O’Gorman (2014) oyunlaştırmayı gamification.org’un tanımından yola çıkarak “*Geleneksel olarak bir oyun olarak kabul edilmeyen herhangi bir şeyde oyun benzeri özelliklerin varlığı veya eklenmesi*” şeklinde tanımlamaktadır (Harris & O’Gorman, 2014, s. 18). Oyunlaştırma, video oyunu tasarımcılarının oyuncuları motive etmek için yıllardır kullandıkları motivasyonel teknikleri almakta ve bunları oyun dışı bağlamlarda kullanmaktadır. Bu teknikler, kullanıcılara başarmak için hedefler vermek, rozetlerle ödüllendirmek, onları rekabetle meşgul etmek, takımlarda işbirliği yapmaya teşvik etmek, seviyelerini yükselterek statü vermek ve kazanmalarını sağlamak gibi şeyleri içermekte ancak

bunlarla sınırlı olmamaktadır. Oyunlaştırmayı tanımlamak için kullanılacak diğer ifadeler şunlardır; ölç ve motive et, bağlılık, itibar, takdir ve ödüller, yüksek değerli aktivitelere rehberlik etmek ve güçlendirmektir. Bu kavramlardan geçen temel tema ve oyunlaştırmanın temel tanımını onların özleriyle harmanlarsa, veri yoluyla insanlar motive olmaktadır (Paharia, 2013, ss. 70-71).

Oyunlaştırılmış sistemler anlamlı davranışlar için psikolojik ve sanal ödüllere dayanırken, standart teşvik siteleri nakit para ve ödüller sunmayı sever. Oyunlaştırma, sadece puan ve rozet gibi oyun mekaniğinden çok daha fazlasıdır. Oyunlaştırma sadece yenilikçi ve sanal ödüller kazanmak değildir, teşviklerde önemlidir, istenen etkiyi elde etmek için oyunlardan sadece en iyi fikirler ve mekanikler kullanılmalıdır (Zichermann & Linder, 2013, ss. 23-29).

Yapılan çalışmalarda; skor tabloları gibi oyun mekaniğinin kullanılması maaş ve ikramiye eklendiğinde çalışanları motive edebileceğini göstermektedir (Werbach & Hunter, 2015, s. 59). Farklı bileşenler ve mekanik tasarım iş dinamiklerini destekleyecek şekilde dikkatle tasarlanmalı ve düşünülmelidir. Bu dinamiklerin kendileri, kilit iş süreçleri ve istenen sonuçlarla açıkça bağlantılı olmalıdır (Wood & Reiners, 2015, ss. 3039–3047).

Şekil 1: Werbach ve Hunter’ın Piramitsel Oyunlaştırma Yapısı

Kaynak: Werbach & Hunter, 2012, s. 82.

Şekil 1’de görüldüğü gibi Werbach & Hunter (2012); dinamikler, mekanikler, ve bileşenlerden oluşan üç seviyeli bir piramit modeli geliştirmişlerdir. Piramitin en üstünde yer alan dinamikler oyunlaştırma tasarımının genelini etkileyen ve kurgusunu oluşturan en soyut unsurlardır. Oyunlaştırma piramidinde

dinamiklerin; kısıtlamalar, duygular, hikayeleştirme, ilerleme ve ilişkiler olmak üzere beş adet unsuru bulunmaktadır (Werbach & Hunter, 2012, s. 82). Oyunlaştırma tasarımının temelini oluşturan mekaniklerdir, oyunlaştırma mekaniği unsurları meydan okuma, şans, yarışma, iş birliği, geri bildirim, kaynak edinimi, ödüller, işlemler, dönüşler, kazanma durumunu içermektedir. Bu öğeler kullanıcılara “kazanmak” için kılavuz mesaj olarak hizmet etmektedir (Werbach & Hunter, 2012, s. 8; Zichermann & Linder, 2013, s. 25). Bileşen unsurları; başarılar, avatarlar, rozetler, patron savaşları, koleksiyonlar, savaş, içerik kilidini açma, hediye verme, liderlik tabloları, seviyeler, puanlar, görevler, sosyal grafikler, takımlar ve sanal eşyalardır (Werbach & Hunter, 2012, s. 82). Örneğin, puanlar, skor tabloları, seviyeler ve başarılar gibi unsurlar performans hakkında geri bildirim göstermenin bir yolu olarak görülmektedir (Werbach & Hunter, 2015, s. 84).

Oyunlaştırmanın Eğitim Yöntemi Olarak Tercih Edilme Nedenleri

Bireyin başarısını belirleyen önemli unsurlardan biri motivasyondur. Eğitimde oyunlaştırma kullanılmasının altında ki etkende motivasyonu sağlamaktır (Çağlar & Arkün-Kocadere, 2015, s. 102; Simoes, Redondo & Vilas, 2013, s. 353). Oyunlaştırma, belirli davranışları teşvik etmek, motivasyon ve katılımı arttırmak için günümüz teknoloji neslinde popüler bir taktik haline gelmiştir (Huang vd., 2013, s. 5). Bouras vd. (2004), öğrenme amacıyla oyun oynamanın keşfetmeye değer yeni bir etkileşimli içerik biçimi haline geldiğini ileri sürmüştür. Dickey; interaktif öğrenme ortamlarının bireylerin bilgi, araçlar ve materyallerle etkileşime girerek ve oyun içindeki diğer bireylerle işbirliği yaparak anlamalarını sağlamasına izin verdiğini söylemiştir. Oyunlar ilgi çekicidir ve eğlenceyi kullanarak bireyleri motive eder, bu insani gelişimdeki doğal öğrenme sürecinin bir parçasıdır (Kim vd. 2009, s. 808). Lee & Hammer (2011), oyunlaştırmanın bireylerin zihinsel, hassas, kamusal ihtiyaçlarını karşılamada önemli bir motivasyon oynayabileceğini belirtmişlerdir. Monique, eğitmenin motivasyon ve etkileşim yoluyla bireyin kariyerinde her zaman önemli bir rol oynadığını belirtmiştir. Eğitmen bireylerle etkileşim haline girdiğinde geri bildirim önemli olmakta, bireylerin katılımını arttırmaya yardımcı olmaktadır (Çağlar & Arkün-Kocadere, 2015, s. 95; Simoes vd., 2013 s. 353).

Oyunlaştırma ile bireylerin öğrenme sürecinde eğlenmelerine, kullanıcıya zaman yönetiminde avantaj sağlamasıyla motivasyonu olumlu yönde etkilemektedir. Samur (2017), eğitim alanında yapılan çalışmaları incelendiğinde bu yöntemin dâhil edildiği süreçlerde olumlu sonuçların elde edildiğini belirtmiştir. Buckley & Doyle (2016), oyunlaştırma yönteminin kullanılması bireylere hata yapma, deneme, deneyim kazanma fırsatı sunarak başarısızlığın nihai olmadığını altını çizerek bireyin hedefine ulaşabilmesini sağladığı yönünde değerlendirmede bulunmaktadır (Özkan & Samur, 2017, s. 886). Fogg, belirli davranışları belirlemek veya bireylerin davranışlarını düzeltmek için oyunlaştırmayı kullanabileceğimizi ve böylece oyunlaştırmayı öğrenmede kullanmanın faydasını görebileceğimizi açıklamıştır (Lee & Hammer, 2011, s. 150). İnsanların birbiriyle olan etkileşimini arttırmak ve

belirli davranışları teşvik etmek için oyunlaştırmayı bu amacın hizmetine sunmuştur (Simoes vd., 2013, s. 348).

Motivasyon ve katılım bir görevin tamamlanması ya da belirli bir davranışın teşvik edilmesi için ön koşul olarak kabul edilmektedir. Eğitimde düşük performansın nedenleri arasında, can sıkıntısı veya katılım eksikliği yer alırken en önemlisi akıllı telefonlar gibi teknolojinin dikkat dağıttığı artan bir devamsızlık modeli mevcuttur. Eğitim programları, minimum ilgi nedeniyle benzer zorluklarla karşı karşıyadır. Bu durum genellikle stres ve mutsuzluğa yol açarak bilginin benimsenmemesini ve eğitim programlarının etkinliğini engelleyen karmaşa sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Huang vd., 2013, s. 5).

Oyunlaştırma, eğitmenlere bireyleri yönlendirmek ve ödüllendirmek için daha iyi araçlar verebilmekte ve bireylerin tüm benliklerini öğrenme arayışına getirmelerini sağlayabilmektedir. Onlara eğitimin eğlenceli bir deneyim olabileceği yollarını gösterebilir, bireylere yaşam boyu yollarla öğrenme konusunda ilham verebilmektedir. Oyunlaştırma, gelecek yıllar boyunca öğrencilerin yaşamlarının bir parçası olacaktır. Oyunların enerjisini, motivasyonunu ve potansiyelini kullanabilir ve bireyleri öğrenmeye yönlendirebilir (Lee & Hammer, 2011, s. 151). Aşırı stres ve korku öğrenmeye engel olurken olumlu duygusal izler bırakan öğrenme daha etkin olmaktadır. Okuduklarımızdan zevk alıyorsak ya da yaptıklarımızı eğlenceli buluyorsak öğrenme daha kalıcı olacaktır (Özden, 2014, s. 45).

YÖNTEM

İşletmelerde personele verilen eğitim üzerine birçok çalışma yapılmış olup, karşı karşıya kaldıkları problemlere yönelik çözüm olarak yeni içerikler ve yeni yöntemler geliştirilmeye çalışılmıştır. Oyunlaştırma da bu yeni tekniklerden biridir. Öncelikli olarak satış, pazarlama ve tanıtım alanlarında kullanılan dikkat çekici bir yöntem olan oyunlaştırma, beklenen faydaları nedeniyle eğitimde de kullanılmaya başlamıştır. İşletmelerin personeline sürekli eğitim vererek güncel bilgilere ulaşmasında, yüklenen işlerin yerine getirilmesinde, uzmanlık kazanmasında yarar sağladığı bilinmektedir. Gerek eğitim sonuçlarının hemen görülememesi gerekse öğrenme için çalışanların kişisel çabalarıyla ilgili olması nedenleriyle örnekte eğitimlere katılım isteği, öğrenme sorunları, yeni iş yöntemlerine tutucu davranma ve direnç gösterme, zaman kısıtı, eğitimin yararına inanılmaması, başarısızlıktan çekinme, katılımcıların yeni bilgileri uygulama konularında tutum göstermemeleri gibi sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Eğitim ortamlarında var olan sorunlar, ihtiyaçlar ya da etkili olan değişkenlerin gerçek hayatta nasıl uygulandığı, uygulama ve değişen araştırma öncelikleri açısından yeni fikir ve düşünceleri nasıl ürettiği durum çalışması sonucunda ortaya çıkmaktadır (Leymun vd., 2017, s. 380). Bu bağlamda oyunlaştırmının İnsan Kaynakları alanında yavaş yavaş uygulanmaya başlaması, yöntemin henüz çok yaygın olmaması ve benzer özellikler yanı sıra çok farklı oyun uygulamalarının olması, alan yazınında bununla ilgili bilimsel çalışma

yer almaması nedenleriyle eğitimde oyunlaştırma yöntemine dair genel bir çerçeve oluşturmak, süreci detaylı incelemek ve gelecekte yapılacak ampirik çalışmalara öncülük etmek amaçlarıyla derinlemesine inceleme imkanı sağlayan nitel araştırma yöntemlerinden “Durum Çalışması” deseni kullanılmıştır.

Nitel araştırma yöntemiyle incelenen bu çalışmada; oyunlaştırmanın işletmelerde eğitim sürecinde yöntem olarak nasıl ve neden kullanıldığı, ne gibi sonuçlar beklediği, beklentileri karşılayıp karşılamadığı temel amacını oluşturmaktadır. Araştırmanın temel soruları “İşletmelerde bir eğitim aracı olarak oyunlaştırma yöntemi nasıl ve neden uygulanmaktadır? Tasarım ve uygulama süreci nasıldır?” şeklinde belirlenmiştir. Araştırma evreni araştırmanın amacına uygun olmalıdır. Zaman, emek, maliyet, ahlaki nedenlerden dolayı araştırmacıların her şeyi gözlemleyebilmesi mümkün değildir. Bu yüzden araştırmacılar uygun örneklem yöntemlerini kullanarak, evreni temsil etme yeteneği olan örneklem üzerinde çalışırlar. Araştırma sorusuna uygun gelen, belirli özellikleri taşıyan deneklerin seçtiği örneklem amaçlı örneklemedir (Gürbüz & Şahin, 2015, s. 130). İşletmelerde bir eğitim aracı olarak oyunlaştırma üzerine nitel bir araştırmayı konu edinen çalışmanın temel sorusunu dikkate alarak “Amaçsal Örnekleme” tekniğinden yararlanılmıştır. Eğitimde oyunlaştırma yöntemi uygulayan şirketler araştırılmış ve hangi şirketlerin araştırma konusuna uygun oldukları tespit edilmiştir. Bu şirketlerden toplamda 5 oyunlaştırma uygulayıcısı ile görüşmeler yapılmış ve bilgi toplanmıştır. Bu süreçte hem oyunlaştırma tasarımı hem de eğitimde nasıl kullanıldığına dair, hangi şirketlerde bu yöntemin kullanıldığı bilgilerine ulaşılmıştır. Farklı lokasyonlarda yer alan, farklı sektörlerde faaliyet gösteren yapısal büyüklükleri birbirinden farklı olan eğitimde oyunlaştırma yöntemi uygulayan şirketler seçilmiştir. Derinlemesine görüşme yapmak için işletmelerin İnsan Kaynakları departmanında çalışan 7 farklı eğitim ve gelişim yönetmenleri seçilmiştir ve görüşmeler yapılmıştır. Nitel araştırma doğası gereği görüşmeler tekrar edilmiş, oyun tasarımcılarıyla ve insan kaynakları eğitim departmanı çalışanlarıyla görüşmelere devam edilmiştir. Sonunda daha fazla yeni bilgi alınmadığı zaman çalışma sonlandırılmıştır.

Alan yazını taraması sonucunda elde edilen bilgiler doğrultusunda oyunlaştırma yöntemini uygulayan şirketler ve oyunlaştırma tasarımı yapan şirketler ile ön görüşmeler yapılmıştır. Ön görüşmede sorular yönlendirilerek, görüşmedeki katılımcıların boyutsal ve genel değerlendirmeleri belirlenmeye çalışılmıştır. Ön görüşmede elde edilen verilerden ve alan yazını çalışmasından hareketle ilk taslak çalışma hazırlanmıştır. Hazırlanan taslak çalışma oyunlaştırma yöntemi alanında çalışmalar yapan 5 uzman ile paylaşılmış ve görüşleri alınmıştır. Araştırma soruları genel çerçeveyi oluşturmakta ve açık uçlu şekilde görüşmeler derinlemesine gerçekleştirilmiştir. Görüşme sürecinde anlaşılamayan soruları açık hale getirmek için sondajlama yapılmıştır ve yönlendirici tepkilerden kaçınılmıştır.

Veri Toplama Süreci

Bu çalışmada veriler; birincil ve ikincil veriler olmak üzere iki sınıfta toplanmıştır. Birincil veriler; yöneticiler ile gerçekleştirilen mülakatlar ve gözlemlerden elde edilen verilerdir. İkincil veriler ise, eğitim ve geliştirme departmanının oyunlaştırma sürecine dair sunmuş olduğu dokümanlar, e-öğrenme platformu ve kayıtları, oyunlaştırma içerikleri, yetkinlik paketleri, temel davranış gösterge formlarıdır.

Çalışmada kullanılan görüşme formunun, araştırma sorularına cevap verebilecek nitelikteki soruları içermesine özen gösterilmiştir. Sorular oluşturulurken, benzer nitelikteki araştırmalar incelenerek, tezin amacına ve araştırma sorusuna uygun araştırma soruları hazırlanmıştır. Mülakata başlamadan önce araştırmanın genel çerçevesi sözlü olarak yöneticilere aktarılmıştır. Verilerin gizliliğinin esası konusunda açıklama yapılarak güvence verilmiştir. Mülakatlarda, katılımcıdan öncesinden izin alınarak, ses kaydı gerçekleştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış mülakat sürecinin izlendiği çalışmada sorular yönlendirmeden kaçınarak aktarılmış, ancak konunun derinlemesine anlaşılabilmesi için bazı ilave sorular sorulmuştur. Araştırma sorusunun yanıtı olabilecek kavramların tekrar edilmeye başlandığı doyum noktasına kadar veri toplanmasına devam edilmiştir.

Analiz Süreci

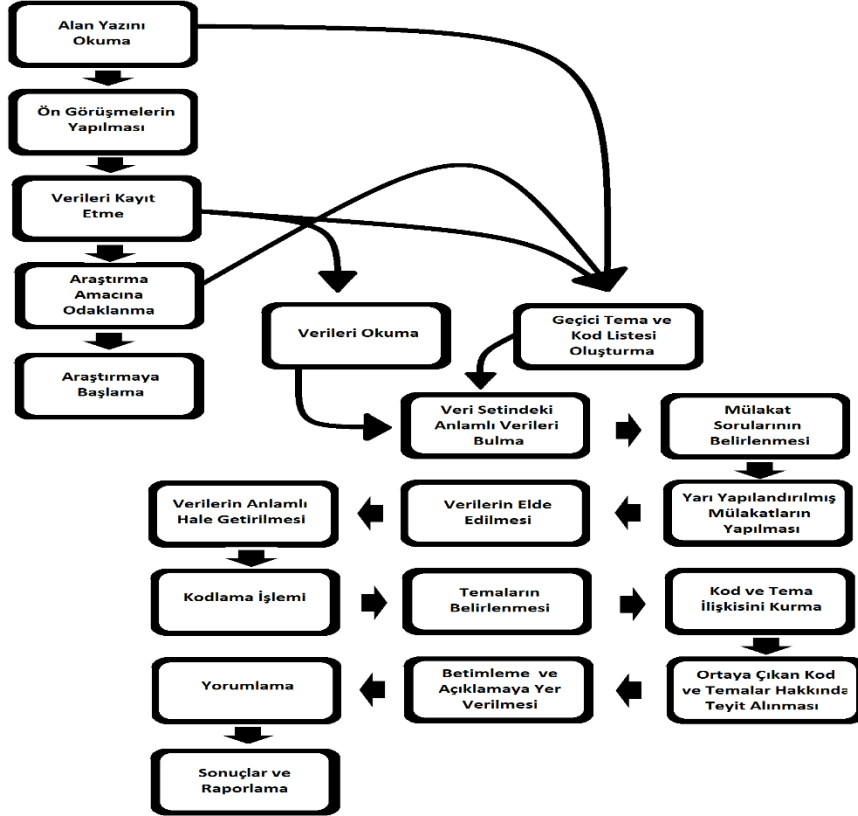
Bu çalışmada öncelikli olarak içerik analizi kullanılsa da betimsel analiz ile birlikte kullanılmıştır. Konu çerçevesinin anlaşılması için betimleyici şekilde mülakatta deşifre edilen ifadeler de yer verilmiştir. İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. Toplanan verilerin önce kavramsallaştırılması, daha sonrada ortaya çıkan kavramlara göre mantıklı bir biçimde düzenlenmesi ve buna göre veriyi açıklayan temaların saptanması gerekmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2013, s. 259). Nitel araştırma sürecinde verilerin kodlanması ve bu kodlara göre sınıflandırması yeterli olmayıp, verileri genel düzeyde açıklayabilen ve kodları belirli kategoriler altında toplayan temaların bulunması gerekmektedir. Temaların oluşturulabilmesi için önce kodlar bir araya getirilir ve kodlar arasındaki ortak yönler tespit edilmeye çalışılmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2013, s. 268). Araştırmanın analiz sürecinde bazı tema ve kodlar alan yazınından elde edilmiştir. Alan yazınından gelen tema ve kodlara ilave olarak, verilerden elde edilen yeni tema ve kodlarda işlenmiştir. Araştırmada tüm veriler, sürecin takibinde kodlama yapıldıktan sonra verilerin incelenme ve organize edilmesinde kilit noktayı oluşturan kod listesine ulaşılmıştır. Farklı bölümlerde benzer anlamlara sahip veriler, aynı kodlarla isimlendirilmiş ve bu şekilde farklı bölümlerde yer alan ve anlam düzeyine bağlantılı olan verilerin bir araya getirilmesi ve ilişkilendirilmesi sağlanmıştır. Verilerin anlamlı bütün halinde bölümlenmesi, anlamlı bölümlere kod atanması ve farklı bölümlerde yer alan benzer kodların organizasyonunda araştırma soruları ve oyunlaştırma yöntemi ile ilgili kavramsal

çerçeve dikkate alınmıştır. Bu yönüyle araştırma soruları ve kavramsal çerçeve dışında kalan veriler kodlama süreci kapsamı dışında bırakılmıştır. Kodlama sürecinde veri setinde yer alan tüm metinler aralıksız 25 kez okunarak, araştırma soruları ve kavramsal çerçeve arasında ilişki kurulmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın geçerliliğini ve güvenilirliğini sağlamak adına tüm araştırma süreci sistematik bir şekilde tasarlanmıştır. Veri analizi aşamasında kullanılan yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi öncesinde oyunlaştırma üzerine çalışmalar yapan 5 uzman ile görüşülerek araştırmanın yarı yapılandırılmış soru formu oluşturulmuştur. Görüşmede belirlenen soruların bireye doğrudan sorulması anket yoluyla elde edilen verilere oranla geçerliliği daha yüksek bir yöntem olarak kabul edilmektedir. Böylelikle soruların yanlış anlaşılmasından kaynaklanan hatalar ortadan kaldırılmıştır. Mülakatlar ses kayıt cihazına kaydedilmiş ve sonra deşifre edilerek mülakatta elde edilen notlar ile desteklenerek analiz edilmiştir.

Bu çalışmada yapılan görüşme ve dokümanlardan elde edilen verilerin çalışmada yer alan kavramlarla olan bağlantısı ortaya çıkarılmak istenmektedir. İçerik analizinde görüşmelerden elde edilen verilerin işlenmesi, kodlanması ve temalar oluşturulması, oluşturulan bu temalar ve kodların düzenlenerek bulguların tanımlanması ve yorumlanması bu çalışmada Şekil 2'deki aşamalardan geçerek yapılmıştır. Şekil 2'de bu araştırmada izlenen nitel araştırma analiz sürecinin adımları gösterilmiştir.

Şekil 2: Araştırmanın Nitel Veri Analiz Sürecinin Aşamaları

BULGULAR

Bu çalışmada toplanan veriler, tablolar göz önünde bulundurularak; i) bireysel, ii) örgütsel ve iii) kurumsal düzeyde 3 boyutta değerlendirmeye tabii tutulmuştur. “Bireysel boyutta” incelenen olgu ve durumlar, oyunlaştırmanın çalışanların katılımı/ motivasyonları ve personelin performansı üzerinde yaşanan değişimlere odaklanmaktadır. Örgütsel düzeyde işletmenin eğitim faaliyetlerine yönelik değişimleri incelenmiştir. Eğitim sürecinde karşılaşılan sorunlar ve oyunlaştırmayla getirilen çözümler, oyunlaştırma yöntemi kullanımasında izlenmesi gereken adımlar, oyunlaştırma yönteminde hedef alınan yaş grupları, oyunlaştırma yönteminin eğitim sürecinde kullanılmasının zaman maliyeti çıkarması gibi örgüt yapısında meydana gelen değişimlere dair bulgular “örgütsel boyut” çerçevesinde incelenmiştir. İşletmenin genelini ilgilendiren ve işletme geleceğinde önemli etkilere sahip değişimler “kurumsal boyutta” incelenmiştir. Oyunlaştırma

yöntemini eğitim sürecinde kullanmaya başlamaları, eğitim aracı olarak oyunlaştırma yöntemi kullanılması kurumsal düzeyde yaşanan gelişmelerdendir.

Araştırma kapsamında öncelikle görüşme dökümleri elde edilmiş, her bir katılımcı için NVIVO 11 programına ayrı dosyalar halinde yüklenmiştir. Görüşmelerden kodlar, daha sonra temalar ve alt temalar elde edilmiştir. Araştırmada görüşmeleri iki farklı kodlayıcı birbirinden bağımsız olarak kodlamıştır. Tavşancıl ve Aslan (2001, s.81) içerik analizinde güvenilirlik sağlanması için kodlayıcılar arasında tutarlılık sağlanması gerektiğini ifade etmektedirler. Bu amaçla aşağıdaki formül kullanılmıştır:

$$\text{Güvenirlik} = (\text{Uzlaşılan Kod Sayısı} / \text{Toplam Kod Sayısı})$$

Buna göre araştırma 0.91'lik bir güvenilirlik elde edilmiştir. Uzlaşılamayan kodlar tekrar bir araya gelinerek ortak bir karara varılmış ve böylece uzlaşılamayan kod ya da tema kalmamıştır. Görüşmelerde 9 adet soru sorulmuştur, katılımcılardan elde edilen veriler izin alınarak ses kaydına alınmış, ses kayıtları dikkatli ve titiz bir şekilde en az 25 kez dinlenerek metine aktarılmıştır. Elde edilen verilere göre kod, tema ya da alt temalar oluşturulmuştur, her bir soru için kod, tema ya da alt temalar tablolar yoluyla açıklanmıştır.

Firmaların oyunlaştırmayı 2013, 2014, 2015, 2017 ve 2018 gibi bir süredir kullandıkları görülmektedir. Oyunlaştırma yöntemini kullanmayı tercih etme nedenleri teması altında 8 kod tespit edilmiştir. Oyunlaştırma kullanım nedenleri;

- Çalışanların motivasyonlarını arttırma ihtiyacı (3 kez)
- Çalışanların gelişimini sağlamak (2 kez) ve
- Katılımcıların eğitime doyması
- Eğitimlerin bilinirliğini arttırmak
- Çalışanların yaş kitlesine hitap etmek
- Eğitimlere ilgiyi arttırmak
- Sosyal öğrenme
- Oyunlaştırmanın eğitim ve gelişim süreçleri için uygun olması (1'er kez) ifade edilmiştir.

Firmaların görüşlerine dayalı olarak bir tema ve 11 görüş ortaya çıktığı görülmektedir. Çalışanların motivasyonlarını arttırma ihtiyacı ile ilgili üç görüş ifade edilmiştir. Bazı görüşler şu şekildedir; *“Onlara bazı eğitimlerin daha eğlenceli ya da onların katılımlarını yüksek tutacak veya biraz motivasyonu arttıracak şekilde bir tasarım yapmıştık. Oyunlaştırma projesi hazırladık, o yüzden böyle rozetler vs. tasarladık.” (F3)*

Çalışanların gelişimini sağlama ile ilgili iki görüş belirtilmiştir. Bazı görüşler şu şekildedir: “Eğitime olan ilgiyi arttırmak. Eğitim verirken insanların gelişim sürecini sürekli kılmak gerekiyor bu yüzden işin içine oyun girince daha fazla sisteme girecekler diye düşünüyorduk. Sadece sınıf eğitimine girip bırakmasınlar

ardından sistemde olan diğer dokümanları da kullansınlar istiyorduk. Her dokümanı kullandıkça puan kazandıkları için umudumuz hem sisteme olan ilgiyi arttırmak, sistem ve eğitimi hem de gelişimi sürekli kılmak.” (F2)

Firmaların oyunlaştırma kullanma nedenleri ile ilgili farklı görüşler de ifade etmişlerdir. Örnek olarak F1’in görüşü verilmiştir: “Başka kullanmamıza sebep olan etken olan bu aslında. Hem eğitimlerin bilinirliğini artırmak hem katılımı artırmaktı. Hem de artık değişen bu dünyada biraz daha bizim çalışan kitemize hitap edebilmektir. Çalışan yaş grubu biraz düşük yani çok yüksek bir yaş ortalamasına sahip değiliz, aslında o yaş kitlesine biraz daha hitap edebilmektir.” (F1)

Tablo 1: Firmaların Hedef Alınan Yaş Grupları ile ilgili Görüşleri

Tema	Alt Tema	f
Yaş	Bütün yaş gruplarını	4
	Z kuşağının yeni katılmaya başlaması	3
	25-35 yaş grubunu	1
	X ve Y kuşağını	1
Görev	Bütün görev seviyelerini	2
		2
Toplam		11

Tablo 1 incelendiğinde, firmaların görüşlerine dayalı olarak iki tema ve toplam 11 görüş ifade edildiği görülmektedir. Yaş teması ile ilgili dokuz görüş ifade edilmiştir. Bütün yaş gruplarının hedef alınabileceği ile ilgili dört görüş bulunmaktadır. Bazı görüşler şu şekildedir: “Aslında tüm çalışanlar buna dâhil. Şuan ki sistemimizde öyle.” (F5)

Z kuşağının yeni katılmaya başlaması ile ilgili üç görüş ifade edilmiştir. Bazı görüşler şu şekildedir: “Z kuşağı daha yeni yeni işte daha çok staj vs. gibi ufaktan da başlıyorlar, stajyer olarak geliyorlar, o kuşak daha yeni ve aramızda tam anlamıyla değil gibi düşünüyorum.” (F3)

Görev teması ile ilgili iki görüş ifade edilmiştir. Bazı görüşler şu şekildedir: “Biz tüm çalışanlarımızı hedefliyoruz ve gördüğümüz kadarıyla da her yaş grubundan, her görev seviyesinden ciddi düzeyde ilgi ve takip var.” (F4)

Tablo 2: Firmaların Eğitim Sürecinde Karşılaşılan Sorunları ve Oyunlaştırmayla Getirilen Çözümleri İle İlgili Görüşleri

Tema	Alt Tema	Kod	f
Sorunlar			10
	Eğitime katılım sorunu		3
		Eğitime katılmama	2
		İş yerinde verilen eğitimlerde katılımın daha düşük olması	1
	Eğitime doymuş bir kitle olması		1
	Hazırlık dokümanlarını tamamlamama		1
	Öğrenilenleri hayata geçirme sorunu		1
	Değerlendirme formlarının doldurulmaması		1
Teknoloji kullanımına karşı direnç gösterilmesi			1
	İş dışında zaman ayırmak istememe		1
	Sosyal öğrenme		1
	Eğitimlerin tekdüze olması		1
Atanan eğitimlerin seçilmemesi			
	Personel yapısı çeşitliliği		1
	Eğitimden gerekli verimin alınmaması		1
	Çalışan performansının düşük olması		1
Çözümler			16
	Rekabet ortamı oluşturma		4
	Ödüllerin kullanılması		4
	Eğitim adımlarının daha kısa sürede tamamlanması		2
	Çalışan motivasyonunun artması		2
	Eğitim tamamlanma oranlarının artması		1
	Eğitime olan ilginin artması		1
	Mobil kullanımının artması		1
	Eğitim süreçlerinin keyifli hale gelmesi		1
	Ek ücret almanın puana bağlı olması		1
	Eğitime karşı bakış açısını değiştirme		1
Toplam			32

Tablo 2 incelendiğinde, firmaların görüşlerine dayalı olarak dört tema ortaya çıktığı ve bu temalarla ilgili toplam 32 görüş ifade edildiği görülmektedir. Sorunlarla ilgili 10 görüş ifade edilmiştir. Bazı görüşler şu şekildedir:

“Eğitime katılım sıkıntı olabiliyor, insanlar eğitime kayıt oluyorlar, örnek veriyorum bir ay sonra eğitime kayıt oluyor ama eğitim tarihi geldiğinde

yoğunluğundan dolayı eğitimlere katılmayı ikinci plana atabiliyorlar. Katılımla ilgili eksiklikler oluyor, en büyük sıkıntımız bu aslında.” (F2)

“Eğitimlerin tamamlanmaması, katılım sağlanmaması, yani eğitimden gerekli verimin alınmaması gibi şikâyetler olabiliyor bu şekilde sıralayabiliriz.” (F5)

Çalışanların teknoloji kullanımına karşı direnç göstermesi ile ilgili üç görüş ifade edilmiştir. Bazı görüşler şu şekildedir:

“Oyunlaştırma tarafında onların eğlenerek öğrenmesi gibi araçlar daha fazla kullanılabilir bununla ilgili şikâyetler alıyoruz bazen. Gerçekten insanlar şube içerisinde çok yoğunlar bizde ağırlıklı olarak şube tarafında oyunlaştırma yapıldığında, çok fazla yoğun olduklarından biraz vakit ayıramamama gibi durumları olabiliyor, biz oyunlaştırmayı yapsakta, hayata geçirsek ya da birtakım araçları onlara sunsakta genelde biz çok fazla vakit ayıramıyoruz gibi şeyler oluyor. İnsanlar eve gidince evde bununla ilgilenmek istemiyor, genelde bize eğitim tarafı ile ilgili bu tür şikâyetler geliyor.” (F3)

Atanan eğitimlerin seçilmemesi ile ilgili üç görüş ifade edilmiştir. Bazı görüşler şu şekildedir:

“Yani dediğim gibi biz 81 ildeyiz ve çok farklı sayıda farklı tarzda çalışanlarımız var yani İstanbul da ki Genel müdürlükteki çalışan kişi profili ile işte Diyarbakır da Bölge Müdürlüğü’nde çalışan kişi profili birbirinden çok farklı takdir edersiniz ki dolayısıyla bu çeşitlilik bizim elimizi kolumuzu en çok bağlayan şeylerden bir tanesi. Birde bizim sahada görev yapan personelimiz var onların bilgisayarları yok uzaktan eğitimle alakalı en büyük hani dedik ya onlara bir bilgisayar yoksa ofislere gittiklerinde ortak bir bilgisayar var ve o bilgisayarlardan işlerini yapabiliyorlar hani en büyük yaşamış olduğumuz sıkıntı bunlardan kaynaklı oluyor şirket içerisinde.” (F6)

Çözümlerle ilgili 16 görüş ifade edilmiştir. Bazı görüşler şu şekildedir:

“Şimdi oyunlaştırmayla başlayınca özellikle ilk iki sene biz bunlar için hem lansman yaptık hem hakikaten oyunlar yaptık ve uçlarına bir havuç (maddi ödül) bağladık. İşte şu puana yaklaşırsan şunu vereceğiz, bunu alırsan bunu vereceğiz ya da ne bileyim işte üç yıllık bir eğitim planı yaptık, bunu tamamlaman lazım böyle setuplar kurduk ilk başlarda... Mesela Go gelişim okulunda 2019 yılı döneminin sonunda liderlik panomuz vardı, o liderlik panosunda birinci sıraya yükselen ilk beş kişiye hediye verdik...” (F1)

“Şimdi bir liderlik tablomuz var, eğitimleri tamamladıkça puanı artıyor. Eğitimi mobilden tamamladı 10 puan aldı ondan sonra üç eğitim tamamladı 20 puan aldı vs., bu şekilde puanlama var. Birkaç tane rozet var orayı geçiştiriyoruz şu anda ama liderlik tablosunda kendi puanlarını gördükçe sorguluyor benim puanlarım neden bu kadar düşük falan diye çok fazla dönüş alıyoruz, puanı arttıktan sonra liderlik

tablosundaki basamağı artıyor bu da hep kişinin göz önünde olmasını sağlıyor. Yani puanlarının yüksek olması onları motive ediyor aslında. Liderlik tablosunda görüntülenmek onların hoşlarına gidiyor. Mesela ödüller, akademi bünyesinde düzenlenen eğitimlere katılmak, aslında bir maddi değeri olmayan tamamen manevi bir yatırım.” (F5)

“Şirketinizde oyunlaştırma tasarımı yaparken adım adım hangi süreçlerden geçirerek uygulamaya koydunuz?” sorusunda ortaya çıkan tema ve alt temalar Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 3: Firmaların Oyunlaştırma Tasarımında İzledikleri Adımlar İle İlgili Görüşleri

Tema	Alt tema	Kod	f
Tasarımın Yapılması			19
	Hedef Kitle		2
		Kitlenin belirlenmesi	2
	Amacın belirlenmesi		5
		İhtiyacın belirlenmesi	3
		İş hedeflerinin belirlenmesi	2
	Hazırlık süreci		10
		Sürecin tasarımı	5
		Kuruma özgü yazılım	2
		Eğitim tasarımı yapan firmanın seçimi	2
		Katılımcının eğitimi nasıl seçeceği	1
	Analiz süreci		2
		Onay aşaması	1
		Testlerin gerçekleştirilmesi	1
Toplam			19

Tablo 3 incelendiğinde firmaların görüşlerine dayalı olarak bir tema, dört alt tema ve toplam 19 görüş ifade edildiği görülmektedir. Hedef kitle ile ilgili iki görüş ifade edilmiştir. Bazı görüşler şu şekildedir:

“İlk etap olarak oyunlaştırma kurgusunu kime yapacağız yani hedef kitle kim ilk önce bunun belirlenmesi gerekiyor. Burada tabii iki türlü olabiliyor, mesela iş kolu bize geliyor, biz böyle bir şey yapmak istiyoruz diyor ya da akademi olarak biz iş koluna gidebiliyoruz. Biz işte böyle bir oyunlaştırma kurgusu yapmak istiyoruz diyoruz. Diyelim ki iş kolu bize geldi ve biz kendi ekibimize bir oyunlaştırma kurgusu yapmak istiyoruz veya yapabiliriz diye yola çıkıyoruz, bizde ne vermek istiyoruz buradaki mesajımız ne, aslında ana mesajı almak istiyoruz. Oyunlaştırma kurgusu sonrasında insanların aklında ne kalsın, neye etki etsin ya da neyini arttırsın, performansını mı arttırmak istiyoruz ya da satışlarını mı arttırmak istiyoruz ya da

motivasyonunu mu arttırmak istiyoruz gibi belli başlı şeyleri netleştiriyoruz. Sonra bunları bunları yapmak istiyoruz diye söylüyorlar.” (F3)

Amacın belirlenmesi ile ilgili beş görüş ifade edilmiştir. Bazı görüşler şu şekildedir; *“Oyunlaştırmayı belli bir sürecin daha keyifli daha motive edici hale getirilmesi amacıyla bazı oyunusal bileşenlerin bu süreçlere adaptasyonunu şeklinde düşünüyoruz. Günümüzde iş dünyası birçok rekabetçi unsuru içerisinde barındıran gerçekten her anlamda zorlu bir yapıya sahip, biz de oyunlaştırma ile kendi süreçlerimizin daha keyifli ve motive edici hale getirilmesi amacı ile ciddi çabalar sarfediyoruz. İhtiyacı belirledik ve eğitim süreçlerine sonra dâhil edildi ve eğitim sonrası yararlı çıktılar elde edildi. İş hedeflerini belirledik ve ödüllendirme yer alacak bunu belirledik, lansman ile bunun tanıtımı yapılması sağlandı.” (F4)*

Hazırlık süreci ile ilgili 10 görüş ifade edilmiştir. F1’in bu yöndeki ve analiz süreci ile ilgili görüşü ile F2’nin bu yöndeki görüşü aşağıda verilmiştir:

“Sistemi ilk kurarken zaten, bilgisayar mühendisleriyle beraber çok detaylı bir çalışma yaptık. Dediğim gibi Go bize özel yazıldı, biz aylarca bunun için ön çalışma yaptık. Yani biz bir eğitim tasarladık ve bunu katılımcı nasıl seçecek seçerken ne yapacak, kayıt oldu diyelim kayıt olduktan sonra onaya düşecek, müdürü onayladı sonra tekrar katılımcıya davet gidecek, katılımcı eğitime katılırsa şu kadar puan, değerlendirme yaparsa bu kadar puan, makale okursa bu puan yani hepsinin alt detayları aylarca çalışıldı. En son bir şey çıktı her eğitim için aynı puan genelde çıkmıyor tabii ki ama şöyle bir şey yaptık işte bütün eğitim alt detaylarını puanladık, eğitime katılmak 250 puan mesela, işte değerlendirme formunu doldurmak 50 puan, kitap okuma 200 puan, video seyretmek 50 puan örnek veriyorum böyle puanlar oluşturduk ve dedik ki bu eğitime katılan kişi maximum şu puanı almalı, altın oran diye bir şeyle oranladık ve bir algoritma çıkarıldı bunu bilgisayar mühendisleri yaptı. Arka planını bu şekilde bir planlama yaptık, bir katılımcı eğitime kayıt olduktan sonra eğitimi bitirip rozeti alana kadar ki adımları hepsi ince ince tasarlandı.” (F1)

“Biz normalde farklı bir eğitim sistemimiz vardı. Çalışanlarımız eğitime kaydoluyordu sadece eğitime kayıt oluyorlardı ve başka bir şey yapamıyorlardı. Daha sonrada eğitim kayıtlarını görüyorlardı yani şöyle söyleyeyim diyoruz ki biz sisteme girin katalog gibi bir şey var tam olarak katalog değil ama hani kafanızda canlansın diye o eğitim setinden istediğinizi seçin diyorduk sonra seçiyorlardı. Eğitime girdiklerinde biz onların eğitim kaydını yapıyorduk ve bitiyordu yani hem seçim yapabiliyor hem de seçtiklerini görebiliyor, ama sonra biz bir gün yeni bir sisteme geçtik ve o günden itibaren artık girdikleri yeni sistemde adımlarını daha farklı adımlar yapabilmeye başladılar. Eğitimi seçiyorlar, öncesi sonrası dokümanlarını, değerlendirme formunu tamamlıyorlar vs. ve her yaptıkları adım içinde puan kazanıyorlar açıkçası tek seferde geçtik ama biz arkada bunun için epey çalıştık, belki onlar söylenebilir. Eğitim yönetim sistemini değiştirmeye ve daha etkili bir sistem olmasına karar verdik. Bu birinci adım sonra firma araştırmaları yaptık,

işte biz kiminle bunu yapabiliriz. Firmayı seçtik sonra firmayla içerikte neler olabilir bunları çalıştık. Mesela içinde oyunlaştırma olsun şuradan puan kazansın buradan rozet kazansın gibi onlara karar verdik ve yöneticilerimizden bunların onaylarını aldık. Sonra yazılımı tamamlandı yani kodlaması yazılımsal olarak hayata geçirilmesi gerçekleşti. Daha sonra çalışanlara açmadan önce işte testlerini gerçekleştirdik, her şey uygun olduğunda da lansmanını yaparak çalışanlara ulaştırdık. Sadece puan mı olsun rozet mi olsun başka bir şey mi olsun diye karar verdik. Bu arada liderlik tablosu da var, birde dediğim gibi belli dönemlerde belli kampanyalar da var mesela belli seviyeyi tamamlayana ödül filan, maddi ödüller de verildi.” (F2).

Tablo 4: Firmaların Oyunlaştırılmış Eğitim Yöntemi ve Geleneksel Eğitim Yöntemi Arasındaki Fark İle İlgili Görüşleri

Tema	Kod	f
Eğitimin oyunlaştırılması	Motivasyon artışı	16
	Katılımın artması	2
	Eğitim tamamlanma oranlarının artması	2
	Eğitim içeriklerinden faydalanma oranlarının artması	1
	Konsantrasyonun artması	1
	Katılma isteğinde artış	1
	Doğal ortamında öğrenme	1
	Sürdürülebilirliğin daha kolay olması	1
	Etkileşimli ortamın sağlanması	1
	Katılımcıyı eğitim yolculuğunda maksimum seviyede tutma	1
	Eğlenceli olması	1
	Sıkıcı olmaması	1
	Ödüllerin verilmesi	1
	Eğlenceli olması	1
Toplam		16

Firmaların görüşlerine dayalı olarak bir tema ve toplam 16 görüş ifade edilmiştir. Bazı görüşler şu şekildedir:

“Eğer doğru bir içerik doğru bir kitleye oyunlaştırılarak verilirse onun etkisi doğal olarak biraz daha fazla oluyor. Çünkü geleneksel eğitimde örneğin; iki günlük bir sınıf içi eğitiminde iki gün boyunca bir içeriğe mağruz kalıyorsunuz. Eğitim geliyor size orda iki gün üç gün neyse o içeriği anlatıyor ve siz belirli notlar alıp o eğitimden ayrılıyorsunuz sonrasında çok böyle eğitmenin hâkim olduğu bir alanda olmadığınız için gerçekten o veriyi aldınız mı alamadınız mı noktasında çok emin olamıyor. Bir eğitimi oyunlaştırdığınızda öncesiyle sonrasıyla birlikte

oyunlaştırdığınızda eğitmenin takibine kalmadan da katılımcının yani o eğitimle alakalı bilgi ve becerilerini ölçme hatta eğitim esnasındayken daha fazla şeyler öğrenme deneyimleme şansı olabiliyor. Doğru bir içerikle doğru bir hedef kitleye bir tasarım yapıldığında en temelde ki farkı biraz daha oyunlaştırma yapıldığında sürdürülebilirliği normal eğitimlere göre daha kolay oluyor diyebilirim, böyle bir yorumda bulunabilirim.” (F6)

“Oyunlaştırmadığımız noktada o şeylerin çok daha az tamamlandığını gördük. Bu arada biz eğitim öncesi sonrası dokümanları yani daha önce bu oyunlaştırma tabanlı sisteme geçmeden önce sistemimize yükleyemiyorduk, öyle bir sistem yoktu elimizde. Mail ile gönderiyorduk vs. bu sistem bize tabii ki pratiklik kazandırdı, zaman kazandırdı. Biz tek tek onları göndermiyoruz, sistemden direk buluyorlar. Oyun tabanlı olan bir sisteme geçince böyle oldu tabii bu oyunlaştırmamanın direk etkisi değil. Dediğim gibi o dokümanların doldurulmasını sağlamış oldu, eski sistemde bunları biz kontrol bile edemiyorduk. Hani maili yolluyorsun ama yaptı mı yapmadı mı onu göremiyorsun, şimdi bu sistemde görebiliyorsun ve işin içinde puan olduğu için bunların kullanım oranları arttı. Bir çekiliş yapıyoruz tablet hediye ediyorum, bütün aktivitelerini tamamlayanlar arasında yapılıyor çekiliş, katılımı arttırıyor. İçsel motivasyonu arttı, artık eğitim içeriklerinden faydalanma oranı da arttı.” (F2)

“Bizim farkımız daha çok insana dokunmamız ve zengin bir davranış yelpazesi içermememiz. Uygulamamız 40 farklı davranış 50'nin üzerinde rozet içeriyor. Kendi içinde yaşayan bir sistemimiz var, klasik oyunlaştırma uygulamaları gibi sıkıcı hale gelmiyor. Kazanılan puanlarla içsel motivasyona dönük ödüller veriyoruz. Sistemimiz bir çok uygulamamız ile entegre, Chatbot, fikir öneri sistemi, mobil uygulamalar vb.” (F4)

Tablo 5: Firmaların Oyunlaştırmamanın Zaman Maliyeti Çıkarması İle İlgili Görüşleri

Tema	Kod	f
Pozitif yönde		7
	Tasarımı aşamasında	4
	Sistemini oluştururken	1
	Proje bazında zaman alması	1
	Hedef kitleyi belirlemek adına anket yapma	1
Negatif yönde		2
	İçeriklerin tamamlanması için daha az hatırlatma yapma	1
	Eğitim sürecinde maliyet oluşturmaması	1
Toplam		9

Tablo 5 incelendiğinde firmaların görüşlerine dayalı olarak iki tema ve toplam dokuz görüş ifade edildiği görülmektedir. Zaman maliyetinin pozitif yönde olmasıyla ilgili yedi görüş ifade edilmiştir. Bazı görüşler şu şekildedir:

“Hayır, düşünmüyorum. İlk başta eğitim planı oluştururken ve bunu sisteme girerken tabii ki bir zaman harcıyorsunuz yani eski yönteme göre yeni yöntemin tabii ki zaman maliyeti var. Çokça zaman harcıyorsun, işte bu bahsettiğim eğitim aktiviteleri, rozetlerin tanımlanması vs. back office tarafında ciddi planda çalışma var. İki türlü zaman maliyeti oluşuyor; birincisi eğitimi tasarlarırken, firmayla görüşürken sistemi anlatıyorsun ve diyorsun ki benim öyle bir sistemim var sen bana bu içeriği vereceksin ama ben senden ayrıca bu oyunlaştırmada yer alan eğitim öncesi aktiviteler, filmler, makaleler vs. bunları da istiyorum diyorsun. Burada eğitmenini de çalıştırıyorsun ön test istiyorum, son test istiyorum bana eğitimden sonra ödev ver diyorsun. Eğitmen zaman olarak baya bir süre harcıyor hem de back office tarafında yani kullanıcı olarak senin ön yüzünü göreceğin alanı tasarlama kısmı var. Nedir işte eğitim tanımlıyorum, rozeti tanımlıyorum, soruları giriyorum, eğitmenin gelen aktiviteleri giriyorum bir ted videosu izleme, arka planda baya bir çalışma yapıyorum ama bunu bir kere yapıyorum yani bir dönemde bir kere yapıyorum ve bu işte tabii ki bir zaman harcıyorsun ama çıktısı çok faydalı olduğu için hepsine değer.” (F1)

“Tabii, oyunlaştırma tasarımı yapmak o kadar kolay bir şey değil. Öncesinde baya bir çalışmak gerekiyor. Kâğıt ile matbu olarak çalışmak gerekiyor, mesela hedef kitleniz için anketler yapılması gerekiyor, anketlerin gruplandırılması gerekiyor vs. dolayısıyla bir zaman maliyeti oluşturuyor. Ama doğru bir oyunlaştırma tasarımıyla doğru bir çerçeveye zaman maliyetinin çok daha üstünde bir eğitim kalitesiyle geri dönüş alınabilmesi mümkün. Doğru bir tasarımla içerikte doğru anlatılırsa ve katılımcılarda doğru seçilmişse o içeriğe uygun bir şekilde seçilmişse tabii ki de o zaman maliyetini kalite olarak geri alabilme şansı olacaktır. Zaman olarak biraz zaman ayırmak gerekiyor biraz değil hatta baya bir zaman ayırmak gerekiyor.” (F6)

Zaman maliyetinin negatif yönde olması ile ilgili iki görüş ifade edilmiştir. Bazı görüşler şu şekildedir:

“Biz normalde bunları yaptırmak için ek zaman harcıyorduk ayrıca hatırlatmalar yapıyorduk. Oyunlaştırmanın motivasyonu arttırması bize zaman kazandırdı diyebilirim. Zaman maliyeti açısından etkisi oldu, önceden içerikler tamamlansın diye hatırlatma vs. yapmamız gerekirken şu an daha az yapıyoruz dolayısıyla olumlu bir katkısı oldu diyebilirim. İlk başta projeyi yaparken zaman maliyeti oluşturdu ancak biz bütünsel bakıyoruz. Tüm eğitim sistemini değiştiremiyorduk, başta bu onun bir parçasıydı, açıkçası belli bir süre kaybetti ama sisteme geçildikten sonra zaman kazandırdı.” (F2)

Tablo 6: Firmaların Oyunlaştırmanın Çalışan Motivasyonuna Etkisi İle İlgili Görüşleri

Tema	Kod	f
Olumlu yönde etkisi		6
	İlgide artış	2
	Keyifli hale gelmesi	1
	Tekdüzelikten kurtulma	1
	Katılımın artması	1
	Eğitime olan isteğin artması	1
Olumsuz yönde etkisi		2
	Uzun süreli olmamalı	1
	Dönüş verilmediğinde sıkıcı olması	1
Toplam		8

Tablo 6 incelendiğinde firmaların toplam sekiz görüşün ifade ettikleri görülmektedir. Olumlu yönde etkisi ile ilgili altı, olumsuz yönde etkisi ile ilgili ise iki görüş ifade edilmiştir. Bazı görüşler şu şekildedir:

“Geçtiğimiz dönemlerde tabii ki isteklerinde bir azalma oluyor, dediğim gibi artık alışıyorlar ve insanlar sürekli farklı şey istiyor. Mesela ilk başta oyunlaştırma çok farklı bir yöntemdi, inanılmaz ilgi ve istek uyandırdı o zaman çok daha fazla kullanım arttı. Çünkü daha önce yaptıkları bir şey değildi. Foursquare vardı, önceden bir yere gittiğinde rozet kazanırdın ama şimdi bu senin eğitim hayatına girdi yani aldığın bir eğitimden sonra ilginç rozetler kazanabiliyorsun, ne bileyim bilmediğin filmleri öğreniyorsun bilmediğin kitapları öğreniyorsun sana eğitim dışında da eğitmen bir şeyler katıyor ve senin vizyonunu genişletiyor o yüzden bunun artı bir değer olduğunu düşünüyorum. Motivasyonları yüksek olmasa zaten bu eğitimlere katılmazlar diye düşünüyorum. Onların istekli ve arzulu olması kadar katılım oranları da yükselmezdi.” (F1)

“Şöyle bir dezavantajı var oyunlaştırmanın, kullanıcıya dönüt verilmezse onlar çabuk sıkılabilir, bunları yapıyorum ama nereye kadar yapacağım şeklinde bir düşünce alabilir. Oyunlaştırmanın kısa süreli olması gerektiğini düşünüyorum, sürekli olmamalı, mesela bir ay olmalı. Bir ay içinde eğitimi tamamlar, videoları izler, okuma parçalarını okur ve alacağını alır, sonra başka bir süreç başlamalı. Böylelikle tekdüzelikten çıkmış olacak.” (F5)

Firmalara “Personelin eğitim sürecinde kullandığımız oyunlaştırma uygulaması neticesinde elde edilen çıktıların personelin performansına katkıda bulunduğunu düşünüyor musunuz? Açıklar mısınız?” sorusu sorulduğunda ortaya çıkan tema ve kodlar Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7: Firmaların Eğitim Aracı Olarak Oyunlaştırma Yöntemi Kullanılmasında İzlenmesi Gereken Adımlar İle İlgili Görüşleri

Tema	Kod	f
Performansa katkı	Olumlu yönde dolaylı etki	8
	Çalışanların performansına olumlu etki	4
	Motivasyon artışına olumlu etki	3
		1
Toplam		8

Tablo 7 incelendiğinde firmaların görüşlerine dayalı olarak “Performansa katkı” (f = 8) teması ortaya çıktığı görülmektedir. Olumlu yönde dolaylı etki ile ilgili dört görüş ifade edilmiştir. Bazı görüşler şu şekildedir:

“Gerçekleşen eğitim & Video tüketimini artması, %10- %50 arası Mobile APP kullanımını yükselmesi, %10 - %32 arası Mazeretsiz katılmama oranının düşmesi, %10- %21 eğitime katılmama oranının düşürülmesi, eğitim onay süreçlerinin hızlandırılması %10- %27 civarında sürenin kısılması sağlandı. Bu göstergelerin performansa illa ki bir katkısı olduğunu düşünüyorum. Oyunlaştırma mekaniklerini kullanarak dolaylıda olsa performansa katkı sağlıyor.” (F4)

Firmalar ayrıca dört farklı görüş daha ifade etmişlerdir. Bazı görüşler şu şekildedir:

“Dediğim gibi aslında eğitmenlerin niteliklerinin arttığını gördüğümüz için 3,75 ten 4 e çıkarttık orda bir çeyrek puanlık bir artış yaptık. Evet bunu oyunlaştırmayla ilişkilendirebilirim, direk etkisi salt bir şekilde etkisi budur diyemem tabi ki, farklı bir şeylerde etken olmuş olabilir ama oyunlaştırma bu kategorizasyon işine gerçekten o alanda bir değer kattı. Biz aslında nitelikli eğitmeni biraz daha parlattık diyebilirim. Eğitim değerlendirme anketi bizde eğitmenin performansı demek zaten. Eğitmenin eğitim değerlendirme anketinden almış olduğu puan, direkt olarak eğitmenin performansını gösteriyor. Kategorizasyon yapılmadan önce tüm iç eğitmenlerin eğitim ortalama puanı mesela 4,6’ydi, bu yıl 4,7 ye çıktı.” (F6)

Firmaların; oyunlaştırma kullanmayı düşünen diğer kişi ya da şirketlere önerileriniz nelerdir ve nelere dikkat etmelidirler sorusu sorulduğunda bir tema ve 27 görüş ortaya çıktı görülmektedir.

Firmaların oyunlaştırma yöntemi kullanılmasında izlenmesi gereken adımlar ile ilgili görüşleri; şu şekildedir:

- Hedef kitlenin belirlenmesi (3 kez)
- Ödüllere yer verilmeli (3 kez)

- Tasarlama iyi yapılmalı (3 kez)
- Z kuşağı dâhil edilmeli (2 kez)
- Güncel takip edilmeli (2 kez)
- Maliyetin önemi
- Amacın belirlenmesi
- Doğru firma ile çalışma
- Uzun vadeli düşünme
- Kullanıcı dostu yazılım
- Görselliğin önemi
- Reklama önem verilmesi
- Anlaşılır olması
- Canlılığın korunması
- Tanıtımın önemi
- Dinamik olması
- Kısa süreli olması
- Yönergelerin olması
- Kurum ihtiyacının belirlenmesi
- Tasarımcıların oyun oynaması
- Beklentinin ortaya çıkarılması
- Proje bazlı yapılması
- Kuralların açıkça belirtilmesi
- Liderlik tablosunu herkesin görebilmesi
- Rozet, puan gibi başarıların kupon, özel yetkiler olarak değerlendirilmesi
- Zaman içinde yeni puan ve rozetlerin eklenmesi
- Davranış setlerinin net olması
- Ulaşılabilir platformun olması (1'er kez) ifade edilmiştir.

Önerilerle ilgili firmaların toplam 36 görüş ifade ettikleri görülmektedir.

Bazı görüşler şu şekildedir:

“Bence oyunlaştırma dinamik olmalı yani kısa süreli olmalı, uzun bir döneme yayılırsa eğer kullanıcı tarafından sıkıcı gelebilir, yani eğlenceli bir şeyi sıkıcı hale dönüştürebiliriz. Mesela oyunlaştırmanın başında ilk lansman yapılırken süreyi bir ay, on beş gündür gibi kısıtlamalar yapılabilir bence. Daha sonra başka bir projede yeniden oyunlaştırmaya devam edilebilir diye düşünüyorum. Sistem tarafının bence çok iyi olması lazım, tabi o kişilerin elinde olan bir şey değil. Mesela ben aynı videoyu izlerim on puan alırım, siz aynı videoyu izlersiniz beş puan alırsanız, bu neden oldu şeklindeki soruların önüne geçmek lazım. Bize gelen sorularda mesela öyleydi. Benim 5000 puanım var, arkadaşım aynı eğitimleri yaptı, 4000 puanı var, neden bu şekilde gibi soruların önüne geçmek için sistem tarafının

iyi olması gerektiğini düşünüyorum ya da kuralların açık açık belirtilmesi gerektiğini düşünüyorum. Bunun kullanıcılarla kesin olarak paylaşılması lazım. İşte şu videoyu izlersen bu kadar puan kazanırsın, şu türdeki videoyu izlersen bu kadar puan kazanırsın. İçeriğe yorum yazarsan bunu kazanırsın şeklinde bir yönerge paylaşılması lazım. Birde bunun herkes tarafından görünür olması gerekli bence. Bizim liderlik tablomuzda hangi sıralamada olduğunu sadece kendisini görüyor, bu ortak bir yerde olursa, kim hangi sıralamada nerede yer alıyor herkesin bunu görmesini sağlamalı ki şeffaflık olsun, bu durumda rekabeti de yaratır. Ayrıca hedef kitleye kesinlikle dikkat etmek gerekiyor. Z kuşağı dâhil edilmeli, X kuşağı dâhil edilmeyebilir çünkü onların bir bakış açısı; bu ne şimdi biz çocuk muyuz şeklinde olabiliyor. Y kuşağı aslında direk hedef kitle olmalı.” (F5)

“Dediğim gibi rozet vs. şu an ki koşullarda çok cazip gelmeyebilir ama tabii ki olması gereken bir şey sonuçta o rozetleri topladıktan sonra işte ucuna bir havuç koyarsan daha mantıklı, işte bu yıl şu kadar bilmem ne rozeti alırsan işte ne bileyim önümüzdeki yıl bu eğitimin kilidi açılır ve önümüzdeki yıl başka bir şey olur. Dediğim gibi hep havuç olması (para olması) gerekmiyor. Rozet zaten Allah’ın emri sertifikada vermediğimiz için rozet veriyoruz, sertifika kullanımını sıfıra indirdik çünkü kağıt maliyeti hem de doğa dostu bir şirket olduğumuz için rozet bizim için önemli. Tabii ki oyunlaştırmada olmazsa olmazlardan biri rozet zaten, mutlaka oluyor. Dediğim gibi liderlik hakikaten insanları teşvik eden bir şey çünkü orayı kullanmaya alışık olan bir insan baktığında seni tetikleyen ve tutumunu artıran bir şey.” (F1)

“Oyunlaştırma tasarımcısı, tasarımını çok iyi bir şekilde anlatabilmenin yolunu bulması gerekir. Sistemi çok iyi tasarlamalı, ne yapacağını ve hedef kitleyi iyi belirlemeleri gerekiyor. Örneğin, hedef kitleyi Z kuşağı olarak belirlerse oyunlaştırma kullanıldığında, hedef kitlenin hiçbir şekilde zorlanmayacağını düşünebiliriz.” (F6)

SONUÇ

Son yıllardaki gelişmeler ile birlikte, işletmelerin devamlılığının sağlanması zor gözükmektedir. Artan rekabet şartları ile birlikte, yeni gelişen teknolojik faaliyetler, işletmelerde uyum sorunlarına yol açabilmekte, çalışan performansını etkileyebilmektedir. İşletmelerin, personele yönelik gerçekleştirdiği eğitimler, bu anlamda etkin bir rol üstlenmektedir.

İşletmelerin eğitim ve gelişim yöneticileri ile yapılan derinlemesine görüşmelerde sorular sorulmuş ve işletmeyi temsil eden yöneticilerin sübjektif

cevapları üzerinden bir sonuca varılmaya çalışılmıştır. Görüşmede sorulan sorular ve sorulardan beklenen faydalar ile analiz çözümlenmeleri detaylı olarak açıklanmaya çalışılmıştır. İşletmelerin sağladığı veriler objektif bir biçimde sunulmuş ve alan yazınına bağlı kalınarak yorumlanmaya çalışılmıştır.

Yeni gelişmelerin, işletme devamlılığına katkısı adına personele aktarımı, eğer yeni işe alım söz konusu değilse, işletme içi eğitim ile mümkün olmaktadır. Bu açıdan işletme içerisindeki eğitimin personele uygulanabilirliği önem arz etmektedir. Yönetim kademesinin istediği şekilde işletmenin icrası için, personel eğitimlerinin de bu doğrultuda verilmesi gerekmektedir. Bu eğitimlerin, eğitimin temel amacı olarak her alanda gözüktüğü üzere, verimli, katılımın fazla olduğu, karşılıklı etkileşim içerisinde gerçekleşen bir süreç içerisinde geçirilmesi amaçlanmaktadır. Bunun sağlanması adına, son dönemlerde çokça uygulanan oyunlaştırma tekniğinin kullanılması, eğitime eğlenceli bir durum katmaktadır. Bilgi alışverişinin, eğlenceyi de kapsayarak aktarılması, eğitim alan kişilerin de motivasyonlarını arttırmakta, bunun sonucunda ise, istihdam edildikleri işletmelere katkıda bulunmaktadır. Bu araştırma kapsamında işletme eğitimlerinde oyunlaştırma yöntemi kullanıldığında çalışanların motivasyonu, katılımı, performansı ve tutumu üzerindeki rolünü ortaya koymaktadır.

Araştırmada, firmalara yönelik, eğitim faaliyetlerinde oyunlaştırma uygulamalarının başlaması ile ilgili görüşleri sorulduğunda, firmalar farklı tarihleri belirtmiş olup, 2013, 2014, 2015, 2017 ve 2018 tarihlerini dile getirmişlerdir. Dünya genelinde 2009 yılından itibaren oyunlaştırma tekniğinin aktif bir biçimde kullanılması düşünüldüğünde, yeniliklere uyum sağlama konusunda işletmelerin erken davranış göstermelerini ortaya koymaktadır. Eğitim içerisinde oyunlaştırma yöntemi açıklanırken yöneticilerin algısı genel itibariyle, eğitim alan kişilerin işe yönelik motivasyon kaynağı oluşturduğu dile getirilmiştir.

Çalışmada, eğitimde oyunlaştırma kullanımının nedenlerine ilişkin bulgulara bakıldığında, yöneticilerin algısı çoğunlukla, motivasyonu artırıcı etkiye sahip olduğu söylenebilmektedir. Bu da elde edilen bulguların, alan yazınla paralellik gösterdiğinin bir kanıtıdır. Bir diğer yüksek orana sahip cevap ise, alan yazında eğitimde oyunlaştırmmanın artıları olarak dile getirilebilecek, eğitim alanların gelişimini arttırmaktadır. Yöneticilerin algısı eğitime olan ilginin artışı, gelişim sürecinin hızlandığı, etkileşimin artarak, sadece eğitim sürecinde değil, sonradan da oyunlaştırma teknikleri kullanılarak personelin işin içine çekilebileceği yönünde olmuştur.

Oyunlaştırma tekniğinin son yıllarda ortaya çıkması, Z kuşağına yönelik olacağı öngörülse de firmalar bu görüşü benimsememekte ve hedef kitlelerinin aslında tüm yaş grupları olduklarını belirtmektedirler. Bununla ilgili olarak bir katılımcı bu durumu "...aslında tüm çalışanlar buna dâhil. Şu an ki sistemimizde öyle..." şeklinde belirtmiştir. Özellikle Z kuşağının, daha yeni yeni istihdam edildiklerini, bu açıdan personel içerisinde Z kuşağına ait gruptan çok fazla çalışan

bulunmadığı ya da bulunan kesimin de konum itibariyle stajyer vb. konumda olduğu için, eğitimde oyunlaştırma tekniğinin tüm personeli ve yaş gruplarını kapsayacak şekilde dizayn edildiğini dile getirmişlerdir. Buna ilişkin katılımcı ifadesi ise "...Z kuşağı daha yeni... stajyer olarak geliyorlar...o kuşak daha yeni ve aramızda değil gibi..." şeklindedir. Ayrıca, tüm yaş gruplarına yönelik gerçekleştirilen oyunlaştırma tekniği ile verilen eğitimin, her yaş ve her görev seviyesinden ciddi düzeyde ilgilenildiği ve takip edildiği belirtilmiştir.

Eğitim süreçlerinde karşılaşılan sorunlar ve bunlara ilişkin oyunlaştırmayla getirilen çözümlere dair firmalar ifadelerinde, geleneksel eğitime katılımın çok düşük olduğunu ifade etmişlerdir. Eğitimlere katılımda, klasik eğitimlere doymuş bir çalışan kitlesinin bulunduğu, eğitime hazırlık dokümanlarının eksik bir şekilde doldurulduğu, insanların eğitimi ikinci plana attıkları, eğitimdeki teorik bilginin pratiğe geçirilememesi sorununun bulunması ve değerlendirme formlarının dahi doldurulmadan teslim edilmesi gibi, eğitime katılımda sorunların olduğu ifade edilmiştir. Bu durum aslında, eğitimin temel amacı olan karşı tarafa bilginin aktarılmasını sorununu doğurmaktadır. Bununla birlikte çalışan personelin, teknolojiye karşı direnç gösterme durumlarının da bulunduğu ifade edilmiştir. Personelin, çok fazla iş içerisinde zamanının olmadığı, çeşitli yöntemler ile eğitimin içerisine çekilmek istenirse de, mesai sonrasında bu yöntemin çok fazla etkili olmadığı belirtilmiştir. Bu kısımda dile getirilebilecek bir diğer sorun ise, işletmenin çok fazla şubeye sahip olması ve farklı profillerdeki çalışanları bulunmasıdır. Bu konu ile ilgili firmaların görüşleri ise "...81 ildeyiz ve çok farklı sayıda farklı tarzda çalışanlarımız var yani İstanbul'da ki Genel müdürlükteki çalışan kişi profili ile işte Diyarbakır'da Bölge Müdürlüğü'nde çalışan kişi profili birbirinden çok farklı takdir edersiniz ki dolayısıyla bu çeşitlilik bizim elimizi kolumuzu en çok bağlayan şeylerden bir tanesi..." şeklindedir. Bu durum, ortak bir payda hedefinde personelin kesişimlerinin sağlanmasını zora sokmaktadır. Ayrıca, saha personelinin bulunması, bilgisayarlar üzerinden oyunlaştırılmış eğitimin personele iletimini sınırlandırmaktadır. Yöneticilerin algısı oyunlaştırma ile birlikte getirilen çözüm önerilerinde başka deyişle sağladığı faydalar arasında; puanlama, rozet, liderlik gibi somut sonuçları olan tekniklerin daha fazla yaygınlaştırılması gerekliliği yönünde olmuştur. Eğitim birimi yöneticilerinin algısının oyunlaştırma ile birlikte, personelin eğitime olan ilgisinin arttığı, eğitim süreçlerinin keyifli hale geldiği, eğitime karşı sıkıcı olan bakış açılarının değiştiği, eğitim süreçlerinin daha hızlı ve daha kısa zamanda gerçekleştiği, oyunlaştırma ile birlikte personelin arasında rekabet ortamının da arttığı ve dolayısıyla işletme adına pozitif etkisinin bulunduğu dile getirilmiştir.

Eğitimde oyunlaştırma teknikleri ile geleneksel tekniklerin farklarının ölçülmesine yönelik bulgulara bakıldığında, eğitim birimi yöneticilerinin algısı oyunlaştırılmış eğitimin daha etkili olduğu yönünde olmuştur. Bununla alakalı olarak firmalar "...geleneksel eğitimde...iki günlük bir sınıf içi eğitiminde iki gün boyunca orda bir içeriğe maruz kalıyorsunuz eğitimci geliyor size...o içeriği

anlatıyor ve siz belirli notlar alıp o eğitimden ayrılıyorsunuz sonrasında...eğitmenin hakim olduğu bir alanda olmadığınız için gerçekten o veriyi aldınız mı alamadınız mı noktasında çok emin olamıyor ya da takip olamayabiliyor. Ama bir eğitimi...öncesiyle sonrasıyla birlikte oyunlaştırdığınızda...eğitmenin takibine kalmadan da katılımcının yani o eğitimle alakalı bilgi ve becerilerine ölçme ve hatta eğitim esnasındayken daha fazla şeyler öğrenme deneyimleme şansı olabiliyor...” şeklinde ifadede bulunmuşlardır. Geleneksel yöntemler ile gerçekleştirilen eğitim sonrasında, eğitim çıktılarının alınmadığı, eğitime katılanların teorik olarak aldığı bilgileri pratikte gerçekleştiremediği ifade edilmiş olup, oyunlaştırma tekniği ile bu sorunun üstesinden geldiği, oyunlaştırma ile eğitimden alınan çıktıların daha sürdürülebilir olduğu, oyunlaştırma ile birlikte katılımın ve eğitim formlarının daha dolu olduğunu ve içsel motivasyon noktasında pozitif etkisinin olduğu belirtilmiştir.

Motivasyon ve oyunlaştırmaya ilişkin firmalar ayrıca, hem olumlu hem de olumsuz etkilerden bahsetmişlerdir. Yöneticilerin algısı ilgide artış meydana geldiği, eğitimin keyifli hale gelmesi, tekdüzelikten ayrılması, katılımın artması ve eğitime olan isteğin artması şeklinde olumlu etkilerden bahsedilmiştir. Oyunlaştırmanın ilk başlarda ilgi çektiği fakat yeni tekniklerin ve süreçlerin kullanılmaması ile tek düze hale gelmesi ve sıradanlaşmasının mümkün olduğu ifade edilmiştir. Uzun süreli aynı oyunun gerçekleştirilmesi, personel tarafından bıkkınlığa yol açması ve katılımın azalması sonucunu doğurmaktadır. Bu konuda dile getirilebilecek bir diğer durum ise, oyunlaştırmanın çok fazla uzun sürmemesi gerektiğidir. Kısa kısa hedeflerin verilmesi ve gerçekleştirilmesi ile oyunlaştırmaya yönelik bağlılığın daha da artacağı, uzun süreli oyunlaştırmada, sıkılma, bir noktadan sonra kopmaların yaşandığı ifade edilmiştir.

Eğitimde oyunlaştırma sonucunda, çalışanların performansına ilişkin bulgulara bakıldığında, yöneticilerin algısı çoğunlukla, olumlu yönde etkinin olduğu ifade edilmiştir. Bu konuda firmalar, “...Gerçekleşen Eğitim & Video Tüketiminin Artması, %10- %50 arası Mobile APP Kullanımı Yükselmesi, %10 - %32 arası Mazeretsiz Katılmama Oranının Düşmesi, %10- %21 eğitime katılmama oranının düşürülmesi, Eğitim onay süreçlerinin hızlandırılması %10- %27 civarında sürenin kısılması sağlandı. Bu göstergelerin performansla illa ki bir katkısı olduğunu düşünüyorum...” şeklinde ifade etmişlerdir. Çalışanların performansına hem direkt olarak hem de dolaylı olarak olumlu katkının olduğunu, bununla birlikte eğitmenlerin de performanslarında artış yaşadıklarını belirtmişlerdir. Oyunlaştırılarak eğitim veren nitelikli iç eğitmenin (personelin) de bu süreç içerisindeki çıktılar ile birlikte kendisine daha fazla olumlu katkıda bulunduğu da dile getirilmiştir.

Oyunlaştırma tekniğinin eğitim alanındaki sürecine dair izlenilmesi gereken adımlar ve ilgili görüşlere ait bulgulara bakıldığında, firmaların sistemin oluşturulması ile ilgili ilk belirttikleri şeyin hedef kitlenin iyi seçilmesi yönündedir. Bununla birlikte oyunlaştırmada ödül sisteminin olması, tasarlanmanın iyi yapılması,

Z kuşağının dâhil edilmesi ve günceli takip durumu, sistemin oluşumunda etkisi olan değişkenler olarak ifade edilmiştir. Sistemin eğlenceli hale getirilmesi için, uzun süreli den ziyade daha kısa ve hedefleri olan bir sistemin oluşturulması, bunun eğitimin başında belirtilmesi, ödül sisteminde şeffaflığın ve açıklığın mutlak olması gerektiği, oyunun kurallarının en başında karşı tarafa açıklıkla belirtilmesi gerektiği, liderlik tablosu gibi etkinliklerin sadece o birimde değil de tüm birimlerde görünürlüğünün artırılması gerektiği, hedef kitlenin oyunlaştırma için gerekli donanımlara sahip olması gerektiği şeklinde, öneriler ifade edilmiştir.

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, mikro düzeyde ve *bireysel boyutta* yönetici görüşleri ele alındığında; eğitim süreçlerinde oyunlaştırma tekniğinin kullanılması, personel davranışları üzerinde farklılıklar meydana getirdiği, motivasyonu artırıcı etkiye sahip olduğu, çalışanların performansına hem direkt olarak hem de dolaylı olarak olumlu katkısının olduğu yönünde olmuştur.

Makro düzeyde ve *örgütsel boyutta* ele alındığında; eğitimde oyunlaştırma teknikleri ile geleneksel tekniklerin farklarının ölçülmesine yönelik bulgulara bakıldığında, firmaların, oyunlaştırılmış eğitimin daha etkili olduğu ortak görüşü dile getirilebilir. Firmalar oyunlaştırma ile birlikte getirilen çözüm önerilerinde, puanlama, rozet, liderlik gibi somut sonuçları olan tekniklerin daha fazla yaygınlaştırılması gerektiğinden bahsetmişlerdir. Bu sayede, personelin daha verimli olduğu, karşısında çıkartılan somut sonuçlar ile motivasyonunun arttığı ifade edilmiştir. Yöneticilerin algısı, eğitime olan ilginin arttığı, eğitim süreçlerinin keyifli hale geldiği, gelişim sürecinin hızlandığı, eğitime karşı sıkıcı olan bakış açılarının değiştiği, eğitim süreçlerinin daha hızlı ve daha kısa zamanda gerçekleştiği, oyunlaştırma ile birlikte personel arasında rekabet ortamının da arttığı ve dolayısıyla işletme adına pozitif etkisi yönünde olmuştur. Eğitimden alınan çıktılarının daha sürdürülebilir olduğu, oyunlaştırma ile birlikte katılımın ve eğitim formlarının daha dolu olduğunu ve içsel motivasyon noktasında pozitif etkisinin olduğunu belirtmişlerdir.

Makro düzeyde ve *kurumsal boyutta* ele alındığında; firmalar, hedef kitlelerinin tüm yaş grupları olduklarını belirtmektedirler. Tüm yaş gruplarına yönelik gerçekleştirilen oyunlaştırma tekniği ile verilen eğitimin, her yaş ve her görev seviyesinden ciddi düzeyde ilgilendiği ve takip edildiği belirtilmiştir. Dünya genelinde 2009 yılından itibaren oyunlaştırma tekniğinin aktif bir biçimde kullanılması düşünüldüğünde, yeniliklere uyum sağlama konusunda işletmelerin erken davranış göstermelerini ortaya koymaktadır. Şirket içi eğitimlere katılımı ve devamlılıkta sorunların olması durumunda oyunlaştırma ile çözümlerin bulunabileceği, sistemin oluşturulması esnasında, hedef kitlenin iyi belirlenmesi ve küçük gruplar halinde oyunlaştırmaların gerçekleştirilmesi gerektiği firmalar tarafından belirtilmiştir.

Sonuç olarak, eğitimdeki oyunlaştırma faaliyetlerinin işletmeler açısından şirket içi eğitimlere dair bir değerlendirilmesi yapılırsa, çalışanların

motivasyonlarını ve katılımını arttırıcı bir etki beklenildiğini, yöntemin bu nedenle seçildiğini, geleneksel yöntemlerden farklılığının hem işletme açısından hem de çalışan açısından fark edildiği, şirket içi eğitimlere katılımı ve devamlılıkta sorunların olması durumunda oyunlaştırma ile çözümlerin bulunabileceği, bununla birlikte, sistemin oluşturulması esnasında, hedef kitlenin iyi belirlenmesi, tasarımında zorluklar olsa da ödül ve mekaniklerin oluşturulmasının daha sonraki süreçte kullanılabileceğini ve küçük gruplar halinde oyunlaştırmaların gerçekleştirilmesi gerektiği belirtilebilir.

İşletmelerde Oyunlaştırma Örnekleri ve Etkilerine Dair Görüşme Sonuçları

Doğuş Otomotiv, personellere verilen eğitimde dokümanları okumadıkları ve değerlendirme formunu doldurmadıkları için oyunlaştırma yöntemini bu alanda kullanmayı tercih etmişlerdir. Go gelişim okulunda yetkinlik bazlı eğitimler ve liderlik eğitimleri sunularak, ek dokümanların çalışanlara ulaştırılması amaçlanmıştır. Eğitimler sadece sınıf eğitimi ile sınırlı kalmıyor, artı dokümanların yer aldığı bu platformda video, kitap önerisi, makale, anket, film önerisi, ön test paylaşılmaktadır. Personellerin gelişim yolculuğu daha keyifli olsun, daha eğlenceli olsun diye bu platformda oyunlaştırma kullanılmıştır. Oyunlaştırmayla beraber platformda personele sunulan eğitimlere katılım ve eğitim öncesi izlemesi gereken adımlara olan ilgide artış sağlanmıştır. Eğitim öncesi takip edilen adımlarda oyunlaştırmadan faydalandığından personele verilen eğitimde daha kaliteli hale gelmiş, eğitimler daha aktif bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Sınıf içi eğitimlerin öğretmen merkezlienden öğrenci merkezliye geçişi sağlanmıştır. Eğitim sonrasında da video, kitap, makale gibi dokümanlara erişimin olması öğrenimin daha kalıcı hale gelmesini sağlamıştır. Eğitim sonrası son testlerin doldurulma oranında büyük bir artış sağlanarak, davranış olumlu yönde gelişmiştir.

Türk Telekom eğitimde oyunlaştırmayı kurumda çalışan eğitimci statüsündeki personeller için uygulamaktadır. Oyunlaştırmayı kullanmalarındaki asıl amacı, iç eğitimcilerin kalifikasyonlarını arttırmak ve onlara bir rekabet ortamı yaratmaktır. Oyunlaştırmayı kullanarak iç eğitimcilerin verdiği eğitimler sonucunda eğitim memnuniyet anketi oranının artması şirket için büyük başarı kriteri olarak nitelendirilmektedir. Oyunlaştırma yöntemi ilk kez iç eğitimcilerin eğitimi için kullanılmış ve eğitimci kalite bakımından belli bir seviyeye çıkarılmıştır. Türk Telekom Akademisi eğitimcilerin personele eğitim vermesi yönünde ciddi zaman harcamakta iken, oyunlaştırmayın kullanılmaya başlanmasıyla birlikte eğitimcilerden akademiye eğitim verebileceği yönünde talepler olmuştur, bu sayede akademi talep eden değil, arz eden kitle haline gelmiştir. Oyunlaştırma yöntemini eğitim sürecinde kullanmaya başladıklarında iç eğitimcilerin eğitim alma ve eğitim verme konusunda katılım oranlarında artış olmuş ve ödül, puan ve rozetlerin kullanılması iç motivasyona yönelik olumlu gelişmeler yaşanmıştır.

Denizbank, personel için hazırlanan eğitim içeriklerinin daha keyifli şekilde tamamlanması ve öğrenme isteklerini arttırmak amacıyla oyunlaştırma yöntemini

kullanılmaktadır. Oyunlaştırma yöntemi kullanılarak gelişime açık yetkinliklerin bir yıl içerisinde geliştirilmesi hedeflenmiştir. Oyunlaştırmayı daha çok personelin kişisel gelişimlerini arttırmak için uygulamaktadırlar. Yönetici-personel performans mutabakatı sonucunda personelin geliştirmesi gereken yetkinlikleri belirlenmekte ve yetkinlik fakültesindeki eğitimler personele sunulmaktadır. Oyunlaştırma yönteminin mekanik, bileşen ve dinamiklerini kullanarak çalışanların yetkinlik fakültesi sistemi üzerinde eğitim tamamlama/eğitim beğenme/eğitime yorum yapma/mobilden eğitim tamamlama vb. davranışlara yönlendirilmesi sağlanmıştır. Yetkinlik okulunda eğitim atanan kitleden oyunlaştırma kullanılmadan önceki katılım ile oyunlaştırma kullanıldıktan sonra ki katılım oranında artış sağlanmıştır. Personele atanan eğitimlerin sonrasında yönetici ile yapılan görüşmelerde personellerin kişisel gelişimlerine önemli katkılar sağlandığı görülmüştür.

Akbank, İnsan Kaynakları eğitim biriminde kullanılan oyunlaştırma en kapsamlı projeleri arasında yer alırken pazarlama, satış, çağrı merkezi, inovasyon bölümlerinde de uygulamaktadır. Oyunlaştırmayı kullanmalarında ki amaç, belirlenen KPI'lar doğrultusunda personelde davranış değişimleri meydana getirmektir. Belli hedeflere ulaşmak için, süreçleri daha motive edici, rekabetçi ve eğlenceli hale getirmek adına oyunlaştırma kullanılmaktadır. Oyunlaştırmının kullanılmasyla beraber içsel motivasyona yönelik ödüller verildiğinden çalışanların motivasyonları üzerinde olumlu bir etki yarattığı gözlemlenmiştir. Eğitim faaliyetlerinde oyunlaştırmının kullanımı ile süreçlerin daha keyifli ve rekabetçi hale gelmesi, çalışanların iş psikolojisinin dışına çıkması ve daha motive edici bir atmosfere girmeleri sağlanmıştır. Sıkıcı ve rutin olan süreçler, daha keyifli ve motive edici bir hale gelerek oyunlaştırılmış eğitim yöntemleri geleneksel eğitim yöntemlerinden bu yönüyle fark yaratmaktadır. Süreçlerin daha keyifli hale gelmesi eğitimlerin daha kısa sürede tamamlanmasına, çalışanları daha çok motive etmesine bunun da kuruma olan bağlılığın artmasına katkıda bulunmaktadır. Oyunlaştırmayı kullanmak isteyenler hedeflenen davranış değişimlerini destekleyecek şekilde oyunlaştırma kurgulanmalı, personelin bu davranışlara yönelmesi sağlanmalıdır.

Tartışma

Oyunlaştırmının asıl amacının gerçekleşen aktivite ile katılımcıların etkinliklerinin arttırıldığı düşünülürse, katılımcının motivasyonunun da artması sürpriz olmayacaktır. Alan yazındaki çalışmalara bakıldığında Nah vd. (2014), Caponetto vd. (2014), Xu (2015) ve Bozkurt & Durak (2018) oyunlaştırmının motivasyon ve davranışsal değişiklikler bakımından incelendiği çalışmalardır. Bu çalışmaların büyük bir çoğunluğunda çıkan sonuç ise oyunlaştırmının motivasyon üzerinde olumlu yönde etkisidir. Sailer vd. (2017), iyi organize edilmiş ve sistemleştirilmiş bir oyunlaştırmının motivasyon kaynaklı problemleri çözeceğini dile getirmişlerdir. Alan yazındaki bir başka çalışma ise Robson vd. (2015) yaptığı çalışmadır. Robson vd. (2015), işyerinde gerçekleştirilen oyunlaştırma ile birlikte, katılımcıların motivasyonlarının arttığını belirtmektedirler. Kiesler vd. (2011)

yaptıkları çalışmada, motivasyon düşüklüğü gibi problemlerin çözümüne yönelik olarak oyunlaştırmanın katkı sağladığını belirtmişlerdir. Bir başka çalışmada Yıldırım ve Demir (2016) da oyunlaştırmanın, sıkıcı ve yapılması güç olan işlerin oyunlaştırma ile birlikte keyifli hale ve yapılabilir bir seviyeye geldiğini, bunun sonucunda da motivasyonun ve ilginin arttığını belirtmiştir. Kumar (2013), García vd. (2017) ve Heimbürger vd.'nin (2019) çalışmaları, işletmelerde gerçekleştirilen oyunlaştırma üzerindedir. Elde edilen ana sonucun, bu çalışmadan da elde edilen sonuç gibi, oyunlaştırma süreci ile birlikte, katılımcıların motivasyonlarının arttığı yönündedir. Bu açıdan bu çalışmadan elde edilen bulgular, alan yazındaki çalışmalar ile paralellik göstermektedir. Araştırmadaki diğer sonuç olan, oyunlaştırmanın belirli bir sistem içerisinde gerçekleştirilmesi ve hedef kitlesinin belirlenilmesinin önem arz ettiği hususuna ilişkin alan yazındaki çalışmalara bakıldığında, Suh vd. (2017), çalışmalarında, oyunlaştırma tekniğinden verim alınabilmesi için, en başından sistemin yerleştirilmiş olması gerektiğini, ödül, puanlama vb. oyunlaştırma unsurlarını da içermesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bir diğer çalışmada Zichermann & Cunningham (2011), oyunlaştırmanın belirli bir estetik çerçevesinde gerçekleştirilmesi gerektiğini dile getirmişlerdir. Meşe (2016) de bu konuda oyuncuyu oyunda tutan ve sıkılmasını önleyen estetik bir yapının olması gerektiğini ve bunu sayesinde ancak oyunlaştırma ile başarıya ulaşılacağını belirtmiştir. Werbach & Hunter (2012) ise, oyunun, oyuncunun istenilen davranışlara yönlendirilmesi ve güdülenmesi ile oyun içindeki sağlanan imkânların örtüşmesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca, oyunun belirli bir sistem içerisinde kurgulanması gerektiğini, fakat bunun gerçeklikle bağdaşmayan bir yapı içerisinde olmaması gerektiğini dile getirmişlerdir. Bununla ilgili, aynı görüşen bir diğer çalışma ise Deterding vd.'nin (2011) çalışmasıdır. Onlar da, çalışmalarında, oyunlaştırmanın yapılması esnasında, sistematik bir çerçeve çizilmesi gerektiğini ve gerçek dünyada karşılaşılan durumların ele alınması gerektiğini belirtmişlerdir. Bu konuda dile getirilen bir diğer durum ise, hedef kitlenin iyi bir şekilde tespit edilmiş olmasıdır. Bu çalışmada da dile getirildiği üzere, oyunlaştırma için hedef kitlenin önemi büyüktür. Katılımcılar arasında özellikle Z kuşağına ait bir çalışanın bulunması, oyunlaştırmanın daha kolay anlaşılacağını ve verimli hale geleceği belirtilmiştir. Muntean'da (2011), çalışmasında, bu duruma dikkat çekmiş ve yeni nesillerin, oyunlaştırmayı daha iyi kavradığını, bu şekilde daha kalıcı bir eğitim aldıklarını dile getirmiştir. Bu konuda çalışmadan çıkan sonucu destekleyecek bir diğer araştırma ise Prensky'in (2009) çalışması olup, burada yazar, oyunlaştırmada hedef kitlenin önemli olduğunu, teknoloji ile iç içe olan yeni neslin oyunlaştırmayı daha iyi kavradığını ve oyunlaştırmadan verim alınması için hedef kitlenin önemine dikkat çekmiştir.

Bu çalışmadan elde edilen bulgulara göre, oyunlaştırma sonucunda kuşaklar arası bir farkın olduğunu ve eğitime katılımı, en az seviyede katılımın Z kuşağı içerisinde bulunan katılımcılar tarafından gerçekleştirildiği belirtilmiştir. Bunun nedeni işletmelerde Z kuşağı stajyer olarak başlamakta, personel olarak yeni yeni işe

alınmaktadır. Eğitimde oyunlaştırma kuşaklar bağlamında ele alındığında Y kuşağının daha ilgili ve daha kolay adapte olduğu belirtilmiştir. Tüm kuşaklar bu eğitimi aldığı Z kuşağı daha kolay uyum sağlayacağı bilinmektedir. Verilen eğitimin verimli geçmesi adına katılımın önemi büyüktür. Oyunlaştırmanın bu konudaki etkisi alan yazındaki çalışmalarda da dile getirilmiştir. Bu konuda Brigham, (2015), Caton ve Greenhill (2014), Leaning (2015), Poondej ve Lerdpornkulrat (2016) çalışmalarında, oyunlaştırma ve katılım noktasında, oyunlaştırmanın olumlu etkilerinin olduğunu, özellikle eğitime katılımı etkili olduğunu dile getirmişlerdir. Hong & Masood (2014) yaptıkları çalışmada, oyunlaştırmanın motivasyon ve katılım üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Elde edilen bulgulara göre, oyunlaştırma, katılım konusunda olumlu etkilere sahiptir. Bir diğer çalışmada Ibanez vd. (2014) oyunlaştırmanın katılım ve başarıya etkisini incelemişlerdir. Araştırma sonucunda, oyunlaştırılmış öğrenme etkinliklerinin katılımcıların ilgisini daha fazla çektiği bunun sonucunda da katılımlarının arttığını dile getirmişlerdir. Alcivar & Abad (2016) yaptıkları çalışmada, oyunlaştırmanın katılımcılara yönelik olarak hem başarı seviyelerini ve performanslarını arttırdığı hem de oyunlaştırma ile birlikte katılımlarının yüksek düzeyde gerçekleştiği belirtilmiştir. Domínguez vd.'nin (2013) yaptıkları çalışmada da, oyunlaştırmanın performans etkisinin yüksek olduğu dile getirilmiştir. Başarı ve performans seviyelerinin oyunlaştırma ile birlikte arttırıldığını dile getiren bir diğer çalışma Buckley ve Dolye'nin (2016) çalışmasıdır. Bu çalışmada, oyunlaştırılmış ortamlarda bulunan ve bulunmayan iki deney grubu üzerindeki incelemeyi kapsamaktadır. Elde edilen sonuca göre, oyunlaştırılmış ortamların, katılımcıların performans ve başarı düzeylerini arttırdığı yönündedir. Bununla birlikte alan yazındaki Chang vd. (2015), Chen vd. (2018), Ding vd. (2018) ve Domínguez vd. (2013) çalışmaların, oyunlaştırmanın performans üzerindeki olumlu etkilerinden bahsedilmiştir. Yukarıda belirtilen çalışmalardan elde edilen sonuçlar ile bu araştırmanın oyunlaştırma-performans ilişkisi üzerine sonuçları paralellik göstermektedir.

Öneriler

Gelecek çalışmalar için oyunlaştırma ile daha fazla yetişkinlere yönelik çalışmaların yapılması gerektiğidir. Alan yazın incelendiğinde, özellikle eğitimin oyunlaştırma teknikleri ile verilmesinde, daha çok çalışma grubunun öğrencilerden olduğu görülmektedir. Bu konuda yetişkinlere yönelik çalışmaların artırılması gerekmektedir.

Oyunlaştırma tekniğinin sorunları arasında da dile getirilen hedef kitle ve kuşaklar arası farklılıktır. Araştırmacılar, kuşaklar arası farklılıkların bulunup bulunmadığı hususunda çalışmalarla incelemeleri gerekmektedir. Ek olarak sektörel farklılıklar, işletmesel farklılıklar da ele alınabilir. Ayrıca gelecek çalışmalarda oyunlaştırma hakkında çalışanların algıları üzerine çalışmalar yapılması alan yazını oldukça genişletecek ve işletmelerin eğitim departmanlarının daha genel bilgiye ulaşmalarını sağlayacaktır. Son olarak, eğitimde oyunlaştırma ile ilgili ampirik

çalışmaların yapılması gerekliliğidir. Özellikle oyunlaştırmanın eğitim sonuçları üzerindeki etkilerine dair ampirik çalışmalar gerekmektedir.

Çalışmanın öncelikle alan yazına katkısı, eğitim yöntemi olarak oyunlaştırmaya dair genel bir çerçevenin çizilmesini sağlamıştır. Bu çalışma gelecek çalışmalar için öncülük eden bir araştırma olmuştur. İşletmeler eğitimde oyunlaştırma yöntemini neden kullanmalılar, işletmeye sağlayacağı fayda nelerdir bu konuda yol gösterici nitelikte olmuştur. Araştırmadan elde edilen çıktılara baktığımızda yöneticilerin algısı eğitimde katılımı arttırdığı, eğitim formlarının doldurulma oranlarında artış görüldüğü, içsel motivasyonu arttırdığı yönünde olup işletmeye pozitif katkısının olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Eğitime olan ilginin arttığı, eğitim süreçlerinin daha eğlenceli ve keyifli hale geldiği, gelişim sürecinin hızlandığı, personelin eğitime karşı bakış açısının değiştiği, eğitim süreçlerinin daha kısa zamanda gerçekleştiği dolayısıyla oyunlaştırma yöntemini neden kullanmaları gerektiği açıkça belirtilmiştir.

KAYNAKÇA

Alcivar, I. & Abad A. G. (2016). Design and evaluation of a gamified system for ERP training. *The Computers in Human Behavior*. 58, 109-118.

Akdemir, O. (2011). Teaching math online: Current practices in Turkey. *The Journal of Educational Technology Systems*. 39(1), 47-64.

Aydın, İ. (2014). *Hizmet içi eğitim*. Ankara: Pegem Akademi.

Banks, J. A. (1993). Multicultural education: Historical development, dimensions and practice. *The Review of Research in Education*. 19, 3-49.

Barbour, M. K. & Reeves T. C. (2009). The reality of virtual schools: A review of the literature. *The Computers and Education*. 52, 402-416.

Barutçugil, İ. (2002). *Eğitimcinin eğitimi*. İstanbul: Kariyer Yayıncılık.

Başkömürçü, G. & Öztürk Y. (1996). Uzaktan eğitim sistemlerinin tasarımı. *I. Türkiye Uluslararası Uzaktan Eğitim Sempozyumu*. 55-61.

Bozkurt, A. & Durak G. (2018). A systematic review of gamification research: In pursuit of homo ludens. *The International Journal of Game-Based Learning (IJGBL)*. 8(3), 15-33. <http://dx.doi.org/10.4018/IJGBL.2018070102>

Bouras, C., Vaggelis I., Vaggelis K., Misedakis I., Dziabenko O., Koubek A., Pivec M., Sfiri A. (2004). Game based learning using web technologies. *The Int. J. Intell. Games and Simulation*. 3(2), 70-87.

Brigham, T. J. (2015). An introduction to gamification: Adding game elements for engagement. *The Medical Reference Services Quarterly*. 34(4), 471-480.

Buckley, P., & Doyle E. (2016). Gamification and student motivation. *The Interactive Learning Environments*. 24(6), 1162-1175.

Bülbül, S. (1990). *Yetişkin öğrencinin öğrenmeye ilişkin özellikleri*. Ankara: TKİ Kurumu Genel Müdürlüğü Eğitimcilerin Eğitimi Semineri Ders Notları.

Caponetto, I., Earp, J., & Ott, M. (2014, October). Gamification and education: A literature review. In *Proceedings of ECGBL 2014: Eighth European Conference on Games Based Learning* (pp. 50-57).

Caton, H. & Greenhill D. (2014). Rewards and penalties: A gamification approach for increasing attendance and engagement in an undergraduate computing module. *The International Journal of Game-Based Learning (IJGBL)*. 4(3), 1-12.

Chang, M., Evans M. A. & Kim S. (2015). Differential effects of learning games on mathematics proficiency. *Educational Media International*. 52(1), 47-57.

Chen, C. C., Huang C. & Gribbins M. (2018). Gamify online courses with tools built into your learning management system (LMS) to enhance self-determined and active learning. *Online Learning*. 22(3), 41-54.

Çağlar, Ş. & Arkün-Kocadere S. (2015). Çevrimiçi öğrenme ortamlarında oyunlaştırma. *The Journal of Educational Sciences and Practices*. 14(27), 83-102.

Deterding, S. (2012). Gamification: Designing for motivation. *ACM Interactions*. 19(4), 14-17.

Deterding, S., Dixon D., Khaled R. & Nacke L. (2011, September). Game design elements to gamefulness: defining "gamification". In *Proceedings Paper presented at the 15th International Academic MindTrek Conference: Envisioning Future Media Environments*. (pp. 9-15). Finland: Tampere, ACM.

Ding, L., Er E. ve Orey M. (2018). An exploratory study of student engagement in gamified online discussions. *The Computers and Education*. 120, 213-226. 10.1016/j.compedu.2018.02.007

Domínguez, A., Saenz-De-Navarrete J., Marcos L., Fernandez-Sanz L., Pagés C. & Martínez-Herráiz J.J. (2013). Gamifying learning experiences: Practical implications and outcomes. *The Computers and Education*. 63(1), 380-392.

García, F., Pedreira O., Piattini M., Cerdeira-Pena A. & Penabad M. (2017). A Framework for gamification in software engineering. *The Journal of Systems and Software*. 132, 21-40. 10.1016/J.JSS.2017.06.021

Gürbüz S. & Şahin F. (2015). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Harris, S. & O’Gorman K. (2014). *Mastering gamification: Customer engagement in 30 days*. Birmingham: Impackt Publishing.

Heimbürger, L., Buchweitz L., Gouveia R. & Korn O. (2019). Gamifying on boarding: How to increase both engagement and integration of new employees. In *International Conference on Applied Human Factors and Ergonomics*. (pp. 3-14). Springer: Cham.

Herger, M. (2014). *Enterprise gamification: Engaging people by letting them have fun*. California: CreateSpace Independent Publishing Platform.

Hiltz, S. R. (1995). *The virtual classroom: Learning without limits via computer*. USA Norwood: Ablex Publishing Corporation

Hong, G. Y. & Masood M. (2014). Effects of gamification on lower secondary school students motivation and engagement. The *International Journal of Social, Education, Economics and Management Engineering*. 8(12), 3483-3490.

Huang, Y., Hsin W. & Soman D. (2013, December). A practitioner's guide to gamification of education. In *Proceedings Research Report Series: Behavioural Economics in Action* (pp. 2-29). Toronto: University of Toronto Rotman School of Management.

Ibanez, M. B., Di-Serio A. & Delgado-Kloos C. (2014). Gamification for engaging computer science students in learning activities: A case study. *IEEE Transactions On Learning Technologies*. 7(3), 291-301.

İşman, A. (2005). *Uzaktan eğitim: Genel tanımı, Türkiye ve Dünya'daki gelişimi ve proje değerlendirmeleri*. Ankara: PegemYayıncılık.

Karataş, E. (2014). Eğitimde oyunlaştırma: Araştırma eğilimleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*. 15(2), 315-333.

Kapp, Karl M. (2012). *The gamification of learning and instruction: Game based methods and strategies for training and education*. New York: John Wiley and Sons.

Kapp, Karl M., Blair L. & Mesch R. (2014). *The gamification of learning and instruction: Fieldbook ideas into practice*. San Francisco: Wiley.

Knowles, M., Holton E. F. & Swanson R. A. (2005). *The adult learner: The definitive classic in adult education and human resource development*. Burlington: Elsevier.

Kiesler, S., Kraut R. E. & Koedinger K. R. (2011). Gamification in education: What, how, why bother? *Academic Exchange Quarterly*. 15(2), 1-5.

Kim, B. (2015). Gamification in educational and libraries. *Library Technology Reports*. 51(2), 20-26.

Kim, B., Park H. & Baek Y. (2009). Not just fun, but serious strategies: Using meta-cognitive strategies in game-based learning. The *Computers and Education*. 52(4), 800-810.

- Koçel, T. (2005). *İşletme yöneticiliği*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Kumar, J. (2013). *Gamification at work: Designing engaging business software*. In International Conference of Design, User Experience and Usability. Berlin: Springer.
- Leaning, M. (2015). A study of the use of games and gamification to enhance student engagement, experience and achievement on a theory-based course of an undergraduate media degree. *The Journal of Media Practice*. 16(2), 155- 170.
- Lee, J. J. & Hammer. J. (2011). Gamification in education: What, how, why bother?. *The Academic Exchange Quarterly*. 15(2), 146-151.
- Leymun, Ş. O., Odabaşı H. F. & Yurdakul I. K. (2017). Eğitim ortamlarında durum çalışmasının önemi. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*. 5(3), 369–385.
- Lowe, J. (1985). *Dünyada yetişkin eğitime toplu bakış*. (Çev. T. Oğuzkan). Ankara: UNESCO Yayınları.
- Meşe, C. (2016). *Harmanlanmış öğrenme ortamlarında oyunlaştırma bileşenlerinin etkililiği*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Muntean, C. I. (2011, October). Raising engagement in E-learning through gamification. In *Proceedings of ICVL 2011: The 6th International Conference on Virtual Learning*. (pp. 323-329).
- Nah, F. F. H., Zeng Q., Telaprolu V. R., Ayyappa A. P. & Eschenbrenner B. (2014). Gamification of education: A review of literature. In *International Conference on HCI in Business*. (ss. 401-409). Springer: Cham.
- Oğuz, O., Oktay A. & Ayhan H. (2010). *21. yüzyılda eğitim ve Türk eğitim sistemi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Özenç-Uçak, N. (1995). Kütüphanecilikte sürekli eğitim. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 12(1), 207-216.
- Özden, Y. (2014). *Öğrenme ve öğretme*. Ankara: Pegem Akademi.
- Özkan, Z. & Samur Y. (2017). Oyunlaştırma yönteminin öğrencilerin motivasyonları üzerine etkisi. *Ege Eğitim Dergisi*. 18(2), 857-886.
- Paharia, R. (2013). *Loyalty 3.0: How to revolutionize customer and employee engagement with big data and gamification*. New York: McGraw Hill Education.
- Pondej, C. & Lerdpornkulrat T. (2016). The development of gamified learning activities to increase student engagement in learning. *Australian Educational Computing*. 31(2), 1-16.

Prensky, M. (2009). H. Sapiens digital: From digital immigrants and digital natives to digital wisdom. *Innovate: Journal of Online Education*. 5(3), 1-11. <https://www.learntechlib.org/p/104264/> , (Erişim Tarihi: 17.01.2021).

Robson, K., Plangger K., Kietzmann J. H., McCarthy I. & Pitt L. (2015). Is it all a game? Understanding the principles of gamification. *The Business Horizons*. 58(4), 411-420.

Sabuncuoğlu, Z. (2000). *Personel yönetimi, politika ve yönetsel teknikler*. Bursa: Ezgi Kitapevi.

Saruhan, S.C., Yıldız, M.L. (2021). *İnsan Kaynakları Yönetimi*, Beta Yayınları, 4. Baskı.

Sailer, M., Hense J. U., Mayr S. K. & Mandl H. (2017). How gamification motivates, an experimental study of the effects of specific game design elements on psychological need satisfaction. *The Computers in Human Behavior*. 69, 371-380.

Sandberg, A. & Samuelsson I. P. (2003). Prechool teachers' play experiences then and now. *The Early Childhood Research and Practice*. 5(1), 2-17.

Simoes, J., Redondo D. R. & Vilas F. A. (2013). A social gamification framework for k-6 learning platform. *The Computers in Human Behavior*. 29(2), 345-353.

Simpson, P. & Jenkins P. (2015). *Gamification and human resources: an overview*. Brighton: Brighton Business School.

Suh, A., Cheung C. M., Ahuja M. & Wagner C. (2017). Gamification in the workplace: The central role of the aesthetic experience. *The Journal of Management Information Systems*. 34(1), 268-305.

Şencan, H. & Erdoğan N. (2001). *İşletmelerde eğitim ihtiyacı analizi*. İstanbul: Beta Basım.

Tavşancıl, E. & Aslan E. (2001). *Sözel, yazılı ve diğer materyaller için içerik analizi ve uygulama örnekleri*. İstanbul: Epsilon Yayınevi.

Varol, A. & Türel Y. K (2003). Çevrimiçi uzaktan eğitimde iletişim modülü. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*. 2(1), 641-658.

Werbach, K. & Hunter D. (2012). *For the win: how game thinking can revolutionize your business*. Pennsylvania: Wharton Digital Press.

Werbach, K. & Hunter D. (2015). *The gamification toolkit dynamics, mechanics and components for the win*. Pennsylvania: Wharton Digital Press.

Wood, L. C., & Reiners T. (2015). Gamification. *In Encyclopedia of Information Science and Technology*. 3, 3039–3047.

Xu, Y. (2015). Effective gamification design: A literature review. *The SIJ Transactions on Computer Science Engineering and Its Applications (CSEA). The Standard International Journals*. 3(4), 47-54.

Yıldırım, İ. & Demir S. (2016). Oyunlaştırma temelli “öğretim ilke ve yöntemleri” dersi öğretim programı hakkında öğrenci görüşleri. *Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Çalışmaları Dergisi*. 6(11), 85-101.

Yıldırım A. & Şimşek H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yim, J. & Graham, T. (2007, November). Using games to increase exercise motivation. In *Proceedings of the 2007 Conference on Future Play*. (pp. 166–173). <https://doi.org/10.1145/1328202.1328232>

Yüksel, Ö. (2000). *İnsan kaynakları yönetimi*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Zichermann, G. & Cunningham C. (2011). *Gamification by design: implementing game mechanics in web and mobile apps*. Canada: O’Reilly Media, Inc.

Zichermann, G., & Linder J. (2013). *The gamification revolution: How leaders leverage game mechanics to crush the competition*. New York: McGraw Hill.

İÇİNDEKİLER / CONTENT

Demokrat Parti Dönemi İzmir'in Kurtuluş Bayramı Kutlamaları <i>Firdes TEMİZGÜNEY</i>	15
The Theodicy of Suffering and the Cosmic Voyages in the Tree of Life and Miracles from Heaven <i>Evrin ERSÖZ KOÇ</i>	43
"I am the Link Between the Shores Washed by the Caribbean Sea": CircumCaribbean Connections and the Re-visioning the Multicultural U.S. South in Erna Brodber's Louisiana <i>Hüseyin ALTINDIŞ</i>	57
Sosyal Medyada Gözetleme Motivasyonları: Instagram Kullanıcıları Üzerine Bir Araştırma <i>Burcu GÜLEÇ, Nahit Erdem KÖKER</i>	79
Sosyal Medyanın Kamusal Alan Oluşturma Potansiyeli Üzerine: Bookstagram Örneği <i>Emel UZUN YEDEKÇİ, Erdem YEDEKÇİ</i>	109
From Pandemics to Infodemics: A Netnographic Analysis on a Covid-19 Facebook Site <i>Şebnem ÖZDEMİR</i>	141
Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Uluslararası Göç Üzerindeki Etkisi: Panel Veri Analizi <i>Can KARABIYIK, Ela ÇOLPAN NART</i>	169
Türkiye'de Adalet Hizmetleri Talebinin Belirleyicileri: Yaşam Memnuniyeti Yöntemiyle Bir Uygulama <i>Sevilay Ece GÜMÜŞ ÖZUYAR, Alparslan BAŞARAN, Necmiddin BAĞDADIÖĞLU</i>	187
Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi'nin Teitiota Kararının Ardından "İklim Mültecileri" <i>Mehrap KAYGUSUZ AKBAY</i>	223
An Exploratory Study on Turkish Consumers' Attitude and Purchase Intention Towards Green Products <i>Fulya MİDİLLİ, Ashı TOLUNAY</i>	249
Çankırı-İlgaz-Belören Köyü'nde Yaşayan Su Mirası: Çeşme ve Çamaşırhaneler <i>Murat ÇERKEZ</i>	271
Kişilik Özellikleri ve Risk Algısının Motosiklet Kullanım Tarzı İle İlişkisi <i>Tansu ALAVCI, Gizem GÜMÜŞ, M. Ehil TEKİN, Burcu TEKEŞ, Yeşim ÜZÜMCÜOĞLU</i>	299
Geleneksel İslam Anlayışında Kadının Çalışması <i>Huriye TEKİN ÖNÜR, Emine DÜNDAR</i>	321
Yerel Halkın Turizm Algısı ve Toplumsal Yaşam Kalitesi: İğneada Örneği <i>Seçkin ESER, Yılmaz AKGÜNDÜZ</i>	347
Sözcüklerin Sınıflandırılmasında Kullanılan Ölçütler ve Sınıflandırmaya Hermeneutik Yaklaşım <i>Yasemin ÇÜRÜK</i>	371
İnşacılık Yaklaşımı ve Kavramsal Tartışmalar Çerçevesinde Uluslararası Ceza Mahkemesi <i>Pınar KARZAOĞLU, Mehmet Osman ÇATI</i>	391
Bir Denge Arayışı: Sosyal Kaynaşma ve Avrupa Birliği İncelemesi <i>Yiğit YAVUZ</i>	419
SÜPER AKILLI TOPLUM: TOPLUM 5.0 <i>Emin Sertaç ARI</i>	455
İşletmelerde Bir Eğitim Aracı Olarak Oyunlaştırma Üzerine Nitel Bir Araştırma <i>Şeyma ALKAÇ, Müge Leyla YILDIZ</i>	481